Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Випуск 17 М – МОАВИТАНКА

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

17

Національна академія наук України
Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича

Словник української мови

XVI - першої половини XVII ст.

Випуск 17

М – МОАВИТАНКА

Львів
2017

ББК 4У (03)
С 48

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.. / Відп. ред.: М. Чікало. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017. – Вип. 17 (М – Моавитѧнка). – 248 с.

Сімнадцятий випуск є частиною «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 729 слів на літеру М (М – Моавитѧнка), їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наведено за хронологією, зважаючи на територіальне поширення й жанрові особливості писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці в цитованому матеріалі збережено наголос слів.

Редактори 17-го випуску — к.філол.н. М. ЧІКАЛО, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ

Укладачі випуску — к.філол.н. О. КРОВИЦЬКА (М–Мало)
к.філол.н. Н. БАГНЮК (Малобачный–Масличный)
к.філол.н. Г. ДИДИК-МЕУШ (Масло–Меденый)
О. ТРІЛЬ, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ, к.філол.н. М. ЧІКАЛО (Медикаментъ–Меринъ)
к.філол.н. Г. ВОЙТІВ (Мерка–Мирянинъ)
О. Тріль, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК (Миса–Мней)
к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО (Мнейший–Моавитѧнка)

Підготовка до друку — к.філол.н. О. ЗАНЕВИЧ, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК, к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО

Комп'ютерна верстка — Д. САВІНОВ

Рецензенти — д.ф.н., проф. В. МОЙСІЄНКО, к.ф.н. І. ОЩИПКО
Консультанти — чл.-кор. НАНУ, д.ф.н., проф. В. НІМЧУК, к.філос.н. І. ПАСЛАВСЬКИЙ, к.і.н. Я. КНИШ

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім, хто порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опубліковано за підтримки Меморіяльного фонду ім. Нестора і Зенові Соломонів при Канадському інституті українських студій (КІУС)

ISBN 966-022705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-8594-1 (вип. 17)

М. 1. Чотирнадцята літера староукраїнського алфавіту на позначення приголосного звука "м".

2. Має числове позначення: м҃ — 40: всꙗко дыханіє да хвалитє г(с)а. и всꙗкъ ꙗзыкъ чл҃вчь поє(т) и хвали(т) тоє дѣтꙗ х(с)а б҃а нашє(г) .м҃. дн҃ии нинє ка(к) плотию родилсꙗ (1489 *Чет.* 133 зв.); коли сємиѡнъ правє(д)ныи принꙗлъ на рꙋки свои х(с)а б҃а въ црк҃ви. бывъшю х(с)оу .м҃. днии по рожѣнии своє(м) (Там само, 138); ива(н) глодє(н)скы(и) доброво(л)нє зозна(л) то ижє ѡ(н) прода(л) ролю свою грицєви… за .м҃. зло(т) (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); Єѵ(г)листа выписоує якь х҃с вєдєнь на поустыню. и якь постил҄сꙗ м҃ днїи. и м҃ но́чии. и възалькаль (1556–1561 *ПЄ* 221 зв.); Ма(р)тинъ сорока мє(л)… жєлєза возовъ м҃ (Берестя, 1583 *Мит. Кн.* 63); за два(д)цатъ баласовъ далє(м) гроши(и) м҃ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.); пла́кали нє єди́нъ дєнь, ани // два, а́лє по сєми, по м҃ и по о҃ днїй (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 8–9).

МАВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що з ким) (*виконувати дію, на яку вказує іменник*) мати: Да(л) сꙗ ѡ́брѣзати, и кр(с)ти́ты ꙗ́ко и(н)шїи грѣшници. Оу́богими оу́чтами нє грꙿдѣ(л) из грѣшници товариство мава(л) и ѡ(т) зло́стїй ѡ(т)връта(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50).

Див. ще **ИМАТИ², ИМѢТИ², МАТИ², МѢВАТИ, МѢТИ.**

МАВРИТАНИ *мн.* Маври, мавританці: бовѣм африканє, арабовє, мавритани, римлꙗнє, фра(н)цꙋзовє… нє(м)цы, славꙗнє и лито(в)скиє продковє ча(с)то сє та(м) ꙋ тыє краины заходниє ꙗкъ тєплыє, вча(с)нє и богатыє ꙋбєгаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

МАГИРЪ *ч.* Наставник, керівник; наглядач: magirus, нача(л)ник поваровъ, маги(р) (1642 *ЛС* 261).

МАГИСТЕРСТВО, МАГЇСТЕРСТВО *с.* (*організаторська діяльність, провід*) керівництво: былъ [Острожский] архіереевъ и священниковъ велце шануючій… въ вѣрѣ отчистой адамантова статечность. И то знаменитое добродѣйство… показалъ и учинилъ, же презъ магистерство тѵпографіи книгъ… выдалъ не мало (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1137); Єлїссе́й Плєтєнє́цкїй… нашо́лъ //… Бе́сѣды выкла́дꙋ на ст҃ы́й... Ап(с)ла Павла ли́сты, и старал҄сꙗ ѡ Сафа́ны, през҄ кото́рых҄ бы єи магїсте́рством҄ тѵпогра́фїи здѣла́вши, на́родови славꙗнорѡсс́ійскомꙋ пєрєсла́лъ и пода́л҄ (Київ, 1623 *МІКСВ* 68–69).

МАГЇСТЕРСТВО *див.* **МАГИСТЕРСТВО.**

МАГНИТОВИЙ *прикм.* Магнітний: magn[e]ti(us), магнитови(й) (1642 *ЛС* 261).

МАГНИТЪ, МАҐНИТЪ *ч.* Магніт: heraclius lapis маґнитъ (1642 *ЛС* 216); theamedes, магнитъ (Там само, 397).

Див. ще **МАҐНЕСЪ.**

МАҐЕРКА, МАКГЕРКА, МАКГЕРЬКА *ж.* **1.** (*оксамитова або сукняна шапка з пришпиленим до неї пером чи іншими прикрасами*) магерка: в то(т) часъ ѡ(т)няли… єрмꙗ(к) бєли(и), муравски(и)…, шапку макгє(р)ку (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); панъ зꙋбъцовски(и) ꙋшалкови хлопцꙋ взялъ шапку макгєрьку за гроши(и) шєстъ (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); при томъ зраненью своємъ менилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, ма-

кгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); макгє(р)кѹ вєръ(х) рога головного повѣсивши, коси(ч)кѹ, и́ли пѣрцє вєръ(х) макгє(р)ки оу́стромивъши…, тобѣ ли покаанїа нє трєба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); взялъ… у Мелешка… //… макгерку за ползолотого (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 406–407).

2. Вл. н., *ч.*: васи(л) Макгє(р)ка (1649 *РЗВ* 175).

МАҐЕРОНОСЕЦЬ, МАКГЕРОНОСЕЦЬ *ч.* (*той, хто носить магерку*) магероносець: Бои(т)сѧ, длѧ того абы то(т) клобѹкъ, мно́ги(х) на живо(т) вѣч҃ны(и) ѡ(т) макгє(ро)носцє(в) нє полови(л), и в҃ мѹдрованїє нб҃(с)ноє нє вовлє(к) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229); Или нє вѣдає(ш), ꙗ(к) многопрє(д)стоѧщи(м) гологлавы(м), трєпѣ(р)ны(м), и многопѣр҃ным҃, макгєроносцє(м) шлыко(м) ко(в)пако(м)… дворѧнино(м), воино(м), жо(л)нѣро(м)… о цр҃ствє Бж҃ємъ нє то(л)ко мыслити, но и помє(ч)тати // нє можє(т) (Там само, 238 зв.–239).

МАҐЛОВАНЫЙ, МАКГЛОВАНЫЙ *дієприкм. у ролі. ім.* (*качаний маглівницею; випрасуваний*) магльований, -ого. Вл. н.: Анъдрѣй Макглованы(и) (1649 *РЗВ* 42 зв.).

МАҐНЕСЪ *ч.* Те саме, що **магнитъ**: Таѧ мо́ць єсть и си́ла маґне́са жєлѣ́за повѣда́ютъ жє вшєлакоє жєлѣ́зо тає́мны(м) способо(м) мо́цны(м) до се́бє тѧ́гнє(т), и высо́ко по(д)носитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 115); Дивѹ́єт҃сѧ чл҃къ ꙗки́мъ спо́собомъ, такъ штѹ́чны(х) и ве́лцє кошто́вны(х) крѹ́шцѡвъ приготова(н)є в҃ внѹ́трностахъ зє́мныхъ быти мо́жєтъ: ꙗкѡ тєжъ Ма́гнєсъ до сєбє жєлѣ́зо притагаєтъ (Київ, 1640 *Тр.* 3 ненум.); с той зе(м)лѣ приходи(т) еди(н) каме(н) маґнесъ, тотъ къ себѣ желѣзо тягнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 534).

МАҐНИТЪ *див.* **МАГНИТЪ.**

МАДЖАРЪ *ч.* Мортира; ступа. Вл. н.: Ва(с)ко Маджа(р) (1649 *РЗВ* 8 зв.); Процы(к) Маджа(р) (Там само, 308).

МАДИЯМЛАНЕ *мн.* (*жителі Мідії*) мідійці: пото(м) възмогли мадиꙗмланє. почали воєвати изр҃льтаны. и ꙗвилъсѧ ст҃ыи миха(и)л. гєдєоноу (1489 *Чет.* 71 зв.).

Див. ще **МЕДІАНИТИ, МЕДОВЕ.**

МАДИЯМЫ *мн.* Те саме, що **мадиямлане**: и вчинилъ гєдєѡнъ такъ по повелѣнию ст҃го архистратига михаила. и да(л) своимъ воємъ по нарѣ. со свєщами и напалъ на мадиꙗмы ночью (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАДИЯМЬСКИЙ *прикм.* (*який стосується Мідії*) мідійський: и ꙗвилъсѧ ст҃ыи михаи(л). гєдєоноу. и р(ч)є ємѹ. поими. триста домоча(д)цовъ свои(х) въорѹжєны(х). поиди противу цр҃ємъ мадиꙗмьскимъ (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАЄВІЙ *прикм.* Травневий, маєвий: Оу дн҃и маєвїи снѣ́гъ вєли́кїи спа(л) и до г҃ днє́и тръва́лъ (1509–1633 *Остр.л.* 127).

МАЄРАНЪ, МАЙРАНЪ *ч., бот.* (Origanum majorana L.) майоран: ichtei asinus, маєранъ (1642 *ЛС* 223); на зємли та́кождє цвѣтовє разли́чнои красоты, и до́брои во(н)ности, єдины на оутѣхѹ но́здрамъ и в҃сємѹ тѣлѹ, ꙗко ро́жа, майранъ,… а дроу́гїи на лѣка́ръство сътворе́нны соу́тъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17).

Див. ще **МАЄРОНА, МАЄРУХЪ.**

МАЄРОНА *ж.* Те саме, що **маєранъ**: маєрона... по ла(т)... та трава маєронова горѧча и соуха (XVI ст. *Травн.* 284 зв.).

Див. ще **МАЄРУХЪ.**

МАЄРОНОВЫЙ *прикм.* (*який стосується маєрану*) маєрановий. ◊ **маєронова трава** *див.* **ТРАВА.**

МАЄРУХЪ *ч.* Те саме, що **маєранъ**: emeruchit, маєрухъ, маєранъ трава во(н)ная (1642 *ЛС* 177).

Див. ще **МАЄРОНА.**

МАЄСТАТНЫЙ *прикм.* (*який стосується маєстату як королівської влади*) королівський. ◊ **маєстатная печать, печать маєстатная** *див.* **ПЕЧАТЬ.**

Див. ще **МАЄСТАТОВЫЙ.**

МАЄСТАТОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **маєстатный**. ◊ **печать маєстатовая** *див.* **ПЕЧАТЬ.**

МАЄСТАТ *див.* **МАЄСТАТЪ.**

МАЄСТАТЪ, МАЄСТАТ, МАЙСТАТЪ *ч.* **1.** (*велич, величність*) маєстат: áле єслѝ бы дворѧ́нє и велмóжа, которїи бы с крóлє(м) зáвшє боу́дꙋчи при ни(м) розмовлѧ́ли, ѡбачѝвши єго велможно(ст) и мáєстáтъ вѐлцє сѧ дивовáли и припатровали крóлєви, зˢ котóры(м) сѧ вы́ховали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236 зв.); Слáва: хвала, чéсть, или маєстáтъ, или достóйно(ст) (1627 *ЛБ* 115);

(*про Бога*) (*сила, могутність, слава, честь*) маєстат: Наконецъ — волно Пана Бога блюзнить и противъ превѣчному маєстатови Сына Божого писма заразливые выдавать, друковать, людей добрыхъ,... въ церкви // Божой вже окрещеныхъ, знову крестити, понурити (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 114–115); Змилоуисѧ надо мною мл(с)тивый Ги҃ же ѧ нє єсть достоинь станоути прє(д) маистато(м) твои(м) и подаждь ми Ги҃ грѣшномоу мл(с)тивоую роукоу твою (XVI ст. *УЄ Триг.* 98); Кгды(ж) гъ҃ бг҃ъ вˢсєдръжитє(л), бꙋдꙋчи вˢ ма(и)стáтѣ своє(м)... почина(л) господа(р)ство своє і ıако правый ѡ(т)цъ чєлѧ(д)ны́й на почáткоу сътвори(л) є(ст) н҃бо и зємлю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 2 зв.); Если же я кому въ чемъ не догодилъ,... прошу не осуждай, але то радшей на розсудокъ Божій пусти, передъ котораго маестатомъ вси станемъ, а тамъ вси тайны откровены будуть (Володимир, 1609 *АСД* X, 231); кому што належить, што прудшей не пооддавалъ, теды я оного на судъ Панъский перед маєстат святый взываю (Луцьк, 1641 *ПККДА* І-1, 75); Повѝннистє... заховати... малжéнскꙋю мл(с)ть: котóраѧ нє ты́лˢкѡ вˢ домꙋ всє споражáєтъ,... лєчъ тыжъ и найвы́шогѡ Пана Маєстáтови єстъ приємна, ıáкъ ѡ тóмъ м(д)рость Бж҃аѧ мóвитъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); Вы з рáдостїю провáдитє цр҃ѧ свóєгѡ, А збавѝтєлѧ моє(г): до Вєлˢможногѡ маєстáтꙋ слáвы єгѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.); **маєстатъ божий (божый, божій, божїй)** — Бог: Жидѡ́вє ıáвныи близнѣ́рци маєстáтꙋ бж҃ого, тáк(ъ)же своѝхъ ани мѣстъ ани сє(л) осѡ́бны(х) оу нáсъ нє мáютъ, алє вкоу́пѣ с хр҃(с)тїáны мéшкаю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 50); Вáми хочꙋ похвалѝтисѧ перєдˢ маєстáтомъ бóжимъ, кгды́ з вáсъ жáдєнъ нє бꙋдєтˢ апостáтомˢ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 13); Маємъ при мл҃тва(х) нáшихъ щодéнны(х), просѝти..., абы // мо-

лйтвы нáши прє(д) маєстáтъ бж҃їй принóсѧчи, за нами сѧ причинáлъ, а самъ на(м) былъ помóчнымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 8–8 зв.); твáръ нє до сˢщенˢника, áлє вˢбóкъ єго обєрнéнѹю мáючи, стоѧ́ти має(т), знáючы тóє жє нє прє(д) чл҃комъ тóлько грѣшны(м), áлє прє(д) самымъ маєстáтомъ бж҃ымъ стоúтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 80); *Образно*: Почвáрто покáзѹєтсѧ чл҃къ Нбо҃мˢ, алˢбо Маєстáто(м) Бж҃їи(м), в котóромˢ прєложóныє сѹтъ Агглами (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 2 зв.); **маєстатъ бозкий (бозкїй, бозский, бозъкий), бозкий (бозскїй) маєстатъ** — те саме, що **маєстатъ божий**: Южъ тыжъ и чáсъ бы́лъ пришóлъ слоýшнє прїéмный, вˢ котóрый прúстоѧло нóвомѹ ї́йлю, нóвыє ѡфєры, маєстáтови єго бо(з)комоу гóдныє ѡфѣровáти (Дермань, 1603 *Охт.* 7); Блажéнни плáчѹщїи грѣхѡ́въ свѡихˢ, що нúми ѡбразúли маєстáтъ бо(з)кїй, такѡвы́и оутѣшатˢсѧ вˢ рáдости вѣчной (Чернігів, 1646 *Перло* 167); Алє ѡнъ спаналый монáрха которїй бы́ль пришо(л) оу(с)покоити навáлности свѣта того, здорова посполúтоє... нѣжли своє шаноýючи, маєстáтъ бо(з)ский ѡ(т)ложúвши, слáбость лю(д)скѹю принѧ́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162); Бо если же сами суть неприятельми Сына Божего и лупежъцами ѳалы маестату Его Бозъкого, певны и овощы тые не суть приятъны Богу (Вільна, 1599 *Ант.* 607); На правúци Бг҃а и Сн҃а свóєгѡ, Которїй рáдѹєтсѧ с прихóдѹ твóєгѡ. И покáзѹєть тєбѣ слáвѹ, бѡ(з)когѡ маєстáтѹ свóєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 38); чємоу (ж) пéршє анѣ(ж)ли встоýпишъ, пéршє нѣжли оупрóсишъ свою оуказѹєшъ достóйно(ст), и бо(з)скїй маєстáтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139).

2. Достоїнство; влада короля: Звычай єсть подлѣ бегѹ свѣтл, абы знамѣнитыє, а ѡхотныє послуги, которыєж маєстатѹ панскомѹ напротивкѹ нєприѧтєлей єго вѣрными бываючиє засѧ щєдростливостью корѡлєвъ, або кнѧжат вєликих имъ ѡтдаваны были, а прото мы... король Польский... чиним знамѣнито сим нашим листом (Львів, 1509 *AS* III, 69); мы єго [Жєлєха]... пєрєд ѡбличностью маєстатѹ нашого до рѹкъ наших завєзати и ѹистити казали (Вільна, 1565 *AS* VI, 280); такъ и прошу покорне вашого найяснѣйшого королевского величества прощенія, въ чемъ бы колвекъ згрубилъ и погрѣшилъ, яко человѣкъ, предъ найяснѣйшимъ вашого величества маестатомъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Вєлúкостˢ, зáцно(ст), майстáтъ, прєвъзложéнїє, прєимѣ́тєлство, прєвзѧ́то(ст) (1627 *ЛБ* 14); **маєстатъ єго королевскои милости** — король, монарх: Прото єсли бы сѧ та справа мѣла приточити... прє(д) маєста(т) єго к(р҃) м(л)... поко(р)нє прошѹ и(ж) бы вм҃ мо(и) м(л) панъ, ѩко канъцлє(р) при бокѹ єго к(р) мл҃(с)ти бѹдѹчи постєрєчи того рачи(л) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270); томоý нє зáбѣгáти мáємѡ скро(м)нє, всé чі́нѧчи зˢ охронéнъє(м) конфєдєрáцїи, и с пошановáньємъ маєстатѹ єгó к(р҃) м(л҃) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 78 зв.).

3. *(багато оздоблене крісло монарха на спеціальному підвищенні як символ влади)* трон: Прєстóлъ: Столúца, кролéвскі(и) столóкъ, сѣдѣньє, маéста(т),... столéцъ, крѣсло (1627 *ЛБ* 96); **на маєстатѣ усѣсти —** зійти на трон: А по гóркой и страшлúвой смéрти ѳєѡфіловой, жонá єго сватоблúвая Цéсаровая ѳєѡдѡ́ра, и сынъ єи бл҃говѣрный Михаилъ,

на маєста́тѣ Цєса́рскомъ оусѣ(д)ши, ворота смѣлости Правосла́вны(м) ѡтвари́ли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 33);

підвищення, подіум: А коли оузрѣла црⷭ҇а стоѧ́чогѡ, на маєста́тє, во́длꙋгъ ѡбы́чаю,... и ве́сь лю́дъ зємли вєсєлѧ́чїи сє и трꙋбѧ́чїи вʼ трꙋбы... розде́рла ша́ты свои (серед. XVII ст. *Хрон.* 332).

4. *(символ божественної влади)* престол: то́є всє тє(р)пѣ́ти боу́доу(т) в то(т) ча́съ, в кото́рый боудоу(т) короно́вани, и выхва́ланы стоѧ́чїє пєрє(д) маєста́то(м) ца(р)ски(м) всѣ, кото́рыє до́брє чини́ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); И бо́азню вєли́кою зна́ти быва́ютъ. Якъ прє(д) Маєста́томъ онымъ Бо(з)ства огни́сты(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); Оусѣлъ те́ды Хс҇... нє на Маєста́тѣ, а́нѣ на сто́лʼкꙋ; а́лє на зємли, змордо́ваномꙋ своє́мꙋ тѣ́лꙋ, чини́лъ ѡ(т)почи́нокъ, и при стꙋ́дни охоложа́лʼсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 260); Прє(д)вѣ́чнаѧ мꙋ́дрость Бж҇аѧ..., Де́ва(т) чи́нѡ(в) Аггл҇(с)ки(х)... на три ча́сти роз(д)ѣли́ла. Пе́ршꙋю ѳрѡ́ны, Хєрꙋви́ми, и Сєрафи́ми, бли(з)ко высо́кости Маєста́тꙋ сво́єгѡ посади́ла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 922); *Образно*: Тог(д)а Гдь на́шъ... сѧ́дєтъ на Маєста́тѣ сла́вы свѡи, и всѣ // ст҇ы́и єгѡ с ни́мъ, Ап(с)толѡвє засѧ́дꙋтъ на стѡлца(х) свои(х), при бо́кꙋ црⷭ҇а Агглскогѡ и люби́могѡ ꙋ҇чтлѧ своєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 149 зв.–150).

5. (*ангельські чини*) престоли: Кгдыжъ невидоме Аггели ся зебрали: И Херувими полки своими стали. Съ Серафіми страшными ся скупивши,... И маестатове вколо гробу стоятъ: И шестокрылїи, въ порядъку ся боятъ (Львів, 1630 *Тр.п.* 170).

МАЄТНОСТКА, МАЄТНОСТЬКА, МАЄТЪНОСТКА *ж.* **1.** (*рухоме і нерухоме майно*) маєток, маєтність: а в том часе тую... осаду их, з дворкомъ, з будованемъ, спряты, маетъносткою, домовством, гумном, збожем навезеным,... огороды, з садами и пасекою, все огуломъ,... на себе объняли (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); Єліссе́й Архіма́ндрітъ ѡ цѣлости... Монастыра Пєче́рскогѡ,... ста́раючисѧ ца́лы(м) ро́зꙋмо(м) и си́лами боро́нѧчи єгѡ ѡ(т) ты(х) кото́рыи ялмꙋжнѣ, то є(ст), Ма́єтносткамʼ того с(т): Мѣсца кри́вды и бєзправʼѧ чи́нѧть, и и́хъ ґва́лтомъ одєймꙋютʼ и ѡ(т)далѧ́ю(т) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 28); Што се засъ дотыче маетностки, худобки зобраня моего, тую таковымъ способомъ споражаю и конечне мѣти такъ хочу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

2. (*невелике земельне володіння*) маєток: взяли и позычили у... пана Станислава Прокшича Кандыбы,... двохъ тисечей золотыхъ польскихъ, въ которой суме, до выдержанья аренъдою, на сорокъ летъ завели и уступили маетностку церковную, въ повете Луцкомъ лежачую (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 427); Иванъ Терлецкий, черезъ збитки и своволенство стративши маетностьку свою в повете Премыслъскомъ, до мене се яко повинный удалъ и..., уживаючи мене самъ прозбами своими..., абымъ оного яко упадлого пригорнулъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 280); архимандритъ Печерскій и господинъ отецъ Исаакий... зъ тое жъ убогое маетностки моее, абы на душу мою не плакали, заплатити маютъ, о што и прошу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409).

Див. ще **МАЄТНОСТЬ, МАЙНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЪ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЬ, ИМАЄТНОСТЬ, МАЄТНОСТЪ, МАЄТЪНОСТЪ, МАЄТЪНОСТЬ, МАЄТЪНОСЪТЬ *ж.* **1.** (*рухома й нерухома власність*) маєтність, майно: А достаточьно описанье места и поветꙋ києвъского а маєтъностє(и) зємѧнъскихъ и цєръковъныхъ и доходовъ воєводиныхъ нє могло быти на тотъ часъ бо нєдопꙋщєно того в нєбытности воєводино(и) (1552 *ОКЗ* 46 зв.); тогды жона єдина боудоучи в с᾿воєи нємочи. тєчєнїю кровє. ѡ(т) дванадєсѧти лѣть. котораа южь была на лѣкарьства выдала в᾿сю маєт᾿ность свою. а ѡ(т) жадного нє могла оуздоровлєна быти (1556–1561 *ПЄ* 251); все маетности мои... поручаю... ихъ милостямъ... старости Любецькому,... князю Дмитрію Козѣце (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 33); А ѡстато(к) вказали ижь на наклады ѡбє(р)нꙋли што показали и прє(д) фєдоро(м) ка(р)по(м) ѿцє(м) свы(м) А дѣдомь ты(х) сиро(т) // Што записꙋю(т) на имає(т)ностє(х) свы(х) та(к) на ролꙗ(х) ꙗкь и на рꙋхомы(х) рєчꙗ(х) ты(м) сырота(м) (Одрехова, к. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 6, 4–4 зв.); ко(ж)дому во(л)но єсть добрами и маєтностꙗми своими по добро(и) воли ѡ(т)дати... даровати записати ѡ(т) дєтє(и) и бли(з)ки(х) ѡ(т)дали(ти) (Берестя, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1833, 26); Нижли ся и тому Панко пасынок мой спротивив, тоеи маетности моеи мне не поступив (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); жадє(н) абы до сво́го пожи(т)кꙋ, таковы(и) дохꙋ(д) нє смѣ(л) собѣ привлащати, кгды(ж) єсть пови(н)ни ба(р)зѣи з свои(х) вла(с)ны(х) має(т)ностє(и), на тоє давати, а нє и(ж) бы що нє є(ст) чиє вла(с)ноє, до сєбє бра́ти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Федор Липка,... прибравши до себе козацтва и гультяйства, по маетностях... шляхецъких... еждячы... вси збераня шляхецъкие... плюндровалъ, пасеки вылуповалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72); **маєтность заставная** — маєток, який є забезпеченням боргового зобов'язання: вє(р)но(ст) твоꙗ пнє сєнюто має(т)ность и(х) всю рꙋхомꙋю в то(и) має(т)но(ст)и и(х) за(ст)авную... ѡ(т)дати нє хочєшъ (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2033, 61 зв.); па(н) ва(в)ринє(ц)... з має(т)ностє(и) свои(х)... заста(в)ны(х)... по пꙋ(л)тора золото(г) всє(г) сумою чини(т) золоты(х) по(л)скы(х) два(д)ца(т) ѡди(н)... а то разо(м) за тры поборы (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); **маєтность (маєтъность, маєтъносъть) дедичная (дедычная, дедечъная)** — маєток, успадкований від предків: па(н) Я(н) Модзолє(в)ски(и)... приєхавши до має(т)ности своє(и) дєди(ч)но(и)... за(с)таву свою... зо(с)тави(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180); урожоному... пану А(н)дрєєви Мо(с)чєни(ц)кому має(т)но(ст) свою дєды(ч)ную... по(с)тупили (Там само, 181); Трєти позо(в) такъжє до записꙋ зо(ш)лого Пана лю(д)викга ѡлиза́ра ѡ нєпрєнєсєнє // сꙋмы... правомъ заста(в)нымъ зо(ш)ломꙋ Панꙋ дани́лєви Кгрото(в)скомꙋ... на рꙋ(д)ню и млыны... и на и(н)шую маєтъно(ст) дєди(ч)нꙋю (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 15); ѡозъны(и) // єнєралъ... былъ... в ключу, за(с), Махъновъскимъ лєжачимъ, в маєтъносъти дєдєчъно(и) нєкгды свято(и) памєти ясънєвєлъможъного єго милосъти пана Януша (Житомир, 1650 *ДМВН* 214–215); **маєтность отцевская** — маєток, успадкований від батьків: И яко въ земли, въ будованю, въ маетности отцевское, такъ тежъ въ спадкохъ братьи нашое и въ ку-

пли сестренца нашого, и во всемъ на все мнѣ дѣлу ровного поступилъ, и за все за то досыть вчинилъ (Луцьк, 1564 *PEA* II, 140); Тилкож если лѣтъ доростуть дочки помененное Насти Васчыхи… мает Омелко сын Антипов оныхъ з маетности отцевской… вывинити (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); **маєтность отчизная (отчызная), отчизная маєтность** — те саме, що **маєтность отцевская**: ѡ(н) длꙗ мєнє во вшєлꙗки(х)… потрєба(х)… та(к) з стороны здоро(в)ꙗ и ꙋважє(н)ꙗ… ꙗко тє(ж) и в доходжє(н)ю маєтности моєє ѡ(т)чизноє… ꙋ(ч)тивє и статєчнє ѡбыходи(т) (Володимир, 1598, коп. 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.); которыє… сє поделили ровно має(т)ностя(ми) своими… ѡ(т)чы(з)ными (Київщина, 1600 *ККПС* 132); до́мъ бовѣ(м) нє добꙋдованый зоста́вилємъ, роздѣли́ти пото(м)комъ ꙗкъ потрє́ба ѡ(т)чизнꙋю має(т)ность нє вспѣлємъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); **отчистая маєтность** — те саме, що **маєтность отцевская**: Понєва(ж) яко ѡ(т)чи́стꙋю // ꙗкꙋю маѐтно(ст) ѡ(т)цъ сно҃(м) свои(м) Збавитєль Панъ мл(с)ть на тѐстамєнтѣ оу́чню(м) сво́и(м) зоста́вити рачилъ (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 37–38);

нерухомість: тоє всєє сꙋмы вышєй мєнєноє кнꙗзь Фєдор и єго потомки на именью и на всєй маєтности рꙋхомой и нєрꙋхомой в Корꙋнє Полской… искати и вытагати маєть (Краків, 1539 *AS* IV, 186); ꙋста(в)уємъ абы по смє(р)ти родичо(в) дєтя(м) лє(т) нєдоро(с)лы(м) шкоды и роспорошє(н)я на маєтно(с)тихъ яко лєжачы(х) та(к) и рꙋхомы(х) маю(т) бы(ти) по(д) справою… ѡпєкꙋно(в) (1566 *ВЛС* 66 зв.); ѡ має(т)но(ст)… лєжачую… мєжи ма(л)жо(н)кою моєю… и бра(т)єю бли(з)кими моими по животє моє(м) ꙗки(и) ро(з)рꙋхъ и ро(з)ницы нє были… ѡ(с)тато(ч)ную волю мою на сє(м) тє(с)тамє(н)тє… ѡ(з)на(и)мую (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); А Єго м(л) такъ тꙋю лєжачую ꙗко тєжъ и рꙋхомꙋю маєтъно(ст)… на (с)во(и) вла(с)ны(и) // пожитокъ ѡбєрънꙋлъ и привлашчилъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104); а шъто ся тычєтъ має(т)но(с)ти убогоє моє лєжачьє и рухомоє, мєновитє: ча(с)ти моєє вла(с)ноє прирожоноє… такъжє други(х) двохъ ча(с)тє(и) з брато(м) моимъ… набыты(х)… у брати моє(г)[о]… зо(с)таютъ (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

(*садиба, будинок*) маєток: Потымъ и другий разъ былемъ на справе… // пана Бранъского в той же маетъности,… где… зъ венцем… приехали в домъ их милости, никого не засътавъши, там же чекали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 598–599).

2. (*земельне володіння*) ґрунт: вєли́кїи мл(с)тникъ набж҃єнс(т)ва крє́цкаго, монастирѣ побудова(л) маѐтности понадавалъ навє(т) и до мѣскихъ цєрко(в) маѐтности нада́лъ (1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); мы бачечи на то, же они сꙋть люди вкраиныи, а отъ поганства татаръ на именьяхъ и на маетностяхъ своихъ скажены, и с тое роботы мосту замкового также ихъ вызволяемъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); про то слушне тоє, што стравилъ, от него вернено быти маєт, бо патріархъ // фолварковъ анѣ селъ ани маєтностій своих не маєт (Львів, 1605–1606 *Перест.* 29–30).

3. (*речі, які комусь належать на правах власності*) майно, власність: Людѣ(и) которыхъ з ы(з)бами и зо (в)сєю маєтъностью

ихъ побралъ и за собою ѡсадилъ (1552 *ОЛЗ* 188); ѡ(н) [Юръи Козли(н)ский] буду(чи) пє(р)вє(и) сєго притѧ(г)нє(н) ѡ кн҃гини маса(л)скоє пєрє(д) тєбє ку пра(в)у ѡколо покрадє(н)є ска(р)бу и має(т)ности єє зъ за(м)ку тучи(н)ского (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 323, 1); товары и вся маєтность єго має(т) быти до ска(р)бꙋ нашо(г) взята (1566 *ВЛС* 38); жалова(л)... кнѧ(з)... масальски(и) на ва(с) ѡ томъ, што ты пн҃є Миха(и)ло лабу(н)ски(и)... кгва(л)то(м)... на дво(р) єго мл(с)ти... суди(л)ко(в)ски(и) вра(д)ника єго мишка зби(л) и зрани(л) и многую маєтность побра(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); служебника єго... збили и зранили шкодъливє и всю маєтность єго забрали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); кгды-(м),... бы(л) наготовалъ ся з мєста Коростєшова // єхати, наложи(л) бы(л) зо всєго (!) маєтъностъю своєю на во(з) всѣ рєчи свои кра(м)ныє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59–60); маєтъно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ... пограбили... // ꙋ гри(ц)ка пѣчки свє(р)дловъ три доло(т) двє (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89–89 зв.); маєтность засъ и спрятъ домовый пана Корсаковъ и малжонки его што колвекъ тамъ въ тыхъ коморахъ было на свои подводы... кидали и на долъ до двора его мил. пана подъчашого киевъскаго... возили (Київ, 1633 *КМПМ* I (дод.) 544); А што сє до(т)кнє(т) має(т)но(с)ти моє(и), // а мєновитє сумы мєновано(и) дво(х) тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х)... тая сума никому инъшому, то(л)ко мнє само(и) налєжитъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217–218); А маέтность єгѡ была а҃ овє́цъ... воло́въ ѳ҃ осли́цъ и чє́лѧди вєлми многѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 54).

4. (*велике майно, цінності, гроші*) багатство: Коли оуслыша(л) юноша ты(и) слова, ѡ(т)шоль и засмоутил^sсѧ. бо ималь маєтности много (1556–1561 *ПЄ* 84 зв.); хотѧчи избавити дш҃и свои ѡ(т) моу(к) и ѡгнѧ вѣчнаго. нє стараючисѧ ѡ вєликы(х) пожитка(х), албо маєтностє(и) свѣта // того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.–36); Присмотрѣмо ж ся, яко поганин, врожоный неприятель, вѣры не ломлет, не губит,... маєтностей земных не забираєт, до своєє вѣры кгвалтом не примушаєт, яко рымская столица (Львів, 1605–1606 *Перест.* 55); в^sспаматáй... на прúповѣсть богатого и лáзара, котóры на(д) такъ вєлúкими має(т)ностѧми боу́дꙋчи пано(м), в ша(р)латъ оубрáны, и анѣ кро(п)лѣ воды нє былъ гóдєнъ; а хо(т) в^s прагнє(н)ю былъ вєлико(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); лю́дє ꙗ́къ мнѡ́го длѧ порóжнєи слáвы працꙋ́ють, такъ... и ѡ вєлúкїи скáрбы и маέтности стáрают^sсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68); Алє богáчь кътры(и) злѣ має(т)ности доставає(т) лúхвами и нєпрáв(д)ами, бо кто бога(т)ство такоє має(т) то(и) зáвшє оу грѣхоу лєжи(т) ꙗ́ко свúнїа оу болóтѣ (1645 *УЄ* № 32, 197); В такóй тєрплúвости застаючи Іѡвъ дождáлсѧ úжь ємꙋ бг҃ъ нє тóлкѡ здорóвьє приворотúлъ, алє ємꙋ и мáєтность дáлъ, двоꙗ́ко бóлшєй нúжли пéрвѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

(*рухома власність*) майно: сыновъ моихъ,... которыємъ въ малыхъ дєтѧчихъ лєтєхъ ихъ зъ маєтностъю моєю рꙋхомою, въ замкꙋ..., въ забєгꙋ перєдъ Татары,... при хлопцє Сидорє Засѧдковигꙋ... зоставилъ (1577 *AS* VI, 71); А што ся дотычє(т) має(т)ности моєє, рухомоє и лєжачоє, што бы колвєкъ было, то всє ѡ(т) мала до вєлика,... дарую и си(м) листо(м) за-

писую пану Головє(н)скому (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152); нє вы́бави(т) та має(т)ность рꙋхо́маа (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); А Єго м(л) такъ тꙋю лєжачую ꙗко тєжъ и рꙋхомꙋю мацтъно(ст) Єго вла(с)нꙋю на (с)во(и) вла(с)ны(и) // пожитокъ ѡбєрънꙋлъ и привлашчилъ то єстъ мєновитє взꙗто шкатꙋлꙋ... в Которо(и) было... золотыхъ шєстъдєсꙗтъ тисєчє(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104);

дохід, достаток: Восприм ѣтє и(х) тихимъ лицє(м) любєзнѣ и дадитє и(м) подобающꙋю мл҃(с)тиню и вспоможєнїє. Кожды(и) по блг҃ому єго изволєнїю ѡ(т) своєа має(тн)сти. ѡ(т) ни(х) жє на(м) вєликодатєль и чл҃колюбє(ц) богъ нашъ дарова (Львів, 1589 *ЛСБ* 120).

3. *Перен.* Цінність: ε(д)но то(л)ко прав(д)ивымь ср(д)цємь покой са чл҃чє ѡ(т) злостїй свои(х) а нє оутрачай маε(т)ности ѿца своεго... а оутєчє(ш) са до нєго тєды ѡ(ц) нб(с)ны(и) прїимε(т) в ла(с)коу свою ст҃ую (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 5); а при то́мъ вѣ́даючи и́жъ по доста́ткꙋ по маέтностах свои́хъ дꙋхо́вных правосла́вны(х) на́шихъ, Вєлмо́жность твоа мѣти, и тры́бомъ ст҃ои Памлати Про́дка своє́го идꙋчи, ѿным҄ въ Правосла́вїи нє нарꙋ́шєно пра́во... прошꙋ тꙋю Книгꙋ ѿным҄ до оужива́на нико́мꙋ заборонати (Київ, 1631 *Тр.П.* 10 нум.).

Див. ще **МАЄТНОСТКА, МАЙНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЬКА *див.* **МАЄТНОСТКА.**

МАЄТНЫЙ, МАЄТЪНЫЙ *прикм.* Маєтний, багатий, заможний: ажъ теперъ, доставши оныхъ съ книгъ, а до того и то не меньшая, ижъ есми на право накладати для недостатковъ своихъ, чуючи того то пана стрыя моего маетного, и во всемъ потужного, не малъ чимъ, ажъ есми муселъ и иншую маетность мою по брате моемъ,... контрактъ зъ розными особами учинитъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 294); Имови́тъ: Маέтный (1627 *ЛБ* 48); ѡнъ... // ча(с)то до и(р)гачова скрытє надъбєгаючи подъданы(х) поводовъ дєдичъны(х) людє(и) маєтъныхъ... зо въсємъ ихъ пожи(т)комъ... выкочивалъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.).

Пор. **МАЄТНѢЙШІЙ.**

МАЄТНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Багатший, заможніший: а та(к) тыи котрїи має(т)нєишїи. тєды повиннїсмо ратовати до(м) бж҃їи и слоуги єго оубогы(х) и бѣ(д)ны(х) котрїи нє маю(т) г(д)є взати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.).

Пор. **МАЄТНЫЙ.**

МАЄТЪНОСТКА *див.* **МАЄТНОСТКА.**

МАЄТЪНОСТЪ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЪНОСТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЪНОСЪТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЪНЫЙ *див.* **МАЄТНЫЙ.**

МАЖА *ж.* **1.** (*великий віз, запряжений воломи*) мажа: И дали и потвръдили єсмы... абы... наши калоугєри ꙗжє ѡбитаютъ въ то(м) ст҃ыи нашъ мѡнастыръ ѡ(т) пꙋтнои абы имъ ходили по рибꙋ по три мажи... оу вєсни три мажи оу ѡсєнъ (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

2. (*міра місткості*) мажа: Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграби(л)... //... Соли мажъ двє ко(ж)дꙋю мажꙋ кꙋповано по пєтидєсꙗтъ золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

МАЗАЛНИКЪ *ч.* Масажист: aliptes, маза(л)никъ (1642 *ЛС* 77).

МАЗАЛНИЦА *ж.* Приміщення у лазні для масажу: alipterium, маза(л)ница (1642 *ЛС* 77).

МАЗАНЄ *с.* **1**. Брудота, гидота: ѡ́ныи жи́довᶳскїи плю́гавыи хра́хотины всѣ погі́ноули и ма́зана и ра́ны ѡныи дробᶳныи… зажи́ли (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.);

2. *Перен.* Ласка, милість. ◊ **з мазаня** — з ласки: там же дей приехал до них пан Борис Охлоповский по жону свою, которая у брата своего… час немалый, приехавши з Луцка, з мазаня мешкает, а до дому не едет (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403).

Пор. **МАЗАТИ.**

МАЗАНКА *ж.* Мазанка. Вл. н., *ч.*: миха(и)ло маза(н)ка (1649 *РЗВ* 19 зв.).

МАЗАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, кого чим) (*покривати шаром чогось рідкого або жирного*) мазати: во єгипьтѣ моисѣи. рѣжючи бораны. да кровъю браньєю на ѡдвєрии маза(л) (1489 *Чет.* 171); Нє помазалъ єси головы моєє ѡливою, а таꙗ мастью ноги мои… ѡливою мазала (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 65); Тако(ж) кого жона сказить то ты(м) жє ма(ж) що и килоу кажє(т) // мазати (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5–5 зв.); ско́ро бы на́мъ роска́зано вє(д)лꙋгъ звы́чаю костє́лного, боло́то(м) и со́лью кр҃щєныхъ ма́зати, то ижъ стародавныи цр҃квє ст҃оє пора́докъ кр҃щєнїа ст҃го мꙋсѣлъ бы бы́ти завє́ржєнъ (Острог, 1606 *Мол.* 3); ungo мазати (I пол. XVII ст. *Сем.* 179); *Образно*: ла(с)каєтє го(р)тань смачнѣиши(ми) кꙋсы, ꙋсла(ж)да́єтє смакꙋєтє, ма́жєтє, собѣ ꙋга(ж)да́єтє, во́лю похо(т)нꙋю во всє́мъ испо(л)наєтє (1598 *Виш. Кн.* 274);

(*покривати стіни хати, будівлі глиною, вапном*) мастити: niżli tyje weży… wsi ne obmazany y horodni też jnszyi ne mazany (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20);

(чим) бруднити: мазати, bulbito, дѣти(н)ны(м) гноє(м) мажу, каляю (1642 *ЛС* 106); мажꙋ Maculo (1645 *Уж.* 50 зв.).

2. *Перен.* (кого, що) Плямувати, ганьбити: хто ка́ретъ незъбожного, самъ себе мажете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244); А если же (тежъ) што на котрого ведаетъ, нех же ся, не крыючи имени своего, объявитъ, яко цнотливому прыстоитъ — у-въ очи кождому мовитъ, а не яко песъ — съ тылу кусаючи, и мажучи почтивости людъские (Вільна, 1599 *Ант.* 925); то є(ст), жє ѡ грѣхоу чинє́но(м)... тоє ма́ємъ розꙋмѣ́ти, а нє ѡ грѣхоу пръворо(д)но(м), кото́рый великаго тѣ́ла, то єсть натоу́ри лю́дскои го́ловоу прє(з) грѣ(х) псоу́ючїй на́съ всѣ(х) кото́рїи тоєи головы члóнки єстєсмо, псоу́єтъ и ма́жєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 191 зв.); если бы кто хотѣл мазати свою чистꙋю мысль на той хулной лжи, которую Скарга от себе изобразил, хотячи тую ганбою… вѣнчати и писанием… обличати, могл бы цѣлую библию,… написати (1608–1609 *Виш.Зач.* 212); Кото́рыє бꙋдꙋчи нє́прїатєлᶳми головны́ми Цр҃кви Всхо́днєй,… смѣ́ли и // ва́жилиса ро(з)ными гєрє́зїами Цр҃ковъ Православнѡкаѳолі́чєскꙋю ма́жꙋчи, свѣтꙋ ѡгижа́ти (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв. ненум.).

Пор. **МАЗАНЄ.**

МАЗАТИСЕ *див.* **МАЗАТИСЯ.**

МАЗАТИСЯ, МАЗАТИСЕ, МАЗАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (чим) (*намащуватися, натиратися чимось рідким або жирним*) мазатися, маститися: Жидова... надъ иконою... поруганіе чинили, и якые чуда отъ нея были: кровъ и вода вышла изъ дощки образа //... исцеленіе стало велико хоримъ, мажущимся кровию тою (Супрасль, 1580 *Пис.пр.лют.* 69); На то́й ча́съ ѡпѹсти́вше ю́ сти Бжіи Агели, порвѹ́тъ ю Мѹрины, ѡныє бѣ́си... оувѐргѹ(т) ю звѧ́занѹю ланцѹха́ми... в҄ зе́млю те́мностнѹю... // где сѹт҄ затарасова́ныє дшѣ грѣ́шникѡ(в)... где́ ро́скошь попѹ́днаа, нечи́стаа... где ѡле́йками и ма́ст҄ми ма́жѹчїиса и пѣ(з)мѹючїиса, где з҄ бѹ́бнами и пища(л)ками вино пю́чїи (Львів, 1642 *Час.Слово* 269–270); **руцѣ мажуть сє** *див.* **РУКА.**

2. *Перен.* (з чого, чим) Бруднитися, паскудитися: Ре́клъ г(с)дь до Мѡvсе́а: мо́въ до сщ̃е́нниковъ сыно́въ // Аа́рѡновыхъ: нєха́й са нє ма́жѹтъ смєрта́ми сосѣдѡвъ свои́хъ, хі́ба кре́вныхъ а бли́зкихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123–123 зв.); Всѧ́ко (ж) данїйлъ постанови́лъ в҄ ср(д)цѹ своимъ, же бы се нє ма́залъ з҄ столѹ цр(с)когѡ ани вино́мъ питьа єгѡ (Там само, 357).

МАЗАТИСА *див.* **МАЗАТИСЯ.**

МАЗНИЦА *ж.* Мазниця. Вл. н., *ч.*: Анъдрє(и) Мазница (1649 *РЗВ* 376 зв.).

МАЗУРЪ *ч.* Мазур. Вл. н.: Кри(ш)тофа Мазура,... збили, змо(р)довали (Житомир, 1582 *АЖМУ* 40); а(н)дрє(и) мазу(р) слодо(в)ни(к) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2); преоръ конъвенту Затурецъкого... заноситъ... напротивъко неработъным Васъкови Лисовъцови, Васъкови Мазурови... протесътацию в тотъ способъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/VI, 429).

МАЗЬ *ж.* (*густа жирна речовина для змащування предметів*) мастило: ма(и)строви... на ла(т)ноє гво(з)дѧ ѕ гро(ш) и по(л)пѧта гро(ш) на ма(з) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 10); на ма(з)... г(рш) в (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 5 зв.).

МАИСТЕРСТВО *див.* **МАЙСТЕРСТВО.**

МАИСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАИСТОРСЪЯ *ж.* (*вправність, уміння*) майстерність: Прєто ѧ ѡ(т) те́бє дїаволє, то́є ма(и)сторсѣи сла́вы и ч(с)ти нє трєбѹ́ю; грошико(в) збирати, фо(л)ва(р)ко(в) и до(м)ко(в) // ... кѹпова́ти нє хочѹ (1599–1600 *Виш. кн.* 211).

МАИСТРАТЪ *ч.* (*орган міського самоврядування*) магістрат: Мы во(и)тъ бѹ(р)мистръ Ра(и)цы и ѹвє(с) ма(и)стра(т) Мєста... Києва зє(з)навамы ты(м) писанє(м) нашимъ ижъ... што ѳєдо(р) Юшковичъ Мєсчани(н) Киє(в)ски(и) мѣлъ ѹ сєбє Коморѹ ѡ(т)цовскѹю в ри(н)ку Києвскомъ на плѧцѹ волномъ (Київ, 1638 *ПИ* № 30); умоцованы(и) стороны поводовоє домавялъсє, абы мєнованы(и) во(и)тъ бєлоцє(р)ковъски[и],... яко и ѡ(д) ма(и)страту... мє(с)та Бєлоє Цє(р)кви плєнипотє(н)цию, которого бы тутъ ставати мо(г)ли пєрє(д) судо(м) нинє(ш)нымъ по(д)комо(р)ски(м) (Київщина, 1639 *ККПС* 263).

МАИСТРОВЪ *прикм.* Майстрів: камє(н) локтєвы(и) тєсаны(и) и(з) фурою и уробє(н)є(м) ма(и)стровы(м) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); ма(и)с(т)ро(в) камєн прыво(з) с тєсанє(м) по ѳ г(рш) ло(к) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1042, 4).

МАИСТРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЇСТЕРНЕ *присл.* (*із великою вправністю*) майстерно: Володі́мєръ зˢ кона // мѹжнє вы́садивши,... знаˢ те́жъ... зˢ нєгѡ ланцѹхъ вєли́кїй золоты́й пе́рлами и ка́мєнєми дороги́ми коштóвнє и маїсте́рнє са́жєный (Київ, 1623 *МІКСВ* 69–70).

МАЇСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЙ¹ *ч.* Травень, май: М(с)ца. Маѧ. во .ка. днь. слово ѡ блговѣрно(м). црї ко(с)тє(н)тїнє. и мтрє єго єлєны (1489 *Чет.* 199); П<и>сан в Луцку, маѧ гі, день, индик(т) з (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Писан... мєсєца маѧ є дєн (Краків, 1518 *AS* III, 170); М(с)ца маѧ. погєбрєискѹ їа́ръ, просто ма́и (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36); в то(м) жє року ѡсмъдєсятъ третє(м), м(с)ца мая, дня сємогона(д)цатъ, выкрадєно ми, дєи, воскобо(и)ню (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); писа(н)... рокѹ тисєча пѧтьсотъ дєвє(т)дєсѧтого м(с)ца маѧ второго днѧ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 5); Писанъ во (л)вовѣ... при цє(р)кви столє(ч)но(и) мца маѧ г дна (Львів, 1587 *ЛСБ* 84); мо(и) милый сынѹ ѡтрымалє(м) дєсятого дна маѧ листы твои даныи пє(р)вого дна того жъ мѣсєца (к. XVI ст. *Розм.* 63 зв.); Въистиннѹ и то́тъ оцъ на́шъ заквитнѹлъ ѧкъ ѧ́блонь вˢ Ма́ю то єстъ, вˢ бл(с)вєнной ста́рости. Процви́лъ и сѣдина́ми чт(с)ными а(к) снѣ́гъ бѣ́логѡ во́лоса, і цно́тами дхо́вными (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); Року тисеча шестсотъ пятдесятого, мѣсяца мая шостого дня (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 436).

МАЙ² *ч.* Клечання, зелень: Бо якось тыє ново пєрємѣ́йныє квѣтки и маи вмѣсто зєле́ноє ба́рвы всє бѣлою намъ звєрхѹ притрѧса́ють (Острог, 1587 *См.Кл.* 14 зв.).

МАЙ³ *присл.* **1.** Більше: возмутъ выдъ нихъ владычество, чомъ май любятъ сесь свѣтъ, нѣжъ царство небесное (XVI ст. *НЄ* 4).

2. Дуже: то сутъ владыци, попове, дякуны, котрыи узяли даръ душевный, одны май много, а другыи май мало, кождый противъ силы своеи (XVI ст. *НЄ* 138).

3. (*ще раз*) знову: Чомъ она была у курварствѣ, якъ мовитъ май потумъ евангелистъ, и пришла идъ колодязеви безъ сорома грубо и грѣшна, али ся обернула домувъ выдъ колодязя праведна и свята (XVI ст. *НЄ* 63).

4. (*до того ж*) ще: Чомъ за сего фарисея никто не рюкъ, ажъ овунъ естъ неправеденъ, али человѣкъ че(с)тный, а Христосъ осудилъ его, май похвалилъ мытника, которого увесь свѣтъ держалъ грѣшного (XVI ст. *НЄ* 4).

МАЙБУЛШЕ *див.* **МАЙБУРШЕ.**

МАЙБУРШЕ, МАЙБУЛШЕ *присл. найв. ст.* Найбільше: Имаютъ туй науку усѣ хрестяне, а май булше попове (XVI ст. *НЄ* 62); приносить на насъ потятъ небесныхъ, што есть дѣло малое... айно, кулькымъ сѧ майбурше журитъ за нашъ пожитокъ и за годулю нашу, котрыи если на образъ его учинены и май дорожѣшовы выдъ потятъ передъ Богомъ (Там само, 94); Ну, чимъ хочъ ся оправити? Май бурше вѣровъ правовъ и дѣлы добрыми (Там само, 185).

Пор. **БУРШЕ.**

МАЙБУРШИЙ, МАЙБУРШІЙ *прикм. найв. ст.* **1.** (*який найдовше триває*) найдовший, найбільший: Третій пустъ сесе естъ, котрое берутъ люди горѣ за якую вину... Сесь

пустъ май буршій лишенъ и поставленъ на люди лишъ до часу одного (XVI ст. *НЄ* 25).

2. (*який має найважливіше значення*) найголовніший: одинъ законоучитель, кощуючи Іисуса, извѣдовавъ его: “Котрая заповѣдь естъ май буршая у законѣ?” (XVI ст. *НЄ* 134).

3. (*який відзначається найбільшою силою впливу, значимістю*) найбільший: якъ покаяніе далъ Бг҃ъ грѣшнымъ... постъ, молитва... то тымъ спасешъ ся грѣховъ своихъ, чомъ май буршаго покаянія не (е)стъ, коли чл҃вѣкъ уже ся каетъ, дале што бы не согрѣшалъ ни одинъ разъ (XVI ст. *НЄ* 9); Слухайте уже, братя мои, чомъ май буршем дѣло надубное на сюмъ свѣтѣ не имаете (*в ориг.* имаетъ. — *Прим. вид.*), якъ сесю науку (Там само, 203).

Пор. **БУРШИЙ.**

МАЙБУРШІЙ *див.* **МАЙБУРШИЙ.**

МАЙДАНЪ *ч.* **1.** (*велике незабудоване місце в селі або місті*) майдан, площа: то все тое,... побравши, и полупивши, на майданъ на место зволочивши, межи себе розшарпали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 261).

2. (*місце, площа, приміщення для виготовлення та зберігання чогось*) майдан: А што се ткнет Миргорода, теды футора Хомутец названого, и Майдановъ робеня салетръ,... также всихъ уходовъ над реками Хоролем и Пслом... въ поссесию... администраторови... не подалъ (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 132); погинули... контрактъ одъ жида миргородского... розного браня борошна до майдану... также взглядомъ затримання мембрану голого съ подписомъ рукъ шляхецких (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

3. Вл. н.: Ѡлєксѣй Майданъ (1649 *РЗВ* 124).

МАЙДОРОЖѢЙШИЙ, МАЙДОРОЖѢШИЙ *прикм. найв. ст.* Найдорожчий: ище кулькымъ ся май бурше журитъ за нашъ пожитокъ и за годулю нашу, котрыи есме на образъ его учинены и май дорожѣшовы (!) выдъ потятъ передъ Богом (XVI ст. *НЄ* 94); Слухайте уже, братя мои,... чомъ май дорожѣйшее дѣло найдете у сесь часъ, нѣжъ золото (*в ориг.* золота. — *Прим. вид.*)... албо великое панство сегосвѣтное (Там само, 203).

Пор. **ДОРОГИЙ.**

МАЙДОРОЖѢШИЙ *див.* **МАЙДОРОЖѢЙШИЙ.**

МАЙНОСТЬ *ж.* Майно: а посли́ того в тыжден на проводной недели без бытности моей жону мою з дому от всей майности моей выметал (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 104); Имѣнїє: Ма́йно(ст), маєтность, бога́тство, имѣньє, до́бра (1627 *ЛБ* 48).

Див. ще **МАЄТНОСТКА, МАЄТНОСТЬ.**

МАЙРАНЪ *див.* **МАЄРАНЪ.**

МАЙСТАТЪ *див.* **МАЄСТАТЪ.**

МАЙСТЕРСКИЙ, МАЙСТЕРСКІЙ *прикм.* **1.** Досконалий, майстерний: То́ сꙋть Никола́єви майсте́рскіи наꙋки, ѡ до́брый Ѳєо́дѡрє, поста́вꙋ паꙋко́вомꙋ за пра́вды приро́вна́ный, и дѣти́нны(м) и́грискa(м) подо́бныи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 267).

2. Переконливий, майстерний, умілий: И єсли нє згоди(т)сѧ з҄ штꙋчными и майстєрскими шко́лными и́хъ аркгꙋмє́нтами и про́бами, то а́лбо я́ко по́длоє ѡ(т)ки́нꙋли, а́лбо што́

здáст^sсѧ протíвно бы́ти наѵцѣ,... вéдлѵгъ оуподобáнѧ Арїстóтєлского здáнѧ ѡ(т)мѣнíли (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 202).

МАЙСТЕРСКІЙ *див.* **МАЙСТЕРСКИЙ.**

МАЙСТЕРСТВО, МАИСТЕРСТВО *с.* **1.** (*будівельне мистецтво*) архітектура: Архітєктѵра, ма(и)стéрство, албо наѵка óколо бѵдовáнѧ (1627 *ЛБ* 181).

2. (*досконалість*) майстерність: Хрáмъ Б(д)цы вы́ставилъ, и бѵдова(н)є самóє на(д) Истóчником^s назвал^s. Котóрогѡ то Хрáма вєлíкоє, а прáвє чѵдóвноє бѵдова(н)ѧ Маистéрство (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815).

3. Мистецтво; майстерність: однакъ изнемагаютъ тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента и довцѣпы, где ядовитыи пострѣлы... въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственными упередили (Київ, 1622 *АЮЗР* II,72).

Див. ще **МАСТИРСТВО.**

МАЙСТЕРЪ, МАИСТЕРЪ, МАИСТРЪ, МАЇСТЕРЪ, МАЙСТР, МАЙСТРЪ, МАСТЕРЪ *ч.* **1.** (*фахівець із якого-небудь ремесла*) майстер: пнъ павє(л)... ма(и)стє(р) та(к) выготованıа(м) ıако и ѡ(т)данıа(м) камєнıа та(к) в мурованю црквє нашє(и) и роботу муровъ повинє(н) ѡ(т)давати вѣрнє... выправуючи вє(д)лугъ ѡбовıазку своєго (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); а // поправлялъ тую церковъ майстръ зе Влохъ, Савостиянъ Брачъ (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Нáйдєшъ оу вáсъ што днъ ковалѧ з^s мóлотомъ, тéслю з^s сокирою, и íнши(х) мáстєрѡвъ, з^s рóзных^s далéкихъ мѣстъ з^s рóзным^s нáчи(н)ємъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* передм. 3 зв. ненум.); Зиждíтєль: Бѵдóвни(к), Тéслѧ, або на(д) бѵдовáньєм^s прєложóны(и), албо тєсéлскїй мáйстєръ (1627 *ЛБ* 43); кгды ю(ж) мѵровати почали потєсавъши камѣ(н) п(н). ıанѵ ма(и)стрѵ fr.4 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); маıа 6 днıа пнѵ Адамѵ ма(и)стрѵ fr. 4 (Львів, 1634 *ЛСБ* 8 зв.); о наехане буды, гдѣ поташъ на манифестанта роблено, о взяте майстра и чєляди зъ сокирами будное пятидесятъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

2. (*той, хто має високу кваліфікацію у певній галузі знань*) фахівець: Ро(с)ло подойзрє(н)є ижъ мáйстровє сáми и профєсóровє: оýчачи пѵблíчнє, лю́бъ слóвнє... хóчѵть áбы íмъ тóлко самы́мъ вєра дáна была (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); а за ними по малымъ часе иныхъ усихъ студенътовъ зо всихъ своих школъ,... с поменеными отцами майстрами для наданя имъ посилку, помочи..., законъника тоеж рекгулы, до колеюмъ своего, выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593);

(*учений ступінь*) маґістр: Таковымъ Способомъ Пно(м) братыıа(м) бра(т)ства црко(в)ного Храма ѵспєнїıа Пр(с)тыıа бца в мѣстє Лвовѣ, ıакъ намъ повѣрєно... полєцаємъ, абы з... по(л)торы тисєчи золоты(х)... на выхованьє ѵчоного Маистра... припро(с)тати могло (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); з ты(х) по(л)торѵ тисєчы золоты(х) на ко(ж)ды(и) рóкъ на выхованъє ѵчóного чл҃ка Маи(с)тра в ґрєчє(с)комъ ıазыкѵ бѣглóго... золоты(х) по(л)тороста (!) пожи(т)кѵ прира(с)тати маєм) (Львів, 1622 *ЛСБ* 489, 1).

3. Керівник, очільник: Абóвѣмъ ото нéпрїатєль и зáвистникъ рожáю лю́дского, всѣалъ въ ср(д)цє рéвность ѕлоую, опáтоу або мáи-

стрꙋ богáтомꙋ, котóрый з' двѣма ти́сѧ(ч)ми до войнꙑ́ прибрáными людéй,... притѧгноулъ на то(т) събо(р) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47).

4. Воєначальник: Архістрати(г): Нáйвы(ш)шїй Гє(т)ма(н),... або маїстєръ жолнѣрѡ(м), або стáршї(и) кнѧ(з), воєвóда (1627 *ЛБ* 181).

5. (*про диявола*) маґістр: Других, простѣйших, той же майстр диявол, своими органы владомыми, силою... всех во свою овчарню погибелную согнал и совокупил (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 175); И пошлютъ ихъ до мóръ,... идéжє кꙋпáютсѧ..., разбо(и)ницы, злодѣєвє, мꙋжєложницы, котóрїи выоучилисѧ такóвого рємєсла, в' содóмѣ, оу мáйстра своéго сатаны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70).

МАЙСТР *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЙСТРОВАТИ *дієсл. недок.* (кого чим) Відтворювати, зображати: Ꙗкъ áлбо ѡ(т) кóлѧ мóжно éстъ... маліовáнїє(м) и ри́сами майстровáти нєпо(д)лéглоє малѧ́рствꙋ и вышбражéню со(л)нéчномꙋ... // ... нєстворєнꙋю и нєѡграни́чєнꙋю, и во всє(м) досконáлꙋю, и вы(ш)шꙋю всѧ́кои досконáлости приро́вныва́ти Тр(о)цꙋ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 292–293).

МАЙСТРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАКЕДОНЇАНЕ *див.* **МАКЕДОНЯНЕ.**

МАКЕДОНЯНЕ, МАКЕДОНЇАНЕ *мн.* (*представники павліканської секти в Македонії*) македоняни: розпоу(к)сѧ ты (ж) ꙗко юда, испóлж ты (ж) изь ни́ми злоч҃(с)тївїи юдáшѣ арїанє, и макєдонїанє нѫ(р)ковє, нєсторїанє (XVI ст. *УЄ* № 29519, 77 зв.); приходили симоніане, херинтове, евіонитове,... донатистове, македоняне, несторіане, евтихіане,... на тотъ корабль, то есть на церковъ Божію, пащоки свои роззявляючи,... хотячи ее поглотити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25).

МАКЕЛІЯ *ж.* Заїжджий двір: прото мусили то купити, что въ макеліи продавано, по нашему въ гостинномъ дому, въ господе (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 166).

МАКИВКА *ж.* Маківка. Вл. н., *ч.*: Ра(д)ко Маки(в)ка (1649 *РЗВ* 315 зв.).

Див. ще **МАКОВИЦА.**

МАКОВИЙ *див.* **МАКОВЫЙ.**

МАКОВИЦА *ж.* (*опуклий дах, що має форму півкулі*) баня, маківка: Палацъ г҃(с)дрьски(и)... новозбꙋдованъ //... побитъ маковицы жєлєзомъ бєлымъ (1552 *ОВол.З.* 195–195 зв.).

Див. ще **МАКИВКА.**

МАКОВНИКЪ *ч.* (*гірська порода*) мілоніт: meconites, маковникъ камє(н) (1642 *ЛС* 265).

МАКОВЫЙ, МАКОВИЙ *прикм.* **1.** (*який стосується маку*) маковий: власне такъ се згажаютъ, якобы коли старожитное зъ новотою,... добрый порадокъ съ помешаньемъ, родоста зъ маковымъ цветомъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1009); papauere(us), макови(й) (1642 *ЛС* 299);

(*одержаний із маку*) маковий: diaglavcion, маковы(й) сокъ (1642 *ЛС* 162).

2. (*який має колір квітки маку*) маковий, червоний: другая сукня маковая швебединская (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/І, 101); papauerata toga, маковая риза (1642 *ЛС* 299).

МАКОРТЕТЪ *ч.* Макітра: Тамъ жє, в коморє, при (м)нѣ… позастави(в)… масла в макортєту,… мєду прє(с)ного по(л)го[р]щка (Житомир, 1583 *АЖМУ* 66).

МАКУЛА *ж.* Вада, ґанж; ганьба: пороченъ, подозре́ный, макꙋлꙋ ма́ючїй (1596 *ЛЗ* 70); Поречѐнъ… Подозрѣ́нъ, ы(и), макꙋ́лꙋ ма́ючїй, нага́нєный, покала́ны(и) ꙋкори́знєный (1627 *ЛБ* 89).

МАКУХА *ж., перен., зневажл.* (*вайлувата, млява безхарактерна людина*) макуха. Вл. н., *ч.*: става(т) єму роуко(и)мы прє(д) зоупє(л)ны(м) право(м) ѡлєшка а про(з)виско(м) маку(ха) (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 12); васи(л) макуха (1649 *РЗВ* 4 зв.); Яцько Макуха (Там само, 405).

Див. ще **МАКУХЪ.**

МАКУХОВЪ *прикм. у ролі ім.* Макухів, -ого. Вл. н.: Запи(с) хомѣ цвакови (!) ѡ(д) федора и дємаана (!) макꙋховы(х) (Одрехова, 1621 *ЦДІАЛ* 37, 2, 34); сыновє лє(ш)ка макꙋхового фєдꙋ(р) и дємꙗ(н) зєзнали… ижє продали ѡ(и)чизнꙋ сво(ю)… // цвякови хомѣ (Там само, 34–34 зв.).

МАКУХЪ *ч.* Те саме, що **макуха**. Вл. н.: прє(д) право зупо(л)на ѡсажєноє стану(в)ши лє(ш)ко прє(з)виско(м) маку(х) и зозна(л), и(ж) взꙗ(л) ѡ(д) пн҃а Фє(д)ка… двадєсцꙗ зло(т)… на вла(с)ную потребу свою (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.); Были при тꙋмь… гри(ц) ма(р)ша(л)… и лє(ш)ко макꙋхъ (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 10 зв.).

МАКЪ *ч.* **1.** (Papaver somniferum) (*рослина*) мак городній: увъ огородехъ капусты, морквы,… огорковъ, маки — то все поламали, порвали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); то(т) макъ ижє имѣє(т) цвѣ(т) бѣлъ то(т) єсть лꙋчши (XVI ст. *Травн.* 338 зв.);

(Papaver rhoeas) мак дикий: rheas, dis, макъ (1642 *ЛС* 354); Макъ papaver (1645 *Уж.* 38 зв.).

◊ **макъ вороней** — (Glaucium corniculatum) мачок рогатий: ceratis, ма(к) воронє(й) ѕєло (1642 *ЛС* 118); **макъ житний** — (Hupecoum pendulum) повислик звичайний: hypecoon, макъ жи(т)ни(й) (1642 *ЛС* 221); **макъ лѣсный** — лісовий мак: carij, ма(к) лѣ(с)ны(й) (1642 *ЛС* 113).

2. (*насіння маку городнього*) мак: У дворє, ꙋ клєтєх полдєваты бочки проса, макꙋ бочка ѡдна (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); Ѡгороды в҃ по(д) двором засєаныє а҃ мако(м) а дрꙋги(и) ѡгороднымъ насєнємъ (1552 *ОЛЗ* 177); зо млина… мого взято… польмацы крупъ, мацу маку (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 34); кнзъ Воронєцки(и)… взялъ… ячменю мє(р) три(д)ца(т), маку мє(р)[ка] ѡ(д)на (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); взято… // … маку чєтвєртину (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80 зв.–81); взяли… маку полмаци (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/І, 138); Czy widite szto sie diyet ná ty bereźiny… pochwistáne od pirohow z makom: z száłom z dretkom y z pásternakom? (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); **макъ черный** — насіння дикого маку: дикаꙗ лактꙋка силꙋ имѣєтъ аки макъ чєрный (XVI ст. *Травн.* 261 зв.).

МАЛАКЇЯ *ж.* Рукоблудство: грѣхи нєчи(с)тїи: чꙋжоло(ж)ство, содо(м)ство, малакїꙗ, жа(р)ти и смѣхи ꙋ тєбє бывали (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

МАЛДРИКА *ч.* (*вид сиру*) мандрика: Масла горщок, а сыров двадцат сємъ, малдриков сємнадцат (Володава, 1553 *AS* VI, 13).

Див. ще **МАНДРЫКЪ.**

МАЛЕВАНЄ, МАЛЕВАНЬЄ, МАЛІОВАНЄ, МАЛЇОВАНЄ, МАЛОВАНЄ, МАЛОВАНЯ *с.* **1.** (*зображування кого- або чого-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювання: єсли тєпе́рь кг(д)ы то нє в на́шой мо́ци єстъ, вшєла́ки(х) спо́собовъ зажива́ючи ста́раємосѧ. и малова(н)ємъ коу́симосѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 58); Гдє́ ꙗсный па́лацъ Фе́бовъ, ро́зный, вь бꙋдова́ню, Вь положе́ню высо́кїй, сли́чный вь малїова́ню (Київ, 1632 *Євх.* 297); З вшєла́кою пи́лно(ст)ю иска́вши и бада́вшисѧ, и правди́вы(х) оуста(в) наслѣдова́вши, нѣчо́го нє ѡ(т)имꙋ́ємѡ и нѣчо́го нє приклада́ємѡ... а наслѣдꙋ́ючи... // оухва́лы пи́саныи и нєпи́саныи... Змєжи кото́рыхъ єдна єстъ ѡ... маліова(н)ю С҃ты(х) Икѡнъ, то́ єстъ Образѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78–79);

(*спосіб зображення предмета на площині*) малювання: над враты царскими образы вси простого малеваня старые (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Ѡбразописа́нїє: Малѧ́рство, малїова(н)є (1627 *ЛБ* 148);

(*настінний живопис*) стінопис: ачи (ли)... ц҃рквъ на(ш)ꙋ малєвати ꙋ сєрєдинє по всє(м) стєна(м)... до(б)рыми красками штобы пє(к)ноє малєванє было (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); видилъ есми... образъ на муре намалеваный светого Иоанна Богослова, въ колку местцахъ, отъ стрелянья ручничного, малеванье зъ вапномъ отбито (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295); Алє позво́льмо и малі́оваными ри́сами нє по(д)ле́глого малі́ованю е́стєства звѣ́довати и ба́датисѧ, ꙗ́къ Никола́й хо́четъ (Київ, 1619 *Гр.сл.* 274);

образ; ікона: Иконноє въѡбраже́нїє: малєва(н)є (1627 *ЛБ* 47).

2. (*результат праці художника*) робота: Плащєница... ꙋмилє(н)но малованаꙗ кранє(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ точєномъ. малованꙗ нєбощыка п. Фєѡдора малꙗра (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 70).

3. (*сюжетне або орнаментальне зображення на побутових предметах*) розпис; малювання: двєри на добрыхъ завєсохъ з малєваньємъ (1552 *ОВол.З.* 195 зв.); было... сєдє(л) з малєва(н)ємъ сафѧно(м) крыты(х) три (Луцьк, 1565 *ТУ* 111).

Пор. **МАЛЮВАТИ.**

МАЛЕВАНЫЙ, МАЛІОВАНЫЙ, МАЛОВАНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*помальований фарбами; оздоблений малюнками*) мальований, розписаний: в том прибоку, одна скрыня великая малеваная, замок в ней нутрный (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); два кр(с)ты дєрєвѧныи малєваныи (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); Юрє(и) ха(р)ватъ... мєлъ... // ... сєдє(л) малєваны(х) д҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 57–57 зв.); на то(т) ча(с) взꙗлъ... сєдло малєваноє з во(и)локо(м) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); свеч две; хорогов две..., малеваных (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); при кото-ро(м) бою... по(г)раби(л)... сє(д)ло коза(ц)коє малєваноє з во(и)локо(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 50); Плащєница... ꙋмилє(н)но малованаꙗ кранє(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ точєномъ. малованꙗ нєбощыка п. Фєѡдора малꙗра (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 70);

зображувальний: Єслй бы тó вѣдáлъ Николáй, и того з҄ дóброю вѣрою слꙋхати хотѣлъ бы, ѡ добротлйвый Ѳеóдорє, нѣкгды бы геѡметрйцкими, áлбо землємѣрскими фѣкгꙋрами малióваными не вáжил҄сѧ бадáтисѧ недостúгненого єстества (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 269);

(*намальований фарбами і т. ін.*) мальований: а твое царство и панство выгꙋбил..., а тебе всѣмъ подал; а конечне за вашѣ ѡбразы рѣзаные и малеваные, бо то, видиш, Богъ заказал (поч. XVII ст. *Вол.В.* 86); Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ маютъ, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отецъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 27); ґды́бы хто вшє(д)ши на пала(ц) Кролє(в)скїй, ѡгладалъ тáмъ малióваныи гистóрии и вшелꙗ́кꙋю ѡздóбꙋ... жéбысѧ згóла, в҄ óном҄ видзéн(и)и ꙗ́сности оутѣшил҄ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 66); Иконный зрáкъ: малєвáный ѡбразъ (1627 *ЛБ* 47).

2. (*покритий фарбою*) фарбований: Столов долгих три. Два столы широких, короткиє, ѡдин ꙋдвоє складают, малєваныє, а дрꙋгий стол бѣлый, а третий столик невєликий (Володава, 1553 *AS* VI, 13); въ той церкви въ олтару сосудъ, келихъ деревеный малованый, мисочка ценовая малая, звезда билого желиза (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

3. *У ролі ім., ч.* Мальований, -ого. Вл. н.: Стєпанъ Малєваны(и) (1649 *РЗВ* 178 зв.).

МАЛЕВАНЬЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛЕВАТИ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛЕВАТИСѦ *дієсл. недок.* Малюватися, підмальовуватися: жона єгѡ... Хотѧ́чи особлйво(го) млодéнца грѣхóмъ зарáзить и кꙋ своéй мы́сли нечйстой потѧгнꙋть, и оубирáсѧ сѧ пíлнеи малєвáла. шáты ѡ(т)менѧ́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

МАЛЕЙКИЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНКИЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНКЇЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНКЫЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНЬКИЙ, МАЛЕЙКИЙ, МАЛЕНКИЙ, МАЛЕНКЇЙ, МАЛЕНКЫЙ, МАЛЕНЬКІЙ, МАЛЕНЬКЇЙ, *прикм.* **1.** (*невеликий розміром, величиною*) маленький: на мене... пришлы... две пугвицы золотыхъ, а чотыри жемчужки маленкихъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/I, 1); зъ єзу вм҃ на днєпрѣ бєрєгового пришло шє(ст)дєсѧ(т) плотиць боковы(х) а кадочка малє(н)кая ѡсєтрины (Київ, 1555–1568 *Гр.Мат.* 1); Дєми(д) гапонови(ч)... мєлъ... лою шмалцованого ꙋ д҃ бочка(х) и ꙋ малє(н)ком крꙋжечкꙋ камєнє(и) ли҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 59); И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани въ маленькій звоночокъ зазвонити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); И бы́ ꙗкій розꙋмъ вєлйкости с҄стигáти: Того малéнькїй живóтъ Панéньскїй змѣщáєт҄, И вєртéпъ тáкъ нéндзный тєлéснє огортáє(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); ты... взялес... чотыри крижики сребреные,... з маленькимъ ушкомъ (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); Коново(к) малє(н)ки(х) цєнóвыхъ три (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 260); Кѵѡтє(ц) малє(н)ки(и) албо скрино(ч)ка (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 14); minuscul(us), малє(н)ки(й) (1642 *ЛС* 269); вєльми тйхїй птáшєкъ, котóрый прилєтѣлъ... и знéслъ ꙗицє, котóроє оупáло на зéмлю и збйлосє. а на ты́хъ мѣ́стъ з нєго вы́шолъ мáлєнькїй ꙋжь (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.);

(*невеликий за обсягом*) маленький, короткий: Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную,... от сладости николи же пѣти не престанеш (1608–1609 *Виш.Зач.* 203);

дрібний, незначний: але то чѹднѣишаѧ, и(ж) тыє малє(н)кїє прави(л)ца рѹскїє, до вєли́кого ва(с) пєкла ѹгнали, а то є́щє чѹднѣишаѧ, и(ж) длѧ ты(х) малє(н)ки(х) правилє(ц) // рѹски(х), вы ѹтєчи ѡ(т) ха҃ до а(н)тихри(с)та мѹ́сѣли (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.–308); нєха(и) православныє ѹ малє(н)ки(х) правилєцъ при правдѣ до́ма сѣдѧ(т) (Там само, 308).

2. (*недовготривалий, короткий*) маленький: звѣтаже́ный Мѡvсе́й, и ѡ(т) пєрєноше́ньѧ оупрацова́ный, оусѹжа́є(т) собѣ мале́н[s]когѡ ѡ(т)почи́нкѹ потрє́бѹ бы́ти (Київ, 1627 *Тр.* 556).

3. (*невеликий віком*) маленький, малолітній: чи(м) тєбѣ нєч(с)тивыи дш҃є ѡбличали млдєнци. а ѡни были малєнки. ни слова во в(с)тѣхъ своихъ имѣли. ни зѹбовъ возраста. ни ꙗзыкоу (1489 *Чет.* 274); Сестра наша маленька а персеи не имать (поч. XVI ст. *Песн.п.* 57); которая малжонка отъ великого окрику и остраху,... у болото утекаючи, мало у болоте з детятемъ маленкимъ не втонула и детяти не втопила (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241); А такъ, вѣра и помножене вѣры през слухане слова Божего от Бога нам бывает данно, то ест инакшим способом Богъ дает вѣру дѣтям маленким (Вільна, 1600 *Катех.* 72); Іро(д) цр҃ъ... послы́шавши ѡ рождєствѣ і҃с х(с)та... всѣ(х) мале́нкы(х) ѡтрочáто(к)... двоулѣ́тни(х) и моло(д)ши(х) каза(л) забі́áти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 48); На́ша за(с) восто(ч)наѧ цр҃ковъ и малє(н)ки(х) дѣто(к) ми́ро(м) пома́зовати ка́жє(т) за́раз[s] по кр҃щє́нїи (Львів, 1645 *О тайн.* 32); То́й Бг҃ъ... Пєлєна́ми тлѣнными повива́єтъсѧ, // ꙗкѡ ѡтроча́тко малє́йкоє (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.–59).

4. (*незначний за ступенем вияву*) маленький: Еднак же, скоротивши наших тайных бѣд рѣчь, нѣкую маленькую отраду в мыслних движениях милостию христовою получивши, полакомахся пройти и видѣти скаржно злепление тое книжки (1608–1609 *Виш.Зач.* 209).

5. *Перен.* (*скромний, непретензійний*) маленький: мы то́є прино́си(м) што ма́ємъ, Ты́мъ пода́ркомъ мале́нки(м) тво́й ко(н)спект[s] вита́єм[s] (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

6. *У ролі ім., ч.* Маленький, -ого. Вл. н.: пилипъ малє(н)ки(и) (1649 *РЗВ* 306 зв.); Стє(ц)ко Малє(н)ки(и) (Там само, 381).

Пор. **МАЛЫЙ.**

МАЛЕНЬКІЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНЬКЇЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНЬКО *присл.* (*до певної міри, дещо*) трошки: анєктавъ по́чалъ мо́вить, поднєси́сѧ мале́нько з столца твоєгѡ а́бо вѣмъ то́й годи́ны живю́лы ѡ(т) сл҃нца прєнагаба́ны и ста́ло сє и́жь за́разомъ бо́лє(ст) ѡ(т) нє́и ѡ(т)шла (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.).

Пор. **МАЛО.**

МАЛЖЕНКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛЖЕНОКЪ *див.* **МАЛЖОНОКЪ.**

МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖЕНСКІЙ, МАЛЖЕНСКЇЙ, МАЛЖЕНЪСКИЙ, МАЛЖОНСКИЙ, МАЛЪЖЕНСКИЙ, МАЛЪЖЕНЪСКИЙ *прикм.* **1.** (*який властивий подружжю*) подружній: што сѧ тє(ж)

дотычє(т) самоє тоє жоны... котораꙗ по и(с)тю своєго за мєнє в ма(л)жє(н)ство вєликꙋю ꙋчтиво(ст) и пово(л)ныи слꙋжбы з мило(ст)ю статє(ч)ною ма(л)жє(н)скою мнє показывала и тєпє(р) а(ж) до ко(н)ца живота моєго показывати нє пєрє(с)тає(т) которо(и) ачъ... записа(л) вєна... три(с)та копъ грошє(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); Имѣня и вси маетности… малжонка моя милая... которои я цноты, веры, упреймое милости малжонскои завжды дознаваю до летъ детей моихъ,… въ рукахъ своихъ мѣти и той спокойне уживати… // маеть (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 33); до наслядованя учинъковъ добрыхъ, побожныхъ и хрестиянских упоминаю, абы въ згоды и милости малженской долгий вѣк… счасливе проживши, вечъных благъ сподобалисе (Руда, 1646 *ПККДА* І-1, 87); Пови́нность при то́мъ шлю́бѣ, кото́рыє ѡди́нъ дрꙋго́мꙋ чини́ти ма́єтє, цѣло захова́ти, а наипе́рвѣй взає́мнꙋю малже́нскꙋю мл(с)ть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

2. Подружній, шлюбний: По́стъ стары́хъ ѡкра́са, а злꙋче́ню малже́нскомꙋ єстъ сто́ро(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Съвокꙋпле́нїє, смѣше́нїє: Бра́чны(и) съю́зъ,... а́лбо зва́зо(к) малже́нскїй кꙋ спо́лномꙋ животꙋ (1627 *ЛБ* 167); Малъжє(н)ство,... є́стъ мєжи пора(д)ными ѡсобами, мꙋжа и нєвѣсты ма(л)же́н'скоє з'лꙋчє(н)є, спо(л)ность жи́вота нєро(з)дє(л)нꙋю ма́ючи, ѡ(т) Бга постановлєноє (Львів, 1645 *О тайн.* 153); онъ, запомъневшы боязни Божое… противко праву и сповиноваченью и присязе своей малъженъской выкрочылъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617); **взяти за себе в станъ малжонский** *див.* **ВЗЯТИ; взяти у закон малъженский** *див.* **ВЗЯТИ; в станъ малженскїй взяти** *див.* **ВЗЯТИ; вступити въ станъ малженскїй** *див.* **ВСТУПИТИ; вступленє в станъ малженский** *див.* **ВСТУПЛЕНЄ; вступованє в станъ малженский** *див.* **ВСТУПОВАНЄ; до стану малженского вступовати** *див.* **ВСТУПОВАТИ; выдавати в станъ малженский (малженъский)** *див.* **ВЫДАВАТИ[1]; выдати въ станъ малженский** *див.* **ВЫДАТИ[2]; звязокъ малженскїй** *див.* **ЗВЯЗОКЪ; стадло малжонскоє (малъженскоє)** *див.* **СТАДЛО; станъ малженский (малженскїй, малжонский), малженский (малженскїй) станъ** *див.* **СТАНЪ; чинъ малженский** *див.* **ЧИНЪ.**

3. (*який стосується дружини*) жінчин: ма(л)жоно(к), стороны поводовоє,... имєнє(м)... панєє ма(л)жо(н)ки своєє станувъши, яко ѡпєкунъ малъжє(н)ски(и), мєнє, по(д)коморо(г)[о],... постанови(в)ши мєновалъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192); Пєрє(д) сꙋдъ... трибуна(л)ски(и)... сꙗ приточила справа... мєжи... Панєю Тєрєнъциєю жабокрицъкого малъжонъкою… пана Алєксанъдра жабокри(ц)кого з бытъносътъю и притомъностю того жъ малъжонъка своєго ꙗко ѡпєкуна малъжєнъского поводовою стороною А... //... ксєнъдзомъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118 –118 зв.); пан Адам Роговъский... з бытностю... пана Волского,... яко опекуна малженъского, противко... всим спасчаном суседом их,... // сведчил (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 375–376).

МАЛЖЕНСКЇЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖЕНСКЇЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖЕНСТВО, МАЛЖЕНЪСТВО, МАЛЖОНСТВО, МАЛЪЖЕНСТВО, МАЛЪЖЕНЪСТВО, МАЛЪЖОНСТВО, МАЛЬЖЕНСТВО *с.* **1.** (*єднання шлюбом чоловіка та жінки*) одруження: а на то тыи то пословє... листы дадꙋ(т), на которыи дє(н) и мѣсто того ма(л)жєнства злꙋчєніє має(т) быти и доконати (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441); Постáнови(ли) пóпо(м) в^сходны(м) жєны мѣти... а захо(д)ни(м), ꙗко нѣ́мцо(м), влóхо(м)... і иншы(м) ма(л)жєн^ство заборонéно (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); Жєни́тва: Малжéнство (1627 *ЛБ* 37); Мєжи Крєв^сными и Повинóватыми ма(л)жєн^ство вє(д)лꙋгъ пра(в): с҃ты(х) быти нє можéть (Львів, 1645 *О тайн.* 169);

(*подружнє життя*) шлюб: Где ж я, вбачивши таковые ее ку мне любости и цнотливое захованье малжонства... хотечи ей,... любост малжонскую оказати... записую ей... именье мое Свержино (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 15); кнѧгини Илинаѧ листы своимы и ѡбєтницами до того малжєнства с кнѧжною Галшкою, дочкою своєю, сама єго привєла (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); Приточиласе справа мещанина... Барышпольского... з жоною его ж Настею, першого малженства Антипихою... о речи спадковые позосталые по смерти небожчика... першого мужа Настиного (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13); я, Ѡлєна Махари(н)ского, пє(р)шого ма(л)жєнъства Богдановая Ла(ш)ковъская..., уродивъшися въ вєрє хрє(с)тия(н)ско(и)... хотячи... поко(и) учини(т), абы по (с)мє(р)ти моє(и) жа(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ... мєжи дє(т)ми моими... нє было... ты(м)... тє(с)тамєнътомъ ро(с)поряжаю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); **дати въ (в) малженство (малжонство)** — видати заміж: Как жо кнѧз Костєнтинь... даль єє в малжєнство за кнѧзѧ Ивана Вишнєвского, а тыє имєньѧ прєдсѧ собє зоставилъ (1541 *AS* IV, 270); Я, Александро... Камерский... даю ведати... ижъ... з воли сполное нашое... змовил и постановилъ... з... княземъ // Чорторыскимъ, ижъ его милость... маетъ дати дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Лва в малженство (Підліси, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49–50); дали есмо за него служебницу нашу Макгдалену въ малжонство (Коблин, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 78); **змовити в малженство** — пообіцяти віддати заміж: хатячи я то моцно, а нє ѡтмєннє мєти... зарꙋчил и змовил єсми тꙋю внꙋчкꙋ мою... в малжєнство кнѧзю Дмитрию Фєдоровичꙋ Сонкгꙋшковича, старостє Житомиръскомꙋ (Городище, 1551 *AS* VI, 107); **змовити за себе въ малженство (малъженство)** — заручитися: з милости // уприймое, змовиломъ за себе въ малженство дочку его милости пана Олехна Борзобогатого-Красенского,... панъну Ганъну (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 27–28); Я Василей Маркович Жоравницкий... змовил есми за себе в малъженство девку..., столника земли Лвовское (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 195); **в малженство давати** — видавати заміж: умиловавши сына моего Ивана, зложивши рок веселю, дочку свою... Катерину в малженство давати рачил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 176); **из малженства выпустити** — розлучитися (з ким): они фалшиве в декрете своемъ на него писали, якобы он самъ, ставши передъ ними, жоны своее выречися из малженства выпустити ее мелъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/ III, 365); **ити в малъжонство, в малженство**

ити — виходити заміж: На тот час, коли шла невеста за... пана Казимєра Лєдницкого в малъжонство,... тєды... князъ Марко пєрєдо мною и перед людьми почтивыми пыталъ ее тыми словы (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 180); то для своволных девок уставено, абы не водле боязни Божои за также и собе неровных ку зелженю дому своего в малженство не шли (Там само, 127); **малженство давати** — вінчати: Сотє(р)... То(т) ѹставйлъ ма(л)жєнство єдно прє(з) каплáна давати на ґавно(м) мє(ст)цѹ, то є(ст) жєнихá и нєвєстѹ вѣнчати (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476, П/1736, 50); **малженство законноє, законноє малженство** — законний шлюб: Сн҃ъ єй... бáрзѣй лю́битъ живóтъ побóжный, и цноты... Малжéнство закóнноє, скрóмност' и статéчнѹю м(д)рость (Київ, 1627 *Тр.* 669); Што тєжъ рєкоу ѡ попóв'скомъ закон'номъ мал'жéн'ствѣ, котóрымъ тáкъ бáрзо брыдатсѧ, жé рáчєй тєрпѣ́ти... чюжолóж'ства зєзволѧ́ютъ, анйжли закóн'ноє мал'жéнъство попóвъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40); **малженство порадне, порадне малженство** — те саме, що **малженство законноє**: В мал'жéнствє пора(д)номъ никóли ро(з)вóдѹ нимáшъ, áлє звѧзокъ éго éстъ нєрозєрвáный (Львів, 1645 *О тайн.* 162); Та(к)жє бє(н)кáрты, и всй которыє сѧ нє родйли с' пора(д)ного ма(л)жéн'ства, ѡ(т)тѧ́тыє сѹть ѡ(т) того стáнѹ, абóвє(м) та(к) сѧ годи(т) (Там само, 144); **быти въ малженствѣ** *див.* **БЫТИ; в малженство вступити, вступити въ малженство** *див.* **ВСТУПИТИ; в малженство выдавати** *див.* **ВЫДАВАТИ[1]; в малженство (малжонство) выдати** *див.* **ВЫДАТИ[2]; в малженство отдавати** *див.* **ОТДАВАТИ; в малжонство (малженство) вступовати** *див.* **ВСТУПОВАТИ; в малжонство отдати** *див.* **ОТДАТИ; в малжонство (малженство) поити, пойти в малжонство (малженство)** *див.* **ПОЙТИ; взятє в мальженство** *див.* **ВЗЯТЄ; взятє за себе в мальженство** *див.* **ВЗЯТЄ; взяти въ малженство** *див.* **ВЗЯТИ; взѧти за себе въ малженство, в малженство за себе взѧти** *див.* **ВЗЯТИ; въ малъженъство отдатисѧ** *див.* **ОТДАТИСѦ; вызволити з малженъства, з малжонства вызволити** *див.* **ВЫЗВОЛИТИ; до малъженъства взяти** *див.* **ВЗЯТИ; за себе в малжонство взяти** *див.* **ВЗЯТИ; малженство приняти** *див.* **ПРИНЯТИ; мати в малженствє** *див.* **МАТИ[2]; отданьє в малженство** *див.* **ОТДАНЬЄ; поимовати въ малженство** *див.* **ПОИМОВАТИ; поняти в малженство (малжонство), понѧти за себе в малженство (малжонство)** *див.* **ПОНЯТИ; принѧтѧ духовного малженства** *див.* **ПРИНѦТѦ; сакраментъ малженства** *див.* **САКРАМЕНТЪ.**

2. (*подружня пара*) подружжя: А иж нас Пан Богъ за грехи наши тым наведити и малжонство розлучить рачил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); ѹзна(в)ши єсми по ма(л)жо(н)цє своє(и) ку собѣ... цнотливоє захова(н)є в ма(л)жє(н)ствє тую суму пн҃зє(и)... записую ма(л)жо(н)цє моє(и) мило(и)... на третє(и) части имє(н)ґа моєго (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); ко мнѣ, малжонкѹ своємѹ,... въ домъ мой, єхала и... въ малжєнствє мєшкала (1577 *AS* VI, 72); А вы котóрыи... пова(ж)ною Мал'жé(н)ства // шáтою приѡдѣ́тыми стáлистєсѧ; нє покалѧ́йтє єѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 92–93); Хто тéды малжéнства йщєт' длѧ наполнéнѧ потóмство(м) зємлѣ, то(и) ѡ(т) зєм-

лѣ бываѐт᾽ ѡбладáный и быдлáтомъ подóбный (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 918); А и(ж) я, живючи ча(с) нємалы(и) [в] ма(л)жє(н)ствє и(з) мєнованою милою ма(л)жо(н)кою моєю... и до(з)на(в)ши я по нє(и) ку собє вшєлякиє зычъливо(с)ти... //... записую... вси(х) тро(х) ча(с)тєхъ маєтьно(с)ти моє(и) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212–213).

МАЛЖЕНЪСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖЕНЪСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЖОНКА, МАЛЖЕНКА, МАЛЖОНЪКА, МАЛЪЖОНКА, МАЛЪЖОНЪКА *ж.* (*заміжня особа стосовно свого чоловіка*) дружина, жінка: маючи лютость и ласкꙋ нашꙋ над малжєнкою єго и... дѣтми, таковꙋю розницꙋ и вспоръ мєжи тыми // ѡсобами ꙋпꙋстили, а кꙋ єдианую их привєли (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385–386); маєт ѡнаѧ малжєнка єго,... того вѣна и привѣнкꙋ своєго вживати и ꙗк сѧ маєт в том справовати (Краків, 1539 *AS* IV, 188); є(с)ли бы(х)... з сєго свѣта зшо(л) тогды жона и сыновє // мои мають па(н)у добро(в)скому або ма(л)жо(н)цє и дєтє(м) єго тую ѡсмыдєсѧ(т) ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) всю спо(л)на заплати(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 12–13); кн҃зь ку(р)пски(и) кн҃гню малъжонъкꙋ свою... збилъ... и въ вєзєнє ѡсади(л) (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 81); Фє(д)ко фости(н)... из ма(л)жєнкою своєю... вызнали и(ж) продали тоє имѣнѧ вышє мѣнєноє оучтивои панѣи зофѣи (Львів, 1580 *Юр.* 1 зв.); Має(т) малжо(н)ка моя... тоє трєтєє части и зо всєю має(т)но(ст)ю моєю сполє(ч)нє зо мною уживати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 155); ꙗ са(м) а по (м)нє ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки моє... на пє(р)ши(м) року... станути маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); ки(р) Ѳєофáнъ... гóйнє и заволáнє чѝном᾽ прáвє кнѧжáцки(м)᾽ чєствовáл᾽ и рáчи(л),... сáмъ оуслꙋгꙋючи поспóлꙋ з᾽... пáнєю Анною з᾽ Микꙋлинєц᾽, малжóнкою своє́ю (Київ, 1623 *МІКСВ* 72); протє(с)тансъ... зостави(в)ши ѡ(д)накъ урожоную панюю Катарыну Пнє(в)ского, ма(л)жо(н)ку свою,... з та(м)то(л) до вси(м)... домо(в)ство(м) свои(м) вывє(з)ти нє мо(г), уєха(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); **законная малжонка** — (*жінка стосовно до чоловіка, з яким вона перебуває у шлюбі*) законна дружина: писанія... до(и)шло насъ в которомъ жадаєтъ... абы(х)мо... по выстю на(з)начє(н)ного часꙋ в дєкрєтѣ ѡ(т)дати нєѡ(т)вло(ч)нє Софію за зако(н)ную ма(л)жо(н)кꙋ фєѡдорови поводови наказали (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); **правая малъжонка** — те саме, що **законная малжонка**: а хотя бы по смє(р)ти правоє малъжо(н)ки тую поло(ж)ницу свою поня(л), а дєти з нєю привы(л) тогды яко тыє пєрвыє блу(д)ныє та(к) и тує хотя по ви(н)ча(н)ю... с такою жоною за бє(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.); **взѧти за малжонъку, за малжонку взяти** *див.* **ВЗЯТИ; поняти собе малжонку** *див.* **ПОНЯТИ; поѧти за малжонку** *див.* **ПОЯТИ.**

МАЛЖОНОК *див.* **МАЛЖОНОКЪ.**

МАЛЖОНОКЪ, МАЛЖЕНОКЪ, МАЛЖОНОК, МАЛЪЖОНОКЪ *ч.* **1.** (*одружена особа стосовно до своєї дружини*) чоловік, муж: гдыбы сє мнє Анънє... иваново(и) бабынъско(и) придало ꙋмє(р)ти пє(р)в... (пошкоджено. — *Прим. ред.*) ни(ж)-

ли Самомꙋ... Пнꙋ иванꙋ баби(н)скомꙋ ма(л)жонъкови моємꙋ // тєды Прєрєчоны(и) Панъ бабинъски(и)... добра вси... бꙋдєть дє(р)жать (Луцьк, 1519 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1–1 зв.); на то дали єй сєє наш листъ и ѡный запис малжєнка єє, кнѧзѧ Илии (Краків, 1539 *AS* IV, 188); по(д)даныє то(г) сєла... в дво(р) сѧ вломили и ꙋ клєти гдє // па(н) ма(л)жоно(к) мо(и) спалъ стєнꙋ выбили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8–8 зв.); ꙗ тоє ѡ(т)правы або ꙋвєза(н)ꙗ такь и(х) м(с)тꙗ(м) ꙗко и во(з)ны(м) нє... бороню бо нє па(н) ма(л)жоно(к) мо(и) є(ст) ты(х) доб(р) дєржачи(м) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 80 зв.); Ꙗ алєкса(н)дє(р) дворани(н)... з ѡдноє стороны... и ꙗ алєкса(н)дра пꙗсочинъскаꙗ Писароваꙗ... с притомно(с)тю помєнєного єго м(л) пана Ма(л)жо(н)ка моєго з дрꙋгоє стороны ꙗвъно чынимо и на сꙋдє тымъ ли(с)то(м)... сознаваємо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); При то(м) тє(ж) даровала избꙋ... добрє зпорєжє(н)нꙋю до мана(с)тєра нашєго... дла (!) трапєзы... за дш҃ꙋ нєбощика ма(л)жо(н)ка своєго (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); Взáємны(м) тєжъ спóсобомъ, малжóнокъ пови́нєнъ нéмощи и нєдостáтки малжóнки своєи зноси́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921); А уховай Боже смерти... на помененую цурку мою впрод, ним бы сама детки свое зъ малжонком своим роспорядила,... теды малжонок ее, тое сумы тратити им не мает (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84).

2. *Лише у мн.* (*шлюбна пара*) подружжя: єсли длѧ самой мл҃твы хóчє с(т) пáвєлъ абы сѧ малˁжєнˁковє до ча(с)у повˁстагали ѡ(т) малˁжєнскои спрáвы тогды заистє бóлшє потрєба выстєрѣгати(с) кды́сѧ кто готоýє до тои... с҃тости (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 114 зв. на полях); призна(н)є того запи(с)у продажного прє(з) продавцовъ Яцка шоха и жоны єго Аннушы Ка(р)повны малжонковъ до книгъ мєски(х) києвски(х)... єсть прынѧто (Київ, 1622 *ПИ* № 29); Приточила(с) справа з рєє(ст)рꙋ сꙋдового... мєжи... Пано(м) Алєкса(н)дро(м) Пєсочи(н)ски(м)... поводо(м) а ꙋрожоными... Пано(м) васи(л)є(м) рогози(н)ски(м) и Панєю га(л)шъкою слꙋпича(н)кою ма(л)жо(н)ками по(з)ваными (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52); Пановє Макаръские малъжонъкове з своими // приятели... тое инътеръцызы у оседчачого упоминатися почали, абы была вернена (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596–597); Повтóрє, трéба заховáти малжóнкѡмъ взáємнꙋю вѣрꙋ малжéнскꙋю (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

МАЛЖОНСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖОНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЖОНЪКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛИЙ *див.* **МАЛЫЙ.**

МАЛИНА *ж.* (Rubus idaeus L.) малина: mora u[a]ticana, малини, ожини (1642 *ЛС* 273).

МАЛИТИСѦ *дієсл. недок.* Маліти, слабнути: Ѡ(т)кóль ꙗ́вно, ижъ и мнѡ́житˁсѧ, и мáлитˁсѧ вѣра, зєзволéніємˁ и стара(н)ємˁ нáшимъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 835).

МАЛИЦЫЯ *ж.* Злосливість, хитрість: Не дивуемся... тымъ трогранистымъ скуфіомъ, которіе, недосытъ маючи подземныхъ низкостей мѣстцъ, для пробованя своихъ лиценцый, або рачей малицый, але и високостей небесныхъ тыкаются, хотячи оного убогого...

Лазара зъ лона Авраамова гвалтомъ выпхнути (1603 *Пит.* 95).

МАЛІОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛІОВАНІЄ *с.* **1.** Зображення, змальовування: Хто сˢ почáткꙋ свѣта Бо(з)скїй мꙋ(ж), маліованіє(м) и рисовáніє(м) Бо(з)ства выпытáвши зрозꙋмѣ(л), и потóмны(м) послѣ сєбѣ зостáвилъ и подáлъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272).

2. Малюнок, картина: Абóвѣмъ дѣй и спрáвы вѡєнныи… красомѡвцы и маларѣ ѡповѣдꙋю(т) и спи́сꙋютˢ… // Котóрыи бóвѣмъ рѣчи исторіи мóва оушомъ прєкладáєтъ, тыи малі́ованіє молчáчєє ѡ чóмъ покáзꙋєтъ… васи́лїй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 18–19).

Див. ще **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛІОВАНЫЙ *див.* **МАЛЕВАНЫЙ.**

МАЛІОВАТИ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛІОНЪ *ч.* (Cucumis melo L.) диня: pepo, nis, диня, маліо(н) (1642 *ЛС* 305).

МАЛЇОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛЇОВАТЫ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛМАЗЕЯ, МАЛМАЗЇЯ, МАЛМАЗЫЕЯ, МАЛМАЗЫЯ, МАЛМАЗЫѦ, МАЛМОЗИЯ, МАЛЪМАЗЫЯ *ж.* (*сорт виноградного вина, яке виробляли у грецькому місті Мальвазії*) мальвазія, малмазія: ты(м) жє ѡбычає(м) пановє воєводовє… на врадє(х) своихъ… ѡколо мєры цєны ши(н)кова(н)ꙗ пи(т)ꙗ приво(з)ного му(ш)катєлы ма(л)мазыи мє(дꙋ) и пива та(к)жє ѡколовати и ло(к)тꙗ чєрє(з) врꙗ(д)нико(в) свои(х) постановє(н)є чинити має(м) (1566 *ВЛС* 11 зв.); Отъ малъмазыи, отъ мушкателы, отъ кожного гарнца пенези 4 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); от кудры мушкателу, малмозии и вина по золотому червоному (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II, дод. 561); Иванъ филиповичъ… мє(л)… Малмазєи куфꙋ а҃ (Берестя, 1583 *Мит. Кн.* 24); Далем дви куфи малмазыеи, абы спродано (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757); Малмáзыѧ, Мꙋшкáтєллѧ,… и и́ныѧ различно имєнꙋємыѧ, ꙗжє ѡ(т) грóздѡвъ Винныѧ Лозы истóчєны бывáютъ, сꙋтъ Винóмъ и́стиннымъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 237); Тóжъ розꙋмѣй ѡ мєдꙋ, малˢмáзїи, алакóнˢтѣ, и ѡ горѣлцѣ, и всѧ́кїй // напóй, єсли бєз мѣры: то смє́ртъ, а калѣцтво слѣпота, дꙋши, и тѣлꙋ твóємꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.–5).

МАЛМАЗЇЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫЕЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫѦ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМОЗИЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛО *присл.* **1.** (*у невеликій кількості*) мало, небагато: Костантинъ вєликии… имѣлъ валькꙋ вєликꙋю. и коли пришо(л) на дꙋнаи къ бою. оувидєлъ нєприꙗтєлєи мно(г). а свои(х) мало. почалъ тꙋжити (1489 *Чет.* 20); Та(к)жє и на раноу… сто(л)ци мало съли и свѣжи(м) масломь. и прикладаи до раны (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6 зв.); за такꙋю цєнꙋ продати нє годи(т)сѧ тыми шкоды жычишъ // назбы(т) мало даєш (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.–28); воды мало принóсилъ зˢ жрóдєлъ Гєликѡ́нˢскихъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); такъ тежъ дворисчъ чимало въ томъ сел. Рудци спаленыхъ виделъ и барзо мало, што се позостало (Кременець,

1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 221); рожа(и) бг҃ далъ на(д) сподѣва(н)є, бо сѧ бомали сѣмати, ще б нє было ѹрожаю, и такъ мало сѣмали, алє бг҃ да(л) вєликїй рожа(и) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176);

(*недовго, нетривалий час*) мало: оч҃є мои милыи драгии. потєрпи ми мало. доколє помолюсѧ г(с)ви моємѹ (1489 *Чет.* 87); и послалѣ к неи. стыи сємїонѣ. со клатвою рєкѹчи. пожди мало (Там само, 5 зв.); а иншого и самъ не видаю, если што згинуло або нѣтъ, бомъ тамъ мало еще и былъ и добре ся не розглядѣлъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/VI, 76); прєто хотѣлъ бы(м) абысь мало почєка́лъ и нє мѣй за злє на нашоє прєдлѹжє́нє (к. XVI ст. *Розм.* 66 зв.); Лаза(р) товаришь нашь добрїй оуспє и барзо мало из(г)оди(в)ши повторє мови(т). лаза(р) оумрє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38); Боюс, милая рѹси и полско, абы то в тобѣ, мало пождав, не было. Юж начатки суть, конца чекай (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82); Ѡто пождѹ єщє ча́сѹ ма́ло ѡжида́ючи надѣи спасє́ньѧ моєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 56 зв.);

(*нечасто*) рідко: Бы́ли ты́жъ и вˢ Єгіпскихъ скі́тахъ, што жива́ли В пєчє́рахъ, и зˢ ни́хъ на свѣтъ ма́ло выхожа́ли (Київ, 1622 *Сак.В.* 43).

2. (*недостатньо; менше, ніж треба*) мало: А ѧ нн҃ѣ ѡ томъ самѡвластїю, ма́ло ро́змо́ваю з ва́ми // люби́мїи мѡи слѹха́чє (Чернігів, 1646 *Перло* 5–5 зв.);

не дуже; не особливо: єди́ныхъ, жє ѡ(т) нєє ѡ(т)ступають, дрѹги(х) же о тоє нє дбають, и вси вобєцъ на пови(н)ность свою ма́ло паматаю(т), колє́блючисѧ ди́вными способы оу вѣрє (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); тотъ умоцованый... показалъ привілей короля,... которого... панъ староста, въ руки взявши, на столъ кинулъ и, мало его читаного слухавши,... наказалъ далей поступовать (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 312).

3. Трохи, дещо: просиль єго абы мало ѡ(т)стѹпиль ѡ(т) зємˢлѣ и сѣдачи наоучаль с корабˢлѧ народы (1556–1561 *ПЄ* 227); И мало нижей тамъ же придаетъ: "... фундаменты его на горахъ святыхъ" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 366); Жидѡ́вє... (мкомˢ рєклъ ма́лѡ вы́шшєй) всѣ дны вˢ ты́дню называ́ю(т) Сѹббѡтами (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211).

4. *У ролі числ.* (*невелика кількість*) мало: били намъ чоломъ вси земяне браславскии о томъ, што ж именя ихъ отъ неприятелей спустошоны и людей за собою велми мало маютъ (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); А имѣли тыжь и рыбь мало. и тыи бл(с)вивь и казаль пєрє(д) нѣ класти (1556–1561 *ПЄ* 156); бо гдє бы тє́жъ тоє нє было, а́лє жє́бы ра́зъ оухили́вшисѧ с пра́воє доро́ги, на пє(р)шїй спо́собъ вєрноу́тисѧ южъ заборо́нєно, жа́дєнъ а́лбо ба́рзо ма́ло, и то по(д) ли́чбою, в кролє(в)ство нѣ(с)ноє нє оувошо(л) бы (Острог, 1607 *Лѣк.* 74); Року 1638. Хто що посѣявъ, то рубакъ изъѣвъ, и мало що озимины было (1636–1650 *ХЛ* 78); а тутъ что ся зостало, барзо мало, южъ ся попродавало (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Мало що и(х) позосталы(х) бєзѡрѹжно вышли на пѣши(х) нѡга(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

5. *У ролі присудк. сл.* Мало: Винницы в҃... алє пожитъкѹ з ви(н)ни(ц) тыхъ мало нє вытискають мгоды тамъ бувають (1552 *ОКЗ* 42).

◊ **мало не** — мало не, трохи не, ледве не: М(с)ца авгѹста .ѕ҃. второ́й годи́ны в но(ч).

м(с)ць бы(л) в затмє́ню таки(м) зна́комъ багрє́во ма́ло нє ввє(с)... прє(д) стрѣтє́нїє(м) г(с)дни(м) (1509–1633 *Остр.л.* 129 зв.); Мєща́нє нє тєрпа́чи збы́тковъ, и оу пово́зница(х) и па́ню ѡста́лоса ма́ло нє оуби́ли на с͠мрть (Там само, 131 зв.); пан Иван Семенович в тую помененую суму пенезей увязыватисе почал, ино там его через заруку... мало не забито (Володимир, 1531 *АрхЮЗР* 8/IV, 131); мєнє... самого мало нє забилъ, з ручницъ на домъ стрєля(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97); камѣна(м) на нє́го мє́чꙋчи, ма́ло є́го нє вби́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); А та́къ оужє высо́ко збꙋдова́ли вєжꙋ онꙋю, жє ма́ло м(с)ца нє досагнꙋли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.); **мало што** — (*небагато*) мало що: мало не во всемъ згажаетсе церковъ наша Восточная и зъ Заходними, и мало што розьного, коли в самую речъ пильно вглянешъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 146); дїаволъ... вѣдаєтъ... и́жъ є́сли и ма́ло що покоу́товати боу́дємо, нє бєз^ѕ ѡпла́ты то зоста́нєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 34); Они... зъ панами и зъ княжаты мало што, або згола нѣчого почати не могши, зачали // зъ мѣщаны, зъ людом посполитымъ... пустили межи ныхъ... кіи, посторонки,... турмы, инквизиціи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1064); При то(и) же сха(д)цє П. Мигалъ Алвѣзи(и) пришє(д)ши до бра(т)ства и мало що посѣдѣвши порвалъса и пошолъ до дому нє оповѣднє (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); **ни мало ни велико** *див.* **ВЕЛИКО.**

МАЛОБАЧНЫЙ *прикм.* **1.** Необачний, нерозважний: Але то все уросло зъ братщиковъ церкви новое Светого Духа съ поповъ своевольныхъ и зъ мѣщанъ нѣкоторыхъ малобачныхъ, которымъ не новина розрухи чынити, покой посполитый взрушать (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 44).

2. (*здійснюваний без дозволу*) свавільний: посылалысмы до него, прекладаючи ему яко инше его и въ складаню и въ оглашаню сыноду, о зниканю розмовъ зъ нами на нимъ, малобачные поступки, такъ особливе и то его приватное се до обчее звирхности, мимо ведомость нашу, привезанье (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 522).

МАЛОВАЖНИЙ *див.* **МАЛОВАЖНЫЙ.**

МАЛОВАЖНОСТЬ *ж.* Нікчемність, марнота: и абы са не зда́лъ кгва́л^ѕтомъ ѡ(т)води́ти ихъ ѡ(т) пога́ньскихъ забобо́новъ, а и́лє зра́зꙋ кгдыжъ ла́скавє слоу́шными спо́собами на по́тымъ ѡ(т)вєсти и́хъ ѡ(т) них^ѕ хотѣ́лъ, кгды и са́ми нєпотрє́бꙋ и малова́жность и(х) зрозꙋмѣ́ти мѣли (Дермань, 1604 *Охт.* 5).

МАЛОВАЖНЫЙ, МАЛОВАЖНИЙ *прикм.* **1.** (*який не має великого значення; неістотний*) маловажний: к^ѕгды(ж) то є(ст) на́йпєвнѣйшєє звѣ́та(з)тво, и вы́игра(н)є пла́цꙋ абы нє бы́ти звѣтажо́номꙋ нє ты(л)ко оутрачє(н)єм^ѕ має(т)ности, що є(ст) ба́р^ѕзо малова(ж)наа, а илє дла б͠га алє анѣ вшєла́ки(х) спо́собо(в) моу́ками. анѣ тою само́ю на(и)срокгъшєю и на(и)стра(ш)нѣйшєю с͠мртью (Дермань, 1604 *Охт.* 11); Которіи отступникове зневаживши и опустивши, берутся за якіись софистіи зъ писмъ маловажнихъ и листовъ приватнихъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 688).

2. (*який діє на власний розсуд*) самовільний: А тєпєр бы чого божє ꙋхова(и) чєрє(з) ты(х) свово(л)ны(м) (!) а маловажны(х)

людє(и) тая єпископиꙗ згинꙋти мѣла (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101).

Див. ще **МАЛОУВАЖНЫЙ.**

МАЛОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛОВАНЫЙ *див.* **МАЛЕВАНЫЙ.**

МАЛОВАНЯ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛОВАТИ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛОВЕРНЫЙ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВРѢМЕНЕНЪ *див.* **МАЛОУРѢМЕННЫЙ.**

МАЛОВѢРЕНЪ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВѢРИЄ, МАЛОВѢРЇЄ *с.* Те саме, що **маловѣрство**: положи́листє вы ча(с) змилова́наѧ панского и вєдлоу́гъ во́лѣ своєи поста́вили єстє ємоу днь и мно́гыми сло́вы строфꙋючи и(х) маловѣрїє и замыка́ючи мо́воу мови(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158 зв.); incredibilitas, маловѣриє, нєвѣриє (1642 *ЛС* 232).

МАЛОВѢРЇЄ *див.* **МАЛОВѢРИЄ.**

МАЛОВѢРНИЙ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВѢРНЇЙ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВѢРНЫЙ, МАЛОВЕРНЫЙ, МАЛОВѢРНИЙ, МАЛОВѢРНЇЙ, МАЛОВѢРЕНЪ *прикм.* **1.** (*який має слабку віру*) маловірний: а которыи сꙋ(т) маловѣрныи и разввра(т)ници закону свтого ѡ(т)рываючысѧ ѡ(т) блгочєстиꙗ тыи бєзъ бл(с)вєниꙗ да будꙋ(т) и ѡ(т) правовѣрны(х) да ѡ(т)луча(т)сѧ (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 95); incredul(us), нєвѣрєнъ, маловѣрєнъ (1642 *ЛС* 232); leuifidus, маловѣрни(й) (Там само, 254); А ты // члвѣчє маловѣрный, ѡ(т)сєлѣ познава́й, ꙗкѡ из начала ми́рꙋ, была́ до́браѧ вѣра; вѣ пра́вєдныхъ; ѡ вѣскрєсє́нїю из мє́ртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146–146 зв.); зна́й жє маловѣ́рнїй члвчє; ꙗковы́ми да́рами ѡбдарова́ тѧ Бгъ твой добротли́вый (Там само, 4).

2. *У ролі ім.* Те саме, що **маловѣръ**: А єсли (ж) траву полную котораꙗ тєпєръ єстъ а назавтрїє бы... в пєчъ вкинєна богъ такъ приѡдєваєтъ або ж нєдалєко болшє(и) васъ маловєрныхъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6 зв.); И рюкъ имъ Іисусъ: "Чому есте такъ полохавы, маловѣрныи?" (XVI ст. *НЄ* 115); За́ра(з) послышали, что смоущє́ни єстє и боѧзли́ви ма́ловѣрны (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Прє́тѡж[s] пришє́дши до нєго ѡбꙋди́ли єго, мо́вѧчи; Па́нє ратꙋ́й нас[s], ги́нємо. И рє́кл[s] им[s], чємꙋ так[s] боѧзли́вы єстє маловѣ́рныѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387).

Див. ще **МАЛОВѢРЪ.**

МАЛОВѢРСТВО *с.* Маловір'я: нє вѣ́трный шꙋмъ и бꙋ́рѧ, причи́ною были тонє́ню Пєтро́вомꙋ; а́лє само́гѡ єгѡ... маловѣ́рство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 441).

Див. ще **МАЛОВѢРИЄ.**

МАЛОВѢРЪ *ч.* Маловір, недовірок: бор[s]зо про(с)тєр[s]ль іс роукоу, и яль єго. и рєкль ємоу маловѣрє длѧ чого єси погыбоваль (1556–1561 *ПЄ* 68); и рє(ч) имь маловѣ́рє гдє вѣ́ра ва́ша, и ѡни оустра́шилисѧ и ди́вовалися (XVI ст. *УЄ Літк.* 37).

Див. ще **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОГЛАСНѢ *присл.* (*ледве чутно*) тихо: Низꙋплѣ́жнѡ: смѣрє́ннѣ, и малогла́снѣ, пи́ско(м) ꙋнижє́ннє по зємли́ ла́зѧчи (1627 *ЛБ* 77).

МАЛОГОДНЫЙ *прикм.* **1.** Неспроможний, негожий: запє(р)лисѧ в замъкꙋ нєвєсты а дети множство ихъ а мꙋжовъ ѡ(д)но н҃ и то малого(д)ныхъ кꙋ ѡборонє (1552 *ОБЗ* 140 зв.).

2. Недостойний, негідний: Кгдыжъ и тою пе́ршєю ꙗлмꙋ́жною слꙋгъ Б҃жихъ (хоть малого́дных) и ша́фарѡвъ та́ємницъ єго, доброво́лнє в зако(н)номъ ста́нѣ оубо́зство... обира́ючи(х), ла́скавє и щодробли́вє опа́трꙋєтє (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* (передм.) 5).

МАЛОДУШЕСТВО *с.* Легкодухість, слабодухість: imbellia, слабо(с)т(ъ), малодушє(с)тво (1642 *ЛС* 225).

МАЛОДУШЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Занепадати духом, зневірятися: Чи(м) же ма́ю(т) въсто́чныє дх҃овны(є)... ма́лодꙋшєствова́ти, иж᾿ конє(и) нє ма́ю(т) срє́брооу́здны(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223).

МАЛОДУШИЄ, МАЛОДУШІЄ, МАЛОДУШЫЄ *с.* **1.** Зневіра, зневір'я: Ле́пей пре́то было кри́ла голуби́ныє в᾿зѧ́ти... и оутєка́ти во пꙋсты́ню, гдє бы(м) мо(г) ѡчєкива́ти спаса́ющаго мѧ́ ѡ(т) малодꙋ́шиѧ и бура. Ани́жели доброво́лнє слєпы́мъ ста(в)шисѧ, з᾿ слєпы́ми до про́пасти слєпы́хъ прова́дити (Єв'є або Вільна 1616 *Прич.отех.* 11); ѡ(т) ко́рєни зло(г), Оуны́нїє вѣ́твїє. ѡ(т)чаѧ́нїє, малодꙋшыє, гню́сность, зло́сть, розєрва́нїє мы́слє(и), и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 57).

2. Бездушність, байдужість: Нєрадє́нїє: Нєдба́ло(ст), в᾿зга́рда, прєѡбидѣ́нїє, малодꙋ́шїє (1627 *ЛБ* 75).

МАЛОДУШІЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОДУШНИЙ *див.* **МАЛОДУШНЫЙ.**

МАЛОДУШНЫЙ, МАЛОДУШНИЙ, МАЛОДУШЪНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Легкодух, слабодух: Молю васъ, братя, наказуйте безчиныи, утѣшайте малодушъныи, носѣте слабыи, долготерпите каждому (XVI ст. *НЄ* 83); игꙋмє(н)... має(т)... промишлꙗти, ꙗкъ малодꙋшныхъ и хвѣючи(х)сꙗ змоцнꙗти, ꙗ(к) боꙗзливы(м) ср(д)ца додавати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, I–1, 69); pusillanium(us), малодушни(й) (1642 *ЛС* 339).

МАЛОДУШЪНЫЙ *див.* **МАЛОДУШНЫЙ.**

МАЛОДУШЫЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОЗМИШЛЕННЫЙ *прикм.* (*позбавлений сенсу*) беззмістовний: Что́ жє ѡ ми́рских рєкꙋ́, и мнимї́и дх҃о́внї́и ма́лозми́шлєнноє набожє́нство дєржа́тъ, и ско(л)ко ѱа́лмо(в) ѡ(т)пра́вившє всє ѡ(т)кида́ю(т) (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (Лв.) 28).

МАЛОМОЖНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Бідняк, убогий: р(ч)є бо въ стомъ єван҃глии. ащє маломожнымъ сотвористє мл(с)тню. то самомоу х(с)оу сотвористє (1489 *Чет.* 289 зв.); нагъ бы(х) нє ѡблєкостє мѧ. и маломожнымъ нє сотвористє мл(с)тнє. идѣтє ѡ(т) мєнє оу ѡгнь вєчьныи. оуготованныи дьꙗволоу (Там само); алє єсли чинишь пирь... зови оубогыи. маломож᾿ныи. хромыи, и слєпыи. и боудєши бл(с)вєнь (1556–1561 *ПЄ* 284 зв.).

МАЛОМОЩНЫЙ *прикм.* **1.** Слабкий, безсилий, безпомічний: Врє́дны(и): Вродова́тый, бѣ́дный, маломо́щный, оуло́мный, хро́мый, нєдолꙋ́жный, шкодли́вы(и), нєдостатє́чный (1627 *ЛБ* 17).

2. *У ролі ім.* Недужий, -ого, слабий, -ого: бол'ныѧ исцѣлайтє. мр҇твыѧ въскр(с)шайтє. маломощ'ныѧ, очищайтє. бѣсы из'ганайтє (1556–1561 *ПЄ* 49).

МАЛООКИЙ *прикм.* (*у якого малі очі*) малоокий: ocella(e), малоѡки(й) (1642 *ЛС* 288).

МАЛОСЕРДСТВО *с.* Безсердечність, бездушність: а и(ж) сми та(к) до(л)го нє ѡ(т)правили братии ваши(х): нє (з) ѧкои нєдбало(с)ти а(л)бо и(з) ѧко(г) малосє(рд)ства сє то стало. ти(л)ко за ти(м) ѹсє(м) вишє писани(м). а за нєдо(с)та(т)кѹ ска(р)бѹ нашєго (Ясси, 1602 *ЛСБ* 370).

МАЛОСТЬ *ж.* **1**. Нікчемність, мізерність: Ꙗкъ по єднóй сторонѣ́ на широ́коѡсть мо́р'скѹю, и оуро́чища страшныє сѧ пѹщáти, рéчъ єсть кóждомѹ, а бáрзѣй нєоумѣ́тномѹ нєбєзъпéчнаѧ (противко чємоу́, ачъкóльвєкъ вєли́кимъ въ уомѣ́тности сѧ тóй найдоу́ючїй, а мáлость свою и нєспосóбность на тоу́ю слоу́жбѹ вытыкáєтъ) (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440); Прїємнѹю бáрзо рє(ч) то(и) бг҇ѹ чи́ни(т), котóрый мы́сли(т) ѡ вєликости свои(х) грѣхо(в), а ѡ малости свои(х) цно(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30); они ємѹ оуказáли óбраз єгѡ на картынѣ вымалєвáный. котóрый коли оузрѣ́лъ Дáрїй в'згордѣ́лъ єгѡ длѧ мáлости ѡсóбы (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Незначна кількість: росказали были єсмо... панѹ Григорю... чинити заплатѹ жолнєромъ и на ново ихъ ѹмовлѧти, нижли маємъ вєдомост з скарбѹ зємского, жє пєнєзєй... з ымєнєй наших господарьских и половица сєрєбщизнъ пєрвших годовых нє выносит, тоєж розѹмєючи ѡ малости податкѹ з людєй (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); предся мѣли бысмо въ той речи за собою оборонцу и свидѣтеля не ангела, // ани архангела,... але самого ангельского и апостольского владыку, который до малости вѣрныхъ своихъ утѣшьне такъ мовитъ (1603 *Пит.* 7–8); ви́дѣ(х) нáро(д) мнóгъ: нє жєбысмо попоудливє розѹмѣ́ли, жє мы пéвнє боу́дє(м) з ли́чбы ихъ, аль жєбысмо подóбно ѡбáчивши мáло(ст) избрáнны(х) бж҇їихъ нє впáли в' ѡ(т)чаанїє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238); Тоєи сходзки длѧ малости брати(и)... нѣчого нє справивши розошлисѧ ѡ(д)давши налєжноє до скры(н)ки (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40).

3. Мить, миттєвість: В ѡко м'гнє(н)ю мѧ провáди(т) вѣ́къ мóй к' стáрости. анѣ́ сѧ розбáчити могоу́ в тóй мáлости (Острог, 1607 *Лѣк.* 2).

МАЛОУВАЖНЫЙ *прикм у ролі ім.* Зухвалець, грубіян: ѧ нєдавъного часѹ бѹдѹчи зъсланымъ ѡ(т) господара Єго м(л҇)... до Лвова длѧ набы(т)ѧ Дрѹка(р)ни Потрєбы ради Ц҇рковъноѝ въ Народѣ сємъ Мо(л)довлахи(и)ско(м) ѡ(т) мл(с)тє(и) ваши(х) нє ты(л)ко зычливои Помочи... алє єщє ѡ(т) нѣкоторы(х) малоѹва(ж)ны(х) нѣщо изнєваги дозналє(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

Див. ще **МАЛОВАЖНЫЙ.**

МАЛОУМЕНЪ *див.* **МАЛОУМНЫЙ.**

МАЛОУМНЫЙ, МАЛОУМЕНЪ *прикм.* Нерозумний, недосвідчений: а моємѹ бєзѹмию нє поноси бо єсми грѣшныи малооумє(н) былъ (Київ, 1554 *ПИ* 1); си́лє(н) є(ст) б҇ъ и ѡ(т) кáмєнє пото(м)ство авраáмово зводи́ти си́лє(н) є(ст) и мáлооумными дѣ(т)-

ми, вєли́ки(х), и в добродѣ́тєлєхъ высо́ки(х), с҃ты(х) ѡ(т)цє(в)... оучи́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227);

(*уживається для підкреслення своєї меншовартості*) недостойний: Списана сіа книга рукою малоумнаго и многогрѣшнаго дїака раба бжїа прокопїа поповича дꙋбровки (1564 *ПДПИ* 104); Сла(в) Г(с)доу Б҃у, въ Тр(о)ци єдиномоу, давшемꙋ зачало и по зачалѣ конєць. Аминь. Рабь Бжїй малооумный Гавріилъ (1599 *Яв.ИЗ* 12).

Див. ще **МАЛОУМѢЄТНЫЙ.**

МАЛОУМѢЄТНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малоумный**: нє дивоуємосѧ та(к)... ѡны(м), ꙗко боудꙋчи слабы(м), и нєро(з)соу(д)ны(м) (до того и боѧ(з)ливы(м) поча(с)ти тє(ж) и малооумѣєтны(м).../...) ꙗко ты(м) трогранисты(м) скꙋ(и)фиѧ(м), которыє... и высоко(с)тєй нб(с)ны(х) тыкаютсѧ, хотєчи ѡного оубогаго лазара з лона авраамова к(г)валто(м) выпхнꙋти, абы та(м)... быти нє мо(г) (1598 *Розм.пап.* 52); Не дивуемся такъ далеце онымъ, яко будучи слабымъ и нерозсуднымъ, до того и боязливымъ, по части тежъ и малоумѣетнымъ (1603 *Пит.* 95).

МАЛОУРѢМЕННЫЙ, МАЛОВРѢМЕНЕНЪ *прикм.* Тимчасовий, минущий: тєрпѣтє и нє боитє(с) мꙋкъ и(х) маловрѣмєнны бо соу(т). мало потєрпѣтє. законно постражєтє. да вєнєць цр(с)твиꙗ приимєтє (1489 *Чет.* 143 зв.); тѣмъ жє прослависѧ житьє твоє. малооурѣмєнн(о)є (в) (сє)мъ житьи. радуисѧ с҃тє николає (Там само, 197 зв.).

МАЛОЩИ *присл.* Злегка, поволі: ма́лощи, знагла, долѣ, горѣ (Львів, 1591 *Адел.* 155).

МАЛПА *ж.* (*тварина із ряду приматів*) мавпа: Повто́рє добродѣйство Бж҃їє при чл҃вкꙋ; ꙗкѡ нє сътвори(в) єгѡ́ ꙗкѡ́вимъ страши́ломъ, и дивови́ском' того́ свѣта... подо́бѣє конѧ́, и чл҃ка. ма́лпа, и мари́хи; з' лю́дскѡю пєрсѡ́нню (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 2); *У порівн.*: Сати́ри лю(дє) лѣсныи въ го́ра(х), албо в' вєли́ки(х) лѣсѣ(х) бы́ваю(т)... молвы ни єдінои нє има́ю(т), то(л)ко ꙗко ма(л)пы крыка́ю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

МАЛПІЙ *прикм.* (*який є складовою частиною організму мавпи*) мавпячий: пи́смо с҃тоє повѣда́є(т). скѣ́пилноє вино́. придавши к нємꙋ́ кръвє́ лвєи. вєпровои. баранєи. и ма́лпїєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.).

МАЛЪ *див.* **МАЛЫЙ.**

МАЛЪЖЕНСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЪЖЕНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЪЖЕНЪСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЪЖЕНЪСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЪЖОНКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛЪЖОНОКЪ *див.* **МАЛЖОНОКЪ.**

МАЛЪЖОНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЪЖОНЪКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛЪКИЙ *прикм.* (*невеликий за обсягом*) малий: повєлєнно ми є(ст) написа́ти си́ю малъкую ха(р)тїю (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

Див. ще **МАЛЫЙ.**

МАЛЪМАЗЫЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛЫЙ, МАЛИЙ, МАЛЪ *прикм.* **1.** (*незначний за розміром, величиною, об'ємом*) малий: а єрмонъ гора мала є(с). во зємли єрдань(с)кои (1489 *Чет.* 256); и дал... ємꙋ тоє имѣнє Головин... // з ролами ѡраными и нєѡраными и с озєры и з малыми ѡзєры и болоты (Краків, 1507 *AS* III, 39–40); Гдѐ жъ тó хотѣлъ чловєкъ той, крилами голꙋбинными лєтѣти: понєважъ нєподѡбнаꙗ єстъ рѣ́чъ чл҃вєкови, на тáкъ мáлыхъ крилахъ по(д)нєстисꙗ ѡ(т) зємлѣ // и на вѣ́чный ѡ(т)почино́къ залєтѣти (поч. XVI ст. *Пчела* 55–55 зв.); Мыто соланоє. Кгды соль идєть знизꙋ дають с кажъдого чо(л)на мыта... по камєню соли а бєлоє соли котораꙗ чєрє(з) подольє приходить з воза вєликого и малого по триста головажє(к) (1552 *ОКЗ* 34 зв.); Пойдимъ же до сосудовъ церковныхъ: келихи, дискосы, покрывала малые и великіе, кресты (Вільна, 1608 *Гарм.* 214); іѡсифъ... каза(л) за столо(м) сєдѣти, за бóлши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) мнѣ́йшимъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239); Ꙗ́ко ѡ(т) исто(ч)ника истѣкаєть водá: малáꙗ а пото(м) чини(т) сꙗ болʼшаꙗ рѣка. и многи(х) напавáєтъ розꙋмныхъ... тако(ж) и ѡ(т) хвы҃хъ оу́стъ... истѣкáєтъ вода (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 101); Ап(с)лъ Пáвєлъ мóви(т): Изáли нє вѣ́даєтє ꙗко ма(л) квáсъ всю дѣжꙋ́ квáситъ (Київ, 1619 *Аз.В.* 258); По кóлькꙋ днı҃и сѣдáчи филиппъ цр҃ь вʼ палáцꙋ свóємъ, оуказáлсꙗ ємꙋ мáлый, а вєльми ти́хїй птáшєкъ, котóрый прилєтѣ́лъ на єгѡ лóно и знє́слъ ꙗицє (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.); Аспіда: Оу́жъ мáлы(и) ѣдови́ты(и). або змїá (1627 *ЛБ* 182); Такжє и дрꙋгии которы(и) хотѣ(л) стодолы малыи розмєтавши, бо(л)шїи бꙋдовати (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.); **отъ (одъ) мала (маля) до веля (велꙗ)** — все чисто, геть усе: также золота, сребра, пенезей готовыхъ, ланъцуховъ, клейнотовъ, перелъ, шатъ, коней ездныхъ, возниковъ, тежъ цынь, мѣдь, олова, желяза маю, все, отъ мала до веля, даю, дарую... сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 21); ту зєзнава(м) и(ж) мнѣ сꙗ досы(т) заплаты оучиныло о(д) тоѣ ва(с)ковоѣ оу(и)ны моєѣ и брату(в) мои(х) оує(ч)ны(х) и сєстрѣ мою(и) С чо(г) мы обоє квитуємо о(д) мала до вєлꙗ я сєстро(ю) и во(л)ными и(х) чинимо (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7); Стє(ц)... записоує(т) сꙗ гро(ш) свы(м) борони(ти) брата своє(г) о(д) вшєлаки(х) пє(р)соу(н) и троу(д)ности котороє имѣнꙗ зда(л) бр(т)оу своємоу... зє вшы(т)кы(м) дє(р)жанꙗ(м) о(д) мала до вєлꙗ (Там само); бра(т)... тыє добра... золото сєрєбро шаты... кони бы(д)ло ѡ(в)ци и (в)вє(с) спрꙗ(т) домовы(и)... ѡ(т) мала до вєлꙗ ѡ(т)да(л) и (з) ни(м)... по братє(р)ску подєли(л) (Жорница, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 115); такъ тежъ и хлопъца поводовъ, шляхетъного Александра Сачъковского, въ томъ же року, тисеча шестсотъ чотырдесятъ осмомъ, до села Витъковичъ для живъности од поводовъ присланого, утопили есте и въсе господаръство од маля до веля, быдла, збожа, презъ поводовъ въ тыхъ маетъностяхъ зоставленые, розобрали есте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422); **отъ (от) мала и до велика** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (велꙗ)**: скоро по забитью малжо(н)ка моєго... домъ и має(т)но(с) мꙋжа моєго бывшо(г) и мою ѡ(т) мала и до вєлика злєцы(л) бы(л)... кн҃зь ку(р)пски(и) слꙋжєбникꙋ своємꙋ єсифꙋ пꙗтомꙋ // тороканових до часꙋ пи(л)новати абы таꙗ всꙗ має(т)но(ст) была в цєлости

(1583 *ЖКК* II, 139–140); поведаем вам, иж есмо тыми разы послали до тыхъ замков наших... дворанина королевое нашое... пана... и к томꙋ велели емꙋ в тых замкох наших ѡсмотрети и пописати дѣла великии и малыи и гаковницы, рꙋчницы // порохи, салетры, свинец, ѡлово, серки и иншии всакии рѣчи бронныи, ѡт мала и до велика (Краків, 1540 *AS* IV, 232–233); **отъ мала до многа** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (вела)**: Што дей одно было риштунку моего: зброя, седла, серебра, золота, шаты, гроши,... вшелякое живности — муки ржаные, пшеничьные а грецкие, крупы ячные, пшона, проса, горохи, польти мяса, сала, сыри, масла,... отъ мала до многа, што дочиста — все погорело (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 130); **быдло малоє, быдло рогатоє малоє** *див.* **БЫДЛО; полмиля малая** *див.* **ПОЛМИЛЯ; росходныкъ малый** *див.* **РОСХОДНЫКЪ; щавей малый** *див.* **ЩАВЕЙ**;

(*неповний за обсягом*) малий. ◊ **Требникъ малый** *див.* **ТРЕБНИКЪ.**

(*невисокий на зріст*) малий: моужь пакь нѣякы(и) // именемь закьхей. который то быль старшїй надь мытниками.... хотѣль ї҃са видѣти. кто есть. але не могль пре(д) народь. бо малˢ быль тѣломь (1556–1561 *ПЄ* 303 зв.–304);

(*про Місяць у фазі, коли видно лише частину його диску*) неповний: а гди ѡ(т)далитъся ѡ(т) сл҃нца тогди естъ полни(и). а гди ся изближитъ из сло(н)цемъ, тогди естъ малий, бо сло(н)це м(с)цеви свѣтлость подаетъ ї и (!) ѡ(т)мꙋєтъ (серед. XVII ст. *Луц.* 541); лоуна часѡ(м) среднаа; ча́со(м) ростачаа, а ча́сѡ(м) оумнѣйша́ючаасא... бываетъ... малꙋю [лоунꙋ] ви́ди(м) в жлобѣ, кды ѡтроча родисא на(м), новꙋю по въскр(с)нїи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270 зв.).

2. (*незначний за часом*) короткий, нетривалий: Рекль имь ї҃с. еще малыи ча(с) боудоу с вами (1556–1561 *ПЄ* 375); рыхлѣ́й бовѣ́мъ нѣжли сא грѣ(х) сконˢчи́тъ, загаса́ютъ соло(д)кости. але за ни́хˢ моу́ки нѣ ма́ютъ конˢца. соло́дкость теды на ма́лый ча́съ, а бѣда на́вѣки (Острог, 1607 *Лѣк.* 106); такъ дш҃а на́ша если пре(з) малый ча́съ до бо(з)ски(х) речїй зно́си(т)сא, зара(з) своею тאгото́ю до ты(х) // зе́мны(х) и мына́ючи(х) ре́чїй спа́дꙋетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224 зв.–225); Та́къ тежъ и ѡ гнѣвѣ мо́вачы, на ма́лый ча(с) ро(з)гнѣватисא, похо́ди(т) по(д) часъ з ꙋло(м)ности лю(д)ской, з нетерпели́во(с)ти (Львів, 1645 *О тайн.* 62); Повѣж ми поневажъ сл҃це лѣтѣ на(д) нами близко а зимою оубокъ на(с) далеко. Зимѣ де(н) мали(и) а в лѣтѣ велики(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 539); **в (по) малыхъ (малехъ) днехъ (дньохъ)** — (*протягом короткого часу*) найближчими днями: Понеже помалоу постъ сии кончатисא хочеть братие. и по мале(х) днехъ г(с)ни страсти приходא(т) (1489 *Чет.* 311); ба́чимо те(ж) и моу́ченико(в), кото́рые,... в малы(х) дн҃охъ. а ча́со(м) за еди(н) ты́лько де́нь свאты́ми коро́нами корꙋно́вани (Острог, 1607 *Лѣк.* 27).

3. (*невеликий віком*) малий, малолітній: въеха(л) хсъ // въ ер(с)лимъ. и малыи дѣтки честь емꙋ вчинили (1489 *Чет.* 114–114 зв.); сенюта поведи(л) пра(в)да есть же(м) того ни ѡ(т) кого не слыха(л) ани ведаю ко его ма(с)ти ѡ(д)но (ж) ка(к) если бы(л) ма(л) ма(т)ка мне

малому повѣдила и(ж) бы в ты(х) чотырє(х) брато(в) // сєстры нє было (Володимир, 1544 *Сап.* 22/Id, 2032, 6–6 зв.); Наро(д)лсѧ є(ст)... дѣти(н)кою малы(м) ѡ чо(м) свѣ(д)чи(т) лоу(к) єѵ(г)ли(ст) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 57 зв.); И ты(ж) въ нє(д)лю пєрєшлоую, ꙗкоую хвалоу дѣти малыи, жидовскїи въздавали єго ст҃ой милости, Къторы(х) наоучи(л) дх҃ъ ст҃ый (XVI ст. *УЄ Трост.* 44); Ꙗко (ж) то на кр(с)щєнїи ст҃омь кды даєть(с) дѣтємь малымь посщєнїє. тєды ставаю(т)сѧ излѣчєнными тѣла их вє(д)лє вѣри родичо(в) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128); ино мы по смєрти єго взꙗли и впровадили єсмо в домь нашь... жону пана гнєвошову... зь дєтьми малыми, и зо всєю маєтьно(ст)ю пана гнєвошовою з ымєньꙗ чорницы (Єсківці, 1563 *МІО* II 4043, 25); сыновцы мои еще малые: одному пять лѣтъ, а другому два годы, до науки вымовы еще не маютъ (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); По ѡбѣдѣ маю(т) хло́пцы писа́ти собѣ са́ми на табли́ци ко́жды(и) свою на свою наꙋку, выданꙋю и(м) ѡ(т) да́скала, кромѣ ма́лы(х) кото́ры(м) самъ винє(н) будє(т) да́ска(л) писа́ти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); Витаю(т) тогосвѣтни(х) кролє(в) розмаитыми ора́цїами, алє всє пышныи ꙋчоныи людє. Алє І҃с х҃а далєко болши(м) подивєнѧ(м). дѣточки малыи при пєрсєхъ бꙋдꙋчїи, и єщє нємовѧ(т)ка (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 19 зв.); коли дѣтѧ ма́лоє кр҃ща́ємъ, нє очєкива́ємъ во́ли єго,... алє ѡчєкива́єм' во́ли кꙋма, албо кꙋмы, ал'бо того кото́рый кр(с)титъ (Львів, 1645 *О тайн.* 9); **великий и малый, малый и великий** *див.* **ВЕЛИКИЙ.**

4. (*незначний за кількістю*) малий, нечисленний: волєл бы Єго Кролєвскаѧ Милост видєти, абы пан гєтман вєликий с так малым почтом людєй там в том краи нє был (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); и смо́трѧчи на малоє во́йско моє, южємъ бы́ль поча(л) в ро́спачъ приходи́ти и призва́лємъ ты́х' кото́рыхъ оу насъ хр(с)тїан'ми зовоу(т) (Дермань, 1604 *Охт.* 10); за ца́рства Кѡнстанти́на Брада́того, тому́ жъ мѣ́стꙋ, Кѡнстантінопо́лю... так по́мочъ свою́ дарова́ла, жє три(д)цат' ти́сѧчїй Сараки́нѡ(в) малы́м' во́йско(м)... зна́чнє поразила (Київ, 1625 *МІКСВ* 128); **безъ мала** — мало не, за малим не: а в тои книзє. єсть. словъ. бє(з) мала .м҃. ѡкромѣ. прито(ч)нїка (1489 *Чет.* 287);

(*про обсяг прибутків*) невеликий: Ꙗ Костє(н)ти(н) Костє(н)тинови(ч)... чиню ꙗ(в)но и ѡзна(и)мую то ты(м) моимъ листомъ што закупили єсмо двє части имє(н)ꙗ... з дворомъ с па(ш)нєю дво(р)ною слугами по(л)ми... млыны и и(х) вымє(л)ки рєками и рєчищами болоты зо вси(ми) пожи(т)ки малыми и вєликими (Дубно, 1559 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 55); Котороє... имє(н)є... маєть в то(и)... сумє пн҃зє(и) з лю(д)ми тꙗ(г)лыми ѡгоро(д)ника(ми) платы чи(н)ши по(л)ми сєножа(т)ми и зо (в)сєми малыми и вєликими по(ж)и(т)ки дє(р)жати и по воли своє(и) ꙋживати! (Буремля, 1591 *ЛНБ*, 5, II 4049, 68); Ꙗ... сєло сосковцы Арє(н)дова(л) єсми зо всѣми пожи(т)ками малыми и вєликими с того сєла приходꙗчими (Кунів, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 106); лѣ́пшїй бо́вѣмъ єсть малы́й набы́токъ справєдли́вый, нѣ́жли мнѡ́гїѣ пожи(т)ки нєсправєдли́выѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660).

5. (*незначний за силою, інтенсивністю або ступенем вияву*) малий, маловажний: малаѧ

бы тꙋ была шкода лєчъ повѣжъ єсли сѧ тобѣ досы(т) стало? такъ єсть панє мой дꙗкꙋю тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); а видечи, ижъ намъ барзо малый ратунокъ одъ Восточниковъ нашихъ такъ въ писме, яко и въ писме, яко и въ наукахъ, церъкве Божой потребъныхъ... поколь теды ничого певъного межи нами еще не было, в.м. своему милостивому пану ознаймити не моглемъ (Вільна, 1599 *Ант.* 629); Пигмєи сѫ(т) во инⸯдїи, лю(дє) ма́лоє ꙋро́ды. а нєдо(л)го трыᲈваю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); а́лє з досвѣ(д)чєньѧ тоуто́шни(х) моу́къ малы(х), мо́жє(т) нѣщо оумыслⸯ понѧти сро́кгость ѡ́ны(х) вєли́ки(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Вѣръ ми ижъ ви́димый хлѣбъ, хо(т) и ма(л) вкꙋ́со(м), алє тѣло Х҃во єсть (Київ, 1619 *Аз.В.* 191); А въ новое тежъ малая была утѣха: жита́ рвали и за диво единъ щобъ обачивъ хто снопъ жатый: бо тои весны три мѣсяцы не было дожду (1636–1650 *ХЛ* 78).

6. Незначний, дрібний; неважливий: вправдѣ нє вѣдаю з ꙗкои причины моєй то сѧ стає(т) тєпєръ за(с) брозꙋмѣлє(м) ꙗкъ вєлє длꙗ мєнє ꙋчы́нишъ кгды жє(с) ми нє позволи(л) рєчи такъ малои (к. XVI ст. *Розм.* 68); Кто єсть в малой рѣчи вѣрⸯнымь. и оу вєликои рѣчи єсть вѣрⸯнымь (1556–1561 *ПЄ* 292); За ласкаває писанє и навєжєнє Вашєй Милости покорнє дѧкꙋю и слꙋжити повинєн [бꙋдꙋ], кгдыж Ваша Милост ласкавє и вдячнє прыймовати рачиш малыє послꙋги (Варшава, 1568 *AS* VII, 305); Што (ж) за пожито(к) с тоє дочácноє сла́вици, коли ѧ вѣ́чнє посоромочонъ бꙋдꙋ. Што (ж) ми за пожито(к) с тоє малоє роскоши, коли ѧ во вѣки въ // въ (!) ѡ́гни пєчи и скважитисѧ бꙋдѫ (1599–1600 *Виш.Кн.* 209–209 зв.); а то з жро(д)ла доу́ха лꙋка́вого выплынꙋло, кото́рый на поча́ткꙋ оумы́слънє вшєлѧкїй грѣ́хъ за рѣ́чь ма́лꙋю оудаε(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.); Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згулное беззаконство (1626 *Кир.Н.* 18); Кгдыжъ любовъ з мали(х) рєчи(и) вєликиє чинити звикла (Київ, 1633 *Мог.Лист.* 1); Абы(с) то(и) малы(и) упомино(к) тыє вѣршыки ѡ(т) мєнє на(и)низшого слуги своєго вдꙗ(ч)нє принꙗты рачи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2 зв.); Єщє оу и́нших людє́й сꙋмнє́н(и)є єсть Гипокри́тскоє, котры́мъ малы́и и пото́чныи грѣхи ба́рзѡ вⸯ собѣ, албѡ вⸯ дрꙋ́гихъ га́нѧтъ и кара́ютъ, а вєли́кїи см҃ртє́лныи в лє́гкомъ оуважє́ню ма́ютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945);

у ролі ім. дрібниця: Ꙗко́є ко́львєкъ прєложє́нⸯство и звѣрⸯхность, кто вѣрєнъ в ма́ло(м) и в мно́го(м) маε(т) вѣрность (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); ко́ждый... на сꙋ́дъ вⸯ стра́сѣ... ста́витисѧ мꙋ́ситⸯ: бога́тый и оубо́гїй, ма́лый и вєли́кїй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 43).

7. *Перен.* Безпорадний, безсилий: Нехай вѣрять, як рачать, папѣжніи дѣти, але вы в такій не впадайте сѣти. Не бойтеся, малая господняя чре́до, упасет вы Христос цѣло, своє ста́до (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); Тут ся и оныє слова выполняют: не бойся, малоє моє стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствіє небесноє (Львів, 1605–1606, *Перест.* 55).

8. (*який займає невисоке суспільне або службове становище*) дрібний: мы... дали // єсми сєс лист... правыи... панꙋ бꙋргъмистрꙋ и сим паном и часником [и] радцям и сим кꙋпцєм з мѣста ливовского, великим и малым (Сучава, 1523 *Cost.* 559); Ꙗ кнꙗзь Кꙋз-

ма... чиню знаменито тымъ листом,... што ж котрого мыта головного скопного, ѡ(т) кождоє копы грошей товарꙋ по шєсти грошєй со всакого кꙋпца, малого и вєликого (Краків, 1539 *AS* IV, 229); Рєчє ємꙋ Сметь (!) ѡ глꙋпї Чловєчє чємꙋ ж са високо виносишъ... Кажди(и) чловєкъ црїє і кıази(!) патриарси ї пррроци ї владики, попи, чєрцѣ ѡ(т) вєликаго станꙋ ї до малого (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **бояринъ малый** *див.* **БОЯРИНЪ.**

9. (*нічим не визначний, не видатний*) незначний: прє(ч) за́вись и нєна́вись ѡ(т)ложи(в)ши, мою малꙋ́ю пра́цꙋ любє(з)нѡ прїймѣ́тє, и бꙋ хвалꙋ да́в'ши сами́ сєбє на бо(л)шꙋю подвигнѣтє (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3 зв.); ра(ч) жє вм мо́й мл(с)тивій па(н). тоую мою малꙋю працю з ласкою прина́вши, вда(ч)нє прочи́тати (1598 *Розм.пап.* 4 зв.); Кото́раа то кни́га; мало(и) працѣ мо(и): по(л)на єстъ прємоу(д)рости Нб(с)нои (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); ѡ(т) сихъ всѣхъ блг(д)рꙋ та, и вєлича́ю,... Азъ нєдосто(и)ны(и); малы́й трꙋдъ оума мо́єгѡ... приношꙋ (Там само, 169 зв.); Прїйми Хє Бжє мо́й; єдинꙋ малꙋю слє́зꙋ мою (Там само, 170).

10. *У ролі ім., ч.* Вл. н.: Писанъ у Киевѣ, в лѣто 7015... При игуменѣ Матѳеи Маломъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI); жидовє бєрєстє(и)скиє зо вси(м) зборо(м) свои(м) а звлаща имєнє(м)... маноса мало(г)... мошєıа зубка... которыє на своє рукоє(м)ство жида нахима ѡ(б)винєно(г) были взали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60); рєистръ... ива(н) малы(и)... с сихова... а(н)дрє(и) мазу(р) слодо(в)ник пробо(р)тъ... швє(ц) ıа(ц)ко во(з)ница... васко литви(н) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2–3); У Андрейчика Малого домъ зо всею маетностю згорелъ и увесъ спрять домовый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 243); Анъдрѣй малый (1649 *РЗВ* 36 зв.).

11. У складі вл. н.: **малая росия (росія, Россия, Русия)** — Малоросія: мєлєти(и)... наманова(л)... на своє мѣ(ст)цє патриа(р)хомъ ѡ(т)ца кири(л)ла протоси(н)гєла которы(и) бы(л) в мало(и) росии... посвати(л)сє (Краків, 1609 *ЦНБ* II 21039, 1); Блгочє́стиıа рєвни́тєлє(м) ѡ ги снѡмъ во(з)люблєннымъ Славє́тны(м) гра(ж)да́нѡ(м) въ мало(и) росїи бгоспсаємого града лвова (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); Благочестивому государу Василию княжати Острозскому и православным христианом Малое России, так духовным, як и свѣтским, от вышшого стану и до конечнаго (1599 *Виш.Кн.* 49); Крестом христовым, до церкви пришедши, креститися не соромѣйте; абовѣм нынѣ християне Малое Русии поеретичѣли (п. 1596 *Виш.Кн.* 56); **малая тухля**: Чинимъ ıа(в)но то симъ листо(!) нши̃мъ ко(ж)дому бы то вєдати нал<u></u>єжало и(ж) мы з ласки ншєє надали шольтиство ꙋ мало(и) тухли ıацькови сынꙋ половъчича (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 1, 615); **малый дубровецъ**: а хотаръ... монастирꙋ... до краа дрꙋгои бахни, на бꙋкь знамєнан, близ пꙋтѣ,... до връховин малого дꙋбровца и потока калини... близ пꙋтѣ, що ѡ(т) рꙋлан идєть,... до полѣна настини... чрас полѣнꙋ и чрас лас (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); **Малый Обуховъ**: пновє Трипо(л)скиє..., троха нижє(и) // Малого Обухова, повєдили (Київщина, 1600 *ККПС* 157–158).

Пор. **МАЛЕНЬКИЙ, МАЛѢЙШИЙ, МЕНШИЙ.**

МАЛЬЖЕНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛѢЙШИЙ *прикм. найв. ст.* **1.** Найкоротший, найменший: заправды вам глаголю: // для того отвѣт ни малѣйший на тую книжку от нас не вышол, бо есми ее аж до сего часу не читал (1608–1609 *Виш.Зач.* 208–209).

2 (*уживається для підкреслення своєї меншовартості*) найменший: А мы по (з)выкло(с)ти нашє(и) всѣ(м) и ка(ж)домꙋ з особна в послꙋга(х) ꙋнижонє ѡ(т)слуговати и бг҃а молити завшє готовы. Писанъ во (л)вовѣ в тє(м)ници... вашєго хр(с)тианъского бл҃гоч(с)тиꙗ малѣ(и)шиє слуги (1595 *ЛСБ* 277, 2).

Пор. **МАЛЫЙ, МЕНШИЙ.**

МАЛЮВАТИ, МАЛЕВАТИ, МАЛІОВАТИ, МАЛЇОВАТЫ, МАЛОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*зображувати кого-, що-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювати: вш҃а мл҃(с)ть рачи(ли)... за гроши наша цр҃квъ на(ш)у малєвати ꙋ сєрєдинє по всє(м) стєна(м) почо(н)ши з връхꙋ а(ж) на до(л) (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); а того иꙗвака а(л)бо иаѡка грєковє и лати(н)ницы ѡ двꙋ чола(х) и тварє(х) єго маловали. ѡднꙋ спєрєдꙋ дрꙋгую с тылꙋ (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); цр҃ко(в) б҃а живаго... многіє рємєсники маєтъ, алє хотай и найбо(л)шє живописцо(в), або маларо(в), кгды на єдноу пєр'сонꙋ и ѡсобоу гладачи малюю(т), всѣ образы собѣ подобни бываю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); много бо нынѣ в рꙋси, що панове или панѣи, буд се з набожества, церкви на има свое бꙋдꙋютъ и ѡбразы свое малюютъ (поч. XVII ст. *Вол.В.* 85); Римланє... посрєдѣ свѣта маліовали фортꙋнꙋ ꙗко малєнкоє колко (поч. XVII ст. *Пчела* 29); повин'ни бовѣ(м) соутъ маларѣ вєдлꙋгъ зразꙋ ѡбразы маловати, а кролє(в)скіє дѣти ꙗко живыє ѡбразы, ѡ(т)цєв'скіє цноты // в собѣ вышображати (Острог, 1614 *Тест.* 135–136); на шєсто(м) собори и агнцє(м) Хв҃а ѡбраза сн҃и ѡ(т)цы маліоваты запрѣтили (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (*Лв.*) 30); Живописꙋю: Малюю, фарбꙋю, такжє маларством сѧ бавлю (1627 *ЛБ* 37); Приказꙋєм' тєды Знама чєстногѡ... Крєста,... ставити, и на посвачоныхъ начинахъ и ризахъ, на стѣнах' и дощкахъ, по домахъ и по дорогахъ... Іи҃с Х҃а Образъ маліовати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 79); Бѡ имъ частєй на Образы маліованыи погладаємѡ, ты(м) рыхлѣй, рєчъ тыми Образами выражонꙋю, напама(т) собѣ // приводимѡ (Там само, 79–80); панъ по(д)коморы(и) ѡбъєхалъ, ѡ(г)лєдалъ и понотовалъ, щого (!) и мапъпу маловалъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); Малюю Pingo (1645 *Уж.* 42 зв.); Гдє богатирѡвъ тогѡ свѣта, за(м)ки мѡ(ц)ныи мꙋрѡваныи, и палаци спаналы(и), сличнє маліованыи,... шпалієри коштѡвнїи дорѡгіи пошарпано (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

2. (чого) (*покривати фарбою*) фарбувати: А жєбы тутъ мєла быти стєна И(в)ни(ц)кая, того по(з)ваная нє покажє ани и(х) м(л). панове судовыє на своє(и) дєлиєнъции кла(с)ти ани маловати єє слушнє могу(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 205).

3. (що) (*вносити недозволені зміни в текст*) псувати: теж взявши твоя мил. оный лист, подписал свое имя на исподе, в чом твою мил. пан Романовский навпоминал, абыс оного листу княжати его милости не малевал, але его в целости... вернул (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 432).

Пор. **МАЛЮВАНЄ.**

МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкій**: малюсєнє́чєнкій (1645 *Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧКІЙ.**

МАЛЮСЕНЕЧКІЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкій**: малюсєнєчкїи (1645 *Уж* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ.**

МАЛЮСЕНКІЙ *прикм.* Малюсінький: малюсєнкій Minuior (1645 *Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧКІЙ, МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ.**

МАЛЮСЕНКО *присл.* Трішечки: малюсенко pauci (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

Див. ще **МАЛО, МАЛЮЧКО.**

МАЛЮХНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малючкий** у 1 знач.: той анкгєло(т) малюхны(и) єсть тєнъ солатъ нєдобрє важи(т) тыи штꙋки дєсє(т) солдовъ сꙋть прирѣзаны той дꙋкатъ нєдобрє ва́жить (к. XVI ст. *Розм.* 57); малюхный paruulus (1645*Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮХНЫЙ.**

МАЛЮЧКИЙ *прикм.* **1.** (*незначний за розміром*) маленький: добрє бы п(н) локгофєту и п(н) миколаю послати шкату(л)ки хо(ч) малю(ч)ки(и) з гори(л)кою са(м) то бо(г) знаєтъ жє бы(м) ра(д) ни(ц) нє да(л) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 2).

2. *Перен.* Негідний, недостойний; мізерний: значи́ло то ди́вноє сло́ва бж҃їа з҄ чл҃чєнство(м) // з҄є́дночє́на, и єго вєли́кости до на́шєй ма́лости поровна́на: прє(з) кото́роє на(с) ꙗ(к) малю(ч)ки(х) ѡ(т)коупи́лъ... хотѣ(л) тє(ж) жєбы са то всє ста́ло потаємнє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5–5 зв.).

МАЛЮЧКО *присл.* Небагато; недовго: малючко paulisper (1645 *Уж.* 49 зв.).

Див. ще **МАЛО, МАЛЮСЕНКО.**

МАЛЯРКА *ж.* Дружина маляра: наємнымъ дѣломъ... пани мацковаꙗ стараѧ вдова пани андрєєваꙗ намѣснико(в)на вдова... пани хоминаꙗ малꙗ(р)ка, на сє(с) ча(с) вдова дала чє(р) (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7); фє(д)ково(и) малꙗ(р)цѣ ѡ(т) сумы ѡбразовъ новонєбожчїко(м) фєдоро(м) ꙋмалєваны(х), до цє(р)кви ново(и) рєштє прє(з) п(н) грїгоро(г) далє(м) зло(т) 100 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

МАЛЯРСКИЙ, МАЛАРСКИЙ *прикм.* (*який стосується малярства як образотворчого мистецтва*) малярський: ꙗкъ бовѣмъ нє жартꙋ́ючи(х) таковы́и рє́чи ра́дшєй, анѣжли философ́фїєю и наꙋ́кою ба́вачихъса людє́й го́дныи рєчє́тъ хто; Бо што́ ко́ломъ а́лбо о́бодо(м) ѡ(т) пꙋ́нкта а́лбо ѡ(т) то́чки и ча́сꙋ починаючи(м)са, мо́вити, и́жъ Бозскоє почáткꙋ нєма́ючєє и мала́рскомꙋ дѣлꙋ нєпо(д)лє́глоє спосо́бнє значи́тиса а́лбо ѡписа́тиса мо́жєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 276); Тую теды суму дѣлю на двое, то ест: тисечу золотых на оздобу и окраску роботою шныцерскою и малярскою образу Пречистое Богородици (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625); Сукно фалє(н)дишу чє(р)воного... Нагробникъ атласу бѣлого, крє(ст) малꙗ(р)скѡ(и) роботы (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 73 зв.);

(*який використовується під час малювання*) малярський. ◊ **злото малярскоє** *див.* **ЗЛОТО; серебро маларскоє** *див.* **СЕРЕБРО.**

МАЛЯРСТВО, МАЛАРСТВО *с.* **1.** (*вид образотворчого мистецтва*) малярство: иконописа́нїє: маларство (1627 *ЛБ* 47); Ѿбразописа́нїє: Маларство, малїова(н)є (Там само, 148).

2. (*ремесло маляра*) малярство: Каиновє... сыновє... вынашли... кова(л)ство, слосѧ(р)ство, зло(т)ництво, малѧ(р)ство (1582 *Кр.Стр.* 18 зв.); Єсли на конє(ц) дѣти на рємесло ѧкóє прóстоє, ѧко то мала(р)ство, кравє(ц)тво, и пилнє смотрїлиса, розоумѣли жє са нє до высóкихъ рєчи(и) алє до прóстыхъ оуродилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 240 зв.).

МАЛЯРЧИКЪ *ч.* (*учень, помічник маляра*) малярчук: маля(р)чико(м) фє(д)ковы(м) котрыє образы громо(м) пошпєцо(нє) направля(ли) г(р) 8 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5).

МАЛЯРЪ, МАЛЯРЬ, МАЛАРЪ *ч.* **1.** Маляр, художник: Голо(в)щина рємєсныхъ люде(и): Золотарꙋ, ѡ(р)ганистє, пꙋшкарꙋ, гартарꙋ, малѧрови... тымъ всимъ голо(в)щини по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); Воспомани и Филипа малара многопѣна(ж)ного, кáмо тыє руманыє золотыє, по єго нєвóлно(м) ѡ(т)ходѣ осталиса (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.); тои штꙋкы маларѣ заживáю(т), жєбы на(м) ѡкна або двéри показáли. Затѣнають або таатъ фарбꙋ бѣлꙋю, ѧкою чóрностю ѡколо бéрєговъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 34); повѝнⁱни бовѣ(м) соу́тъ маларѣ вєдлꙋгъ зрáзꙋ ѡбразы маловáти (Острог, 1614 *Тест.* 135); Бо и маларⁱ гладачѝ на тварь кролéвскꙋю, малю́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 283); Живопи́съ: Маларъ, живопи́сє(ц) (1627 *ЛБ* 37); Икóнни(к): Маларъ ѡ́бразѡ(в) (Там само, 47); Ѿбєцалъ тєды Па(н) ґєорги(и) маляря бѣглого в то(м) дѣлѣ з ґрєции привє(з)ти (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.).

2. Вл. н.: Грыгорый Маля(р) (1649 *РЗВ* 323 зв.).

МАЛЯРЬ *див.* **МАЛЯРЪ.**

МАЛАРСКИЙ *див.* **МАЛЯРСКИЙ.**

МАЛАРСТВО *див.* **МАЛЯРСТВО.**

МАЛАРЪ *див.* **МАЛЯРЪ.**

МАМА *ж.* Мама, мати: Слыха(л) ли єси нѣколи в то(и) колысцѣ ро(с)ко(ш)ной колышучиса ѡ(т) мамы или ѡ(т) тата... ѡ то(м) слóвѣ павло(м) рєчє(н)но(м) ѧ(к) дх҃ъ мови(т) во(ю)єтъ на тѣло, а тѣло на дх҃ъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 252); То видиш, ижъ тая хула на отшедших во пустыню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня, тата и мамы и сродства розлучитися не хотящаго Христа ради (1615–1616 *Виш. Поз.мисл.* 240); **бись в єго маму** *див.* **БѢСЪ.**

Див. ще **МАТИ.**

МАМБРАМА *див.* **МЕМБРАНА.**

МАМЕНИЄ *с.* (*гріховне випробування*) спокуса: Шахмáты: Мамéниє, Шалбѣ́рство, Чаровáнїє (Львів, 1642 *Жел.П.* 8).

МАМЗЕРЪ *ч.* Незаконнонароджена дитина: Нє войдє(т) рéзанєцъ до дóмꙋ бж҃єгѡ, ани мамзєръ то є(ст) з блꙋдни́цы оурожóный áжь до дєсѧ́того поколѣнья (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

МАМКА *ж.* Мамка, годувальниця: А ма(м)ки хрє(ст)ѧ(н)скиє в жидо(в)скихъ дєтє(и) и... дєтє(и) басу(р)ма(н)скихъ быти нє маю(т) (1566 *ВЛС* 95); Питáтєлница:

Дойлица, ма́мка, корми́лица (1627 *ЛБ* 82); И оумы́сливши єгѡ вза(т) за сы́на пыта́ласа ѡ ма́мцѣ. Те́ды сєстра дита́ти о́нагѡ... приступи́ла до цр҃е́вны мо́вачи: хо́чеш ли з'єдна́ю тобѣ єврєйскую мамку до нєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

МАМОНА *ч., ж.* **1.** (*злий дух, уособлення користолюбства*) мамона: Алє па́мата(и) о то(м) хто слу́жи(т) ма́монѣ... то(т) бг҃у ни́коли // оуго́дити не́ може(т) (XVI ст. *УЄ* № 77, 79 зв.–80); нє може(т) бг҃у робі́ти и мамонѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110); лако(м)ство... нє то(л)ко на(с) ѡ(т) бг҃а ѡ(т)далаєть и ласкы єго ст҃ои алє мамонѣ на(с) приро(в)ноуєть а нєправ(д)ѣ (Там само, 113 зв.); А кото́рі́й сщ҃єни(к) чого иного шукає(т), а нє щирє бг҃у и дш҃и своєи и лю(д)ски(м) слу́жи(т), то(л)ко лако(м)ству и мамо́нѣ свѣ́та того (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 21).

2. Багатство, нажива: я повѣдаю вамь. чинѣтє собѣ приятєлѣ з' богатьства. [з мамоны], нєсправєдьливого. коли зьоубожаєтє. абы пріали вась до домо(в) вѣч'ныхь (1556–1561 *ПЄ* 292); Єстьли погу́бите души для мамоны, вже вам не помо́гуть римъскіи зако́ны. И христос не схоче о вас уже зна́ти, єстли умы́слите єго отступа́ти (XVI ст. *Укр.п.* 86).

Див. ще **МАМОНЪ.**

МАМОНЪ *ч.* Те саме, що **мамона** у 2 знач.: Ну, ци знаеш, што есть мамонъ, чомъ то есть сиряньскымъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота... албо хоть якое има́ніе... замыкаешъ его, изъверхы изътискаешъ (XVI ст. *НЄ* 93); како ты отца своего и всихъ насъ... пастыря Исаія Копинского отрѣкся еси, благословеніе и клятву поплевалъ еси, и иному пастырю, мамона ради, послѣдовалъ еси (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

МАМРАМА *див.* **МЕМБРАНА.**

МАНАСТИРСКИЙ *див.* **МОНАСТИРСКИЙ.**

МАНАСТИРЪ *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫР *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫРЕЦЪ *див.* **МОНАСТЫРЕЦЬ.**

МАНАСТЫРИКЪ *ч.* Монастир: Стальсє роз'ємъ и пє(в)ноє постановє(н)є... ѡ(т) часу нємалого, а мєновитє ѡ црко(в) мурованую ст҃оє прч҃(с)тоє в мє(с)тє льво(в)скомъ и ѡ попа тоєє цркве, такъ жє ѡ мана(с)тыри(к) Ст҃го Ѡнуфрига на пєрє(д)мє(ст)ю льво(в)ско(м) (Острог, 1596 *ЛСБ* 562, 1).

Див. ще **МОНАСТЫРЕЦЬ.**

МАНАСТЫРЪ *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫРЪСКИЙ *див.* **МОНАСТИРСКИЙ.**

МАНАСТЫРЬ *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫРЬСКИЙ *див.* **МОНАСТИРСКИЙ.**

МАНДАТЪ *ч.* **1.** *(розпорядження світської або духовної влади)* наказ, постанова: то пак зємєнин господарьский зємли Волынскоє, Михайло Єло, подал ѡт нєго листъ ѡтвороный, до господара Єго Милости писаный, на которомъ пишєт, иж єму мандатъ Єго Королєвскоє Милости ку вєдомости пришол (Книшин, 1554 *AS* VI, 165); ѡзнаймує(м), ижь за писанга(м) наши(м) такжє всєго рыцє(р)ства

закуну нашого до єго королєвскои мл(с)ти ѡ то(и) ма(н)датъ которыи бы(л) нанѣсь... кн҃зь а(р)цибискупь ѡ калєнˁда(р) новый (Галич, 1584 *ЛСБ* 66); возны(и)... до кни(г) кгро(д)-ски(х)... созна(л) и(ж) року тєпє(р) идучо-го... ѡ(т)даны и положоны су(т)... ма(н)даты єго к(р) м(с)... па(н)у лаврину... старости ѡстръскому и богаро(м) замку ѡстроского и винꙋ є(р)молє в кри(в)дє пн҃а пєсочи(н)ско-го ѡ рє(ч) мєновитє в ты(х) ма(н)датє(х) по-мєнєнꙋю (Київ, 1585 *ЛНБ*, 5, II 4045, 84); я... покорне и слезне прошу, дабы тое козакамъ творимое бѣдствіе и озлобленіе превысокимъ и грознымъ вашого найяснѣйшого величе-ства мандатомъ было запрещено и ускром-лено (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); За́повѣдь: Ро́сказъ, росказа(н)є, манда́тъ, приказа́ньє, полицє(н)є, ꙋста́ва (1627 *ЛБ* 42); зла́кшися ке́саръ приписа́лъ ємꙋ Дх҃а ст҃го. и ра́дꙋ єгѡ ѡ вымєта́ню ѡ́бразѡвъ прина́лъ. и нє ѡ(т)во-ло́ча́ючи, га́вный ма́ндатˁ вы́далˁ, абы ѡ́бразы ѡба́лiовано и пс́овано (Київ, 1627 *Тр.* 291).

2. Позов до суду, скарга: при томъ теж войт и мѣщане володимерскіе оповѣдали пе-редо мною вижем, иж дей што позвали есмо мандатом его милости господарскимъ впе-редъ менованого войта володимерского при иных рѣчах, и о скажене валов и перекопов, коло мѣста Володимерского вчиненых, доз-воленъемъ будована домовъ а солодовень (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); па(н) дє(м)гянъ мокрє(н)ски(и)... вы(з)на(л)... и(ж) рокꙋ тє-пєрє(ш)ного... м(с)ца июня пятогона(д)цатъ дня... былє(м) на потрєбє... пн҃а ивана... а пн҃а сємєна ѡ(т)носило(м) ма(н)датъ єго кро-лєвъскоє мл(с)ти по... кн҃зя а(н)дрєя... ку(р)-пъского... въ жалобє... пн҃о(в) красє(н)ски(х) ѡ (и)мє(н)є тꙋличо(в) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 99); я Мартинъ Машинский... подаломъ позовъ задворный, то есть мандатъ его коро-левскои милости... при суду права Майдебор-ского, у светлици, на столи... перед войтомъ положилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 1/VI, 398); року теперешнего... маючи я при собе сторо-ну, шляхту людей добрых... позовъ албо ман-датъ его кор. милости с печатью коронъною меншое канцелярии до замку вышшого однес-ши,... на столе положивши, о положеню его дяконови... и тому уставникови оповедалом (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546); урожоного Яна Заваду за оборонъцу тое справы прида-лисми, о чом тот мандатъ, арештъ и аддиция ширей в собе маютъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 178); Я, Иванъ Ходаковски(и)... //... занюслъ и положы(л) єсми мандатъ єго к. м(л҃)сти с кансцє(л)ярии [!] вєликои выданы(и) в поводстви [?] в бози [?] вєлєбного єго мс҃ти ѯ(є)н(д)за Алєѯан(д)ра Игнация Елца пи-саны[и] (Житомир, 1649 *ДМВН* 190–191).

3. (*документ, що свідчить про певні пра-ва або повноваження*) мандат: До Ва(р)шавы послалы(с)мо на ма(н)да(т) жєбы выправи(л) ꙋ к(р) є(г) м(л)... фєр(н)єсъ чи(р)воны(х) злоты(х) три (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 9); на то(т) ча(с) поспєх во(д)лу(г) писа(н)ѧ вашого учини(ти) и посла(ти) нє мо(г)ши ма(н)даты на по(з)вы на собо(р) бєрєстє(й)ски(й) ко-торы(й) єсмо зложи(ли) пєвнє на дє(н) сто(г) ишана к(с҃т) (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 234).

МАНДРАГОРА *ж.* (*лат.* Mandragora officinarum) (*рослина сімейства пасльонових*

із їстівними плодами) мандрагора: dirca(e)a, мандрагора (1642 *ЛС* 166).

МАНДРАГОРОВЪ *прикм.* (*який стосується мандрагори*) мандрагоровий. ◊ **яблоко мандрагорово** *див.* **ЯБЛОКО**.

МАНДРЫКЪ *ч.* (*вид сиру*) мандрика: отогнали… коров с теляты десят, волов два, озимков шест, подтелков пят, масла горщъков полчетверта, сыров тридцат и чотыри, мандрыков пятдесят девят, кур дванадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 357); илко рꙋ(м) вози(л) и(з)за цє(р)кви прє(з) 6 д(н) на ꙋлицꙋ томꙋ всєго далє(м)… ꙋпомино(к) ѡ(т)цꙋ патрїа(р)сѣ флѧ(ш)ꙋ… горѣлка и ма(н)дры(ки) тє(ж) за (в)сє з(лт) 10 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

Див. ще **МАЛДРИКА.**

МАНЕВИЧАНИ *мн.* (*мешканці с. Маневичі*) маневичани: И на то єсмо Чєрнчє-Городцам и Манєвичаном дали сєс наш листъ з нашими пєчатми (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 355).

МАНЕЛКА *ж.* Те саме, що **манеля**: того жь року… прыбыто(к)… // цєкглѧстаѧ кита(и)ка знову тафта чє(р)вона а та(к)жє лазоровы(и) єпєтрахє(л)… на ланцуху в панци(р) манє(л)ка золотаѧ а҃ пє(р)стєнки золотыи с ту(р)косами (Львів, 1643 *Інв.Усп.* 78 зв.–79).

МАНЕЛЛЯ *див.* **МАНЕЛЯ.**

МАНЕЛЯ, МАНЕЛЛЯ *ж.* (*ювелірна прикраса у формі обруча*) браслет: кн҃гни… рєє(ст)ръ положила которы(и) та(к) в собє маєть тоє(ст)…// ла(н)цу(ж)ко(в) малы(х) розмаитои роботы шє(ст) которыє… важили сто ѡ(с)мъ дєсѧ(т) чє(р)лєны(х) золоты(х) манє(л)ли трои… клє(и)но(т) золоты(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 129–130); взято… клейнотъ съ каменемъ шафирками, купленый за полтораста таляровъ, манели золотые, въ которыхъ важило семнадцать чирвоныхъ золотыхъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 81); жръцы ѡныє и балвохва́лцы оуєзєкєилѧ, пе́рла, се́ргы, мане́лѣ, ска(р)бы розныє, навє(т) и с҃новъ сво́ихъ… на ѡфѣрꙋ моу́сѣли прине́сти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); которо(и) сꙋмы готовоє было о сорокꙋ тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х) при ты(м) всю має(т)но(ст) рꙋхомꙋю золото срєбро ла(н)цꙋхи клє(и)ноты канаки манєлє пє(р)стє(н)ки золотыє пєрла… ло(ж)ки наливки ми(д)ници (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72); Ре́клъ Іꙋ́да: што хо́чєшъ жє бы́мъ тобѣ́ далъ в заста́вѣ: ѡ(т)повѣдала: пе́рстєнъ твои и мане́ли и по́сохъ кото́рый въ рꙋцѣ дєржишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

Пор. **МАНЕЛКА.**

МАНЕТА *див.* **МОНЕТА.**

МАНИСТО *див.* **МОНИСТО.**

МАНИФЕСТ *ч.* Те саме, що **манифестация** у 2 знач.: тые речи… одданые сут… до рукъ пана Мисевского,… которому ижъ с квиту княжати его милости пана Краковского… показуется манифест (Володимир, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-2, 94).

МАНИФЕСТАНТА *ч.* Те саме, що **манифестантъ**: погинули… скриптъ на золотыхъ польскихъ пять тысечей и болшъ справы зъ его милостю паномъ Станиславомъ Галчевскимъ, економомъ на тотъ часъ мирогродскимъ, о перешкоду манифестанти въ аренде мирогродской учиненую, побране дохо-

довъ… пенезми готовыми, курми, гусями, сеномъ и футрами розмаитыми (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

Див. ще **МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТАНТЪ, МАНИФЕСТАНЪТЪ *ч.* Позивач: теды тую скриню выкопавъшы, справы въси, такъ манифестанъта власные, яко и розное шляхъти въси…, з розными книгами манифестанта власными, посикъши одны, другие подершы, третые пошарпавъшы, попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТАНТОВЫЙ *прикм.* (*який належить позивачеві*) позивачів: козаки… поймавши працовитого Грыца Кипменяти… розными муками оного мучили и дренчили так далеце, же мусилъ скриню манифестантову, которую былъ в земли, въ стодоле, закопалъ, зъ справами розными и з речами розъными; теды тую скриню выкопавъшы, справы въси,… попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

МАНИФЕСТАНЪТЪ *див.* **МАНИФЕСТАНТЪ.**

МАНИФЕСТАЦИЯ, МАНИФЕСТАЦЇЯ, МАНИФЕСТАЦЫЯ *ж.* **1.** Постанова; декларація: Конститꙋциєю Сєймово́ю выражо́но: абы… на́ то(м) Дховє́нствѣ кото́рыи в Унѣ́и нє́ сꙋ̂ть, што́ за́ нєвѣ̂домостю нє зоста́ло, и ѡстє́рєгши того́ и тоѥ́ // Манифєста́цїєю всѣ Дхо́вныи… ѡ(т) сво́ихъ Парафѣ́й, … и Каѳєдръ дла́ нєприна(т)а оунѣ́и ѡ(т)да́лєныи бꙋ̂дꙋчи жа́дныхъ до́бръ Цєрковныхъ нє́ дєржатъ (Київ, 1628 *Апол.* 1–1 зв.).

2. (*заява до суду*) позов: пєрєдо (м)ною маръциномъ каръво(в)скимъ… Стано(в)ши ѡчєви(с)то… Пановє Ꙗ́нъ и… марътинъ хлєбо(в)скиє… маючы при собє во(з)но(г) Єнєрала… миколаꙗ воло(с)ко(г) и сторонꙋ шлꙗ(х)тою нижє(и)мєнованою свє(т)чыли и манифє(с)тацыю заносꙗ(т) напроти(в)ко ꙋрожоны(м) и(х) м(л) панꙋ єрє(мꙋ) голꙋбови (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); панъ павє(л) счєниєвъски(и) заноси(л) манифєстацию свою противъко ꙋрожономꙋ панꙋ ꙗнови лакгєвъницъкомꙋ… в справє ѡ (г)рабєжъ жита… в сꙋдє… ѡтримано(и) и пꙋбликовано(и)… ѡ чо(м) ширє(и) и до(с)татєчънє(и) тотъ квитъ в собє ѡписꙋє (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 33); панъ Григори(и)… яко ѡпєкунъ… Самуєлови, Янови, Маринє в рукахъ пога(н)скихъ зоставаючи(х), даны(и) и на(з)начєны(и), свє(д)чи(л) и манифєстацию заноси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

Див. ще **МАНИФЕСТ.**

МАНИФЕСТАЦЇЯ *див.* **МАНИФЕСТАЦИЯ.**

МАНИФЕСТАЦЫЯ *див.* **МАНИФЕСТАЦИЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИ, МАНИФЕСЪТОВАТИ *дієсл. недок.* (*що, чому і без додатка*) заявляти, свідчити (*про що, перед чим і без додатка*): также вси… кривды, шкоды манифестовалъ… и просилъ, абы тая протестация до актъ принята и записана была (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 394); шляхетный панъ Казимеръ Ястребскій… именемъ того жъ пана

своего, манифестовалъ урадови нынешнему (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220); Ѡ которое то починєнє справъ своихъ мєнованы(и) манифе(с)туючы(и), постєрєгаючи во всє(м) цєлосты права свого,… свє(д)чытъсє и манифєсътуєтъ, ѡфєруючысє во въсємъ правнє поступоватъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); И проси(л) помєнєны(и) манифє(с)туючи, абы тая єго манифєстация и во(з)ного рєляция до кни(г) принятиє ы записаныє были (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); за чымъ его милост пан Стрыбылъ яко на прошлым сеймику реляцийным о таковой своей опрессыей и о знишъченю добръ своихъ оповедалъ се, так и тут теперъ, // при книгах нинешънихъ… манифестует и жалобливе оповедает (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479–480).

Див. ще **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЕ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЯ, МАНИФЕСТОВАТИСЕ, МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ *дієсл. недок.* Те саме, що **манифестовати**: Пановє хлєбовъсцы и повъторє противъко ихъ милосъти Паномъ Голꙋбомъ… манифєсътовалисє и съвєдъчыли ижъ ѡни готовы были ѡтъбиратъ добра мєнованыє (Житомир, 1642 *ЛНБ* II 4064, 84); шляхетный Юзефъ Свидерский, слуга урожоного его милости пана Лукаша Олшанъского з Олшаницы, именем того ж пана своего обътяжъливе скаржил и манифестовалсе в таковои справе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394); манифєстуючи(и)… по(в)торє свє(д)чи(л) и манифєстова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифєстацию, кгды то(г)[о] потрєба будєтъ,… затя(г)ти будєтъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧЫЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **манифестантъ**: где одънакъ манифестуючий в опали тым будучи, яко се тотъ огонъ запалил, што могучи зберу своего забрати; золота, сребра, цыны, миды, шатъ, справъ розъмаитых и дыспозыцыи продъковъ своих, привилеовъ на розмаитые добра, в князътвы великим Литовъскимъ будучих (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 234); Ѡ которое то починєнє справъ своихъ мєнованы(и) манифе(с)туючы(и), постєрєгаючи во всє(м) цєлосты права свого,… свє(д)чытъсє и манифєсътуєтъ, ѡфєруючысє во въсємъ правнє поступоватъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); манифєстуючи(и)… по(в)торє свє(д)чи(л) и манифєстова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифєстацию, кгды то(г)[о] потрєба будєтъ,… зася(г)ти будєтъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **манифестантъ**: в року прошломъ, тысеча шестъсот чотырдесятъ осмомъ… козаки, великою купою на место Дубно наступивъшы, всее месъто и в нем домы знайдуючыесе, где и манифестуючогосе домъ былъ, из достатков месчанъ тамошных забрали и спусътошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 150).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ.**

МАНИФЕСТУЮЧЫЙ *див.* **МАНИФЕСТУЮЧИЙ.**

МАНИФЕСЪТОВАТИ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИ.**

МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИХЕИ *мн.* (*послідовники релігійного вчення маніхейства*) маніхейці: такіє были єрєтици сєлєвкїанє, гєрмианє, пасиωни́сты, гєрмонїа́нє, а напро(д) манихе́и, кото́рїи дла того сл҃нцꙋ са кла́нали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.); приходили симоніане, херинтове, евіонитове, гнюсницы, манихее, самонтянистове, наватіане… власне яко ово теперешнихъ часовъ отщепенцы церковные угѣатове, — тые всѣ на тотъ корабль, то есть на церковь Божію, пащоки свои роззѣвляючи, акы лвы рычать, хотячи ее поглотити (1626 *Кир.Н.* 25).

Див. ще **МАНИХЕЙЧИКИ.**

МАНИХЕЙЧИКИ, МАНИХЕЙЧЫКИ *мн.* Те саме, що **манихеи**: Грекове не постятъ // суботы, Манихейчыки потопляючы. А Латинникове постятъ, до недѣли готуючыся (Вільна, 1608 *Гарм.* 219–220); Це́зарь //… пи́шє(т)… Манихе́йчикω(в) єрєтикω(в) познава́ти… по вы́блѣдлой тва́ри, по хи́трой мо́вѣ (Київ, 1619 *Аз.В.* 224–225).

МАНИХЕЙЧЫКИ *див.* **МАНИХЕЙЧИКИ.**

МАНИЯ *ж.* (*хворобливий стан психіки*) манія: Вшакъ умѣемъ по латынѣ; мания significa шаленство, албо отступлене розуму (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276).

МАНІЯ *див.* **МАНѢЯ.**

МАННА *ж.* (*за біблійними текстами — їжа, яку Господь послав народові Ізраїлю під час його мандрування пустелею*) манна: ко(л)ко мили были б҃оу. изр҃льстии людиє. их же по соухоу сквозѣ морє провєлъ. манноу с н҃бси послалъ. и тьмами в ни(х) чюдєса сотворилъ (1489 *Чет.* 303); ω(т҃)цєвє наши или ма́нˢноу въ поустыни и пом҃рли соу(т) (1556–1561 *ПЄ* 369); Нєвда́чєнъ бы́(л) о́ный на́рω(д) пожива́ючи на поу́щи ма(н)нꙋ зˢ н҃ба (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); Ко́ли бы́ли жи(до)вє на пꙋ́стыни. ци нє па́дала и(м) ма́нˢна з н҃ба (XVI ст. *УЄ* № 77, 81); а к(д)ы мєшкали в пꙋ(с)тынї. тєды тамь или хлѣбь бє(з) працѣ. бо и(м) з н҃ба давано ма(н)нꙋ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 86); Теды тутъ на томъ, мѣйсцу Христосъ до Жидовъ оныхъ, которіи ся манною кормили, рѣчъ провадитъ, якобы рекъ: тая манна отцомъ вашимъ ничого не помогла, абовѣмъ хотяй же ее ѣли, предся тамъ же на // пустыни вси… погибли (1603 *Пит.* 50–51); На́родъ Ї҃илскїй м҃ лѣ́тъ по пꙋ́щи ωбво́жєный бꙋдꙋчи покармꙋ нб(с)ногω ма́нны заживалъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161); А была ма́нна ꙗкω нась́ньє корїандрово ба́рвы ꙗкω би́сєра свѣ́тлогω. И ωбходи́лъ лю́дъ и збира́ючи єгω моло́лъ вˢ жє́рнах, або то́лкъ в стꙋпахъ вара́чи въ горнцꙋ, и чина́чи з нахъ (!) пла́цки сма́кꙋ ꙗкω бы хлѣ́ба зˢ оли́вою (серед. XVII ст. *Хрон.*, 133); aeromeli, манна (1642 *ЛС* 73); онь… имь дава(л) хлѣ́бь аг҃гльскы(и) и(з) н҃ба // то є(с) ма́нˢнꙋ ꙗко во́дꙋ соло́(д)коуѫ кото́рꙋѫ пи́ли (1645 *УЄ* № 32, 122 зв.–123);

(*мовна одиниця на позначення цього поняття*) манна: ма́нна сло́во Сі́рскоє даръ: а сло́во жидо́вскоє ма́нна што (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

2. Їжа, пожива: што єстє в҄ цр҃кви въсточ҄ной злого, ѡбачили; чи(м) сѧ до нєє ображаєте, люді҆є мои (б҃ъ мови(т)) чи(м) ва(с) оскръби(х), коє обрѣтоша въ мнѣ съгрѣшеніє, люді҆є мои что ми въздаєте, за ман҄нꙋ жел҄чъ, за водꙋ ѡцє(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 218); А прєѡкаан҄ныи Жидовє, злє платитє сн҃ѫ и бо҃у моємоу, а сътворитєлєви своємоу, за ман(н)ѫ жлъ(ч), за водоу ѡцє(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 71);

перен. Духовна пожива: Тєпєръ знаємъ ꙗкъ была солодка и смачна Манна єго наꙋки, ахъ дш҃є нєвдѧчна. По оутратѣ доброго добротъ познаваєшъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 11); Трапилъ васъ нєдостаткомъ, и далъ ва(м) покармъ маннꙋ, которой вы єстє на зємли и оц҃въє вш҃и: абы то ѡказалъ, ижъ нє самы(м) хлѣбо(м) живє чл҃вкъ, алє всѧкимъ словомъ котороє выходи(т) з҄ ꙋстъ г(с)днихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.); Дай намъ свѣтъ нб(с)нои Прємоу(д)рости. Прогнати намъ грѣховнїи тємности. ѡ(т) дꙋш҄ нш҃и(х) нн҃ѣ и навѣки, ѡто тѧ проси(м) вѣр҄нїи чл҃вк҄. Дай намъ маннꙋ нб(с)нꙋю, Дш҃ам҄ наши(м) пожада(н)нꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 19).

3. *Перен.* (*євхаристійні хліб і вино*) причастя: та(к) пєрєпроважꙋючи с҄ тогѡ падолꙋ плачꙋ ꙗкѡ з҄ нєволѣ Фараѡновои, до зємлѣ ѡбѣцанои… живою манною Єvхаристїєю ст҃ою, Мы Архїєрєє… звыклихмѡ дш҃и лю(д)скїи посилати, оуказꙋючи ꙗкѡ бы розмайтыи смаки, розныи ласки бж҃їи (Київ, 1639 *МІКСВ* 215).

4. (*застиглий сік деяких рослин, що вживається як їжа або ліки*) манна: манна по ла(т)нски… а по роуски роса бж҃їа (XVI ст. *Травн.* 300 зв.).

5. *Перен.* Роса: всѧкаа роса коѧ падє(т) на камєни или на травѣ или на листвєннѣ(м) дрєвѣ и то имєноꙋю(т) манна (XVI ст. *Травн.* 301 зв.).

МАНОВЕНІЄ, МАНОВЕНЇЄ *с.* Воля, веління: Зобралисѧ, мовлю, мановєнїєм҄ нѣкимсь, и з внꙋтрного ѡ(т) Б҃а надхнєнѧ: и ꙗкѡ нєгды онъ Іѡасъ Царъ на(д) Прр(о)комъ Бж҃имъ Єлїссєємъ плакалъ, такъ и они плачꙋтъ на(д) лицємъ ѡ(т)ца ст҃гѡ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 3); **Божеє мановеніє** — Божа воля: Не меншій, во истинну, есть и сей чудъ, же до того огня гнѣва ярости отступниковъ и, праве, въ пащеки окрутныхъ тыхъ лвовъ и ядовитыхъ смоковъ, Божіимъ мановеніемъ вкиненый мужъ Божій Ѳеофанъ… не згинулъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1068).

МАНОВЕНЇЄ *див.* **МАНОВЕНІЄ.**

МАНОВИЦИ *див.* **МАНОВЦИ.**

МАНОВЦИ, МАНОВИЦИ *мн.* Манівці: воєвода києвъски(и) пꙋстилъ корованъ ѡны(и) стороною ѡтъ дороги звыклоє києва чєрє(з) полє минаючи канєвъ… и далъ вожовъ которыє ѡтъпровадили корованъ ѡны(и) мановицами кꙋды николы кꙋды николы з вєковъ кꙋпъцы нє хоживали (1552 *ОКан.З.* 23); Которыхъ, кгды следъ взяли, и въ тропы по знакохъ, кгды шли, бегли, то есть мановцами, болотами (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/І, 275); которые то, забравши весь тотъ медъ в коробы, а ижъ болшей южъ занести не могли, теды с тымъ медомъ своимъ и до села нашого… мановцами, пущами пошли (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/І, 81).

МАНТЕЯ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНТИКОРА *ж.* (*фантастична істота)* мантикора: ма(н)тикóра въ индеи, мáю(т) тры рáды зоу́бо(в). а тва(р) чл҃чю. а тѣло л'вєє (Львів, поч. XVII ст. *Крон*. 26).

МАНТИЯ, МАНТЕЯ, МАНТИѦ, МАНТІЯ *ж.* (*чернечий одяг у формі плаща, що спадає до землі*) мантія: мантея сатыновая, въ которую вправиломъ шестнадцать локотъ, раска гарусовая, за штучку две копе грошей даломъ, клобуковъ три, два по польскопы грошей, а третий простий (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 34); Кирило Терлецкий, приехавши дей тутъ, не ведати для чого,... взялъ мантию оксамиту ритого... и клобукъ едвабный чорный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 355); шубъ шестдесятъ, мантій шестдесятъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); ѡ плаща(х). а(л)бо ман'тиѧ(х)... и ши́ю и рáмена ѡкрывáю(т) ни́ми: котóрїє ѡни и мы, мафо(р)тє(с) а(л)бо ма(н)ти́ѧми назывáємо (серед. XVII ст. *Кас*. 6 зв.).

МАНТИѦ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНТІЯ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНЪТЫКА ж. (*дві з'єднані одним полотнищем торби, які перекидають через плече на груди й спину*) сакви.

◊ **загледати въ манътыку** — заглядати в горшки: Не загледай же ты въ мою манътыку! смотри своее сукни, што въ ней несешъ! (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1051); **у манътыку смотрети** — те саме, що **загледати въ манътыку**: А протожъ радилъ бымъ я Ѳилялетови, абы лепей у свою манътыку смотрелъ, што въ ней носитъ, а въ чужую не загледалъ, кгдыжъ кождый понесетъ свое власное бремя (Вільна, 1599 *Ант*. 925).

МАНЬКА *ж.* Ліва рука, лівиця: шȣаѧ: Лѣваѧ, мáнька, шȣлга (1627 *ЛБ* 158).

МАНѢТА[1] *ч., зневажл.* Уніат: которые то вызуиты, хочу мовити езуиты, именемъ христіанства згордили называтися и взяли собѣ товарыство зъ манѣты, хочу мовити изъ унѣты (1626 *Кир.Н.* 19); теперъ не познаешъ, который вызуита, а который манѣта. Тутъ не вадитъ еще животъ положити тыхъ вызуитовъ (Там само).

МАНѢТА[2] *див.* **МОНЕТА.**

МАНѢЯ, МАНІЯ *ж. зневажл.* (*об'єднання православної церкви з католицькою під владою Папи Римського*) унія: Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнять, благочестиє псують. Косою, лукавством вытинають квѣты (Слуцьк, 1616 *Укр.п.* 221); А чому отступникове нашѣ того намъ "Слова" або "Науки" въ тую свою "Оборону" не вписали, поневажъ ся церковными и Русскихъ отцевъ писмы и наукою въ той своей маніи щитити и боронити хотятъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1011); также и унѣяты, вырѣзавшися изъ благочестія шатою крещенія Христова, поотрѣзовали себѣ вѣру и сумнѣня маючи, але сами доброволне, ни отъ кого примушени, абы до тои манѣи приступили (1626 *Кир.Н.*18).

МАППА, МАПЪПА *ж.* (*картографічне зображення певної території*) мапа, карта: Мы... грани(ц), з ѡбо(х) сторо(н) показаны(х), ѡ(г)лєдавъши,... мапъпы вымаловавъши, и на ѡны(х) знаки грани(ч)ныє и урочи(с)ка,... достатє(ч)нє выразити и тыє ма(п)пы..., ко(ж)до(и) сторонє ѡ(т)вористє выдати пови(н)нисмы (Житомирщина, 1639 *ККПС*

198); поводовая сторона на(с) ѡ(т) того тутъ мє(ст)ца фу(н)дации юри(з)дициі дукътомъ грани(ц) свои(х) нє вєла, знаковъ грани(ч) ны(х)..., которыє намъ трыбуналъ выдати... и вымалєвати на мапъпа(х) казалъ, нє показала (Там само, 201).

МАПЪПА *див.* **МАППА.**

МАРА *ж.* Облуда, ілюзія: Але хъто такое вѣри не мает, тот... мару, албо прояву нѣякую, а не вѣру мает (Вільна, 1600 *Катех.* 10); Мєчта́нїє: Ѡблꙋ́да, ма́ра; Тма, ви́докъ фалши́вый, покꙋ́са (1627 *ЛБ* 63).

МАРАНАФА, МАРАНАФТА *ж.* (*відлучення від церкви до Страшного Суду*) маранафа: ѡ(т) мѣсца поп ли ꙗкіи или діак или причетник теды будет съ ним [Євангелієм — *ред.*] имѣти... // буде на нем анаѳема маранаѳта то єс проклатство вѣчное и мука безконечнаꙗ (1594 *Свєнц.* 72–73); Анафєма нєха(и) да будє(т) и маранафа и (в) та(р)тарє вєликому нєха(и) да прєбыває(т) (1600 *УИ* 1911/2, 14); а хто бы єи ма(л) ѡ(т)далити ѡ(т) тои цр҃кви нахаи (!) бꙋдет проклꙗт анаѳєма и маранаѳа и будꙋ мати сꙋдъ прєд нєлицємѣрным з ним (Нижня Вижниця, 1646 *Паньк.* 24); Ина́чєй нє да́й Бж҃є, вѣ́чномꙋ бы мꙋ́сѣли по(д)пада́ти прокла́тствꙋ. Ижє нє лю́бит Гд҃а Ії҃са Х҃а, да бꙋ́дєтъ прокла(т) Маранаѳа (Київ, 1648 *МІКСВ* 350); **предавати маранафѣ** — піддавати маранафі: Не отпꙋститсꙗ ни в сий вѣк, ни в будущий; а павел анаѳемѣ и маранаѳѣ предает его (поч. XVII ст. *Вол.В.* 76).

МАРАНАФТА *див.* **МАРАНАФА.**

МАРГА *ж.* Багатство, майно: Ну, ци знаешъ, што естъ мамонъ, чомъ то естъ сирянъскимъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота, албо сребра (XVI ст. *НЄ* 93); учитъ насъ сеся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманюмъ многымъ не были мерявы и пышны, и не будьме ненавистливы до убогыхъ (Там само).

МАРГАРИТЪ, МАРГАРЫТЪ *ч.* (*книга повчань, вибраних із проповідей Йоана Золотоустого*) Маргарит: Книги, напервей: Уставовъ 2, Апостоловъ 2,... Златоустовъ 2, Маргаритъ 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 367); ратꙋю, во(и)нꙋ точꙋ, иногды оужива́є(т)сꙗ, побива́ю, ꙗкъ оу златоꙋстаго в ма(р)гари́тѣ в҃ г҃ сло́вѣ (1596 *ЛЗ* 72); Златоꙋ(ст) в҃ маргари(т), в҃ сло́вѣ г҃і, ѡ лжєоучи́тєлєх пи́шєтъ тыми сло́ви (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 29); книги розныє... шєстоднєвникъ на бытє(и)скиє слова ма(р)гары(т) кни(ж)ка in quarto (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 27).

МАРГАРИТНЫЙ *прикм.* Перлинний, перловий; перлистий: baccaus, ма(р)гари(т)ны(й), бисє(р)ны(й) (1642 *ЛС* 99).

МАРГАРЫТЪ *див.* **МАРГАРИТЪ.**

МАРҐЪ, МАРКГЪ, МАРЪКГЪ *ч.* Клеймо, мітка: И видєломъ такиє ма(р)кги два на кождо(и) бочъцє наверъху, а трєти(и) маръкгъ на днє — по(д)кова палєная (Луцьк 1592, *ТУ* 225); па(н) Махо(в)ски(и) пыта(л)... пн҃а Юрꙗ... длꙗ чого бы єго попєлы граби(л) и до сєла Рако(в)щины а(л)бо двора своєго пєрєвє(з) и ма(р)кги по(с)тєсыва(т) ро(с)каза(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК*, 11, 1, 4, 38 зв.–39).

МАРҐѢНЕСЪ *ч.* (*незаписаний, чистий край аркуша*) маргінес, поле, берег: На ма́рґѣнє(с) нѣ́которыѣ но́ты и прои(з)волнїки

кла́лисмы, нє дла то́гѡ, а́бы в҃ тє́кстѣ злє мѣ́ло бы́ти, алє а(и) бы са тоє́ю но́тою, або Прои(з)-во́лникѡм҃, тамто́є вн҇трь тє́кст҇ б҇́д҇чєє ѡбаснѝло (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. ненум.).

МАРЕЦЪ, МАРЦЪ *ч.* Березень: Писан... месеца марца осмогонадцат дня (Єловичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 67); лѣта бож(є)го нарожє(н)іа тисєча пє(т)со(т) шє(ст)дєса(т) сємого м(с)ца ма(р)ца дєвато(г) дна (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 77); писа(н) ѹ бєрєстє(ч)кѹ лѣ(т)а божого нарожє(н)а тисєча па(т)со(т) сє(м)дєса(т) трє(т)єго м(с)ца ма(р)-ца шо(с)тогона(д)ца(т) дн҃а (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); іа... рокѹ тєпє(р) идѹчого тисєча піа(т)со(т) сє(м)дєса(т) дєватого м(с)ца марь-ца два(д)ца(т) шостого дна за прида(н)ємъ вш҃є(и) мл(с)ти ѡглєда(л) єсми пн҃а михала голѹба (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 168); яко о то того року..., коли они светили пасху свою, тогды тотъ мѣсецъ былъ вже въ ныхъ апрѣль, а мы его за марецъ личили (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144); На рочка(х) сѹдовы(х) кгро(д)ски(х) києвски(х) ѡ(д) дніа дєсіатого м(с)ца ма(р)-ца... пєрє(д) нами... вріа(д)никами сѹдовыми кгро(д)скими... приточыла(с) справа (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III, 4057, 19); Рєклъ... г(с)дь... то́й м(с)цъ ва́мъ поча́ткомъ м(с)цєвъ, пєр-шымъ бѹ́дє мє́жи мѣсѣцами // ро́кѹ, то єсть ма́рцъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.–89).

Пор. **МАРТЪ.**

МАРИХА *ж.* Шкапа, коняка: Повто́рє добродѣйство Бж҃їє при чл҃вкѹ; іакѡ нє сътвори(в) єгѡ́ іакѡ́вимъ страшѝломъ, и диво-вѝском҃ того́ свѣта... подо́бѣє кона́, и чл҃ка. ма́лпа, и марѝхи; з҃ лю́дскѡю пєрсѡ́нню (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 2).

МАРКОТАНЄ *с.* Нарікання, ремствування, буркотіння: Ро́потъ, ропта́нїє: Нарѣка(н)є, шємра(н)є, маркота(н)є, ворчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТАТИ *дієсл. недок.* Нарікати, ремствувати, буркотіти: Ропщѹ: нарѣка́ю, нєслѹшно нарѣка́ю, ворчѹ, маркочѹ́, шє(м)рѹ́ (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТЛИВЫЙ *прикм.* (*який нарікає, ремствує*) буркотливий: Ропти́въ, ропотли́въ: Маркотли́вый, шє́мрѹчїй (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТНО *присл.* (*неспокійно, тривожно*) маркітно: Та(к) жє тє(ж) и всѣ свата доро́чныє, што прьвѣй з ра́достью, з дѣтками и с чєла́дкою хвалу́ даючи бг҃у обходи́ли сполє́чнє. тєпєрь мѹсат҃ далє́ко ро(з)но. с чого подобно ча́сомъ єди́номѹ быва́єть марко́тно а дрѹгомѹ нємѝло, Кгды(ж) пєрвѣй всє са дѣало іаснє, а тєпєрь іакобы са снѝло (Острог, 1587 *См.Кл.* 16).

МАРМОРОВЫЙ *див.* **МАРМУРОВЫЙ.**

МАРМОРЪ *див.* **МАРМУРЪ.**

МАРМУРКОВЫЙ *прикм.* Виготовлений із хутра чорно-бурої лисиці: с того воза з мєшко(м) пограбили... шлыко(в) ма(р)му(р)-ковы(х) пя(т), которыє коштовали по(л)трє-тя(с)та золоты(х) по(л)ски(х) (Володимир, 1587 *ТУ* 214); побрал... шлык мармурковый, за которого дано сорокъ золотых полских; делѣю шарую муравскую, лисами подшитую (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315); У Русачъка... дєлия... бабака(ми) подшитая, шапо(к) двє — ѡ(д)на куняя, другая ма(р)му(р)-ковая (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

МАРМУРОВЫЙ, МАРМОРОВЫЙ *прикм.* **1.** (*збудований із мармуру*) мармуровий: лѣпˢшаа бываѐ(т) ча́со(м) хворостáнаа коу(ч)ка авраáмова, на(д) мꙋ́ры содо(м)скіє, и поустыⷩ҇а іѡáнˢнова, на(д) мáрˢмоуровыє палáцы І́родовы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217).

2. (*витесаний із мармуру*) мармуровий: В прирожóной своєй гисторіи плѣнѣоу́шъ свѣ(д)читъ, ижъ лисиппоу(с) ча́соу своєго мєжи сницарами пєрєднѣ́йшій вырисова(л) бы(л) два ѡбразы áбо вытєса(л) áлєѯандра макєдóнского, єди́нъ зˢ щи́рого срѣ́бра, дрꙋ́гый з ма(р)моура, єдна́къ мармоуро́вый бы(л) зацнѣ́йшій (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мрамóрный: Má́рморовый (1627 *ЛБ* 66); Тую теды суму дѣлю на двое, то ест: тисечу золотых на оздобу и окраску… образу Пречистое Богородици, пред которымъ тѣло мое погребено будеть, а частъ тежъ на положенъе каменя мармурового з написом на гроби моем (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625).

МАРМУРЪ, МАРМОРЪ *ч.* (*тверда гірська порода*) мармур: купьци зє(м)ныи буду(т) плакати и нарєкати по нє(м) длѧ того и(ж) товаро(в) и(х) жадє(н) нє купує(т) товару золота и сєрєбра и камѣнѧ дорогого пєрє(л) и льну то(н)кого ша(р)лату и шо(л)ку… и вського ничинѧ з дєрєва на(и)коштовнє(и)шого и(з) мѣди и(з) жєлєза и(з) ма(р)муру (XVI ст. *КАЗ* 647); В прирожóной своєй гисторіи плѣнѣоу́шъ свѣ(д)читъ, ижъ лисиппоу(с) ча́соу своєго мєжи сницарами пєрєднѣ́йшій вырисова(л) бы(л) два ѡбразы áбо вытєса(л) áлєѯандра макєдóнского, єди́нъ зˢ щи́рого срѣ́бра, дрꙋ́гый з ма(р)моура (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мрамóръ: Má́рморъ (1627 *ЛБ* 66); Крє(ст) завѣси(с)ты(и) зєлєного ма(р)мурꙋ… з га(л)кою ꙋ вє(р)ху длѧ завѣшєнѧ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 4); Пото(м) ѡстровъ четверти(и)… пяти(и) пора(м) с того ѡ́(с)трова приходи(т) мармꙋ(р) сляхе(т)ни(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 535).

МАРНЕ, МАРНѢ *присл.* (*нерозумно, без користі*) марно, даремно: И дáлєи тоу пи(ш) єѵ(г)лис(т) кды (ж) взѧ(л) ѡ(н)… ѡноую чѧ(ст) имѣніа… и потратиль мáрнє всє ѡноє́ имѣніє (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 12, на полях); и маєтˢности, и всѣ богатства… мóжєтъ нєвдѧчны(и) ємꙋ чл҃вкъ ѡ́пановати, и ма(р)нѣ погꙋбити (поч. XVII ст. *Пчела* 13 зв.); нá тоє мѣсцє гдѣ сѧ ховáли, заборонѧно ты(х) вноси́ти, котóрыє дѣди(ц)ство ѡ(т)цє́вскоє, и маєтности позостáлыє нєпожи́тє́чнє и мáрнє потрáтили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); Бєзꙋмá, тóєжъ: бє(з) ро(з)сꙋ(д)кꙋ, дáрмѡ, всꙋ́є, мáрнє (1627 *ЛБ* 134); Абóвѣмъ живóтнаѧ моцъ живы́ѣ, а нє ѡ(т)тáтыѣ áбѡ мéртвыѣ члóнки соживлáєтъ. Ꙗ́кѡ вієнцъ мáрнє бысь чини́лъ, Ґды́ бысь трꙋ́пови // пóкармъ давáлъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.–5);

(*безцільно, беззмістовно*) марно: к(д)ы мы тоє всє оузѧвши ѡ(т) ѡ(т)ца своєго нб(с)ного и пошлисмо на иноую стра(н)у. То є(ст) ѡ(т)стоупілисмы и ѡ(т)далилисмысѧ ѡ(т) б҃а ѡ(т)ца своєго… и(ж) нє выпо(л)нѧємо заповѣди єго ст҃ои живоучи ма(р)нє а нє оуцтивє та(к) ꙗко блоу(д)ныи сн҃ь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 4); Чем же вы на стадо христово хулите, яко овчарню законную от злодѣев и разбойников пилне стерегут, яко да душ своих марне не потратят (1598 *Виш.Кн.* 96); А поки жъ не обачымося же и душевне и тѣлесне, марне погибаемо, што все ласкаве мудрому хресті-

янскому баченью вашое милости поручывшы, себе зъ уставичными поволностями нашими въ ласку вашое милости залецаемъ въ Кіевѣ (Київ, 1621 *АСД* I, 265); має(т) игꙋмє(н)... рєкторомъ ѡбрати, которы(и) ꙗкъ дидаскала такъ и спꙋдєєвъ в ихъ повин(н)остєхъ на кожды(и) дєнъ постєрѣгати..., Ажєбы дѣтокъ имъ врꙋчоныхъ лѣта молодыє марнє сꙗ нє тєрꙗли, за которыхъ ꙋчитєлєвє личьбꙋ Бгꙋ чинити мꙋсꙗ(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 67–68).

Див. ще **МАРНО.**

МАРНІЙ *див.* **МАРНЫЙ.**

МАРНО *присл.* (*нерозумно, без користі*) марно: Алє за скази́тєлними ты́ми и по гра́зи вала́ючимиса лапа́чками марно заба́вноі мꙋдрости свѣ́цкои оуда́вшиса, потѣши́тєлєвꙋ досто́йность єдиноисто(т)ного похожє́на ѡ(т) Ѿца, двѡма поча́тками, ба́рзо глꙋ́пє, абы(м) нє ре́клъ нєзбо́жнє и пога́нско ѡпи́сꙋютъ и знєважа́ютъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 200); Сꙋ́єтнѡ: Ма́рнѡ, даре́мнє, нѣкче́мнѡ (1627 *ЛБ* 125).

Див. ще **МАРНЕ.**

МАРНОСТЬ *ж.* Марність, марнота, суєта: Яко же бо дима, нынешный вѣк любять, и тѣло и душу для Марности губять, мамонѣ, яко богу, вѣрно работають, въ златѣ и сребрѣ всю надежду мають (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Бєрѣ́мо єщє прикла(д), и з҆ Стыхъ Постнико(в)... ꙗ́ко вси́ ма́рности того́ свѣ́та, и мимохѣ(д)ныи роско́ши вознєнавидѣ(в)ши прі́али на сєбє́... кр(с)тъ оубо(з)ства (поч. XVII ст. *Пчела* 61 зв.); Ма́рно(ст) тє(ж) є(ст) го(д)ностє(м) забѣгати, а на высо́кій са ста(н) выноси́ти. Ма́рно(ст) є(ст) за тєлє́сными пожа(д)ли́вости ходи́ти и того пожада́ти, ѡ що на по́тым потре́ба бы́ти тꙗ(ж)ко караны(м) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); Сꙋ́єта: Ма́рность, нѣкче́мно(ст), поро́жность, даре́мность (1627 *ЛБ* 124); вса́ческаа сꙋєта́, про́жно(ст) и ма́рность, всѣ ре́чи по(д) слнцємъ, нѣчо́гѡ; пе́вногѡ, всє бѣжитъ бѣгомъ нєпостоа́ннїм҆, ꙗкѡ тѣнь ѡ́блака бєзво(д)ного (Чернігів, 1646 *Перло* 122); **марность марностїи** — марнота марнот: Всє а́хъ мнѣ ма́рностю са ма́рностїй става́єтъ: и вса по́мпа того свѣ́та, ꙗ(к) ды́мъ щєза́єт҆ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2).

МАРНОТРАВЕЦЪ *ч.* **1.** Марнотратник, марнотратець: Лоты́ги: Марнотра́вцы (1627 *ЛБ* 59).

2. Згубник, нищитель: ѡ а́да́мє пра́ѡ(т)чє, кды тво(и) до(м) пилнѣ́й оуважа́ю, ѡ(т)ца́ подобного томоу на́шємоу тєбє бы́ти знайдꙋ́ю: знайдꙋю бовѣ(м) в до́моу твоє(м) справєдли́вого и нєви́нного Авєла, и ма́рнотра́вца, и бра́тоубі́йца ка́ина (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290).

Див. ще **МАРНОТРАВЦА, МАРНОТРАВНЫЙ.**

МАРНОТРАВНЕ *присл.* Марнотратно: Блоу́дно: вшєте́чнє, марнотра́внє, роспоу́стно (1627 *ЛБ* 11).

МАРНОТРАВНОСТЬ, МАРЪНОТРАВНОСТЬ *ж.* Те саме, що **марнотравство**: Марънотра́вность лѣтом молодым, бываєт, хто у лати́нъников нау́к уживаєт. Мало там о Христѣ нау́ки слыша́ти, мало о спасенъном пу́ти навыкну́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); диѡнисїи... грєче́скы(х) младєнцо(в) оупомина(л), жєбы... назбы(т) ме́дꙋ нє оуживали, алє нємно́го, чи́мъ наоучи́ти хотѣ(л), жє нє тре́ба допоуща́ти молоды(м) ма́рнотра́вности анѣ

збы́ткоу, кды бовѣ(м) ра́зъ ѡ(т) ни(х) рє(ч) пospoли́таѧ зара́зи́тсѧ, зго́ла оупа́сти и зопсова́тисѧ моуси(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289).

МАРНОТРАВНЫЙ *прикм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **марнотравецъ** у 1 знач.: Бы(л) оу гре́ковъ ѡсобли́вый на ма(р)нотра́вны(х) законъ, кото́ры(х) в ѡ(т҃)цєвскы(и) гро́бъ, або на́ тоє мѣсцє гдѣ сѧ хова́ли, заборонѧ́но ты(х) вноси́ти, кото́рыє дѣди(ц)ство ѡ(т҃)це́вскоє, и маєтности позоста́лыє нєпожи́тє́чнє и ма́рнє потра́тили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); **сынъ марнотравный** *див.* **СЫНЪ.**

Див. ще **МАРНОТРАВЦА.**

МАРНОТРАВСТВО *с.* Марнотратство, марнотратність: Кн҃жа… по ты(х) корци́ра(х)… нє быва(л) ани дынꙿдова(л) и мо́лодости лѣтъ свои́хъ по ма(р)нотра́вствѣ и ро́спꙋста(х) на бꙋркꙋ нє тра́ти(л) (Острог, 1598 *Отп.КО* 17 зв.); ѡ марнотра́вство нєща́сноє! Ба́чишь ли до ꙗкого оубо(з)ства привєло того то сн҃а блоу(д)ного, кото́рый бꙋ́доучи з до́моу за́цного нєборакъ сви́нє па́сти моу́сѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290 зв.); Блоу́дъ: Пороу́бство, вшєтє-че́нство, ма́рнотра́вство, збы́токъ (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **МАРНОТРАВНОСТЬ.**

МАРНОТРАВЦА *ч.* Те саме, що **марнотравецъ** у 1 знач.: а дрꙋгы(и) [сн҃ъ] глоу́пый, и поро́жный, нєѡбычꙗ́йный, пꙗница, роспоу́стникъ, ма́рнотра́вца и блоу́дникъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288 зв.).

Див. ще **МАРНОТРАВНЫЙ.**

МАРНЫЙ, МАРНІЙ *прикм.* **1.** (*нічого не вартий; який не має справжньої цінності*) марний, суєтний: Єv(г)листа повѣдаєть. ꙗкь х҃с оучить. абы жа(д)ного доброго дѣла про марꙿную хвалоу нє чинили (1556–1561 *ПЄ* 35); Велик єсть бог, судія грозный всему свѣту, пред которым станут папы того вѣку, кото́рыє смѣють Христова декрета велце зневажати // для марного злата, ламлючи кано́ны и вызна́нье вѣры (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); незгоды, розмаитые споры, насмѣвиска, натрасаня,… живота своволность, угоненеся за марными того свѣта дигнитарствы, и набыте презъ нихъ маетностей, для которыхъ иногды и вѣры отступують (1603 *Пит.* 198); Ѩ Григории тꙋрꙗнъскии… з шлꙗхє(т)ною нєбошкою настасєю… пєрєживши на то(м) свѣтѣ… лѣть ки(л)кадєсꙗ(т) и ро(з)мышлꙗючи… того свѣта славы ма(л)зє(с)кїи (!) ѡбачилє(м) жє сꙋ(т) ма(р)нїи и нєдо(л)гот҇рїваючїи (Топільниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 643); Пра́гнꙋ ѧ далє́кѡ ба́рзѣй розста́тисѧ зꙿ тѣ́ломъ… нѣжли тꙋ́тꙿ на се́мъ ма́рномъ свѣтѣ жи́ти (Вільна, 1620 *См.Каз.* 24); и в бра(т)ствѣ вєдлꙋгъ єv(г)лїи доскона́ло(м) Порѧ(д)кꙋ мни́шєского, в которо(м) всѣ рєчи свѣ́та того, ꙗко ма́рныє повєргъши, А въ всюмъ оучню(в) єго ст҃ы(х) наслѣдꙋючим (1623 *ПВКРДА* I-1, 37); Тꙋ прав-ди́вая пєрєсторо́га;… абы́смо вꙿ роскоши тєлє́сной тогѡ́ свѣта // нє тонꙋли, и нє тра́тили живота́ вѣчногѡ, длѧ ма́рнѡи ро́скѡши, и сла́дости ми́ра сєгѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 135–135 зв.);

(*незначний, дрібний*) марний: До того (ж) ст҃ого Анѳонина пришє(д)ши єдєнꙿ лєгкомыслны(и) чл҃вкъ просилъ ѡ клатвꙋ на сꙋсѣда своєго, ѡ марнꙋю рѣчъ (поч. XVII ст. *Пчела* 3); нє жа́лоуй тєды та́къ марнои рє́чи хр(с҃)тоу самарѧ́нко сп҃ситєлю твоєму, алє вспомни ра́чє(и) ꙗ́къ авраамъ вєли́кїй патриѧрха а҃гтловъ приѧлъ, и оучєстова́лъ гойнє

(поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Єще ли смѣ́є(ш) ѡ жéно почръпавши зíмной воды ємоу оутрѹ(ж)шоуса пи́ти нє дáти? тáкъ ли срóгаа єстє(с), нє лю(д)скаа, нє збóжнаа, же мáрной рѣ́чи нє даси ємоу? (Там само, 184 зв.);

мізерний, жалюгідний: пєрєпѹстилъ на нєгó бѹрныи вѣ́тры. которїи тáкъ окрѹтнє возвѣ́али, и(ж) въ мгнѣ́ню ѡка // богато и мистєрнѣ бѹдованый палацы, ıако ма(р)нѹю лѣпанкѹ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Прєта́жко(ст) гóркои скорби до(м) бѣ́дно стрѹхлѣ́лы(и), Ѡпѹсти твой мáрны(и) гма(х) ѡкрѹтнє зболѣлы(и) (Львів, 1631 *Волк.* 12).

2. (*який не приносить очікуваних наслідків, користі*) марний, даремний, непотрібний: пожи́т'ки с ты́хъ маéтностєй приходáчїє... нє на выкѹпова(н)є вáзнєй... на рѡ́скоши, на пѡ́м'пы, на нєпотрє́бныє гáвєды, на ро(з)майтыє мысли́вства, и на и́ныє мáрныє выдáт'ки оборочáютъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 194); кгдыжъ если бы не доставало вѣри, теды всѣ учинки суть мáрные и мертвые, и безъ вѣри не есть речъ можнаа, же бы мѣлъ кто Богу ся прислужити (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); забавлáлиса бовѣ́м' [хр(с)тобóрцы] ѡкóло бѹдова(н)а домѡ́въ, мнѣмáючи, же ıáкъ дóма мє́шкати бѹ́дѹтъ, и ю́жъ мѣ́сто собѣ́ в' рóзѹмѣ и мы́сли присвоáючи, гды Г҃ь Б҃ъ порóжними и мáрными оучини́лъ рáды и́х' и намóвы (Київ, 1627 *Тр.* 667); а єсли нєчи́стоти грѣхѡ(в) в' ср(д)цѹ ховáти бѹ́дє(т), марноє єгѡ волáн'є, порóжнаа и М҃лтва, понєвáжъ нє єстъ Б҃гъ слѹхáчємъ гóлосѹ, áлє ср(д)ца вѣ́дцємъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349);

(*проведений без користі, змарнований*) марний: Тмами наказани(и) сп(с)ти и(х) не може, и(ж) и(х) сме(р)ть ıакъ злодѣ(и) чого не да(и) б҃же Пожре(т) на надѣю до(л)го живота, Абы з вѣтро(м) пошли и(х) ма(р)ные лѣта (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ*, 182, 107);

(*який не справджується*) марний: не зычимо собѣ таковыхъ полными философіи своее думами и марными мозку своего снами людъ Божій и наши спокойные сердца мѣли заражати и трвожити (1603 *Пит.* 83); з ıакóи причи́ны плюгáвыи сны нóчныи похода(т)... Гды на нáсъ при(и)дє... со(н) мáрны(и), нє мáєшъ вѣ́рити, жє того причи́ною є(ст) твоє спанїє, алє нє(д)ба(л)ство чáсѹ прє́шлого (сер. XVII ст. *Кас.* 94 зв.).

3. Злий, лихий; вартий осуду: Бáчъ зáцный мѹ́жѹ, ıáко с҃(т) Пáвєлъ лю́дской мѹ́дрости повáгѹ ѡшѹкáнє(м) называ́єтъ мáрны(м), и котóраа по(д)крадáєтъ злодѣ́йскимъ спóсобо(м) рóзѹмы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); Слоýхай д҃ха с҃тго спрáвы. Слоуха(и) ап(с)лского выхвалє́на... наслѣдоу(и) с҃ты(х) людей ставли, а нє давáйса марны(х) людей слѣдо(м) ѡ(т) щи́роє а прáвоє дорóгы ѡ(т)води́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.);

негідний, огидний: Блад: мáрнаа мóва, сваготáнье, баснь, вы́мыслы (1627 *ЛБ* 11); И... Іюда ѹлакоми(л)са на мáрныи пѣнаѕѣ... а що ж вскѹра(л) грызло єго злоє сѹмнє́на, повєрг(л) прє(ч) пѣнаѕѣ а са(м) са обѣси(л) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.); Кóждоє бо мы́тництво ѡсобли́выи грѣхи принóситъ єи: óвоє ѡбмовиска,... и при́сагы, и клатвопрєстѹ́пства, и порóжнихъ мóвъ, и шкарáдыхъ, и мáрныхъ слóвъ, и ѡбжи́рства збы́тнаго (Львів, 1642 *Час. Слово* 268); Варѹ́ймоса вса́кои збы(т)нєй и прохи́рой мáрной и порóжєй мóвы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 306).

МАРНѢ *див.* **МАРНЕ.**

МАРОТЪ *див.* **МАРТЪ.**

МАРСОБЫСТРЫЙ *прикм.* (*готовий до боротьби*) бойовий: Знáєтъ ѡ марсобы́стрыхъ южъ Єврѡ́па цнóтахъ Замоискихъ Фєбоáсны(х) знáєтˢ ѡ Клєинотахъ (Київ, 1631 *Зем.Зам.* тит.зв.); Мнѡ́го плынє(т) пожи́тковъ зˢ Дрꙋкáрскои штꙋ́ки, З нєй свою́ ѡ(т)носѧть слáвꙋ всѣ́ Наꙋ́ки. Ѡнá тó Богатырє́въ Марсобы́стрыхъ спрáвы Залєцáєтъ ихъ зáцность, и Вєлмóжно(ст) слáвы (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

МАРСОВЪ *див.* **МАРСОВЫЙ.**

МАРСОВЫЙ, МАРСОВЪ *прикм.*, *перен.* Військовий, бойовий: Бáрзо вˢ кꙋнштах Марсóвыхъ, мóжнє сꙋ́тъ клєйнóты Котры(х) собѣ набыли Прóдкѡвъ твоúхъ цнóты (Львів, 1642 *Бут.* 2); **пагорок марсовъ** *див.* **ПАГОРОК; полє марсовоє** *див.* **ПОЛЕ.**

МАРСЪ *ч.* **1.** (*давньоримський бог війни*) Марс: Свѣ́ти(т) Ѡлѵ́мпъ зˢ Звѣздáми: мáрсъ тꙋ(т) жє складáєтˢ Тáрчи свои при Кр(с)та(х) (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Нєѡмылúла надѣ́ѧ, котóрꙋю ѡбыватєлє тꙋтє́йшого Воєвóдства мѣ́ли… ґды́сь зарóвно зˢ дрꙋ́гими богатырáми, за ми́лꙋю ѡ(т)чи́знꙋ мꙋ́жнє стáвачисѧ нєпрїѧтєлєви ѡ(т)чи́зны на рóзныхъ єкспєди́цїахъ, живóтъ твóй вонтпли́вомꙋ повѣрѧ́лъ Мáрсови (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 5 ненум.).

2. *Перен.* Війна, битва: Істность бовѣ́мъ оного, вˢ Мáрсѣ фꙋндовáна, И вˢ Валє́чной Мѣнє́рвѣ мóцно вˢкгрꙋнтовáна. Загóны роспꙋщáєтъ, вˢ свѣтóвыє двóры: Лєти́тъ на высóкїє, рыцє́рства гонóры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.).

МАРТОВЫЙ *прикм.* Березневий: охтаи два друкованых; Златоструй; прелогъ мартовый; прелогъ сенътебровый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/IV, 503); Прологъ на(и)бо(л)ши(и) ма(р)товы(и) на пє(р)гамєнѣ ꙋставъ єрусали(м)ски(и) на чє(т)вє(р)тнѣ. Каноны Б҃ци… трєбникъ стрꙗти(н)ски(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 29 зв.).

Див. ще **МАРЦОВЫЙ.**

МАРТЪ, МАРОТЪ *ч.* (*третій місяць календарного року*) березень: прєдали дш҃а своꙗ в роуцѣ бж҃ии. м(с)ца. мар(т). въ .ѳ҃. дн҃ь (1489 *Чет.* 146 зв.); Писанъ въ Петриковѣ, Марта 22 день, индиктъ 12 (Петрків, 1508 *РЕА* I, 76); а мнѣ и пото(м)ко(м) мои(м) слу(ж)бꙋ зє(м)скꙋю слꙋжити ꙗко на поцътивого шлꙗ(х)тича залєжи(т) и на то єсми ємꙋ да(л) сєсь мо(и) ли(с)ть по(д) пєча(т)ю моєю… писа(н)ꙋ мѣлєновичахъ м(с)ца ма(р)та три(д)цатого днꙗ (Миляновичі, 1572 *ЖКК* I, 36); М(с)ца марта, погєбрєискꙋ адаръ. просто марєцъ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Писа(н) в жо(л)човѣ м(с)ца ма(р)та… //… славє(т)ны(м) п҃но(м) мєщано(м) лво(в)ски(м) бра(т)ствꙋ ставропигии… налєжитъ дати (Жолчов, 1609 *ЛСБ* 424, 1–1 зв.); В котóроє число боу́дєтъ Мáрта, цвѣтнаа срє́да, вˢ тóє число́ гє(н)вара трєо(д) почнє(т)сѧ, а єсли бꙋ́дє(т) цвѣтˢнаа Сєрєда апри́лѧ, в тóє число фє(в)ралѧ трєо(д) почнє́тˢсѧ (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316 зв.); такóвоє тєпло бы́ло. и(ж) сáды квитнꙋли. травы́ вєли́кїи бы(ли)… Пото(м) м(с)ца мáрта. бы(ли) морóзи, и(ж) вˢши(т)ко помóрози́ло (поч. XVII ст. *Крон.* 57); два пꙗтогласники писаныє мѣнєи мѣсꙗ(ч)ныє маро(т) и апрыль вкупѣ маи Іюнь ѡсобны(и)

(Львів, 1637 *Інв.Усп.* 29); Данъ въ Чернѣгове, 1650, марта 20 (Чернігів, 1650 *АИМЗМ* 14).

Див ще **МАРЕЦЪ.**

МАРУНА *ж.* (*Pirehrum Parhenium*) піретрум дівочий, маруна дівоча: parhenium, маруна трава (1642 *ЛС* 301); chama(e)melon, румє(н) и маруна трава и коко(р)на(к) трава (Там само, 119).

МАРЦЕПАНЪ *див.* **МАРЦИПАНЪ.**

МАРЦИПАНЪ, МАРЦЕПАНЪ, МАРЪЦЕПАНЪ *ч.* Марципан: Оува(ж)тє (ж) дóбро ли є(ст) злóто и(з) ржéю мѣшéно, нє шкодли́въ ли є(ст) марˁципáнъ с трꙋти́зною припрáвны(и), добра ли мл(с)ты́н(я) ѡ(т) рꙋки грабле́нїа (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); панове Макаръские... пенязы властные протестантис, на маръцепаны даные, под именем протестан(ъ)тис, золотых килканадцатъ задатковыхъ взявъши, на себе и свое потребы оберънули, чинячи початокъ до розоръвання того акъту (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 8/III, 596); сведчачий,... кошътъ немалый на тое положивши, перед часомъ, тому акътови веселкому назначонымъ,... такъ на марцепаны, яко и инъшие потребы тутъ в Луцъку реместникомъ пенязы подавалъ (Там само).

МАРЦОВЫЙ, МАРЪЦОВЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **мартовый**: взяли... солоду пшеницкого марцового мацъ дванадцать, а житного и зъ ячменемъ солодовъ шесть; солонины полтовъ сорокъ, салъ тридцать (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Пєрє(д) судъ... приточыласє справа... мєжы урожонымъ пано(м) Криштофомъ Макаровичомъ Ивашенъцєвичомъ, поводомъ, а в бозє вєлєбънымъ єго м(ст)ю ѡ(т)цємъ Есифомъ... Ру(ц)кимъ, митрополитомъ києвъски(м), позъванымъ, за апєляциєю ѡ(д) суду кгро(д)ского Києвъского з рочъковъ ма(р)цовыхъ, в року прошъломъ тисєча шє(ст)сотъ два(д)цатъ ѡ(с)момъ сужоныхъ (Люблін, 1633 *ТУ* 298).

2. Вл.н., *ч.*: Стє(ц)ко Маръцовы(и) (1649 *РЗВ* 448).

МАРЦЪ *див.* **МАРЕЦЪ.**

МАРШАЛЕКЪ, МАРЪШАЛЕКЪ *ч.* Тє саме, що **маршалокъ** у 2 знач.: Вм̅ приꙗтє(л) зы(ч)ливы(и) Ко(н)стантинъ к(ж) ѡстро(з)коє воєвода киє(в)ски(и) ма(р)шалє(к) зє(м)ли Волын(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); Староста Маръшалєкъ Кола Рыцеръского...подалъ... Лꙗвдꙋмъ зъго(д)нє ѡ(д)... Ѡбыватєло(в)... на Сє(и)микꙋ Єлєкъцыє Дєпꙋтацы(и) ꙋхвалоноє, подавъшы просилъ абы было в книги принꙗтоє и записано (Житомир, 1650 *ПВКРДА*, II-3, 42).

МАРШАЛКОВАТИ *дієсл. недок.* Головувати: ла́икъ це́саръ палєоло(г) на синóдѣ фєрáрскомъ и флорéнскомъ, нє тóлко гóлосъ мѣлъ, алє тєжъ... нєзвычáйнє маршалковáлъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 54).

МАРШАЛКОВАЯ, МАРШАЛКОВАѦ, МАРШАЛЪКОВАЯ *прикм. у ролі ім., ж.* Дружина маршалка: Ꙗ кнєгини... Коширскаѧ, старостинаѧ Лꙋцкаѧ, маршалковаѧ господарьскаѧ, кнєгини Ганна... ꙗвно чиню симъ моимъ тєстамєнтомъ... Ижъ з зꙋполноє памети и розꙋмꙋ моєго доброго, ником нє припꙋжона, ани тєжъ намовлєна, ѡдно по своєй доброй воли, лєжачи на смєртной постєли... ѡтписываю при животє... и по жи-

вотє именьа моєго Дернь на церковъ (Луцьк, 1545 *AS* IV, 418); я милуючи братанку свою… панюю Петровую Загоровъскую маршалковую господаръскую панюю Федору Федоровну, даю, дарую… ее милости… полчетверта дворища моих властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); а къ тому еще остала ми винна… пани Ганна Коптевна, маршалковая господарская, двадцать копъ грошей личбы Литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 36); Я Галъшка Гулевичовна… маршалъковая Мозырская, упатруючи на том свити короткость живота людского и непевносты годины розлученя души с тиломъ, а ничого певнейшого перед очыма не маючи… остатнею тоею волею моею роспоражаю и мети хочу непорушъно (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 71).

МАРШАЛКОВАА *див.* **МАРШАЛКОВАЯ.**

МАРШАЛКОВИЧЪ, МАРШАЛЪКОВИЧЪ *ч.* Син маршалка: єдучи к Острогу… в Олыцє пн҃овъ ма(р)шалъковичовъ по грошу бєруть (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); в Олыцє вря(д)ники пано(в) ма(р)ша(л)ковичовъ бєруть ѡ(т) воза по грошу (Кременець, 1545 *ТУ* 70).

МАРШАЛКОВСТВО *с.* Обов'язки маршалка: Присылал до нас… кназ Андрєй Алєксандровичъ Санкгѹшковича, ѡповєдаючи намъ, иж ѡн вжо єстъ при старости и на слѹжбы наши нє можєть… єздити и тым врадомъ, маршалковствомъ Волынскоє зємли справовати и жєдалъ нас, абыхмо дозволили на єго мєстцо сынѹ єго… з вами на слѹжбы наши єздити (Краків, 1525 *AS* III, 274).

МАРШАЛОК *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛОКЪ, МАРШАЛОК, МАРЪШАЛОКЪ, *ч.* **1.** (*один із найвищих урядників Польського Королівства і Речі Посполитої*) маршалок: Князь Михайло, маршалокъ… а Ивашко, подскарбій, взяли личбу у мытника // Луцкого и Бєрєстєйского у Лерина… со всихъ мытъ на тыи минутыи два годы, што прошли отъ семое суботы, которая была индикта осмого (Краків, 1504 *АЛМ* I/2, 148–149); А при том были и томѹ добрє звєдоми… подчаший господарꙗ, королꙗ єго Милости… маршалок и писар господарꙗ, королꙗ Єго Милости (Вільна, 1529 *AS* III, 346); Ѩ кнꙗзь Андрѣй… Кошєрский, маршалок господарꙗ Єго Милости, справца воєводства Києвского ꙗвно чиню сим моим листом (Київ, 1542 *AS* IV, 310); Ѩ ѡлиза(р) ки(р)де(и) ма(р)шалокъ єго кролє(в)скоє мл(с)ти а ива(н) кирдє(и) пєтровичи… маючи възглꙗдъ на сєстрѹ нашу милую пн҃єю… кру(п)скую по(д)чашинѹю… а з милости братє(р)скоє… абы ѡна з о(т)чизны своєє потихѹ мєла… дали є(с)мо є(и)… на выхова(н)є до живота єє мл(с)ти сєло гать (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); А при томъ были и того всєго добрє свєдоми и(х) м(л)… ма(р)шалокъ королꙗ єго м(л)… па(н) во(з)ны(и) и горо(д)ничы(и) (Єсівці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); Слѹжбонача́лникъ: Ста́ршій спра́вца, марша́локъ (1627 *ЛБ* 117); **маршалокъ великий** — вища посадова особа (перший міністр) у Речі Посполитій та Великому князівстві Литовському: А при тѡм // теж были люди добрыє и томѹ сѹт добрє свѣдоми: Пан Васко, дворꙗнин господарьский… а пан Ивашко, дворꙗнин пана Ѩна, маршалка вєликого (Володимир, 1521 *AS* III, 206–207); **маршалок дворный** — управитель

великокнязівського двору; очільник шляхти, яка служила при цьому дворі: При том был: Маршалок нашь дворный… а маршалѡк, ѡхмистръ королєвоє єє Милости… а маршалокъ и сєкрѣтар нашь, намѣстникъ… Брѧславский, пан Иван Сѡпѣга (Львів, 1509 *AS* III, 70); и к тому… покладали листъ пана Ивана его милости Горностаевъ, маршалка дворного (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); Иванъ Богуфалъ… //… поступилъ списованя шкодъ; которые бы ся, за въеханемъ кгвалтовънымъ владыки… на епископью Володимерскую, въ гумнехъ, збожахъ, попелохъ, комягахъ, робленыхъ и не робленыхъ… и в иньшихъ многихъ речахъ и маетностьяхъ, што… намененый… панъ Иван, в долзехъ скарбныхъ его велеможной милости, пану маршалку дворному, тыповые описаные речи, въ дверехъ и в именяхъ владычества Володимерского маючи, сее прошлое весны былъ поступилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 12–13); **маршалок земский** — голова земського сеймику: А при том бȣдȣчим вєлєбным и вєлможным:… маршалкȣ зємскомȣ, старостє Городєнскомȣ, панȣ Ѿнȣ Юрєвичȣ; панȣ Троцкомȣ, старостє Жомойтскомȣ… и инымъ паном радам нашимъ (Вільна, 1507 *AS* III, 43); О чомъ же и воевода Волынскій, Маршалокъ Земскій, Канцлеръ Великого Князства Литовскаго, староста Берестейскій, державца Борысовскій и Шавленскій, панъ Миколай Радивилъ Насъ за ними у причинѣ жедалъ (Вільна, 1556 *PEA* II, 54); **маршалокъ монастыра** — управитель господарськими справами монастиря: маршалокъ монастыра Печерского, а…, слуга церковный печерский отчизный, а… лучникъ св. Николы Пустынского, а Мазало, отаманъ Неводицкий… на том присягу учинили, ижъ то суть властные звечитые озера церковные, к чему Ленковичи и сами их привели и того имъ допустили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* I/VI, 44).

2. (*управитель замку або адміністративно-територіальної одиниці*) маршалок: Ѿ кнѧзь Сємєнъ Юрьєвич… маршалок волынскоє зємли (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Ѿ кнзь коста(н)ти(н)… ѡстро(з)кии па(н) вилє(н)ски гетма(н) г(с)дрѧ королѧ єго мл(с)ти староста луцкии брѧсла(в)скии и вѣницкии ма(р)шалок волы(н)скоє зємли (Острог, 1520 *ПИ* № 11); будучи на сойму…, бискупу Луцкому…, так теж и мнѣ вряднику господарскому и маршалку земли Волынское, старосте Володимерскому…, водлуг росказаня господаря короля его милостя, ино отець архимандрыт… перед нами жалобу положил на князя Богуша (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); А такъ длѧ тых вєликих потрєбъ тамошнихъ, в тых часєхъ бєз всѧкого ѡмєшканьѧ, посылаємъ на списаньє маршалка нашого, пана Ивана Воловича, которомȣ єсмо потрєбы ѡных замков доглєдати, а списȣючи, намъ ȣ вєдомост доносити порȣчили (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); по(д)даны(и) вє(л)мо(ж)ного княжати єго мл(с)ти ко(с)тє(н)тина Ѿстро(ж)-ского, воєводы киє(в)ского, ма(р)шалка зє(м)ли Волы(н)скоє, Мошко Мисонови(ч), жи(д), ѡповєда(л) и жалолова(л) (!) на врядє ѡ то(м), и(ж)… во(и)тъ коротєшовъски(и)… нє маючи… до мєнє жадноє потрєбы,… узвавъши мєнє до дому своєго… звєза(л) и мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59); освецóному княжéти а ясне велможъному пану пáну Костентúну, божъю милостью княжати

Острозскому, воево́де Киевскому, маршалкови земъли́ Волынское, старосте Володи́мерскому, па́ну свое́му милостивому, многогре́шный слуга церкви бо́жое и богомо́лецъ его королевское милости… Ипатей, епископъ Володи́мерскій и Берестейскій, душевнаго и телеснаго здра́вія верне зычытъ, на часы незамеро́ные, съ ѳортуннымъ панованьемъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 985).

3. (*наглядач за якою-небудь церемонією, процедурою, дотриманням формальностей*) маршалок: тымъ часомъ, нижъ ся послове зверънули, не хотячи часу травити, обрали двохъ маръшалъковъ для порядъку: одного духовъного, а другого свецъкого (Вільна, 1599 *Антир.* 525); Марша́ло(к), або ста́роста на весе́лю, ра́дца або прєложо́ны(и) на(д) потра́вами и напи(т)кꙋ весе́лѧ (1627 *ЛБ* 181).

4. (*високе військове звання*) маршалок: архитрїкли(и), ма(р)ша́ло(к), нача́лни(к) трем҃ въсклоне́ниѧмъ, си́рѣчъ лава(м) (1596 *ЛЗ* 24).

5. Вл.н.: ꙗ иванъ з҃ Барлємонтꙋ зєзнава́ю ижємъ нанꙗ(л) Пєтрꙋ марша(л)кꙋ домъ в Антвєрпїи на рынкꙋ збꙋдова́ны(и) по(д) знако(м) зайца з҃ подворємъ и з стꙋ́днєю (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); ꙗ ꙗнъ вєликий твєржꙋ и признава́ю ижємъ взꙗ́лъ ѡ(т) Пєтра марша(л)ка сꙋмꙋ пꙗти либръ и пꙗти солдовъ брабантскихъ взглꙗдомъ на(и)мованѧ домꙋ на по(л)рока (Там само, 69 зв.).

МАРШАЛСТВО *с.* (*місцеве, територіальне правління*) уряд: Присылал к нам маршалок волыньскоє зємли… жалꙋючи ѡ томъ, што ж дєй вы в доходы єго, которыи на врад єго, маршалство зємскоє приходат, ꙋстꙋпаєтєсѧ и помочноє собѣ бєрєтє (Краків, 1523 *AS* III, 248).

МАРШАЛЪ *ч.* Маршал. Вл.н.: при которо(м) списаню сѣдѣло право одрєхо(в)скоє. ва(н)ца дми(т)рь ѳєдоурь приста(в)ка коузѧ(н) паща гри(ц) ма(р)ша(л) ины(х) люди на то нє мало (Одрехова, к. XVI – поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19).

МАРШАЛЪКОВАЯ *див.* **МАРШАЛКОВАЯ.**

МАРШАЛЪКОВИЧЪ *див.* **МАРШАЛКОВИЧЪ.**

МАРЩЕНИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Зморщений, насуплений: Аггль:… когда комꙋ добрє поводилосꙗ, сє(р)цє твоє ѡ(т) зависти схло и дꙋшѣ нє ставало, на добрїи людє и млⷭ҇тивїи нѣгди ласкави(м) ѡкомъ анѣ вєсєлою тварїю бєз҃ ма(р)щєного чєла на такового нє пойзрѣлъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273).

МАРЪНОТРАВНОСТЬ *див.* **МАРНОТРАВНОСТЬ.**

МАРЪЦЕПАНЪ *див.* **МАРЦИПАНЪ.**

МАРЪЦОВЫЙ *див.* **МАРЦОВЫЙ.**

МАРЪШАЛЕКЪ *див.* **МАРШАЛЕКЪ.**

МАРЪШАЛОКЪ *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРЪШАЛЪКОВЪ (*який належить маршалкові, який стосується маршалка*) маршалків: єдучи з мєста єго мл҃(с)ти пна маръшалъкова Рожаєва… чєрє(з) рєчку єго м(л). пна ма(р)шалъкову Ставискую (!), мєжи рєчкою другою пна хоружого Щє(н)ко(в)кою, посєрєдинє, почавши ѡ(т) лозокъ рєки

Зви(ж)дєня два копцы вєлики(х) нарожныхъ (Рожів, 1600 *ККПС* 163).

МАРЫ *мн.* (*ноші для перенесення мерців*) мари: и пристоупив҄ши дотькноульсѧ ѡдра мары ты(и) па(к҄) // которыи мєр҄т҄вого нєсли стали. и рєкль м҄лодєн҄чє тобѣ мов҄лю в҄стань. и сѣль мр҃т҄выи и почаль мовити (1556–1561 *ПЄ* 240 зв.–241); пан Иона... с паномъ Кузмою... попов и мужиков розогнали и тело с труною и з марами кгвалтовне отняли, панее Борисовое и пановъ Ощовскихъ мало не бозабияли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/ III, 376); маючи я при собе сторону шляхту, былъ есми въ мѣстѣ Дубне и видѣлъ есми чоловѣка на смерть забитого, лежачого, на марахъ, посередъ рынку Дубенского, противъ церкви Святого Миколы (Луцьк, 1596 *Ив.* 282); Ра́ка: Тру́нна, дєрєви́щє, а́бо ма́ры (1627 *ЛБ* 107); ѡдѣва(д)ла и про(с)тира(д)ла на(д) умєршыхъ... ѡдѣва(д)ло на мары... з фрє(н)дзлєю (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 73).

МАСАЗОВЫЙ *див.* **МОСЯЖОВЫЙ.**

МАСЛАКЪ *ч.* Маслак. Вл.н.: Ярєма Масла(к) (1649 *РЗВ* 379 зв.).

МАСЛЕНИЙ *див.* **МАСЛЕНЫЙ²**.

МАСЛЕНЫЙ¹ *прикм.* Маслинний, маслиновий: лаурору(с) по ла(т)... а по ру(с)ки дрєво маслєноє а на нє(м) рсту(т) орѣхи маслєныє бобковыє (XVI ст. *Травн.* 274 зв.).

МАСЛЕНЫЙ², МАСЛЕНИЙ *прикм.* Масляний. ◊ **запусты маслениє, масленыє запусты** *див.* **ЗАПУСТЪ².**

МАСЛИНА *ж.* (Olea L.) (*вічнозелене дерево з їстівними плодами*) маслина: Maslina: oliwne drzewo (Жовква, 1641 *Dic.* 67); olea, ма(с)лина (1642 *ЛС* 290); orchies, родъ маслини (Там само, 294).

МАСЛИНОРОДНИЙ *прикм.* (*про дерево*) який родить маслини: oliuifer, ма(с)линоро(д)ни(й) (1642 *ЛС* 291).

МАСЛИЧЕНЪ *див.* **МАСЛИЧНЫЙ.**

МАСЛИЧНИЙ *див.* **МАСЛИЧНЫЙ.**

МАСЛИЧНЫЙ, МАСЛИЧНИЙ, МАСЛИЧЕНЪ *прикм.* **1.** (*який стосується маслинового дерева*) маслиновий: нн҃ѣ бо намъ краснаꙗ вєсна восиꙗла єсть. и цвѣты оукрасила.... // красныꙗ ѡ(т)расли. и дрѣва маслична процвѣлъ (1489 *Чет.* 208 зв.–209).

2. (*виготовлений із маслин*) маслиновий: Елє́й масли́нны(и): Ту́къ, албо олѣєк҄ оли́вѡкъ. ма́сть масли́чнаа (1627 *ЛБ* 35); oleaceus, ма(с)ли(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 290).

МАСЛО *с.* **1.** (*харчовий продукт із вершків або сметани*) масло: з Городишское волости яловица, а вепръ, а баранъ, а къ тому масла полсема пуда, а полторы копы сыровъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); и на слоужєниє да(л)єм і҃ѳ гроши(и) и шєля(г), и к тому на масло и на сы(р) пѧ(т) гроши(и) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); кн҃зъ Воронєцки(и)... взялъ... сыро(в) сто, масла кадолбовъ три, коштовали копъ чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); Ѿцы о́ныи ст҃ыи... по́стилисѧ на пусты́нахъ по(д) лѣ́тъ осмъдєсѧти́ вы́шшє и ни́жшє, ры́бъ, вина́, и ѡ(т) живо́тныхъ ма́сла нє коштуючи, кро(м) о́вощѡвъ ѡ(т) дрє́въ, и зє́лїа и оли́вы мало (Київ, 1619 *О обр.* 171); У Назара: коня зовси(м) добро(г)[о], жупано(в) два, кожухо(в) два,... ма(с)-

ла вє(д)ро, ху(ст) бєлы(х) скрыня и бочъка забитая (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); *У порівн.*: Начал девицу называти солнцем…, начал звати златом и сребром…; тѣми и болшими баснями и лжами девицу, яко масло, на блуд ростопил, которая и, шпетности забачивши, тѣм сладким похлѣбством уловлена будучи, цноту стратити произволила (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 164); **якъ в маслѣ плывати** — плавати як вареник у маслі: нє в м(с) ли… славою вѣка сєго коронꙋєтєсѧ, в҄ достатка(х) бєспєча(л)ны(х) и роскошны(х), ꙗ(к) в ма(с)лѣ, плывáєтє (1598 *Виш.Кн.* 274).

2. (*рідка жирова речовина, яку добувають із насіння і плодів деяких рослин*) олія: а то є(ст) дрєво ис котраго тєчє(т) масло бо(б)ковоє (XVI ст. *Травн.* 203 зв.); Вєщъ албо матéрїѧ тоє тайны éсть мáсло дрєвáно, тó єсть ѡлíва самáѧ тóлко, нищíмъ инымъ нєпомєшáнаѧ, ѡ(т) єп҃(с)па в҄ Чєтвєргъ вєлики(и) ѡсоблíвє, ал҄бо ѡ(т) сщ҃єн҄ника осщ҃єн҄наѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 118).

3. (*рослинна, переважно маслинова, олія, яку використовують для церковних потреб*) єлей: ст҃ыи никола… принємъ масло помазавъ и(х) ѡ(т) главы и до ногъ (1489 *Чет.* 103 зв.); Вѣдомо же ти бýди о приношенiи за усопшаго, яко же бо хто за дитя свое младое хорое масло, свеща, кадило во церковъ принесеть и вѣруеть,… иже свеща и масло и прочая во избаву умер҄шаго приношенiя приятна есть (Супрасльський монастир, 1580 *Посл. пр.лют.* 129); А если же рекутъ, же посвещаютъ у Великiй четвертокъ… ино то не миро великое,… але масло, альбо елей хворыхъ остатнего помазованья, которое у грековъ вольно и безъ епископа презвитеромъ посвещати (Вільна, 1608 *Гарм.* 194); Єлéй: Олíва, олѣ́єкъ, олѣ́й: або олѣй з овоцꙋ олíвного. а(л)бо мáсло (1627 *ЛБ* 35); oleum, ма(с)ло, єлє(й) (1642 *ЛС* 290); Єслíбы зрозꙋмѣлъ сщ҃єн҄никъ жє хóромꙋ см҃рть оужє на(д)хóдить, и мѣл҄бы з҄ собою мáсло оужє посвєщє(н)ноє, нєхай почнéть (ѡпꙋстíвши иныє ѡбрад҄ки) заразъ помазовати сéдмъ крáть (Львів, 1645 *О тайн.* 122); *Образно*: А што золялъ масло — евангелiе, добрыи повѣсти, и слова милыи, и веселiе, и проща грѣхумъ; а вино — право ветхое, заказъ, покартаныи слова, и радусть, и гнѣвъ (XVI ст. *НЄ* 160).

4. Вл. н.: Мєщанє //… масло, сидо(р) кꙋшънєръ, пилипъ вищи(и) (1552 *ОКан.З.* 30 зв.–31); бы(ли) при то(и) справє люди добрыє, шлѧ(х)та,… па(н) Фєдо(р) Иванови(ч) Ши(ш)ка,… а па(н) Григорє(и) Ма(с)ло (Житомирщина, 1595 *ККПС* 61); Игна(т) Масло (1649 *РЗВ* 181 зв.).

МАСЛОЄДЪ *ч. ірон.* (*той, хто споживає багато масла*) маслоїд: томоу нє дивꙋйсѧ, абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба є(ст) жизнь таѧ, котороє ты нє знає(ш): бо єщє єси на во(и)ноу нє выбра(в)сѧ, єщє єси доматоуръ, єщє єси крóвоє(д), мѧсоє(д), вълоє(д), скотоє(д), звѣроє(д), свиноє(д), кꙋроє(д), гꙋскоє(д), птахоє(д), сытоє(д), сластноє(д), мáслоє(д), пирогоє(д) (п. 1596 *Виш.Кн.* 249).

МАСЛОКЪ *ч.* Витяг із рослин, що діє як опіум: Але и я на блазна-мъ походилъ, же ся такъ долього въ речь удаю зъ шаленымъ хлопомъ, который подобно маслоку опившися, леда што бредитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 947).

МАСЛОСВЕЩЕНІЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНИЄ.**

МАСЛОСВЯЩЕНИЄ, МАСЛОСВЕЩЕНІЄ, МАСЛОСВЯЩЕНЇЄ, МАСЛОСВАЩЕНЇЄ *с.* (*обряд зцілення єлеєм*) соборування, єлеопомазання: Церковъ Восточная маетъ и зъ великою пильностью того уживаетъ, посвещаючы его [масло] не только у Великій четвертокъ, але, коли кольвекъ хворый потребоватиметь, и безъ епископа свещенницы, то могуть отправовати, водлугъ чыну описаного маслосвещенія (Вільна, 1608 *Гарм.* 209); Цр҃ковныи Приходы: ꙗко то свѣчи про(с)фѹры маслосщ҃ениꙗ, з ѹмє(р)лыхъ поло(т)на, сѹкна, Сорокоѹсты, и Молєбны, всє тоє на ѿбщєжитиє ити маєтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І–1, 75); Дѣти в҃ кото́рыхъ жа́дныхъ грѣховъ нє ма́шъ што́бы и(х) ѡста́т҃ки лєка́рствомъ тоє свѧ́тости злєчи́ти, потрє́ба… в҃ тыхъ мо́жєтъсѧ позволи́ти и ма́слосщ҃єнїє (Львів, 1645 *О тайн.* 121); **тайна маслосвѧщенїѧ** — таїнство єлеосвячення: Кѹ смє́рти сѧ́ ѡ(т) ки́л҃кѹ нєдє́ль готѹ́ючи, Спо́вѣ(д)ю, и жа́лостю грѣхи вєтѹ́ючи. Та́йнѹ сєдмъкро́ть прина́лъ Маслосщ҃єнїѧ. Та́къ тєжъ та́йны ст҃го з҃ ни́мъ Причащє́нїѧ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); Што є(ст) та́йна маслосвѧщє́нїа; Ѡ(т)вѣ́тъ. Сїѧ та́йна є́ст҃ в҃ кото́рой прє(з) помащє́нїє оли́вою посвѧщє́нною, ѡ(т)пѹщє́нїє грѣхѡ(в) хо́ромѹ дає́тсѧ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 15).

МАСЛОСВЯЩЕНЇЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНИЄ.**

МАСЛОСВАЩЕНЇЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНИЄ.**

МАСЛЯНЫЙ, МАСЛАНЫЙ *прикм.* (*який стосується масла*) масляний. ◊ **пущенє масляноє** *див.* **ПУЩЕНЄ; масланая недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ.**

МАСЛАНЫЙ *див.* **МАСЛЯНЫЙ.**

МАСНИЦА *див.* **МАСНИЦЯ.**

МАСНИЦЯ, МАСНИЦА *ж.* (*останній тиждень напередодні Великого посту; сиропусний тиждень*) масниця: а(ж) на ма́сници приморо́зки, а запѹсти́вши на вєли́кїи по́стъ, снѣ́гъ вы́палъ та(к) вєли́кїи, жє ни(х)то нє мо́гъ с хоро(м) сирѣ(ч) з҃ домѹ вы́йти нє прокі́давши лопа́тою (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130); вы́ ѡ(т) масни́цѣ дѡ́ вєлика́дн҃ѧ нє поє́тє алу(г)їа (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 103); посты… дръжа(т)… пе́р҃шаа // масница́ на своє(м) мѣсци стои(т)… два дн҃и… вєли́кого постѹ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 157 зв.–158); Понє(ж) и православиа нє(д)лꙗ є(ст), да бы єго гд҃ь ва(м) дарова(л). И сє ва(м) да є(ст) нєбє(з)вѣстно, ꙗко сщ҃еници ѡ(т) посѣлны(х) попо(в) стацыи на памꙗ(т) єп҃(с)пскѹю выбирали ма(с)ницѣ ма(с)ла и сыры, а тєпє(р) сѣмєна (Львів, 1607 *ЛСБ* 408); Того жъ року о Рождествѣ Христовѣ было жито по 16 золотыхъ, а о масницы по десять золотыхъ стало (1636–1650 *ХЛ* 78).

МАСНЫЙ[1] *прикм.* (*який містить жир*) масний, жирний: А жєбы́ борони́ла по́кармѡ(в) оужива́ти та́къ, ꙗкъ… проти́вныи помовлѧ́ють, нє боро́ни(т). Лє́чъ єднакъ… по́стъ, то́ єсть встримыва́ниє сѧ ѡ(т) мѧ́съ и и́ны(х) тлѹ́стыхъ и масны́хъ потра́въ постанови́ла, и об҃ѧдє́нїа заборони́ла (Київ, 1619 *О обр.* 148); ◊ **масная недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ; масныи запусты** *див.* **ЗАПУСТЪ[2].**

МАСНЫЙ[2] *прикм.* (*у великій кількості*) численний: Того́ же ро́кꙋ коме́та была в кра́ковѣ ско́ро по захо́дѣ с҃лнца. И трасе́нїє землѣ было. Того (ж) ро́кꙋ тата́рє ма́сныи ѡстрога добыва́ли, и ма́ло нє добыли, а(ж) кна́зь васи́леи поєдна́лъ и́хъ и ча́стова(л) в за́мкꙋ, и вмѣстѣ з людми тата́рє ѣ́ли и пили (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127 зв.); два д҃ни... вєли́кого постꙋ... нє прота(н)цовали, анѣ в роскошє́х(ъ) ма́рнє кривавы(х) ма́сны(х) нє трава(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 158).

МАСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАСТИКА, МАСТІКА *ж.* (*ароматична смола*) мастика: Бра́тьа те́ды ꙗ́кѡ по вы́йграной би́твѣ сѣ́ли и є́ли с по́мсты сє надꙿ бра́томъ вєсєла́чи, ажь з про́мыслꙋ бо́жєскогѡ тра́пилиса кꙋ́пцы... и вєлблю́ды и́хъ нєсꙋ́чи корєньє и рєсинꙋ и ста́ткꙋ або масті́кꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.); Ізра́иль те́ды о́ц҃ь и́хъ ре́клъ до ни́хъ: є́сли та́къ потре́ба нєсє оучини́ тєжь што хо́чєтє: набєрѣ́тє што лѣ́пшихъ пожи́тковъ зємныхъ в начи́ньа ваша и донєси́тє мꙋ́жєви да́ры, смо́лꙋ, и ме́дъ, и ѳимїа́на и ста́тки, то є́сть масти́кꙋ, и тєрєвни́ѳꙋ то є(ст) микгда́лы, и ѡрѣ́ховъ ле́сковыхъ (Там само, 69 зв.).

МАСТИТИ *дієсл. недок.* **1.** (чим, що) Мастити, мазати, змащувати: Іюда былъ хытляненъ, та видѣло ся ему, ажъ лихо, и морكоталъ на жону за тото мащѣня, що мастила мvромъ ногы Христовы (XVI ст. *НЄ* 41); “Такъ былъ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся”, што бы мастити мvромъ тѣло, што бы запахло (Там само, 56); чи(м) маєшь помастити главꙋ своѫ нє ты(м) то масло(м) маєшь мастити го́ловѫ..., алє добрыми оучинꙿками (Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 10 зв.).

2. (що) *Перен.* Гоїти, зціляти: То́й ч(с҃)тный... Кр҃(с)тъ Х҃въ,... го́ркость и та́жкость бѣ́дъ... покꙋ́сы, кото́рыи на на́съ... прихѡ́да(т), на добро пєрєчина́єтꙿ:... а на(д) ме́дъ и оли́вꙋ дꙋ́шѣ на́шѣ и тѣ́ла осоложа́єтъ и масти́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118).

МАСТИТЫЙ *прикм.* (*який заслуговує, вартий поваги*) поважний: Што и в.м., будучи на той же <дорозе> спасения постановленый, и въ такъ маститой старости и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланъту... абысь делати не занехивалъ, прошу (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); знашо́лꙿса вꙿ глꙋбо́ко(и) и масти́то(и) ста́рости, а вꙿ то́й нє прожнѭ́ючи(и) а́лє дѣла́ючї(и) бы(л) и мно́жачї(и) до́броє дѣло (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26).

МАСТИРСТВО *с.* Ремесло, заняття, справа: мы маючи залєцонꙋю справꙋ и пилноє стара(н)є ѡ помноженю хвалы Б҃жоє, такъ чє(ст)ного житїꙗ иночєского, ꙗко дрꙋка(р)скимъ масти(р)ствомъ книгъ б҃жєствє(н)ныхъ на собѣ выпꙋща(н)ꙗ, в посполиты(и) пожитокъ и в збꙋдѡва(н)є сп҃сєнїꙗ д҃шъ народꙋ хрєстиꙗ(н)ского, побо(ж)ностє(и) ваши(х)... до вѣрны(х) рꙋкъ подало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще **МАЙСТЕРСТВО.**

МАСТІКА *див.* **МАСТИКА.**

МАСТКІЙ *прикм., перен.* Масткий, улесливий: Алє ты́ правовѣрны(и) писм и слѡ(в) выстерѣгайса: слѡва́ бо и́хъ на(д) олѣ́й ма́сткїй, а вꙿ рѣчи само́й сꙋтъ стрѣла́ми ве́длꙋгъ Дв(д)а (Київ, 1619 *Аз.В.* 316).

МАСТОРІХА *ж.* Наставниця: magistra ма(с)торіха (І пол. XVII ст. *Сем.* 112).

МАСТЬ[1], **МАСЪТЬ** *ж.* **1.** Колір, барва: ѡбєца(л) єму чал(м)ѣль а(н)кгу(р)ские фиꙗ(лъ)ковоє масти на плащъ пану подъпи(с)кови ка(н)цєлꙗри(и)ско(му) (Львів, 1617 *ЛСБ* 143, 26 зв.); Рєчи(и) нємало... прєзъ пана Чєшъковского... суть побраныє и кгвалътовнє погърабълєныє, а мєновитє... доломанъ фалє(н)дишовы(и) туръкусовоє масъти за золотыхъ сорокъ (Володимир, 1627 *ТУ* 279); ма(с)ті фа(р)ба (I пол. XVII ст. *Сем.* 53); Ша́ръ: фа́рба, ма́сть (Там само, 157).

2. (*забарвлення волосяного покриву тварин*) масть: па(н) Амъбрози(и) Во(и)цєхо(в)[с]ки(и), прєзє(н)това(л) ту(т), на врадє, конє(и) дєвятєро, мастю а(л)бо шє(р)стю пєръши(и) конє два вороныхъ, трєтяя кляча половая (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

3. (*речовина для забарвлювання і малювання*) барвник: Възраче́нный: Выконтєрфєтова́ный, помале́ваный фа́рбами, повапле́нный ма́стьми, позлаще́нный, позлоти́стый (1627 *ЛБ* 20).

МАСТЬ[2] *ж.* **1.** Те саме, що **масло** у 2 знач.: Єлей масли́нны(и): Тvкъ, албо олѣєкъ оли́вѡкъ, ма́сть масли́чнаа (1627 *ЛБ* 35).

2. (*масляниста лікувальна суміш*) масть, мазь: врачъ масть прикладываєть. живить ра(н)у євжиноу. што жь была вранєна прєлєстью змииною (1489 *Чет.* 161); орѣхи кипари(с)ныє то(л)чєны вмѣстє с винными ꙗгодами... будє(т) аки масть... по(до)бна тѣсту и то прикладыває(м) къ ꙗзвѣ кою врачєвє имєную(т) волкомї и кополиповую болєстью (XVI ст. *Травн.* 135).

3. (*духмяна суміш жирів для надання пахощів тілу*) мазь: Арѡма́ты, за́пахи, и дорогіи ма́сти, и ты(ж) корѣньє, а́лъбо зѣльє пахнучєє (1596 *ЛЗ* 24); И миноувъши соуботѣ. мр҃іа магъдалыни,... и саломїа. накоупили пахоучи(х) мастїи. абы пришо(д)ши помазали іс҃а (1556–1561 *ПЄ* 196); Тыє жєны ст҃ыи іс ты(м) мыро(м) ишли, а и(н)ши(х) мастєй розмаиты(х) с собою нєсли, абы помазати ха҃ и(з)бавитєлꙗ своrо абовѣмь тыи масти мѣли такоую мо(ц), и(ж) кды тѣло помазано было... тєды нѣкды нє гнїло, є(д)но соухо было и ро(з)маитє па(х)ло (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60); Арѡма́ты: Во́нѣ, пахну́чїи ре́чи: пєрфу́мы, кади́ла, му́рры, корѣ́ньє, зѣ́лꙗ пахну́чїи ѡлѣ(и)ки, за́пахи, и дороrі́и ма́сти (1627 *ЛБ* 181); гдє ѡлє́йками и ма́стъми ма́жучїися, и пѣ(з)му́ючїися; гдє зъ бу́бнами и пища(л)ками вино пъючїи;... гдє въ то́й ча(с) бѣсо́вска пыха́, котра́ꙗ вшистқими гнуша́є(т)сꙗ, а сєбє що́сь розумѣ́єть быти (Львів, 1642 *Час.* 270); А никѡди́мъ принѣсъ ма́сти дорѡrі́и, Балсамъ, сми́рну, и алѡєсъ, и та́къ снꙗ́ли съ Кр҃(с)та Тѣло Гн҃є (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

4. *Перен.* Аромат, пахощі: про то молодци миловали суть тебѣ, тягни мя по собѣ, побѣгнемъ въ добровонности мастѣи твоихъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49).

МАСЪТЬ *див.* **МАСТЬ**[1].

МАСЪЛЯНЪКА *ж.* Маслянка. Вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемъпецкий... протестовал противъко... бурмисътрови Олекъсееви Масълянъце (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203).

МАСЯЗЪ *див.* **МОСЯЖЪ.**

МАСꙖЗЪ *див.* **МОСЯЖЪ.**

МАТА *ж.* (*сплетене з соломи покривало, підстилка тощо*) мата, рогожа: sorca, рогожа,

мата (1642 *ЛС* 38); eges, is, рогоза, мата (Там само, 394).

МАТАМСТВО *с.* Те саме, що **матацтво**: Коли ви́дѣлъ дı́аволъ, и́жь ємꙋ сє пе́рвый степє(н) повѣ́лъ... склони́вса до́ дрꙋго́гѡ и нєвстыдли́вꙋю пащє́кꙋ мата́мство бгꙋ и за́здрость за́да(л) мовєчи жадною мѣрою смєртью нє оумрєтє, та́къ бгъ ва́мъ вєли́когѡ добра за́йзритъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.).

МАТАЦТВО, МАТАЦСТВО *с.* Шахрайство, обман: мудрость рымская научаєт вѣрою досягати, ижъ во оплатку тѣло и кровъ Христова єст; що єст вєликоє матацтво и фундаментъ всѣхъ инших єрєсєй (Львів, 1605–1606 *Перест.* 55); Пишє(т) ко́рнилиоу(с) агри́па... и(ж) на́ ты(х) наꙋка(х) молодо(ст) свою ꙋтра́ти(л)... кгды(ж) того по́то(м) жа́лова(л) с пла́чємъ и(ж) са ꙋ́дава(л) в тоты мата́цˁства // нѣчємны(и) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 16–16 зв.); Матацство то естъ власное отступницкое и имъ подобныхъ невстыдливцевъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 740); Ле́стєцъ: Тꙋла́къ, волоцю́га,... кото́рый воло́читса дла́ поживлѣна та́къ, або з мата́цтвомˁ и зˁ шалвѣ́рство(м) ꙗки́мˁ, звѣщова́нı̈ємˁ, зˁ ворожѣ́ньємˁ (1627 *ЛБ* 57).

Див. ще **МАТАМСТВО.**

МАТАЦСТВО *див.* **МАТАЦТВО.**

МАТАЧЪ *ч.* Шахрай, крутій: Ле́стєцъ: Прєлє́стникъ, мата́чъ, здра́йца (1627 *ЛБ* 163); Єслы бы мꙗ в ты(х) рєча(х) на(з)ва(л) кто матачє(м) тєды мꙋ сꙗ хочꙋ справити добры(м) повѣдачємъ // хотъ ємъ на тоє нє смотрылъ ѡчыма своима (1636 *Лям. о пр.* 1–1 зв.); circulaor, шутъ, шу(т)ни(к), мата(ч) (1642 *ЛС* 125).

МАТЕЙКА *ж. пестл.* Матінка: з ꙗки́мъ са жа́лємъ, з матєйка́ми розстава́ли: Кгды и́хъ катѡвє зˁ роу(к) и(м) смꙋ(т)ны(х) вырыва́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

Див. ще **МАТОНЬКА, МАТУНКА.**

МАТЕМАТИКА *ж.* Математика: кꙋ томꙋ мєнє привє(ли) и(ж) прє(з) нєкоторы(и) ча(с) маючи кꙋ то(мꙋ) прирожє(н)є и гєниꙋ(м) прив(и)клє(м) и до рысова(н)ꙗ штꙋкъ звлаща до матєматики... котороє цвичє(н)є нє(м)нѣ(и) ми помо(г)ло (1582 *Кр.Стр.* 5 зв.); А гдебы, еще не утекаючи съ Кракова до Острога, ехалъ до Рыму, знашолъ бы тамъ не одного Клявиуша, который бы его математики научилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

МАТЕМАТИКЪ, МАТЕМАТЫКЪ, МАѲЕМАТИКЪ *ч.* Математик: Ямъ не математыкъ, але здаеть ми се, же тотъ календаръ великое поправы потребовалъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144); Але не моя речь зъ математикомъ спречатися (!), бо-мь ся тое науки не учылъ (Вільна, 1599 *Ант.* 773); Найдовалися на дворѣ его [Острожского] и мовцы оному Димосѳенесови ровныи... и математикове и астрологове превыборныи, межи которыми онъ презацный маѳематикъ, Янъ Лятосъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); mahemaicu(s), матєматикъ (1642 *ЛС* 264).

МАТЕМАТИЦКИЙ *прикм.* Математичний: Мєнє мо́влю пожитє(ч)ного дознава́ли... вˁ Катє́дрє пꙋбли́чной, математи(ц)кихъ наꙋ́къ мєнє вˁ Па(д)вє, нє бє(з) вєли́кого слꙋ́хачовъ згромажє́на поста́вили (Єв'є, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.).

МАТЕМАТЫКЪ *див.* **МАТЕМАТИКЪ.**

МАТЕРАЦЪ, МАТЕРЯЦЪ *ч.* (*товста підстилка для лежання*) матрац: Агглъ: ... нє доси(т) тєбѣ было на то(мъ)... пє(р)лами ѡправ'лꙗти... алє тє(ж) и конѣ, мꙋли..., такъжє вози... дорогими матєрꙗцами и во(з)главиꙗми слати, ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); колдра турецкая, матерацъ фалендышовый, ложко складное, што все куплено было за золотых триста (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653); culcira, постилало, матєрацъ (1642 *ЛС* 148); кгва(л)то(в)нє вы́дравъ... шабє(л) добры(х) тры,... ко(л)дра турє(ц)кая, матєрацъ атъласовы(й) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

МАТЕРИЗНА *ж.* (*спадщина, отримана від матері*) материзна: они... нє въступуютъсѧ нє такъ какъ мы ку (ш)кодє мѧ припра(в)єшъ нєви(н)нє и проси(л) абы при то(м) имє(н)и ꙗко при матєри(з)нє... бы(л) зоставє(н)... сєнюта (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.); Тєжъ ꙋста(в)уємъ и(ж) по смє(р)ти ѡ(т)цо(в)... дети и(х)... ѡ(т) ѡ(т)чи(з)ны и матєри(з)ны нє маю(т) быти ѡ(т)далєны (1566 *ВЛС* 80); Ива(н)... зєзна(л)и(ж) сѧ єму досы(т) оучинило... з матєри(з)ны части тоѣ и вызволи(л) єму єѣ доброво(л)нє о(д)далюючи (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, 1, 1–1 зв.); ꙗ станисла(в) крыни(ц)ки(и)... вы(з)нає(м) си(м)... листо(мъ) и(ж) дошла на(с) вѣдомо(ст) жє положо(н) позо(в) зємски(и)... ѡ имє(н)є юсковцы... ꙗко быхмо на (з)мовє с кнꙗзє(м) Кирило(м) ружи(н)ски(м) ку шкодє и(х) тыє имєнѧ нє ро(з)дѣлныє, на которы(х)... собє бли(з)ко(ст) матєризны и бабизны право(м) прирожоны(м) быти мєнꙗть (Звидче, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 15); Ѡзна(и)мꙋю ва(м) и(ж) кнѧжє єго мило(ст) из ѡбѣма сынами своими приє(з)ди(л)... до старого сєла... згажаючи сыно(в) свои(х) на ѡ(т)чизнѣ и на матєризнѣ и(х) (Львів, 1599 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

МАТЕРИЗНЫЙ *прикм.* Успадкований від матері: Ѝ Юхно Ивашковичъ... продалъ єсми часть свою матєризнꙋю (Володимир, 1537 *AS* IV, 79); Ѝ Ульѧна Юхновна... чинимъ ꙗвно... ижъ продала єсмо часть свою матєризнꙋю, ꙋ Мирковє (Мирків, 1539 *AS* IV, 193); **имѣнє (имєнє, имєньє) матєризноє** *див.* **ИМѢНЄ.**

Див. ще **МАТЕРИСТЫЙ.**

МАТЕРИНКА *ж.* (Origanum vulgare) Материнка: cicer erraicum, матєринка трава (1642 *ЛС* 122).

МАТЕРИНСКЇЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ.**

МАТЕРИНСКИЙ, МАТЕРИНСКЇЙ, МАТЕРИНЪСКИЙ, МАТЕРЫНСКИЙ *прикм.* **1.** (*який стосується матері*) материнський: ꙗ́къ в животѣ матєри́нъскомъ отроча, такъ вла́снє на то́мъ свѣ́тѣ мє́шкаємо в оути́скахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); ѡтроча в' ꙋтробє матєри́н'ской бꙋ́дꙋчоє кона́ючоє єслибы вы́ставило головꙋ або што ин'шого, тогды мо́жєть ѡ(т) кого(ж)колвєкъ бы́ти ѡкрщєноє (Львів, 1645 *О тайн.* 16); ѡны(х) дѣто(к) єщє боудоучи при пє́рсєхъ мтри́н'ски(х) почали [жолнѣрє] ѡтрива́ти (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 414 зв.).

2. (*властивий матері; такий, як у матері*) материнський: знову з матерынскимъ упомнѣнемъ ставлюсь пред тебе сына, а на въ зламанью вѣры Православия старожитного Греческого ку нынешнимъ нашымъ вѣкомъ па-

мяти, послушенства спрофонованого костела рымского отъпалесъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 266); и матєрйнскїй смꙋ́токъ конє́цъ прїймꙋ́єтъ и пєрєставаєт҃, ѡто през ѡздобнꙋю и свѧтоблйвꙋю объ́(т)ницꙋ, котóрꙋю прирєкла с҃нови (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 162); И ꙗ́къ дитѧ́... тóлко до мáтки очи своѝ оборочáєтъ плáчꙋчи, нймъ єго порꙋ́шившисѧ мáтєрйн҃скою мйлостию вóзмєтъ на рꙋки; тáкъ вѣ́рныхъ д҃ши в҃... Г(с)дѣ... надѣ́ю мáютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 292); О въ яком же ся, ахъ мнѣ, смутку найдую: И якъ ся материнскимъ болемъ турбую (Львів, 1630 *Тр.п.* 167); Такъ же помененой цурце моей милой Теренцыи Жабокрицкой, такъ взглядом посагу, яко и з ласки моей материнское, шест тисечей золотых полскихъ даю, дарую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

Див. ще **МАТЕРНЫЙ, МАТЕРСКИЙ.**

МАТЕРИНЪ *див.* **МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРИНЪСКИЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ.**

МАТЕРИСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **материзный**: ино ꙗ в той сꙋмє пєнєзєй заставил жонє моєй... замок матєристый, Ровноє, из мєстом и дворы (Острог, 1539 *AS* IV, 204); па(н) марко... потрєбуючи пнзє(и) длѧ ѡкꙋпє(н)ꙗ части своє(и) в холонєвє... части... в лꙗховцахь... матєристыхь п҃ну грицку... продати хочєть (Кременець, 1554 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 2); ѡтобралє(м)... ѡ(т) п҃на мїколая Савича пє(р)вую ратꙋ з҃ склєпꙋ матєри(с)того... 100 (Львів, 1619 *ЛСБ* 1049, 1); **добра материстыє** *див.* **ДОБРО**[1]; **имѣнє (имѣньє, именъє) материстоє** *див.* **ИМѢНЄ**; **право материстоє** *див.* **ПРАВО**.

МАТЕРИЯ, МАТЕРІЯ, МАТЕРІѦ, МАТЕРЇА, МАТЕРЇЯ, МАТЕРЇѦ, МАТЕРЫЯ, МАТЕРѢА, МАТЕРѢЯ *ж.* **1.** (*матеріальний світ, який існує поза людською свідомістю*) матерія: Згóла бовѣ́мъ и онъ н҃б(с)ногѡ Ієр(с)лима зостáлъ мєшкáнцємъ... Гдє д҃хомъ нáйчистшимъ и ѡ(т) вшєлáкои матє́рии ѡ(т)дáлєнымъ... ꙋпоминки приймꙋєтъ (Київ, 1627 *Жит.Л.* 554); всѣ рѣчи сътворивъ видимого сєгó свѣта: ꙗко сподъ лєжáчєи // и готóвои матєрїи, от свѣтлости огнє́н҃нои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9–9 зв.); Вєщєствó: Матє́рѣа (1627 *ЛБ* 15).

2. Речовина: Который, то естъ огонь, грубую материю на кшталтъ желѣза пожыраетъ, и всякое злости легкомыслность одыймуеть (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131); А грѣ́шныхъ за(с) той огóнь палйти бꙋ́дєтъ, и оучинки ихъ палє́нѧ гóдныи яко дръвá, сѣ́но и солóма, з҃ подóбною собѣ матєрїєю (Київ, 1619 *О обр.* 140); Дрꙋгаѧ, абы матє́рїѧ налє́жнаѧ была котóраѧ єстъ олйва таѧ найпєрвѣ́й посщ҃єна бывáєтъ (Львів, 1646 *Зобр.* 53); Пѧ́тоє ѡкнó вкꙋсъ, гóркого: и сла(д)кого, и тймъ поз҃навáєшъ; нєвидймыи рє́чи в҃ под҃лєжáщой матє́рѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

3. (*те, з чого що-небудь виготовляють*) матеріал: писали є(с)мо... просꙗчи, абы... ѡни ва(м) на є(д)ны(м) мє(ст)цу поступили матєрии и карамиди на будова(н)є той цє(р)кви божєи (Гуси, 1552 *ЛСБ* 27); а з тоє матє́риє вєжꙋ мы(с)ли(ли) бꙋдова(ти) которое бы голова и да(х) нєба досєгнути мѣла (1582 *Кр.Стр.* 23 зв.); І показали на(м) кгрꙋнты, и матєри(и) нємало наготовлєно(и) на шпита(л) мужє(с)ки(и) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154);

данійла... цоу(д)ность задивова́ла... и нє найдоу́ючи мєжи мате́рїамн подобє(н)ства, до золота(р)ское са робо́ты оутѣ(к) (Острог, 1607 *Лѣк.* 63); Та́кожь и болва́ны ри́тыи и ли́тыи робиль зо ввса́кой (!) мате́рїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

4. Річ, предмет: погорѣли... тарчины... и не мало пороху... кул желѣзных, вшисткое материей, ку стрелбам и оборонам замъковым прислухаючимъ (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125).

5. (*вияв або результат діяльності*): чини(т) выда(т)ку ꙋсего на ты(и) матєрѣи л҃ з(л)оты(х) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 12–12 зв.).

6. (*найголовніше, основне, істотне в кому-, у чому-небудь*) основа, суть, сутність: Ве́щъ албо мате́рїа тоє та́йны єсть ма́сло дрєва́но, то єсть ѡли́ва, сама́а то́лко нищи́мъ и́нымъ нєпомєша́наа ѡ(т) єп҃(с)па (Львів, 1645 *О тайн.* 118); Вто́раа розни́ца. Ижъ мате́рїа фо́рма и скꙋ́то(к) кр҃щєнїа сꙋтᶠ ро́зны ѡ(т) покꙋ́ты. Кр҃щє́нїа або́вѣмъ мате́рїа є(ст) вода, ѡмы́тїє... Мате́рїа за(с) покꙋ́ты сꙋтᶠ грѣхы (Львів, 1646 *Ном.* 5).

7. (*предмет розмови, який потребує розв'язання*) питання, тема: дла́ да́лшєго одна(к) єщє то́єй матєрѣи об(ъ)ꙗснє(н)а, и дла розваза́ньа з сторонь́і того́ на́ што томꙋ́ кото́рый блоу́дꙋ остєрє́чиса хо́чєтъ, гладѣти і ꙗкъ дх҃ѡ́вны(х) слꙋхати трєба, до писма оутєчи(м)са (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 66); вєли́кїй ѡнъ въ пр(о) рцѣ(х) цр҃ъ дв҃дъ... ꙗ́кобы ба́рзо широ́кꙋю похва́лоу ємоу налєжны(х) матєрїю и вѣ́ршъ лю́тни своєй... годный до выславе́на ѡбралъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); вᶠ ко́ждой... матєрїи бєсѣдовати, зꙋпо́лᶠнꙋю владзꙋ ѡ(т) Бг҃а... новѡ ѡде́ржавши... ва́жилємъса то... пе́рвый ра́зъ оучини́ти (Вільна, 1620 *См.Каз.* 5); Чита́й ѡ то́мъ Книги вᶠ той мате́рїи вы́даныи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); зъ ними и я въ той же матеріи згоды Руси къ Русю трактуючи, усъмотрѣлисмо пильную потребу собору (Дермань, 1628 *КМПМ* I (дод.), 318).

8. (*відомості, інформація про кого-, що-небудь*) матеріал: Мѣй одно розмову зъ геретикомъ о папежу... и еще, чого ты не вѣдаешъ, яко простакъ будучи, додасть тобѣ матеры и выкрутных доводовъ своихъ противъ папежа (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 146).

9. Тканина, матеріал: што за тоу́ю канониза́цїю вы́давъ мнѡ́го лѡ́ктєй золотогла́вꙋ, мнѡ́го и́нᶠшихъ коштѡ́вны(х) матєрѣ́й мєжи кардына́лы роскра́авъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 172 зв.); з цє(р)ковно(и) матєры(и) позычка фєрєнцъ кравє(ц) взє(л) пла(т)ви(и) по ло(кт) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 а).

10. (*гнійні виділення, гній*) матерія: Грѣ́за: Гно́й, мате́рїа (1627 *ЛБ* 28).

МАТЕРИЯЛНЫЙ, МАТЕРЇАЛНЫЙ, МАТЕРЇАЛНЫЙ, МАТЕРѢАЛНЫЙ, МАТЕРѢАЛЪНЫЙ *прикм.* (*який існує в дійсності, реально*) матеріальний: материялная церковъ ѡт поколена іюды бꙋдоватиса росказана, а дꙋховная, або душевная, люд божий — ѡт поколена левіи (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81); и́лє є́стъ нєвѣдѡ́мыхъ ре́чїй, и смыслꙋ на́шємꙋ нє ла́цво пона́тыхъ; ты́и иначєи са выповѣсти нє мо́гоутъ, ти́лᶠко двѡма спѡ́сѡбы; то є́стъ при́повѣстю и прикла́домъ матєрѣа́лънымъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 31); да́й мꙋ Іс҃є Хє҃ за ты́и

матєрїáлныи цр҃квы, вˢ óной гóрнєгѡ Ієр(с)-лúма Цр҃кви жúти (Київ, 1624 *МІКСВ* 101); Хрс҃тꙋ... принєсѣмѡ... на чєсть, и слáвꙋ звѣтѧ(з)тва єгѡ, нє лáмпы матєрїáлныи; алє дꙋшѣ нáшѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); а сꙋптéлностю и тóнкостю тѣло ст҃ы́хъ бꙋдє и прꙋдкостю подóбно А҃гглови: безˢ жáдной забóрони, // прóйдє всѧ́коє тѣло матєрѣѧ́лноє; и мꙋры кáмєнныи (Там само, 165–165 зв.); ◊ **огонь матеріалный** *див.* **ОГОНЬ.**

МАТЕРІЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРІѦ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇА *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇАЛИСТА *ч.* Власник магазину аптечних товарів: жи(д)ъ матєрїалиста дѡлъжного ѡ(т)далъ злѡ(т) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

МАТЕРЇАЛНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРЇАЛЪ *ч.* Інгредієнт, складник: Приправꙋ́ютъ тєжъ и оздоблѧ́ютъ ты́и кóлива розмайтыхъ вúдѡвъ матéрїали и присмáками, ꙗкѡ то оу прєм(д)рыхъ грєкѡвъ и оу молдáвѡвъ вúдимѡ, то значúтъ, жє мнóгими оздóбами и слúчною красотóю тѣ́ла правовѣ́рныхъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161).

МАТЕРЇЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇѦ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇѦЛНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРКА *ж.* (*плідна самиця у тварин*) матка: мєновитє взꙗто... //... ꙋ фольварку моємъ быдла рогатого такъ вєлико(г) ꙗко и малого всєго поголовꙗ чотыриста, стада матєрокъ клꙗчъ сто два(д)ца(т), молодєжꙋ такъ жєрєбцовъ ꙗко и клꙗчъ сто тридца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); клячъ матерокъ пятьдесятъ, жеребцовъ двулетковъ десятъ, рочняковъ пятнадцать, жеребятъ двадцатеро вси по коню // турецкомъ (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166–167).

МАТЕРНИЙ *див.* **МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРНІЙ *див.* **МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРНЫЙ, МАТЕРНИЙ, МАТЕРНІЙ, МАТЕРИНЪ *прикм.* **1.** Те саме, що **материнский** у 1 знач.: нєхáй покáжєтъ... ꙗ́къ зача(т) вˢ оутрóбѣ матєрни, и ѡ(т)ко(л) жúли, ѡ(т)кóль и зˢ чого кѡ́сти,... крóвъ... мáєтъ (Київ, 1619 *Аз.В.* 32); бєрлоѡкїи, єдиноѡкїи, слѣпы́и єстєсмы, а ѡто ѡ(т) прѣ́шєи рождєства годúны, котóрїє зˢ оутрóбы мáтє(р)нєи слѣ́пыи и ѡчи гоумóрами ѡбтажéныє мáючи выхóдимо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190); ісаавъ іáковъ въ оутрóбѣ матє(р)нєй пѧтáми вє(т) зá вє(т) бúлисѧ (Там само, 250); **у цицки матернеє сидячи** *див.* **ЦИЦКА.**

2. Те саме, що **материнский** у 2 знач.: молитва жє матєрнѧ избавить ѡ(т) бѣды (1489 *Чет.* 342); Є́сли зрóди(т) чл҃вкъ сына нєпокóрногѡ и мꙋжєбíицꙋ котóры(и) бы нє слꙋ́халъ оц҃óвскагѡ и мáтєрнѧ(го) росказáньѧ,... поимáю(т) и повєдꙋ(т) до стáрши(х) мѣ́ста óнагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156); И того(с) ти на рукáхъ свои(х) носúла. Котóрїй Нб҃о и зємлю; Глаголомъ сúлы свои нóситˢ. Тóй сѧ нá рꙋки твóи прóситъ, А ты з рáдостю; Цр҃ѧ А҃гглскогѡ прїимꙋєшъ. И розрадовáнногѡ дш҃єю того цѣлꙋєшъ. А з любвú мáтєрнєи; до

ср(д)ца своє́гѡ прит҇ла́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.); *Образно*: латынски же костел, маткою своею згордевши и от матерняго промысла спасителнаго оторвавшися, болезнею премудрости мира сего оболев и по широком гостинцы роскоши свѣта сего скитаетца (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 186).

3. (*який має родинний зв'язок із матір'ю*) материн: Стры́й… про́стѣ глєтсѧ стры́й, бра(т) ѡ(т)чій, или мт҇рній (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 373).

Див. ще **МАТЕРСКИЙ.**

МАТЕРСКИЙ, МАТЕРЪСКИЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **материнский** у 2 знач.: И ре(к) [Христосъ]: "Прч(с)таа мт҇и, дакоую тобѣ з великои ла(с)ки и мтръскои мл(с)ти за тоє поц҇тивоє а пи(л)ноє выхована, А и(ж) єсь сѧ мною старала ꙗко справє(д)ливаѧ ма(т)ка" (XVI ст. *УЄ Трос.* 50); Абóвѣмъ ты Ма́ткою; Цр҇ѹ Агглскомѹ зоста́ла, И тогóсь Паніѐнскимъ Млє́комъ пита́ла… и Любóвію Мт҇рскою пѣстовала (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. (*який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої*) богородицький: поведи(л) перє(д) нами свєщєникъ матє(р)ски(и), протопопа ѡтє(ц) иванъ михаиловичъ, ижъ таꙗ цє(р)ковъ матє(р) божꙗ ѹ києвє вельми ѹбога и никоторы(х) доходо(в) ку нє(и) нѣтъ (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2).

Див. ще **МАТЕРИСТЫЙ, МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРЪСКИЙ *див.* **МАТЕРСКИЙ.**

МАТЕРЫНСКИЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ.**

МАТЕРЫЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРѢА *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРѢЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРѢАЛНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРѢАЛЪНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРЯЦЪ *див.* **МАТЕРАЦЪ.**

МАТЕРОБОЗСКИЙ *прикм.* (*який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої*) богородицький: росказуємъ ва(м) и(ж) бы єсть за си(м) листо(м) наши(м) ѡ(т)цу ивану протопопє свєщє(н)нику матєрєбо(з)скому до воли и ласки нш҇оє в мо(ц) в дє(р)жа(н)є и (в)жива(н)є подали зє(м)лю за(м)ку єго королє(в)скоє мл(с)ти на Щикавицы (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 1).

МАТЕРЪ, МАТЕРЬ *ж.* **1.** Те саме, що **мати**[1] у 1 знач.: Глаголють Лютори… ижъ бы Костянтинъ царъ зъ матерію своею Ириною иконъ много вымыслили, и за то карность и трудность приняли (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 57); ѡднаково хс҇ мови́тъ, хто лю́битъ ѡ(т)ца или матєрь на(д) мєнє, нє є(ст) мєнє годє(н) (1598 *Розм. пап.* 6 зв.); "Того дѣля оставилъ чв҇къ отца и матерь // свою и прилѣпитъ ся женѣ своюй, и будутъ оба у тѣло одно" (XVI ст. *НЄ* 221–222); ємилї҇ѹ(ш) тогда́ посла(л) ты(х) двоє бли́знатъ до рѣкы ти́брѹ потопи́ти. А матє́рь и(х) си́лвїю да(л) ѡсмотрити (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); тєбє… вдачныи читєлникѹ, до читанѧ книгъ намовлꙗю, кдыжъ ѡни… прч(с)тѹю пр(с)но дв҇ѹ мт҇рь Бг҇а нашого выхвалаю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); **матеръ божя** — назва церкви, освяченої на честь Матері Божої: повєди(л) перє(д) нами свєщєникъ матє(р)ски(и), про-

топопа ѡтє(ц) иванъ михаиловичъ, ижъ таꙗ цє(р)ковъ матє(р) божꙗ ꙋ києвє вельми ꙋбога и никоторы(х) доходо(в) ку нє(и) нѣтъ (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2); **Матеръ пресвятая** — Богоматір, Богородиця: са́мъ Цр҃ъ Агглскїй прихо́дитъ, И тєбє с плачли́вогѡ падола виводитъ, Мт҃ръ свою прєс҃тꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 38); **Пречистая Матеръ (Дѣва)** — те саме, що **Матеръ пресвятая**: до царствиѧ нєбєсного всѣхъ насъ Христє домѣсти ї молитва прєчистиѧ ти матєрє ї всѣхъ ст҃ихъ твои(х) амѣнь (XVI ст. *Сл. о см.* 336); Ꙗкъ та́мъ пода́рки коштѡ́вныє ѡ(т)давали, И ꙗкъ Прч(с)тꙋю Мт҃ръ Дв҃оу, вита́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 77); **Пречистаѧ Матеръ Божїа** — те саме, що **Матеръ пресвятая**: Прч(с)таѧ Мт҃ръ Бж҃їа рєкла Во(з)радова́сѧ дх҃ъ мой ѡ Бзѣ Спсѣ моє(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 8); **успение божия матери (Матєри Божия успєнїє)** *див.* **УСПЕНИЄ**.

2. Те саме, що **мати[1]** у 3 знач.: маючи единого Отца, Которого призываемъ на небе… и… церковь единую, яко матерь сполную, … абыхмо щире миловали, яко братия (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1001); хрестияни старожитные… единую матеръ церъковь светую католическую мають (Вільна, 1599 *Ант.* 665); И нынѣ годно то ꙋчинити вызꙋитом владыком ѡтступником, котрые ѡбещадили матер, дщер сиѡнъскую ѡт сынов ея, княжат и панат рꙋского народꙋ своїм злохитръством,… приведши их до костела западнего римъского (поч. XVII ст. *Вол.В.* 78); В то́й ча́съ цр҃ковъ ѡблюбєница Хв҃а, а ма́теръ на́ша, тѧ(ж)ко болѣла, и стогна́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.).

МАТЕРЬ *див.* **МАТЕРЪ.**

МАТИ[1] *ж.* **1.** (*жінка стосовно своїх дітей, родителька*) мати, матір: всѧкии жє ѡставить. до(м) и бра(т)ю. или сєстры. или ѡц҃а и мат҃рь. или жєноу или дѣти (1489 *Чет.* 228 зв.); боудєть роз(д)ѣлєнь ѡ(т)ць противь с҃нови. а сн҃ь противь ѡ(т)цоу своємꙋ. мт҃и противь, дъщєрѣ (1556–1561 *ПЄ* 278); чомъ она [церков] ꙗко матиболє́сно ва(с) породи(в)ши…, тєпєръ вмѣсто надѣи, радости, и потѣхи, жалостно нарєкаєть и много слє(з)но плачєтъ, єдиныхъ, жє ѡ(т) нєє ѡ(т)стꙋпають (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); бо ю(ж) ма́ти моа ча(с) сѧ прибли́жа(л) абы(х) пошоль ѡ(т) тєбє на мꙋкоу (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 10); тая унѣя научила запиратися отца и мати, и кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры своей (1626 *Кир.Н.* 17); ма́ти нєронова… пыталасѧ вѣщко(в) свои(х) чи́мь бꙋдє(т) гды лѣ(т) свои(х) доростє(т) (Височанни, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); жа́дєнь ѡ(т) прє(д)стоѧ́щихъ, нє вы́рвєтъ ѡ(т) мꙋчє́нїѧ, анѣ ѡтє́цъ, анѣ ма́ти, анѣ сы́нъ, анѣ цо́рка (Львів, 1646 *Час.Сл.* 266 зв.); В то́и часъ прєнаст҃ѣйшаѧ // Дв҃а… ма́ти Гн҃а; прина́ла тѣло (Чернігів, 1646 *Перло* 92–92 зв.); **якъ мати народила** — як мати народила: бѣгали бы(с)тє го́лы ꙗ(к) мати ва(с) народи(ла) (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); **бису єго матери, в биса єго матери, о бису твоєй матери** *див.* **БѢСЪ.**

2. Богоматір, Богородиця: Успє́нїю Акаѳїстъ, Ч(с)таѧ, твоє́мꙋ, Прїйми своихъ мл҃єбникъ: а трꙋ́дꙋ моє́мꙋ, вʼ исправлє́нʼю, Іс҃а, набли́жшаѧ Мт҃и, оублаганʼємъ за грѣхи, рачъ повєтовати (Київ, 1625 *МІКСВ* 134); **Дѣва Мати** — те саме, що **мати божая**: Ты́сь бовѣмъ ѡ Дв҃о Мт҃и, нш҃а корона: Ты́сь всє́мъ

вѣрны(м) по Сн҃ꙋ, моцнаѧ оброна (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); **мати божая** — Богоматір, Богородиця: Ико(н)ноє покло(нє)нїє... почита(и)тє и в҄ домє(х)... ѡ҆бра(з) мт҃рє божєє... //... на стѣна(х) в ко(н)цю трáпєзы вашєє пригвоздѣтє (п. 1596 *Виш.Кн.* 222 зв.–223); **пресвятая дѣва мати** — те саме, що **мати божая**: О прєст҃аꙗ дв҃о мати бж҃иꙗ. вышє єси всѧкоє хвалы. ка(к) можємъ тєбѣ похвалити (1489 *Чет.* 163); **Пресвята Мати** — те саме, що **мати божая**: А если бы потомъ хто бы хотѣлъ тое наше наданье нарушити... тому судить Господь Богъ и Пресвята Его Мати (1508 *АСД* IV, 1); **Пречистаа божїа мати** — те саме, що **мати божая**: Пречистаа бжїа мати спомѧноула писма пр(о)рцкїи, ꙗкь ѡ то(м) кр(с)тѣ прорєкли (XVI ст. *УЄ Трос.* 48).

3. *Перен.* (*про церкву*) (*першооснова, прародителька*) мати, матір: Также... во всем соединяем сему вышей менованому братству... правоверно жити водлуг взаконения светое... каѳтолическое сиреч соборнее церкви, матере нашая, седми собори вселенскими утъвержоной, ничим не отлучно и послушно (Берестя, 1534 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Як же ся вы духовними, а не толко духовними, але и вѣрными звати можете, коли брата своего, во единой купели крещения — вѣрою и от единой матере — благодати ровно з собою породившагося, подлѣйшим от себе чините (1598 *Виш.Кн.* 100); Когда же за правду // вѣдаем, и(ж) его юная [вѣра] не имѣет, хотя то она от простоты правовѣрия и тѣсного пути евангельского от матере старые, вѣры отторгшися и на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует (1608–1609 *Виш.Зач.* 201); тóй провидѣвъ оу вѣдѣнїю ѡ(т)кровéниѧ бж҃їѧ; вєлúкꙋю слáвꙋ, и свѣтло(ст) цр҃кви сіóньскои мáтєри нáшєи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53 зв.); **западная мати** — католицька церква: Зáпадная мати не нас породила, але прегордыи дѣти іcплодила (к. XVI ст. *Укр.п.* 75).

МАТИ[2] *дієсл. недок.* **1.** (що, чого, од кого) (*посідати що-небудь, володіти чим-небудь*) мати: А што сѧ дотычєт статкꙋ моєго, рꙋхомых рѣчєй, штоколвєкъ мам, то всє єє ми на рєистръ пописал (Острог, 1539 *AS* IV, 208); А пан Мойсей... пана Гапона с права спустити не хотел, вѣдаючи то, иж он оселости своее не мает (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 116); люди под собою держат... част тую, которую... князь Марко от пана Юря... и малжонки его мает (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 357); А ижъ ѧ нєндзный злóта и срéбра нѣ мáю (Львів, 1616 *Бер.В.* 66); Я Богдана... маючи добра ѡ(д) пє(р)шого ма(л)жо(н)ка моє(го)... взглѧдомъ внєсєнѧ прє(з) мєнє подала кгдыжъ в ста(н) ма(л)жєскии (!) за нєго вступодала (!) (Київ, 1644 *Гр.Посох.* 1); **мати во владности** — володіти, розпоряджатися чимось: записую ма(л)жо(н)цє моє(и)... на трєтє(и) части имє(н)я моєго... котороє маю во вла(д)ности своє(и) ѡ(т) брата моєго стрыє(ч)ного (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); **в рукахъ мати, мати в рукахъ** *див.* **РУКА**; **шелюга не мати** *див.* **ШЕЛЯГЪ.**

(кого, кого на кого, що) (*розпоряджатися, послуговуватися ким-, чим-небудь*) мати: и мы дєржим тоє подворьє в тых пѣнѧзєх, и листъ записный на то маєм (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); А ѡни рєкли: мы ю(ж) соудили, а єжєли

на(м) нє вѣри(ш), ѡво маємѡ на него свѣ(д)ки (XVI ст. *УЄ Трос.* 64); Але и Жидове маютъ писмо светое, але ихъ то не вспомагаетъ (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1101); Козáкъ нѣ мáючи нѣ збрóи, нѣ шишáка, Стигáєтъ дітáтаръ, бы мóглъ допáсти лошáка (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Г(д)ы ю(ж) были жидовє на пѹщи, и нє мали воды, тогда нарѣкали на моисєа (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 13 зв.); маючи я при собє шляхту… при бы(т)ности самого… Мо(с)чєницкого в то(и) маε(т)ности… вси пожы(т)ки… увεза(л), дε(р)жачы(м) учыни(л) и до рεа(л)нои посεсыε(и)… пода(л) и завε(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 182); **не мати ничого, ничого не мати** — не мати стосунку, відношення (до кого, чого): лє(с)ко єсли бы що хотѣ(л) бѹдовати во(л)ноємѹ боудоватиса нє бѹдє мати до того нѣкто ничого що збѹдѹєтъ (Львів, 1585 *Юр.* 9 зв.); Яцко… повєди(л) и(ж) а дє(р)жу прусы слушнє яко своє власноє къ которому сєнюта ничого нє маєть (Володимир, 1544 *ЛСБ* 103, 22/І d, 2032, 4); **дѣло (дело) мати (мети), мати дело** *див.* **ДѢЛО**;

(що) (*володарювати чим-небудь*) мати: Хоздрóй Пéрскоє Пáнˢство мáючїй, посла(л) Сарвáра свóєго Воєвóду зˢ мно(з)ствомї жолˢнѣрства… абы пєрєшóлъ… ıа(к) нѣáкаа огнѝстаа блѝскавица палáчаа, жгѹ́чаа, и гѹ́бачаа (Київ, 1627 *Тр.* 658); **мати в (у) малженстве** — бути одруженим: кн҃гни… ѡповєдала и жаловала и(ж)… кна(з)… // маючи мєнє в ма(л)жє(н)ствє за собою ѹсади(в)ши мєнє до вєзє(н)а… маєтно(ст) мою рѹхомѹю всю ѡ(т) мєнє ѡтобра(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 128–129); тєща пана Григорьа умєрла… а ѡ(н), маючи дєвку єє за собою ѹ малжєнствє и по близкости своєй кназю Ильи того сє ѹпоминала и королю… частокрот ѡ томъ жаловал и листы (1541 *AS* IV, 270); **въ горсти мати** *див.* **ГОРСТЬ.**

2. (що, із чого) одержувати (одержати), діставати (дістати): А всихъ тыхъ мытъ дєрєвацого мостового подорожъного помєръного масного и солєного владыка маєть дєватѹю нєдєлю (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 200); муляру Петру Нѣмцу… на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемъ былъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408);

(що, од кого) (*діставати, здобувати що-небудь певними зусиллями*) одержувати: пилну(и)тє абы єстє справєдливости вашоє нє чинили пєрє(д) лю(д)ми дла того абы єстє бачєни были ѡ(т) людє(и), бо иначє(и) заплаты нє маєтє ѹ ѡ(т)ца (Хорошів, 1584 *Є.Нег.* 5 зв.);

(що) (*одержувати, заробляти*) мати: ѡтъ атокъ што в домєхъ мають шєстьдєса(т) копъ грш˹ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а);

(що, од кого) (*бути наділеним чим-небудь*) мати: Вы таковѹю влáсть ѡ(т) Бг҃а маєтє, жє чл҃вкѡвъ ѡ(т) врáжїа насылїа избавлáєтє (Чернігів, 1646 *Перло* 53 зв.); **голосъ мати** *див.* **ГОЛОСЪ**; **мати вольный голосъ** *див.* **ГОЛОСЪ**;

(кого) (*відчувати постійну опіку*) мати: они мóва(т)… єсли и(х) стинáютъ, маε(м) іѡáнˢна кр҃стла, єслѝ кáмєнїє(м) побивáю(т), мáємо прѣвом(ч)нка стєфана (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); заправды нєбєски(м) зáстѹпо(м) óного дш҃а и тѣло стєрєжєна бѹдє(т), котóрыи прєбывáючого вˢ собѣ Г҃а нєба… мáєтъ гóста (Київ, 1619 *Аз.В.* 307).

3. (що) (*використовувати що-небудь*) мати: лисици ямы́ маютъ. и птицѣ нб(с)ныи гʼнѣзʼда (1556–1561 *ПЄ* 259 зв.); є же дла́ єдіна(г) // пта́шка, кото́раго называ́ю(т) алкєω(н), кото́рый при бєрєгу морʼско(м) на пѣ́скоу гнѣздо́ собѣ маєть (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 158–158 зв.); *Образно*: Святый бо дух мешъканья в грѣшников не маε(т) (XVI ст. *Укр.п.* 77); **мати осаду** *див.* **ОСАДА.**

4. (кого, що) (*мати в наявності*) мати: То тутъ маємъ толко 7 дней назначоныхъ, абыхмо отъ пасхи... далѣй дней семи не отдалялисе (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 142); нє ма́ю(т) срє́бра и зло́та бла́скꙋ алє *ма́ю(т)* лꙋ́нꙋ свѣта́чоую (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223); не бѣгаймо згоды // зъ братьею нашою, яко родною, а звлаща маючы вси обрꙗдки церкви нашое вцалѣ ненарушоное отъ нихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 188–189); Абы́стє вʼ вѣ́рѣ своє́й... тʼрва́ли И вѣ́рность Кро́лю Па́ну въ всє́мъ захова́ли за кото́рую во́лность вамъ єсть дарова́на Жє́ про́чъ само́го Кро́лꙗ нє́ ма́єтє Па́на (Київ, 1622 *Сак.В.* 39);

(*дотримуватися чого-небудь*) мати (що): тые теды, отщепенцами ставшися,... //... Постъ суботный змышленный противко канонов апостолскихъ маютъ (1626 *Кир.Н.* 26 зв.–27).

5. (що) (*про назву, титул*) мати, носити: Знамє́ніє тєзоимєни́того кнѧ́зꙗ Лва́ градъ сє́й маєтъ (Львів, 1591 *Адел. тит.* 36); Маєтъ, заправды, апостолъ Петръ высокіи почестій тытулы… але не самъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 441); ты боу́дучи до́кторомъ зако́на, и сто́пєнь и ти́тоу(л) док(то)ръскій ма́ючи того нє зна́єшъ // чого бы(с) ты мѣ(л) инши(х) наоучи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216–216 зв.).

6. (що) (*посідати, займати*) мати: маючи мы приставство у князя Андрея... тамъ же, збунтовавшася подданые князя Андрея... //... пана Яна... устреливши... утопили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 6/I, 140–141); Чому́ лє́пѣй нє оуважа́ли того́, жє причинє́ньє сєна́тꙋ... нє на одного́ чл҃ка в по́лщи головѣ зави(с)ло. алє да́вши поко́й ри(м)скимъ дх҃ѡ́внымъ, кото́рій ма́єтъ шєсна́дцатоє... мѣ́сцє абы єго митрополи́тови... оуступи́ти мѣ(л) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 198); Бо оужє я бачу близко конєцъ нашъ, и нашє старшинство тєпєрь єстъ, а завтра нє машъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28);

(що) (*виконувати певні обов'язки*) мати: они за примушеньємъ по неделямъ сторожу на томъ замку нашомъ маютъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 40).

7. (за кого, за що, яко кого) (*вважати когось, щось ким-, чим-небудь*) мати (за кого, за що): єсли жь пакь и всѣ(х) нє послоухає, май жє єго собѣ яко поганина и явʼногрєшника (1556–1561 *ПЄ* 80); Але теперъ не толко Лютеранове... але и тые, которыхъ евангеликове сами жъ за геретики маютъ, новокръщенцы... суть противъ Рымскому папѣ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Ѡи вы ꙗсли, Маєста́тє Хєрувы́мскій... за найдорожшій васъ клє́йнотъ нн҃ѣ ма́ємѡ (Львів, 1616 *Бер.В.* 75); Нн҃ѣ сла́ву твою ꙗснѡ проповѣда́ю, и Тє́бє за правди́вогѡ Бг҃а мо́єгѡ ма́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 74); **за нищо (ничто) мати, ни за што мати** — мати за ніщо: Єго быти Богомъ и человѣкомъ вызнаваютъ, А нашихъ собѣ за нищо маютъ (I пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 28); вси

на собóрах с҃тыми ѡ(т҃)цы оустáвлєннїа покýти ѡ(т)рúнули, а розмнóжили бл ди, и инїа тажкїа грѣхи, же нє тóкмо свѣ́тскїи(м), алє и мнúмїи(м) духо(в)ны(м) за ничто всє мають (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (*Лв.*) 31); Але ми ся овые розводы бѣсовскіе частые, и о ледашто которыхъ у насъ ни за што не маютъ, не подобаютъ! (Вільна, 1608 *Гарм.* 212); **за що мати** — поважати, шанувати, визнавати: И былъ въ всю́мъ, ꙗкъ родичовъ за що мáючи: Твóрєцъ П҃нъ створéньє своє поважаючи. Намъ всѣ(м) вˢ той мѣрѣ, прикла(д) дóбрый с сєбє пода(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 87).

8. (*бути повинним, мусити*) мати: ꙗсноую свєчю б҃жества моє(г) маю зажєчи. въ тємнои хороминє сѣдачи. подобає(т) ми къ ѡ҃цю привєсти плоть мою (1489 *Чет.* 128 зв.); так са нам видєло, штож кн(а)зь Андрѣй маєт за тоє подворьє тыи пѣнази ѡтложити (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); сєс дей листъ маєть до книгъ справъ зємских Луцкихъ... ꙋвєсти (Луцьк, 1572 *AS* VII, 409); нихто з блискихъ, крєвны(х), повиноваты(х) мои(х) жадноє пєрєказы и вступу до ѡ(т)да(н)я тоє сꙋмы п҃нзє(и) чини(т) нє маю(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 1); Тишко маеть ему одорати его ниве, где ему укажеть, а до нивы Тишковы Войтехъ жадное потребы мети не маеть (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 8); Зачимъ безумный то, якомъ реклъ, отступниковъ нашихъ розумъ есть, которыи овецъ Христовыхъ, до скончення свѣта тръвати маючихъ, пастыремъ головнымъ, якъ намѣстникомъ // Христовым, Петра або кого иншого становятъ, и презъ то монархію свою склитити, усилуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 489–490); Чéмъ нє мáємо єго зˢ слéзми погрѣбáти; Бо всѣ́хъ спасєню слꙋжúлъ зˢ любви ѡхóты, злы́хъ карáлъ, добры(х) вáби(л), до дáлшєи цнóты (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); А што са дотычє(т) слу(ж)бы зємскоє воє(н)ноє, тогды я тую службу са(м) заступовати маю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 135); А вины по(л) камєнє воску має(т) дати, и брата пєрєпросити нє ѡ(т)ходячи, и всє бра(т)ство пєрєпросити має(т) (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); ѡ(н), прихиляючисє до права посполитого и науки ѡпєкуно(м) в правє ѡписаны(м), яко минорє(н)нєсъ до ѡпєки брати маютъ у повинъности ѡпєкунъско(и) в року тєпєрєшъне(м)... бы(л) в сєлє Городищу (Житомир, 1650 *ДМВН* 196);

(*бути спроможним, бути в стані*) мати: Ѡхъ мнѣ нє(н)дзному, ꙗ́къ то ѡбжалова(т) маю, Жє вˢ тáкъ вєлúко(м) добрѣ шкóдꙋ подыймáю (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(*бути вправі, могти*) мати: пан Богꙋш нє *маєт* индє нигдє того имѣна ѡбєрнꙋти, алє маєт записати тоє имѣнѣє по своєм животѣ ближнимъ своимъ комꙋ будєтъ єго вола (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); па(н) дꙗ(д)ко... ѡ(т)пусти(ти) рачи(л) и то(г) вжє на мєнє само(м) и по пото(м)кохъ моихъ... по(и)скива(ти) нє має(т) вєчнє (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25); што єслú жъ са годúтъ, нєхáй кáждый оуважи(т), прѣти того троýдно мáєтъ, бо соýть ты́є // котѡ́рыє ємꙋ тóє... вˢ очи рєкꙋтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206–206 зв.).

9. (кого) (*народжувати, ростити*) мати: зємлнин Волынский... дєтєй в сєбє нє маючи, взали были собѣ за сына єго... кнза Романа (Вільна, 1517 *AS* III, 156); кˢто оумєрˢль нє маючі дѣтїй. нєхай поймє бра(т) єго жоноу єго. и въскрєси(т) сѣма братоу своємоу

(1551–1561 *ПЄ* 95 зв.); нєвѣста то(г)ды оубоѓаа маючи єди́но ди́тѧ. плачꙋчи на(д) ни(м) рєкла. што лѣпшого зє злого́ ма́ю выбра́ти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84).

10. (кого) (*приймати, гостити*) мати: маючи у дому своєго гости(и), нє вєдаю, у яки(и) способъ… мєнє самого с тыми го(ст)ми… звєза(л) и мучи(л), и чєрєс з грошми взяли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59);

(кого) (*тримати при собі, держати*) мати: кня(з)ь ку(р)пски(и)... повєди(л) и(ж)... я хмєлє(в)скому самому слꙋгами... єго нє ѡ(т)повєдаю... и того хвєдора... на дворє своє(м)... нє маю ани нє знаю и ни вєдаю ѡ нє(м) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 275); того зра(д)цу в сєбє на (д)ворє своє(м) при собє при слу(ж)ба(х) свои(х) має(т) и ховає(т) (Там само); кожды(и) вл(д)ка ꙋ своє(и) єпа(р)хий нє го(д)ныхъ много сщ҃енниковъ ма́ють, и́ сами́ вл(д)ки людє(и) заби́вають (1600 *ЦНБ* 476 П /1736, 45 зв.);

(що) (*зберігати, тримати*) мати: што то за нерядъ такий, иж белая голова ключи од церкви маеть? (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 538).

◊ **мати у везеню** (кого) — тримати когось в ув’язненні: а над то еще жалостнейшого мнѣ возному оповедалъ, ижъ панъ староста, маючи мя тутъ у везеню, самъ веселячися съ того… всѣмъ гайдукомъ… росказалъ… на церковь Божию стреляти (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295).

11. (що) (*містити в собі*) мати: ма́є(т) бовѣмꙉ ѧзы́къ славе́нскій таковꙋ́ю вꙉ собѣ́ си́лу и за́цность, жє ѧзы́ку Гре́цкому якѡбы приро(д)нє съгласуєть и вла́сности єгѡ́ съчинѧ́єтсѧ (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); Ѿ тала́нтє якꙋ́ю вꙉ собѣ ва́гꙋ ма́є (серед. XVII ст. *Хрон.* 103);

(о чім) (*можна знайти, побачити*) мати (що): Павел святый... споминает, же аж по трех лѣтех пришолъ в Іерусалимъ оглядати Петра о чом маєшъ ко Гал. 23 (Львів, 1605–1606 *Перест.* 51); а потомъ заразом найдуєтся не в Риме, але в Вавилонѣ, славном мѣстѣ ассирийскомъ, о чом маєшъ в пєршом листѣ Петра святого, гл. 13 (Там само, 52).

12. (що) Пред’являти, висувати, заявляти: Єсли што маютъ до мене, ставлюся ихъ милости всюды, гдемъ кажутъ (1596 *Кул.Мат.* I, 70).

13. Важитися, насмілюватися: а тоє прото мовили боѧчисѧ и(ж) бы и(х) нє выгнали змєжи народу. абовѣ(м) та(к) были оура(ди)ли. кто бы ма(л) вы(з)навати ха҃ то змєжи лю(д)ий выгнати єго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 73 зв.).

14. (що) (*налічувати, нараховувати*) мати: сє(м)ко ѡ(т) дому своєго до ма(к)симови(х) сѣни(и) має(т) два сто(п)нѣ (Львів, 1595 *Юр.* 20 зв.); **мати лѣта (лета), лѣта (лета) мати** *див.* **ЛѢТО**;

(що) (*становити, складати*) мати: А пове́дають нѣ́которіи, ижь рай... одно тре́тїю ча́сть ѡ(т) зємли до нб҃съ высо́кость свою ма́єть (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

15. (що, з ким, з чим) (*тримати, підтримувати*) мати: тот власне с идолопоклонники часть свою мает и Христа отреклся есть (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194); И ѿвшємъ в ꙋчтивости сѧ на(и)дуючи, и з ꙋчтивыми товариство маючи (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 90); панъ Бєлє(ц)ки(и),... маючи знаємость з Ыва-

но(м) Водянико(м)... зо всими має(т)ностями выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192–193); **близкость мати (мети), мати близкост** *див.* **БЛИЗЬКОСТЬ.**

16. (що) (*у спол. з ім.*) (*перебувати в стані, виконувати дію, на які вказує іменник*) мати: жона коли роди(т) смоутокь має(т). бо прйшла година єй. а коли сѧ дитѧ народить. южь нє паматоує(т) ѡного смоу(т)коу за радость иже сѧ єсть чл҃кь на свѣтъ народиль (1556–1561 *ПЄ* 419 зв.); Я... маючи ласку и запоможенье от... ключника, городничого... записую малженце своей... на двохъ частехъ именей моихъ (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 33–34); И, маю(чи)... я такову(ю) зє(л)живо(сть)... ѡ(т) єє самоє и сыно(в) єє, а(ж) пєхотою до до(му) своє(г)(о) вроти(в)шися, пришла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 46); Просвѣти нáсъ, абы́смо ѡ(т) всѣхъ познáни бы́ли, и вˁ нищєтѣ оучачи́сѧ, ѡ(т) всѣхъ лáску мѣли (Львів, 1591 *Просф.* 73); **замыслъ мати** — мати намір, замислити: Намóвꙋ тéды оучини́вши... Хагáнъ и Сáрваръ, сýшєю и мóрємˁ по(д)стꙋпꙋютˁ прє(з) Дѣ́ла и стрєлбꙋ́ бꙋ́рачꙋю Мѣ́ста добы́ти зáмыслъ мáючи (Київ, 1627 *Тр.* 681); **мати грѣхъ** — допускатися гріха: жєнá котóраа лєжи(т) и(з) ины(м), хóтѧ(и) жє мꙋжáтка нє має(т) грѣ́хꙋ. Єсли жé нє почáла ѡ(т) нєго (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 96 зв.); **волю (воли, волѣ) мати, мати волю (воли)** *див.* **ВОЛЯ; въ (во) почтивости мати** *див.* **ПОЧТИВОСТЬ; въ повазѣ мати** *див.* **ПОВАГА; въ посмѣховиску мати** *див.* **ПОСМѢХОВИСКО; вѣдомость (ведомость) мати, мати вѣдомость (видомость)** *див.* **ВѢДОМОСТЬ; вѣру мати, мати вѣру** *див.* **ВѢРА; кривду мети, мати крывду** *див.* **КРИВДА; мати в ненависти** *див.* **НЕНАВИСТЬ; мати войну** *див.* **ВОЙНА; мати в (ув) опеце** *див.* **ОПѢКА; мати въ звычаю** *див.* **ЗВЫЧАЙ; мати гнѣвъ** *див.* **ГНѢВЪ; мати дбалость** *див.* **ДБАЛОСТЬ; мати печу, печу мати** *див.* **ПЕЧА; мати респектъ** *див.* **РЕСПЕКТЪ; не мати живота** *див.* **ЖИВОТЪ; печолованя не мати** *див.* **ПЕЧАЛОВАНЄ; под послушенством мати** *див.* **ПОСЛУШЕНСТВО; покою не мати** *див.* **ПОКОЙ; порозуменє мати** *див.* **ПОРОЗУМЕНЄ; старанє мати** *див.* **СТАРАНЄ.**

17. (*уживається для творення майбутнього часу*) мати: яко кири(л)... пишє(т), и(ж) всє сѧ мáє(т) огнє(м) сполѧровáти, и нѣчóго нєчи́стого дó нєба нє вни́дє(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 6); намъ дх҃овнымъ то мѣ́ти надъ и́нˁшихъ пристóитъ, котóрымъ то и кни́га тáѧ до роýкъ достатисѧ мáєтъ (Дермань, 1603–1604 *ПВКРДА* IV-1, 103); рéчєно имъ абы єщє мáло потєрпѣли, длѧ брáтїи свѡ́и; нѡ́выхъ мучєникѡвъ, котóрыи мáютъ оуби́єни бы́ти, ѡ(т) антихрїст(а), и слꙋгъ єгѡ́ мóжныхъ Пр(о)р҃кѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

◊ **верхъ мати** (над чим) — впливати, одержувати перевагу: єднакъ жє // лѧхи хотѣли вє(р)хъ мати на(д) Москвою, почали и(х) знєважати (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165–166); **далеко мати** — не бути рівнею комусь: Бо далеко хлоп от шляхтича мает (п. 1596 *Виш.Кн.* 76); **за зле мати** — обурюватися: негодую, зá зле мáю (1596 *ЛЗ* 58); до котóры(х) пр҃р(о)къ за зле мáючи мови(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); **мати высокость** — бути величним, значущим: А нє ты́лкѡ Панє́нскїй стáнъ вˁ Нóвомъ

За́конѣ, я́кѡ в҃ Ап҃(с)лахъ и и́ныхъ сты҃хъ и За́ко(н)никахъ, ма́єтъ свою̀ высо́кость и залеце́н҃є (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 923); **мати (свой) крестъ** — мати хрест, страждати, терпіти: Ка́ждый ма́єтъ своє́го мо́лѧ, што єго грызе́т҃, любо Кро(л)... любо Духо́вный... Ко́ждый ма́єтъ сво́й кр(с)тъ: В тру́дностахъ, в҃ клопота́хъ... кото́рыи розма́йтыми спо́собами... чл҃ка бѣдного нахо́дѧтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 283); **взглядъ (узглядъ) мати, мати взглядъ (узглядъ)** *див.* **ВЗГЛЯДЪ; входъ мати** *див.* **ВХОДЪ; въ памѧти мати, мати въ памети** *див.* **ПАМЯТЬ; въ сердцу мати, мати на сердцу** *див.* **СЕРДЦЕ; мати в моцы** *див.* **МОЦЪ; мати науку** *див.* **НАУКА; мати око** *див.* **ОКО; мати передъ очима** *див.* **ОКО; мати (своєго) молѧ** *див.* **МОЛЬ; моць мати** *див.* **МОЦЪ; мѣстце мати** див. **МѢСЦЕ; на умѣ мати** *див.* **УМЪ, не мати жадноє потребы** *див.* **ПОТРЕБА; не мати жадноє причины** *див.* **ПРИЧИНА; не (нѣ) мати ровного собѣ** *див.* **РОВНЫЙ; раду мати** *див.* **РАДА; серъца не мати, нѣ мати срдца** *див.* **СЕРДЦЕ; силу мати** *див.* **СИЛА; слово въ устѣхъ мати** *див.* **СЛОВО; столъ мати** *див.* **СТОЛЪ; стоянє мати** *див.* **СТОЯНЄ; умыслъ мати** *див.* **УМЫСЛЪ.**

МАТИЗМА, МАТІСМА *ж.* Одяг, одежа: мовили мєжи собою. нє роздираймо єго. алє връз҃мо жєрєбїй ѡ нєго комꙋ (с) останє. абысѧ писмо выпол҃нило котороє мови(т). роздѣлили собѣ ѡдѣнѧ // мои. и ѡ матизмѣ моєй мєтали ж҃рєбїи. воини бо тоє оучинили (1556–1561 *ПЄ* 432–432 зв.); ѡдѣа́нїє: матісма, ѡдѣ(н)є... убира(н)є (1627 *ЛБ* 151).

МАТИСЕ *див.* **МАТИСЯ.**

МАТИСЯ, МАТИСЕ, МАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** Бути: Лю́бъ ты(ж) нѣ́што рєчє́тъ к҃ Снꙋ, то́ть нє в҃кꙋпѣ вы́шолъ з҃ Ѡ҃ца и Сн҃а з҃ єдино́го поча(т)кꙋ, пєрсона́лнє з҃єдно́чєного, чого Николаєви потрє́ба. Алє нє потра́фитъ в҃ то Никола́й, и тру́днаѧ а нє мо(ж)наѧ нѣ́ѧко має(т)сѧ кꙋ ѡ(т)повєди, и слу́шнє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 291).

2. Вважати себе за кого-небудь: Бо если ся маетъ за такъ мудрого, же постановенье пастыра повшехного... штроѳовати, откуль тая поправа вышла (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

3. Містити в собі, включати в себе. ◊ **маєтъсѧ мѣсце** *див.* **МѢСЦЕ.**

4. (*з інфініт.*) (*давати обіцянку*) зобов'язуватися: естли... тыи жидове мои... въ ономъ мытѣ господарскомъ винни зостануть, тогды маюся самъ готовую заплату за нихъ вчинити (1537 *РЕА* I, 209).

5. (*містити в собі*) включати: запродалъ есми имѣнья свои... з ловы звериными и пташими... со всим с тым, как ся тыи именя въ своихъ границах маютъ, и как отецъ мой и я держал (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/VI, 175); тые приселки мне... пришли... со всими пожитки, платы и доходы... яко ся тое имене мое... и тые два приселки сами в собе в пожиткахъ и обиходехъ и границахъ своихъ маютъ (Затурці, 1559 *ИКА* 87); яко здавна то(т) кгрунтъ в свои(х) ѡколи(ч)ностя(х) и граница(х) сє маєт и завєрає(т), та(к)жє и сє(л)[а], до то(г)[о] мє(с)та Житомєра налєжачыє... в рєа(л)ную и споко(и)ную по(с)сєсыю... пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183).

6. (*жити, почуватися*) матися: я тєж... в Луковє... в имєни... маюсѧ на всєм добрє...

всєго достаток врадник... даєть (Луків, 1558 *AS* VI, 37); ꙗкъ сѧ має(т) мо(и) дѣдусь, добрє сє маєть з ласки божои (к. XVI ст. *Розм.* 16 зв.).

7. (*бути відповідним*) відповідати: и мы́смы положили [титꙋлъ] кото́рый и до ча́сѡвˢ Фо́тїа и Дамаски́на и на́шихˢ нєѡ(т)мѣ́ннє пришо́лъ и трва́єтˢ, и слу́шнє ма́є(т)сѧ и пишєтсѧ (Київ, 1628 *Лим.* 4).

◊ **матися на острожности** *див.* **ОСТРОЖНОСТЬ.**

МАТИСА *див.* **МАТИСЯ.**

МАТИЦА, МАТИЦЯ, МАТИЦА *ж.* **1.** (*внутрішній статевий орган жінки*) матка: Албо просто сто(л)ци з водоѫ и приложи подлє поупа, и ѡ(т)кынь борьзо ѡ(т) поупа, бо(р)зо породи(т), стєрєзи щобы нєдо(л)го дръжати, пѫпа щобы матицѣ нє вытєгнꙋ(л) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10 зв.); Жи́вотъ: Живо́т(ъ)... албо брухъ, албо жолу́док, та́кжє ма́тицѧ (1627 *ЛБ* 37).

2. Породілля: Рожєни́ца: Ма́тицѧ, породѣлѧ, порожєни́ца (1627 *ЛБ* 37).

3. (*плідна самиця у тварин*) матка: Панъ Юрє(и)... заграбилъ... //... козъ сємдєся(т)... свинє(и) мати(ц) и вєпровъ нєкоръмныхъ сто три(д)цатъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

4. *Перен.* (*джерело чого-небудь*) основа: Хс҇ яко є(с)т глава цр҇кви своєи; та́къжє и лоза ви́нˢнаѧ нарица́єтсѧ; и ма́тица живота пода́тєлнаѧ рѡ́зкамъ сво́имъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48).

Див. ще **МАТКА.**

МАТИЦЯ *див.* **МАТИЦА.**

МАТИЦѦ *див.* **МАТИЦА.**

МАТІСМА *див.* **МАТИЗМА.**

МАТКА, МАТЪКА *ж.* **1.** (*жінка стосовно своїх дітей, родителька*) мати, матір: они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ: отца моего Гридка, матку Татіяну, дядка Семіона... и самого мене Сенка (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); Гды ма(т)ки видѧчи дѣто(ч)ки свои, которыи прє(д) ѡчима и(х) забивали. И кождаѧ с ни(х) рєвно плакала и нарѣкала (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 143); того жъ дня... тыежъ обадва вышъ менованые попы... на домъ того ж Ивана... кгвалтовне нашовши, жону его, а матъку тое девъчины... били, тлукли и за волосы по подъворъю волочили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476); **Дѣва Матка** — Богородиця: Пєршє з Дв҇ы Ма́тки, рачилъсѧ наро́ди́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); **Ізвѣстованьє Матки Божей** — (*церковне свято і календарна дата*) Благовіщення: ина два годы выйдуть тому року передъ Ізвѣстованьемъ Матки Божей прійдучое, нынѣшнего индикта десятого, за три недѣли (Краків, 1507 *РЕА* I, 69); **матка божа** — назва церковного свята і календарна дата: ро(к) бо(ж) а҇ ф҇ п҇ д҇ в по(н)дєло(к) по ма(т)цѣ бо(ж) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 21 зв.); **матка Божа зелная** — церковне свято і календарна дата: Их Милость вєлєли и рюк выслуханю зложили, в субботу после матки Божєй зєлноє (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367); **Пренайчистъшаѧ матка** — те саме, що **Дѣва Матка**: А Прєна́йч҇стъшаѧ Ма́тка всю́ды шука́ла: И пі́лнєсѧ ѡ нюмъ мєжи́ людми́ пыта́ла (Львів, 1616 *Бер.В.* 87); **Пречистая Матка** — те саме, що **Дѣва Матка**: Пречиста Мати: нє

мнѣ́й в' тымъ станѣ малжє(н)скїй Пан'єнскому єстъ рóвный, Гды люба Пáнною на вѣки зоставýючою, Прєч(с)тую Мтку свою по(д) заслóною малжє(н)ского стáну, Па(н) мѣти зєзвóлилъ, вєдлугъ свѣдóцства Лу(к): с (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925); **Пречистая матка Панна** — те саме, що **Дѣва Матка**: Пречистую матку Панну засмутивши, И материнскимъ ю жаломъ обложивши (Львів, 1630 *Траг.п.* 163).

2. Те саме, що **матица** в 3 знач.: взяли... свиней маток пятдесятъ, кождую шацуеть по золотыхъ пяты польскихъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

3. *Перен.* (*про церкву*) (*першооснова, прародителька*) матір, мати: яко (ж) тоу(т) богобóйноє православного хр(с)тїанина ср(д)цє на тоє смотрєчи нє з(д)ригнєт'сѧ, видѧчи та(к) вєликоє ѡ(т)стоупє(н)є сына(л)кѡ(в)... ѡ(т) мат'ки црќви (мовлю) вóсхо(д)ноє (1589 *Розм.пап.* 4); Никды не росказуетъ облюбе(л)ница Христова, то есть матка наша церковъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 57); тая унѣа восточную церковь матку маетъ, а западную маетъ отчима — костюлъ (1626 *Кир.Н.* 16); Црќовъ Ієр(с)лúмскаѧ, таѧ єстъ мáткою оучúтєлкою всѣ́хъ иншихъ црќвєй (Львів, 1646 *Зобр.* 34).

4. У складі вл.н.: а хотаръ... монастыру... // дѣлом жє долу на могилу єввину... долиною, право на матку васлуя, васлуєм маткою, долу до оусти дубровица (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260–261).

МАТЛѦРСТВО *с., перен.* Махлювання, крутійство: Вмѣ́сто засъ смирєниѧ, простоты, и нищєты грьдо(ст), хитро(ст), матлѧрство, и лихоимъство владѣ́єтъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 78).

МАТНЯ *ж., перен.* (*невигідне, небезпечне становище*) пастка: а такъ насъ до тоеи жъ матни, въ которую самъ влезъ, супътелне вправити помышливаетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); звыкли ваши дх̑овные... ловити и до ѡ́ноє матнѣ яко бє(з)розу(м)ноую рыбоу... заганѧти (1598 *Розм.пап.* 25); Для того жъ вы и не можете зъ тоее матнѣ вылѣзти, жестеся вси згодне за кламливыми науками духовныхъ вашихъ и сумнѣне отдали, и ихъ во всемъ слухаете, повѣдаючи то собѣ за наиболшый артыкулъ вѣры слухане оныхъ (1603 *Пит.* 36).

МАТОНЬКА *ж.* Матінка: Bidnasz moiá hołowońko O neszteszniaiasz mátońko Sczos mia ná świt národyłá (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще **МАТЕЙКА, МАТУНКА.**

МАТОЧАНА *ж.* (*середня частина колеса у возі*) маточина: бялого желѣза бляхъ 111; контовых гвоздей фаска една; до маточанъ рифъ осмъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

МАТРЕЦА *ж.* (*форма для виливання літер набору*) матриця: по ско(н)чании живота Его знаишлисѧ таковыє купчиковє хотѣвши ѡныє усѣ матрєцы И приправы друка(р)скиє купити (Львів, 1585 *ЛСБ* 70).

Див. ще **МАТРИЦЕСЪ.**

МАТРИКА *див.* **МЕТРИКА.**

МАТРИЦЕСЪ *ч.* Те саме, що **матреца**: до того... пи(л)но пєрєстєрєчы трєба было єсли ѩки(и) злого сумєнѩ чл҃къ нє утаилъ ѡтобравши матрицє(с) ѡ(т) єго м(л) господарѩ, всѣ(х) тєды лѣтє(р) албо матрицє(с) має(т) быти в

личбѣ 254 (Львів, 1642 *ЛСБ* 359, 1); Книги це(р)ковныє... ѡ(т)дано п҃ андрєєви стрєлє(ц)кому и ма(т)рицє(с) и кунштa друка(р)скиє в склєпѣ старо(м) по(д) школою и ключъ ѡ(т) нєго (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.).

МАТРОНА *ж.* (*старша за віком поважна, шанована жінка*) матрона: єщє ку тому и оуцти́вымъ матро́номъ по(д)часъ о́ныхъ пока́зоватисѧ нє встыдитъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206); Вѣдѣла тоє пн҃и поцтивая ма(т)рона (1636 *Лям. о пр.* 5 зв.).

МАТУНКА *ж.* Те саме, що **матонька**: ta y horczki liboy pubrał Oś Matunko sczom ia wyhrał Na toim lichy (!) iarmarku (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще **МАТЕЙКА.**

МАТУХНА, МАТУХЪНА *ж.* Матуся, матінка: Я... вызнаваю и чиню явно симъ моимъ листомъ... иж... з ведомостью а позволенемъ... панее зохвее... панее а матухны моее... //... былам выдана в стан... малженскии за... пана Василя (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 197–198); Што сѧ дотычєт ѡпєки, напрод господарини и матухнє моєй милой... и дѣткамъ моимъ милымъ... а к тому ѡтчизнє и всєй моєй маєтности, то всє поручаю въ ѡпєку напрод Пану Богу, потомъ... вєлможнымъ паномъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 396); а матухъне моей... а мнѣ, яко отчичу, выкупити тую то другую менованую третюю часть, черезъ пана отца заведеную, албо записаную, пришлю (Шелвів, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 319).

МАТУХЪНА *див.* **МАТУХНА.**

МАТЧИНЫЙ *прикм.* (*який стосується матері*) материнський: Тєжъ котораꙗ бы дє(в)ка бє(з) воли ѡ(т)цо(в)скоє и ма(т)чиноє шла заму(ж) таковаꙗ ѡ(т)падываєть ѡ(т) посагу (1566 *ВЛС* 63).

МАТЧОХА *див.* **МАЧУХА.**

МАТЪКА *див.* **МАТКА.**

МАХАТИ *дієсл. недок.* (чим) (*робити помахи у повітрі*) махати: пьꙗныи бо молитсѧ. // махаꙗ роукою своєю по лицю своємꙋ (1489 *Чет.* 332–332 зв.); **махати рукою** *див.* **РУКА.**

МАХИНА *ж.* (*про щось велике, громіздке*) махина: за шє(ст) дн҃ій сътвóри(л) бъ҃ нбо и зє(м)лю, гóры вєли́кїє, хó(л)мы,... и прóсто мóвѧчи, та(к) вєли́кую махи́ну... за ча(с) малы(и) та(к) спрáви(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 213); Єдна(к) всєго свѣ́та махи́ну своими рáмєнами сустєнтуєтъ або дръжи(т), крꙋгы нб҃(с)ниє // наганѧ́єтъ, вѣтровъ сró́гость повстѧгає(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15–15 зв.); збудовáли тýю махи́ну з҃ кáмєнѧ чты́рєхъ стóпъ вєличиною, и собѣ грóбъ тáмъ оучини́ли (Вільна, 1627 *Дух.б.ж.* 5); *Образно:* Дви́гнєтъ Гс҃ махи́ну котрую зробúли (Львів, 1631 *Волк.* 14); Єжєли махи́ну тогѡ свѣта, зо всѣ́м҃ створєн҃єм҃ з҃ ничóго слóво(м) єди́ны(м) Бг҃ъ всємогꙋ́чїй створи(л) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 913).

МАХІВАРЪ *ч.* Вид сукна: ма(х)рáма, махіва(р), кóльдра, альбо прости́рало (1596 *ЛЗ* 57).

МАХЛОВАТИ *див.* **МАХЛЮВАТИ.**

МАХЛЮВАТИ, МАХЛОВАТИ *дієсл. недок.* Махлювати, шахрувати: махлюйте як хочете, махлюйте и лжѣте и тую ж лож другими подпорами неправд боронѣте

(1598 *Виш.Кн.* 40); Tot Pan sczo znáiet w świti hárast máchlowáty Poydu iscże za znaydu koho oszukáty (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

МАХЛАРСКИЙ *прикм.* Шахрайський: ло(ж) махлар'скую улѣпи́ли єстє мовачи, ꙗко омы(л)кою сѧ та(к) стало (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.).

МАХНЕНЄ *с.* Мах, помах. ◊ **єдным махненем** — (*відразу, дуже швидко*) одним махом: Єст у нас славный звытяжця, который єдным махненем 185 тисящ войска асирийского побил (1599 *Виш.Кн.* 55).

МАХНУТИ *дієсл. док.* (чим і без додатка) (*зробити рух, помах чимось у повітрі*) махнути: и росказа (!) бг҃ моисеѡви абы взꙗ(в)ши // палицу, котрою морє раздѣливь. то(д)ча (!) мо(и)сє(и)… ма(х)нуль двакро(т), и оудариль палицєю ѡ камє(н) Тогда потєкла въда (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 13 зв.–14); **махнути рукою** *див.* **РУКА**.

МАХОМЕТАНСКИЙ, МАХОМЕТАНСКІЙ *прикм.* Магометанський, мусульманський: Лечъ онъ Махометанскимъ закономъ погордилъ, ижъ му ся здалъ быти шкодливый и шкарадный (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 973); Ѡ(т)повѣдаю ти, ꙗдови́тый ꙗщорїй на́родє: а махомєта́нскїй по(д) пла́щикомъ Хрїстїа́нского на́звиска, ѡ(т)ро(д)ку (Київ, 1632 *МІКСВ* 278); Та́къ те́жъ на́ потлумле́н'є и згу́бу Па́нствъ и вла́дзы нєчистоє махмєта́нскоє, а на выкорєне́н'є всѣ(х) Бг҃ꙋ нєнави́стныхъ и бры́дкихъ єрєти́цтвъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 314).

Див. ще **МАХОМЕТСКИЙ.**

МАХОМЕТАНСКІЙ *див.* **МАХОМЕТАНСКИЙ.**

МАХОМЕТСКИЙ, МАХОМЕТСКІЙ *прикм.* Те саме, що **махометанский**: которы(и) сѧ будє(т) боронити стары(м) и свои(м) махомє(т)ски(м) новы(м) законо(м) (XVI ст. *КАЗ* 632); чє(р)нє(ц) єде́нъ арїа́нинъ… зложи(л) нѣакїй алкоранъ, котры(м) махомє(т)скїє блоу́ды по всє(м) свѣ́тѣ ро(з)шили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5).

МАХОМЕТСКІЙ *див.* **МАХОМЕТСКИЙ.**

МАХУМЕТАНИНЪ *ч.* Магометанин, мусульманин: Подо́бный єстъ блоу(д) махумєта́новъ кото́рыє нє прїймоуютъ вєдлоу́гъ на́оуки своего алкора́ноу ст҃ы(х) причины и взыва́на, дш҃ѣ бл҃жєныє и ст҃ыє кото́рыє з ро́зны(х) свѣ́та краєвъ забраны соутъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238).

МАХЪ *ч.* Мах. Вл.н.: а то є(ст) мєновитє… Швє(ц) А(р)тє(м)… Ма(х) Микита (Житомир, 1609 *ДМВН* 153).

МАЦА, МАЦЯ *ж.* (*міра сипких тіл*) гарець, гарнець: отъ каждое мацы по пенезію, а мостове зъ госьтя — одъ воза по полугрошку брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/І, 29); на кождую комагу мает Єго Милость дати по шести моцъ муки ирже용, по три маци круп, а по маци гороху мєры Володимєрскоє (Володимир, 1552 *AS* VI, 121); А з нєго самого знято су(к)ма(н)… лу(н)ски(и)… на гумнє жита молочєно(г)[о] мє(р)ку, грєчки ма(ц) двє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102); тєпє(р) да(л)єм на трє(х) нєдєлѧ(х) мацоу пшєницѣ за погроубъ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); въ той часъ томѫ жъ попови Георгію и громада малеховская местное постановила: мацю збожа на проскури (1621 *ПДПИ* 178, 106).

МАЦЯ *див.* **МАЦА.**

МАЦѦТИ *дієсл. недок.* (кого) (*доторкатися руками до когось*) мацати: самь ты(ж) єще певнѣишимь ста(л) вѣры хвы, бо г(д)є бы бы(л) з німи Ѳома, тєдє нѣчого бы(с) бы(л) нє зумѣ(л) и нє шука(л) бы х҃а осѧзати або мацѧти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 55).

МАЧАТИ *дієсл. недок.* (що) (*робити мокрим, вологим*) мочити: А костелъ нашъ толко голову або обличе крещающомуся мачаетъ, маючи на томъ досытъ, же оная вода словомъ Божіимъ посвяцона (1603 *Пит.* 52).

МАЧЕХА *див.* **МАЧУХА.**

МАЧЕШИНЫЙ *прикм.* Мачушин: Брати ридние, которыхъ одна мати церковъ светая кафолическая породила, бѣгають, а до мачещиныхъ дѣтей утекаются! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117).

Див. ще **МАЧОШАНИЙ.**

МАЧОХА *див.* **МАЧУХА.**

МАЧОШАНИЙ *прикм.* Те саме, що **мачешиный**: novercalis, мачошани(и) (1642 *ЛС* 282).

МАЧОШКА *ч.* Вл.н.: Иванъ Мачошка (1649 *РЗВ* 174).

МАЧУГА *ж.* Дрюк: Да́рїй... за́разъ ємꙋ́ посла́лъ пилꙋ́, мачꙋ́гꙋ и заво́єкъ бла́зєнскїй, и ли́стъ та́къ напи́санный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

МАЧУХА, МАТЧОХА, МАЧЕХА, МАЧОХА *ж.* (*нерідна мати*) мачуха: кн(ѧ)зь фєдоръ мовил: тоє подворьє заставила мачоха твоѧ брату нашому (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); кгды пришла рѣч, а розница сꙋдовым ѡбычаєм пєрєд ѡбличность нашꙋ господарьскꙋю. с одноє стороны ѡт... кнѧзѧ Или... Ѡстрозского; а з дрꙋгой стороны ѡт матчохи єго, воєводиной... Алєксандры ѡколо ѡправы тых имѣнєй[ѕ] которыє... кнѧзь Костантин... Ѡстрозский... кнѧгини своєй ꙋ вѣнє и привєнкꙋ записал (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385); а... мачосє єго и дѣтєм єє... нє вѣлили єсмо в то ничим сѧ въступати (Краків, 1532 *AS* III, 382); Але вы, вѣрніи, мачуху минайте, святую отчи́зну душам захова́йте (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); с҃новє ва(с)кови... спулє(ч)нє з мачєхою своєю... впу(с)тили сѧ до права домагаючи сѧ пасѣки на полавѣ по оц҃у свои(м) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 6 зв.); хто́бы спалъ з[ѕ] жєною в плынє́нью мѣ́сѧчномъ забиты обо́и нєха́й бꙋ́дꙋ(т) та́къ тє́жь з ма́чохою, з нєвѣ́сткою, з мужчи́ною (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); *Образно*: ва́шъ Костю́лъ зайстє ма́чохою єстъ, а всхо(д)нѧѧ правди́ваѧ Х҃ва Ц҃рко(в) ма(т)кою любо́вною (Київ, 1619 *О обр.* 168).

МАШКАРА *ч.* **1.** Маска, машкара: Слыши, чловече добрый хто жъ кольвекъ (Бо ижесь машкарою лице свое закрылъ, трудно тебе познати) (Володимир, 1598–1599 *Відп. ПО* 1043); Святаго Великого посту зуполне не постятъ, але первое недѣлѣ оскверняютъ двое дни и машкары строятъ (1626 *Кир.Н.* 28); Игры дивы творѧ́шыѧ, или дивотво́рныѧ: кукглѧ́рства... абѡ оубира́нїє сѧ въ Машка́ры, ꙗкѡ то Тꙋ́ры и ты́мъ подо́бныи (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); **зодраласѧ машкара** — (*виявилася справжня сутність*) здерлася (зійшла) машкара: Того́ жъ имъ сино́довый дѣєпи(с) посвѣтчаєтъ // оудаючи жє... ничого сѧ но-

вого нє стало… алє сѧ то(л)ко в͛зновила єдность з ри(м)ски(м) костєломъ… А тáкъ абы сѧ з ни(х) зодрáла тáѧ машкáра, и тóє одѣньє óвчєє, в͛ котóроє сѧ оубирáючи нє толко лю́ди прóстыи звóдѧтъ, алє и хлѣбомъ собѣ нєналє́жнымъ бѡ́ки ростыкáю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.–39).

2. (*зовнішній вигляд, що приховує справжню сутність когось, чогось*) маска: вчóра боу́дꙋчи прєложóны(м) ни в чо(м) нє єсть ѡ(д) машкáръ рóзный // тꙋтóшнїй живо(т) абóвѣ(м) ꙗкъ та(м), то(т) королє́в͛скꙋю, дрꙋгїй воєвóды, ин͛шїй жолнѣ́ръскꙋю ѡсобꙋ на собѣ нóсѧ(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 103–104).

3. *Перен.* Недолюдок, потвора: Лечъ вѣдомы суть православнымъ душегубныи знатыи машкари, и стрѣлы на ныхъ самыхъ оборочающіися! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 578).

МАШКАРНИКЪ, МАШКАРЪНИКЪ *ч.* **1.** Блазень: Але и тые самые дѣролазцѣ, наемницы, злодѣи, разбойницы, волци, драпѣжницы,… игрцы скоморохи альбо машкарники, всяк вид злобы мирское пришедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Те саме, що **машкара** у 3 знач.: нн҃ѣ пога(н)скїє оучитєли, аристотєли, платоны, и другїє ты(м) подобныє ма(ш)кар͛ники… в дворє(х) х҃а б҃а владѣю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 261 зв.); я къ таковыми машкаръниками (безъименъными) не звыкъ справы мевати (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1049).

МАШКАРСКИЙ *прикм.* Негідний, нікчемний: Чи нє лѣ(п)шє было в͛ простотѣ ср(д)ца хвалѧчи б҃га, з нáми посполꙋ здоровы(м) бы́ти, ни(ж)ли нн҃ѣ… комєдїиски(м) и (ма)шка(р)ски(м) набожє(н)ство(м) ѡболѣти і оумрѣти (1599 *Виш.Кн.* 217 зв.).

МАШКАРЪНИКЪ *див.* **МАШКАРНИКЪ.**

МАШТА *ж.* (*високий стовп, вертикальна або похила конструкція на судні для встановлення вітрил*) щогла: алє бѣда ты(м), которыє нє моцнєсѧ за жакглѣ, албо машты ѡкрє(н)тꙋ ꙋ́ймꙋю(т), а ла(т)вє сѧ похо(л)заю(т), и длѧ дочо(с)нои славы ꙋпадаю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451); И ꙗ́къ жєглѧ́ръ áлбо шты́рникъ… нє на пєрє́днєй чáсти кораблѧ́ áлє на зáднєй при мáштѣ оусѣдáєтъ: тáкъ ч҃лкъ прєз͛ мóрє тóє жи́тїа бꙋ́рноє, Ѿкрутъ животá свóєгѡ оупрáвити хотѧчи, нє при Пáмѧти ѡ прóдкахъ, своихъ… нєхáй оусѣдáєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168).

МАШТАЛЕРЪ, МАШТАЛИР *ч.* Машталір, візник: Голо(в)щина рємєсныхъ людє(и): золотару… машталєру, кра(в)цу… тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); подданые короля… Володимерские: Миско Коминъка… машталир змарлого пана Загорского… розрꙋх межи людми хрестиянскими… учинили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); возницъ, машталеровъ… тыхъ всих҃ъ побили и помордовали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 428).

МАШТАЛИР *див.* **МАШТАЛЕРЪ.**

МАШТАРНЯ *ж.* Маштарня, стайня: а я мъ кони повелъ до маштарни и самъ ся есми з ыными товаришми поклали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 380).

МАШТЪ *ч.* Вітрило, парус: Постáвъ: Поста сукнá, прѧ́жа, и ты(ж), мáшт͛ окрутовы(и) (1627 *ЛБ* 89); Бýдєтъ тóтъ ч҃(с)тный кр҃(с)тъ

Ва́ше(и) кн҃(ж): Мл҃(с)ти, ꙗкъ нѣколи(с) Ма́штъ улє́сєссови на ꙋварова́нъєсѧ Сѵ́рєнˢ ро́скошей тогѡсвѣ́тнихˢ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

МАЩѢНЄ *с.* Мащення, намащування: Іюда… моркоталъ на жону за тото мащѣня, що мастила миромъ ногы Христови (XVI ст. *НЄ* 41).

МААТЕЛЬ *ч., перен.* (*про Бога*) повелитель: да єгда повєли(т) вамъ маатєль, ѡ(т) сєѧ жи(з)ни прєходити да иматє тоє готово зˢ собою (п. 1596 *Виш.Кн.* 267).

МААНЇЄ *с.* Маяння: маа́нїє, и помаа́нїє, тоє (ж) (1596 *ЛЗ* 57).

МГЛА *ж.* **1.** Мла, імла, туман: Собѣ повѣтрѣ при(с)тупъ ѡбравши, такъ ꙋры своє шикова(л) проти(в) всходу сл҃нца ажъ кгды мгла к полуднє виꙋпала, а сл҃нцє ся я(с)ноє ро(с)свѣтило (1582 *Кр.Стр.* 45); Абовѣмˢ вода́ мо́рскаѧ въсхо́ди(т) на высоту, соу(п)тє́лными вапо́рами, воскоурєнамъ альбо мгла́ми (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); которїй зємлю; разли́чними цвѣти оукраша́єть, А мо́рє мгла́ми тємними покрива́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. (*неосвітлений простір*) мла, темрява, морок: Мракъ: Морокъ, мгла (1627 *ЛБ* 66); а коли зашло сл҃нцє повста́ла мгла тє́мна (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

3. *Перен.* Темрява, темнота, неуцтво: Тємностю бо́вѣмъ зайстє доткливою и мгло́ю закри́тою, которыико́лвєкъ изˢ Бо(з)кою (є)вг҃лскою Исто́рїєю, и и́ныхъ Бг҃оно́сныхъ Ѿц҃ѡ(в) Дх҃омъ с҃. мо́вєною наукою, нє згажаютъсѧ снопки, рачєй полова, анѣжли наукою и суть и называ́тисѧ го́дни суть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 188); И мы прєтѡ бра́тїє… вˢ мглѣ єстє́сˢмѡ мысл҄ˢной… бѣдꙋ́ємѡ, идѣмѡ до Х҃а, и нє ѡ(т)стꙋпа́ймо ѡ(т) нє́го (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 443); **въ очи мглу пущати** (кому) — туману напускати (на кого): Видятъ облудникове, читаютъ и вѣдаютъ, а толко невѣдомымъ людемъ въ очи мглу фалшу пущаютъ, абы свѣтлости правды видѣти не могли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 634).

МГЛИСТЫЙ *прикм.* **1.** Імлистий, туманний: Пото(м) дн҃ь потканꙗ ѡбра(л) мгли(с)ты(и) абы на нєпрıꙗтєлꙗ мо(го) сна(д)нє бє(з)вѣ(с)ти ꙋдари(ти) (1582 *Кр.Стр.* 45).

2. Темний, чорний: ꙗкˢ нѣ́ѧкаѧ мгли́стаѧ мо́цъ нахо́дитъ, и злє́гка на кшта́лтъ гꙋсто́го повѣ́тра ѡтѣмѧ́єть свѣчꙋ́, кото́раѧ оуста́внє горѣ́ла и свѣти́ла; такъ на тамъту́ю свѣ́тлость по́крывка нанада́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 75).

МГНОВЕНІЄ, МГНОВЕНЇЄ *с.* Мить. ◊ **въ (во) мгновенію (мгновенїи) ока** *див.* **ОКО.**

МГНОВЕНЇЄ *див.* **МГНОВЕНІЄ.**

МГНУТИ *дієсл. недок.* Змигнути, моргнути. ◊ **оком мгнути** *див.* **ОКО**.

МДЛЄ *присл.* Млосно, зле, недобре: Бла́гѡ: Нє гара́здъ, мдлє́, нєдо́брє (1627 *ЛБ* 7).

МДЛИСТЫЙ *прикм.* Слабкий, податливий, нестійкий: Кто́ жˢ є(ст) зˢ люді́й… та(к) ср(д)цє(м) скамєнѣ́лы(и) Жє(б) нє схотѣ́лˢ змѧ(к)чѣти; И бли́жнємꙋ всѣ́ оура́зы Бꙋ́дꙋчи тє(ж) са(м) мдли́сты(м) Нє прєба́чи(л) прє(з) всѣ́ ра́зы Ср(д)цємъ щи́ри(м) и чи́сты(м) (Київ, 1630 *Имнол.* 4).

Див. ще **МДЛЫЙ**.

МДЛИТИ *дієсл. недок.* (що) Знесилювати, ослаблювати: дш҃оу бовѣмъ и тѣло мдлишъ, ѡтыймꙋєшъ оуживана члонковъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.).

МДЛОСТЬ *ж.* (*неприємне, млосне відчуття*) нудота: По которомъ утартью устъ моихъ, заразомъ мдлость и нудга великая, увъ уста зъ руки моее, ядъ и трутизна въ мене пошла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 487).

МДЛЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **мдлистый**: дх҃ъ албовѣ(м) є(ст) чирствый, албо ѡхо(т)ный: алє тѣло мдло и оуломно, и ты(м) срогоє грожєна, лагодны(м) чини(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90); нє заразъ на нєго приходитъ голо(д)... алє ижъ слабо и мдло єстъ прирожє(н)їє нашє, а нєдбалствомъ и лѣнивствомъ,... звитажєны бываємѡ, жє бє(з) грѣха жити нє можємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25);

(*який знесилився, ослаб від хвороби, утоми, голоду*) слабкий, ослаблений: Ѡнъ зостати нє хотѣлъ, повєдаючи, ижъ ѡтъ раны чловєкъ вєльми мдлый єсть (Петрків, 1564 *AS* VI, 250).

2. Некмітливий, нетямущий: Много людєй слабы(х) и (м)длы(х) в розумѣ мови(т) ѡто ꙗко добрый живо(т) ѡ(н), чл҃къ має(т), ꙗ(къ) богаты(и) є(ст)... ꙗко мо(ж)ный и вынєслый (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 23 зв.).

МДЛѢТИ *дієсл. недок.* Мліти, завмирати, умлівати: Сєр(д)цє ихъ правѣ мдлѣло зˢ набожного жалю (Київ, 1622 *Сак.В.* 46); Алє ѡ болю ср(д)цє въ мнѣ смꙋтнє мдлѣєтъ, нє вѣдаючи що сѧ с(ъ) Паном(ъ) далєй дѣєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 15).

МЕВАТИ *див.* **МѢВАТИ.**

МЕД *див.* **МЕДЪ.**

МЕДВЕДЕВЪ *прикм.* Ведмежий. У складі вл.н.: **Медведева голова** *див.* **ГОЛОВА**[1].

МЕДВЕДИЦА, МЕДВѢДИЦА *ж.* Ведмедиця: Мечка: Мєдвєдица (1627 *ЛБ* 63); И вышли двѣ мєдвѣдицы з лѣса, и росторгали з нихъ м҃. и двоє дѣтєй (серед. XVII ст. *Хрон.* 320 зв.).

МЕДВЕДНИКЪ, МЕДВѢДНИКЪ *ч.* (*людина, яка водить прирученного ведмедя*) ведмедник: а з людєй волочащих, которыє бєзъ слꙋжбы // мєшкають и тєж з мєдвєдниковъ, дудниковъ, скрипниковъ... по ѡсми грошєй (Вільна, 1566 *AS* VIII, 88–89); нє днє(с) ли каштєланы, двораны, жо(л)нѣрми... ко(р)чмара(ми), купца(ми), медвѣдника(ми) а ꙋтро попали, а по ꙋтрꙋ бискупа(ми)... починили — сѧ єстє (1598 *Виш.Кн.* 279 зв.).

МЕДВЕДОКЪ, МЕДВЕДЬОКЪ *ч.* **1.** (scorpiones) скорпіон: имєли волосы нєвѣ(с)нє а зубы и(х) бѣлы яко лвовы... а мѣла хво(с)ты подобны мє(д)вє(д)ко(м) и были жала ꙋ хвостє и(х) (XVI ст. *КАЗ* 621); алˢбо єсли бы просиль, яйца, чи скорьпїю. пода(ст) ємоу [скоролоупоу, або мєдвєдька]. єсли жє вы боудоучи злыми. а вˢмѣєтє добрыи дары давати дѣтємь вашимь (1556–1561 *ПЄ* 267).

2. Риба з родини колючоплавців: scorpa(e)na, a(e), мєдвєдокъ риба (1642 *ЛС* 364).

3. Напівдорогоцінний камінь: scorpites, мєдвєдокъ камє(н) (1642 *ЛС* 364).

МЕДВЕДЬОКЪ *див.* **МЕДВЕДОКЪ.**

МЕДВЕЖИЙ, МЕДВЕЖІЙ *прикм.* **1.** (*який стосується ведмедя*) ведмежий: А от скур звериных, то ест: лосей, медвежей... и

иных дробных речей крамных и купецких от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* I (дод.) 556); Панъ Юрє(и)… заграби(л)… //… скуръ мєдвєжихъ три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

2. (*який належить ведмедеві*) ведмежий: И видє(л) є(с)ми звєра з моря выходачую котораѧ мѣла сє(м) голо(в) и рого(в) дєсє(т)… //… а ноги ꙗко ноги мє(д)вєжїи (II пол. XVI ст. *КА* 630–631); **медвежая лапа** — борщівник: aranga(e), ar(um), мє(д)вєжая лапа, зѣлїє (1642 *ЛС* 89).

3. Вл.н.: Кость Мє(д)вєжи(й) (1649 *РЗВ* 373).

4. У складі вл.н.: **Медвежая Лоза**: поченши от устья Руды певное… тою Рудою мимо селце… аж до Поломитого, от Поломитого аж до Медвежей Лозы (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8 /IV, 129); **медвежиє головы** *див.* **ГОЛОВА**[1].

МЕДВЕДЬ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДВЕЖЇЙ *див.* **МЕДВЕЖИЙ.**

МЕДВѢДИЦА *див.* **МЕДВЕДИЦА.**

МЕДВѢДНИКЪ *див.* **МЕДВЕДНИКЪ.**

МЕДВѢДЪ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДВѢДЬ, МЕДВЕДЬ, МЕДВѢДЪ, МЕДЬВЕДЬ *ч.* **1.** Ведмідь: єго жє звѣри в(о) поустыни ѹбоꙗлисѧ. львовє и мє(д)вєди ѹстрєпєтали (1489 *Чет.* 272 зв.); В пущи смєди(н)ско(и) звєръ бываєть мє(д)вєди лоси и сви(н)и (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 197); Давидъ мѣл серце смѣлое на лвы и на медвѣди (Вільна, 1600 *Катех.* 80); мє(д)вѣдь (I пол. XVII ст. *Сем.* 156); Авєсалóмъ тéды Єгѵ́птє всѧ́кому створéню нємóмꙋ вѣ́ровали, и и́мъ бг҃ꙋ належа́чый поклóнъ ѡ(т)дава́ли. Смóкѡмъ, Мєдвѣ́дємъ, Коркоди́лѡмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

2. Вл.н.: панъ станиславъ мєдьвєдь вєли насъ ѡ(т) того копца… до га(ти) (1546 *ОГ* 61 зв.–62); кнѧзь Михайло… а пан Станислав Залєский Мєдвѣдь (Володимир, 1552 *AS* VI, 122); Фє(д) Мє(д)вѣдъ (1649 *РЗВ* 197 зв.).

МЕДЕЛЯНСКИЙ *прикм.* (*про породу великих мисливських собак*) меделянський: цєна собакамъ… за мєдєлꙗ(н)ского пса шє(ст) рублє(и) грошє(и) (1566 *ВЛС* 100).

МЕДЕНЫ *прикм.* (*виготовлений із міді*) мідяний, мідний: котє(л) ѡдє(н) и горшчо(к) мєдєны (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 5).

МЕДЕНЫЙ *див.* **МѢДЕНЫЙ.**

МЕДЖА *див.* **МЕЖА.**

МЕДЖИ *див.* **МЕЖИ.**

МЕДИКАМЕНТА *мн.* Медикаменти, ліки: однакъ изнемогають тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента и довцѣны, гдѣ ядовитыи пострѣлы бѣсурманскіи, въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственныи упередили, и //… ко гробу устрояють мнѣ дорогу (Київ, 1622 *АЮЗР* II 72–73).

МЕДИТАЦІЯ, МЕДЇТАЦЇА *ж.* Медитація, роздуми: нє мнѣ(и) побóжнꙋю и ꙗ́внꙋю ма́єть мєдита́цїю ѡ той жє стаєнцѣ фи(л҃)стий єп(с҃)пъ афє(н)скїй… архєлай на лóжкоу єсть марморóвы(м) положєны(и), хс҃ за(с) в жлóбѣ мизéрно(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15); Частóкроть в'да́чнаѧ томꙋ ст҃óмꙋ Мꙋ́жꙋ ѡ Бг҃ꙋ

и ѡ єгѡ добродѣ́йствахъ медїта́цїа, в҄ о́вꙋю Изстꙋпле́нїа сме́рть порыва́ючи єго, ꙗ́кобы ѡто́шлымъ єго́ ѡ(т) се́бє чини́ла (Вільна, 1620 *См.Каз.* 21).

МЕДЇАМСКЫЙ *прикм.* (*який стосується жителів Мідії*) мідійський: Ви́дачи гѣ статє́чноє дрꙋголю́б҄ство, иж нє то(л)ко са(м) нє смѣє(т) до ре́чей вели́кы(х), а́лє и всѣ(х) оуча́стника(ми) тоє (ж) ла́ски бжей чини(т), мо́ви(т) ємоу́. [Иди в мо́ци Твоє(и) то́й, вы́бави(ш) Іи҃ла з роу(к) медїа(м)скы(х)] (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

МЕДЇАНИТИ *мн.* (*жителі Мідії*) мідійці: ты гедеѡнꙋ проти́въ медїани́то(м) звита(ж)ство даро́ва́лєсь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288).

Див. ще **МЕДОВЕ.**

МЕДЇАТОРЪ *ч.* (*посередник*) медіатор: Ста(л) посре́дѣ: то єсть абы показа(л) ижъ єсть медїаторо(м) межи бгѡ(м) и людми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв); Пови́нности засъ сщ҃єнничєскїѣ..., а́бы былъ прикла́домъ до́брыхъ дѣлъ, а́бы былъ // медїа́торо(м) и посре́днико(м) ме́жи Бг҃омъ и люд҄ми (Львів, 1646 *На г. Дрив.* 3 зв.–4).

МЕДЇТАЦЇА *див.* **МЕДИТАЦІЯ.**

МЕДЛИТИ *дієсл. недок.* Зволікати, баритися: нє медльмо исповєдати грѣхо(в) свои(х) оц҃омъ дх҃овны(м). да ѡ(т)пꙋстить намъ хс҃ъ согрєшѣнꙗ наша (1489 *Чет.* 276 зв.); moror, бавлюся, мє(д)лю, ко(с)ню, бавлю, врєменю (1642 *ЛС* 273).

МЕДНИКЪ *ч.* Яшма: melites, мє(д)никъ камє(н) (1642 *ЛС* 266).

МЕДНИЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МЕДНІЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МЕДОВЕ *мн.* Те саме, що **медїанити**: ꙗ(к) жє мы слыши(м) о(у) ни(х) ка(ж)ды(и) сво(и) азы(к) о(у) которо(м) са є(с)мо зродили мы па(р)товє и медовє и єламиты и которыи мє(ш)каю(т) в мєзопотанїи в... сторона(х) лвѣ(и)ски(х) котораа прилє(г)ла тирии (II пол. XVI ст. *КА* 6).

МЕДОВИЙ *див.* **МЕДОВЫЙ.**

МЕДОВНИКЪ, МИДОВЪНИКЪ *ч.* Медяник, медівник: Фраимъ авраамовичъ... мє(л)... мидовъниковъ... // и ины(х)... рєчє(и) за ко(п) ӥ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 48–48 зв.); pastillum, медовникъ, хлѣбъ сла(д)ки(й) (1642 *ЛС* 302).

МЕДОВЫЙ, МЕДОВИЙ, МѢДОВЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується меду*) медовий: И в҄ ко́ротцє мо́вачи, зо всѣ(х) всє щоко́л҄вєк҄ до дꙋ́шного збаве́на нале́житъ, ꙗкъ квѣ́точки, збира́ючи, а в҄ ска́рбцꙋ ср(д)цъ своѣх҄ склада́ючи, над҄ пла́стръ медо́вый соло́(д)шїй з҄ ни́хъ медъ цнѡтъ чи́нат҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 398); **дань медовая (мѣдовая), медовая дань** *див.* **ДАНЬ; помѣрноє медовоє** *див.* **ПОМѢРНОЄ; чиншъ медовый** *див.* **ЧИНШЪ;**

(*призначений для зберігання меду*) медовий: пограбили а то є(ст) мєновитє: са(л) свины(х) шє(ст)... по(л)тє(и) ѡ(с)мъ... масла дє(ж)кꙋ в которо(и) могло быти вєдє(р) медовы(х) три (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); mellari(us), a, um, медови(й) (1642 *ЛС* 265).

2. (*який пов'язаний із медом як напоєм і медоварінням*) медовий: Заставил єсми кназю Или... двє части... имѣньа моєго ѡтчизного... с корчмами медовыми и пивными

(Луцьк, 1534 *AS* III, 472); пан Вацлав Садковский... заложивъши, шынкъ вшелякий: медовый, пивный, винный,... на чотырох местцах установичне (!) шынковат казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469).

2. *Перен.* Солодкий, спокусливий: а кроплѣ мєдовы(и) роскоши сѹть то́госвѣ́тныи, за которыми оуганѧючисѧ, ѡ в'шитки(х) тыхъ пригода(х) забываємо (поч. XVII ст. *Пчела* 8).

МЕДОНОСЕЦЪ *ч.* (*медоносна рослина*) медонос: mellifer, мєдоносєцъ (1642 *ЛС* 266).

МЕДОРѢЧИВЪ *прикм.* Солодкомовний, облесливий: melliloquus, мєдорѣчивъ (1642 *ЛС* 266).

МЕДОСОЛОДКИЙ *прикм., перен.* Медоточивий, медовий. ◊ **медосолодкии словы** *див.* **СЛОВО.**

МЕДОТВОРНИЙ *прикм.* (*багатий на мед*) медоносний: mellific(us), мєдотворни(й) (1642 *ЛС* 266).

МЕДОТОЧНИЙ *див.* **МЕДОТОЧНЫЙ.**

МЕДОТОЧНЫЙ, МЕДОТОЧНИЙ *прикм.* **1.** Солодкомовний, красномовний: На се́мъ мѣ́стци, за оумол'кне́н'ємъ // тєбе́ чл҃вка, дш҃єзбаве́н'ныи мєдото́чны(х) оу́стъ твои(х) слова коне́ц' взѧлы (Вільна, 1620 *См.Каз.* 7 зв.–8); melliflu(us), мєдоточни(й) (1642 *ЛС* 266).

2. Благодатний, живодайний; цілющий: Што о́нъ ви́дѧчи, и наѹчи́вшисѧ и́ж' всє в' то(м), кото́рїй єго покрѣплѧ́лъ Х҃ѣ мо́жєтъ, и нє то́лко прє(з) сло́вноє напоминан́ьє, ... а́лє дале́ко ба́рзѣй пре́з' молча(н)є, и пре́зъ оучи́нковѹю філосо́фїю, жє́бы, ꙗ́къ є(ст) напи́сано, ѡ(т)тѧ́лъ шѹка́ючихъ ѡка́зїй, а́жъ до // пе́вного ча́сѹ молча́ти постанови́лъ, и мєдото́чнѹю наѹ́ки рѣкѹ загамова́ти (Київ, 1627 *Тр.* 557–558); Ѡцєа́нъ мєдото́чный Мѹ́дрость Бо(з)скихъ ре́чїй, Сла́бый ро́зѹмъ понѧ́ти що мо́жє́тъ чловє́чїй (Київ, 1632 *Євх.* 298).

МЕДОЯДЕЦЪ *ч.* Куниця; борсук: melis, is, звѣръ мєдоядєцъ (1642 *ЛС* 266).

МЕДУСА *ж., бот.* Вид рослини: medusa, мєдуса трава (1642 *ЛС* 265).

МЕДУСЫЧЕНЬЄ *с.* Медоваріння: онъ знову тое мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможенью привести хотечи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслъ, просечи нас за то, абыхмо,... мѣщаномъ волности пивоваренья, медусыченья, горілки паленья и оныхъ шинкованья, водлугъ звичаю мѣстъ наших коронныхъ, здавна осѣдлыхъ и теперь новоосажоныхъ и отъ насъ упривилієваныхъ, надали (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282).

МЕДЪ[1], **МЕД, МІОД** *ч.* **1.** (*густа солодка маса, яку бджоли переробляють із нектару квітів*) мед: а коли придє(т) михаилово цр(с)тво .л҃. лѣтъ и .г҃. лѣта. тогды нє боудє(т) жита. ни пшєници. ни вина. ни мєдоу (1489 *Чет.* 372 зв.); и кн҃гни миха(и)ловаꙗ рєкла пєрє(д) нами кн҃зю андрѣю што(ж) соро(к) дворищь бо(л)ши [ємѹ достало сѧ...] трє(х) а по(л) колоды мєдѹ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Жаловал намъ кнѧзь Кѹзма... ѡ томъ, штож дей люди твои... дєрєво бортноє с подписами казат и мєд крадѹт... и ты дей подданых своих ѡт того повстагнѹти нє хочєш и єщє сама то чинити имъ допѹскаєш (Неполоничі, 1543 *AS* IV, 365); Ани Предтеча саранчѣ не вживал, але

зелiами и медом ся питал (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); "стала ми се въ бору шкода: подрубано сосну бортную, отъ осьми лѣтъ неподглядану, и с тое сосны медъ выбрано" (Володимир, 1608 *Ив.* 287); А они ємꙋ рєкли днѧ сємóгѡ прєд зáходо(м) сл҃нца: что солóдшагѡ над҃ мéдъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 185); *У порівн.*: а голо(с)... з нєба повторє мови(л)... иди во(з)ми книги... и пошо(л) є(с)ми... и да(л) книги и рє(к) ми ѡ(з)ми а (з)є(ж) и(х) и буду(т) го(р)ки жолу(д)кови твоєму алє ꙋ ву(с)тє(х) твои(х) буду(д) соло(д)ки ꙗко мє(д) и взѧ(л) є(с)ми кни(ж)ки... алє коли є(с)ми и(х) и(з)є(л) были го(р)ки чєреву моєму. и рє(к) ми муси(ш) ѡпѧ(т) пророковати (XVI ст. *КАЗ* 623); *Образно*: Єслúбы тобѣ была гóркою хорóба єслú бы(с) тѧготою оубо(з)ства згор҃ши(л)сѧ албо збы́тни(м) пóсто(м) аппєти(т) до мѧ́са оускромúлъ бы(с), албо що иншєє нєзно(с)нє бы(с) ѡ(т)правова(л) б҃а мúлоу(и), которій всѣ ѡныи рéчи сахаро(м) и мéдо(м) вдѧчными и соло(д)кими оучинитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); **липечный медъ** — липовий мед: Волость того монастыра, напродъ: село Нецы зъ фолваръкомъ; у томъ селѣ дымовъ 6, огородовъ 2, там же липечного а меду данного (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); **медъ дикый** — мед диких бджіл: оуготовайтє поу(т) г҃нь, а правы дѣлайтє стєж҃ки єго. са(м) пакь ïѡан҃нь, имѣль одѣнѧ своє, ѡ(т) влосоувь вєл҃блюдовы(х). а поясь кожаныи, на бєдра(х) свои(х). ядєнïє жє єго было, вєр҃шïє и мє(д) дикыи (1556–1561 *ПЄ* 26); **медъ и млеко** — принада, насолода: медъ и млеко подъ языкомъ твоимъ, а воня одѣянія твоего яко воня кадила Ливанова (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); **медъ лѣсный** — те саме, що **медъ дикый**: Так жє тє(ж) ты(ж) и то(т) ст҃ы(и) ч҃лкь iѡ́а(н) и(ж) бꙋ́дꙋчи на пꙋ́щи. ти(л)ко, корѣ(н)ко(в), а мєдꙋ лѣсного оу́жива(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 49 зв.); **медъ прѣсный (пресный, присный, прѣсной), прѣсный медъ** — несичений мед: погорѣли... к тому спижа, живностей, на замок наготовленых // вшеляких, яко на замъку украйном было,... медов прѣсных, и инших речей многих (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125–126); а с тоє пꙋсто(в)щины хоживало к за(м)кꙋ... на киє(в) дачи двє(и) ка(д)и мєдꙋ прє(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*–216, № 37, 125); Тамъ же увъ Острозе сенничого сынъ Михно, за шесть вѣдеръ острозскихъ мѣрныхъ меду пресного, осталъ ми виненъ деветь // копъ грошей личбы литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 37–38); С коморы па(н)ско(и) взяли мєновитє: ру(ч)ниц пє(т)на(д)ца(т) [...], кожухо(в) чотиры [...], мєду прє(с)ного по(л)торы кады,... конє(и) чє(т)вєро, куплєныє по сороку золотыхъ по(л)[скихъ], поло(т)на лъляно(г)[о] аръшино(в) сто (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); и дани мєдовыє которыє идутъ з да(в)ны(х) часо(в) на манасты(р) мєжиго(р)ски(и) и(з) сєлъ... двѣ кади мєдꙋ при(с)ного маютъ зꙋпо(л)на... даваны быти вєдлу(г) старого звычаю (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.); мєновитє взꙗто... //... въ дворє въ комори моє(и) мєдꙋ при(с)ного Кадє(и) пꙗ(т)дєсꙗтъ, кожъдаꙗ кадъ Коштовала золотыхъ ѡ(с)мдєсꙗтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104, 106); мєлъ по ла(т)нски; гєлъ по ара(п)ски а по рꙋ(с)ки мєдъ прѣснои... то(т) мє(д) лꙋчшє єсть кои пчєла веснѣ сбираю(т) (XVI ст. *Травн.* 313 зв.); та(к)же насꙋшивши бꙋквицѣ с прѣ(с)ны(м) мєдо(м) намѣша(и) и (з)варивши піи. сєлєзє(н), и кръ(в) и кашє(л)... оуздоровлѧє(т) (XVI ст.

УТ фотокоп. 6); **недымный мед** — мед, що беруть без викурювання бджіл: acapnon нєды(м)ный мєд (1642 *ЛС* 64); **оплывати молокомъ и медомъ** — плисти, литися молоком і медом: а ви́дачи боле́знь єгѡ, з'ст8пи́лъ е́смь а́быхъ єгѡ вызволилъ з р8́къ єгѵ́птановъ и вывел' з' земли о́ной до земли до́брой и просторо́нной до земли кото́раѧ ѡплыва́єтъ молоко́мъ и ме́домъ (серед. XVI ст. *Хрон.* 81).

2. (*легкий хмільний напій, виготовлений із меду*) мед: даровалъ пречоному мѣсту... зложенье и шинкованье пива и меду и вина, которое жъ Нѣмецкимъ языкомъ зоветься шротарство (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Капъщизна. С коръчомъ платъ идеть на воєвод8 в которо(и) коръчмє шинък8ютъ пиво ѡ(д)но або мє(д) або ѡбоє и пиво и медъ с каждоє ѡ(д)нако по двє копє грошє(и) и по д҃ гроши и по в҃ пєнази (1552 *ОКЗ* 39); Пото(м) хотѧчи ѡны(и) людъ гр8бы(и) зъ окр8тно(с)ти звѣрѧчей до скромнѣ(и)шєго житиѧ привє(с)ти, мєдо(в) сичєнѧ способи вынале(з), и бєсѣды ча(с)тыє и ко(р)чмы по(с)политиє по(с)тановы(л) (1582 *Кр.Стр.* 54 зв); Наумъ Климовичъ а Жда(н) Ивановичъ пришє(д)ши до дом(у) ши(н)ковного, гдє мє(д) ши(н)ковано, тамъ же, де(и)... Сха(р)ю Кгєршоновича бєзъви(н)нє... ѡкрутнє збили, зрани(ли) и змо(р)довали и шкоды нємалыє починили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Як ся усправедливиш богу с того карчмарства, которое всѣгды во адѣ чрева своего носиши и которое смачнѣйшее пиво, мед или вино коштуючи, тое горлом глытаеши, а которое ти не любо, тое подлѣйшим черевом, възницким, мысливским, давати повелѣваеши (п. 1596 *Виш.Кн.* 74); Теды и того явне Богъ скаралъ: гды жена его сытила медъ къ Рожеству Пресвятой Богородици, хотѣла мѣти поповъ въ себе на обѣде ведлугъ давного звычаю и мѣла сполечность показувать костела римского исъ церковю восточною, але не допустилъ костелъ (поч. XVII ст. *КЛ* 79); міод піті — hydromeli (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); 18 гє(н)ва(р) в второ(к) по по(с)вєщєню, ѡбѣдъ бра(т)ски(и) на вл(д)ку, чє(рн)цо(в) попо(в), шлѧ(х)ту, з пиво(м), мєдо(м), вина 8 го(р)цє(и) и за горѣлку всє на всє коштуе(т)... 41 и 14 ½ (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а); Що на(д)мѣ́р8 то грѣхъ: нє ви́(н)но ви́но. алє па́нство прокла́то. То́жъ роз8мѣ́й ѡ мєд8, мал'мазіи, алака́н'тѣ, и ѡ горѣ́лцѣ, и вса́кїй // напо́й, єсли бєз мѣ́ры: то смє́рть, а калѣцтво слѣпота, д8́ши, и тѣл8 тво́єм8 (Чернігів, 1646 *Перло* 12 зв.–13); **медъ кануный** — (*святковий обрядовий хмільний напій, виготовлений із меду для святкування великих і храмових свят*) канунний мед: А потомъ, мало на томъ маючи,... наслалъ моцно кгвалтомъ слугъ своихъ о колконадцатъ человѣка, на домъ подданого манастирского Евтуха, въ селе манастирскомъ, где былъ медъ кануный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 392); **медъ питый, питый медъ** — (*легкий хмільний напій, виготовлений на основі розведеного водою меду з додаванням хмелю, прянощів та ін.*) мед питний: Отъ винъ всякихъ — отъ угорского вина, отъ каждого гарнца пнз. 2... Отъ бочки пива чорьного, отъ бочки меду питого, хто бы его за границу везъ, гр. 6 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); меду присного выкопали полбочъковъ чотыри, меду питого полъбочъковъ чотыри, масла фасокъ десятъ, воску каменей пять, котловъ пивных и горелчаных

два (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграби(л)... //... питого медꙋ бочокъ сємъ... липъцꙋ лꙋбокъ двана(д)цатъ ко(ж)даꙗ коштовала по золоты(х) три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв., 28 зв.); **медъ пуйный** — те саме, що **медъ питый**: побрано муки пшеничную и иржаную, солоды пшеничные и иржаные, крупы, горохи, пшона, маки, семеня ильняные и конупные, проса, суль, меды пуйные — тое все выгромажоно и побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); **медъ розъсычаный** — те саме, що **мед сыченый**: не урядовне побрали //... меды розъсычаные, добровольные, а не шинковные, пиво, горелку, которое дей пите на потребы свои власные мели, то есть на посвечене домовъ нашихъ и на инше потребы свои (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 254–255); **медъ сыченый** — (*мед, розведений водою або настояний на чому-небудь*) сичений мед: так теж живности, которые в томъ манастыре для приеханья пана моего его милости, пана столника, наготованы были, тоесть муку пшеничъную и житную, крупы, пшоно, мед сыченый, пиво, сыры, масло,... кгвалътовне побрали (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 408); па(н)... Нємиричъ, запє(р)ши ся з лю(д)ми в мєстє, которыхъ на то(т) часъ для ѡбороны в мєстє при собє мє(л), пришє(д)ши до ко(р)чмы, са(м) замокъ в коморє ѡ(т)бивши, взялъ мєду сычєного бочокъ дєсє(т), а горѣлки ква(р)т полтораста (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); **пластовый мѣдъ** — стільниковий мед: Страдо́вный мє́дъ: Пласто́вый мѣ́дъ (1627 *ЛБ* 122); **пластръ меду** — стільник меду: Самсонъ кды в зємлю филинстимскꙋю милостю дв҃ци знаты(и) пришо(л), лва в дорозѣ знашє(д)ши задавилъ, з кото́рого щє́кы що правдивє чоу(д) нємалый пластръ мєдꙋ вы́шо(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 182 зв.); слѡва Па́н҃скїѣ, слѡва сꙋ(т) чи́стыѣ, пожада́ншыѣ на(д) зло́то и на(д) камѣ́нїє дорого́є мно́гѡє; и соло́дшїѣ на(д) пла́стръ мє́дꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 336); **пластъ (пластъ) меду** — те саме, що **пластръ меду**: Со́тъ: пла́стъ мє́дꙋ, стѣнни(к) (1627 *ЛБ* 119); Страдо́вный мє́дъ: Пласто́вый мѣ́дъ, Пла́стъ мє́дꙋ (Там само, 122).

3. *Перен.* Духовна пожива: Нєха(и) ми хто пода(ст) милꙋю прохладꙋ, въсприꙗти х(с)а сла(д)чаишого медꙋ // ꙋстами и ср҃це(м) того поживати, и пречисты(х) таинъ з вѣрою приꙗти (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 81–82); за́ко(н)нїкъ кото́ры(и) хочє(т) дꙋхо(в)ны(и) мє(д) роби́ти, має(т) ꙗко мꙋ(д)раѧ // пщо(л)ка... цно́тꙋ... збирати... а в оулии ср(д)ца своє́го... покладати и захововати (серед. *Кас.* 63–63 зв.).

4. Вл.н.: Тєѡдо(р) мє(д) хоружи(и) и по(д)воєводи(и) (Київ, 1624 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 3, 1).

Див. ще **МЮД.**

МЕДЪ[2] *ж., бот.* Дика кориця, запашна кориця: касїа ѳистєла по ла(т). и по грє(к)... дївїи мє(д) по рꙋсски... дивїи мє(д) растє(т) в вєлики(х) троста(х) (XVI ст. *Травн.* 145 зв.).

МЕДЪНИЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МЕДЫКЪ *ч.* Медик, лікар: свѣ(д)ча(т) натоуралистовє и мє́дыковє албо ликари, ижъ такїй єстъ до мнѣмана або розꙋмѣ́на в рожє́ню людє́й скоу́то(к) и така́а мо(ц), жє нємова(т)ко єи ꙗ́къко́лвє(к) ма́тка єго зачина́ючи, в мысли и мнѣма́ню мѣ́ла, зна́къ рє́чи, ꙗ́кый

за́вшє прєкладáєтъ, котóрой рéчи зна́чный прикла(д) в꙽ бытєйскы(х) читáємъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 68 зв.).

МЕДЬ *див.* **МѢДЬ.**

МЕДЬВЕДЬ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДАНЫЙ *див.* **МѢДЯНЫЙ.**

МЕЖ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖА, МЕЖЯ, МЕДЖА *ж.* **1.** (*лінія поділу якої-небудь території*) межа, границя: оттоле простѣ логомъ посередь мху подлѣ лѣску межою тоѣ земли Боровскоѣ и Острошицкоѣ (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); именя наши... вдолжъ и вшир в кграницахъ и в межахъ и обыходехъ своихъ здавна маютъ (Гнойня, 1596 *ПККДА* I–2, 166); навратися товъ же самовъ мєджовъ ку сходу прєзъ тєрня, яжъ въ ярокъ пада зподъ Мєдвєджи // идучій (Фольварк, 1606 *НЗУжг* XIV, 225–226); єдины ѡ мєжа(х) зéмныхъ свáрѧ(т)сѧ, а дроу́гіє ѡ бꙋдовáньє домóвъ рáны собѣ задаю́т꙽. и єди́нъ дроу́гого забиваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); за ко(т)рою сꙋмою вырѣкаються вы(ш) мѣнєныиѣ головє(н)чята... с пото(м)кы своиѣми... и вызволюю(т) имь вши(т)кꙋ ролю зꙋпо(л)нꙋю ѡ(д) мєжи до мєжи и зо (в)ши(т)кы(м) бꙋдованє(м) и што налєжи(т) до тоиѣ ролѣ (Одрехова, 1610 *ЦДІАЛ* 37, 2, 16 зв.); плꙗ(ц) є(с)ко(в)ски(и)... ѡб мєжꙋ з василиє(м) виногра(д)ны(м)... лєжи(т) часы вичными (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1); далє(м)... Чве(р)тина поля которая е(ст) на кгру(н)тѣ мѣ(с)тско(м) межи межами П. Феодора Ждана з єднои, а з другои П: Василїа Кобца (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); **межу положити** — (*визначити межу володіння*) розмежувати: и панове ихъ мл(с)ть мєжу промєжку и(х) положили ѡ(т) кургана простє оу густую липу што стои(т) повышє гꙋмна в заломє (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. № 28).

2. (*цілинна смуга між земельними ділянками*) межа: И мы, подлугъ листу... и ихъ сознаня, дали есми тіи двѣ ниви... къ манастиру..., и границу есми положилъ: Плоской ниви подлѣ дороги великой,... а отъ дороги направо межею великою по конецъ Воздвиженскои нивы (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); панъ лащъ... вєлъ насъ наꙋко(с) горы ѡноє... чрєзъ мєжы полꙗ засєваныє ржищми и грєчънищами... // до єзꙋ которого зовꙋть головны(и) єзъ (1546 *ОГ* 74 зв.–75); и на тоє зєлєнꙋю ро(з)кꙋ ѡ(т)дала з дочками своими, тоє мєжє єдна полꙗ лаври(н)ки дрꙋгаꙗ мєжꙗ полꙗ пꙋшка(р)ки (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); андрє(и) прєзвиско(м) ли(т)ви(н) зозна(л). и(ж) взя(л) ѡ(д) пн҃а фє(д)ка... єї҃. зло(т) в которо(и) сꙋмѣ застави(л) єму ла(н)... и(з) луками... и луку ѡ(д) мєжѣ вы(ш)нєѣ ѡпро(ч) ста(и) (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 4); тая нива боком межы тыми дорогами, концами опирается межою поля церкви светое Михайловское (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

3. (*вільний простір між чим-небудь*) проміжок: Мєжда: Мєжá, ꙋ́лочка, áлбо мѣ́сцє мєжи двома рéчами порóжнєє (1627 *ЛБ* 62).

МЕЖДЕРИКЪ *ч.* (*посудина для розтирання чого-небудь*) ступка: и спрáвилъ соломѡ́нъ всє начи́ньє в꙽ домꙋ г(с)днємъ... лихтари золоты́и... протíво вырóчницы... и квѣ́ты ꙗ́кѡ лилѣ́євыи,... и нóжички..., и збáны, и гáчки, и кꙋ́бки, и мєждéрики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

МЕЖДО *див.* **МЕЖДУ.**

МЕЖДОЖИЛИЄ *с.* Міжжилля: interuenium, мεждожилиε (1642 *ЛС* 243).

МЕЖДОМЕТЇЄ *с.* (*незмінна частина мови, яка служить для безпосереднього виявлення почуттів і вольових виявів*) вигук: Знаменова́нїа Мεждомє́тїа сѹ́тъ ра(з)ли́чна… // Прεзира́щагѡ: ѩ́кѡ, гѡ́. Мεрзѧ́щагосѧ: ѩ́кѡ, фє́. Понѹ́жа́ющагѡ: ѩ́кѡ, нѹ́. Радѹ́ищагосѧ: ѩ́кѡ, го́й (Кременець, 1638 *Грам.* 73–73 зв.).

МЕЖДОЦАРЪ *ч.* (*верховний правитель держави у період міжцарів'я*) регент: interrex, мεждоца(р), намѣсникъ ца(р)ски(й) (1642 *ЛС* 243).

МЕЖДОЧАСЇЄ *с.* (*богослужіння добового кола, яке є продовженням часів*) міжчасся: Артыкѹлъ ві҃. Ѡ(т)мѣна всѣх ѡныхъ старожи́тных цεрεмонїй цр҃ко(в)ных, то єстъ всεно́щны(х) ѡ(т)пра́въ, кото́рих, во ѹставѣ поло́жεнно прεз го́дъ ѡ(т)пра́вити ѯ҃и, а повсεднε(в)ныхъ дны́й полѹ́нощници, оутрεни, часы, мεждоча́сїε (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв)* 28).

МЕЖДУ, МЕЖДО *прийм.* (*з ор.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (*вказує на об'єкти, які взаємопов'язані між собою*) між: Такождε мεждѹ собою совѣто(м) согласны(м) Игѹмεна и Прочїи(х) Строителе(и) досто(и)ны(х) чεсти и благоговѣнно живѹщи(х)… избирати (Біла Церква, 1520 *ЛСБ* 480); ино ми видѣвшε их доброю волεю измѧноу и лагодоу мεждо ними такождεрε єсми дали и потврьдиаи оуси тоти вишεрεчεнніи // сεловε нашεи с[вѧ]тѧи монастири ѡт Хомороу (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55–56); когда знашел сε в Римѣ тот один, и глава всемирная, и костела римского старший, тогда и мученики и чудотворства между панами погибли и благодать духовная отлетѣла (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 187); Двѣ жε стихі́и, мεждѹ собо́ю вра(ж)доу́ютъ, и ва́л҄кѹ вεдоу́тъ; вода́, и о́гнь: и для того и́хъ прεм(д)рый съдѣтεль, розсади́въ на ро́зныи мѣста дале́ко ѡ(т) сεбє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); И ре́клъ б҃гъ: та́й зна́къ примире́нѧ кото́рый даю мεждѹ мно́ю и ва́ми: дѹ́гѹ мою положю на ѡболока́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

2. (*вказує на об'єкти, які порівнюються, зіставляються*) між: За чи(м) нε ѡ том҄ є(ст) рε(ч), алε ѡ ро́зносты мεждѹ ѡбразо(м) на табли́ци малїова́нны(м) и мεждѹ ви́тεсанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв)* 31).

Див. ще **МЕЖИ.**

МЕЖДУОСОБНЫЙ *прикм.* Міжусобний: Длѧ кото́роѣ, мεждѹѡсо́бнаѧ Война. Дїεт҄сѧ мεжи людми, в҄ Па́нствѣ Кро́ля Пана, Кгды́жъ за Вѣрѹ готовъ є́сть Пра́вый Хр(с)тїани́нъ. Оумира́ти: а́ нε да́стьсѧ привεсти до новинъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 45 зв.).

Див. ще **МЕЖДУСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ.**

МЕЖДУСОБНЫЙ *прикм.* Те саме, що **междуособный**: Тогда [дїа́волъ] и́нѹю лютѣ́йшѹю, и сѹ́птεл҄нѣ́йшѹю, во(и)нѹ на ню подвиза́єтъ, мεждѹсо́бнѹю вра́ждѹ; єрεти́чεскоε оучεнїε фальши́вѹю наоу́кѹ, ѩко рѣкѹ, изве́дъ ѕмі́й злосли́вый ис па́щεки своέи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60).

Див. ще **МЕЖДУОСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ.**

МЕЖДУСОБЫЄ *с.* Міжусобиця: Ѡбачє рады раты нинѣшны(х) врємє(н) бывшєѧ мє(ж)дѹсобыѧ въ зємли нашє(и) ѡ нє(и) жє и ѹ нашы(х) страна(х) мню ꙗко нє нєвѣдомо є(ст) всꙗчєски(и) пр(с)то(л) нашъ… хра(м) стго… Гєѡ(р)гиѧ татарами или скифи ѡбнажє(н) и зо всѣхъ съкрови(щ) (Іркліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

МЕЖЕБОЙСТВО *с.* Душогубство, вбивство: Мало на томъ мел, — еще и на мне самомъ помстою неякою, зелживостю, межебойствомъ ся похвалялъ и забити искалъ: бы мя не ретовали приятели, подобно и волю свою пополнити мел (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58).

МЕЖИ, МЕДЖИ, МЕЖ, МЕЖЇ, МЕЖЪ, МЕЖЫ *прийм.* **I.** *(з род.)* **1.** (*виражає об'єктні відношення*) **а)** (*уживається при вказуванні на об'єкти, серед яких відбувається дія*) межи, серед: Которое доконанє вчинили єсмо мєжи кнѧжат Их Милости… вєдлє листов… єднацких (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); розницы мѣли єсмо с кнѧзєм Василємъ… мєжи имѣнєй наших (Турійськ, 1540 *AS* IV, 242); И штожъ пакъ малженства, или чистоты плебанское дотычетъ, церковъ… нарадили замтузомъ, ижъ межи ихъ духовенъства не знати, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); Наука Божая у нихъ згинула; злость великая и незбожность межы ихъ духовныхъ и чернцовъ розмножиласе (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 310);

б) (*уживається при вказуванні на об'єкти, куди спрямована дія*) межи, між: ино мы сами по доброй воли своєй поспол сѧ згодивши, мєжи тых имѣнєй наших на тыи зємли выєхали (Торговище, 1540 *AS* IV, 244); пєрє(д) вєжою почата зновѹ башъта с протє(с)ѧ // дѹбовго ѡвитыми стєнами а мєжи стєнъ тольсто на по(л)чєтє(р)ты (!) пѧ(ди) зємълєю набиваючи и вывєдєно къ вє(р)хѹ вышє(и) стоѧча члвка а въ ши(р)ки в сєрєдинє бакъшты тоє г҃ сажъни (1552 *ОВін.З.* 130–130 зв.); не ма́ю(т) бы́ти бє(з) бро́нѣ, мєжи та(к) вєли́кои зло́сти щєка́ючи(х) псо́въ, и нєвида́ны(х) бє́сти(и) нєпра́вости дѹхо(в)ны(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 7); ꙗ… видє(л) єсми… на рѹцє лєво(и) два па(л)цы звє(р)хѹ ѡ(т)тꙗтыє которыє // мєжи мєзиного и бо(л)шого (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 28–29).

2. (*виражає просторові відношення*) (*уживається при позначенні просторового розташування об'єкта*) межи, між: Жаловал господарю, королю Єго Милости, кнѧзь Андрѣй… на кнѧзѧ Василѧ… ижбы ѡтєц кнѧзѧ Василєвъ ѡстровъ мєжи Ковлѧ и Кошира в нєго кгвалтом ѡтнѧл (Ковель, 1519 *AS* III, 188); скопокъ мирры милыи мои мьнѣ, межи персей моихъ пребывати будеть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); которых дєи Татар в ночи с Чєтвєрга на Пѧтницѹ… мєжи Києва и Бѣлоцєркви ѹ Пєрєпєтова кѹргана шлѧх видєли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); за дє(с)ною мєжи Києва и чє(р)нигова ѡ(т) за(м)ко(в) ты(х) всєрєдинє з обоу сторо(н) по дєсєти ми(л) (Варшава, 1616 *ООЗ*–2, 1); А о́нѹю вє́жѹ росказа́лъ бгъ роскида́ти вѣ́трѹ. Кото́рогѡ и тєпє́ръ є́сть ѡста́токъ, мєжи Асі́ра и Вавило́на (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

II. (*зі зн.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) **а)** (*уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія*) межи, серед: а милому моему, а милыи мои мнѣ, еже ся

пасѣть межи крыны (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); Што тежъ ваша милость, господарь мой, рачилъ росказати мнѣ межи священники Подольскими рядностей церковныхъ… оглядати (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300); кто… тоє тебѣ дрꙋковáти росказалъ // и мéжи люди поустúти ко читанїю (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123 зв.–124); Ю́жъ прóжное лѣкáровъ всѣ(х) бꙋ́де(т) стара(н)е, Кгды смр҃ть ꙋчи́нитъ мéжи гꙋмóры мѣ́ша(н)є (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); па(н) деди(ч)ны(и) приехавши, пита(л)сє межы паны Трыпо(л)ски, которы(м) бы тая сума… належи(т) мела, гото(в) ее будучы ѡ(д)да(т) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180);

б) (*уживається при позначенні об'єктів, які вступають у взаємодію або перебувають у якихось стосунках*) межи, між, поміж: сами єсмо, зьєхавшиса до Задыб,… так єсмо межи сєбє вчинили и тую реч єсмо на том зоставили (Задиби, 1531 *AS* III, 392); И мы…, на том єсмо межи сєбє тꙋю реч наконец постановили и з обꙋ сторон межи сєбє на том зоставили на вечныи часы (Ковель, 1538 *AS* IV, 167); А коли межи сєбє посваряться тотъ же атаманъ тєсєльски(и) ихъ сꙋдити маєть (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); Писалъ ты ко мнѣ съ посланцомъ своимъ… о обидѣ первой, что первые посланцы твои… съ паномъ Криштопомъ Сливницкимъ… межи себя побранились (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98);

в) (*уживається при позначенні групи об'єктів, до яких приєднується хто-, що-небудь або приєднують кого-небудь*) межи; до: гдє га(и)вороны летꙗтъ та(м) сꙗ тежъ кавки крꙋки вороны межи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣ́йшею рéчꙋ бы́ти здає(т)сѧ, на(д) вшелѧ́кїє его задер[ѕ]жа(н)ѧ, вы́рватисѧ ѡ(т) грѣха, и передáтисѧ межи ты́хъ, котóрыє на плѧ́цоу покоу́ты (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Ѡглашáю: Наꙋчáю, межи ѡглашéнныхъ впроважáю (1627 *ЛБ* 150); Знáй же роскóшникꙋ тѣла,… ѿто на двóрѣ твóй, идє косáрѣ стрáшный, несподѣвáне, положи́ти тѧ; межи трꙋпы смра(д)ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.); А вáсъ роспорошꙋ межи нарóды, и добꙋдꙋтъ меча за вáми (серед. XVII ст. *Хрон.* 127);

(*уживається при вказуванні на групу осіб, звідки виділяється хто-небудь*) з-поміж: А так мы з обꙋдвꙋ сторонъ, ꙗкъ з рꙋки нашой, так тєж з рꙋки кнѧзѧ… взѧли єсмо собє межи сєбє єдначовъ полюбовныхъ (Володимир, 1544 *AS* IV, 389); Кгды(ж)… межи два нá десать осóбъ ап҃(с)тловъ нашо(л)сѧ недобрый. а межи колко сотъ пáпежовъ ри́мскихъ жебы не мѣлъ бы́ти жáденъ злы(и) иерети(к), то речъ неподобнаѧ (Острог, 1589 *См.Кл.* 7 зв.);

г) (*уживається при вказуванні на об'єкти, між якими щось розподіляється*) межи, між: коли ес[ѕ]ми пѧтеро хлѣба роз[ѕ]ламаль межи пѧть тисѧчоувь. колико єстє кошоувь полны(х) зобрали ѡкроуховь (1556–1561 *ПЄ* 157); ѡни… //… мєли сєла або полѧ продавали и приносили п(ѣ)н҃зи… и клали пере(д) ноги апо(с)то(л)скии и делили межи ка(ж)дого ко(л)ко кому была потреба (II пол. XVI ст. *КА* 21); а до шпиталовъ въ Луцку и межи убогіе на погребѣ роздали золотыхъ сто (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231); Слꙋги и по(д)даные та(м) мешкаючие во(д)лꙋ(г) листовъ свои(х) межи сєбє розєбрали и до ꙋжива(н)ꙗ споко(и)но(г) ѡди(н) дрꙋгомꙋ ѡдали (Житомир, 1609 *ЦДІ-*

АК 11, 1, 5, 11); титоу(с) в' на́метѣ сѣ(д)ши на своє(м) сто(л)цю. даковалъ рыце́рствꙋ своємꙋ з доброи послꙋ́ги. и коры(ст) ме́жи нѣ розда(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85); а што ко́лвєкъ бꙋ́дєтъ всєгѡ нєха́й ѡ(т)но́сатъ до тєбє, а сами то́лкѡ мнѣ(и)ш(и)и ре́чи нєха́й сꙋ́дıатъ: ижє бы тобѣ лжє́й было, подѣли́вши тажа(р) мєжи и́нших (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.); тыє всѣ пъчолы… на пожито(к) сво(и) ѡбє(р)нулъ што лѣпъшого, а што дробнє(и)шого, — мєжи своє помо(ч)ники и ко(м)при(н)ципалы ро(з)да(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

2. (*виражає об'єктно-просторові відношення*) (*уживається при позначенні групи об'єктів, посеред яких спрямована дія*) межи, поміж: А с҃ты(и) Пєтрь, порвав'шиса зо сноу, вскочи(л) мєжи нѣ с кордо(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 58); Правосла́вныи засъ хр(с҃)тїа́нє поутѣкают' далєко мє(д)жи го́ры (поч. XVII ст. *Пчела* 25 зв.); Кто (ж) єд'накь с ты(х) трєхь, видит'са тобѣ ближнимь быти томоу. который жє то впаль быль мєжи раз'бойникы. а ѡнь повидѣ(л). то(т) который оучиниль мл(с)рда на(д) нимь (1556–1561 *ПЄ* 265); Только по волну и молоко до нас єздили альбо посилали, а место покою непокой и мѣчъ межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42); А помєнєно(г) Пн҃а ıана Ко(з)ло(в)ско(г) забито(г) мєжи колоды вкинули (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); а коли позна́ли жє бы́ли наги́ми, то́гда са́ми сєбє оустида́тиса мꙋ́сѣли. и пла́чючи вбѣжа́ли под' тѣ́нь глыбо́кой доли́ны мєжи ча́стыи и гꙋ́стыи дєрєва (серед. XVII ст. *Хрон.* 9).

III. (*з ор.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) **а)** (*уживається при позначенні об'єктів, які вступають у взаємодію одне з одним*) межи, між: ıа(к) сѣ стало примирїє мєжи королє(м) по(л)ски(м)… и мєжи богдано(м) воєводою… тыи ꙋси шкоды… имаю(т) быти вєрнєны и заплачєны (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); ино сꙋди на тотъ рокъ выєжчали и вы дєй в иншихъ дєлєх єднаньє мєжи собою вчинили (Краків, 1524 *AS* III, 260); На сюмъ познаютъ васъ люде, ажъ есте мои ученици, если имаете любовъ межи собовъ (XVI ст. *НЄ* 11); бы́лї бо мєжи събою ирод с пїлатом' в тыıа дни в прїıа́тєлствѣ. а пєрєд тым' вєлїку́ю нєнависть мѣли мєжи събою (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 82); жи́довє… нача́ли мє́жи со́бож мо́вити и ра́дити. ре́коучи… оутвръ(ди)мо гро́бь пєча(т)ми (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 17); и абы жадны(м) способо(м) анѣ росты(р)кувъ мєжи вами нє было, анѣ са спꙋръ и сваръ мєжи вами на(и)довалъ // алє в' покорѣ и в' мило(с)ти мє(жи) собою (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1–1 зв.); Пнє бж҃є пожа(л)сıа ѡбоихъ прыгоды мєжи дх҃овными та(к) вєликои нє(з)годы (1636 *Лям. о пр.* 6 зв.); нє сподѣває(м)сıа жєбы за таки(м) ихъ дѣломъ мꙋгъ быти ми(р) мєжи нами (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31);

б) (*уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія*) межи, серед: и тогды мє(ж) ими цр҃ь дв҃дъ. какъ бы в гоусли ıазыко(м). началъ пѣти (1489 *Чет.* 325); а положили єсмо дла того мєж ними зарꙋкꙋ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); ты бы каза(л) ємꙋ пєрє(д) собою стати и ѡ томъ мєжи ними досмотрє(л) и справєдливость томꙋ наконєцъ вчини(л) та(к) ка(к) бы и(м) в томъ кривды нє было (Краків, 1530 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 1);

боу(ди) хва́ла боу҃ на́ высо́коста(х), и на́ зє(м)ли ми́ръ, мє́жи людо(м) до́браа во́лѧ (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); Которое позволѣнѧ и(х) право дєкрєто(м) свои(м) потвє(р)дило и закла(д) мєжи ними ѡбома сторонами ȣложило (Одрехова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 1 зв.); позволѧ́й же тєды... зго́дȣ чини́ти мєжи подъда́ными. а нє єдино́го з дроу́гимъ зважати (Острог, 1614 *Тест.* 177); Ꙗко з давъныхъ часовъ такъ и тєпє(р) єго ца(р)скомȣ вєличє(с)твȣ єсътєсъмо прихилъными и нє зычимо того абы гнѣвъ ꙗки(и) мєжи людьми єго ца(р)ского вєличєсътва и мєжи нашими заходивъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

в) (*уживається при позначенні об'єктів, серед яких перебуває предмет мовлення*) межи, серед: и вчинілсѧ смѣ(л) на разъбои. и тыи вси разбоиніци. по(с)тавилї єго мєжї собою. кнѧзємъ старєишиною. и завжьды были руки єго во крови чл҃вєчьєи (1489 *Чет.* 194); Маєт ѡн... мєстцо своє, так при бытности нашой господарьской в тамошнєм панствє нашом,... ꙗко и бєз бытности нашоє мєжи паны радами нашими... маєт мєти (Краків, 1542 *AS* IV, 326); мєжи ни́ми бы́лъ є́дєнъ аѳа́насій... ѡ́дєждȣ на нє(м) чєрнєчєскȣю подралъ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 289 зв.); ѡ(т) то(г) часȣ напрє(д) та(к)жє доколє на(с) г҃ь б҃ъ мєжи живими ѡ(с)тави(т) бити... в чи(м) бȣдє(м) мо(г)ли слȣжити. то(мȣ) с҃то(мȣ) и ч(с҃)тно(мȣ) храмȣ (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); Кото́рый нн҃ѣ гро́зи(т), а за́вˢтра оумираєтˢ. нн҃ѣ в ша(р)латѣ, а за́втра вˢ гнилости... ннѣ мєжи пoхлѣ́бцами. а за́вˢтра в роба́цˢствѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Ѡглаша́юсѧ: Наȣча́юсѧ поча́ткѡ(в), є́стє(м) мє́жи ты́ми кото́рїи готȣ́ютсѧ до кр҃щє́нїа (1627 *ЛБ* 150); єсть межи ними єди(н) планет сату(р)ну(с). тотъ бѣжитъ такъ високо же ле(д)во во три(д)цатъ лѣтъ бѣгъ свой викониваєтъ (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

г) (*уживається при позначенні групи об'єктів, між якими щось розподіляється*) між, межи: а то(т) дє(л) мєли єсмо мєжи собою в доброи воли (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); ѡни вси чотыри браты споло(м) згоди(в)шисѧ мѣли дѣлъ сами мєжи собою ȣв ѡ(т)чизнѣ своєй (Краків, 1527 *Гр. Сл.*); мєли єстє... мєжи собою дє(л) и ро(з)ровнꙗ(н)є... во вси(х) имє(н)ꙗхъ... учинити (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); а они и то межи собою на ровные части роздѣлити мають (Краків, 1595 *АСД* I, 199); И да́лъ и́мъ оц҃ъ и́хъ дѣ́дицство мєжи бра(т)єю и́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

ґ) (*уживається при позначенні об'єктів, які зіставляються чи порівнюються*) межи, між: Глава: з҃: ширє(и) ѡка(з)ує(т) подобє(н)ство котороє є(ст) мєжи и мє(л)хисєдєко(м) и приро(в)на(н)є попо(в)ства и ѡѳѣры єго з лєвиты (II пол. XVI ст. *КА* 559); розность великую межи Петромъ святымъ а папежомъ Римскимъ усмотрую (1603 *Пит.* 6); Съ тыхъ теды учителей святыхъ доводовъ вѣдатись ясно дастъ, ижъ святый Петръ межи апостолами анѣ достоинствомъ, анѣ честью,... анѣ владзою не продкуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 358); тро́каа є́дна(к) є(ст) мє́жи Кр҃щє́нїє(м) и покȣ́тою розни́ца (Львів, 1646 *Ном.* 5);

д) (*уживається при позначенні об'єктів, які вирізняються з ряду однотипних певними характеристиками*) межи, з-поміж: ѧ готовъ противъ тєбє з мєчємъ своимъ стати; розȣмѣ-

єшъ ї ѡзришъ, хто мєжи нами бѹдє(т) си(л)-нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); мєжи тыми гаковъницами в нєкоторы(х) кѹръковъ нєтъ (1552 *ОЛЗ* 160); д҃ хрєщики малы(х) єди(н) мєжи ними и(з) срѣбрьны(м) ланьцѹшкомъ (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Ге́рбъ цны́хъ Бала́банѡвъ, мєжи всѣми єстъ значный (Львів, 1614 *На г. Бал.* 2 ненум.); На́йболшѹю ре́чъ ме́жи всѣми сѹжѹ́ во́лность (Київ, 1622 *Сак.В.* 38); Слонцє найѧснѣйшоє мєжи планєтами (1645 *Уж.* 77).

2. (*виражає об'єктно-просторові відношення*) (*уживається при позначенні групи об'єктів, посередині яких перебуває предмет мовлення*) межи, поміж: што сѧ дотычєть тых границ, которыи єсмо мєли мєжи имєньи нашими,... в листєх наших ѡписано (Львів, 1537 *AS* IV, 91); тои ночи пєтръ спа(л) мєжи двєма жо(л)нєрами звѧзаны(и) двєма ла(н)цухами (II пол. XVI ст. *КА* 63); ото(ж) ꙗ(м) є(ст) в̾по́срє(д)коу ме́жи ва́ми... абы єстє или и пи́ли на пр(с҃)тлѣ моє(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 25); дв҃дъ,... мѣ(ч) вы́нѧвши поража́ючого, и мєжи по(д)да́ными поста́вилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв.); Котрого то през Крестъ и на смерть сказали: и межи збуйцами повѣсити дали (Львів, 1630 *Траг.п.* 170); Аарѡ́нъ,... сто́ꙗчи межи ме́ртвыми, и живы́ми проси́лъ за лю(д) (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.).

3. (*виражає просторові відношення*) (*уживається при позначенні просторового розташування об'єкта*) межи, між: А хотар вышєписанным сєлам, на имѣ Синєщєм и Ѡничканѡм,... мєжи Ѡничкан(и) и Гоєщи (Сучава, 1501 *BD* II, 184); Сажо(в)ка мєжи гѹмно(м) и дво(р)цємъ ѡдна в нє(и) ничого нє(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 10); ми(с)ко сн҃ь футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в) оучини(л) запла(т)оу... сєстрѣ свою(и) васи с пасѣкы пола(в)скоѣ ко(т)раꙗ лєжи(т) мєжи бы(р)вою а(н)дрѣє(м) з вы(ш)нѣ строны а з ни(ж)нєѣ строны ти(м)ка пасє(р)ба ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); Ѩз... видє(л) є(с)ми... //... мєжи п(л)єчима двє раны штыховы(х) крывавы(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 3 зв.–4); ѹдо́лъ: Ме́жи гора́ми ни́ва (1627 *ЛБ* 167); вси мѹ́жовє валєчныи ѹтєкли в̾ ночи доро́гою бра́мы кото́раѧ е́сть мєжи двои́стымъ мѹ́ромъ и ѡгоро́домъ цр҃(с)кимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 351 зв.).

Див. ще **МЕЖДО, МЕЖДУ.**

МЕЖИЗЕМНЫЙ *прикм.* Який знаходиться, розташований між материками. ◊ **Межиземноє море** *див.* **МОРЕ.**

МЕЖИЗЕМСКИЙ *прикм.* Те саме, що **межиземный**. ◊ **Межиземскоє море** *див.* **МОРЕ.**

МЕЖИСОБНЫЙ *прикм.* Те саме, що **междуособный**: про то (ж) братиꙗ. вчинѣмъ хвалоу б҃жьєи м҃три. што ѡна покрыває(т) на(с). от огнѧ и мєча. и ѡ(т) мєжисобно(г) клопотѹ. ѡ(т) нахожѣниѧ паганы(х) (1489 *Чет.* 47).

МЕЖЇ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖНОСТЬ (*хоробрість, відвага*) мужність: Хра́брость: Ме́жность, дѹ́жо(ст) (1627 *ЛБ* 144).

Див. ще **МЕНЖСТВО, МУЖНОСТЬ.**

МЕЖНЫЙ[1] *прикм.* Межовий. У складі вл.н.: **Межный Путь**: от тое гребли посеред

ставу уверхъ граница идет до дороги и до вро-чища Межного Пути (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 113).

МЕЖНЫЙ[2] *див.* **МЕНЖНЫЙ.**

МЕЖОБОЄЦЪ *ч.* Душогубець, убивця: Ꙗко дє(и) при ѡно(м) замо(р)дова(н)ю то(т) при(н)цыпа(л)... // из оными лȣпами кгды ȣє-ха(л) на ѡ(с)та(т)кȣ и(ж) дє(и) є(с)мо змєжи ты(х) мєжобо(и)цо(в) кгва(л)то(в)нико(в) на ѡно(м) горꙗчо(м) ȣчи(н)кȣ и мȣжобо(и)ствє нєкоторы(х) дво(х)... по(и)мали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11 зв.–12).

Див. ще **МУЖЕБІЙЦА, МУЖЕУБІЄЦЪ, МУЖОБОЄЦЪ.**

МЕЖЪ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖЫ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖЯ *див.* **МЕЖА.**

МЕЗИНЫЙ *див.* **МѢЗИНИЙ.**

МЕЗСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕЗТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕЗЪСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕЙБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕЙСІАШЪ *див.* **МЕСИЯШЪ.**

МЕЙСЦЕ *с.* (*територія, де що-небудь розташоване, має відбутися*) місце: Ѿ(д)-накъ при(с)то(и)нє во(д)лугъ звичаю и цєрє-мониє(и) вєри нашо(и) хрє(с)тиянъско(и) кгрє(ц)ко(и) на мє(и)сцу свєто(м) в мана(с)-тирє... в пу(ш)чи Трояновъско(и)... похова-ная битъ маєтъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); **на кождомъ мейсцу** — будь-де, щокроку: На ко́ждомъ ме́йсцȣ, на ко́ждого, сме́рть чи́гаєтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16).

МЕЛАНКОЛІЄВЪ *прикм.* ◊ **меланколі-єва кручина** *див.* **КРУЧИНА.**

МЕЛАНКОЛЇА *див.* **МЕЛЯНХОЛѢЯ.**

МЕЛЕНЄ *с.* (*перемелювання зерна на борошно*) мливо, помел: мацу жита дано зъ двора на мелене, а пувторы маци муки съ тое маци казано оддавати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410).

Див. ще **МЕЛЪТЄ.**

Пор. **МОЛОТИ.**

МЕЛИОРАЦИЯ *ж.* Доповнення; виправ-лення: противъко помененому пану Раецъко-му и его помочникомъ повторе сведъчилъсе, оферуючи з нимъ о тое правне поступит, цалую мелиорацию и поправу тоей протес-тацыи такъ о части, яко и во всемъ,... зоста-вуючи, еслибы того потреба указала (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 522); помєнєна(ꙗ) ꙗно-ваꙗ ко(з)ловъскаꙗ... протє(с)тацию имєнє(м) малъжо(н)ка своє(г) заносила... зостави(в)-шы во(л)ную мєлиѡрацию тоɛ(и) протє(с)та-ции ма(л)жо(н)кови своєму ɛ(с)ли є(г) Па(н) Бо(г) до пє(р)шо(г) здоровъꙗ припровади(т) рачи(т) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); вєдомостъ ѡ справахъ, правахъ на добра, кгрунъти, до(л)ги, процєсахъ пра(в)ныхъ и иншихъ тымъ подобъныхъ зася(г)ти будɛтъ мо(г), любо тоɛ (и) мєлиѡрацию вцалє зоста-вуючи (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МЕЛИОРОВАТИ *дієсл. недок.* (що) До-повнювати; виправляти: которы(и) [Анъдрɛ(и) Фи(р)лɛ(и)]... ѡ(д)ступуючи ѡ(д) апєляции,... мєлиѡруючи и поря(д)нє сво(и) позовъ справу-ючи,... и ѡ(д)живляючи справу тую по смє(р)-ти ѡ(т)ца вашо(г)[о],... вє(р) вшу на полє по-

зывае(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 230); Мелиоруючи теды тую протестацию, а реферуючисе до протестацыи в кгроде Житомирскимъ и тои справе занесеное (!) на тотъ часъ просили, абы так и отестация до книгъ принята и записана была, што отримали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 788); передо мною, Гелияшомъ Малюшицъкимъ, буркграбимъ луцъким, становшы очевисто, урожоный его милост панъ Василей Масалский, мелиоруючы манифестацию албо протестацию свою, перед наместником // суду каптурового… противко подданымъ державы своее села Чорныжа занесеное,… соленънитеръ сведъчилъ и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 88–89).

МЕЛИТЯНЕ *мн.* (*жителі острова Мальта*) мальтійці: Мелитяне варвари што ся называютъ погане, не видѣли Павла и не хотѣли (!) нѣ одного грѣха его, али (коли) уздрѣли, ажъ гадина повисла на руку Павлову и укусила его, и рекли одинъ (*в рук.* ѡднъ. — *Прим. вид.*) ико другому: "Во истину чл҃овѣкоубійця естъ сесь чл҃вѣкъ" (XVI ст. *НЄ* 67).

МЕЛІТИ *дієсл. недок.* Молоти: меліти molo (І пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МЕЛЗИТИ *дієсл. недок.* Доїти: immulgeo, мє(л)зю, дою, кормлю (1642 *ЛС* 226).

МЕЛІОДЇЙНЕ, МЕЛЇОДЇЙНЕ *присл.* Мелодійно, милозвучно: то(ж) тєды спѣва́й дв҃дє мєліѡдійнє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.); Ра́дȣйсѧ, жє прєсла́вно є́стєсь оувєлбе́ный, Вѣнцє́м(ъ) нєсмєртє́лности навѣ́ки оучтє́ны(и). Ра́дȣйсѧ, вєсєли́сѧ, оутѣ́хи зажива́й. Възыгра́вшисѧ в(ъ) дȣ́хȣ мєліодійнє спѣва́й (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.).

МЕЛІОДЇЙНЫЙ *прикм.* **1.** Мелодійний, милозвучний: Всѣ ро́зныи мȣзи́ки,… Стро́йтє Цита́ри, Лю́тнѣ, в(ъ) Арфы ми́лє бі́йтє, Мєліодійными дȣ́мы на(с) всѣхъ вєсєлѣ́тє (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

2. *Перен.* (*який визначається довершеними якостями*) досконалий: Мєліодійный Мȣзы́кȣ, Кро́лю и Пр(о)рчє, Мȣжȣ по с(р)дцȣ Бж҃ію, нб(с)ный отро́чє. Обфи́тою ра́достю го́йнє исполни́сѧ, Възыгра́вшисѧ в(ъ) дȣхȣ, ми́лє вєсєли́сѧ (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

МЕЛІОДЇЯ *див.* **МЕЛОДЇЯ.**

МЕЛЇОДЇЙНЕ *див.* **МЕЛІОДЇЙНЕ.**

МЕЛКОВЫЙ *прикм.* (*про гроші*) (*незначний вартістю*) дрібний: пенезей протестантовыхъ, которые мелъ на справы и на страву ихъ милостей пановъ юристовъ присланые въ тросе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ двадцатъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523).

МЕЛКЫЙ *див.* **МѢЛКИЙ.**

МЕЛНИК *див.* **МЕЛЬНИКЪ.**

МЕЛНИКОВЪ *прикм.* **1.** (який *належний мельникові*) мельників: которого сȣпрȣна… пн҃ъ Сє(р)ховє(ц)ки(и)… с слȣга(ми)… своими) погона(в)ши єго… нє допȣ(с)ти(л)… до до(мȣ) пна кє(в)личова ȣпа(ст) которы(и) до до(мȣ) мє(л)никова ȣпа(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 23).

2. Вл.н.: а на ча(ст) сыно(в) є(г) м(л)… зо(с)талося млыно(в) два… а з(с) по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)… Гри(ц)ко чопи(л)ка. пєтръ мє(л)нико(в), ѩ(ц)ко нога (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19 зв.–20).

Див. ще **МЕЛНИЦКИЙ.**

МЕЛНИКЪ *див.* **МЕЛЬНИКЪ.**

МЕЛНИЦА *див.* **МЕЛЬНИЦА.**

МЕЛНИЦКИЙ *прикм.* Те саме, що **мелниковъ** у 1 знач.: сокєра мє(л)ницкаѧ, за которую дано грошє(и) два(д)ца(т) лито(в)ски(х) (Володимир, 1578 *ТУ* 172).

МЕЛОДΪА *див.* **МЕЛОДІЯ.**

МЕЛОДІЯ, МЕЛІОДІЯ, МЕЛОДΪА *ж.* (*логічна послідовність музичних звуків, організованих ритмічно і ладово-інтонаційно*) мелодія: Послоухаймо... ꙗкъ звитажства своєго пѣ(сн) вєликоую ликоуючи спѣваєтъ: ꙗкъ голоснаѧ словъ горѧчи(х) мєлодїа або ви(м)ѳоніа (!) нб(с)ъ самыхъ высоко(ст) прєражаєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 30); Ѡ днь оутѣшный и вєсєлы(и) тоєю ж мєлодією, ты(м) жє голосо(м) агглскоє блгословєнство, вѣрꙋ патрїархо(в)... ѡказꙋючїй (Там само, 228 зв.); Тꙋтˢ мєліодіи, тꙋ Кантꙋ, Пѣснєй тꙋ(т) потрєба. Бо самˢ Панˢ триꙋмфꙋєтˢ, котры(и) зˢстꙋпи(л) зˢнба (Київ, 1632 *Євх.* 303).

МЕЛОХИТЕСЪ *ч.* (*мінерал яскраво-зеленого кольору з металевим відблиском*) малахіт: мєлохитєсъ... по ла(т)... то(т) камє(н) мєлохитє(с) собою зєлє(н) (XVI ст. *Травн.* 522).

МЕЛТИЙ *дієприкм.* Мелений: molit(us), мє(л)ти(й) (1642 *ЛС* 271).

МЕЛЪНИКЪ *див.* **МЕЛЬНИКЪ.**

МЕЛЪТЄ *с.* (*перемелювання зерна на борошно*) мливо, помел: вольного мєлътꙗ вшєлꙗкого збожа ихъ бєзъ чєрги и мѣрочокъ въ млынахъ моихъ... єсли бы ихъ млынъ зъ ꙗкои кольвєкъ мєры ваковати мєлъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV–1, 75).

Див. ще **МЕЛЕНЄ.**

Пор. **МОЛОТИ.**

МЕЛЬНИКЪ, МЕЛНИК, МЕЛНИКЪ, МЕЛЪНИКЪ *ч.* **1.** Мельник; мірошник: а на Володавє млын и мєлник, а к томꙋ на Шꙋминѣ млынєць кн(ѧ)зю Андрѣю достал(оса) (Кошир, 1502 *AS* I, 148); Тыє мосты ѡбадва робѧть мєльники яко г(с)дрьскиє такъ и кнзьскиє... гдє... хто кольвєкъ... ѡколо замъкꙋ млынь маю(ть)... винни при(и)ти и робити... и кромъ жа(д)ноє помочи (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 168 зв.); Яко (ж),... тыє по(д)даныє... того (ж) часу, приєхавши до (м)лина, мєлъникови житоми(р)скому и мєщано(м), которыє на то(т) ча(с) во млынє были, то ѡповєдали (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64); кони у подданых, бояров, мелников, такъ в Шеплю, яко и Войсечу, до одного козацтво выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62).

2. Вл. н.: люди куничъныє цє(р)ковъныє... нєвго(д) прихожи(и)... янъко литви(нъ)... пєтръ мє(л)ни(к) (Овруч, 1552 *ООвр.З.* 108); Иванъ Мє(л)никъ (1649 *РЗВ* 372 зв.); У Я(ц)ка Мє(л)ника: коня сивого, воло(в) два, Жупановъ фалє(н)дишовы(х) лазуровы(х) два (Житомир, 1650 *ДМВН* 206).

МЕЛЬНИЦА, МЕЛНИЦА *ж.* Млин: a staw na Buhu tak ze oni wsi pospołu, jako zemianskie ludy, tak y meszczane, powinny robyty y hatyty melnycu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); Сторожа на поли бывала... на чотырє(х) мєстъца(х). Пє(р)ваѧ... ꙋ полътори мили ѡтъ замъкꙋ дрꙋгаѧ далє(и)...

трєтаа... на мє(л)ницы чєтвє(р)таа в дрꙋгꙋю сторонꙋ (Брацлав, 1552 *ОБЗ* 142 зв.); бо дей онъ давалъ на то выводъ, ижъ у мельницы меду пресного пчолъ своихъ, отбежныхъ сее весны, выбравши, мѣщанину Мельницкому Занкови... продалъ (Луцьк, 1564 *Ив.* 264); взяли привилей на Ставокъ подъ мельницою (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 207).

МЕЛЬЧИЙ *прикм.* Млиновий. ◊ **коло мельчоє** *див.* **КОЛО**[1].

МЕЛЯНХОЛИКЪ *ч.* Меланхолік: melancholic(us), мєля(н)холикъ (1642 *ЛС* 266).

МЕЛЯНХОЛѢЯ, МЕЛАНКОЛЇА *ж.* **1.** (*психічне захворювання*) меланхолія: melancholia, мєля(н)холѣя нєдугъ (1642 *ЛС* 266).

2. Збудник, який викликає психічне захворювання меланхолію: мєланколїа є(ст) нѣкаа врє(ди)тє(л)наа мокрость зємнаа. каа вєлми ѡтєжєли(т) тѣло чл҃чєскоє и ꙋнынїє наводи(т) (XVI ст. *Травн.* 131).

МЕМБРАМА *див.* **МЕМБРАНА.**

МЕМБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМБРАНА, МАМБРАМА, МАМРАМА, МЕМБРАМА, МЕМРАНА *ж.* Офіційний документ: ꙋѳаючы цалє во всєм ѡдєн з нас дрꙋгомꙋ, взъглѧдом чого длѧ поратованѧ рєчєй моих розныє листы, записы, мамбрамы свои на долги розныє... //... воєвода Браславский мнє давал (Камінь, 1571 *AS* VII, 379–380); Мы тогды нє спускаючи єго з дєкрєтꙋ нашєго алє сторонамъ кожному волноє и належачєє право зоставꙋючи далисмы ємꙋ на то мамрамы наши абы самъ собѣ всю спра(в)у свою поволи противъ сторонамъ выписалъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 403, 1 зв.); а мєновитє... взєли... полотна тка(ц)кого а(р)шино(в) чоты(р)надъцє(т) за по(л)торы копы грошє(и) то(р)бу з листами з справами розными, шлѧхє(т)ними, з ма(м)рамами (Луцьк, 1595 *ЛНБ*, 5 ІІ 4048, 88); которые контракты же не могли быт варовны без призволеня еи, теды также учинене мембран и зезволене на то все... еи задавал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 487); Потом также примусивши ее и поневоливши до подписаня и запечатованя килку мембрамъ,... зъ Житомира послал ее для оныи присеги чиненя до двору (Там само, 488); А ижъ частокротъ давалемъ разнымъ особомъ мамрамы до права и до справъ духовныхъ, ино еслибы се што таковаго на ихъ показало, сынове мои не мають тому довіряти (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); а до того и на двохъ мемранехъ, то ест: на пану Тимоѳею Александровичу Вербицкому, типографе Киевскомъ, на мемране золотыхъ чотыриста и на пану Іоанну Плетенецкому на мемране золотыхъ пятдесятъ, и отъ християнъ обѣтницу мѣлемъ на вспомогане тое жъ звонницы (Київ, 1631 *ПККДА* II–1, 408).

Див. ще **МЕМБРАНЪ.**

МЕМБРАНОВЫЙ, МЕМРАМОВЫЙ *прикм.* Документально засвідчений: З пн҃о(м) Афє(н)дико(м) ѡ мє(м)брановую су(м)мꙋ прє(з) старосту... Алєѯа(н)дра балабана зачавши право ба(р)тошу прокура(тꙋ) а ґды вє(д)лє ѡ(б)вѧ(з)ко(в) (!) мє(м)брановы(х) да(н) бы(л) до вєзєнѧ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); во(и)тꙋ и присяжникѡ(м) за вы(и)стя ꙋрядꙋ в дѡмъ ѧнє-

го Афєндика и малжєнъки єго и за ѡтданьє стопніовъ правны(х) вє(д)лє клꙗвзу(л) мє(м)рамовы(х) а то всє давалося прєзъ пн҃а ґабрыєлє ланґига всє(г) зло(т) 4 (Там само, 4).

МЕМБРАНЪ, МЕЙБРАМЪ, МЕМБРАМЪ, МЕМРАМЪ, МЕМРАНЪ, МЕМЪБРАМЪ, МЕМЪРАНЪ *ч.* Те саме, що **мембрана**: прото и то(т) мє(м)ранъ пановє ла(с)човє… пови(н)ни буд(т) ѡказа(в)ши пано(м) приꙗтєлє(м) мои(м), єго зо(д)рати и скасовати (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, ІІ 4047, 86); бы(л) далъ, ѡсо(б)ливы(и) мє(м)ра(н), швакгро(м) мои(м),… на порꙋкꙋ, жє(м) мє(л) ма(л)жо(н)ку мою… пєрє(д) ꙋрꙗдо(м) бє(л)зски(м) ставити (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, ІІ 4047, 86); на тотъ долгъ презъ его милость князя Юрия Пузыну даного полосманадъцати талера, которые вцале суть в крамницы, его милость панъ Кгабриель Стемпковский виненъ золотыхъ сорокъ чотыри на мейбрамъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); тыє всѣ мємъраны записы ко(н)тра(к)ты дєкрєта позвы… и вшєлꙗкиє протє(с)тациє касꙋємо ꙋморꙗємо и внивєчъ ѡборочаємо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, ІІ 4058, 27); мы… зо вси(х) по(с)тупъко(в) правъныхъ дєкрєто(в) вшєлꙗки(х) в сꙋда(х)… вєнцъ и зъ мє(м)брано(в) записо(в)… конътракто(в)… выпꙋщаємо и… во(л)нымъ чинимо (Там само); помєнєныє пановє купъци… ани клє(и)нотовъ, ани мємъбраму пана Кгу(р)ского водлугъ конътракту нє ѡдъдаютъ ани ѡдъдавати хочутъ (Володимир, 1629 *ТУ* 290); панъ андрє(и) проси(л) панов абы му пожычыли золо(т) г҃і сотъ ѡбєцуючы ѡ(т)даты… у ꙗрославю вєдлугъ заплаты купє(ц)кои которому пановє братиꙗ позволили на мє(м)рамъ ѡ(т) которы(х) золо(т)… позволи(л) цє(р)ковъ ко(н)тєнтовати (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71); спра(в) ба(р)зо сила, записо(в), ѡбликго(в), мє(м)брамо(в), привилєєвъ, посєсы(и), росписо(в) и ро(з)ныхъ процєсо(в) ѡ(д) ѡсобъ ро(з)ныхъ и(з) ро(з)ными и(н) рє(м) суамъ служачихъ побрано и кгва(л)то(в)нє поша(р)пано (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

МЕМРАМОВЫЙ *див.* **МЕМБРАНОВЫЙ.**

МЕМРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМРАНА *див.* **МЕМБРАНА.**

МЕМРАНЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМЪБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМЪРАНЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕНА *див.* **МѢНА.**

МЕНЕНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*названий вище*) згаданий: а мы вышєй ѡписаныи, ани жадин (!) с кровных и потомковъ наших нє маєм сѧ вжо ничим в тоє мєнєноє имѣнє… вступовати (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); Ѿзна(й)мꙋю ваши(м) м҃л, и(ж)є достигло мѧ вашєго по(д)вига… писа́нїє, зовємоє оборо́на згóды з҆ лати(н)ски(м) костєло(м), и вѣрою Рымꙋ служа́чєю, ва́ми, ходота(и)ми и будовничи(ми) то́є мєнєноє згóды, ѡ(т) рꙋ(с)кого народа клѣчєноє (1598 *Виш.Кн.* 268 зв.); Я, Яцко Терешкович… чиню ведомо тымъ моимъ записомъ, иж Иваниха Угладчиха вдова винна будучи до скринки меское грошей готовых полсемы копы личбы литовское… зналас того долгу… и… за… долгъ комору… поручила на потребу мескую… варуючи себе от ме(не)ного долгу (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 17); За которымъ рос-

писомъ на мєнєно(и) панє(и) києвъско(и)... с простого рєєстрꙋ на конъсєръватахъ мєнованыхъ зыскъ станꙋлъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНИТЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНЕЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МЕНЖНЕ, МЕНЪЖНЕ *присл.* (*хоробро, відважно*) мужньо: И ѡ єдєнъ Бокъ З Народо(м) По(л)скимъ становши, Завшє вѣ(р)нє И мєнъжнє вшєлꙗки(х) Нєприꙗтєлє(в) Коронны(х), И маєстату в(ш) К(р) М(л) громꙗтъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); А лю́дъ ꙗкѡ нарыхлѣй ворота и бра́мы мѣсцкїи ѡтвори́вши, до грꙋнтꙋ всѣхъ позабїа́лы: на́вєтˢ и дѣти и нєвѣсты проти́вко ни́мˢ мє́нжнє сѧ и валє́чнє поста́вивши (Київ, 1627 *Тр.* 682); Храбрствꙋю, мꙋжа́юсѧ: Мє́нжнє смѣлє дѣлнє мо́цно чыню що, а́бо справꙋю (1627 *ЛБ* 168).

Див. ще **МОЖНЕ, МУЖНЕ, МУЖНО.**

МЕНЖНЫЙ, МЕЖНЫЙ *прикм.* (*хоробрий, відважний*) мужній: Котры крв[и́] своє́и, длѧ вѣры нєлѣтова́лъ: И длѧ гѡни́твˢ мє(н)жны(х), са(м) сѧ вˢпро(д) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 84); Што мо́жємъ вˢ то́мъ Ры́цєрꙋ на́шомъ ѡгляда́ти,... Ци́ли ѡ́нъ нє мѣлъ си́лы, здоро́вѧ, и грошїй; Нє бы́лъ ли сла́вны(и), мє́нжный, на тѣлѣ хоро́шїй (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); До́блїй: Доблєствє(н)ныи, шлѧхє(т)ныи, мо́цный, мє́жный, дꙋ́жїй (1627 *ЛБ* 30); Жєлиборскихъ двѣ косы вˢ кꙋпꙋ сѧ злꙋчи́ли,... Прида́но Крє(ст), знакъ пє́вный мє(н)жного звѣтѧ́зтва, Прє(з) Крє(ст) всѣ з да́вны(х) ча́со(в) триꙋмфꙋютˢ па́нˢства (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит.зв.).

Див. ще **МУЖНИЙ, МУЖОВЫЙ, МУЖСКИЙ.**

МЕНЖСТВО, МЕЗСТВО, МЕЗТВО, МЕЗЪСТВО, МЕНЗСТВО *с.* (*хоробрість, відвага*) мужність: На кони ры́цєръ з мєчє́мъ значи(т) мє́зъство, а кр҃стъ мѣсѧцъ и ѕвѣзды набожє́нство (Острог, 1607 *На г.Остр.Лѣк.* 1 зв.); доу́жость бовѣмъ з ро́зꙋмомъ ч҃лка быти выѡбражає(т), а зˢ глоу́пˢство(м) злоу́чєна боу́дꙋчи звѣра бє(з)словє́сного быти зна-чи́тъ... //... бо з розꙋмо(м) си́ла мє́зˢство(м) сѧ называ́єтˢ (Острог, 1614 *Тест.* 142–143); С котры(м) мє(н)жство(м), кгды сѧ и́мъ, Стєфа(н) с(т): ста́ви(л), И на потоу́жний мовѣ сво́юй, ихъ заба́вилъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 84); То(т) клє́йнотъ нєвысло́вный да(н) є(ст) за Гє́рбъ домꙋ Плєтєнє́цки(х): кѡтры́и впро(д) нѣкды нѣко́мꙋ В вѣрѣ, цно́тѣ и мє(н)зствѣ, житю ст҃обли́во(м), Мѣстца нѣкгды нє дали, рє(ч)ю и тє(ж) дѣло(м) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); Мꙋжєдо́блєстїє: Мє́нзство (1627 *ЛБ* 66); А ѡ сла́вѣ Рїцє(р)ско(и) и ѡ мє(з)твѣ Самоє́лѧ Ѩхі́мовича... кто нєвѣдаєтъ: // ꙗкѡ бы́лъ за живота́ своє́гѡ по́страхо(м) пѡга́н(с)твꙋ бисꙋрм(а)нскѡмꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4–4 зв.).

Див. ще **МЕЖНОСТЬ, МУЖНОСТЬ.**

МЕНЗСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕНИТИ[1], МЕНИТЬ, МѢНИТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (що) (*найменувати, дати назву*) назвати: и дал... ємꙋ тоє имѣнє... // з данми грошовыми и мєдовыми и бобровыми и кꙋничными и з мыты, єстлибы давно бираны были и со всими и иными подачки и поплаты которымколвє имєнєм могꙋт названы, або мєнєны быти (Краків, 1507 *AS* III,

39-40); Маєть ѡн… тыє… сєла дєржати… з данми грошовыми и мѣдовыми и кꙋничными и бобровыми и со всими платы и доходы, которымколвѣ имєнєм могꙋть названы быти, або мєнєны быти (Львів, 1509 *AS* III, 70); маєтъ онъ… тыи имѣнья… держати… зъ даньми грошовыми и медовыми и бобровыми и куничными, и со всякими иными поплатки и податки, которымъ кольвекъ именемъ могуть названы або менены быти (Вільна, 1514 *АЮЗР* I, 47); даровал єсми сына моєго… даклы ржаными и ѡвсаными и… всими иными платы и доходы и пожитки, которыи ꙗкимколвє имєнєм могꙋт названы, або мєнєны быти и зо всим правом и властностью (Острог, 1522 *AS* III, 237); его милость… воевода волынский… все, што одно маетностю рухомою названо и меновано быт может, даровалъ и записал мне на вечность (Сілець, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 48).

2. (що і без додатка) Заявляти (заявити), повідомляти (повідомити): а што мєниш, ꙗкобы… люди мои збожє… побрали… ꙗ тєж ѡ том нѣ вєм (Берестя, 1512 *AS* III, 98); кнꙗзь Василєй в той жє зємли Шаєнской мѣнил собє кривды быти ѡт Смѣдина (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); И приказує(м) вамъ штобы єстє на то(т) рокъ на ѡныи зємли и сєножати гдє… сєнюта собє кри(в)дꙋ быти мєнить выєхали (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10); Хамья и Мошко принесли скрыню,… въ которой, коли открыли, видѣлъ есми трупъ: тѣла не было, толко кости человичіи, и кошулю на тыхъ костехъ… А на кошули двѣ дири видѣлъ есми, которыи менили зъ ручницы стреляныи (Луцьк, 1566 *PEA* II, 162); панъ Иона… менилъ, иж дей то естъ дѣвка на имя Воца, которая… //… у криницы, с камнем утоплена (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 412–413); видєлъ єсми на головє мє(ст)цовъ волосовъ нє машъ, которыє мєнилъ бы(ти) ви(р)ваныє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Котороє то збит(є) и (з)ранє(н)є своє мєни(л) бы(т) па(н) Ꙗкꙋбъ Лакгє(в)ни(ц)ки(и) ємꙋ сталосє… ни ѡ(т) кого и(н)шого ты(л)ко ѡ(т) пн҃а Ꙗна Лꙗдовича (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18); При чомъ таковую свою дє(к)лярацию учинилъ, жє по та(м)то(и) сторонє И(в)ници рє(ч)ки кгрунътъ єстъ Ло(в)ко(в)ски(и), и нє вєдати, з якоє ѡказии мєня(т) быти людє пана Зборовъско(г)[о] то(т) кгрунътъ пана своє(г)[о] (Житомирщина, 1639 *ККПС* 216);

(що) (*припускати заздалегідь*) припускати: Нижъли нє хотать чє(р)кашанє кꙋ томꙋ новомꙋ замъкꙋ пєрєсиливатиса мєначи тамъ нєбє(з)пєчъность большꙋ (1552 *ОЧерк.З.* 17 зв.);

(*сказати правду*) розповісти, зізнатися: И домовялася Сачковая, абы Савка Маркович менил: што то у него за гость, отколы былъ и какъ его звано (Луцьк, 1588 *АрхЮЗР* 6/I, 271);

(що) (*безпідставно звинувачувати кого-небудь*) наговорювати: писалъ такъ тутъ во (л)вовѣ…, подаючы ма до людє(и) на писмє нєпристо(и)нє, и рымы ѡ мнѣ складаючы, и тоє мѣначы, абымъ ꙗ попомъ каза(л) людє бити (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); Парафѣꙗнє твои… вдаю(т)са в дꙋховныи справы пастырства моєго…, и тоє мѣначи ꙗкобы ꙗ нє мѣлъ мѣти до властитєлства єпископского права жадного (Львів, 1588 *ЛСБ* 92);

(на кого) (*звести наклеп*) оббрехати: Тєжъ ꙋставꙋємъ и(ж) коли бы хто комꙋ рєкъ жє ты нє чистого ложа сы(н), а того бы на нєго нє довєлъ, тогды... таковы(и) маєть тую примо(в)кꙋ пєрє(д) сꙋдомъ такъ ѡчистити, и тыми словы мовити што єсми мєни(л) на тєбє жє бы ты нє бы(л) чи(с)того ложа сы(н) то(м) на тєбє брєха(л) ꙗко пє(с) (1566 *ВЛС* 7).

3. (що) (*говорити про щось*) згадувати: правда дей естъ, пане Оранский, ижъ ты //... тот напис ми есть у книзи показовал, в которой якобы мел отецъ мой рукою своею записати тот мед, который ты мениш, на светого Спаса (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 292–293); нє мєню тꙋ покрита вє́рхнєго, а́лє стѣ̄ны и всє внꙋтръ цр̄квноє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 69).

4. (кого, кому) (*мати кого-, що-небудь за когось, якесь*) вважати: онъ... //... на поле зъ имѣней церковныхъ не ѣздитъ, одно мнѣ соромота, а людемъ вашей милости трывога, менитъ собѣ быти врядникомъ (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300–301); нєвѣ(с)ти забєл(л)и которая сєбє мєни(т) быти пророкинєю... да(л) є(с)ми є(и) ча(с) абы сѧ покаала ѡ(т) зло(с)тє(и) свои(х) (XVI ст. *КАЗ* 600); И нє́ машъ о тамтыхъ часѣхъ пожилого жадного скрибента, который бы Фотіа еретикомъ менилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 738); Тую повѣсть патріаршую, мимо вшелякую слушность, отступникъ въ подейзрѣнье подаетъ, и безъ жадного доводу фалшиву быти ей менитъ (Там само, 1091).

5. (що) Призначити, приділити: Гдєж корол... листꙋ позовного... выслꙋхавши, ѡбачил то, иж ѡный позовъ слꙋшный єстъ и повинєн Бокєй на то ємꙋ ѡтказовати, нижли казал Єго Милость кнѧзю Кошєрскомꙋ тыи зємли мєнити (Львів, 1536 *AS* IV, 84);

(*дати розпорядження*) наказати: которое то має(т)но(с)ти во(д)лꙋ(г) того (ж) ѡ(б)ликгꙋ и записꙋ того єго м(л) кн̄зь Рꙋжи(н)ски(и) з ма(л)жо(н)кою... мєнили з рꙋкъ и(х) м(л̄) пн̄а Ви(л)кги... нє ѡто(и)мова(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 3);

(кого, що) (*надавати (надати) кому-небудь право виконувати певні обов'язки*) призначати, призначити: Кнѧз Коширский тꙋж пєрєд нами подалъ листъ,... мєнѧчи то, абы кнѧз Фєдор... сꙋдєю былъ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); Твоѧ бы Милость того слꙋжєбника Єго Милости мєнил быти слꙋжєбником нашим, або своим и ѡт кривдъ єго боронил, ꙗко властного своєго (Вільна, 1541 *AS* IV, 276).

6. (що) (*назвати одне за одним*) перелічити, перерахувати: менил пан Иона тые знаки: иже дей коли ее кат в Луцку тут мучил, тогды голову острыг и косы уризалъ; а то раны на плечох и на боках,... знаки на руках и на ногах (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 413); якожь при томъ зраненью своемъ менилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); в которо(и) то арєндє мєнилє(м) собє кри(в)дъ килька мєти ѡтъ єго м(ст) то єстъ... ꙗко бы ѡнъ рєчє(и) мои(х) мє(л) сила побратъ и и(н)ши(х) кривдъ нємало почини(т) с которымъ ꙗ тєпє(р) пораховалъсѧ и поровна(л) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31).

7. (чого, що) (*визначати* (*визначити*) *ціну*) оцінювати (оцінити) (що): ведже рахуючи з реистров, менили быти шкод своих в грошох

готовых, в конях, в плати и в инших речах рухомых, и в статкох домовых три тисячи копъ грошей личбы литовское (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 423); в чомь дє(и) ѡни ѡ(т) тєбє сєма(ш)ка кри(в)дꙋ и шкодꙋ нємалꙋю быти мєнять з выбитыи з споко(и)ного дєръжаньꙗ и ѡ(т)нѧ(ть)ꙗ кгру(н)ту и дꙋбровы… сто ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

Пор. **ИМЕНОВАНЄ, МЕНОВАНЄ.**

МЕНИТИ[2] *див.* **МѢНИТИ**[1].

МЕНИТИСЕ[1] *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТИСЕ[2] *див.* **МѢНИТИСЯ**[1].

МЕНИТИСЯ, МЕНИТИСЕ, МЕНИТИСѦ, МЕНЇТИСѦ, МѢНИТИСЯ, МѢНИТИСѦ *дієсл. недок.* (*вважати себе за когось*) називатися (ким): тот // истый Мицык мєнит сѧ быт бѡѧриномъ Кꙋзминским, а ꙗ на нєго сѧ жалꙋю, иж ѡн єст влостный ѡтчич кнѧзѧ (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414–415); є(з)дилъ єсми зво(и)томъ… которы(и) сꙗ мєнилъ быти шафаромъ роботы лєсноє… до лѣса прозываємого ꙋрочищомъ нєчамъли (1577 *ЖКК* I, 86); є(з)дилъ єсми зво(и)томъ… которы(и) сꙗ мєнилъ быти шафаромъ роботы лєсноє… до лѣса прозываємого ꙋрочищомъ нєчамъли (1577 *ЖКК* I, 86); а и́жъ хс҃ намєни(л) два и ѻпѧть два или три. И тꙋтъ ли(ч)бы замѣрєноє нє оуказа(л) абы́ сѧ и вси нє по(д)носи́ли намѣснїками бж҃їими мєнѧчи́сѧ, жє ѡ(т) са́мого бг҃а суть поста́влєни (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.); такъ и всѣ дванадєсѧтъ мꙋсѧт сѧ мєнїти. штожъ дѣлати, коли то и́хъ папѣ волно чинити. толко тоє на нєго ꙗкобы по лихо. жє и́мѧ ѡ(т)мєнити можєть (Там само, 22); И вы́прави(л) былъ ѡ(т) кролꙗ єго мл҃(с)ти приви́лєи, за причи́ною єго мл҃(с)ти… воєводы Кі́євского мѣнꙗчисꙗ єго мл҃(с)ть бы́ти тому манастырꙋ кти́торо(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); А памѧтає(ш), Іс҃є, и(ж) єсь сѧ мѣни(л) сн҃о(м) бж҃їи(м), а ровє(н) бж҃ стави(л) єсь сѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 73); а ижъ во(д)лє констытуцыи року ѡсмъдєсꙗ(т) дєвꙗтого хто бы сє мєни(л) шлѧ(х)тичо(м) нє будучи и(м) ѡсєлы(и) половица має(т)ности до ска(р)бу королѧ… тратит (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 78); Се́кта новокр҃щєнцо(в), которыи бы́лъ головою ганꙋ́съ кравє(ц). мєни́лсѧ кролє(м) израски(м) (!) товари(ш) єго зва́лсѧ дх҃о(м) ст҃ы́мъ (Острог, 1609–1633 *Остр.л.* 126 зв.).

МЕНИТИСѦ *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Згаданий, названий: А такъ мы вєсполокъ зъ єго сꙋдьѧми згодили (сѧ), и в рєчъ ꙋстꙋпили:… и того жъ днѧ повєли насъ ѡбє сторонє, гдє имъ кривда, на мєнитоє мєстцо ѡписаноє, врочищо подлє дороги вєликоє (Ковель 1537 *AS* IV, 111).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНИТЬ *див.* **МЕНИТИ**[1].

МЕНЇТИСѦ *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНОВАНЄ *с.* **1.** (*надавання імені комусь*) називання: Имєнова́нїє: Нарица(н)є, мєнова(н)є, называ́ньє (1627 *ЛБ* 48).

2. (*словесне найменування*) назва: А пе́рвый зо всѣ́хъ, то вы́мыслилъ, три, мовлю, Пѣ́сни, на Выображе́н҄є мнѣма́ю Сто́и и Живонача́л-

нои Тр҃(о)цы, Вєли́кїи Вѣршопи́съ Ко́сма, в҄ Вєликои(и) и Ст҃о́й Стр(с҃)тєй Гa҃ Бa҃ и Спса҃ нш҃єгѡ Іс҃а Хa҃ сєдми́цы, вє́длѹгъ мєнова́н҄ѧ нєма́ль ко́ждогѡ днѧ чрє́з҄ Краєгранє́нїа одтвори́вши Пѣ́сни (1627 *Тр.* 9).

3. (*заявлення претензій*) скарга: маючи дей при собе возного и сторону, тую шкоду ко всимъ селомъ Рожищскимъ, за невыходъ ихъ, приложила, осумовавши, я подлугъ менованя шкодъного, на шкоды его доводъ ему всказала (Луцьк, 1583 *Ив.* 277).

Див. ще **ИМЕНОВАНЄ.**

Пор. **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

МЕНОВАНИЙ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЪ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЫЙ, МЕНОВАНИЙ, МѢНОВАНИЙ, МѢНОВАНЫЙ, МЕНОВАНЪ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*який має назву*) званий: ива(н) сн҃ь го(л)дышє(в)… зєзна(л) и(ж) прода(л) ролю м‹є›ж кирико(м) и фєрє(н)цо(м) мѣнованую кану(р)ку(в)скую бр(т)оу своєму (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 3 зв.).

2. Згаданий, названий: чєр(н)цѣ… и то повѣдали иже тыє ѹрочища мѣнованиє были означєниє и ѡписани чєрє(з) лєвизоровє и комѣсаро(в) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); сєло Рагозо(в)ку // зо всими кгрунътами, полями, сєножатями, … ако сє здавна в своихъ границахъ и ѡбыходєхъ тоє сєло має(т) и заврає(т): ѡ чомъ всимъ записъ менованы(и) ширє(и) в собє рєчъ ѡписуєтъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 186–187); Которыє всѣ разомъ повєдили, жє ихъ па(н) Янъ Бєлє(ц)ки(и),… з мєнованы(х) має(т)ностє(и) и сє(л) выбави(л) и…, зо (в)сєго поѡбъбиралъ и поѡбира(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195).

3. Засвідчений: арендовали… местечко Кошар… згола зо всеми и вшелякими пожитками, такъ меноваными, яко и неменоваными на пят летъ сполных (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 158); прошу, абы [пото(м)ковє] чє(т)вє(р)тую ча(ст) в сєлє Соболювъцє будучою с по(д)даними и и(х) роботами, чи(н)шами, пода(ч)ками и… вършєлякими инъ єнєрє мєнованими и нємєнованими пожитъками до моцы, владзи, дє(р)жєнъя и посєсыи урядовънє прє(з) возъного… подали и по(с)тупили (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

4. (*призначений, визначений наперед*) названий: которое все право на менованые сумы,… такежъ на замокъ и имене Тесовъ и в ынщихъ помененыхъ селехъ части, пани Настасья… въ тыхъ всихъ селахъ части доходити, мне и потомкомъ моимъ записала… и на вѣчность даровала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 112); за которы(м) по(з)во(м) на ты(х) мєнованы(х) роко(х)… ро(з)нѧли были тую спра(в)у на розо(з)на(н)є и помє(р)кова(н)є приѧтє(л)скоє (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); Тых же часов и мисецей менованых подданые и громада села Жытына… по килкудесятъ возов в час городиськие ездъжачы, дерева на семъ тысячей… вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118).

5. (*сказаний, не підтверджений документально*) усний: шкоды и всякие наклады маем теж пану Мошку совито поплатити, которые бы мел пан Мошко поискиваючи тых пенезей от нас собе шкодовати, кроме всякого права и доводу, одно на меноване слово его (Марковичі, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 199).

6. *У ролі ім.* Перелічений, -ого, названий, -ого: маетъ... сынъ мой... всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маетностями, такъ именями,... подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); ружи(н)ски(и) поспо(л) з малъжонъкою своєю... поступили имє(н)є своє... всє ꙗко сє само в собє... має(т) и(ж) мєнованоє нємєнованомꙋ а нємєнованоє мєнованомꙋ ни в чо(м) ничого шкодити нє маєть (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 87); Ѩ Софрониꙗ Макаровичовна Ивашєнъцєвичовна... // маєтность... нашꙋ... продали... // ... ничого а ничого на сєбє ани на кого инъшого... нє зоставꙋючы ани ꙋ(и)мꙋючы такъ ижъ мєнованоє нємєнованомꙋ А нємєнованоє мєнованомꙋ шкодити и ꙋближати ничого нє маєтъ в вєчноє дєди(ц)тво за вышъ помєнєнꙋю сꙋмꙋ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131 зв.–132 зв.).

Пор. **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНИТЫЙ.**

МЕНОВАТИ, МЕНОВАТЬ, МИНОВАТИ, МѢНОВАТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (кого, що, чим) (*давати (дати) назву, ім'я*) називати (назвати): Тыи подданыи господарьскии, Смѣдинцы привєли нас кꙋ врочищꙋ, мєнованомꙋ Тополю (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Ѡни нас напєрвєй привєли в остров, который мєнꙋют Дꙋбровицою (Чернче Городок, 1543 *AS* IV, 353); мы... дали є(с)мо є(и)... сєло... изо... пожи(т)ками малыми и вєликими которымъ ѡ(д)но по(з)вищомъ на(з)начоны и мєнованы быти могуть с щи(н)шами (!) грошовыми и (з) да(т)ками всѧкими (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); а того иаѡна а(л)бо иаѡна грєковє и лати(н)ницы иꙗнꙋшє(м) мєнова(ли) а ѡ двꙋ чола(х) и тварє(х) єго маловали (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); А протожъ не естъ то доводъ, што мовите, же евангелистове менуютъ хлѣбомъ, а не опрѣснокомъ. Бо ото ясне показалося, же и опрѣснокъ называется хлѣбомъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 205); потомъ дорогою,... до долины и ру(д)ки, на которо(и) сутъ ставъки, дєрємєзєнъскиє, мєнуючоє Кипячою (Київщина, 1639 *ККПС* 272);

(кого) (*повідомляти (повідомити) чиєсь ім'я*) називати (назвати): А ижесте его меновать встыдалися, я повемъ, хто былъ: геретикъ..., атеиста, (который ничого // не верилъ и по епикуръску жывотъ свой провадилъ)! (Вільна, 1599 *Ант.* 529–530); Да пытал бых тебѣ тут на том мѣстѣ, проповѣдниче науки христовы, которая богатшая Русь, выкупивши, папалила (!) тѣ книжки. Чем их не менуеш?... чему их таиш таковый злый учинок (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 160); ѝсповѣдь ма́єть бы́ти про́стаѧ, щы́раѧ,... нє мєнꙋ́ючы осо́бы вѐспо(л) грѣша́щой (Львів, 1645 *О тайн.* 80);

(*принагідно згадати*) назвати: за... плацєнє признава́ю... ижъ ми сѧ досы(т) стало // ѡ(т) Пєтра южъ мєнованого (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.–70);

(*віддаючи шану, назвати кого-небудь*) пом'янути: Папежъ Рымскій одинъ естъ зъ пяти патриарховъ, а не монарха, во всемъ соби ровныхъ мѣвши чотирохъ патриархов, прочъ личбы и именованя, то естъ, же первѣй бывалъ менованъ и личенъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 682);

(кого, що) обзивати, лаяти: привє́л(ъ) мѧ в(ъ) ро́спачъ шкри́птъ ꙗкы́ись мєжи лю́ди пꙋ-

ще́ный, в(ъ) кото́ромъ мєнє… то юда́шє(м), то зра́дцєю своє́и вѣры мєноу́єтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 19); Єди́нъ нѣа́кїйсь з' межи́ противныхъ Сараце́нωвъ ко́нный, блюзнѣ́рскими словы Кωнстантіно́пол' мєнꙋ́ючи, и цр̅ковъ про́стымъ на́звискомъ Со́фїю называ́ючи, в' єде́нъ ро́въ з коне́мъ па́дши здо́хъ (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (кого) (*виявляти своє ставлення, характеризувати кого-небудь*) називати: Его королевская милость въ листехъ своихъ менуетъ его зрадцою и шкодникомъ хрестиянскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 823); Ачколвекъ межи апостолами привлащона // есть Петрови святому преднѣйшость, теды то не въ тотъ способъ, абы… монархою церковнымъ называтися, але толко для порядку першого мѣстца… И во уписованю тежъ менують его верховнымъ (1603 *Пит.* 38–39); вса нєма́ль та́а Кни́га Бл̅г(с)ве́нными называ́єть стате́чныхъ,… и плодови́тыхъ в' Пра́вой Вѣ́рѣ: а ω(т)стꙋпникωвъ мѣзе́рными и нєщасли́выми мєнꙋ́єт' (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4);

(кого) (*розцінювати яким-небудь чином*) називати: а бы́лъ хр(с)тїа́нинъ, налєжа́чїй до послоу́гъ б̅жихъ. а нѣкоторыє посвацен'ны(м) єго быти мєноу́ю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); и вшє(д)ши всѣ, оупа́ли до но́гъ,… и проси́ли єго абы помо́гъ лю́дє(м), а ωнъ споча(т)кꙋ вымовла(л)са, дале́кимъ се́бє быти мєноу́ючи ω(т) таково́є го(д)ности (Там само, 85);

(що, за що) (*подавати за щось протилежне*) видавати: у Карпа теж взял пан войт пол-золотого, менуючи за неякіе фалшивые гроши, а взявши ползолотого, не постерег того з уряду своего (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); А што теж жаловал на того жъ попа Гораина, ижъ он листы господаръские… фалшивыми быти *миновал*, ино того ся попъ Гораинъ упрел, ижъ того не меновал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 194).

3. (кого, що, на кого і без додатка) Заявляти (заявити), повідомляти (повідомити) (на кого, про що і без додатка): А што са тєж ткънет того, яко Гринко… мєновал на людє́й Єго Милости, штож бы они… броварныє рѣчи з двора єго покрали…, кназь маєт ємꙋ на то дати слꙋжєбника вижом (Берестя, 1512 *AS* III, 98); мѣщане володимерскіе там же передо мною, вижомъ, напервей меновали непорядок в мѣстѣ (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 59); котро(г) пє(р)стєна сама Пн̅и выкгано(в)скаа доходила ꙋ бра(т)ства мѣнуючи є(г) быти свои(м) вла(с)ны(м) (Львів, 1590 *ЛСБ* 128); а и(н)ши(х) по(д)даны(х) камєного(р)ски(х)… шкоды ту(т) тєпє(р) нє мєнованы (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 56); Котороє зранєнє и (з)битьє мєнова(л) собє панъ ко(з)ловъски(и) бы(т) сталоє на доброво(л)но(и) дорозє за сєло(м) хри(с)тиновъкою… ω(д) капитана єє м(л): пн̅єє пото(ц)коє луко(м)ско(г) и и(н)-шы(х) мєща(н) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 165); а потом и самъ тотъ господар Ребъчай меновалъ, же и оного бито (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478);

(на кого) (*безпідставно звинувачувати кого-небудь*) наговорювати: Жалова(л)… Мє(л)чи(ц)ки(и)… што (ж)… мєнє… по(и)-ма(в)ши… // звяза(в)ши, до вєзє(н)я всади(л) и дє(р)жа(л)… ти(ж)дєнь, мєнуючи на мєнє, и(ж)… ты злодє(и), здра(и)ца (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43).

4. Призначати (призначити), встановлювати (встановити): митрополи(т) хотя́й вѣдаєтъ, и(ж) на всѧкихъ зъѣ́здахъ дн҃ь в(ъ) оуниверса́лєхъ мєно́ваный пhistoric посполи́тє... поча́ткомъ намѡ́въ звы́клъ быва́ти. одна(к) ѡ то вꙅ то́тъ дн҃ь... до синодꙋ жа(д)ного встоу́пꙋ нє чи́ни(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 12); єє м(л)ѡноє сꙋмы на ро(к) в записє мєнованы(и) нє за(п)лати(ла) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); маε(т)но(ст) свою... — роко(м) пε(в)ны(м), в записє мєнованы(м),... пану Мо(с)чени(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181);

(кого) (*надавати (надати) кому-небудь певні повноваження*) призначати (призначити) (кого чим): (И) король (самъ) електа может меновати (якожъ (и) менуетъ), (бо то ему служитъ;) але не можетъ его скинути, бо не онъ его поставилъ и посветилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 835); вы... жа(д)ного возного ѡчєвисто нє ставили на ѡстато(к) ани єго мєновали и мєновати нє ꙋмѣли (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142);

(чого) (*визначати кількість*) налічувати: А затымъ Ѳилялетъ кладетъ зъ листовъ владыки Володымеръского штучъки некоторые повыбиравши, которыхъ листовъ (по розну писаныхъ) менуетъ чотыри (Вільна, 1599 *Ант.* 569).

5. (що) (*називати одне за одним*) перелічувати: и тыє вжо имѣньѧ, которыє на пєрвъшом записє моємъ мєнованы..., даю и дарꙋю их кнѧзю Или (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Бы́ло тєжъ тогѡ вѣкꙋ се́мого ста мно́го Ст҃ы(х) мꙋже́й вꙅ пꙋсты́нѧ(х), вꙅ Монастыра(х) и вꙅ гра́дѣхъ живꙋчи, кото́рыхъ тꙋ, длѧ́ ѡбширности, нє мєнꙋю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 143); по заплачє(н)ю ѡ (с)пу(с)тошє(н)ε маε(т)но(с)ти и ѡ жадныє шкоды в нε(и) починεныє позывати... нε маю и нε бꙋдꙋ мо(г)лъ по(д) закладо(м) и вшεлѧкими тεжарами в то(м) записε мєноваными (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); За которымъ росписомъ... с простого рєєстрꙋ на конъсєръватахъ мєнованыхъ зыскъ станꙋлъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.);

(що, чого) (*визначати, вираховувати ціну*) оцінювати: Которых жо шкод и побраньѧ рєчєй своих... кнѧзь Алєксандръ..., мєновалъ ѡ нєколько тисѧчъ копъ грошей (Краків, 1538 AS IV, 134); и(х) мл҃(с)ть кн҃зи бурє(м)скиє мєнуютъ шкоды трыста копъ грошє(и) литовскихъ (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); А въ ѡ(т)нѧ(т)ю и нєꙋжива(н)ю ты(х) кгрꙋнто(в) и пожитковъ, мєнꙋє(т) собє шкоды шє(ст)со(т) копъ гр҃шє(и) литовски(х) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 4047, 25 зв.); ѧз... на дъвє тисєчи золотыхъ польских шкоды мєнꙋю ѡсобливє шъто бєрꙋтъ тꙋю рꙋдꙋ на три тисєчи золотыхъ польскихъ шкоды (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); мешъчане гойские,... пустошатъ дубровы, дерева... рубаютъ и розные шкоды починили, которых собе на двадцетъ тисечей бытъ протестансъ менуетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 192).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ.**

Пор. **МЕНОВАНЄ.**

МЕНОВАТИСЕ *див.* **МЕНОВАТИСЯ.**

МЕНОВАТИСЯ, МЕНОВАТИСЕ, МЕНОВАТИСѦ, МѢНОВАТИСѦ *дієсл. недок.* (ким, чим) **1.** (*мати певну назву, ім'я*) називатися: размовляють (!) зъ собою въ тымъто діалогу дви персонѣ: една Гостьемъ менуючаяся, а дру-

гая Спудеемъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 51); Скжндъ бы сѧ це́рковъ Акєлда́момъ мѣновала, Кгдыбы́ тако́вый ѕлы́и идъ в҃ собѣ оукоха́ла. Каїафы и Ію́ды выховоу́ючи, И ꙗскине́ю сѧ людій ѕлы́хъ найдоу́ючи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

2. (ким і без додатка) (*повідомляти своє ім'я, рід занять тощо*) відрекомендовуватися: тамъ же у ворота двора Мезовского,… уткнуломъ и оповедаломъ положене оныхъ позвовъ урядникови тамошнему, который се Василемъ быть меновалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 400); и пыта(л) єсми хто бы бы(л) на мєстцꙋ пановъ ѡбодєнски(х) ту(т) ꙋв ы(л)инца(х) тогды повєди(л) мнє… и мєнова(л) сꙗ врꙗ(д)нико(м), и(л)ински(м) ниꙗки(и) фєдо(р) лисичєнко (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); теды на дорозе доброволной,… перенявши мене люди якиес, своволныи козаки, менуючиеся быт полку Станислава Калиновского, способом разбойничим первей самого поймали, страхи розные битем… здоровю моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV–3, 158); вамъ шляхетным Петрови Янъчому, слузе урожоного Яна Кграевского,… а Ружанскому, яко се сам меновал, слузе урожоного Яна Кграевского,… и третему компринципалови вашому,… моцю, владзою и повагою нашою королевскою приказуемо (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 464);

(ким, чим) (*вважати себе*) називатися: Рєвни́тєлє(м) рєчє(и) добры(х) с того вымовлатї и мєнова́тиса нє годит сѧ (Острог, 1587 *См.Кл.* 5, на полях); Обачтеся жъ и вы, што въ церкви Божой незгоды сѣете: если ся православною церковью слушне меновати можете? (Вільна, 1608 *Гарм.* 189);

(ким) (*видавати себе за когось*) називатися: Єє Милост пани моѧ… до мєнє рачила писат, абыхъ ꙗ на ѡного истого Мицыка кнѧзю… справєдливость вчинил, который сѧ мєновал быт боѧрином Кꙋзминским (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414); И Ѳилялета знати по томъ писанью его, же не естъ // Русиномъ, чымъ ся быти менуетъ, але спроснымъ геретикомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 665–667).

3. Зазначати, вказуватися: раны тые, яко се вышей меновало, и самого протестуючого барзо збитого, змордованого,… барзо хорого виdел и огледалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 538).

МЕНОВАТИСА *див.* **МЕНОВАТИСЯ.**

МЕНОВАТЬ *див.* **МЕНОВАТИ.**

МЕНОВИТЕ, МЕНОВИТѢ, МѢНОВИТЕ *присл.* **1.** Докладно, ґрунтовно: и записал єсми сынꙋ Єго Милости… в своєй дѣльници трєтюю часть имѣнєй моих ѡтчизных и материзных на вѣчныє часы, которыє ж имѣньѧ вымєнєны мєновитє на ѡсобномъ листꙋ моєм (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Которыє имєнѧ вси… ꙗко вышєй в сємъ тєстамєнтє мєновитє, достаточнє ѡписаны сꙋт со всими пожитками… братꙋ моємꙋ, даю дарꙋю… симъ моимъ тєстамєнтомъ… в… дєржаньє (Камінь, 1571 *AS* VII, 384); Ѩ ильꙗшъ чєрнєцки(и), вызнаваю… штомъ позва(л)… кнєгєню зофєю… ѡ долгъ… такжє ѡ зарꙋки шкоды и наклады мои во(д)лє записꙋ и вару(н)ковъ в нє(м) ѡписаныхъ, которы(и) єє мл(с)ть… мнѣ дала ꙗко то мєновитє а ширє(и) в то(м) записє и по(з)вє єсть ѡписано (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); за чимъ ѡны(х) ꙗко нє сталы(х) и права посполитого нє посълушъныхъ з допусъ-

ченьꙗ сꙋдового на ꙋпадъ взыську речи въ позъвє нижє(и) инъсєрованомъ мєновитє выражоноє (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119).

2. (*понад усе, найбільше*) особливо: Вторый пожыто(к) єстъ, Прымножє(н)є ласки бж҃ой оутвєржающє(и) и оукрѣпляющє(и) на(с) въ вѣрѣ, вˢ надѣи, и любви, и вˢ ин'шихъ цнотахъ, а мєновитє вˢ мꙋжности жєбысмо имѧ Хв҃о бє(з) жа(д)ного вˢстыдꙋ и боѧзни смѣлє вызнавати могли (Львів, 1645 *О тайн.* 36); Найпєрвѣй, тогѡ бл҃гословєнства оучастниками сꙋтъ, сщ҃єнници, которыи чєрє(з) ѡфѣрꙋ бєзˢкровнꙋю людєй зˢ г(с҃)дємъ // бг҃омъ єднають... потомˢ бл҃гословєни сꙋтъ и тыи, которыи мєжи люд'ми згодꙋ чинѧтъ, а мєновитє, гды забѣгаютˢ, абы бєзˢ потрєбы кровь хрїстїѧ(н)скаѧ нє проливаласѧ (Львів, 1646 *Зобр.* 72 зв.–73);

(*передусім*) особливо: толко тꙋт мєновитє прошꙋ ѡ выростка моєго (!) Прокопа Григорєвича, //... абы ємꙋ зараз жє при ѡтправє иных слꙋгъ... было за слꙋжбы... дано двѣстє коп грошєй (Рожана, 1571 *AS* VII, 398–399); А на(д) то манифєстацию заноси(л) ѡ погинє(н)є спра(в), диспозици(и), привилєє(в), ѡринало(в) (!), на добра городискиє служачихъ, и и(н)шиє добра ро(з)ныє, мєновитє, ѡ которыхъ протє(с)тан(с)ъ вєдомости завзятъ мо(г)лъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

3. *У ролі спол., перев. з* **а, и** (*пояснювальний*) (*уживається перед переліком*) саме: па(н) Сєма(ш)ко... самъ, ѡсобою своєю,... по(д)даныхъ моихъ двохъ... // позбивалъ и має(т)ность ихъ всю... побралъ и пограби(л). То єсть мєновитє:... клячу вороную из сєдломъ...; кожухъ з сєрмягою...; сокє(р)ку (Житомир, 1584 *АЖМУ* 81–82); панъ а(н)дрє(и) сы(н)кгу(р)... мєнє с того кгру(н)ту моєго споко(и)ного дє(р)жанья, выбилъ и вытиснулъ и тоє жито... моцно кгва(л)томъ пожа(л), а мєновитє... нажалъ копъ два(д)цать... и до дво(р)ца... ѡ(т)вєзъ (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 95); тогды то, якомъ зосталъ на тый столицы Епископіи Луцкой, которая правѣ зо всихъ сторонъ была ошарпана и завѣдена, имѣня церковное розобраные, а меновитѣ дворъ имѣніе Полоную... Забиже, Котодере и Губинъ (Краків, 1595 *АСД* I, 198); Прыслала сторона противная съ каменици пословъ своихъ до митрополита, // а меновите Никифора Тура... а зъ нимъ килька... геретиковъ явъныхъ, которыхъ шануючи не въспоминаю (Вільна, 1599 *Ант.* 533–535); Попъ Якимъ поповичъ Гребенкій продалъ сію книгу, которую мѣлъ отъ братовъ своихъ и мѣновите отъ Іоанна брата рожоного и Сеня брата своего (1619 *ПДПІ* 178, 128); патріархъ Антіохійскій Іоакимъ,... отлучилъ былъ отъ церкве священника именемъ Григоріа, прозвискомъ Горбачевского, за нѣкоторыи ексцессы, а меновите: же учинивши первѣй обѣтъ Богу и чернцемъ зоставши, присягу зламалъ, оженился и священникомъ зосталъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); Бо(г)да(н) Хмє(л)ни(ц)кий Ге(т)ма(н)... Всим вобєцъ и ка(ж)дому зособна А мєновитє По(л)ко(в)нико(м) Сотнико(м) Атамано(м) и всєму Товарыству Войска нашо(го) до вєдомости доноси(м) (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1);

(*уживається для виділення чого-небудь із-поміж однотипного*) зокрема: братиї зєбранꙗ бєло (!) зꙋпо(л)ноє, того часꙋ справъ

ки(л)ка ѡ(т)правили а мѣновитє в҃ поважнѣишиє, на тє(н) ча(с) зго(д)нє постановали и конклюдовали (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); абовѣмъ зна(к) нєви́димы(и), жадны(м) спо́собомъ нє мо́жє(т) бы́ти та(и)ною, ꙗ́ко ст҃ы́є ѡ(т)ци, а мєнови́тє ст҃ыи златоусты(и), и Авгꙋсти(н) на(с) наоуча́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 3); Богда(н) хмє(л)ницки(и) гє(т)манъ з во(и)ско(м) єго ко(р) м(л) запоро(з)ким ѡзна(и)мує(м) ты(м) писанє(м) наши(м) мєновитє мє(ш)чаномъ максимовъски(м) городи(с)ки(м) абы(с)тє во въсє(м) по(с)лушъными были ѡ(т)цомъ нико(л)ски(м) мана(с)тыра пу(с)ты(н)ско(г) Києвъско(г) (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.М.* 293, 1, 309).

4. *У ролі частки* (*видільна*) (*уживається для підкреслення чого-небудь*) саме: в тыє та(м) часы въставьши пєтръ по(с)рєдини о(у)чєнико(в) рє(к) а было и(х) въкупє мєновитє на то(м) мє(с)цу ꙗкобы сто и два(д)ца(т) (II пол. XVI ст. *КА* 3); прошꙋ, абы(с)мы блю(з)нѣ(р)ства ѡныхъ на дх҃а ст҃го повтаря́ти мѣли. бо ѡныє в порѧдокъ и то мєнови́тє прино́симо нє ижбы(с)мы з ни́ми и(х) нєзбо́жности зєзволя́ли. алє блоу(д) ихъ ѡбнажа́ючи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141); вшакжє была бы ли потрєба того пилнаꙗ мѣновитє хлѣба, тєды имъ жыта купити на фꙋрꙋ мꙋки нє ѡ(т)мовлꙗю(т) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52 зв.).

Див. ще **МЕНОВИТО, МЯНОВИТЕ.**

МЕНОВИТО *присл. у рол. спол.* (*пояснювальний*) (*уживається перед переліком*) саме: возны(и) єнєра(л)... мє(с)то туто(ш)ноє Житомє(р)..., та(к)жє и сє(л)[а], до то(г)[о] мє(с)та Житомєра налєжачыє, мєнови(то) Пси(с)човъ, Станишовка, Язы(н)ка,... в рєа(л)ную споко(и)ную по(с)сєсию... пану Крышътофови Тишъкєвичови,... пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183);

(*уживається для виділення чого-небудь із-поміж однотипного*) зокрема: па(н) ба(л)цє(р) лакго(в)ни(ц)ки(и) ѡповєда(л) на пн҃а ꙗна сє(р)ховє(ц)кого и(ж) дє(и) ꙗко(м) пє(р)вє(и) протє(с)тацы(и) мо(и) до ꙋрядꙋ ва(ш) мо(с)ти доноси(л)... ѡ ро(з)маиты кри(в)ды моє(и) а мєновито ѡ зби(т)є и по(и)манє боꙗрина мого па(н)цы(р)ного... Сꙋпрꙋна Да(ш)ковича (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42 зв.).

Див. ще **МЕНОВИТЕ, МЯНОВИТЕ.**

МЕНОВИТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** Названий, перелічений: тыи границы мають быти с обꙋ сторон мєжи тыми имєни их вчинєны по тым врочищам мєновитым, ꙗкъ в пєрвших листєх их єдналных выписаны (Львів, 1537 *AS* IV, 91).

2. (*попередньо визначений*) названий: При томъ кнѧзь Василєй мовил нам, штож... торгъ... маєть ѡн з данины нашоє. днѧ мєновитого, в пѧтницꙋ (Львів, 1537 *AS* IV, 89).

МЕНОВИТѢ *див.* **МЕНОВИТЕ.**

МЕНОВНЫЙ *прикм.* Обмінний. ◊ **листъ меновный** *див.* **ЛИСТЪ[2].**

МЕНСКИЙ *прикм.* (*призначений для чоловіка*) чоловічий: ѡдѣва(д)ла и про(с)тира(д)ла на(д) ꙋмєршыхъ. ѡдѣва(д)ло панꙗ(н)скоє га(т)ласу взоры(с)то шка(р)латнаго, листва вколо папужого га(т)ласу... Простира(д)ло мє(н)скоє полотє(н)ноє з листвами сѣ(т)ковими (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 73).

МЕНСТРОВА *ж.* Менструація: пло(д) того дрєва. сирѣ(ч) жєлꙋди пристои(т) ꙗсти тѣ(м) жо(н)ка(м) кои лишноє тєчєнїє мє(н)стровꙋ имѣю(т) (XVI ст. *Травн.* 38).

МЕНТА *ж.* М'ята: мєнта по ла(т)... мата огороднаа... дꙋхо(м) бл҃говонна (XVI ст. *Травн.* 210 зв.).

МЕНУСЧЪ *прикм.* (*якому притаманна недовговічність*) минущий: Ѝ,... кашталанъ Браславъский,... городничий Володимєрский, видєчи, ижъ вси рєчи, илє ихъ єстъ на сємъ свєтє, ѡтмєн(н)ы(и) и мєнꙋсчи сꙋтъ, толко часъ смєртєлный, тотъ кожъдого, на свєтъ ѡтъ живота матки єго рожъдєнъного, минꙋти нє можєтъ (1577 *AS* VI, 71).

МЕНШЕ, МЕНШЕЙ, МЕНЪШЕЙ, МЕНЪШИЙ, МЕНЬШЕ, МЕНЬШЪ, МЕНШЪ, *присл.в.ст.* **1.** (*у меншій кількості, меншому розмірі*) менше: а штобы звышъ ста копъ пєрєнєсло, ѡписалъ єси листом своим, иж то мает быти всє до скарбꙋ нашого давано, а єстлибы тєж што мєнъший ста копъ вчинило, то мєло к рꙋкам твоим приходити (Вільна, 1540 *AS* IV, 261); и єстлибы тєжъ мєншєй было в тых всихъ имєньахъ, вышєй мєнєныхъ, нижли трєтаа часть, тогды маєть ѡнаа трєтаа часть с тыхъ двох частєй имєнєй моихъ на полъ быти такъ, ꙗкъ было мнєй (Конюхи, 1545 *AS* IV, 430); млы(н) на рєцє Норинє га(т)ю занаты(и) мє(р)ки на замокъ приходꙗ(тъ) в годꙋ збожьа соланокъ к҃ часомъ большє(и) а часомъ мєнъшє(и) (1552 *ООвр.З.* 101 зв.); Сєго годꙋ ко(р)чомъ ꙋ мєстє всихъ было мв҃ а иногды бываєть большъ або мєньшъ (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); ѡ(н) жа(д)ны(м) ѡбычає(м) мє(н)шъ шєсти грошє(и) ѡ(т) копы вза(ти) а и(м) копѣю з листу г(с҃)дрско(г) и квиту своєго да(ти) нє хотє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); а(ч) нє мє(н)шє є(ст) таковы(х) тєпє(р) и(ж) оу ладащо вѣра(т), оу чары оу воро(ж)кы... нѣ(ж)ли в сн҃а бж҃їа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 82 зв.).

2. (*менш тривало, коротше*) менше: погꙋбѣтє дѣтки. ѡ(т) двꙋ лѣ(т) и мєньшє. а жѣньско(г) полоу нє заимаитє (1489 *Чет.* 122 зв.); которы(и) з пє(т)масты и два(д)цєти золоты(х) по(л)ски(х)... зъ я(р)ма(р)ку ѡ(т) лє(т) мє(н)шє албо бо(л)шъ трє(х),... утєклъ (Володимир, 1600 *ТУ* 232).

3. (*слабше за мірою і ступенем дії*) менше: дивныи оуч҃никъ. мєньшє оусты своими ст҃ыми говорилъ. а большє нє сочтєны мл(с)ти людє(м) чинилъ. всѣ(м) нємочнымъ здоровьє подавалъ (1489 *Чет.* 106 зв.); Сѣда́ти маю(т) ко́жды(и) на мѣстцы свє(м)... //... Которы(и) мє(н)шє ꙋмѣти бꙋдєть, на подлѣ(и)ши(м) мѣстци сѣди́ти ма́єть (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.–3); На(д)то осо́бныхъ артикꙋловъ мє́ншє важнѣйши(х) задали́ з҄ два(д)цать, кото́ры(х) са тꙋтъ нє споминає(т) (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 37 зв.); авраа(м) ты(ж) нє мє(н)шє милова(л) // сътворитєла своєго, ижєє сн҃а своєго є(ди)ного мѣвши. и то(г) да(л) бы(л) на (ѡ)фѣроу або на жє(р)твꙋ избавитєлю своємоу в садꙗ савєковѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164–164 зв.); А заложуся, ижъ подобно меншей, нижъ я, о томъ ведаешъ. Бо што поведаешъ, не виделесь того очыма своими — а якожъ то смеешъ тверъдить? (Вільна, 1599 *Ант.* 927); Алє ѡ тыхъ дивни(х) а таємнихъ спра́вахъ єго́, а нє мєншъ ѡ самомъ жаднимъ ро́зꙋмомъ нєѡго́рнєнємъ, Б(р)жтвѣ, мовити

або писа́ти, те́ды сна́днє са́мъ стра́хъ мысль обыймꙋєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 3); Взялемся еще зъ побудки самого сумнѣня, не меньше хотячи противныхъ и тыхъ всѣхъ, которыи имъ потугою и зверхностю… помогають, остеречи сумнѣня (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 319); **не меншей, а нижъ**… — не менше, а ніж…: перекладають инші приватные привели и права не меншей, а нижъ тые, присягою нашое королевское милости утвержоные (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 514).

МЕНШЕЙ[1] *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНШЕЙ[2] *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНШИЙ, МЕНШЕЙ, МЕНШІЙ, МЕНШІЙ, МЕНШЫЙ, МЕНЪШИЙ, МЕНЪШІЙ, МЕНЪШЫЙ, МЕНЬШИЙ *прикм.в.ст.* **1.** (*дрібніший розміром, площею, обсягом*) менший: мате(и) Докаль барыловски(и) вєль… мєнъшымъ болотомъ котороє зовуть // коньскимъ болотомъ (1546 *ОГ* 69 зв.–70); Сви(н)цꙋ штꙋка што можєть єє ч҃лвкъ ѡди(н) по(д)нати а дрꙋгаѧ мєньшє(и) тои (1552 *ОКр.З.* 147 зв.); кꙋлѧ мє(н)шє(и) кꙋрєчего ꙗ(и)ца (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); кото́рыє члон҄ки здадꙋ(т)сѧ напло(х)шїє бы́ти, ты́є дале́ко бо(л)ше потрєбнѣйшїи сꙋ(т), бо та́(к) б҃ъ раствори(л) тѣло ме́н҄шємꙋ пода(л) бо́(л)шꙋю чє(ст) абы нє была ра́спрѧ в тѣлѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202); Постанови́ли єди(н) Крꙋ(г) вєли́кїй, который обхо́ди(т) за лѣ(т), ф҃лв, а дрꙋгїй за(с) мє(н)шїи Кроу́гы (Острог, 1612 *Час.Тип.* 309); Кєли(х) трохи мє(н)шы(и)… з на(д)писомъ рꙋ(с)ки(м) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 6); **меншая азия** — Мала Азія: Пото(м) лежи(т) кападокия, та(м) же ме(н)шая азия пото(м) лежи(т) мѣ(с)то такъ великое ажъ по(д) ѡболоки сягнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 535); **меншей лопушникъ** *див.* **ЛОПУШНИКЪ.**

2. (*коротший за часом*) менший: Сходи́тисѧ маю(т) хлопꙗта до школы на годи́ну пе́внꙋю. то єсть дн҃ꙗ вєли́кагω на ѳ҃ю годинꙋ абы вси стали. Та(к)жє ты(ж) і и(н)шихъ днє(и) ме́нши(х), ꙗ́ко постанови(т) да́ска(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); А тꙋ́тъ ю́жъ вє́длꙋгъ в҄звы́шъ росположе́ньѧ мо́єгω Ча́сть Пе́рвꙋю Ка́заньѧ мо́єгω скончи́вши до дрꙋго́и ю́жъ ме́ншєи поступꙋю (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157).

3. (*молодший за віком*) менший: да пришєдшє почєстать дщєри єго. и посадивъ и(х) по єстєствоу. мєньшоую подалє. а большꙋю подлѣ сєбє (1489 *Чет.* 298 зв.); тогды жона моѧ… маєт сєдити на всих имѣньѧх моих тых, которыи ꙗ маю мѣти по половицы з братом моим мєншим (Острог, 1539 *AS* IV, 207); нє по многыхь пак дн҃єхь. мєншїи сн҃ь всє забрав҄ши и пошоль в҄ стороноу далєкꙋю (1556–1561 *ПЄ* 288 зв.); стє(ц) и васи(л) зєзнали ижь брата ста(р)шего фє(д)ка при(и)мꙋю(т) на трєтинꙋ рꙋль ѡ(и)чизны ихь и помꙋгль ю(м) ѡ(д)патити (!) батꙋ (!) мє(н)шомꙋ Аньдрєєви трєтꙋю чꙗсть (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 20); До того те(ж) ме(н)шо(и) Маринѣ Григорово(и) пу(л) солоду из того (ж) пови(нни) дати (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

у ролі ім. менший, -ого, молодший, -ого: почали творити повєлѣньꙗ ц҃рєва. начєньшє ѡ(т) большых. и до мє(н)ши(х). давахоу чада своꙗ всѧ дн҃и. на снєдѣнїє змиєви (1489 *Чет.* 82); а ѡ(н) по(д)нє(с)шисѧ рєкль имь. которыи єсть мєжи вамї бєз҄ грѣха. тот нєхай в҄пєрєдь вєржє(т) на нєи камєнє(м)…. а ѡни слышав҄ши то. выш҄ли єдинь за єд҄нымь. по-

чав'ши ѡ(т) старшихь. ажь и до мен'ши(х) (1556–1561 *ПЄ* 377 зв.).

4. (*про ціну, вартість, процент*) менший, нижчий: Коли бы хто имє(н)є закѹпноє в которо(и) сумє дє(р)жалъ а дрѹги(и) бы сѧ з до(л)го(м) своимъ у тому (ж) имє(н)ю приповєда(л)… тогды то(т) которы(и) має(т) бо(л)шѹю сѹмѹ… повинє(н) дрѹгому мє(н)шую суму заплати(ти) (1566 *ВЛС* 72); повинє(н) за(с) буду тоє всє жито… єму,… ѡ(т)дати, и кожьды(и) лаштъ кгда(н)ски(и) цєною мє(н)шою, нижли и(н)ныє купъцы за тоє жито будутъ во Кгда(н)ску давати (Володимир, 1584 *ТУ* 205); а то(ж) то(т) прїробиль паноу своємѹ и (з) ли(х)вою ємоу ѡ(т)да(л) срєбро то є(ст) жє ты(ж) ѡ(т)да(ст) каж(д)ый чл҃кь нє мє(н)шоую лихвѫ к(д)ы самь поживє(т) с поцтивостю на сємь свѣтѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 183);

(*про вагу*) легший: ѡнъ… варова(л) собє, жє тую всю визыну помєнєнымъ паномъ… нє на тутє(и)ши(и) володимє(р)ски(и), алє на лвовъски(и)… камєнъ, которы(и) єстъ ѡдъ тутє(и)шого володимє(р)ского чътє(р)ма фунътами мєньши(и), продати (Володимир, 1643 *ТУ* 323).

5. (*слабший за силою вияву, інтенсивністю*) менший: А кгды ѹжє такъ порази(л) и ро(с)полоши(в) ти(м)бро(в) и гєпыдо(в) марыѹ(с), нє мє(н)шую мѣ(л) во(и)нѹ з жонами и(х), ꙗкъ з оными самыми (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); Далѣй мови(т) ѡ ты(х) бє(з)словєсны(х). то є(ст҃) ѡ злодѣйствѣ а (л)живо(м) свѣдоцствѣ чл҃чо(м) ю(ж) ꙗкобы за мє(н)шїи злости має(т) розумѣти събѣ и почитати и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 175 зв.); єслѝ сѧ росхорає(т) дитѧ, бо́азнь нє мє(н)шаѧ. єсли оумрєтъ в мо́лодости, пла́ч' нєпогамо́ваный (Острог, 1607 *Лѣк.* 111); и тво́ритъ пєрє(д)нѣйшихъ четы́ри вѣтры,… ко́ж'ды(и) жє вѣтръ имѣєтъ сво́ихъ, побо́ч'ных(ъ) двѡ(х) вѣтровъ, и́ныхъ ме́ншихъ: ꙗ́ко нѣкїи крила, на по́мощъ своє́й крѣпости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.).

6. (*слабший за силою вияву, переконливістю*) менший: бо и то тежъ не меншый ѳо́ртелъ — да́ти вы́друковати отка́зъ одное стороны́, а на́ што отка́зано, то́е утайти (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 983); И то нє ме́нъшїй и о́вшємъ кгрѹнто́вный доводъ, и́жъ жа́дєнъ Єv(г҃)ли́ста нє спомина́єтъ абы Х҃с мѣлъ дава́ти опрѣснокъ Ап(с)лѡ(м). ве́нцъ абы́ сѧ прѡти́вныи нє щити́ли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 274); Не меншій, во истину, єстъ и сей чудъ, же до того огня…, Божіимъ мановеніємъ вкиненый мужъ Божій Ѳеофанъ… не згинулъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1068).

7. (*нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший: сам бо г(с)ь рєчє оу с҃томъ євангєлии. понєжє сотвористє єдиномѹ ѡ(т) сихъ мєньши(х) бра(т)и моєи. то мнѣ самомоу сотвористє (1489 *Чет.* 350); отступници… написали собѣ позовъ якобы Речъ Посполитая народу руского от болъших ажъ до менших становъ мѣли им дати позовъ пред кроля позываючи о то, ижъ оны добра и вряды духовныє,… упорне противъ праву держат (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41);

у ролі ім. (*той, хто нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший, -ого: и мы всѣ ме́ншїи пла́чмо и рыда́ймо: понєва́ж' оупа́лъ Ке́дръ, то́ є(ст) архїма́ндрїтъ на(ш) вы́волєнъ є(ст) прє(з) сєкі́рѹ сме́ртнѹю з' доча́сногѡ живота (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18);

(*слабший морально і духовно*) гірший: Ре́клъ єди(н) ілє(м) кро(т) мєжи лю(д)ми бы(л), мє(н)ши(м) є(м)сѧ до домѹ вєрнѹлъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 18 зв.); **мы меншіє (менъшіє) паче всѣхъ, мы отъ всѣхъ меньшиє** — (*формула самоприниження, перев. у листах*) ми, найнижчі: Мы мєншіє пачє всѣхъ чл҃къ во градє лвовѣ,... потщахомъсѧ вышє силы нашєѧ послѹжити цр҃кви х(с҃т)вѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); Мы мєнъшіє па́чє всѣхъ чл҃къ во гра́дє лво́вѣ всѧкіѧ по́мощи лишє́ни сѹщє (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); мы ѹбогиє и ѡ(т) всѣхъ мє́ньшиє ѡ хр(с҃)тѣ бра(т)ство цє(р)ко(в)ноє ѡ(т) града лвова досто(и)ную чє́сть... ва́шєму прє(д)статє(л)ству рабо лѣпно твори(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1).

8. (*менш важливий, значний*) нижчий: А што́ єщє Новокрщє(н)цы и тымъ нєвѣ́дающихъ звóдѧ(т), ѧкобы Хс҃ в бж(с)твѣ Ѡ(т)цѹ мє́ншіи бы(л) (Київ, 1619 *Аз.В.* 66); Єслижъ нє позвóлитъсѧ тóє, всѧ́ки(м) спóсобомъ вє́длѹгъ твóєго зда́нѧ зна́йдєтъсѧ мє́ншій Дх҃ъ ѡ(т) Сн҃а, ѧ́ко тóй котóрый нє ма́єтъ оуча́стництва вˢ рóвныхъ Сн҃ови (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 266); ди́вный ка́знодѣѧ... //... нє длѧ того (ж) мє́(н)ши(м) и послѣднѣйши(м) єго чи́нитъ. Понєва(ж) бовѣ(м) ѡныє злє и прєвротнє выкладаютъ, анѣ зˢ єдного рахѹютъ, алє личбою послєслѣднѣ́йшого (!) ѡ(т) ѡ(т)ца сн҃а чи́нѧтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.–142);

у ролі ім. (*той, хто менш важливий, значний*) нижчий, -ого: въ Пресветой и Жывотворящой Тройцы нѣтъ старшого, анѣ меньшого, нѣтъ первого, ани послѣднего (Вільна, 1608 *Гарм.* 177).

9. (*про інстанцію*) нижчий: на оныхъ вольныхъ соборахъ вселенскихъ, а при нихъ и поместныхъ меншихъ схожаючихся, хто вытрывалъ, // выигрывалъ и на власномъ своемъ, а не на чужомъ грунтѣ зосталъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 25–26).

10. (*молодший у церковній ієрархії*) нижчий: Послушєнство по прєжнєму водлуг стєпєнєи один ко другому, мєншии ку старьшому, то єст архиєпископ митрополит патриарху всєлєнскому, єпископи архиєпископу, архимандрытии єпископом... и всє по ряду, вцалє заховати (Берестя, 1591 *ПІФ* 105); А такъ ижъ зъ апостоловъ жаденъ такового собѣ поединкового именя въ церкви Божой не привлащалъ, поготову — папежъ, яко меншій отъ апостоловъ (1603 *Пит.* 38); А оста́тьнїй мєжи ты́ми мєнˢшими стє́пєнь єсть свѣщєнóсцовъ (Львів, 1645 *О тайн.* 131).

Пор. **МАЛЫЙ.**

МЕНШИТИСЬ *дієсл. недок.* (*ставати менш важливим*) меншати: Кто жь має нєвѣстоу жєни(х) єсть. а дроугъ жєниховъ которыи стоить а слоухає(т) єго. и радостїю радоуютˢсѧ слышачи голо(с) жєниховъ. то радость моа єсть выплънєна. ѡнь мѹси(т) рости а я мєнˢшити(с) (1556–1561 *ПЄ* 352).

МЕНШІЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНШЇЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНШОСТ *див.* **МЕНШОСТЬ.**

МЕНШОСТЬ, МЕНШОСТ *ж.* **1.** Нечисленність: а иж сторона обжалованая ставила свитков болшей далеко, нижли поводовая, которые готовыми ся быт оферовали довести

на слова и повест свою, а бачачи есмо меншост свитков и вотпливост доводов, стороны поводовое до поконаня стороны позваноє не допустили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 407).

2. Незначність: Єсли (ж) ты(ж) послы́шишъ мо́вачого, Пошлю́ ва(м) Дх҃а Ст҃го, нє розꙋмѣ́й же ве́длꙋгъ Бо(з)ства, Бг҃ бовѣмъ нє посыла́єтъса // Топнѣ́ючїй а́лбо ме́ншость знаменꙋ́ючїй ве́длє пова́ги маєстатꙋ и досто́инства, а свѣ́тачїиса ве́длє ѡказа́лости видо́кꙋ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 247–248); И та́къ бꙋ́детъ Тр(о)ца, ю(ж) да́лѣй нє Тр(о)ца, а́лє двои́ца нєро́вна, єдинꙋ́ впра́вдѣ пєрсо́нꙋ ма́ючи бо́лшꙋю и зло́жєнꙋю з' дво́хъ, а дрꙋ́гꙋю про́стꙋю нєзло́жєнꙋю // и ме́ншꙋю. // И та́къ бꙋ́детъ дво́йка нєро́вна, болшостю и ме́ншостю ро́зничи, на(д) што зайстє што́ нєзбожнѣ́йшого бы́ти мо́жетъ (Там само, 289–290);

мізерність, упослідженість: второє, мє(н)шо(ст) и послѣдно(ст), — ра(з)умѣ́ючи то ѡ со́бѣ, єсли и высо́ко сѣди(т), и вы(ш)ше всѣ(х) глєди(т) алє зє(м)ла и пра(х), с ни(з)кими ро(в)но є(ст). и тоє (ж) а́льбо и го(р)шє(и) во гробѣ ѡ(т) чрьвє(и) то(т) трꙋ(п) пострaждє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.).

МЕНШЪ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНШЫЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЩИЗНА, МЕЩИЗНА *ч.* Мужчина, чоловік: Бы и менщизна, не буду ся лякати: А не тылко презъ невѣсту отступати (Львів, 1630 *Траг.п.* 171);

(*дитина чоловічої статі*) хлопчик: Абы всѣхъ дѣточо́къ, мєщи́зны нє живи́ти: И вко́ло Виѳлє́єма, до ща́ди побі́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

МЕНЪЖНЕ *див.* **МЕНЖНЕ.**

МЕНЪШЕЙ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЪШИЙ[1] *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЪШИЙ[2] *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЪШЇЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЪШЫЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЬШЕ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЬШИЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЬШЪ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЯЙЛО *ч.* Міняйло. Вл.н.: Анъдрꙋшко Мєняйло (1649 *РЗВ* 141); Матвѣй Мєняйло (Там само, 434).

МЕНЯТИ *див.* **МѢНЯТИ.**

МЕНАТИСА *див.* **МѢНАТИСА.**

МЕРА *див.* **МѢРА.**

МЕРАТИ *дієсл. недок.* (що) (*визначати протяжність, вагу чого-небудь*) міряти: а ѡттоль поєхали до заросли, котора зарость промєжкꙋ их троскота и троскотца по правꙋ тоє дороги,… мело мєрано быти чєрєз Городєлєцъ до рєки Тꙋри (Мизове, 1537 *AS* IV, 98); За горєлкꙋ приходить сто шєстьдєсатъ копъ грш' поми(р)ного што збожъє мєрають м҃ копъ грш' (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а).

МЕРВА *ж.* (*попріла солома*) мерва: Горо(д)на кн҃за любєцъкого с ко(р)ца нєдокрыта… пана мо(н)товъта… и(з) нового ставꙋ нєпокрыта ани объмазана… //… микиты кꙋтровъского с кꙋтрова и(з) мє(р)вы… нєдокрыта ани ѡбъмазана (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 163–163 зв.).

МЕРЕЖА *ж.* (*риболовна сіть із великими вічками*) мережа: пограбили... постѣль съ колдрою... мережа одна, неводовъ два, заячих сетей три, тетерячихъ двѣ, качинныхъ три, куропатвеныхъ чотыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); седла зъ войлоками, зъ опончами, радами козацкими, такъ же и шоры юхьтевыи, сети рыбии, мережи, неводы заячие, качии,... — то все побрано (Там само, 161).

МЕРЗЕНОСТЬ *ж.* Мерзенність, мерзотність: съгнꙋше́нїє, мє(р)зе́ность бри(д)ли́во(с) (1596 *ЛЗ* 79); Нєгодова́нїє: За́злємѣ́ньє, гнѣ(в), заꙗтрѣ́ньє, бры́дко(ст), мєрзе́но(ст), нєнавидє(н)є, нєсма́чно(ст), пєча́ль (1627 *ЛБ* 72); Но в нєдба́лости, и лѣни́вствѣ, и мєрзе́ности, и ше́мрахъ, и гꙋкахъ, и бꙋрли́востєхъ насоло́жовалємсѧ: и збы́тки стро́ѧчи, и в҃ пєстота́хъ коха́ючисѧ, и ве́сєло хова́ючи, тра́тилємъ мои лѣта, и мѣсѧци, и дни (Львів, 1642 *Час. Слово* 267).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛІВОСТЪ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗЕННЫЙ, МЕРЗЕНЫЙ, МЪРЗЕНЫЙ *прикм.* **1.** (*який викликає огиду, відразу*) мерзенний: И на-тыхъ-мѣстъ скутечность проклятства патріаршого на мерзеномъ тѣлѣ его пала, же не поспѣла душа зъ тѣла, заразъ... очернѣлъ якъ ропуха, окаменѣлъ и, якъ бубенъ, надутымъ стался (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1041); Присмотри́сѧ ꙗкъ нєсправєдли́во(ст) мєрзе́ный є́стъ грѣ́хъ и нєна́вистный, а на(д) и́ншїи злѡ́сти на́тѧжшїй, кото́рый ѡ(т)дала́єть чл҃вка ѡ(т) Б҃а (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7);

нечестивий: На́дто и Кликꙋнъ и́хъ влѣзши на́ высо́коє де́рєво, же́бы ѡбвола́лъ мєрзе́нꙋю и плюга́вꙋю и́хъ моли́твꙋ, та́къ спа́дши на́ долъ, нє(н)дзнє и мѣзе́рнє бє(з)бо́жнꙋю свою дꙋшꙋ вы́рыгнꙋлъ и вы́кинꙋ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (*підлий, негідний своїми вчинками, поведінкою*) мерзенний: И выда(ст) бра(т) брата на смртъ. а ѡтє(ц) детꙗ. и повстану(т) дети противъ родичомъ и замордꙋю(т) ихъ. И будєтє... мєрзєными для имє(н)ꙗ моєго Алє хто вытрыває(т) до ко(н)ца то(т) будє(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 50 зв.); ѡто (ж) тыи має(т)ности хрє(с)тїѧнє кажоу(т) ѡставити б҃ъ и поверєчи и(х) котры(х) наслѣдꙋємо и мє(р) зєными сѧ чинїмо дла ни(х) б҃у. алє наврънѣмосѧ братїѧ на добрїи справы (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 20 зв.); Бѣда грѣшникѡ(м): бры́дкїи, и мєрзе́ныи, и нєчи́стыи сꙋтъ прє(д) Б҃гомъ; ѡкала́лисѧ и́хъ дꙋшѣ, ꙗкъ смєрдатъ и́хъ тѣла, ѡ(т) роспꙋстныхъ спра́въ (Львів, 1642 *Час. Слово* 274).

3. (*погрузлий у гріхах*) мерзенний: то мєрзєныи смродливыи свѣ(т) и всѣ(х) грѣдо́стїи наплънєнь (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); Зачымъ абы и ва(м) Прєше́дши(и) и Милосє(рд)ный Б҃гъ Тꙋ за живота Мирно и спокойнє на сє(м) Свѣтє мѣ(р)зєномь Прожити: А по смє(р)ти в дє(н) Сꙋда Справєдливаго и гро(з)наго Ла(с)кавы(м) и Милостивы(м) ставити сꙗ ра́чи(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); Тое жъ ся и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ, отщепенцомъ, мерзеннымъ воніатомъ, конечне значная нѣякая отъ самого Бога наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати муситъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 26); И запра́вды нѣчо́го такъ Сщ҃енника нє шпе́титъ, ꙗ́кѡ живо́тъ мєрзе́ный и нє оумѣе́тно(ст) (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 6).

Див. ще **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗЕНЫЙ *див.* **МЕРЗЕННЫЙ.**

МЕРЗЕНѢЙШИЙ *прикм.в.ст.* Підліший, негідніший, мерзенніший: Кто бовѣ(м) повѣ(ж) ми, на(д) вавvло(н)ского крóла бы(л) мε(р)зεнѣйшим, котóрый хóть ю(ж) бы́л бга нб(с)наго мóци так дознáлъ, же и пр(о)рóкови его данїйлови клáнѧ(л)сѧ и росказа(л) ємоу мáнꙋ ѡфѣровáти і каділо (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

Див. ще **МЕРЗОСТНѢЙШИЙ.**

Пор. **МЕРЗЕННЫЙ.**

МЕРЗИТИ, МЕРЗѢТИ, МРЪЗИТИ *дієсл. недок.* (кого) (*викликати відразу*) бридити, відражати: в рéчъ сáмꙋю хто вглáнεтъ домы́слитсѧ лáтвε же тирáна нε нεзгóда хр(с)тїа(н)скаѧ мερзѣ́ла, о котóрꙋю з дрꙋгы́ми пна бга прóси(т), алε то, же прáвда ихъ рεлѣй махомéта тоу (ж) по(д) єго бóко(м) одолѣвáючаѧ,… всѣмъ до позóрꙋ в ѡ́чи єго колóла (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 178); Нѣлза єдно в тóмъ роздѣлε на ты́ε словá сѧ озвáти і всѣмъ котóрыε вѣдати потрεбоýютъ, спрáвꙋ о тóмъ дáти, чомꙋ тóε вεдéньε нáмъ прїéмно бы́ти нε мóжεтъ, алε нáсъ бáрзо мερзи́ти моýситъ (Там само, 204 зв.); Питаю: чому Креуза отступникъ того въ свой шпаргалъ не вписалъ? Гды бы то о біскупѣ Римскомъ нашолъ, снать бы золотомъ друковалъ! Але завжды правда мерзитъ облудника! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 602); Гнꙋшáюсѧ: Бри́джꙋсѧ, ѡ(т)рѣкáюсѧ, при́кро ми, мερзи́т мѧ, горжꙋ, взгоржáю (1627 *ЛБ* 26);

(ким, чим) бридитися, гидувати: А коли види(ш), и(ж) болóто маε(т) на чερεвицѣ(х),… тогды бѣгаε(ш) ѡт нεго, мръзачи ты(м) нεѡздобны(м) строε(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234 зв.); О блаженная купо, о всечестное братьство,… кто тебѣ отлучается, кто тебе отвращается,… кто тебѣ ненавидит и тобою мерзит, — да будет проклят нынѣ і во будущий вѣк. Аминь (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 169);

(що) ганити, гудити: А́ ннѣ… и княѕεвε рꙋскїε всѣ пóερεти́чѣли… ино(чε)скїй чи(н) рꙋгаю(т) посмѣваю(т) ѕлослова(т)… мръ́за(т) бε(з)ч(с)сѧ(т), и́ до ко(н)ца нεнави́дѧ(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

МЕРЗИТИСЯ, МРЪЗИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*відчувати огиду, гидувати*) бридитися: nauseo, as, мε(р)жуся, брижуся, гади(т) ми ся (1642 *ЛС* 278).

2. (кому) (*бути мерзенним, гидким*) бридитися (ким): хс… такóго борóни(т) бога(т)ства и маε(т)ности котóрыи набываю́(т) нεсправε(д)ли́вε и мръзи(т)сѧ гꙋ бꙋ εсли бы зáвшε имѣ(л) прихи́лно(ст)… к томꙋ бога(т)ствоу (1645 *УЄ* № 32, 120).

МЕРЗКИЙ, МЕРЗКЇЙ, МЕРЗКЫЙ, МЕРЗСКЫЙ, МЕРСКИЙ, МЕРСКІЙ, МРЪЗКЫЙ, МРЪЗСКЇЙ, МЕРЗОКЪ *прикм.* **1.** Те саме, що **мерзенный** у 1 знач.: такжε иныи. которыи покꙋшали. и прогнѣвали бга. мερзки были. и сами сεбε погꙋбили. свои(х) дѣлѧ бεзаконии (1489 *Чет.* 330); тáкжε и нинѣшни(х) чáсо(в) éрεтиковь проклѧ́ли. ю(ж) чоужими сεбε ѡ(т) стго тѣла и кръвы хвы. ꙗ́ко чло(н)ки сѫ(т) гнилый. и мръзкы(и) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 75); А такъ, для милосердія Божого, прошу и упоминаю васъ: не вѣрте тымъ плёткамъ, бо то щырая баламутня и фалшъ спросный, Богу и людямъ мерскій (Вільна, 1608 *Гарм.* 220); Анатóлїй знáчный… бꙋнтóв-

никъ поиманый бꙋдꙋчи, а до Кѡнстантінопо́лѧ припрова́жєный и поса́жєный, гдє до о́браза Пр(с)тои Бци,... пристꙋпи́лъ, и рꙋки зложи́вши моли́лъсѧ, а она́ ꙗко сватокра(д)цꙋ и Бꙋ мє́рзкого... ѡ(т) нєго сѧ ѡ(т)вєрнꙋла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28); И сталася офера мертвая Богу мерзская, а наболшій того знакъ — осталася стѣна, часть башты мурованной, надъ звычай, нѣгдѣ нѣколи небывалый (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1022); а таѧ шпєтная, и забрꙋканаѧ миса, сꙋть нєчистыи, и Бгꙋ мє́рзкїи дѣла твои́: которыми ты дшꙋ, и тѣло твоє сплюгавилєсь (поч. XVII ст. *Пчела* 26); Гды во́йско нагото́вилосѧ до бо́ю... ма(к)сєй... рє(ч) до ста́р'шихъ свои(х), види́тє мръзскїи знаки на хоро(г)вѧ(х)... ши́бєницѣ пороби(л) (І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 343 зв.).

2. Те саме, що **мерзенный** у 3 знач.: А до́брость, ѡ(т)цєвскаѧ прє(д) на́ми нє закри́та. Але ꙗвнѡ ннѣ всѣмъ прє(д)ложо́нна, А грѣха́ми на́шими мє́рскими нєзвитѧжє́на (Чернігів, 1646 *Перло* 14–14 зв.);

(*підлий, негідний*) мерзенний: Тѧжкїй ка́мєнь на срьдцє своє наложи́вши, Мє́рзкою нєвдѧ́чностю о́чи заслѣпи́вши. На(д) вла́сны(м) свои́м(ъ) ѡ(т)цє́м(ъ) стра́шнє сѧ збы(т)кꙋє(т), Іса нєви́нного, нєвиннє мордꙋєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.);

(*осквернений гріхом*) мерзенний: А коли молитвы Авель богу отдав, Каин єго зараз убити помышляв, И по малом часѣ оного умертвил, але и бог єго праведно показнил и мерзкую жертву оного омразил (к. XVI ст. *Укр.п.* 84);

(*який має непристойний зміст*) мерзенний, паскудний: хто посмотрить на чоужоую жоноу з похотїю то ю(ж) оучини(т) прєлюбы в ср(д)ци своємь, оуха ты(ж) свои маємо ѡ(т)врътати ѡ(т) сло(в) мє(р)зкы(х) и(ж) бы(х)мо німи нє слышали, анѣ ѡставлѧли и(х) на слухы (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 52 зв.).

3. Тяжкий, нестерпний: Ѡ смꙋтнаѧ новина́, по́лнаѧ фрасꙋнкꙋ, Ѡ пєлы(н)ногорчи́стый мєрзкои ско́рби трꙋнкꙋ // Ѡ трє́пєтный оужа́сє,... Іс Хс,... страда́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.–4).

Див. ще **МЕРЗЛИВЫЙ.**

МЕРЗКІЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗКО, МРЪЗКО *присл.* Мерзенно, огидно, бридко: а нє впиваимосѧ злымъ пьꙗньствомъ. пьꙗньство бо єсть мєрзко бгови. (1489 *Чет.* 332); Пра(з)ничныє ꙗ́ръмаръки, што вы зовєтє съборами, ѡч(с)тѣте,... занєжє є́стъ мръзко бгꙋ (п. 1596 *Виш.Кн.* 258); Пєтръ и павє(л) млѧ(т) васъ,... да потрєбитє и попали́тє колыски и шибєницѣ на днь и́хъ чинєныє по волы́ню, и подолю,... мръзко и́мъ на зємлю с нбси смотрѣти на тоє дїаво(л)скоє позо́рищє, хр(с)тїа(н)ски(м) людє(м) збира́ючисѧ (Там само, 259); заповѣ(д) да(л) гь... абысмо... єди(н) дроугомоу нє спротивлѧлисѧ. абовѣмь нє єсть та(к) иного мє(р)зко прє(д) бгомь ꙗко нєнависть мєжи хр(с)тиѧны и нємл(с)рьдїє ко бли(ж)ни(м) своимь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 15); црквь пꙋстꙋ ꙋчинили, в нє(и) жє хвала божиꙗ ча(с) нємалы(и) нє бываєть, што єсть бгꙋ мє(р)зко и ра(з)стлєниє храма божого (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); impure, сквє(р)но, мє(р)зко (1642 *ЛС* 229).

МЕРЗКОСТЬ, МРЪЗКОСТЬ *ж.* (*нечестиві вчинки, помисли*) мерзота, плюгавість:

Въстани жь а по(д)нєси голо(с) ꙗко трꙋбꙋ и пропо́вѣдай людє(м) мръзкости и(х) и ты(ж) покажи и(м) добры ѡбра(з) по́каанїѧ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74); ма(т)ка нєчи(с)то(с)ти и мє(р)зко(с)ти(и) зє(м)ски(х). и видє(л) є(с)ми тую невѣ(с)ту пьѧную кро(в)ю... и ѡбачи(в)-ши є(с)ми задиви(л)сѧ диво(м) вєлики(м) (XVI ст. *КАЗ* 643).

Див. ще **МЕРЗЛІВОСТЪ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗКЫЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗЛИВЫЙ *прикм.* (*підлий, негідний*) мерзенний: Звѧ́заного Іс҃а бєзчє́стно порва́ли, и з ни(м) прє(д) трєпроклѧ́ты(м) Анна́шо(м) прє(д)ста́ли. Ѿво (ж) ѡ(т) нєвѣ́рны(х) ю́жъ єстъ Арка плѣнє́на, При мєрзли́вом(ъ) Даго́нѣ о́во поста́влєна (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

МЕРЗЛІВОСТЪ *ж.* Мерзота, гидота: Ѿво стои́т(ъ), кро́вїю о́чи затѣка́ютъ, Оуши мєрзлі́во(ст) мно́ги(х) бласфє́мїй слꙋха́ю(т). Лицє єго (ѡ смꙋткꙋ) бєзчє́стно ѡплва́но, Всє прєч(с)тоє тѣ́ло сро́дзє скатова́но (Львів, 1631 *Волк.* 13).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗНУТИ *дієсл. недок.* (*потерпати від холоду*) мерзнути: Бога́тый въ Шарла́тъ и въ Вvссонъ оубира́лъсѧ, а и́ншихъ мнѡ́го наги́хъ было, кото́рыѣ мє́рзли зъ зи́мна, и ѡбꙋмира́ли зъ моро́зꙋ,... пєрєдъ воро́ты... нєоужитогѡ, нємилосє́рдногѡ... богача́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597); perfrigesco, мє(р)зну (1642 *ЛС* 308).

МЕРЗОКЪ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗОСТНѢЙШИЙ *прикм.в.ст.* Те саме, що **мерзенѣйший**: Ничто же бо есть мерзостнѣйшее богу, яко же бо гневная и памятозлобная (духа гордаго, самомнимаго и тщеславнаго ученица и угодница) страсть (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 195).

Пор. **МЕРЗЕННЫЙ.**

МЕРЗОСТЪ *див.* **МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗОСТЬ, МЕРЗОСТЪ, МРЪЗОСТЬ *ж.* **1.** Огида, бридливість: а ты ми цр҃ю. и твоꙗ чєсть какъ порохъ въ ѡчью. а грозноє лицє твоє. ка(к) скверноую нєчистотоу вижю. заноу(ж) єси бєсовьсии слꙋга. а х(с)а ба҃ моєго противникъ. стоудъ ми єси. и мєрзость вонючаꙗ (1489 *Чет.* 56); Сългнꙋшє́нїє: Мє́рзость, бридли́вость (1627 *ЛБ* 126); **въ мръзость** — огидно, гидко: да(ст) гъ҃ // ва́мъ мѧ́со ꙗ́сти, и боу́дєтє нє ꙋ єди(н) дє́нь, анѣ оу два, ани пѧ(т), а́ни дє́сѧ(т) ꙗ́сти мѧ́со, а́лє а(ж) по́йдє(т) но́здрами ва́шим(и) и боу́дє(т) въ мръ́зо(ст) ва(м), и(ж) є́стє нє покори́ли сѧ гдꙋ҃, то є(ст) знєва́жили добродѣ́йство єго (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215–216).

2. Бридота, гидота: singult(us), us, мє(р)-зо(с)т(ъ), стєнанїє, иканїє, чихавица (1642 *ЛС* 372).

3. Мерзотність: Въстани и възнєси голосъ свои ꙗко трꙋбꙋ и проповѣдаи людємь мєрзости ихь (XVI ст. *УЄ Триг.* 98); Вънѣсто зась вѣры, и надєж(д)и, // и любви, бє(з)вѣръство, ѡ(т)чаанїє, нєнави(ст), зави(ст), и мръзо(ст) владѣє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.–262); Не та́мо дом божі́й, где зло́стем господа, и не любить Христос, где мерзости згода (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

4. Скверна, мерзота: И рѡ́зки пальмо́выи звѣтазства зна́къ; кото́рїи побѣди́ли дїавола, и силы єго...; и посмѣѧ́лисѧ прє́лєсти ѕлос-

ли́вого ми́ра: которі́и нє пи́ли с ке́лиха злато́го, трꙋти́зны и ме́рзости, з роуки любодѣйици вавvло́н'скои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛІВОСТЪ.**

МЕРЗСКЫЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗѢТИ *див.* **МЕРЗИТИ.**

МЕРЗѦЧКА, МЕРЪЗѦЧКА *ж.* **1.** Огида, відраза: А на спрос'н(о)го, косма́того и неумы́таго // и ко любви нє прикислого, єсли и позри(т), ѡ(д)на(к) ѡ(т) мєръзѧ(ч)ки нєкрáснаго ѡ́браза; помы́сло(м) скóро ѡ(т)скóчи(т); и нє согрѣши(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230–230 зв.); ле́чъ же тóє припоминáн'є и придо(л)жшимъ бы́ти, и в точе́ньє тоу́тъ, мнѡ́го таки́хъ ре́чїй, о котѡ́рыхъ и слꙋхати бри(д)ко за собóю потагáти бы моу́сѣло. нє хочꙋ чите́лникови с тóєи мѣри мєрзѧ́чки чини́ти (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206); Ѡмраже́нїє: Мєрзѧ́чка (1627 *ЛБ* 152);

гидота, паскудство: За ѡ(т)нѧ́т'ємъ Личи́ны што былъ Крóлємъ, пáномъ. По стáромꙋ ковале́мъ, шєвце́мъ цимєрмáномъ. Вы(и)дєтъ дх҃ъ нáшъ. али́ жъ ти… трꙋ́пъ гно(и)ны(и). Гню́сꙋ, роба(ц)твъ мєрзѧ́чки и бры́дкости пóлныи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

2. (*принизливі, образливі слова*) лайка: то пак тых часов, бꙋдꙋчи намъ на том валномъ соймѣ в Бєрєсти, сын наш намилший… Жикгимонт, корол и вєликий кнѧзь и пановѣ рада наши Корꙋны Полской и вєликого кнѧзства нас за нимъ жадали, абыхмо тот гнѣвъ и мєрзѧчкꙋ нашꙋ панꙋ Иванꙋ ѡтпꙋстили (Берестя, 1544 *AS* IV, 409).

МЕРИЗАТИ *дієсл. недок.* (*роздрібнювати, розминати їжу в роті*) жувати: Двєкꙋ́ю: Ѡжóвꙋю, рꙋмигáю, пєрєжóвꙋю, рꙋмєнꙋ́ю, мєризáю (1627 *ЛБ* 29).

МЕРИНЪ, МЕРІН *ч.* (*кастрований жеребець*) мерин: По(д)ꙗре́мни(к): Помѣ́стною бе́сѣдою москóвски, Ме́ринъ // кóнь прóсты(и). лóша(д), сáмка, прóстаа клѧ́ча (1627 *ЛБ* 85–86); Merin: Kon prosty (Жовква, 1641 *Dict.* 67).

МЕРИТИ *див.* **МѢРИТИ.**

МЕРІН *див.* **МЕРИНЪ.**

МЕРКА *див.* **МѢРКА.**

МЕРКОВАТИ *див.* **МѢРКОВАТИ.**

МЕРЛЫЙ *прикм. у ролі ім.* Мрець, покійник: ѳа(н)ти з мє(р)лого, продали(с)мо за три золоти(х) (Львів, 1607–1645 *РДВ* 34 зв.).

МЕРНИКЪ[1] *ч.* (*ємкість для міряння сипких тіл*) міра, мірка: тыє то помєнєныє купъцы..., з нимъ власнє тор(г) учынивши... на жито по золоты(х) тры(д)цати и шєсти,... до своихъ шпихлировъ ро(з)ны(х) сыпа(т) каза(ли) поки до мѣри нє прышло // для нєготовы(х) мє(р)никовъ, шлюбую(чи) и прырєкаю(чи) словы купє(ц)кими мєло бы(т) в цєлости (Володимир, 1624 *ТУ* 272).

МЕРНИКЪ[2] *див.* **МѢРНИКЪ.**

МЕРОЧКА *див.* **МѢРОЧКА.**

МЕРОЧНИКЪ *див.* **МѢРОЧНИКЪ.**

МЕРОЧЪНЫЙ *прикм.* Зміряний, відміряний: У мълыне дей особно взято и погърабленo жита мерочъного мац чотыри по гърошей двадцатъ чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12).

МЕРРО *с.* (*ароматична смола*) смирна: мєрро по ла(т)нски. сме́рна или аханьтоvсъ по

гречески... а по ру(с) смирна... есть нѣкаа гоүма, текоүщїа и(з) древа (XVI ст. *Травн.* 306).

МЕРСКИЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРСКІЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРТВЕЦЪ *ч.* Мертвець, мрець: роженъ изъ ѡца безъ мт҃ре. ѡ(т) дв҃ы преч(с)тыѧ пло(т) приналъ. тотъ есть што (ж) .д҃. дни лежаща во гробѣ мертвица воскресилъ (1489 *Чет.* 316); іс҃ же рекль емоу, пойди за мною. оставь мр҃твы(х), погреб'сти своѧ мртв'ца (1556–1561 *ПЄ* 43 зв.); и змыслены(и) правдивымъ мертвцемъ стал'сѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 4 зв.); Видѧчи и́жъ Творецъ є(ст) длѧ на(с) пониже́нный, Въ гробѣ ка́менном' ꙗ(к) мертве́ц' положе́нный (Львів, 1631 *Волк.* 20); твори́ же досто́йное пра́вило,... ꙗкѡ нѣ́кій младе́нецъ, и́же не разꙋмѣє(т), и ꙗко мертве(ц), иже нечꙋ́етъ что́ есть живы́мъ наказа́нїе (Львів, 1642 *Жел.П.* 5 зв.).

МЕРТВЕЧИНА *ж., перен.* (*моральний занепад*) мертвеччина: не ѡбъида(и)сѧ мертвечи́ни, ибо на высотꙋ Нб(с)нꙋю подобає(т) ти летѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 170 зв.).

МЕРТВИТИ, МРЪТВИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*робити мертвим, позбавляти життя*) мертвити: б҃а боꙗтисѧ со страхомъ и трепетомъ. честити. и волю є(г) творити. тот бо ѡбладає(т) дш҃ею. и тѣло(м) нашимъ. многи(х) мертвить и живить. божить и б҃гатить (1489 *Чет.* 306 зв.).

2. *Перен.* (що) (*стримувати, придушувати вияв бажань*) умертвляти: Єсли бо цр҃їє... попело(м) головы свои посыпова́ли, //... и по́сто(м) в'нꙋтрнъюю свою мрътвили...; а ты што розꙋмѣє(ш) ѡ собѣ,... //... тобѣ ли покаанїѧ не треба? (п. 1596 *Виш.Кн.* 233–234 зв.); letho, as, умє(р)твляю, мє(р)твлю (1642 *ЛС* 253).

МЕРТВИТИСѦ *дієсл. недок.* (*стримуватися, придушувати вияв своїх бажань*) умертвлятися: Та(к) мови(т): має(т) їно(к) поста́ми сѧ мертвити, ꙗко́бы сто лѣтъ в то(м) тѣ́лѣ мѣлъ ме(ш)кати (серед. XVII ст. *Кас.* 89).

МЕРТВІЙ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРТВО *присл.* (*насильницькою смертю*) мертво: ко(л)ко єси за своего сщ҃ен'ства живы(х) мє(р)тво ко Бꙋ҃ посла(л); ѡдны(х) сѣканою, дрꙋги(х) водотопленою, трети(х) ѡгнепа(л)ною смє(р)тю ѡ(т) сеѧ жи(з)ни и(з)гна(л) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МЕРТВОВАТИ *дієсл. недок.* (із ким) (*терпимо ставитися*) миритися: Прето Бг҃ъ попꙋсти́въ; преслѣдова́нѧ на хр(с)тїѧ(н) першихъ, псꙋючи поко́й, и любо́въ телеснꙋю; с пѡга́ны не мертвова́ти, если́ ѡте́цъ и бра́тъ пога́нинъ або гере́ти́къ зловѣрный, с такови́ми правовѣ́рный хр(с)тїа́ни(н) не пови́ненъ мѣти поко́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.).

МЕРТВОНАРОЖЕНЫЙ *прикм.* (*який народився мертвим*) мертвонароджений: извѐр'гъ, ди(т)є мє(р)твѡнаро́женое (1596 *ЛЗ* 51); Изве́ргъ: Недоно́сокъ, вы́векгъ, албо дитѧ́ ме́ртво нарожено́е, вы́поротокъ (1627 *ЛБ* 45).

МЕРТВОСТЬ *ж.* (*відсутність ознак життя*) мертвота: Только... тебѣ,... ознаймити то хощу, яко перст либо палецъ старший в той правителной кормила руцѣ заболѣл и мертвостию гнильства заражен был,... отсѣщи от себѣ (1608–1609 *Виш.Зач.* 215); Ꙋмерщвле́нїе: оуморе(н)є, ме́ртво(ст) (1627 *ЛБ* 138).

МЕРТВЪ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРТВЫЙ, МЕРТВЇЙ, МЕРЪТВЫЙ, МРЪТВЫЙ, МРЬТВЫЙ, МЕРТВЪ, МЕРТЪВЪ, МРЪТВЬ *прикм.* **1.** Мертвий, неживий: лазорь м(є)ртвыи .д҃. дни во гробѣ лєжа(л) и воставъ (1489 *Чет.* 257); горє ва(м) к'ниж'ници и фарисєє лицємѣры. ижє є(ст) єс'тє по(до)бни гробо(м) побѣлєны(м). которыи то сѧ вида(т) людємь звєр'хоу красны. а в'ноутрь пол'ны соуть костїй мр҃твы(х) (1556–1561 *ПЄ* 99 зв.); ꙗ... видє(л) є(с)ми чоловєка мє(р)твого трупъ в трунє лєжачи(и) (1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 79); а прѣсни(к) нє можєшъ назвати хлѣбомъ... ꙗко и чл҃ка мр҃ъ твого называємо нє чловєко(м). алє трꙋпо(м) (1598 *Розм. пап.* 28); а ѡ(н) заволаль вєликы(м) глсо(м). а вышє(л) ѡ(т) чл҃ка. и ста(л)сѧ ꙗ(к) мр҃ъ твь то(т) младєнє(ц) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 29 зв.); и гды съгрышылѣ! зновꙋ имъ памѧтъ смєртнꙋю ѡ(т) нови(л) ꙋбравшы ихъ в скоры мєртвыхъ быдлꙗть (Корець, 1618 *З.Поуч.* 172 зв.); И кгды вложи́ли то́тъ кр(с)тъ, на кото́ромъ бы(л) роспѧ(т) живода́вєцъ на́шъ Хс҃, ѡжи́ла мє́ртваѧ дѣви́ца (Київ, бл. 1619 *О обр.* 61); Повѣ́жтє ѡ дрꙋ́зи гдє єсть на(ш) возлюблє́нный, Гдє єсть Іс҃ мєртвы́й, гдє ѡ(т) на(с) прєнєсє́нный (Львів, 1631 *Волк.* 19 зв.); **мертвоє (меръ твоє) тѣло (тело), тѣло (тело) мертвоє (меръ твоє)** *див.* **ТѢЛО; мертвый трупъ** *див.* **ТРУПЪ;**

(*про частини тіла мерця*) мертвий: Не члонок ли один, от тѣла отсѣченный, яко мертвый отступник и отщепенца зовет, а не тѣло все (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); Абówѣмъ живóтнаѧ моцъ живы́ѣ, а нє ѡ(т)татыѣ а́бѡ мє́ртвыѣ члóнки ѡживлѧ́єть (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.);

(*про шкуру забитих тварин*) мертвий: прєпоѧсанїє бє(д)ръ, и прикри́тѧ шкꙋ́рою мє́ртвою значи(т), жє пови́нє(н) чло(н)ко(в) свои(х) ꙋмє(р)щвлє́ниє мѣ́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

2. *Перен.* Марний, даремний: Латинскому же навѣту не внимайте и красной лжи хитрословия их не удивляйтеся, зане есть мертва и безплодна (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); Научайме ся..., чомъ дѣла добрыи безъ вѣры ничъ не хосну(ю)тъ, али изъ вѣровь правовь, также и вѣра безъ дѣлъ добрыхъ мертва естъ (XVI ст. *НЄ* 30); кгдыжъ если бы недоставало вѣри, теды всѣ учинки суть марные и мертвые (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); Лєчъ та́ѧ вѣ́ра єсли єстъ нє мє́ртвою алє живóю,… познáвана бывáєт (1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.).

3. *Перен.* (*не здатний до діяльності*) недієздатний: где нѣт тепла и свѣтлости, там простое а мертвое углеве, а не огонь (Вільна, 1600 *Катех.* 79); Церковъ засъ Римская радовала би ся и веселила, ижъ,… мертва бывши, ожила; ижъ зъ братіею своею зъедночила би ся (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 709); и пáмѧ(т) котóраѧ томꙋ свѣ́тꙋ ѡ(т)каза(в)ши былá ми ꙗ(к) мє́ртва (XVII ст. *Кас.* 83).

4. *Перен.* (*загрузлий у гріхах*) грішний: Хто правосла́вной вѣры отступáєт,... душа єго мертъва, и сам єсть гнюсная грехóвная жертва (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); не кождому естъ то вѣдомо, особливе недбалому и мертвому христіанину (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1054); Если бы кто по ко(м) же оумє́ръ посполи́тою смє(р)тю, плáкалъ, мóгъ бы кто слоу́шнє на таковóго длѧ єго плóхого оу́мыслꙋ мѣ́ти зáзлє. áлє кгды вмѣ́сто тѣ́ла дш҃а // лєжи(т) мє(р)тва,… а (з)влáща... и(ж) мѣ́ла многїє

цно́ты,... а всє оуváнꙋло (Острог, 1607 *Лѣк.* 13–14);

перен. (*який порушує релігійно-моральні догми*) гріховний: дивъ вєликъ ꙗкъ тыє народовє того сѧ нє боѧтˢ... Чи такъ болшє вѣрятъ мєрътвымъ ꙗкыкомъ своихъ дх҃овныхъ, анѣжъли живомꙋ словꙋ божємꙋ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.).

5. *Перен.* Застиглий, нерухомий: бо ꙗ́ко тѣло бє(з) дш҃ѣ розꙋ́мнои, та(к) же и тѣсто бєз квасꙋ и соли є(ст) мєртво (Вільна, 1596 *З.Каз.* 44).

6. *У ролі ім.* Мертвий, -ого, мрець: А хто бы мѣлъ тоє наданьє моє ѡтъ цєркви Бо́жєй ѡтдалити... да бꙋди проклатъ (!)... ѡтъ мєнє,... въ сєй вѣкъ и въ бꙋдꙋщий, в который бꙋдєть сꙋдити живыхъ и мєртвыхъ ꙋ второмъ Єго сѧтомъ пришєствю (Мільці, 1542 *AS* IV, 314); Тогди фꙋ(н)дамє(н)ти, на которихъ. Зємлѧ ꙋгрꙋ(н)тованна єсть за(т)рѧсꙋтъ сѧ и мє(р)твіи, з гробо(в) въстанꙋтъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 9); живы(м) прибѣжищє и ꙋтвє(р)жєниє и ꙋтѣшєниє, а мє(р)твы(м) памѧ(т), — того ра(ди) на потрєбꙋ цє(р)ковную людиє имѣниє своє давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 198); и ты(ж) свѣчѣ маю(т) быти бра(т)скиє ко ѡ(т) проважєню мєртвого ко гробꙋ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Запра́вды ꙗ́къ є́стъ рє́чъ нєподо́бнаѧ на горѧ́чкꙋ хорꙋ́ючомꙋ оуспоко́ѣтисѧ, оутонꙋ́ломꙋ пла́вати, и мє́ртвомꙋ ды́хати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 202); зємлѧ́, и мо́рє, пє́кло, и адъ, дадꙋтъ своих мє́ртвыхъ на сꙋдъ Бж҃ій (Чернігів, 1646 *Перло* 149); **воскрєсєнїє мєртвыхъ** — воскресіння: Видитє ли згóдꙋ вашꙋ самы(х) вѣрꙋ, яко воскрсє́нїю мє(р)твы(х) нє вѣрꙋєтє (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); **зъ мертвыхъ взбудити** — воскресити: Чита́ємо впра́вдѣ вˢ цр҃(с)кы(х) книга(х), ижъ ко́сти оумр҃ъло́го єлисєѧ єдиного оусопшого зˢ мр҃твы(х) вˢзбꙋди́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 154); **мертвымъ учинити** — умертвити: небожчика... через... девок своих мертвого учинила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499); Семена... на смерть забили... и зъ живого мертвымъ учинили (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 161); пана хлєбовъско(г) застрелили забили з жывого мє(р)твого ꙋчинили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); **воскресениє изъ мертвыхъ, изъ мертвыхъ воскресенїє** *див.* **ВОСКРЕСЕНИЄ; воскресити изъ (отъ) мертвыхъ** *див.* **ВОСКРЕСИТИ; воскреснути изъ мертвыхъ, зъ мертвыхъ воскреснути (въскреснути)** *див.* **ВОСКРЕСНУТИ; встанє (устанє) зъ (изъ, отъ) мертвыхъ** *див.* **ВСТАНЄ; встати зъ (изъ) мертвыхъ, з (отъ) мертвыхъ встати** *див.* **ВСТАТИ[1]; въскресший изъ мертвыхъ** *див.* **ВОСКРЕСШИЙ; зъ мертвыхъ вставати** *див.* **ВСТАВАТИ[1]; зъ мертвыхъ живо вернутися** *див.* **ВЕРНУТИСЯ; зъ мертвыхъ повставати** *див.* **ПОВСТАВАТИ; зъ мертвыхъ повстанути** *див.* **ПОВСТАНУТИ; зъ мертвых повстати** *див.* **ПОВСТАТИ; изъ (отъ) мертвыхъ востати** *див.* **ВОСТАТИ; мертвыхъ востанїє** *див.* **ВОСТАНИЄ; повстаньє из мертвыхъ** *див.* **ПОВСТАНЄ; уставити изъ мрьтвыхь** *див.* **УСТАВИТИ; устанє изъ мертвыхъ** *див.* **УСТАНЄ.**

◊ **кропива мертвая** *див.* **КРОПИВА; мертвый хлѣбъ** *див.* **ХЛѢБЪ; море мєртвоє** *див.* **МОРЕ; оплатокъ мертвый** *див.* **ОПЛАТОКЪ; опрѣснокъ мертвый** *див.* **ОПРѢСНОКЪ.**

МЕРТВѢТИ *дієсл. недок.* Ціпеніти: obtorpesco, мє(р)твѣю, ужасаюся, удивляю(с) (1642 *ЛС* 237).

МЕРТИ *дієсл. недок.* (*гинути у великій кількості*) мерти: попали́ли вѣ́дми в миро-по́лю, дла пєрєста́та мо́рꙋ. ано єщє го́ршє мєрло, и в бара́новци знашли́ вѣдмь ки́лка и боа́лиса пали́ти а́бы нє го́рїи было (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130 зв.); во памати вѣ(ч)-ной завшє бꙋдє(т) правє(д)ни(к), алє нє та(к) ꙗко то(т) богаты(и)... а ины(х) много было оубогы(х) которїи мє(р)ли ѡ(т) стꙋдєнї (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); было и повѣтрꙗ нѣꙗкоє(с) бо лю(д) мє(р) ѡкру(т)нє всюда (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

МЕРТЪВЪ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРЧИЙ *ч.* Мірник. ◊ **мерчий волочный** — землемір: Далє(и) чинитє про(з)бы вши(т)кꙋ г(с)д҃ру... абы шлꙗ(х)та ли(с)то(в) на имє(н)ꙗ и на зємли пєрєдъ мє(р)чими во-ло(ч)ными нє поклада(ли) (1566 *ВЛС* 39 зв.).

МЕРЪЗЛЫЙ *прикм., перен.* Завмерлий, закостенілий: Кото́рыє на ѡста́токъ са́ми ст҃ыи ѡ(т)цы на́дъ вⸯнꙋтрє(н)ноє Дх҃а ст҃ого порꙋшє́ньє, тоє́є ра́ды моє́є достатє(ч)ными бы́ли Аоу́торами: а́лбо приво(д)цами. З ꙗки(х) прє́то мє́ръзлого дх҃а спра́вою розꙋмє(н) быти ма́ю (Єв'є, 1616 *Прич.отех.* 2 зв.).

МЕРЪЗАЧКА *див.* **МЕРЗАЧКА.**

МЕРЪКА *див.* **МѢРКА.**

МЕРЪТВЫЙ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРЫТИ *див.* **МѢРИТИ.**

МЕРЯВЪ *див.* **МЕРЯВЫЙ.**

МЕРЯВЫЙ, МЕРЯВЪ *прикм.* Пихатий, зарозумілий: Ажь есь можный, тай есь богатъ, не будь мерявый, тай пышный (XVI ст. *НЄ* 18); учитъ насъ сеся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманюмъ многымъ не были мерявы и пышны (Там само, 148).

МЕРАТИ *див.* **МѢРЯТИ.**

МЕСЕЦЪ *див.* **МѢСЯЦЬ.**

МЕСЕЦЬ *див.* **МѢСЯЦЬ.**

МЕСИЯШЪ, МЕЙСІАШЪ, МЕСЇАШЪ, МЕСЇАШЪ *ч.* (*посланець Божий, який має врятувати людство від зла*) месія: до ты(х) пришол ѡ́бица́нный мєйсіашъ. ѡ́ни (ж) зловѣрныи нє прїали єго́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 86 зв.); К томꙋ єщє жидовє, а(ч) мєсиꙗша правдивого не познали, алє в законныхъ ꙋставахъ и цєрємонїахъ,... пєрєдъ своєю вєликою ночю ихъ жидовскꙋю пасхꙋ вполни марта поставили, сполна нєдєль чотыри напрєдъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18); Алє ша́танъ..., позна́вши ижъ єсть ѡглашє́нⸯный прє(з) пр҃(о)рки хс҃ мєсїа́шъ правди́вый, дла кото́рого мо́ви(т) тотъ на́ро(д) захова́нъ нєсм҃рте́лнє боудє(т) и на(д) иными пановати, который єгѡ цалє и милє бы хотѣ(л) хова́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 167); и тако́вогѡ то жи́дѡвє зловѣрнїи ожида́ютъ; мєсїа́ша своє́гѡ,... кото́рый са бꙋдє называ́ти и богѡ́мⸯ на(д) бѡга́м(и), и царємъ тогѡ свѣта; надⸯ цармѝ зє́мними, доста́токъ бꙋдє мѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

Див. ще **МЕСІЯ.**

МЕСІЯ, МЕСІА, МЕСЇА, МЕСЇЯ, МЕССЇЯ *ч.* Те саме, що **месияшъ**: нашли єсмо мєсїю, ижє са выкладає хс҃ [помазанникъ]

(1556–1561 *ПЄ* 345); и рєкла вижꙋ и(ж) ты є(ст) пр҃(о)ркь. зáра(з) ѡстáвивши водоно(с) свой. бѣгла до мѣста. и рєкла... то є(ст) то(т) мєсїа правди́вїй хс҃ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 67); Третяа наука: сеся жона познала месію Христа, ажъ лише овунъ естъ избавитель (XVI ст. *НЄ* 64); хс҃, мєсіѧ, помазáнєцъ (1596 *ЛЗ* 83); то(т) котóрый в животѣ маткы замкнены(и) мє(с)сїю ви́ди(т) в дрꙋгы(м) ты(ж) животѣ замкнéного,… вѣншꙋєть ємоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 252 зв.); то(т) за(с) котóры(и) тєпє(р) прєѡбразоуéтсѧ, є(ст) слóво бж҃єє, хс҃ іс҃ мєсїа (Там само, 261).

МЕСІѦ *див.* **МЕСІЯ.**

МЕСЇА *див.* **МЕСІЯ.**

МЕСЇАШЪ *див.* **МЕСИЯШЪ.**

МЕСЇЯ *див.* **МЕСІЯ.**

МЕСЇѦШЪ *див.* **МЕСИЯШЪ.**

МЕСКИЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСКІЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСКЪ *ч.* (*гібрид коня і осла*) мул: burolo, мє(с)къ, жрєбя (1642 *ЛС* 106).

МЕСНЫЙ *див.* **МЯСНЫЙ.**

МЕСО *див.* **МЯСО.**

МЕСОПУСТЪ *див.* **МЯСОПУСТЪ.**

МЕССЇАШОВИЙ *прикм.* Месіїн: тáѧ надѣ́ѧ и ѡбѣ́тница Бж҃аѧ, áжъ до при́ста Мєсс̈їáшовогѡ... тѣ́шила нáрѡ(д) лю́дзкїй (Львів, 1646 *Зобр.* 10 зв.).

МЕССЇЯ *див.* **МЕСІЯ.**

МЕССКИЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСТЕЧКО *див.* **МѢСТЕЧКО.**

МЕСТИ *дієсл. недок.* Мести: Мєту verro (1645 *Уж.* 68 зв.).

МЕСТНИКЪ *ч.* **1.** (*той, хто чинить помсту*) месник: мє́стни(к), по(м)ститєль (1596 *ЛЗ* 56).

2. Вл. н.: пан Иван... се протестовал противко подданым... на новым месте: Крывоносомъ Слюсарамъ, Ивану Батягу, Тарасу Местнику, Ивану Рымару... шевцу Сухоносу... //… и иншымъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471–472).

МЕСТНЫЙ *див.* **МѢСТНЫЙ.**

МЕСТО *див.* **МѢСТО.**

МЕСТЧАНІНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕСТЪЦЕ *див.* **МѢСЦЕ.**

МЕСТЬ *ж.* (*відплата за зло*) помста: єдины бо всєгда прєдостоѭть въ славє бж҃иєи. а инии на слꙋжбу посылаєми къ зємнымъ. а дрꙋгиє на казнь и мєсть нєч(с)тивы(х) (1489 *Чет.* 74 зв.); и какъ того сына єго... вбито и ѡнъ з дозволєньємъ нашимъ єго самого, кнѧзѧ Андрєѧ и сына єго... и тым жє имєньѧмъ, к выслꙋзє за сыновъ мєсть к собє взѧли (Краків, 1525 *AS* III, 276).

МЕСТЬЦЕ *див.* **МѢСЦЕ.**

МЕСЦЕ *див.* **МѢСЦЕ.**

МЕСЧАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕСЪТО *див.* **МѢСТО.**

МЕСЪЦКИЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСЯЦЪ *див.* **МѢСЯЦЬ.**

МЕТАЛЪ *ч.* (*міцна, ковка хімічна речовина або сплав*) метал: алма(з) болши силꙋ имѣєть єгда вдѣла(н) єсть в жиковину златꙋ или в

срєбрєнꙋ или во иныѣ мєтали (XVI ст. *Травн.* 486 зв.).

МЕТАМОРФОЗА *ж.* (*докорінна зміна, перетворення кого-, чого-небудь*) метаморфоза: Ѡ прєди́вныє мєтамо(р)фозы! ѡ чꙋдовноє прєѡбражє́нїє, ꙗ(к) всѣ вызнава́ємъ,... нє ѡ(т)мѣ́на, ꙗкъ єрєтикъ оучи́тъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.).

МЕТАНЄ, МЕТАНЬЄ *с.* (*кидання чого-небудь назовні*) викидання: Въ Володимєри... домъ поставити,... //... стаєнкꙋ... на кони…, а ꙋ бокъ къ водє ѡкно… дла мєтаньа гною, вдєлати (1577 *AS* IV, 77–78).

◊ **метаньє собою** — (*стан неспокою, розгубленості*) метання: Сматє́нїє: Тръво́га, затръвожє(н)є, мєта́ньє собо́ю (1627 *ЛБ* 118); **метанє кадуку** *див.* **КАДУКЪ**[1].

МЕТАНИЄ[1], **МЕТАНЇЄ** *с.* (*кидання чого-небудь*) метання. ◊ **каменное метаниє** — (*покарання смертю через побиття камінням*) каменування: ст҃ии (ж) мч҃нци. приимьшє камєнноє мєтаниє. радовахоусѧ ѡ х(с҃)є (1489 *Чет.* 142 зв.); **ліосовъ метанїє** *див.* **ЛІОСЪ.**

МЕТАНИЄ[2], **МЕТАНІЄ, МЕТАНЇЄ** *с.* (*літургійний жест*) метанія, поклін: Айно, ци тотъ чоловѣкъ смиряетъ ся передъ Богомъ, котрый лише словомъ смиреннымъ, и одежею, и умомъ простымъ изъ метаніемъ, многымъ указуетъ смиреніе? (XVI ст. *НЄ* 5); Та(к)жє до по(с)тꙋ вшєлакоє, оутрапє(н)є тєлє́сноє стѧга́єтˢсѧ во(з)дєржанїє, бдѣнїє, на зємли лєга́нїє, покло́ны, мєта́нїє, влосєни́ца и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); **метаниє сотворити** — (*здійснити літургійний жест*) поклонитися: Болшей не имам, что глаголати, точию пану Петру спасение и прочим благодателем и знаемым метание сотворити (бл. 1610 *Виш.Посл.* 236); **метанїє сотворяти** — (*здійснювати літургійний жест*) поклонятися: Пречесному господину отцу Колистрату... братія і послушники бывшіи вси купно метанїе нижайшее сотворяемъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); **метанїє творити** — те саме, що **метанїє сотворяти**: а(з) єсми... бы(в)шїй проигꙋмє(н) дє(р)манъскїй мє́та́нїє вш҃єму бл҃гочє́стїю (!) творю до лица зємли (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

МЕТАНІЄ *див.* **МЕТАНИЄ**[2].

МЕТАНЇЄ[1] *див.* **МЕТАНИЄ**[1].

МЕТАНЇЄ[2] *див.* **МЕТАНИЄ**[2].

МЕТАНЬЄ *див.* **МЕТАНЄ.**

МЕТАТИ, МЕТАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*кидати що-небудь*) метати: и многыи народовє постилали одѣнѧ свои по поути. иныи пакь рѣзали вѣтˢви ѡ(т) дрєвь и мєтали по поути (1556–1561 *ПЄ* 89 зв.); нє добрѡ єстъ бра́ти хлѣбъ оу дѣтї́й, и мєта́ти ѱѡ́мъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 532); Алєѯа́ндєръ приказа́лъ ри́цєрѡмъ свои́мˢ а́бы сѣ́кли ро́ски зˢ дє́рєва, а зє́льє рва́ли а мєта́ли пєрє́дˢ но́ги ко́нємъ и мꙋ́ломъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 419); **жеребей метати, метати жеребїй** *див.* **ЖЕРЕБЕЙ**; **метати жребїй (жребїа)** *див.* **ЖРЕБИЙ**; **метати ліосы (люсы, люсами)** *див.* **ЛІОСЪ**;

(на кого чим) (*кидати, щоби вцілити*) метати (у кого чим): а на крѣщєньє коли кр(с)тилъсѧ г(с)ь ѡ(т) иѡ҃ана во єрдани. и дьаво(л) ражєглъ жиды. навчилъ камєниємъ на нєго мєтати (1489 *Чет.* 208); А такъ я...,

не видечи кгрунтовного сведецства на тыхъ бахурчиковъ, абы мели на духовенство каменемъ и чимъколвекъ метать, всказалъ есми, абы на томъ... отводъ, то есть присягу учинили (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 267); ра́зъ на нєго аріанє, посполи́ты(х) лю́дій зб҄ѵ́рили. и камѣна(м) на нє́го мє́ч҄ѵчи, ма́ло его нє вби́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); ѡни,... ро́(з)р҄ѵх^ѕ чини́ли, и бра́ли камѣ́(н)іє мєта́ти на нє́го (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 274); **камєнїємъ метати** — кидати каменем: А хота́й ты мєнє злорє́чишъ: Ка́мєнїєм^ѕ на мєнє́ мєчєш^ѕ а ꙗ ѡ то мало́ дба́ю абы́мъ ти́л^ѕко грѣх^ѕ твой ѡбличи(в) и з^ѕ д҄ѵшѣ твоє́й скорєни(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 10); **метати гнѣвъ** — (*дуже сердитися*) злитися: Дѣля того приноситъ Бг҃ъ на насъ усякыи неволѣ и мече на нѣ гнѣвъ и вытмиреніє, албо бетюгъ, албо ненависть людскую (XVI ст. *НЄ* 70); **метати на лице** (кому) — докоряти, дорікати: Якъ чули есте изъ сеи причты у сюмъ евангеліи за сего сына блуднаго, якъ бывъ овунъ согрѣшивъ Богу, а Бг҃ъ изъ яковъ любустю..., пріавъ его, не метавъ ему на лице, што согрѣшивъ найперво (XVI ст. *НЄ* 8);

(що і без додатка) (*кидати в середину*) вкидати; занурювати: Того́ жє ро́к҄ѵ оу ѡстрозѣ... вси мѣ́ста разо(м) горѣли, нєможнаѧ рєчє(и) ратова́ти. а(ж) са́ми м҄ѵсили з^ѕ мѣ́ста оу́бо оутѣкати. а скры́нѣ і иноє мєта́ли оу во́д҄ѵ (Острог, 1509 *Остр.л.* 128); сѣдѣль і҃с. напротив^ѕко с^ѕкар^ѕбницѣ цр҃кв^ѕнои. и смотриль яко народь мєчєть пѣнєзѣ до скарбницѣ (1556–1561 *ПЄ* 178 зв.); Всꙗкоє дєрєво котороє нє роди(т) ѡвоц҄ѵ доброго вытинаю(т) и (в) ѡго(н) мєчу(т) А прото из ѡвоцовъ познають ихъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); Павелъ мовитъ:... тричѣ палицами бить былъемъ,... г҃ у бочку метали у воду, нучъ и день у глубинѣ былъ (XVI ст. *НЄ* 15); *У порівн.*: алє то(т) богатый и посмотрити(с) нє хотѣ(л҃) нє то(л)ко жєбы єго ма(л) чи(м) надарити. а(л)бо приѡдєчи єго чи(м) а(л)бо жєбы исти ємоу да(л)... алє всє оу своє чрєво ꙗкоби оу пропа(ст) ꙗк҄ѵю мєта(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209 зв.);

(що) (*кидати звідкись на щось*) викидати: в^ѕ то(т) ча(с)... бєр҄ѵчи́ ры́бы з воды мєталъ на бєрє(г) и бра(л) кто хотє(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93);

(що, із чого) (*кидати в різні боки*) розкидати: незбожніи Латинникове, по... взятю Константинополя,... святыи мощи, кости святыхъ... зъ коштовныхъ трунъ на мѣстца нечистіи викидали!... Пречистое Тѣло и Животворящую Кровь... зъ келиховъ по земли проливали и метали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 775); **метати перлы, перлы метати** *див.* **ПЕРЛА**;

(кого) (*жбурляти в різні боки*) кидати: а кнѧзь города того. имѣлъ сн҃а єдиного больного нєчисты(м) дх҃о(м). и мєтало є(г) сквозѣ поустаꙗ мѣста (1489 *Чет.* 105).

2. (що з кого) (*рвучким рухом знімати, скидати*) зривати (з чого): и та(к) крычали и мєтали и(с) сєбє шаты свои поро(з)кидаючи на повѣ(т)риє (II пол. XVI ст. *КА* 124).

3. (кого) (*виганяти з приміщення кого-небудь*) викидати: И на(д) то самъ приє(ж)дчаючи крывъды нє(з)носныє чинить самыхъ и дєтє(и) збиваєть из ы(з)бъ мєтати кажєть (1552 *ОЛЗ* 188 зв.).

4. *Перен.* (кого, чим) (*відстороняти від виконання обов'язків*) усувати: Ѡ(з)на(и)муємъ ва(мъ) и(ж) здє має(мъ) великоє нава(ж)дениє ѡ(т) нєприꙗ(з)ни ꙋ прошлую нє(д). ннѣ коцыꙗ(н) бꙋдꙋчи бꙋ(р)мистромъ ѡбосла(л) до сєбє поспо(л)ство дьꙗка Феѡдора мєтати а илка ѡсадити на томъ мѣсцѣ (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); Ѡбро(н)ною рꙋкою албо словы нє допустили єсмо мєтати. И та(к) до вл(д)кы ѡбѣ стор(о)нѣ собѣ ꙋзꙗли (Там само).

5. (чим, кого) Розгойдувати, розхитувати: и встѫпи(л) пото(м) на го́рꙋ са(м) і҃с помоли́ти(с) а гды(с) ве́чєрь ста(л), бы(л) та(м) са(м) а кора́бль посрє(д)кꙋ морѧ мєта(н) б(л) нава(л)ностами (XVI ст. *УЄ* № 29519, 92); тогды таѧ ри́бка єхинїи взлѣ́зши штонабо́лшїи ка́мєнь, и бꙋдєтѣ имъ хвїꙗти поты, ажь // са́мꙋю ю ты(ж) во́лны мєта́ть бꙋдꙋтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.–7).

6. (що) (*ставити риболовні сіті*) розкидати: Ходѧчи при бєрєзѣ морѧ галилєйского. и оуз(д)рѣль симона, и ан҄дрєа брата єго. а они мєчоу(т) сѣть оу морє. бо были рыби(т)ви (1556–1561 *ПЄ* 130 зв.); **метати сіті** — розкидати сіті: алє так мовиль... ꙗко н҃нѣшнїи блѧзнѣрєвє... къторыи то потаємнє... ловатъ цѣлꙋю ношь въ блѧдѣ своємъ мєщючи // сѣти свои на тыи оубогии рибы то є(ст) на люди простыи (XVI ст. *УЄ Триг.* 97–98).

7. *Перен.* (що) (*поширювати серед багатьох*) розповсюджувати: Ѡ ꙗ́къ и́х҄ мно́гѡ на́ почáткꙋ прєслѣдова́ли Ц҃рковъ, гдѣ єщє насѣ́нѧ Вѣ́ры [мє́таны и] вкла́дованы бы́ли (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

8. *Перен.* (кого) Накидати, нав'язувати: Любовъ долготерпелива и милостива, любовъ не завистлива, любовъ не мечетъ себе, не пышна, не изнимаетъ ся борзо на гнѣвъ (XVI ст. *НЄ* 11).

МЕТАТИСЕ *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТИСЯ, МЕТАТИСЕ, МЕТАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*кидатися в різні боки*) метатися: Паки иродиєа бѣситсѧ. паки мєтєтсѧ. паки вєсєлитсѧ. паки плаשєть (1489 *Чет.* 270); Девятое словется ба(р)ратрꙋмъ то єстъ тє(м)нос(т) и мꙋчение, бо ся та(м) дияволи мечꙋтъ сюда и туда я(к) ис(к)ри из ѡня (!) (серед. XVII ст. *Луц.* 526).

2. (на що, у що) (*нападати, накидатися*) кидатися: Здивитися тому не могу: што то за потороча той Ѳилялетъ! Чы Мельхиседекъ який, который собе и духовную, // и царъскую владзу... прывлащаетъ, же... мечетъся и на кролевъские и на епископъские вряды, все ганитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 935–937); С ты́ми жь сє помєшали грі́фовє, кото́рїи з҄ вєли́кой прꙋдкости сє в҄ тва(р) ри́цєрѡмъ мєта́ли, а таково́й бы́ли мо́цы и́жь ри́цєра з҄ конє́мъ пєрєворочáли (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

3. (до чого) (*поспішно з наполегливістю братися за що-небудь*) кидатися: оу к(р҃) єго м(л҃) власть сквапли́вє нє врива́ємосѧ, нє мє́чємосѧ до кгвáлтꙋ, нє оуєжджáємо и́мъ в тыє маєтности (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 79).

◊ **метатисѧ умомъ** *див.* **УМЪ.**

МЕТАТИСѦ *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТЬ *див.* **МЕТАТИ.**

МЕТАФИЗИКЪ *ч.* (*послідовник метафізичних поглядів*) метафізик: Што са́мъ на(и)вы(ш)ший ѡ́нъ мєтафизи(к), тєрмїнами философ(ф)скїми показа́лъ, ґды Моvсєєви з ни́мъ розмовлѧ́ючи, вшєлакого до́брого видє́нѧ и доскона́лоє вшєлѧ́коi ро́скоши оужива́нѧ за нагоро́доу и заплатоу дати приѡбєца(л)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233).

МЕТАФОРА *ж.* Метафора: Которому писма святого вырокови и учителе церковныи своею наукою подписуются, и то выразними словы вызнають, же тая отъ Христа… будованью Церкве ужитая метафора не болшъ до Петра ся стягаеть, нижли до иншихъ… апостоловъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 365); ѡ нова́ѧ мо́вы мєтафора!… и(м) бо́лшъ з во(д) ро́скошïй свѣ́та того чє(р)паю, ты(м) ба́рзѣй жа́жда ростє(т) ми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 271); Єст҄ ти в҄пра́вдѣ, и то́ са́кгма, сло́во кгрє́цкоє, далє́кѡ єдна́къ ѡ(т) того́ значє́нѧ ро́знитъ:… Хи́ба, жє́бы прє(з) тро́пъ Мєта́форꙋ значи́ти мѣ́ло Варца́бницꙋ, абѡ што томꙋ́ подо́бногѡ (Львів, 1642 *Жел.П.* 8 зв.).

МЕТАФОРИЧНЫЙ *прикм.* (*який містить у собі метафору*) метафоричний: Подобеньство будованя або метафоричная мова тая въ томъ самомъ залежить, же якъ на фундаментѣ держится иное каменье, и онъ ихъ въ томъ зъедноченю и злученюся держитъ такъ и церковь, то естъ вѣрные люде, на одной и той же вѣрѣ полегши, межи собою держать злученьеся и зъедноченье (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 378).

МЕТЕЛИЦА *ж.* **1.** (*заметіль, хуртовина*) метелиця: Того толко постєрєгати пилнє потрєба, абы могъ быть приходъ на горꙋ подъ кгонти зметывать снєгъ, што зимє мєтєлица наметєтъ, жєбы въ цєрковъ нє капало (1577 *AS* VI, 77); Цєрковъ свєтого Ильи вєрхъ, абы ѡтъ мєтєлицы въ нєй нє капало, а длѧ того, жєбы нє гнила, поправити (Там само).

2. Вл.н., *ч.*: Ꙗ(с)ко Мєтєлица (1649 *РЗВ* 435).

МЕТИ *див.* **МѢТИ.**

МЕТИСѦ *див.* **МѢТИСЯ.**

МЕТЛА *ж.* **1.** (*великий віник, часто прикріплений до довгої палиці*) мітла: и собраша нєч(с)тивии и мꙋчитєли кости ст҃ы(х). и мѣсто мєтлами помєтшє. всыпаша и попєлъ и(х) оу водоу (1489 *Чет.* 146 зв.).

2. Комета: ceratias, мєтла на н҃бси (1642 *ЛС* 118).

3. Вл.н., *ч.*: мєщанє… стєпанъ чобота(р) гри(н) мєтла (1552 *ООвр.З.* 106 зв.); Хома Мєтла (1649 *РЗВ* 137).

МЕТЛЕВЫЙ *прикм.* Який виготовлений із відповідної тканини: ѡ(н) жє са(м) мє(л) шапокъ мєтлєвы(х) копъ ѕ҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 10 зв.).

МЕТЛИЦЯ *ж.* (Apera spica venti) метлюг: а коли приидоу(т) врѣмєна та послѣднаꙗ. тогды жатвы нє боудє(т). родать нивы былиє. травоу злꙋю волчєць. и мєтлицю (1489 *Чет.* 373).

МЕТРИКА, МАТРИКА *ж.* (*метрична книга*) метрика: Книги пописа(н)ѧ замъковъ… Прєписаны и(з)новꙋ инътроликгованы за росказа(н)ємъ ꙗснє вє(л)можного п҃на Льва Сапєги…, за справова(н)ѧ на то(т) часъ мєтрикою ѡ(т)… писара єго м҃л(с)ти ка(н)цлѧрє(и)ского (1552 *ОЧерк.З.* 3); показує,… вынє(т)є з ма(т)-

рикъ єго к(р). м(л). дво(х) листовъ, по(д) датою... дєвє(т)на(д)цатого дня мая и(н)дикта пє(р)вого (Київщина, 1600 *ККПС* 150); Ѡрийна(л) привилєю К. I єго. м(л̅). на фꙋ(н)дова́нѧ цє(р)кви Бра(ц)коє при шпиталю:... Вы́пи(с) з мєтри(к) того (ж) привилєю выданы: Вышука(т) (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 252); *Образно*: Понєва́жъ вˢ Мєтри́ки нб̅(с)ныи ты́и ты́лко лѣ́та на́шѣ и дни вˢписа́ны быва́ютъ, вˢ кото́рыи добродѣтєль ꙗко́вꙋю сотвори́лихмѡ, и ѡсвѣ́дчили любо(в) проти́вко Бг̅ꙋ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942); **метрика коронная** — (*зібрання книг із державного діловодства Королівства Польського*) Коронна метрика: Теды комиссаровъ... //... придаемо... которие комисари... добра вси... мают ограничити и тое ограничене до метрики коронное и актъ городских киевских подати (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 172–173); Которое границъ тыхъ описанъе тые ж комисаре наши до метрикъ нашихъ обохъ коронныхъ подати маютъ моцъю декрету теперешнего сеймового (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181); **метрика Лїтовская** — (*зібрання книг із державного діловодства Великого Князівства Литовського*) Литовська метрика: В то́мˢ Домꙋ за знамєни́тыи свои заслꙋ́ги... данины ма́ютˢ, ꙗ́къ привї́лє́ѧ ѡ то́мˢ свѣ́дча(т) и мєтрики Лїто́вскїи (Київ, 1623 *МІКСВ* 73).

МЕТРОПОЛИТА *див.* **МИТРОПОЛИТА.**

МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МЕТРОПОЛИТЪ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МЕТРОПОЛИЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МЕТРОПОЛЇЯ, МИТРОПОЛЇЯ, МИТРОПОЛЇѦ *ж.* (*місто-держава, що володіє колоніями*) метрополія: митропо́лїѧ, головˢнѣшє́є мѣсто вˢ ꙗко(м) повѣтѣ (1596 *ЛЗ* 58); докто(р) єди́нъ оучо́ный... мо́витъ, ижъ Ѓазы в палєснинско(и) грани́цы положєнˢноѧ (!) ѡ(т) каира, кото́риѧ краина нєкды(с) Memphis та(к) ре́чєн(о)є мѣсто сѧ называ́ло, з мєтропо́лїи всєго єгиптоу, то(л)ко се́дмъ дєсѧ(т) ми́ль, а сто до ієрꙋсали́моу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 45); сп̅си́тєль // самарита́нкоу тоу́ю, кото́раѧ... жи́ла нєпора́днє, наврънoу́ти хотѧчи пришо(л) до мѣ́ста сихє(м) столи́ци самарїи и цр̅(с)тва іи̅(л)ского нєкды(с) митрополїи (Там само, 180 зв.–181).

МЕТРЪ *ч.* (*віршовий розмір*) метр: То мѧ́ до тои трꙋдной пра́ци побꙋди́ло вˢ ста́рости лѣтˢ мои(х), абы чл̅вкъ ѡхо(т)нѣ́йшїй былˢ до чита́нѧ ре́чїй бо(з)ки(х)... кото́ры(и) сꙋтъ поча(с)ти ѡписаны сла(д)кою мо́вою по(д) ме́три (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.); Пре́то ꙗ поклада́ю, похва́лꙋ трѡ́мъ Пєрсѡ́намъ бѡ(з)кимъ, пѡ(д) ме́трами пѡ́єтицкими, а на́про(д) то́ потре́ба вѣдати; правовѣ́рномꙋ хр̅(с)тїа́нскѡмꙋ рѡ́дꙋ, ꙗ́кѡ Бг̅ъ єст нєпостижимы(и) (Там само, 9); Похвала Прєнас̅тѣишєи пєрсонѣ ѡ(т)цєвскои... вˢ которой Похва́лѣ, всѣ Та́ємници ѡ(т)чєна́шꙋ съкри́тыи, ꙗ́сно ѡ(т)крива́ютсѧ, по(д) ме́трами (Там само, 13).

МЕТУШАТИ *див.* **МЕТУШИТИ.**

МЕТУШИТИ, МЕТУШАТИ *дієсл. недок.* (ким) Метати, кидати. ◊ **метушити (метуша-**

ти) собою — непокоїтися, бути збудженим, хвилюватися: по(з)нав҆ши то іюда ижє хс҆ знáєтъ, и(ж) ѡ(н) єгó продáєтъ: алє ю(ж) злый дх҃ъ ѡсѣни(л) єго и бы(л) в҆ нє(м) закáмєнѣ(л), и нє хотѣ(л) сѧ каѧ́ти. єно мєтоýши(л) собóю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 64); Познавши то Іюда, ажь Хс҃ знає(т), ижь ѡ(н) єго продає(т); алє ю(ж) злы(и) доу(х) ѡсѣни(л) єго и бы(л) в нє(м) закаманѣ(л) и нє хотѣ(л) сѧ каѧти, єдно мєтоуша(л) собою, абы наирыхлѣ вєчєрѧ ѡ(т)дана была (XVI ст. *УЄ Трост.* 53).

МЕТЬ *див.* **МѢТИ.**

МЕТЬСЯ *див.* **МѢТИСЯ.**

МЕТЮКЪ *ч.* Пітник: Пото(м), вскочивши в сєни, взялъ и пограби(л)… сєдло, сафяно(м) чирвонымъ критоє, з во(и)локомъ и з мєтюко(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97).

МЕХОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений із хутра*) хутряний: узголове меховое подъ цвилихомъ чорнымъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

МЕХЪ *див.* **МѢХЪ.**

МЕЦЕНАСЪ *ч.* Меценат: Єщє Пáмѧть в҆дѧ́чности гды при тобѣ бꙋ́дєтъ, Мєцéнасъ тєжъ Аѳлéтѡвъ твоúхъ нє забꙋ́дєт҆ (Київ, 1632 *Євх.* 303).

МЕЧЕТНЫЙ *прикм.* Звабливий, спокусливий: тѣ(м) жє блюдѣтє православнїи ѡ(т) тоє трꙋтíзны дѣти твои. занє да знáєтє исти(н)но ва(м) мóвлю, идє (ж) дх҃ъ люб҆вє си(м) пога(н)ски(м) мєчє(т)ны(м) мíра сєго оуго(д)ны(м) дог҆мато(м) прíлнє(т), то(т) запє(в)нє въ вѣрѣ погрѣ́ши(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 224 зв.).

МЕЧЕТЪ[1], **МЕЧИТЪ, МЕЧЫТЪ** *ч.* Мечеть: Якое нечести ани Жыдовъские школы, ани мечыты Татаръские не теръпять! (Вільна, 1599 *Ант.* 677); А ѡни полꙋпíвши ѡхєндóжность дóмꙋ Бж҃го, и крєсты́ з҆ нихъ звéргши, подóбный мєчúтѡ(м) татáрски(м) починúли (Київ, 1619 *О обр.* 49);

перен. храм: цесар поганскій церковъ с причины папєзкоє опановалъ, до своєго панства всѣхъ притягаючи, такъже, якъ папеж, церкви пустошит и на своє ме(че)ты их оборочаєт (Львів, 1605–1606 *Перест.* 48).

МЕЧЕТЪ[2] *ч.* Зваба, спокуса: illecebra(e), прилуда, ла(с)каниє, мєчєтъ, похот(ъ), вабъ (1642 *ЛС* 225).

МЕЧИКЪ *ч., бот.* Косарик: anactorion, мєчи(к) зєлїє (1642 *ЛС* 82).

МЕЧИСКО *с.* Великий меч: Gladius magnus мєчиско (1645 *Уж.* 22 зв.).

МЕЧИТЪ *див.* **МЕЧЕТЪ**[1].

МЕЧИЩЕ *с.* Те саме, що **мечиско**: Et cetera Magnificatina мєчищє (1645 *Уж.* 22 зв.).

МЕЧЇКОВЫЙ *прикм.* ◊ **мечїковый ортъ, ортъ мечїковый** *див.* **ОРТЪ; таляръ мечїковый** *див.* **ТАЛЯРЪ.**

МЕЧНИКЪ, МѢЧНИКЪ *ч.* **1.** (*титул і посада вельможі*) мечник: Миха(л) Кропивницки(и) мє(ч)ни(к) и побо(р)ца воєво(с)тва брасла(в)ского ѡзна(и)мꙋю ты(м) мои(м) квито(м) ижъ ми ѡ(т)да(л) три побо(ры) єго к(р) м҃(л) в ва(р)шавє на сє(и)мє ва(л)но(м) ва(р)шавско(м) (Вінниця, 1613 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 2); передо мною,… ксендзъ Кгеладзий,… жалосне протестовалсе… напро-

тивко всее громаде затурецкое, подданым теперешных поссесоровъ... пановъ Шклинских малжонъков, яко теж подданым... панов сукцессоровъ небожчика... Валериана Подгородинского, мечника волынского (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373).

2. (*воїн, озброєний мечем*) мечник, меченосець: сталъ мѣчникъ и оужаслъсѧ. и р(ч)є попоу. гдѣ єсть мѣ(ч) мои. и попъ р(ч)є. никола взалъ. и мѣчникъ г҃ла. а гдѣ єсть никола (1489 *Чет.* 91 зв.); mach(a)ero, мєчникъ (1642 *ЛС* 260).

3. Вл҃.н.: Прокопъ мє(ч)никъ в бра(т)ствѣ нє быва(л) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); передъ мъною... буркъграбимъ... становъши очевисто...: Андрей Шляхта,... Лаврѣнъ Мєчникъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 599).

МЕЧНЫЙ *прикм.* Який стосується меча: с҃таꙗ же алеѯандрѣꙗ... ка(к) искончала молитвоу. вєдоша ю во(нъ) из города и оусєкноуша (ю). и скончасѧ ѡ(т) ѡружиꙗ мє(ч)ного (1489 *Чет.* 186 зв.).

у ролі ім., ч. Те саме, що **мечникъ** у 1 знач.: Ино мы ѡ том до воеводича Рꙋского, мєчного краковского писали (Краків, 1525 *AS* III, 275); Микола(и), сы(н) Пєтровъ, былъ мєчны(м) єго к(р). м(л). (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

МЕЧОНОСЕЦЪ *ч.* Мечоносець; охоронець: mach(a)eroforus, мєчоносєцъ (1642 *ЛС* 260).

МЕЧТАНИЄ, МЕЧТАНІЄ, МЕЧТАНЇЄ, МЕЧТАНЬЄ *с.* **1.** Мана, примара, привид: мєчтанїє, привидє́ньє (1596 *ЛЗ* 57); нѣсть мѣста цѣлаго, ѡ(т) грѣховного нєдꙋга. всє стрꙋ(п),... всє кознь. всє лжа, всє мєчтанїє... всє привидѣнїє. сꙋщєє (ж) нѣ(ст) ничто жє (п. 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); А тоє рѣкши имь показа имь рꙋкы и рєбра свои, хотѧчи и(х) прївєсти коу вѣри сталой, и(ж)бы собѣ нє довнѣмали и(ж)бы то мє(ч)танїє ꙗкоє было. албо покꙋса (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 53); Ты же, костеле латинский, не зрозумѣл еси и не познал того мечтания сатанинского (1608–1609 *Виш.Зач.* 230); Призракъ: Привидє(н)є, ѡблꙋ́да, покꙋ́са мєчта́ньє (1627 *ЛБ* 97); дїа́володъ бо прє(з) со́нъ мєчтанїємъ показа́лъ ємоу́ наро(д) жидо́вскїй въ свѣ́тлости (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 408 зв.); phasma, призракъ, мє(ч)танїє (1642 *ЛС* 314).

2. Маячня, дурман: мечтанием же и лжею языческое хитрости истинну тебѣ или у тебе украсти хощет, да тебе образованми и многословии измамит и ослѣпит (1588–1596 *Виш.Кн.* 130); то́є всє нє въскрє́снєтъ, що з дїѧ́волскогѡ // мєчта́нїѧ ро́дитˢсѧ; то́є растли́тъсѧ и поги́нєтъ вѣчнє (Чернігів, 1646 *Перло* 144–144 зв.).

3. Уява, фантазія: Альбо єго пытає(ш) ѡ бо(р)бѣ д҃ха с тѣло(м), и бє(з)прєста(н)но(м) мє(ч)танїи мысльно(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); а вˢ ттыхъ (!) сла́достєхъ; єдины соу́тъ правди́выи; а дрꙋгїи ло́жныє, кото́рїи ти́лˢко само́ю мы́слїю, вˢ мєчта́нїю смакꙋєтъ ꙗковꙋю рє(ч) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21).

МЕЧТАНІЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАНЇЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАННИЙ *прикм.* Уявний, вигаданий: imaginarius, мєчта(н)ни(й), поми(ш)лєн(н)и(й) (1642 *ЛС* 225).

МЕЧТАННИКЪ *ч.* Мрійник: imaginosus, мєчтан(н)икъ, мєчтающи(й) (1642 *ЛС* 225).

Див. ще **МЕЧТАЮЩИЙ.**

МЕЧТАНЬЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАТЕЛНЫЙ *прикм.* Маячливий, безглуздий: Ты же сице отвѣщай ему: "Остави сие образование мечтателное и толкование, от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное" (1588–1596 *Виш. Кн.* 130); своею бурною хмарою, дождевидным пролитием мечтателнаго мниманья, нападающаго квалтом не на правовѣрно основаный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не пострараждает (1608–1609 *Виш.Зач.* 204).

МЕЧТАТИ *дієсл. недок.* (чим) Задурманювати, задурювати: Не хвалися, не покажеши сие писанием истинною, точию лжею мечтаеши и праздными словесы кукглюеши, да кто неискусный от видѣния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш.Кн.* 139);

(між ким) (*вигадувати нісенітниці*) вимудровувати (про кого): А до то́го, и мѣ́сца роздѣлъ здаси́са мєчта́ючи мєжи Бо(з)-скихъ пєрсо́нъ... И значє́нієм того походи́ти ѡшѹкива́ючиса, то́є жъ тєрпишъ с' ты(м) што́ пєршє мѹдрова(л), ꙗкобы Ѿц҃ѹ Сн҃ъ нє бы́лъ спольистóтный (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 280).

МЕЧТАТИСА *дієсл. недок.* Уявлятися, здаватися, привиджуватися: мє(ч)та́юса, прив́ижѹюса (1596 *ЛЗ* 57).

МЕЧТАЮЩИЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Мрійник: imaginosus, мєчтан(н)икъ, мєчтающи(й) (1642 *ЛС* 225).

Пор. **МЕЧТАННИКЪ.**

МЕЧТЪ *ч.* **1.** Наслання; мана, примара: Не хвалися, не покажеши сие писанием истинною, точию лжею мечтаеши и праздными словесы кукглюеши, да кто неискусный от видния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш.Кн.* 139); А кгды ꙗкі́и стра́хи и покѹсы, и и́ныи... мє́чты шата́нскіи на Христіа́нина припада́ютъ, и кгды діа́вѡлы напаствѹ́ютъ, тєды зна́мєніємъ кр҃(с)тнымъ знамєнатиса з' призыва́ніємъ и́мєни Б҃а (Київ, бл. 1619 *О обр.* 80).

2. Уява, фантазія: Даже бы еси, Скарго, не разумѣл, иж я мниманием а мечтом все то о духу святом, на костела латынскаго противным будучи, реку, твоим власным свидѣтельством того подтвержу (1608–1609 *Виш.Зач.* 222).

МЕЧЪ, МЕЧЬ, МѢЧЪ *ч.* **1.** (*холодна двосічна зброя*) меч: коли то въслыша(л) оц҃ь єє. ражьжєглъса гнѣво(м) вєликимъ извлєчє мѣчъ свои. хотѣ ю посѣщи. и ст҃аꙗ жє варвара. н(ч)ала мл҃твѹ творити (1489 *Чет.* 85 зв.); напєрвєй видєл єсми на Ѩцкѹ Сѹгакѹ двє раны кривавыхъ,... а в Лѹца Гѹцєвича мєчом прота́тѹю (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); кто воює(т) мєчо(м). ѡ(т) мєча загибає(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243); Оузбро́єный ры́цєрѹ з го́лымъ мєчє́мъ гото́вый до бо́и, абы ѡ(т)чизна... была в покои (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.); На(д) ши́єю на ни́ти, Мє́чъ ви́сєлъ стали́стый (Вільна, 1620 *Лям.К.* 19); на за́мковой цр҃кви ви́дѣли аг҃гла стоꙗ́чого з го́лымъ мєчє́мъ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130); Ми-смо мечем глави образом стинали, А матки Христовои образы псовали (1648 *Елег.* 152); *Образно*: Мѣ́й жє то всє на па́мати, и ѡстрый хи́трого діа́вола мѣчъ скрѹши, кото́ры(м) мно́ги(х) забиваѥ(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); А вы змоц-

нА́йтєсѧ…, ѡбоюдꙋ остры ме́ча в҄ рꙋкахъ ваши(х) дєржачи, то́ єстъ старо́го и но́вого зако́нꙋ пи́сма (Київ, 1620–1621 *МІКСВ* 32); *У порівн.*: Єй нє стоу́йтє жъ, жє ѧзы́ка того́ нє ста́ло: Котры́мъ сѧ ꙗ́къ мєче́мъ, е́рєси посѣка́ло (Львів, 1616 *Бер.В.* 89); **мечь перский** — коротка шабля: occinacis, мєчь пє(р)ски(й) (1642 *ЛС* 66);

(*геральдичний знак*) меч: Двѣ́ ср(д)ца сѧ спо́или, мєчь ихъ розрыва́єтъ, Мо́цъ старожы́тныхъ домо́въ прє(з) то ѡсвѣдча́єтъ (Київ, 1630 *Соб. на г. Стетк.* тит. зв.); тєпєръ ижъ всѣ́мъ ꙗ́вно Гды Ц҃рквъ, ѡ(т)чи́зна, васъ хва́литъ, нєдаре́мно, Бо стрѣла и Ко́твица с҄ Кр҃(с)том҄ сѧ скꙋпи́ли, Мєчъ, острый Мѣсѧци и Грѡ́ты сѧ з҄ѧви́ли (Київ, 1637 *На г. Стетк.* тит. зв.);

(*зображення меча*) меч: На проу(д)комъ кони с копѣєм и з мєче́мъ стоишъ в҄ ге́р҄бѣ, та́къ тѧ вида́но прє(д) ты(м) в҄ поли ко́ждый то но́си(т) вє (л)бѣ (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.);

перен. (*духовна зброя*) меч: О розосланіи дванадєсѧ(т) ап(ст)ловь. а иже х҃с нє пришоль, дати на зємлю покоѧ, алє мєчь (1556–1561 *ПЄ* 48 зв.); Припоѧса́нъ (sic! — *Прим. вид.*) по бе́дрѣ твоє(м) (sic!) ме́чь б҃гослові́є(м) кова́н҄ный, до́брый во́инє, мєчъ ѡ(т) всю́дꙋ наѡстре́нный (Львів, 1591 *Просф.* 66); нє довнѣмайтє и(ж) бы(х) пришо(л) покꙋ́й вложити алє мє(ч). пришо(л)є(м) ро(з)дѣлєти ч҃лкы и ѡ҃ца своєго и дѣвкꙋ з матєроу (!) своєю или нєвѣсткꙋ на свє(к)роухꙋ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 99 зв.); Поневажъ тутъ не только пащеки геретическіе, але и мечъ поганській звитежилъ, и на тыхъ мѣстцахъ столицу панованья свого засадилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); и которого(с) посла́лъ і҃с х(с)та, двоѧкоє розоумѣ́нѧ маєтъ; и двоѧкій мє(ч) намъ подає(т): єдинъ противъ балвохва(л)ства гото́вый ѡбнажо́ный, а дрꙋгый противъ нєзбо́жного жидо(в)ского нєдовѣ́рства зготова́ный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 138 зв.); **мечь духовный** — Христове вчення: єщє ли ма́ло проти́во вѣръства о(т)стꙋплєниѧ. а правє мєчъ вѣры ва́шєѧ д҃ховны(и) обложєнъ єсть з обꙋ сторо(н) мно́гими брꙋсами (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.–6); прилбицю теж збавеня возмѣте и мечь духовный, который ест слово Божее (Вільна, 1600 *Катех.* 80).

3. *Перен.* Війна, розруха: и видє(л) є(с)ми а то ку(н) половы(и) а которы(и) на нє(м) сєдѣ(л) имѧ было смє(р)ть и пєкло шло за нєю и дана єму мо(ц) на(д) чєтвє(р)тою ча(с)тю зємлѣ абы мо(р)довали мєчє(м) и голодо(м) и смє(р)тью (XVI ст. *КАЗ* 611); Кто насъ разлучитъ выдъ любве Божіи ци скорбъ, ци тѣснота, ци гонѣня, ци рубаня, ци голодъ,… ци бѣда, ци мѣчъ (XVI ст. *НЄ* 47); Чєты́ри мъсти: Чтыри по(м)сты, ме́чь, гла(д), ѕвѣ́ры ѕлы, съмръ(т) (1627 *ЛБ* 168); да́мъ поко́й на грани́ца(х) ва́шихъ бꙋ́дєтє спа́ть а нє бꙋ́дєтъ хто́ бы васъ пєрєстра́шилъ… а ме́чь нє прі́йдє грани́цъ ва́шихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.); Ты́мъ рꙋм҄е́н҄цємъ зафарбова́вши ср(д)ца свои… всѣ Б҃гꙋ оугоди́вшїи с҃ты́и, стєрєгли́ пи́лнє,… абы́ ни ско́рбъ,… ни бѣда, ни ме́чь, ни см҃рть,… ничо́го згола проти́вногѡ,… ѡ(т) Любвє́ Б҃жї́ѧ нє ѡ(т)рази́ло (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); **мечемъ и огнемъ, огнемъ и мечемъ** *див.* **ОГОНЬ; мечь (мѣчъ) и огонь (огень)** *див.* **ОГОНЬ; огнемъ мечемъ** *див.* **ОГОНЬ; огнь, мечь** *див.* **ОГНЬ; от огнѧ и меча** *див.* **ОГНЬ.**

4. *Перен.* Розділ, розбрат: Только по волну и молоко до нас єздили альбо посилали, а место покою непокой и мѣчъ межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42).

5. *Перен.* Засіб покарання; кара: А если бы хто што таковог͡о важылъся учынити, таковый, мечемъ одълученья скараный, одъ всякого вряду и достоенства церъковъного изъверженъ быти маетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 511); патриархи, мечем суда слова божия пятаго перста, изгнившаго и мертваго, римскаго папу, от тела и от руки отсѣкли и отлучили, с помена церковнаго вывергли и прокляли, яко разорителя (1608–1609 *Виш.Зач.* 216); Алє пойзри́ но ѡколо се́бє, а́жъ ты въ тмѣ сиди́шъ, по(и)зр(и) къ горѣ на(д) сєбє ажъ на(д) тобо́ю мѣчъ ви́ситъ; страшногѡ сꙋдꙋ Бж҃єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 134).

6. *Перен.* Кровна спорідненість по батьківській лінії: а нє будє(т) ли брата дорослого ино стрыєвє по мечꙋ маають ѡпекунами быти,... а кгды бы ѡпєкуно(в)... по мечꙋ никого нє было, ино по ма(т)цє вꙋєвє... маю(т) бы(ти) ѡпєкуны (1566 *ВЛС* 67).

◊ **главы подъ мѣчъ нахилати** — йти на смерть: и шли́ самы́ на страшныи смє́рти... ѡхѡ́тнє Гла́вы свѡи пѡ(д) мѣчъ нахила́ли, и шли́ бєзѕ бѡ́ꙗзни вѕ пє́чи ѡгні́стыи (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. ненум.); **з мечемъ стати** (проти кого) — підняти меч; виступити збройно: ꙗ готовъ противъ тєбє з мєчємъ своимъ стати; розꙋмѣєшъ ї ѡзришъ, хто мєжи нами бꙋдє(т) си(л)нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **мечемъ зголдовати** — підкорити: Кретеньчикове, о которыхъ ты баешъ, якобы мечемъ отъ Венетовъ зголдовани быти мели (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1067); **мечемъ карати** — смертною карою карати: Врядъ,... прихиляючися до права посполитого... сказали, абы обое мечемъ были караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); **мечу поддати** — стратити: Образилися тымъ барзо..., обѣсили, иноковъ всѣхъ мечу поддали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1021); **мечу предати** — те саме, що **мечу поддати**: я... тои но́чи и тои годи́ны окру́тною смертью погублю́ и мечꙋ́ предамъ (Острог, 1598 *Ист.фил.син.* 461); **мечъ не иметсѧ** — не підлягати покаранню: Поко(р)нои и споко(и)ной головы мє(ч) сѧ нє имє(т)... а нєчєсти́вїи ꙗко пра(х) ѡ(т) лица зє(м)ли во(з)вѣтає(т) вѣтръ погибнꙋ(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14 зв.); **презъ мечь (мѣчъ) (скарати)** — покарати карою смерті: Ганна столяръка, за тотъ выступокъ заплату взяла и презъ мечь естъ скарана (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); ѡ(н) ти́ра́нъ прє(з) мѣ(ч) зѕ свѣ́та ꙗкъ смѣтꙗ вы́кинꙋ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 54); Оубо́ємъ: Прє(з) мѣ́чъ (1627 *ЛБ* 135); **подъ мѣчъ вывести** (кого) — на страту вивести: Та́кжє ґды пєтра до вазє́нꙗ... за ꙋтра по(д) мѣ(ч) вы́вєсти мѣно, роска́зꙋє(т) ємꙋ́ агг͡лъ: прєпоꙗши́сꙗ, и вѕстоупи вѕ плє́снїци твои (сер. XVII ст. *Кас.* 2 зв.).

МЕЧЪНИКОВАЯ *ж., прикм. у ролі ім.* Дружина мечника: панъ Янъ Жылицъкий,... скоро толко с Полское повернувшысе, а праве до попелискъ села Шепля и села Войсечъ, маетъности велможъных их мл. паней Анъны..., старостиное дыбовское, Ядвикги... мечъниковое Брыстя Куявъского, прыехавъши а заставъшы в тых маетностях двор и зо всими

достатъками, также и хлопъские халупы, попаленые,... передо мною, урядом, заносилъ манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61).

МЕЧЫТЪ *див.* **МЕЧЕТЪ[1].**

МЕЧЬ *див.* **МЕЧЪ.**

МЕШАНЄ, МЕШАНЬЄ с. 1. (*ретельне розминання чогось сипкого з водою чи іншою рідиною до утворення однорідної в'язкої маси*) замішування: мотыкъ до мєшанья вапна три (1552 *ОКр.З.* 146).

2. (*суміш, поєднання чого-небудь різнорідного*) мішанина: приносѧ(т) лысты... писаныє по(л)скими литерами з мєша(н)ємъ лати(н)ски(х) (Київ, 1571 *Возн.Іст.* фотокоп. 34).

МЕШАНИНА *див.* **МЪШАНИНА.**

МЕШАНЬЄ *див.* **МЕШАНЄ.**

МЕШАТИ *див.* **МЪШАТИ.**

МЕШАТИСА *див.* **МЪШАТИСЯ.**

МЕШАТІ *див.* **МЪШАТИ.**

МЕШЕЧОКЪ *ч.* (*виріб з тканини для зберігання різних речей*) мішечок: ку(р)пъски(и)... прошлого рокꙋ... мєшєчо(к) ꙋ скрини... кнєгини... нашо(л) с пєско(м) и з воло(с)ємъ и з ыными чарами (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); потомъ дей мы, капитула манастыра Печерского,... оные [речи] отобравши, то есть привилие и листы, въ мешечокъ плотенъный зложивши, печатю моею, возного, запечатали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 346).

МЕШИНА *ж.* (*м'яка шкіра з овечих або козячих шкур*) лайка: од сафьяну грошъ одинъ; от мешины одное пинезей пятъ (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560); побра(но)... // мєшинъ чо(р)ныхъ пѧ(т) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154–155); Кры(шт)офъ тарасовичъ ѡ(р)мєнинъ зє (л)вова мє(л)... ꙋ (з)вѧ(з)кꙋ мєши(н) ві҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 52 зв.).

МЕШИННЫЙ *прикм.* Лайковий: Шмо(и)ло лазаровичъ... мєлъ до лю(б)лина това(р) сво(и) ра(д)ковъ ꙋздъ мєшинны(х) є҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 10); Нєстє(р)... мєлъ... това(р) сво(и)... поєсовъ мєшинны(х) р҃м (Там само, 11).

МЕШКАНЄ[1], МЕШКАНЪЄ, МЕШКАНЬЄ, МЕШКАНЯ, МЕШКАНѦ, МЕШЪКАНЄ, МЕШЪКАНЬЄ, МЪШКАНЄ, МЪШКАНЬЄ *с.* **1.** (*існування всього живого*) життя: живо(т), мє́шˢка(н)є (1596 *ЛЗ* 47); житїє, мє́шˢка(н)є (Там само).

2. (*існування людини від народження до смерті*) життя: гдѣжъ я,... вспоминувши на суетное сегосвѣтное мѣшканье, хотечи достать душного збавенья..., дала есьми сѣножать Рогатинскую... и на вѣчность записую на митрополство..., митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); Поты́мˢ ѡбáчилъ бг҃ъ, и(ж) прóжнєє боу́дє(т) мє́шка(н)є чоловѣ́чєє нá свѣтѣ, если́ нє дáстъ ємоу́ вѣ́домости соу́довъ свои́хъ (Дермань, 1604 *Охт.* 4); молимъсѧ... о нш҃омъ пристрáстномъ дочáсномъ мєшкáнˢю о збавє́ньи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 14); Тогó жъ всєго на собѣ дозна(л) ѡхъ мó(и) пáнє, Жє́ вѣтромъ бы́ло моє́ нá свѣтѣ мєшкáнˢє (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); А к(д)ы (ж) оумєръ бога(ч)... ю(ж) нѣкто прє(д) б҃гаты(м) нє шо(л)... понєва(ж) оу мє(ш)каню свѣта того многы(х) ма(л) которїи ємоу слоужили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 211);

(*життя в раю після смерті*) раювання: бо до́брє зрозꙋмѣлъ, и(ж) в нє́бѣ ты(л)ко єстъ мєшка(н)є, жа́дєнъ єго га́нѧчи нє зафрасоу́єтъ, жа́дє(н) бючи́ нє роздра́жни(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 112); а ѡ(н)… да(ст) намь всє потрєбноє на сємь свѣтѣ. а по изыйтїи и(з) свѣта того да(ст) на(м) живо(т) вѣ(ч)ный и мєшканѧ вˢ цр(с)твѣ нб(с)номъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62 зв.).

3. (*спосіб існування*) життя: Ино ꙗ Роман Ѳєдоровичъ Санкгꙋшко… видечи… доброє, цнотливоє захованьє и почтивноє мєшканє… кнѧгини Алєксандры… записꙋю и дарꙋю по моємъ животє, вси рєчи мои рꙋхомыи… кнѧгини Алєксандрє Грєгорєвнє Ходкєвичовнє (Городок, 1561 *AS* VII, 63); єго кролє(в)скаꙗ мл(ст) выроко(м) свои(м) ѡ(т) то(г) ѡ(б)винє(н)ꙗ во(л)ными а ꙋбє(з)пєчаючи и(х) [жидо(в)] абы чєрє(з) то нєслу(ш)ными помова(ми)… нє были прєнагабаны дати рачи(л)ку мє(ш)ка(н)ю єго свобо(д)ному во(з)лє привилє(в) прєдко(в) свои(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); анѣ́ бовѣ(м) нєдовѣ(л)ство ты́лько, алє и мєшка́ньє нєчи́стоє нєпоєдна́нꙋю нєпрїѧзнь мєжи́ бг(о)(м) спра́вити мо́жє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); сво́й бовѣ(м) живо́тˢ Па́нˢ на при́кла(д) до́брогѡ мєшка(н)ѧ ꙗ́кѡ зєрца́ло нѣ́ѧкоє ты́мˢ кото́рыи єго слꙋ́хати хотѧ́тˢ, положи́ти ра́чилˢ (Київ, 1632 *МІКСВ* 282).

4. (*проживання у певному місці, приміщенні*) мешкання: мєшканъє своє при матцє своєй ꙋлюбивши, проєжчокъ по Литвє и индєй, гдє сѧ єй подобало, ꙋживаєтъ (1577 *AS* VI, 72); А тому сщ(е)нику… платили… по пꙗти копь гр(о)шє литовски(х) на мєшка(н)є в своє(м) монастыру мꙋжєско(м) (Острог, 1603 *ПИ* № 26); а за тую двєстє копъ грошє(и)… єго кнꙗжатъскаѧ мл(с)ть… намъ ѡбудъвумъ ѡсобамъ на сєлє своємъ… вольноє мєшканьє… записалъ (Висоцьк, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1865, 11); Єлєсє́й въскрси(л) сына соунами́тѣ, котораа прїала єго была до своєго́ дѡ́мꙋ на мєшканѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20); помененый Федоръ Липка… //… маетность спустошылъ и пожитьки вшелякие,… водлугъ подобаня своего по въвесъ час мешканя того-то залоги, яко хотечи, прывласъчалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72–73); Мѣ́ста выдѣлє́ны на збѣ́ги… коли́ до одногѡ з ты(х) мѣ́стъ оутєчи́ мо́жє(т),… єгѡ при́мꙋтъ, и дадꙋ(т) ємꙋ мѣ́стцє кꙋ мєшка́нью (серед. XVII ст. *Хрон.* 170); *Образно*: Жа́ль нєха́й зˢ мє́шканьѧ сє(р)дє́чного оустоу́питˢ, А на тыхъ мѣстъ ра́до(ст) и вєсє́льє настоу́пи(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); Єщє томоу нє имитє вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто людє засмоучаю(т), А єго стаа мл(с)ть завшє мєшканѧ має(т) с нами (XVI ст. *УЄ Трост.* 49);

(*спосіб проживання*) життя: а потом мешкаючи тут на Волыни, не мог есми от брати своеи рожоной князя Максима и князя Остарья, а ни отколя жадного запоможеня, выхованя и спокойного мешканя мѣти (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); мѣста и(х) споко(и)ны, мє́шˢка(н)є и́хъ бє(з) трвоги… (Вільна, 1596 *З.Каз.* 90); а́ то ꙗ(к) ѡ́то та(к), што славнѣиши(ми) сєкрєтаро(м)… єго к(р) м(л), абы… свѣ(д)чили ꙗ́ко го́дны(и) чл(о)къ на па(н)ствованѧ би(с)кꙋпˢски(х) доходо(в)… и сново́(л)ного и вшєтє(ч)ного мє(ш)канѧ на ты(х) имѣнѧ(х)… сто… чи(р)воны(х) золоты(х)… в рꙋкꙋ ты́сць (1598 *Виш.Кн.* 293);

Того (ж) рокȣ… далє(м) ѡчєви(с)тє… позо(в)… ѡ пєрєхова(н)є и мє(ш)ка(н)є споко(и)ноє ма(л)жо(н)ки своєє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 1, 5, 26 зв.).

5. (*будинок або частина якогось приміщення, призначені для проживання*) житло: Бȣдованьє в замъкȣ… //… старо(с)тино мєшъканьє ѡ(д)но свєтлица (1552 *ООвр.З.* 98–98 зв.); а ꙗ самъ приєхавши тамъ до Иіровици, вжє на своємъ мєшкани былъ и положиломъ сѧ спать єщє пєрєдъ вєчєромъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); Мешкане, палацъ, дано намъ недалеко замку его милости (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 482); сєлє́нїє, та́шъ, намѣ(т) кȣчъка, мє́ш͛канье (1596 *ЛЗ* 79); ѡлєкшаꙗ на то та(к) ѡ(т)повидѣла… и(з) допущєни божого злы(и) чл҃вкь то є(ст) злодѣ(и) вломи(в)ши(с) до моєго мєшканꙗ и покра(л) тоє всє що на мєнє мови(т) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046); Храмина: До́мъ, домо́къ, хоро́мина, мє́шка(н)є (1627 *ЛБ* 144); ꙗ кажу сынови своєму вє(с)полъ з… //… нєвѣсткою моєю в то(и) жє камєницѣ до до(л)нєго сє мє(ш)канє выпровадити (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.–58); А є́сли бы хто з прихо́жихъ хотѣ́лъ прєити до ва́шєго мєшка́нѧ, и оучини́ть па́схȣ г(с҃)дȣ, пє́рвѣй бȣ́дєтъ ѡбрѣзанъ вса́кїй мȣжчи́зна (серед. XVII ст. *Хрон.* 90 зв.);

(*взагалі місце для проживання*) житло: и приехавши мне с Украины, // не мелом нигде мешканя и выхованя; и его милост княз Солтан дядко мой взял мене в дом свой (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 48–49); а єщє домы… побȣдова(ти), дабы та(м) в то(м) монастырю… слуги цр҃ковныє ту(т) живȣчи(и)… мєшка(н)є мѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); двома́ днѧ́ми прє(д) Праз(д)никомъ прибы́лъ до́ Кі́єва… оте́цъ Мєлє́тїй Смотри́скїй… и в͛ Монастыри ст҃гѡ Міхайла Золотовє́рхогѡ мєшка́ньє назначо́ноє ѡдє́ржитъ (Київ, 1628 *Апол.* 1 зв.); Помєнєныє ѡсобы… //… з замъку Народицко(г)… поєхали и до ти(х) ча(с) нє вєда(т) гдє сє зо(с)тає(т) аболи мєшка(н)є маю(т) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131–132); *Образно*: И то́тъ що́ жъ є́стъ; єдно ма́рности оуказа́ньє. а розмайтыхъ хорѡ́бъ гнѣздо, и мєшка́ньє (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2); Люба́щємȣ вхо́дитъ Бг҃ъ до ср(д)ца, и мєшка́н͛є собѣ в͛ нє́мъ любȣ́єт͛ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

6. (*подружнє житя*) співжиття: я з мужом своим, мешканя жадного ведле стану малжонского мѣти не могли есмо (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); Она не толко абы ми маетност мою отдати и о мешканье зо мною в малженстви… отказати мела, але есче оных приятелей моих не учстивши отправила (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 452); пєрє(д) сȣ(д) єго мл(с)ти… прыпадаєть справа… ѡ ѡ(т)нꙗ(т)є чєрє(з) то(г) Влаха жоны єго и маєт(т)ности рȣхомо(и) всꙗко(и) бє(з) даньꙗ жа(д)ноє причины Васи(ль)єво(и) кȣ зломъ мєшъка(н)ю въ ма(л)жє(н)ствє (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398);

(*позашлюбний любовний зв'язок*) перелюбство: а тую верхомененую маетност мою всю,… — то все у себе зоставил и чинил // с тыми служебницами моими обема в дому своем мешкане таковое, яко сам хотел (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136–137); Рачей то вызнай, же папежове ваши,… для болшое роспусты и своволного мѣшканя, капланомъ

Римскимъ жоны отнялъ (1603 *Пит.* 88); Свѣдки стали у очій: признали о двоженствѣ, о забитю Филиппа маляра, о мешканю в чужолозтвѣ з братовою роженою (Львів, 1605–1606 *Перест.* 31).

7. Простір, територія: Аза не широкіе суть мѣшканя Рускихъ краев? Аза мала дръжава и царство Московскихъ земель? (1603 *Пит.* 10); Сътвори́въ прємоу́дрый бг҃ъ, на потрє́бꙋ члкꙋ: гѡ́ры абы з ни́хъ члкъ, ѡсмотрѣва́лъ, широтоу зємли́, и простра́нˢноє мєшка́нѧ своє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14).

◊ **вѣчноє мешканє** — потойбічний світ: Прєзъ кото́рыи ко(ж)дый чл҃вѣкъ пра́вє(д)ный и грѣшный по(и)дє... нєсподѣва́нє; ра(д) и нєра(д), до вѣчногѡ сво́єгѡ мєшка́нѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.); **небесноє мешканє (мѣшканє)** — небо, рай: ѡбѧснє́нѧ чєтвє́ртихъ Вра́тъ; прєзˢ кото́ры(х) ти́лко пра́вє(д)ныи по́йдꙋтъ; до Нб(с)ногѡ мєшка́нѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 159); блаженій Меѳодій, управовавши церковъ, лѣтъ чотири до небесного мѣшканя перешолъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 726).

Див. ще **МЕШКАНИЄ.**

МЕШКАНЄ², МЕШКАНЬЄ *с.* Зволікання, затримка: приказуємъ тобє, аж бы єси за тꙋю чєтвєрть минꙋлꙋю сто копъ грошєй ємꙋ заплатилъ того часꙋ бєз всѧкого мєшканьѧ (Краків, 1538 *AS* IV, 136); ѩма нємала вырыта плынєньємъ пискꙋ з водою до(ж)джєвою а такъ потрєбꙋєть тамъ гора тамованьѧ бє(з) мєшканьѧ (1552 *ОКЗ* 34); в Лю(б)линє будучи, шафа(р) єє мл҃(сти) кн҃гни И(л)иноє,... и самъ, дє(и), бє(з) мєшка(н)я мєлъ за (м)ною выєхати (Луцьк, 1564 *ТУ* 105); засѧ к нимъ бєз мєшка(н)ѧ, и кро(м) вєликого за(т)рꙋднєньѧ зъ єго ма(л)жонъкою послати (Вільна, 1592 *ЛСБ* 192).

МЕШКАНЕЦЪ, МЕШЪКАНЕЦЪ, МѢШКАНЕЦЪ *ч.* (*особа, яка проживає у певному місці*) мешканець, житель: Бж҃є пришли́ пога́нє... ѡсквєрни́ли цр҃ковъ... ѩко стє́жˢки твоѝ поплю́сканы кро(в)ю. ѩко сыно́вє и мє́шканцы и пє(л)кгри́мовє твоѝ въ тобѣ́ полєгли́ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55 зв.); тоу бѣсѡ́вє поткა́ются з мєшка́нцы вавvло(н)скіми и въспла́шꙋтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Хто зъ твоихъ мѣшканцевъ, видячи тое, не призволитъ раднѣй смерть, нѣжли живот?! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1023); Мєшка(н)цы бовѣ́мъ зє́мныи и сыно́вє сєго вѣ́кꙋ, подо(б)ни сꙋ́ть пшєни́цы вˢ си́то зємли́ всыпаной (Вільна, 1627 *Дух.б.* 49); И ты ѡ(с)трогꙋ мѣсто справє(д)ливоє В тобѣ бывали мєшъканцы цнотливыє (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.); пє́кло въ вѣки мꙋчитъ; мєшка́нцовъ свѡи́х (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.);

(*мешканець певної держави*) громадянин: Оукопа́лєсь Колю́мнꙋ ѡ(т) зи́мнои Зѡ́ны, При бє́рєгахъ Днѣпро́выхъ по(д) Сєдмитрїѡ́ны, Гдє задє́ржишъ мєшка́нцѡвˢ Рѡссі́йскихˢ вˢ шꙋка́нˢю Цны́хъ Наꙋ́къ, и вˢ далє́комъ ю(ж) пєлгримова(н)ю (Київ, 1632 *Євх.* 298).

◊ **мешканецъ небесный, небесный мешканецъ** — той, хто перебуває в раю: Вы тєды ѡ ст҃ыи мєшка́нцы нб(с)ныи а́гглѡ(м) събєсѣдницы, и сла́вы вѣ́чныѧ причастницы, вымо́влю кото́ры(х) тєпє(р) вєсєло ст҃имо, про́симо, и которы(м) чє(ст) выражає(м)... ѩ(к) вѣ́рны(м) слоуга(м) б҃а (поч. XVII ст.

Проп.р. 246 зв.); Вы́ же сынѡ́вє свѣта... спѣшнѡ идѣтє за Хм҃ъ..., кото́ры(и) вєде́тъ ва́съ..., В това́риствѡ прєсвѣтлыхъ Агглѡвъ свѡи́хъ, къ Нб(с҃)нимъ мєшка(н)цѡмъ (Чернігів, 1646 *Перло* 168 зв.).

МЕШКАНИЄ, МЕШКАНІЄ, МЕШКАНЇЄ *с.* **1.** Те саме, що **мешканє**[1] у 1 знач.: ꙗко ты(ж) ѡныи страшныи вырокы вышли на тыи которїи бы вˢзго(р)дѣвши наукою ха҃... а за сєгосвѣ(т)ны(м) мєшˢканїємь // ѡ(т)далибы сѧ в мысли свои ѡ то(м) на(м) найбо(л)шє пи(с)ма... ѡставлєны (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 205 зв.–206); Бо нє вѣ́даємѡ, ꙗкˢ до́лго єстˢ на сємˢ свѣ́тѣ мє́шканіє на́шє: што за́втрєшнїй дєнь принє́сти ма́єть, нє зна́ємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 655).

2. (*місце для проживання*) житло: а къторы(и) бы бра(т) мєшканиє мѣль далєкоє ѡ(т) сєго бра(т)ства, тогды в ро(к) по гро(ш) в҃ї має(т) давати до скры(н)ни бра(т)скои (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181).

◊ **мешканиє (мєшканїє) вѣчноє**: тот в небесном царствии и мешканию вѣчному жития и обители вѣчной имѣти не может (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 168); и дꙋшѣ на́шѣ посвѧща́єшъ... и Дх҃ꙋ ст҃мꙋ оучинѧ́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.).

МЕШКАНІЄ *див.* **МЕШКАНИЄ.**

МЕШКАНЇЄ *див.* **МЕШКАНИЄ.**

МЕШКАНКА *ж.* Мешканка, жителька: панове братя старостове рочъные, перед зачатемъ мурованя церковъного вземши от мене тысечу золотых полскихъ, которую внесли были на домъ мешканки Луцкое панее Яцковое, с которое провент певный ити мелъ на шпиталъ и на служателей церковныхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747).

МЕШКАНЪЄ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНЬЄ[1] *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНЬЄ[2] *див.* **МЕШКАНЄ**[2].

МЕШКАНЬЄЧКО *див.* **МЕШКАНѦЧКО.**

МЕШКАНЯ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНѦ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНѦЧКО, МЕШКАНЬЄЧКО *с.* Невелике житло: Кро́въ: До́мъ, стє́лѧ, покры(т)є, дра́гаръ, да́хъ, намѣ́тˢ. оби́тєлищє: мєшка́нѧчко (1627 *ЛБ* 56); А двє́ри оуро́билъ зˢ бокꙋ // и мєшка́ньєчко со́бѣ почи́нилъ в нємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.–15).

МЕШКАТИ[1], **МЕШЪКАТИ, МЕШЬКАТИ, МѢШКАТИ** *дієсл. недок.* **1.** (*існувати від народження до смерті*) жити: ꙗ а(н)дрєєваꙗ ку(р)пскаꙗ... розꙋмєючи и(ж) ка(ж)домꙋ ч҃лкꙋ на (с)вєтє мє(ш)каючомꙋ ничого пє(в)нє(и)шого є(ст) на(д) смє(р)тъ длꙗ чого ко(ж)домꙋ ч҃лвкꙋ... рєчи и справы свои... на писмє по собє зоставовати налєжи(т) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 72); Мови(т) ємꙋ смєртъ: Вѣдаю ѧ жє ти мєнє нє знаєшъ, алє бо ѧ тєбє знаю, нє тилко тєбє, алє ї всѣхъ мѣшкаючихъ на сємъ свѣтѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тєпє(р) бовѣ(м) ꙗ́къ в животѣ матєри́нˢскомъ ѡтроча, та́къ вла́снє на то́мъ свѣтѣ мє́шкаємо вˢ оути́скахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); Сі́фъ мє́шкавъ лѣ́тъ двѣстѣ и пѧ́ть зроди́лъ єно́са (серед. XVII ст. *Хрон.* 12 зв.).

2. (*проводити життя в якийсь спосіб*) жити: И мы длѧ впокою и напєрєд длѧ лєп-

шого нашого жита, ижбыхмо мы… в доброй приꙗзни, тєпєр и на потомныи часы мєшкали, на том єсмо мєжи сєбє тѹю рєч наконец постановили (Ковель, 1538 *AS* IV, 167); Та(м) же в' домоу мєшькала в смоу(т)коу в тє(м)ности, ниг'дє нє выходачи (XVI ст. *УЄ Трост.* 81); Присмотри́ся те́жъ тымъ кото́рыє в роскоши и пꙗ(н)ствѣ, з мѹзы́ками и и́нъшими блазє(н)ствы ме́шкаючїє помє(р)ли, гдє тєпе́ръ соу́ть (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); Бг҃ъ любо(в) е́стъ, и хто́ ме́шкаєтъ в' любви́, в' Бѕ҃ ме́шкаєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302); в' ѡ́ной Аннѣ ст҃ой, кото́раꙗ… ѡсмдєса́тъ лѣ́т' и чты́ри в' вдовствѣ́ ме́шкаючи, нє ѡ(т)ходи́ла з' Цр҃кви, лєчъ по́стами и мл҃твами слѹжи́ла Па́нѹ в' день и в' ночи́ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 924); **мешкати безженне** *див.* **БЕЗЖЕННЕ.**

3. (*жити у певному місці, приміщенні*) мешкати: тѡ(л)ко два ты(х) чл҃вки которыи на то(м) сєлищи сєдѣли тыми разы мєшкаю(т) в Жосла(в)ли (Краків, 1505 *Арх.Р.* фотокоп. 35); Ино, кгдыжъ они въ томъ местѣ Нашомъ мѣшкають и всякіе поплатки Наши зъ мѣщаны платять,… Мы с паны радами Нашими,… при той ласцѣ Нашой и при мытѣ жидову Берестейскую зоставили (Вільна, 1529 *РЕА* I, 167); а коли онь в'шо(л) до єр(с)лима. потрꙗслосꙗ всє мѣсто. и замоутилисꙗ в'си меш'каючїи в нємь (1556–1561 *ПЄ* 90); Люди народѹ шлꙗхє(т)ского которыє… (в) мєстє мєшкаю(т) и (з) ли(х)вы живу(т)… абы ко(ж)ды(и)… во(и)нѹ служити повинєнъ (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 120 зв.); А коли ѹжє зє(м)лꙗ ѡсиха(ла), росказа(л) па(н) богъ ноєви бє(з)пєчнє ви(с)тѹпити с короблꙗ, в которо(м) мєшка(л) цєлы(и) рокъ и мѣсєцъ (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.); панове братство… дєкрєтъ… на Никифора выдали, абы… сваровъ… нє чинилъ анѣ… бѹн(т)овъ нє строилъ… в монастыри нє мєшка(лъ) (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6 зв.); по(з)ваны(и) побра(л)… //… до(м) будованы(и) ѹ которо(м) са(м) мєшка(л) по(л)тораста копъ гр҃шє(и) лито(в)ски(х) ко(ш)това(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.–151); на(з)вали ѡ́ный край жмѹдзь, гдє в то(и) ча́съ мєшкали На́родѡвє грѹбы́и (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв.); хлопо(в) по(д)даныхъ протє(с)та(н)то(в)… ѡ(д) да(в)ны(х) часо(в) мєшкаючихъ поро(з)ганяти,… и халупы… по(з)носити росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 203); **безъ службы мешкати, мешкати безъ служби** *див.* **СЛУЖБА; бытомъ мешкати** *див.* **БЫТЪ; на бруку мешкати** *див.* **БРУКЪ; на послугахъ мѣшкати** *див.* **ПОСЛУГА; на службе мешкати** *див.* **СЛУЖБА**.

4. (*бути в якому-небудь місці*) міститися: Скры́нꙗ тєстаме́нтоу кды длъ́го в' ѡбозѣ по(д) намѣтами ме́шкала поты(м) з вєли́кою ч(с)тю пом'пою и сла́вою в цр҃ковъ соломо́новѹ впроважєна была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.).

5. (із ким) (*перебувати з ким-небудь у певних стосунках*) жити: кнꙗ(з) рома(н)… вєри(т) ємѹ нє хотє(л) и зо (м)ною мл(ст)нє братє(р)ски(и) мє(ш)ка(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); є(д)на(к) є(г)… мл҃(с)ть… жєлає(т) аби є(с)тє и(з) ѡ(т)цє(м) єп(с)кпо(м) балабано(м) добрє мє(ш)кали и єго чтили по до(ст)оанїю (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1);

(із ким, без кого, у чому) (*вести спільне життя*) жити: я, мешкаючи пєрєд тым часъ немалый в малженстве з… жоною моею… и видечи по ней верное, почтивое и статочное

захование... волю свою... остатнюю справую (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 192); жона моя... не хотечи зо мною в вѣре хрестиянской мешкати, просила мене, абы-мъ ее з стану малженьского выпустилъ (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 450); Калистъ... капłановъ примусивъ бє(з) жонъ мєшкати, взıали собє куха(р)ки з намовы єрєти(ц)коє (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); єсть то вєликаѧ сваволѧ мєшкати з' собою то(л)ко на досвє(д)чєньє, и власноє прєлюбодѣйство (Львів, 1645 *О тайн.* 159); Вєликимъ сакрамєнтом' называєтсѧ, ижъ в' малжєнствѡ... вступуючимъ и в' ѡномъ мешкаючим' ласку... даєтъ и даруєтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 926).

6. (із ким, у кому, у чому і без додатка) (*бути*) перебувати: а то(т) // которы(и) сєди(т) на сто(л)ци будє(т) мєшкати з ними)... и ѡтрє(т) бо(г) всѧкую слєзу з очу и(х) (XVI ст *КАЗ* 616); дръжѣтє жь приказанѧ мои. а я оупрошоу ѡ(т)ц҃а. и да(ст) вамь ин'шого потѣшитєлѧ. абы мєш'каль с вами навѣки (1556–1561 *ПЄ* 412 зв.); Але таковыи суть намѣстники злыи, в которых мешъкають духи нечистыи (к. XVI ст. *Укр.п.* 82); Богу нєсмєртє(л)ному, Богу мєшкаючому в свє(т)лє нєприступному,... нєха(и) будє(т) чєсть и хвала на вєки вєковъ амє(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 111 зв.); бѣгаймо до мѣста котороє єстъ на нєбѣ. до которого єстєсмо и пописаны. в которо(м) и мє(ш)кати росказано на(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 76); *Образно*: такъ и голо(с) Сн҃овій крѣпостю Бо(з)ства єгѡ по(д)нѧлъ ихъ. которы(и) мєшкаючи в' тѣлѣ своєм', и злучившисѧ з' нимъ, нє прємѣннѡ ѡбоими в' єдинѡй іпостаси... тр'ваючій (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125); А коли вступилъ Моісєй ѡкрилъ ѡболокъ гору, и мєшкала слава г(с)днѧ на Сінаи (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

7. *Перен.* (*бути в якому-небудь стані*) перебувати: ıако жє х҃с... мовить... ко(л)ко кро(т) хотѣль є(м) ва(с) събрати ıако коко(ш) дѣти свои збірає(т) по(д) крыла, алє єстє нє хотѣли мови(т) сами мє(ш)кати в ла(с)цѣ избавитєлѧ своєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 167); Та(к)жє и нє то(л)ко рєвновати злобѣ, алє и мє(ш)каючи(х) в нєй хвалити, приноси(т) муку нємалую (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211).

8. *Перен.* (у чому) (*зберігати постійність у переконаннях*) триматися (чого): Тєды слышачи тѧю наоуку хр(с)тїа(н)скій чл҃чє и нє дайсѧ зводити. а мєшкаймѡ // в то(и) пра(в)дивои вѣрѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 54–54 зв.); нѣчого и(н)шого нє є(ст) на(д) сумлѣнѧ доброи вѣри... абовѣмь правє(д)ныи тєды завшє оу стало(с)ти вѣри мєшкаю(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 118).

9. *Перен.* (у чому) (*брати участь*) займатися (*чим*): Ѡто (ж) ты(м) маємо слоужити... и мєшкати въ вшис(т)кы(х) справа(х) добрыхь, хотѧчи избавити дш҃и свои ѡ(т) моу(к) и ѡгнѧ вѣчного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.).

Див. ще **МЕШКОВАТИ.**

МЕШКАТИ², МЕШЪКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*затримувати здійснення чого-небудь*) затримувати: июда приступилъ. нача(л) цєловати г(с)а. а рєкучи. ра(д)уисѧ оучитєлю. и рєклъ ємоу г(с)ь. друже на што єси пришолъ. дѣлаи нє мєшкаıа (1489 *Чет.* 323); мєста того што сопъсоваласѧ гора ѕ҃ сажонъ поправити

єє лацъно алє мєшъкаючи потомъ сѧ и бо(л)шє(и) ро(з)валѧєть (1552 *ООвр.З.* 100 зв.).

2. (чим і без додатка) (*затримуватися де-небудь*) баритися: прика(з)уємъ... абы ѡ(н)... поспо(л) с тымъ дворѧнино(м) нш҃имъ здє до на(с) ничого нє мє(ш)каю(чи) єха(л) (Вільна, 1540 *ЛНБ* 5, II 4043, 3 зв.); гды кнѧз воєвода Києвъский,... тобє листом своим ѡзнаймить, ажбы єси с почтомъ слугъ твоих,... з ымєнєй своих ставити єси повинєн, ничим нє мєшкаючи, на час и мєсцє, ѡт нєго тобє ѡзнаймєноє (Острог, 1562 *AS* VII, 73); Држзїи Жидовє, стоѧчи за вороты, кличоу(т): нє мєш᾽кай, панє Пилатє... алє распʼни єго (XVI ст. *УЄ Трост.* 66).

Див. ще **МЕШКОВАТИ**.

МЕШКАТИСѦ *дієсл. недок.* Затягуватися, уповільнюватися: тогдым мѹсил за тою чєлѧдю єхати и до лєса их ѡтвєсти, ижбы сѧ вжє таѧ робота нє мєшкала (Степань, 1544 *AS* IV, 412); писали єстє ино намъ тєпє(р) ѡ пєнєжы пры трѹднє(и)шємъ вша(к) жє ѹ кого на то(т) ча(с) абы сѧ робота нє мєшкала пожычытє (Устя, 1600 *ЛСБ* 299, 1).

МЕШКОВАТИ *дієсл. недок.* Проживати, перебувати: а та(м) в то(м) до́моу єи ст҃аа мл(с)ть ме́ш᾽ковала оу́ смоу́(т)коу и жа́лости. а оу вє(л)ми тє(м)нои хра́минѣ (Смотрич, XVI ст. *Проп.Д.* 17); Єсли́ бовѣ́мъ оу на́съ дѣ́алисѧ събо́ры..., к᾽гды́жъ це́саровє котѡ́рыє ты́хъ ча́совъ всѝхъ кра́єхъ ме́шковали,... збира́ли събѡ́ры назна́чѹючи и мѣ́сца (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 34 зв.).

Див. ще **МЕШКАТИ**[1].

МЕШОКЪ *див.* **МѢШОКЪ**.

МЕШТЕРШИКЪ *ч.* (*досконале знання своєї справи*) майстерність: Смотри журу того, якъ ся силовавъ, штобы учинивъ другыхъ пять таланътувъ, што не лише ему самому хоснуетъ, хоть розумъ, хоть богатство... а хоть якый мештершикъ, али и другому хоснуетъ (XVI ст. *НЄ* 138).

МЕШЧАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕШЪКАНЕЦЪ *див.* **МЕШКАНЕЦЪ**.

МЕШЪКАНЄ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШЪКАНЬЄ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШЪКАТИ[1] *див.* **МЕШКАТИ**[1].

МЕШЪКАТИ[2] *див.* **МЕШКАТИ**[2].

МЕШЪЧАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕШЬКАТИ *див.* **МЕШКАТИ**[1].

МЕЩАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕЩАНИНЬ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕЩАНКА *див.* **МѢЩАНКА**.

МЕЩАНСКИЙ *див.* **МѢЩАНСКИЙ**.

МЕЩАНЪСКИЙ *див.* **МѢЩАНСКИЙ**.

МЕЩАНЬСКИЙ *див.* **МѢЩАНСКИЙ**.

МЕЩИЗНА *див.* **МЕНЩИЗНА**.

МЖАЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Зизуватий, косоокий: pa(e)tus, мжащи(й) (1642 *ЛС* 297).

МЗА *див.* **МЗДА**.

МЗДА, МЗА, МЪЗДА *ж.* **1.** Винагорода, нагорода: кажьдыи своє брѣмѧ грєховноє понєсєть. и каждого своꙗ дѣла ѡправѧ(т). и сѹдѧть. и приимємъ. мздѹ противоу своимъ дѣломъ

(1489 *Чет.* 290); таковꙋю совє(р)шє(н)нꙋю мъзду ѡ(т) мл(с)твого бг҃а при(и)мєтє... на стра(ш)ны(м)... сꙋдє (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); радоуитєсѧ, а вєсєлѣтєсѧ. бо є(ст) мъз^ѕда ваша многа на нб҃сєхъ (1556–1561 *ПЄ* 30 зв.); за што ва(м) бг҃ъ свою мздꙋ ѡ(т)да(ст) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); оу б҃а мзда и(х) є́стъ, давно южъ соломо́нъ написа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229); Натри(ж)нє́нїє: Нагоро́да заво(д)ни(ц)-каа,... побѣ́днаа, по́чє(ст), мзда, даръ (1627 *ЛБ* 71); нє сло́во(м) бо, но дѣ́лом[ѕ] мзды даю(т)сѧ (Львів, 1642 *Жел.П.* 6 зв.).

2. Плата, платня: “Не беры мзды за сребро свое и платню на недовжныхъ не возми” (XVI ст. *НЄ* 224); хто бо́лєй боудєтъ працова́ти, бо(л)шꙋю providedмздꙋ въспрїйимєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); а до того ал[ѕ]чꙋщаго єси нє нако(р)милъ,... м[ѕ]здꙋ наємникомъ ꙋдє(р)-жовалъ,... а всє кволѣ пожи(т)ковѣ своємꙋ чинылъ єси (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 269).

3. (*відплата*) кара: Абы вже по сме(р)ти ѡ(т)рады не мѣли, и мздꙋ мꙋчениѧ въ вѣки те(р)пѣли (к. XVI–XVII ст. *ПДПИ* 182, 107).

4. Підкуп, підплата, хабар: По мздѣ тєж никого на свєщєнъство ставити нє маєм (Берестя, 1591 *ПІФ* 103); и постави(т) г҃ь и(х)... на лѣ́вой странѣ. и(ж) были пи́шны(и)..., в[ѕ] сы́тосты и (в) пїѧ(н)ствѣ и на мза(х) сидачи. сы́ро(т) и оубо́гы(х) прєзо(р)ници (XVI ст. *УЄ* № 29519, 11); то(т) кто за пѣ́нѧзѣ кꙋпоу́єтъ звѣ́р[ѕ]хность, того ра́чєй закꙋпꙋєтъ на(д) ки́мъ має(т) мѣ́ти звѣ́рхность. абы на мздоу́ кото́рꙋю далъ за оурѧ́дъ сподѣва́ючисѧ, бра́ти посоу́лы бєз[ѕ] встыдꙋ и бо́ѧзни мо́гъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Нєꙋмы́тный: нє пєрєдаро́ва́ный,... нєскажє́ный мздо́ю (1627 *ЛБ* 76).

МЗДОВОЗДАТНЫЙ *прикм.* Який відплачує, винагороджує: каждый по разсуждению своего труду и праци во оном вѣку мздовоздатном заплату приимет (1608–1609 *Виш. Зач.* 210).

МЗДОВЪЗДААНЇЄ *с.* Відплата, помста: Побѣди́тєлноє: Покорє́нїє, ѡдолѣ́нїє,... мз(д)овъздаа́нїє, за́кла(д). въ побѣдꙋ: Побѣ́дою (1627 *ЛБ* 83).

МИГАТИ *дієсл. недок.* Мигати, блимати, кліпати: Миза́ю: Помиза́ю, ми́гаю, поми́говꙋю, мо́ргаю, мрꙋ́гаю (1627 *ЛБ* 63).

МИГДАЛЪ *див.* **МИҐДАЛЬ**.

МИГНУТИ *дієсл. док.* Мигнути, кліпнути. ◊ **якъ окомъ мигнути** *див.* **ОКО**.

МИГТИТИ *дієсл. недок.* Мигтіти, мерехтіти: Мжи́ть в о́чахъ: мигти́тъ, або свєрби́тъ (1627 *ЛБ* 63).

МИГЪ *ч.* (*короткий рух*) миг: На година(х) шко(л)ныхъ всѣ в школѣ рано и по ѡ́бѣдѣ прито(м)ны быти маю(т): вча(с) приходити, з тихо(ст)ю вшєлякою бєз розмовъ, и шєптовъ, миговъ, и // до сєбє прєхажо(к) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, І–1, 86–87).

МИҐДАЛИННЫЙ *прикм.* Те саме, що **миґдалный**: Кто часто тѣ ꙗдра миґдали(н)-ныє ѣстъ ꙋ того глисты внꙋтри ꙋмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 42).

Див. ще **МИҐДАЛОВИ**, **МИҐДАЛОВЫЙ**.

МИҐДАЛНЫЙ *прикм.* (*який стосується мигдалевого плоду*) мигдалевий, мигдальний: въ ꙗдрє(х) сла(д)ки(х) мигда(л)ны(х) во ꙋкꙋсє мала горєсть ꙗви(т)сѧ (XVI ст. *Травн.* 40).

Див. ще **МИҐДАЛИННЫЙ, МИҐДАЛОВИ, МИҐДАЛОВЫЙ.**

МИҐДАЛОВИ *прикм.* (*який добувають із мигдалю*) мигдальний, мигдалевий: halinon, ελє(й) миґдалови (1642 *ЛС* 214).

Див. ще **МИҐДАЛИННЫЙ, МИҐДАЛНЫЙ, МИҐДАЛОВЫЙ.**

МИҐДАЛОВЫЙ, МИКГДАЛОВЫЙ *прикм.* (*який стосується мигдалевого дерева*) мигдалевий, мигдальний: Кланы́шъ: Дє́рєво миґда́ловоє (1627 *ЛБ* 53); Іаковъ тє́ды набра́вши прꙋ́то(в) полєвы́(х), зєлє́ныхъ, и микгда́ловыхъ, и ꙗророрвыхъ, облупи́лъ ихъ..., и ста́ла в то́мъ ба́рва ѡ(т)мѣ́нна (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

Див. ще **МИҐДАЛИННЫЙ, МИҐДАЛНЫЙ, МИГДАЛОВИ.**

МИҐДАЛЪ, МИКГДАЛЪ, МИГДАЛЪ *ч.* (*плід мигдалю*) мигдаль: от фунту циномону грошей три; от каменя микгдаловъ грошей чотыри (Вільна, 1568–15773 *ПККДА* І (дод.) 560); и кды сѧ... надыли пє(р)лѧ або ѡвоцы вы́шли цвѣ́ты, кото́рїє ро(з)ширивши цвѣ́ты в мигдалы сѧ ѡбє(р)ноули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253); Мѡvсє́й... на заꙋ́трєє воротив́шисѧ, нашо́лъ и́жь заквитнꙋлъ по́со(х) Аарѡ́новъ... и вы́шли вѣ́тки, кото́рыхъ коли́ сє ли́стъ ро(з)ви́лъ, в микгда́лы сє ѡборoти́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 139).

МИДНИЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МИДОВЪНИКЪ *див.* **МЕДОВНИКЪ.**

МИДЪ *див.* **МѢДЬ.**

МИДЬ *див.* **МѢДЬ.**

МИДЯНЫЙ *див.* **МѢДЯНЫЙ.**

МИЗЕРНЕ, МѢЗЕРНЕ *присл.* **1.** Мізерно, бідно, вбого: Бѣ́днѣ: Мѣзє́рнє (1627 *ЛБ* 13).

2. Марно, надаремне: пи́смо ст҃о́є свѣ(д)чить, ижъ... ин҅шїи всѣ на зємли живоущїи потопи́вшисѧ в҅ вода(х) мѣзє́рнє поги́ноули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); Ср(д)цє моє смꙋ́тноє та́жко скамєнѣ́ло, Ср(д)цє моє бѣ́дноє мѣзє́рнє стрꙋхлѣло (Львів, 1631 *Волк.* 22); Дозна́ли того на собѣ сынѡ́вє бл҃жє(н)ногѡ Іѡ́ва, кото́рыи... //... по(д) часъ само́и оутѣ́хи ѡ(т) завалє(н)ѧ до́мꙋ мизє́рнє поги́нꙋли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941–942).

3. Мізерно, нікчемно, жалюгідно: Нє тотъ живєтъ, хто живєтъ на свѣ́тѣ мизє́рнє: Лє́чъ хто свѧ́то, побо(ж)нє живо́тъ сво́и прова́дитъ (Вільна, 1620 *Лям.* 16); На́дто и кликꙋ́нъ и́хъ влѣ́зши на́ высо́коє дє́рєво, жє́бы ѡбволѧ́лъ мєрзє́нꙋю... и́хъ моли́твꙋ,... нє(н)дзнє и мѣзє́рнє бє(з)бо́жнꙋю свою дꙋ́шꙋ вы́рыгнꙋлъ и вы́кинꙋ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

4. (*із ганьбою*) ганебно: ми люде уломные,... по малу малу венцъ до зопсованя пришли же и въ вѣри сказу подняли, и съ того стопня мизерне спали (Єгипет, 1602 *Діал.* 54); То видишъ явне, же папѣжове ваши,... што далѣй, то горѣй поступуютъ, зачимъ и въ клятву и отлучене оное отъ всее церкви... мизерне впадаютъ (1603 *Пит.* 91); трє́ба вѣдати // ижъ праѡ҃цъ на́шъ ада(м) за́ра(з) ѡ(т) створє́нѧ своєго мѣзє́рнє в грѣ(х) впалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190–190 зв.).

МИЗЕРНОЙ *див.* **МИЗЕРНЫЙ.**

МИЗЕРНЫЙ, МИЗЕРНОЙ, МИЗЕРЪНЫЙ, МѢЗЕРНИЙ, МѢЗЕРНЫЙ *прикм.* **1.** Бідний, нещасний: тєпе́ръ мѣзе́рныє выгна́нˢци з выгна́на выходѣ́тє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 208); Бѣдє(н): Оубо́гі(и), жало́сны(и), мѣзе́рны(и) (1627 *ЛБ* 13).

2. Немічний, безсилий: Потомъ Смє(р)ть… рєчє: ѡ чловєчє мѣзєрни(и), ѡ(т) то ю(ж) пришо(л) конєцъ живота твоєго (XVI ст. *Сл. о см.* 335); ѡба́чтє тоу(т) мѣзе́рного ѡ́ного ро(з)слабле́нˢного, кото́рого воды тои коу́пели три(д)ца(т) лѣ(т) южъ лєжачого ѡздоровлаю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174);

безпорадний, безсилий: Ахъ же мнѣ мѣзерномꙋ, що чинити маю? На тебе, ѡ Бж҃е мой, тилко ꙋповаю (I пол. XVII ст. *Рєз.* 176).

3. Суєтний, марний: Тѫть възлюблєннїи вла(с)нє може(м) прировнати тъй мѣзєрный а смро(д)ли́вый, и всєй гръкости наплънєный свѣтъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73); а кгды мꙗ г҃ь б҃г с того мѣзє(р)ного свѣта во(з)мє(т) тѣло моє грѣшноє прошꙋ абы было поховано при храмꙋ ст҃го и славного воскр(с)нїꙗ г҃а б҃а и спаса нашєго і҃с х҃а (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); толко все о мизерной и дочасной славѣ тлѣнного и смертного человѣка, рымского папы (1608–1609 *Виш.Зач.* 210); и въ всє(м) г҃ви, б҃лгоугоди́вши тоу́тъ въ жи́тїи сємъ мизе́рномъ, б҃а всємогоу́чого… боалиса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259 зв.); Кожъдому чоловѣковѣ, на ти(м) мизє(р)нымъ и дочасны(м) свєтє мєшкаючому, нє ма(ш) пєвънє(и)шє(и) рєчи над смє(р)тъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

4. Негідний, мерзенний; жалюгідний: ѡкаа(н)ный, нє(н)дзˢны(и) мѣзє(р)ны(и) (1596 *ЛЗ* 86); А вы, мизеръные два владыкове, и попове вси!… Яко се зъ геретики съвокупляете и въ ихъ… раде противъ писму и воли Божой седите (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 212); Я и тепер… бачачы тя одешлого в той мизерный домъ, слезне упоминаю: вернися до церкви святое (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274); Гдыжъ вса нємáль тáа Кнѝга Бл҃г(с)вéнными называ́єтъ статéчныхъ, тєрпли́выхъ, и плодови́тыхъ вˢ Прáвой Вѣ́рѣ: а ѡ(т)стꙋ́пникѡвъ мѣзе́рными… мєнꙋ́єт (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); Варꙋ́йса… //… бо бы то была до́сы(т) мѣзе́рнаа рѣчъ ґды бы́сь… зачинáлъ до нѣкче́мны(х) рєчи(и) вєртáтиса (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.–57).

5. (*слабий духом*) негідний: Чи́мъ жь са тоу ѡ чл҃ѡвéчє, хлю́бити мáєшъ, Албо чи́мъ са тáкъ бáрзо, мѣзе́рный здымáє(ш); Кгды́жˢ ко́ждый чоловѣ́къ мáрности є(ст) подо́бный (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2 зв.); потре́ба те́ды было драби́ны высо́кой, прє(з) которꙋ́ю бы мо́глъ до нб҃а встоупи́ти чл҃къ ми́зерный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); ты́ же мизе́рˢный чл҃чє ко́тˢрый грѣха прагне́шъ: що́ жъ хо́чєшъ зо двóхъ вы́брати собѣ…̀ добрыи оу́чи(н) ки ци ли злыи (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 103 зв.).

6. (*який свідчить про нестатки, убогість*) мізерний: архєлай на ло́жкоу єстъ марморо́вы(м) положєны(и), х҃с за(с) в жло́бѣ мизе́рно(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15).

7. *У ролі ім.* Бідак, бідолаха, сердега: Мизерные и нещасливые! посполу зъ оными, которые, славу человѣческую собѣ латаючи, Христомъ покорнымъ а тихимъ взгоржаете (1603 *Пит.* 95).

МИЗЕРЪНЫЙ *див.* **МИЗЕРНЫЙ.**

МИЗИНЪКА *ж.* (*наймолодша дочка*) мізинка. Вл.н., *ч.*: Дємянъ Мизинъка (1649 *РЗВ* 194).

МИЗИНЫЙ *див.* **МѢЗИНИЙ.**

МИЗЫНЪ *див.* **МѢЗЫНЪ.**

МИЛЕ *присл.* **1.** Мило, сердечно: и ѡбна́вши цѣлова́лъ ми́лє. нє вымовлѧ́ючи ємоу нѣчо́го щóсѧ ста́ло (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Бра́тїю свою оупомина́лъ... и ми́лє сѧ з҄ ни́ми жєгнаючи росказа́л҄ сѹрмачо́ви... Исхо́дѹ пѣ́снь собѣ загра́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); та́къ и на́шѣ дш҃ѣ... єсли хо́чоу(т) абы ихъ ми́лый ѡблюбє́нє(ц)..., ми́лє з ни́ми розмовлѧ́лъ,... нєхай всѣми бри(д)кими ро́скошами бри́датсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160); Пла́чтє жъ дѹхо́вныи:... Ю́жъ бо́лшъ з ни́мъ нє бѹ́дєтє ми́лє обцова́ти, Ни жа́днои ѹтѣхи в҄ Дѹхѹ зажива́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6).

2. Радісно, весело: И хто́ ж сѧ з на(с) нє бѹдєт҄ ми́лє вєсєли́ти, Хто нє допомо́жє(т) на́м҄ оутѣхи зажи́ти (Львів, 1631 *Волк.* 25); Всѣ ро́зныи мѹзи́ки,... Стро́йтє Цита́ри, Лю́тнѣ, в҄ Арфы ми́лє бїйтє (Там само, 25 зв.); Мєліодїйный Мѹзы́кѹ,... Обфи́тою ра́достю го́йнє исполни́сѧ, Възыгра́вшисѧ в҄ дѹхѹ, ми́лє вєсєли́сѧ (Там само);

радісно, піднесено: Три́ѹмфѹ зачни Єѵфрозїно смѣ́лє Гѵ́мнъ выкрика́ти: почни́ вола(т) ми́лє: Што́ то за ра́дость в҄ Рѡссїйскомъ Сїѡнѣ: в҄ Кїєвской Зѡ́нѣ (1633 *Евфон.* 307).

3. Охоче, радо: Кото́рыє ѡ́нъ... ꙗ́костє в҄сѣ свѣ́доми,... на стара(н)ю и розширє(н)ю хвалы бж҃єє,... ѡхо́тнє и ми́лє, вє́сполъ, з ѡбфи́тымъ ма́єтности ко́штомъ тра́тилъ (Дермань, 1604 *Охт.* 12); Єсли за(с) нѣѧкою иско(р)кою до того боудє(ш) працова́ти..., хо(ч) бы на(и)трѹднѣйшєє працови́тоє, и прикроє было, вдѧ́чнє и ми́лє боу́дєшъ працова́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); Ю́жъ Цр҃ъ... // За малжо́нкѹ ѡхо́тнє собѣ обира́єтъ, Нєѡ(т)мѣ́нный на Кр(с)тѣ шлю́б҄ ми́лє прийма́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 27 зв.); а ва́мъ налє́житъ ѡ(т) мєнє за наѹкѹ то принѧ́ти: На́про(д) абы́стє покѹ́тѹ назначо́нѹю ми́лє и ѡхо́тнє вы́полнили (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

4. Вдячно, шанобливо: Ѡво зго́ла альбо ты звѣтажъ альбо са́мъ оумри́ смѣ́лє, за рєчъ посполи́тѹю абы тѧ спомина́но ми́лє (Дермань, 1603 *На г. Остр.* тит.зв.); Изра́днѣ: Выбо́рнє, особли́вє, або надо́бнє, ми́лє, вдѧ́чнє (1627 *ЛБ* 47).

5. До вподоби, на вгоду: Архїєп҃(с)пъ... и та́мъ ст҃обли́вє и Бг҃ѹ ми́лє живѹчи, в҄ спокойном҄ и нє тръвожли́вом҄ животѣ́, мно́го ꙗ́къ и́ныхъ пи́смъ до живота лю́дского пожитє́чных҄ зоста́ви(л)..., та́къ тєжъ Ка́занїй и Кано́нѡвъ нєма́ло (Київ, 1627 *Тр.* 619).

Див. ще **МИЛО.**

МИЛЕЙ *прикм. в.ст.* Миліший, дорожчий: ты ми дадє(ш) оу своєи ѡбласти воєво(д)ство. а х(с)а живота нашєго ѡ(т)вєрєчисѧ вєли(ш). а но всє(г) свѣта што милєє х(с)а моєго (1489 *Чет.* 55 зв.).

МИЛЕЙКО *присл.* Миленько, ласкавенько: бо єсли бы красного што на собѣ носи(л), то бы на нєго милє(и)ко погладова(л), и говорити з ни(м) прагну(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234).

МИЛЕННЫЙ *прикм.* Благальний, молитовний: ѡто (ж) мы та(ко)жь хр(с)тїане млⷭ҇ыи... волаймо и кли(ч)мо до нєго жалобливы(м) и милє(н)ны(м) голосъ(м) и ср(д)цє(м) съкроушєнымь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 189).

МИКУЛИЧАНИНЪ *ч.* (*мешканець Микуличан*) микуличанин: Микуличане с Толкачами две ведре меду дают (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 291).

МИЛЕЧЪ *ч.* Кришиво: ѡ(н) жє дꙋбови(ч) мє(л)... //... милєчу ладанового камєнє(и) л҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 37–37 зв.).

МИЛИОРОВАНЄ *с.* Покращання: О што тєды... панъ Лайєчевъский тоє оповедане свое, вкротце // занесшы, оферовалсе протестациею шырей на копии подати, до которое учиненя и того оповеданя милиорованя инъшою протестациею... ставил возного енерала воеводства Волынского (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 3/IV, 282–283).

МИЛІОНЪ, **МИЛЇОНЪ**, **МИЛЛІОНЪ** *ч.* (*кількість із мільйона одиниць*) мільйон: Ста́лоса бовѣ́мъ и пе́рвѣй, жє до дєсати милліѡ́новъ Хр(с҃)тїа́нъ потра́тилъ Хосро́й, ґды́ жи́довє и́хъ оу нє́гѡ кꙋпова́ли и гꙋби́ли (Київ, 1627 *Тр.* 680); єдны на Бо́лґары во́йнꙋ подно́сатъ, и оупада́ютъ та́мъ бо́лєй ни́жъ два милліѡ́ны, а дрꙋгїи зоста́лиса мѣ́сто в'за́ти (Там само, 682);

(*велика кількість*) мільйон: тма, миліѡнъ (1596 *ЛЗ* 82); Сътворе́ны жє соу́тъ б҃гомъ а́гг҃лѡвє, єдны(м) ра́зо(м) всѣ, мнѡжєствомъ бєз ли́чбы; ти́сащи ти́сащий тмы тма́ми милїо́новъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 1 зв.); мно́гїи чꙋда то́й Исто́чни(к) пока́зовалъ... и ины(х) Миллїо́нами пра́вє бо́лѣзнєй оулѣчи́лъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); а ны́нѣ идє́тъ ѡ(т) бра́ни; ѡполче́нїа своє(г), и Во́инствѡ Нб҃(с)ноє идєтъ с ни́мъ; тмы тма́ми Милїо́нами (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

МИЛЇОНЪ *див.* **МИЛІОНЪ**.

МИЛЛІОНЪ *див.* **МИЛІОНЪ**.

МИЛНИКЪ *ч.* (*Saponaria officinalis*) мильнянка: lanaria, милникъ трава (1642 *ЛС* 250).

МИЛО *присл.* Приємно, мило: моукъ... нє измєню. мило ми єсть принıати за х(с)а моє(г) што (ж) ѡнъ за на(с) своєю // волєю притєрпѣвъ (1489 *Чет.* 55 зв.–56); Та́къ оумєрєтъ мнѣ мило (мовитъ до насъ)... живо́тъ нєтрва́лы(и), зна́читъ тотъ квѣтъ опа́лы(и) (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); и ми́ло ж то ва(м) жє сн҃ъ выгнанє(ц) моуситъ в чꙋжїє краи са поуща́ти? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 46); Ми́ло ми лю́бо то́є коха́ньє трима́ти (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.); мы //... нє вє(д)лугъ того ıа(к) на́мъ ми́ло,... алє вє(д)лꙋгъ за́конꙋ... склони́тиса пови́ннысмо (серед. XVII ст. *Кас.* 55 зв.–56);

прихильно, сердечно: и почали слушати нєстєра. и мило вси почали на нєго смотрѣти (1489 *Чет.* 59); Абовѣмъ то присылає(т) тобѣ на ѡсвѣдче́нє милости Прєто хтѣй мило и ласкавє принıати (к. XVI ст. *Розм.* 22); Ѡ нєвѣдо́мый створи́тєлю свѣ́та б҃є ıако са ди́внє справꙋє(ш) з на́ми, ıако вда́чнє и ми́ло з выбра́ными твоими ро(з)ража́єшъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 36 зв.).

Див. ще **МИЛЕ**.

МИЛОВАНЄ *с.* **1.** Милосердя, ласка: Кро(л) за(с) па́нъ нашъ... запла́тоу хва́ли та-

коу́ю постанови(л), котóрѹю [хо(ч) бы оувы оубогы(и) и оутрапе́ны(и) бы(л)] мóжє(т) мѣ́ти, до милова́нѧ бовѣ(м) жа́дєнъ нє є(ст)… ѡ(т)кинє́ны(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 222).

2. Любов, милість: приказанѧ мои. абыстє єдинь дроугого миловали. як (ж) и ѧ вась оумиловаль. болшєго милованѧ на(д) тоє никто нє маєть (1556–1561 *ПЄ* 415 зв.); Милова́нїє зась Б҃га в' ми́лованю бли́жнєгѡ вє́длѹгъ Б҃га, залє́житъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

3. (*вияв співчуття; готовність допомогти*) піклування, жалування: А си́ла а́бѡ моцъ любви, є́ст' Нищєлю́бїє, тó єст', оубо(з)ства и оубóги(х) ми́лова(н)є (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); рвє́нїє, ми́лова(н)є, // рєвнова́нїє, тóє (ж) (1596 *ЛЗ* 71–72).

Див. ще. **МИЛОВАНЇЄ**.

МИЛОВАНЇЄ *с.* Те саме, що **милованє** у 2 знач.: А штó жъ коли лѣ́пшого, а́л'бо годнѣ́йшого на(д) Б҃га вы́мышлєно бы́ти мóжєтъ?… Милова́нїє зась Б҃га в' ми́лованю бли́жнєгѡ вє́длѹгъ Б҃га, залєжитъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

МИЛОВАНЫЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* (*той, кого любимо*) любий, -ого: Єсли ми́ловати и люби́ти є(ст) хотѣти дóброго милова́номоу: комоу прошоу пови́нєнъ є(ст) тоє всє що ма́єшъ ѡпро(ч) б҃а? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220).

МИЛОВАТИ, МИЛОВАТЬ, МЫЛОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) (*виявляти співчуття, милосердя*) миловати; підтримувати, допомагати: рєклъ х(с)ъ. сє вготова(х) любѧщи(м) мѧ. и милоующи(м) нищаꙗ. сє вготова(х) плачющимсѧ оу покаꙗниє (1489 *Чет.* 283 зв.); Тыхъ же словъ и Давыдъ,… царь… ѡписалъ… И ѡпѧтъ мовитъ: блажєнъ милѹѧ и дѧѧ; росмотритъ словєса своѧ на сѹдє (1577 *AS* VI, 81); Также научайме ся и мы, чомъ есме довжны убогымъ людюмъ, доку живы, миловати ихъ, нагодовати, напоити, одѣти (XVI ст. *НЄ* 55); Ста́рали(с) ап(с)лы, мылѹючи народи. И проси́ли х҃а абы и(х) ѡ(т)пра́ви(л). абы нє зголо(д)нѣли, на пѹщи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91); милоуйтє и чє(с)тѹйтє ты(х) которїиса ва(м) нє маю(т) чимь ѡ(т)чєстовати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 197); а́лє всѣ́мъ давай, ѡ҆ що кóльвєкъ длѧ пожнвєньѧ прóсѧтъ, абовѣм' далє́ко лѣ́пшє єстъ длѧ гóдныхъ ми́ловати и нєгóдныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 182); гдє в' тóтъ ча́съ… надыма́ючїиса в' вєли́кости ска́рба́хъ; и оубóгих' нє ми́лѹючїи (Львів, 1642 *Час. Слово* 270);

(кого) (*виявляти щедрість*) віддячувати, винагороджувати, обдаровувати: дети его…, умели мне… служити…, которыхъ я милуючи и нагорожаючи имъ, частóкрот' и жолнѣ́рѡвъ и всѣ(х)… облєжє́нцѡвъ тра́ти(т) двесте копъ грошей… отписую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 114); Ма́єть ты(ж) гєтма(н) в' вóйскѹ мѣ́ти справє(д)ли́во(ст), Дóбрыхъ ми́ловати, злы(х) за́сь кара(т) за и(х) зло(ст) (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(кого) (*виявляти турботу*) оберігати: Прида́єт'сѧ то по(д) ча́съ жолнѣ́рѡ(м): жє ґды гє́тма(н) ча́сѹ ѡблєжє́(н)ѧ мѣста ꙗкóгѡ, абѡ обозѹ, милѹ́ючи фолнѣ́ра, напрóтивъ нєпрїа́тєлѧ пóлємъ ста́витисѧ ємѹ нє допѹска́єт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129);

перен. (що) (*берегти від вічних мук у загробному житті*) спасати: хто хочє(т) живо(т) миловати и ѡглєдати дни добрыи нєха(и) ѹста(г)нє(т) ѧзыка своєго ѡ(т) злого…

бо очи па(н)скиє смотрє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 187).

2. (кого) Милувати, прощати, пробачати: лиходѣєвъ свои(х) милоуимо. и б҃а за ни(х) просѣ(м). б҃ъ имъ мъститєль (1489 *Чет.* 132 зв.); Братство при загаєно(и) цѣсѣ, и при зꙋпо(л)но(м) зобра(н)ю радачи, сꙋдачи, добры(х) милꙋючи, а злы(х) карꙋчи лꙋкаша Ба(р)тниковича… карали (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); Маєть на(д)то [Ієрєи] ка́ющыхсѧ ми́ловати (Львів, 1645 *О тайн.* 85).

3. (кого, що) (*відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь*) любити: а на́йбол^ѕшє ми́лꙋючи бра́тію свою, важи(л)є(м)сѧ ви́ш^ѕшє си́лы моє́и, но́вѡ написа́ти, и з^ѕ // дрꙋ́кꙋ вы́дати (Вільна, 1596 *Грам.З.* 2 зв.–3); болшей ся благочестию вашему дивуемъ: ижесте опустили Бога Израилского,… якобы межи вами не было презвитеровъ (учоных и) побожныхъ хрыстиянъ правдивыхъ, милующихъ церковъ светую (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1115); Кг(д)ы бовѣ(м) то(т) кото́рый люби(т) на(з)бы(т), ѡ(т) ты(х) кото́ры(х) ми́лꙋєт^ѕ боу́дє(т) ѡбражо́ный в чо(м),… тако́вый єсли и вымовлѧє(т) тоу́ю зє(л)жівость… то чи́ни(т), ты(л)ко абы вєли́кость ми́лости… // прита́гъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 73–74); Бꙋ́дєшъ ми́ловалъ пріꙗ́тєлѧ твоє(го) ꙗ́кѡ са́мъ сє́бє (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.);

(кого) (*відчувати сердечну прихильність до рідних*) любити: И ꙗ милꙋючи маткꙋ свою, продала єсми имѣнє своє ѡтчизноє (Луцьк, 1522 *AS* III, 217); я, милуючи братанку свою… панюю Петровую Загоровъскую маршалковую господарьскую… даю, дарую… ее милости… полчетверта дворища моих^ѕ властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); а старыи жоны… абы могли, выцвичи(т) моло(д)ши(х) жєбы мужє(и) свои(х) миловали и дѣтки (II пол. XVI ст. *КА* 536); кг(д)ы з вєсєлїє(м) до́домꙋ ишо́лъ. дщє́рѧ єго єди́на, кото́рꙋю ба́рзо ми́лова(л)… вышла проти(в) ємꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 24);

(кого) (*приязно, доброзичливо ставитися*) любити: Єѵ(г)листа повєдає(т), якь х҃с… наоучає(т) и(х) новомоу приказаню. абы милова(л) єдинь. дроу(г)[о]го (1556–1561 *ПЄ* 406); Слушна и пристоина есть речь человѣка чтити, шановати, миловати…, и всего доброго зычити (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр.лют.* 79); прєто и мнихо(в) котрыє то то(м) тою сѧ тѵпографїєю ꙋ ва(с) бавать заховꙋ(и)тє и(х) собѣ и милꙋ(и)тє, абы з радо(с)тю таковоє дѣло ѡ(т)правовали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Такъ ты́и Бл(с)вє́нный и правди́вє оу́чнєвє на́збытъ ти́хого І҃са, и ми́ловати єди́нъ дрꙋ́гого, и пошанова́нїємъ вы́шєстанови́ти оумѣ́ли (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 227); и ви́дачи бра́тьѧ єгѡ, жє єгѡ ми́ловалъ ѡц҃ъ на(д) вси с҃ны нєнави́дѣлы єгѡ и нє могли ничогѡ ласка́вє з ни́мъ мо́вить (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.).

4. (кого, що і без додатка) (*виявляти Божу благодать*) любити: нє слышимъ гласа х(с)ва. зовоущєго насъ. а ѡнъ на(с) милоує(т). и блюдєть ꙗко ѡ҃ць своꙗ дѣти. (1489 *Чет.* 309 зв.); Мѣсто котро́є бо́гъ ми́лꙋєтъ, и прибы́ткомъ свои́мъ имєнꙋєтъ (Львів, 1591 *Просф.* 68); Чомꙋ та нє погамова́ли ѡ́ныє слова́ ап҃льскїє; кого ми́лꙋєть г҃ь того и кара́єть (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 158 зв.); алє котораго онъ милуетъ, того и кажетъ, абы ему

полѣпшитися справилъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); Нє то́лˢкѡ тогды, коли ми́лꙋєтˢ и дарꙋ́єтъ, до́бръ є́стъ Бг҃ъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114); А ѡ(т)то́лѣ ласка́вє на́съ призира́єшъ. Всєвидꙋщимъ ѡко́мъ твои́мъ, И ми́лꙋєшъ на́съ мл(с҃)рдамъ свои́мъ (Чернігів, 1646 *Перло* 14).

5. (кого, що) (*дотримуючись законів, шанувати Бога*) любити: каждый чл҃къ который милоуєть бг҃а дръжавоу [моць] на(д) стра(ст)ми бодєть (!) мѣти (1556–1561 *ПЄ* 202); Тутъ тежъ абы и потомъкове наши,… тежь ведали, же нашыхъ часовъ люди таковые были, которые и Господа Бога зъ горячостью миловали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186); И опятъ Христосъ красныи дѣла обицаетъ, мовечи: "Если кто мя милуетъ и слово мое будетъ сокотити, отецъ муй небесный милуетъ такого" (XVI ст. *НЄ* 216); да(л) бы(л) хс҃… дєсатєро прїка́занїє бж҃їє моvсєю жєбы миловати бг҃а своєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 172); нє иншого сро(д)коу зажи́лъ бы са(м) бг҃ъ, жєбысмо єго могли ми́ловати, ты́лко первѣ(и) свою мл(с҃)ть и любо́въ противко на(с) показа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220); Первая бовѣмъ унѣя…, которая зъ Богомъ едночится…, до которое унѣи милуючіе Бога, якъ сынове отцу, присвояются Ему (бл. 1626 *Кир.Н.* 23); а єсли пра(в)ди́вє вѣрꙋєтъ; вˢ сн҃а єгѡ и ми́лꙋєтъ єгѡ, ꙗкѡ Жєниха своє́гѡ, то значи́ть Конь чєрво́нїй; ѡнїй вѣкъ вто́рый по рож(д)єствѣ Хв҃ѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 133).

6. (кого, що і без додатка) (*відчувати сердечну прихильність до особи іншої статі; кохати*) любити: про то молодци миловали суть тебѣ, тягни моя то собѣ, побѣгнемъ въ добровонности мастѣи твоихъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); алє… то нє ѡ(т)рꙋта ѡ(д)но дла того и(ж) бы єє кнг҃а(з) милова(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); жа́дєнˢ с ты(х) кото́рыє тєлє́снє ми́лꙋють,… та́къ до ѡблюбє́ници своє́є нє палаю(т), ꙗ(к) бг҃ъ кото́рый пра́гнє(т) збавє(н)ꙗ на́ши(м) дш҃амъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Ревнꙋ́ю: Ми́лꙋю, гарачє ми́лꙋю, за́здрꙋ, нєнави́ждꙋ, ма́ю хо(т) ма́ю жарли́вость (1627 *ЛБ* 108); К томꙋ ми́лꙋє(т) чл҃вкъ жонꙋ свою бо́лшей ни́жли оц҃а а́бо ма́ткꙋ и мно́го и́хъ пошалѣло дла жо́нъ свои́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

7. (кого) Шанувати, поважати: справцами на… замокъ… таковы(х) зсы́лати которыє бы вмєли славу и повагу єго К(р) М пн҃а своєго поважати ми́лова(т) и хова(т) доброго статє(ч)ного и пожитє(ч)ного пора(д)ку и зго(д) речи посполи́тое пєрєстерєгати нє даючиса приводити до жа(д)ны(х) лако(м)ствъ чи(м) бы пла(ч) лю(д)ски(и) зрꙋша(ти) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 7 зв.); и вш҃а мл҃(с)ть з ними при(д)є и бꙋдє(м) вшє(и) мл(с҃)ти милова(ти) и ꙋ ч(с҃)ти держа(ти) и дарова(ти) чи(м) можємо (Ясси, 1564 *ЛСБ* 38); нѣкто нє можеть дво(м) пн҃о(м) слоужити, мѫси(т) ѥ(д)но(г)о миловати а ѡ дрꙋго(м) нє (д)бати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110).

8. (що і без додатка) (*мати інтерес, потяг до чого-небудь*) любити: таꙗ по(д)лаꙗ книжє(ч)ка моꙗ Вм҃(с)… Протє(к)тора собѣ ѡбырає(т)… ꙗко того, которы(и)… наꙋкꙋ милꙋєшъ (1636 *Лям. о пр.* 2);

(що, чого) (*високо цінувати що-небудь, дорожити чимсь*) любити: є́сли своє збавлѣна ми́лꙋєшь. позна(и) нє(н)дзꙋ нєдостаткꙋ своє́го (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50); Хто́ бы кра́сного спо́льного в бра́тєрствѣ мє́шканьа нє

ми́ловалъ..., хто́ бы с правди́вы(х) сыно́въ, ви́дѧчи ма́ткꙋ свою... в та́къ вєли́ко(м) смоут-кꙋ и пла́чу..., нє прослєзи(л) (Острог, 1598 *Отп. КО* 30 зв.); Там на оном сейме тыє, которыє вольности милують, не хотѣли ничого припустити (Львів, 1605–1606 *Перест.* 37); нє́пріѧзнь чи́нѧчихъ вы́жєнєшъ, а по́кой // ми́лꙋючихъ до сє́бє пріймєшъ (Острог, 1614 *Тест.* 166–167); марно(ст) є(ст) ми́ловати то́є що с прꙋ(д)костю вшєлѧкою прємине (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); їюда ми́ловаль маєтно(ст)... кгды мо́вы(л) прода(м) сєго, и приврънꙋ до сє́бє имѣ́нїє (1645 *УЄ* № 32, 189);

(що) (*мати нахил до чого-небудь*) любити: а знадво́рѧ ѱы и чарвни́ци (!), и вшєтє(ч)ници, и мꙋжєбо(и)ци, и ба(л)вохва(л)ци и ко(ж)дый кото́рій ми́лꙋєтъ, и кото́рій чи́ни(л) кла(м)-ство (Вільна, 1596 *З.Каз.* 21 зв.); Ѩ,... Григори(и) нєгрєбє(ц)кы(и),... Иоани Болобанꙋ, архима(н)дриту ꙋнєвскомꙋ, нє хотѣлє(м) за намовою, нѣкоторы(х) людє(и), тꙋрбацию и нєпоко(и) милꙋючи(х), послꙋшє(н)ства мнѣ пови(н)ного ѡ(т)дати (Глиняни, 1607 *ЛСБ* 416, 1).

МИЛОВАТИСѦ, МІЛОВАТЇСЯ *дієсл. недок.* (*приязно, доброзичливо ставитися один до одного*) любитися: Єv(г)листа выписоуе. иже хс҃ повєдаєт сѧ быти виньною лозою. а оучн҃кы лѣторослѧми. ты(ж) приказоуєть. абыхмо сѧ всѣ посполоу миловали (1556–1561 *ПЄ* 414 зв.); хс҃ь... прїказуєть абысмо сꙗ міловалї всѣ мєжи събою (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 87); Намилшїи, абы́смы сѧ ми́ловали взаи(м), понєва(ж) любо́въ з' Б҃а є́сть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302).

МИЛОВАТЬ *див.* **МИЛОВАТИ.**

МИЛОВДАЧНЫЙ *прикм.* Улюблений, любимий: Ирисъ... Кришталовый до́жчъ засхло́й крєви́нѣ вылѧ́ла. // Абы в' горꙋ вєсо́ло шла́, на росквитнєн'є Миловдѧ́чныхъ овоцѡвъ (Львів, 1642 *Бут.* 6).

МИЛОВНИКЪ, МІЛОВНІК *ч.* **1.** Поклонник, прихильник: Вдѧ́чность... ми́ловникѡвъ свѡѣхъ, ро(з)сꙋ́дными и оува́жными чи́нитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 688).

2. Коханець, любовник: міловнік: лубовнік — amans (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МИЛОГА *ж.* (*невеликі шматки*) дріб'язок: от каменя милоги грошей три (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560).

МИЛОДАНЪ *ч.* Милодан, коханий, -ого. Вл.н.: Лꙋкъя(н) милоданъ (1649 *РЗВ* 5).

МИЛОСЕРДЄ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДИЄ, МИЛОСЕРДІЄ, МИЛОСЕРДЇЄ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРЪДИЄ, МИЛОСЕРЪДІЄ, МИЛОСЕРЬДИЄ, МІЛОСЕРДІЄ *с.* **1.** Милосердя, співчуття; змилування: захарьꙗ же дв҃цю на роуки свои прин҃ѧлъ. со радостью и с҃ милосєрдиє(м) принє(м). пошолъ въ цр҃ковъ ст҃ꙗ ст҃ы(х) со свєщами свѣтлыми (1489 *Чет.* 79 зв.); таковую... любовъ маемо мѣти, яковую... апостолъ Павел выписует, и... винны еи... заховати противко... каждому,... и над неприятелми своими змиловане а милосердіе показуючи (Вільна, 1600 *Катех.* 78); вѣра. поко́й. правда. всты(д). ми́лосє́рдїє. і иныи цно́ты пои́бнꙋ(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 31); то́є то́лкѡ [Хаґа́нъ] рє́кши и́мъ... заꙋ́тра мѣ́сто ва́шє ꙗ́къ птахꙋ возмꙋ́,... а для милосє́рдїѧ моє́го ко́ждого з' ва́съ в' є́дной

сꙋ́кнѣ ѡсвобожꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 660); оудѣлѧ нищи(м) хлѣба... проти(в) ка(ж)дꙋ(м) показꙋ́й мл(с҃)рдіє своє (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 11 зв.); Поліймѡ єгѡ Винóмъ милосéрдїа, помáжмо єгѡ Оли́вою чл҃вколю́бїѧ,... нéндзꙋ бли́жнаго нáшего оутꙋлѣ́мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 646); пановє... милосє(р)диє(м) зне́ты будучы позволили и(м) чєкати бєз жа(д)нои интєрєсы ко(т)рую ѡни позволєли ѡ(т)дати пано(м) братиꙗмъ (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71); **без мілосердія** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: без мілосєрдія — immisericorditer (I пол. XVII ст. *Своб.* 15);

милосердя, помилування: а шˢто болˢшого въ законѣ. то єстє опоустили. соу(д), мл(с)рдіє, и вѣроу. тоє болˢшє мѣли єстє чинити. а оно(г)[о] нє ѡпоущати (1556–1561 *ПЄ* 99); Вѣдьже, жебы суровость справедливости злучилaсе зъ леккостію милосердія..., даемо часъ до упаметанясе то обвѣщенью отъ насъ ему учиненымъ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120).

2. Милість, ласка; благодіяння: грѣшєнъ єсмь чл҃вкъ. но надѣюсѧ на милосєрьдиє. ст҃го вєликаго стр(с)тотєрпца х(с)ва гєѡргїꙗ (1489 *Чет.* 81 зв.); При томъ просимъ... ижъ бы ваша милость рачилъ ласку и милосердіе свое господарьское учинити и того дьяка священникомъ совершити (Київ, 1563 *АЮЗР* I, 153); мил(с҃)рдіє и щє(д)роты чи(н)тє ка(ж)ды(м) бли́жнємоу своємꙋ. вдовы и сироты. и прихо(д)нѧ и оубога(г) нє наси(л)ствоуитє (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 241 зв., на полях); пре́то кро́лю пора́да моя́ нєха́йсѧ тобѣ подоба́єтˢ. грѣхи свои, ми́лостынами ѡ(т)кꙋпи, и нєпра́вости твои милосє(р)дїємъ на(д) оубо́гими (Острог, 1607 *Лѣк.* 19); misericordia, милосє(р)диє, щєдрота (1642 *ЛС* 270).

3. (*вияв Божої милості*) милосердя: похвалѣмо и вєличаимо. Што (ж) на(с) вєликаꙗ. и многаѧ мл(с)ть бж҃ьꙗ. милосєрдьє єго нєсказанноє. и бєзчислєноє. што жь нѣтъ конца (1489 *Чет.* 326); кто єдˢно з вѣрны(м) ср(д)цє(м) взовє до мл(с҃)рдїа єго. и розмно́жи(т) и ро(з)шири(т) в нє(м) вѣ́роу... //... ꙗко то вˢ ты(х) ст҃ых оучєникохь... розшира(л) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 179 зв., на полях); кдыжь гъ҃ бгъ҃ з милосръдиꙗ и з ла(с)кы своє(и) ст҃о(и) ѡсобливє хотꙗчи законъ нашь ст҃ы(и)... в ты(х) наши(х) страна(х)... ꙋкрѣпити зослати на(м) рачы(л)... пастырꙗ нашєго звєрхнєго (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 102); ѡ(т) то(г) часꙋ та(к)жє є(с)ми на(с) гъ҃ бъ҃ з милосръдіа своє(г) бꙋдє(т) рачити в добри(м) здравю ховати: пови(н)ни бъдємꙋ (!) ст҃ои црк҃ви... слꙋжити (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377); Зми́лꙋйтєсѧ вы́ кото́рыи єщé єстé-стє нá свѣтѣ, на кото́ро(м) мо́жєтє мл(с҃)рдїѧ достꙋпити, понєважˢ, Мл(с҃)ти Гн҃ѧ испо́лнєна є(ст) зємлѧ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Кото́рого Мл(с҃)рдїѧ Бо́зскогѡ вдá́чными бꙋ́дꙋчи, прилѣжнѡ всєгда,... Г(с҃)да моли́тє (Київ, 1648 *МІКСВ* 347); **для милосердия (милосердія) Божого** — на милість Божу: Для милосердия Божого, прошу: чытайте писма святыхъ отецъ (Вільна, 1599 *Ант.* 971); А такъ, для милосердія Божого, прошу и упоминаю васъ: не вѣрте тымъ плеткамъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

◊ **братство Милосердия (милосердіа)** — Братство милосердя: А такъ отозвавъшисе певные особы... ремше кгрецкое, умысливъши мети... и в томъ месте Луцкомъ братство Милосердия,... тот шпиталь... в...

объмышливане побожное вечно подали (Варшава, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 475); братство церковное, братство милосердіа, при церкви Воскресенія Христова ринковой, в мѣсти Немировѣ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 221).

Див. ще **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДИЙ *див.* **МИЛОСЕРДЫЙ.**

МИЛОСЕРДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДЇЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДНЕ, МИЛОСЕРДЪНЕ *присл.* **1.** Милосердно, співчутливо: ѡнъ теды... зєлжи(л) и посромоти(л), нє дбаючи нѣ на фу(н) душъ, ни на ѡсобы, а нє то(л)ко самъ, алє и жона, навє(т) и дѣти єго, которие слова братиꙗ нє казали писати в книги, шанꙋючи ꙗко брата и милосє(р)днє сѧ з ни(м) ѡбходачи (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 3).

2. Милостиво, ласкаво: А тєло моє грєшноє, бꙋдь которыи хрєстиѧнинъ, або панъ Татаринъ, въ зємлю гдє погрєбєтъ, за то ємꙋ маю надєю въ ласцє Бозской, ижъ Богъ милостивый милосердънє заплатитъ (1577 *AS* VI, 71).

МИЛОСЕРДНИЙ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДНЫЙ, МИЛОСЕРДНИЙ, МИЛОСЕРДЪНЫЙ, МИЛОСРЪДНЫЙ, МИЛОСЕРДЪ *прикм.* **1.** (*який виявляє милосердя, схильний до добрих учинків*) милосердний: Алє вы... позычайтє нє чєкаючи с того зы́скоу жа(д)ного... Єдна(к) сѧ нє вы́мовишь абы(с) нє мѣлъ быти мл(с)рдны(м), и добротливы(м) противь ка́ждомоу (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 268 зв.); а(н)тіхристъ... зспє́р'вꙋ споко́(и)ны(м)... и розꙋ́(м)нны(м) (!) чи́сты(м) и милосє́рдны(м), облꙋ́(д)нє бꙋдє(т) сѧ пока́зовати (Вільна, 1596 *З.Каз.* 65); Бꙋдмо та(к) мл(с)рдными ꙗко тыи мѣщанє кото́ры(х) много было (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); misericors, милосє(р)дни(й), щєдри(й), мило(с)тивий (1642 *ЛС* 270); Бꙋ́дєтъ ли взыва́лъ до мєнє вы́слꙋхаю єгѡ бо́мъ є́сть милосє́рдный (серед. XVII ст. *Хрон.* 100);

(*викликаний, зумовлений милосердям*) милосердний: Подобєньство о дєсѧтихь дєвицахь. и платѣ пѣнєжно(м). о дни соу(д)номь, И о оучин'кахь, милосрьд'ныхь. И о послѣднємь соудѣ, глава, двадєсать, пѧтаѧ (1556–1561 *ПЄ* 104 зв.); о школных науках промышляти, и милосердных учинках, яко найпилней, христіанско и спокойне, в притомности духовника братского... которого зараз подаем и залецаем их мил.,... протопопу нашего Немировского, литургію Божію отправовати (Браслав, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); ꙋчи́нки милосє́рдныє сꙋть двоа́кїє: єдны кото́рыєсѧ стѧга́ютъ до тѣ́ла, а дрꙋ́гїє до дꙋши (Львів, 1646 *Зобр.* 69); ты́и грѣша(т) кото́рыи... в' па́нствѣ и збытни(х) жа́рта(х)..., а нє в' набо́жныхъ и милосє́рдныхъ оучи́нкахъ дєнь стый тра́ватъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

2. (*який виявляє милість, ласку*) милосердний: милосєрдъ бо єсть. нє токмѡ ѡ(т)поускаєть прєгрєшѣниꙗ наша. но и ѡбрꙋчѣниє жизни подає. блгода(т) стго дха. (1489 *Чет.* 313); а если Богъ милосердный одарить насъ дѣтками, и // дѣтямъ нашимъ того не искати, а ни нашому роду и племени..., што записано къ Божьей церкви (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45–46); а хто бы мѣ(л) тую книгу порꙋши(т)... росу(д)

сѧ со мною перє(д) милосє(р)дни(м) бг҃о(м) на ѡно(м) свѣтѣ (Дермань, 1538 *Перетц* 108); гдє мы ѹбоги(и)... бг҃омолє(ц) г(с҃)дрьски(и)... покорнє проси(м)... абы вш҃а мл(с҃)ть рачили ихъ ку мѹрова(н)ю то(и) цр҃кви... запомочи што кому бг҃ъ млср(д)ны(и) на сє(р)цѹ положи(т) (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Бог милосердъный з доброти своее обдаровати мене рачил (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 283); Протож того Отца Сыну его единородному власного Отца нашего милосерднаго маемо зънати..., любити и славити Его (Вільна, 1600 Катех. 12); З высѡ́кости Нб҃а, ꙗкъ мл(с҃)рдный зышо́лъ. И тоу на́ зємлю до́ на́съ пониже́ны(х) пришо́лъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 67); Ѡ хр(с҃)тїа́нє мои вѣ́рныи по(д)даныи,... нє противлѧйтєсѧ оуста́ва(м) мои(м) нє соу(т) та́жкїє, єстє(м) ла́годный, єстє(м) ꙗ мл(с҃)рдный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); То́и мл(с҃)рдный панъ и нн҃ѣ при́зритъ мл(с҃)тивѡ на смирє́нноє и щи́роє покаа́нїє ва́шє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909);

(*який свідчить про милостиве, ласкаве ставлення*) милосердний: А єгда сїє испра́витє; чаю на мило(ст) Бж҃їю, ꙗко призри(т) на на(с) паки милосє́рдны(м) око(м) и бл҃го-ч(ст)їє нш҃є въ(з)дви́гнє(т) (1599–1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); И врата твои за́вшє дн҃ь, и но́чъ, нє бѹдѹтˢ затворєны... пойстинˢнѣ тыи ст҃ыи вра́та, мл(с)рдныи, трїипоста́сного бж҃(с)тва (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43).

3. (*сповнений милості, ласки*) милосердний: Про́то (ж) мы бра́тїа милаа слышачи таковїи ласкавїи а мл(с҃р)дныи обѣ(т)ницѣ ѡ(т) избавитєлѧ нашшего і҃с х҃а по(д)вигнѣмосѧ и мы те́плѹѫ горѧчѫю вѣрѹ проповѣдати (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 50 зв.); чєка́є(т) па(н) жєбы сѧ на(д) вами зми́ловалъ, ва(м) пєрєбача́ючи, и длѧ тои причї́ны ча́стокро(т) вˢ писмѣ ст҃о́мъ до́лгаа тєрпливо(ст), и милосє(р)днаа нєскваплй́во(ст) ꙗ́къ сєстры́чки сѧ згажа́ютъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299); гдє є(ст) ѡнаа покора сн҃а бж҃го... г(д)є є(ст) єго мл(с)рднаа мова́ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 7 зв.); чиню ведомо... иж кгды Богъ всемогусчий, з воли и милосердного декрету своего, на мене час смертелный допустити... рачит, душу мою гришъную въ Его насвятише руци поручаю (Руда, 1646 *ПККДА* І-1, 82).

4. У ролі ім. (*той, хто виявляє милосердя, схильність до добрих учинків*) милосердний, -ого: бл(с)вєни мл(с)рдны́и, бо и ѡни помилованы бѫдѫ(т) (1556–1561 *ПЄ* 30 зв.); ꙗ(к) сѧ бѫдє моглъ остати добры(и) зо злы(м). чи́сты(и) з нєчи́стымь поко́рны(и) с пышны(м) ти́хїи зˢ гнѣвливы(м) милоср(д)ъныи з ѡкроутны(м) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 113, на полях).

Пор. **МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ.**

МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*який виявляє більше милосердя, схильності до добрих учинків*) милосердніший: Ѱи,... лиза́ли стрѹ́пы єгѡ: милосєрднѣ́йшими и ла́скавшими ѱи, жєбрако́ви бѣ́дномѹ ста́ватˢсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

Пор. **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДЪ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДЪЄ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДЪНЕ *див.* **МИЛОСЕРДНЕ.**

МИЛОСЕРДЪНЫЙ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДЫЙ, МИЛОСЕРДИЙ *прикм.* (*який виявляє милість, ласку*) милосердний: г(с)и мл(с)рдыи. приими сию послѣднюю мою млтв҃ꙋ. и застоупи всꙗкого вѣрно(г) хр(с)тьꙗнина (1489 *Чет.* 87 зв.); со страхомъ и с теплыми слєзами. со воздыханьємъ оумолѣмъ мл(с)рдого б҃а. и мно(г)тѣрпѣливаго. и нє оузримъ єго ст҃оє мл(с)ти. (Там само, 218 зв.).

МИЛОСЕРДЬЄ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДЯ, МИЛОСЕРДЄ, МИЛОСЕРДЪЄ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРДꙖ, МИЛОСЕРЪДꙖ *с.* **1.** Милосердя, співчуття; змилування: за каждым разом в тые заруки упасти маю, которые кром жадного милосердья, где мя застанут с тым листом, был бых винен, платити (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); вспомꙗни (ж) собѣ ꙗкоую чинити маєшь ємоу поцтивость, и мл(с҃)ръда мѣти до нєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43); ꙋщєдра́ю, илѝ състра́ждꙋ: лѝтость пока́зꙋю, злито́вꙋюсꙗ, милосе́рдꙗ пока́зꙋю (1627 *ЛБ* 143); пановє братꙗ обачивши прозбꙋ пана константого покорнꙋю ꙋнижонꙋю. алє ижъ милосє(р)дꙗ братєрскоє постꙋпило позволили ємꙋ того до оного часꙋ... почекати (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77); положи рꙋ́кꙋ твою под҄ бєдро моє. и оучинѝшъ, мнѣ милосе́рдьє и пра́вдꙋ, же бы́сь мєнє нє погре́блъ во Єгѵ́птѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 75); **безъ (без) милосердя (милосердья, милосердья, милосердьꙗ)** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: а кгды уже постреленый на землю палъ, окрутьне, нелютостиве,... без вшелякого милосердя... мало не въ штуки зъсекли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); а гдибы и на дрꙋги(и) ро(к) которы(и) з на(с) нє прибы(л) и присꙗги вчинити нє хотє(л) таковы(и) кажды(и) бє(з) милосє(р)дьꙗ з столици скинє(н) быти має(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); безъ вшелякого милосердья въпродь самъ якъ Бокгуцъкий тою жъ небожъчика Миколая Кренътовского... шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); А прото, абы... Твоꙗ Милость... тых злодєєв,... безъ жадного милосєрдьꙗ... карал (Петрків, 1538 *AS* IV, 132).

2. Милість, ласка; благодіяння: Щєдрꙋ, ꙋщєдра́ю, злито́вꙋюсꙗ, милосе́рдьє чиню́, го́йнє даю́ (1627 *ЛБ* 159); прошу (ж) ва(с)... абы є(ст)є ставили тѣла ваши на ѡѳѣру... приє(м)ну(ю) богу... а которы(и) чини(т) милосє(р)дьє жєбы з охотою (II пол. XVI ст. *КА* 282); и рачилъ бы въ томъ ему ласку и милосердье свое господарьское вчинити (Київ, 1563 *АЮЗР* I, 153).

3. (*вияв Божої милості*) милосердя: єстли бы па(н) бо(г) з милосє(р)дꙗ своєго свєтого далє(и) живота моєго ѡ(т) тоє хоробы моєє пробавити нє рачи(л) дх҃а моєго порꙋчаю бг҃ꙋ во тро(и)цы єдиному (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 283); б҃е ѡто стою прє(д) тобою ꙋбо́гїй нагїй, ласки жада́ючи, и мл(с҃)рдꙗ взываючи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 45); велѝкаа Бо́зскаа добротлѝвость є́сть и мл(с҃)рд҄є (Київ, 1627 *Тр.* 620); Затвєрдѣлоє ср(д)цє моє ра(ч) змꙗкчѝти, По́сꙋхомъ милосе́рдьꙗ ра(ч) в нє́го вдárити (Львів, 1631 *Волк.* 8); Пре́то плачлѝвый гла́съ в҄ Н҃бо подношꙋ, А тєбє ѡ(т)че ст҃ый ѡ Мл(с҃)рдꙗ прошꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 20); тєпє(р) тєды яко пру(д)ко манифє(с)тансъ з милосє(р)дя бо(з)кого з рукъ нєприятє(л)ски(х) из вєзєня уво(л)нєны(и) зо(с)тавъ... ѡ таково(и) згубє своє(и) ѡпо-

вєдалсє и ѡ(с)вє(д)ча(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

◊ **брацтво милосердья** — Братство милосердя: А такъ ѡтозвавшисє пєвныє ѡсобы… ꙋмы(с)ливши мєти прикладомъ брацтвъ инши(х) и в томъ мєстє нашо(м) лꙋцкомъ брацтво милосєрдьꙗ. А за ты(м) поды(и)мꙋючисꙗ ѡбмыслити заложєнъє и збꙋдованъє порꙗдноє того шпитáлꙗ (Варшава, 1632 *ПВКРДА* І-1, 4).

Див. ще **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (із ким) (*бути милосердним*) милосердствувати (над ким): А єсли тóй вѣкъ кривáвый прєшє(д), алє пáмать єгѡ҆; нєхáй бꙋдє при нáсъ навѣки, абы́смо мы; нє мср(с҃)твѡвáли з нéвѣрными погáны, тáк жє и з гєрєтикáми (Чернігів, 1646 *Перло* 134).

МИЛОСЕРДЬЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДѦ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРЪДИЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРЪДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРЪДѦ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРЬДИЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЛОВЧАНЕ *мн.* (*мешканці Милословчан*) милословчани: а при нас были люди добрые на имя Калегныкъ… а Яковъ Гуторъ кузнецъ з мѣста Кіевского, а четыри Милословчане (Київ, 1508–1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 159).

МИЛОСНИКЪ, МИЛОСНЫКЪ, МИЛОСТНИКЪ, МІЛОСНИКЪ *ч.* **1.** Прихильник, прибічник, сторонник: кнѧ́зь ѡстрóзкіи, воєвóда кіє́вскіи оу́мєръ, и пoхoвáнъ оу ѡ҆́строзѣ того жє рóкꙋ котóрыи бы́лъ вєли́кіи мл҃(с)тникъ набж҃єнс(т)ва крє́цкаго (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); гь҃ нáшь іс҃ хс҃ всѧ́кими повѣстами и вѫкладо(м) оу́сты своими свои(х) милосны́ко(в) наоу́ча(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 83 зв.); за прихи́лнымъ и оупріймы(м) ѡбмышлєвáньємъ єго кн҃жацкоє мл҃(с)ти ꙗко ми́лостника вѣры ст҃оє въстóчноє. кóшто(м) и накладо(м) єго мл҃(с)ти, ꙗко прє(д) тымъ иншїє кни́ги,… дóбрє спрáвлєна (Острог, 1606 *Нал.Мол.* 3 зв.); міло(с)ни(к) восто(ч)наго православиꙗ прє(з) п(н) фєрє(н)ца кравца далъ на цє(р)ковъ чи(р)воны(и) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2).

2. Прихильник, шанувальник: котóрый, григóрій ми́лосникъ Слáвы ри́мˢской, и вызнáньѧ ихъ наслѣдóвца,… вшє(д)ши вˢ црковъ, на мѣстцꙋ патрїáршо(м) стáвши оповѣдáлˢсѧ бы́ти патрїáрхо(м) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 52 зв.); на(и)ѡсобли(в)шїй мило(ст)ни(к) наꙋки кv(р) гаврїи(л) Дорфєєви(ч), котрого за пора(д)цꙋ и помо(ч)ника… можєтє мѣти, анѣ бовѣ(м) що сѧ тычє(т) наꙋкъ способнѣ(и)шого до поратованѧ в ни(х) можєтє собѣ мѣти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); онъ… молчáти постанови́лъ… //… розꙋмѣ́ючи и́жъ рáднѣй, и лéпѣй є́стˢ жєбы того ты́мъ чáсомъ шкóдою набáвлєни бы́ли пíлныи дóбрыхъ рéчїи ми́лосники, котóрымъ снáть прéзˢ молчáньє бáрзѣй пожитéчнымъ мѣ́лъ бы́сти (Київ, 1627 *Тр.* 558).

3. (*палкий прихильник*) ревнитель: Пода(и) нынє рꙋкꙋ помощи… до на(и)вышша(го) ѡборо(н)ци црквє(и) бжїи(х) и покою посполитого милостника на(и)ꙗснє(и)шаго жикгмо(н)та (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); А правда, пане Ѳилялете, же-мъ тя тутъ, яко заеца,

выткнулъ. Чи годилося тобе, милосникови правды, яко ся (имъ) менуемъ, такъ великие и поважные слова минати? (Вільна, 1599 *Ант.* 737); та́къже и накла́домъ на́ то ми́лостникѡвъ розмниже́ньѧ хва́лы Бж҃еи людій за́цныхъ, оуймова́тисѧ бѫдємо (Львів, 1614 *Кн. о св.* 445); Ревни́тєль:... ми́лостни(к) горли́вый, наслѣдо́вца (1627 *ЛБ* 108); а то взглядом того, же славное помети зошлый его милость пань Адамъ Іръсулъ Рудецъкий... коштъ вшелякий и накладъ на тую друкарню давати, яко милостникъ хвалы Божое, приобецал (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* І-1, 65).

4. Добродійник, доброчинець; покровитель: Што всє хочꙋ мѣть по сынєхъ моихъ, абы..., ꙗкъ... церквей Господнихъ милостниками, такъ ближнихъ своихъ, звлаща нєимꙋщихъ выживєнѧ своєго, любитєльми были (1577 *AS* VI, 81); Єсли комоу слꙋшнѣй, ꙗкѡ тобѣ, жа́ль ѡ(т)кри́ти, Єсли комоу присто́йнѣй бо́ль сво́й ознайми́ти. Ѡпрочъ тєбє прєза́цный Лѣтинскій Ада́мє, Милос(т)никꙋ слоу́(г) цєркѡвныхъ, намъ ласкавыи Па́нє (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); в҄ то́мъ Бг҃оспаса́ємомъ гра́дѣ Льво́вѣ странствꙋ́ючи... // ѡ(т) горли́вого ми́лостника всѣх҄ дꙋхо́вны(х),... добродѣйствъ дозна́лєм҄ (Львів, 1631 *Волк.* 2–2 зв.).

МИЛОСНИЦА *ж.* **1.** (*палка прихильниця*) ревнителька: єсли Ма́тка Цр҃ковъ, бꙋ́дꙋчи дѣто́къ сво́ихъ сп҃сє́нїа найгорли́вшєю ми́лосницєю, ра́дитъ и напомина́єтъ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.).

2. Покровителька: абовє(м) са(м) то єго К(р)м бачити можєть и(ж) свєтою справє(д)ливо(ст)ю ꙗко милосни́цою Божєю вси кролє(в)ства... стоꙗть и помножаютьсѧ ꙗко на кгру(н)тє моцно(м) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6).

МИЛОСНИЧОКЪ *ч., ірон.* Поклонник, прихильник: О, мое милые верьные милосничъкове духовенства вашого! Мають вамъ за што дяковать духовъные вашы: вже ихъ радъшей не объмавляйте, а не адыймуйте только того, чогосте имъ не дали! (Вільна, 1599 *Ант.* 685).

МИЛОСНЫКЪ *див.* **МИЛОСНИКЪ.**

МИЛОСНѢЙШИЙ *прикм. в.ст.* Миліший: и нє нашли сто(г) тѣла (є)го. г(с)ь бо бѣ взѧ(л) // єго живого с тѣмъ. оу црквъ ст҃ую. милоснѣишии бо. оучєникъ є(г) мл҃твами. ст҃ого ївана бг҃ослова. х(с)є бє помилуи на(с) ввѣки вѣкомъ (1489 *Чет.* 195–195 зв.).

МИЛОСРЪДНЫЙ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСТИВ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВЕ *присл.* **1.** Милостиво, прихильно, доброзичливо: Вєлєможномꙋ кнѧзю, панꙋ, а панꙋ моємꙋ милостивомꙋ, мнѣ ѡсобливє, а милостивє ласкавомꙋ, кнѧзю фєдорꙋ... Санкгꙋшковичꙋ (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); Ясневелъможный пане, пане а пріятелю, мнѣ милостиве ласкавый! (Дубно, 1575 *АСД* IV, 16); Прїйми мл҃(с)тивє: оусогꙋблє́ннꙋный (!) Тала́нтъ; нєдосто́йногѡ раба́ тво́єгѡ, къ вѣчной сла́вѣ и хва́лѣ; имєни тво́єгѡ прєст҃гѡ и чꙋдо́вногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.);

милостиво, благодійно: за што покорнє прошꙋ Вашꙋ Милость, моєго милостивого пана, а ѡтца, абы Ваша Милость , ꙋлитовавши сѧ... рачилъ мнє ласкавє, а милостивє допо-

магати и радити (Турійськ, 1564 *AS* VI, 244); такъже мамъ зȣпольнȣю надѣю и єго мл(с)ти Кн҃жти Ко(н)ста(н)тинȣ ижь тоє потомство моє маючи в милостивомъ выхованью своємъ… ѡномȣ потомствȣ моємȣ ласкавє и милостивє доховати розказати бȣдєтъ рачилъ (Миленовичі, 1581 *ЖКК* I, 197); А поко(р)но вм҃(с) вша(ст)ки(х) прошу проси(т) господа бг҃а за го(с)подарꙗ и за мєнє грѣшного Абы мило(ст)ивє и ла(с)кавє щє(д)робливє ѡ(т)правили ꙗко на(и)пру(д)чи(и) справу нашу (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 2 зв.).

2. Те саме, що **милостиво**: Змилоуйсѧ надо мною милостивє Гн҃и гдє ѧ нє єсть єсми достоинь станоути прє(д) маистато(м) твоимъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74).

Див. ще **МИЛОСТИВНѢ.**

МИЛОСТИВИ *присл.* Те саме, що **милостиве** у 1 знач.: Хотѧ́щїй же прочита́ти и прєписовати сїю книгоу мл҃(с)тиви и нєзазо́рливи мо́лимсѧ мы (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 1 тит.).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ, МИЛОСТИВО.**

МИЛОСТИВИЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВІЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВНО *присл.* Те саме, що **милостиво**: Сіи двѣ мои вѣрного вашого королевского величества слуги, желанія, ежели рачить и наймилшимъ дѣтемъ своимъ по собѣ милостивно прикажешъ учинити…, то и панованіе ихъ… въ тишинѣ и… покои завше будеть (1622 Київ, *АЮЗР* II, 73); То́и мл҃(с)рдный панъ и нн҃ѣ при́зритъ мл҃(с)тивнѡ на сми-ре́нноє и щи́роє покаѧ́нїє, ва́шє и прєзъ нєдосто́инство моє пода́сть вамъ проще́нїє прєступле́нїємъ ва́шимъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909).

Див. ще: **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНѢ.**

МИЛОСТИВНѢ *присл.* Те саме, що **милостиво**: подобающȣю милостыню во блг҃оврємєнную помощъ получити ѡ(т) ва(с) блг҃оч(с)тивы(х) христїянъ. при(и)мѣтє милостивнѣ молєнїє нашє, да и ва(с) бг҃ъ помилуєтъ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); А намъ нєха́й фарȣ́єтъ мл҃(с)тивнѣ, про́чєє живота на́шєгѡ тєчє́нїє скоча́ти вꙿ ми́рѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 946).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО.**

МИЛОСТИВНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Милостивіший, милосерднійший: а мл҃(с)тивнѣйшїй чл҃колюбнѣйшїй і и(н)шїи показȣю(т)сѧ лѣпшїи проти(в)ко того // оубогого нѣжли багатыи (XVI ст. *УЄ* № 31, 209–209 зв.).

Пор. **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВО *присл.* Милостиво, ласкаво: Панъ докторъ… о всемъ томъ можеть ретелне словесно донести вашому величеству, если ваше найяснѣйшее величество рачить его о томъ спытати и милостиво послухати (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ.**

МИЛОСТИВЪ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВЫЙ, МИЛОСТИВИЙ, МИЛОСТИВІЙ, МИЛОСТИВ, МИЛОСТИВЪ, МИЛОСТИВЬ, МИЛОСТЇВЪ *прикм.* **1.** (*який виявляє милість, схильність до мило-*

сердних учинків) милостивий; прихильний: прото (ж) братıа нє боу(д)мо гнєвливї алє боу(д)мо мл(с)тїви. и нє дєржѣмо гнѣва въ ср(д)ци своємъ (1489 *Чет.* 19 зв.); и за то покорнѣ прошу и чоломъ бью, абы ваша милость рачилъ до мене слуги и богомольца своего ласковъ а милостивъ быти (Київ, 1559–1567 *АЮЗР* I, 146); ıа(с)нє ѡсв҃цоного вє(л)можно(г) ко(н)станътина Конъста(н)тиновича, кнıажатє ѡстро(з)кого,... ѡборо(н)ци на(м) мл҃тивого и всѣ(х) пн҃овъ хртиıа(н)ски(х) просимъ (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2); праведен буди и истинен,... щедръ и милостив, нищим кормителъ,... скорбен грѣха ради, весел о Бозѣ (Вільна, 1600 *Катех.* 81); ми́лостивъ боу́дь и ты до свои(х) по(д)да́ныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 143); Бл҃годатєль, ѣ: Добротли́вы(и), щόдрый, ла́скавый, мл҃(ст)ивы(и) (1627 *ЛБ* 162); misericors, милосє(р)дни(й), щєдри(й), мило(с)тиви(й) (1642 *ЛС* 270);

(*який свідчить про милість, милосердя*) милостивий: а тым нижє ѡписаным ѡпєкȣном ѡбронцами быти, за котороюбы (!) ѡни милостивою ѡбороною. Вашєй Королєвскєй Милости могли ѡстаточнȣю волю мою сполнити и досыт ȣчинити (Острог, 1539 *AS* IV, 209); Сє азь гєдиѡнь Болоба(н) єпископь галицкии Лвовски(и) и камєнˁца подо(л)скаго: Мл҃твы моıа залєцаю до мл҃(с)тивоє ласки вш҃оє мл҃(с)ти (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); бы(л) проти́вєнъ ȣставо́мъ ст҃ого григорıа, такъ и(ж) из гнєво(м) того ȣживалъ кгды кто́ єго цно(т)ливє а м(л)стивє ȣчи́нъки вспо́мина(л) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); П. Алєѯандє(р) Прокопови(ч) має(т) з мило(с)тивои промоцїи своєи таковыє схацки атєнтовати и ѡбсылати (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); записую за працу и за сорокоустъ; абы з мило(с)тивоє своє[є], с ла(с)ки своєє за душу мою гришъную ѡ(д)правили пя(т)дєсятъ золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212).

2. (*який виявляє милосердя, ласку*) милостивий: ино ıа дарȣю... по своєм животѣ тоє имѣньє... городничомȣ троцкомȣ... и єго дѣтєм, которы жє бȣдєть мѣти с панєю своєю з ласки м(л) своєю з ласки м‹и›л‹о›ст‹и›вого б‹о›га (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); [А] заты(м) пришє(д)ши Іѡсифь съ Никодимо(м) коу тѣлоу ст҃омоу,... почали зˁнимати тѣло Іс҃ово съ кр҃(с)та, нашєго мл҃(с)тиваго изˁбавитєлѧ (XVI ст. *УЄ Трос.* 80); Али сокотѣмє ся, братя мои, што бы на насъ милостивый Бг҃ъ не (пу) стивъ казни злыи (XVI ст. *НЄ* 215); б҃ъ ѡ(ц) на(ш)... грѣшны(м) жє скорїи є(ст) помощни(к) и мило(с)тивь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 2 зв.); Навєрнѣ́мѡсѧ до Г(с)да Бг҃а... Понєва(ж) мл(с)тивъ є́стъ и щодробли́въ, долготєрпє́ливъ и многоми́лостивъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65); А тєбє ми́лостивого Ѿ(т)ца своє́гѡ прошȣ. Избави дȣшȣ мою, А нєво́лницȣ свою́ (Чернігів, 1646 *Перло* 22); А мнѣ ѡ Г(с)пжє моѧ бȣди за то мл҃(с)тиваѧ моѧ патро́на, и Въ всѣхъ бѣда́хъ мо́йхъ ѡборо́на (Там само, 39); **милостивимъ богомъ просити** *див.* **ПРОСИТИ;**

(*який свідчить про милосердя, ласку*) милостивий. ◊ **всевидуще милостиве око** *див.* **ОКО; подати милостивую руку** *див.* **РУКА.**

3. (*шанобливий епітет*) милостивий: Приказаньемъ господаря нашего милостивого Александра, короля полского и великого князя литовского (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); мы..., послы г(с)п(д)ра нашего

милостивого, їωана богдана воєводы, бж҃їєю мл(с)тїю, г(с)п(д)ра зємли мо(л)давскои (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); Мы… ω(з)на(и) муємъ си(м) листо(м) наши(м) и(ж) што ѧснє вєлможны(и) панъ павєлъ сопєга… ωтє(ц) нашъ мл(с)тивы(и) бєручи за сєбє в малжєнство матку нашу… взѧ(л) по… матцє нашо(и) посагу пєвную суму (Милейчичі, 1574 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1838, 1); тогды… кн҃жа костє(н)ти(н) ωстро(з)ски(и) па(н) и добродє(и) мо(и) мл҃(с)тивы(и) потомство моє в милостивоє выхованьє до сєбє взѧти рачить (Миляновичі 1581 *ЖКК* I, 197); До прєвєлєбно(г) в Хс҃є, єг стлскоє мл҃(с)ти Кv(р) Ієрємїи Тисáро(в)ско(г) Єп҃(с)па Лво(в)ско(г), и про(ч)а, Пáна Моє́го Ми́лостивого (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); тꙋ́ю кни́гꙋ… // зˢ нáшєи Тvпогрáфіи Вм҃(ст) нáшємꙋ Мл҃(с)тивомꙋ Пáнꙋ припи́сꙋємˢ и офѣрꙋ́ємˢ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.–4); Прєна(и)до(с)то(и)нѣшєму в Хри(с)тѣ… Пєтрꙋ Могилѣ… воєводичєви зємлѧ мо(л)да(в)ски(х) пн҃ꙋ своємꙋ мило(с)тивому МН. здоровѧ ща(с)тѧ и до(л)голѣтнєго повожєнѧ вѣрнє зычу и вѣншую (1636 *Лям. о пр.* 1 зв.); тꙋ́ю Кни́гꙋ прєч҃(с)нꙋ: подаю на свѣтˢ… а при ти́мъ и самóгω сєбє въ борóнꙋ Ва(ш): К: мо҃(с): Пáна и добродѣѧ мóєгω ми́лостивогω здáри ми то Пáнъ Бг҃ъ (Чернігів, 1646 *Перло* 6 ненум.);

(*у формулі звертання*): Милостиваѧ, наѧснейшаѧ господарини кнѧгини (Степань, 1544 *AS* 412); Милостивый княже, воеводо Кіевскій, пане а пане нашъ милостивый! (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); Вє(л)можны(и) мл(с)тивы(и) панє гє(т)манє Мо(л)да(в)скы(и) панє и добродєю нашъ мл(с)тивы(и) (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); Преосвященный въ Бозѣ велебный и намъ милостивый и велце ласкавый Господине Отче митрополите (Осм'яновка, 1629 *КМПМ* I (дод.) 370); Наѧснѣ(и)ши(и) вєлъможны(и) и прєславны(и) цр҃ꙋ моско(в)ски(и) а намъ вєлъцє милостиви(и) панє и добродѣю (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

(*у звертанні до Бога*): Ино, милостивый господару, новая и неслыханая речь овечки [овечки] на пастыря жалуются (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41); А ижъ ѧ нéндзный злота и срє́бра нѣ мáю, Ото чи́мъ могоу́ ты́мъ тѧ, Пáнє мóй витáю: Панє Милостивый, и Ѡ(т)чє прєвєлє́бный (Львів, 1616 *Бер.В.* 66).

4. У ролі ім. (*той, хто виявляє милість, схильність до милоседних учинків*) милостивий, -ого: Христа, Збавитєлѧ нашого, словєса,… насъ наꙋчаютъ: «благословєни милостивии, тыє помилованы бꙋдꙋть» (1577 *AS* VI, 80); Бл҃жени бо ми́лостивіи ѧко тїи поми́лованы бꙋдꙋ(т) рєчє гдь҃ (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); Тó бовѣ(м) є́стъ справєдли́ваѧ заплáта и нагорóда,… ми́лостивымˢ заплати́ти и нагороди́ти ми́лостю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); Ісус Христос: и вˢ тóй бы́тности бω(з)кой, нєω(т)стꙋпнω и нєраздѣлнω. Нєωставлє́й нѣдра Ѡ(т҃)ча; съшє(д) мл҃(с)тивы́й на сп҃(с)нїє нáшє (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

◊ **милостивые ноги** *див.* **НОГА**.

Пор. **МИЛОСТИВНѢЙШІЙ.**

МИЛОСТИВЬ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИНЯ, МИЛОСТЫНЯ, МИЛОСТЫНѦ, МЫЛОСТЫНѦ *ж.* **1.** (*матеріальний або грошовий внесок; дар*) пожертва: Выстєрѣгайтєсѧ, абы єстє нє дѣлали

мл(с)тынѣ ваша перε(д) люд^ѕми. да нε бѫдεтε имиоувѣдани(1556–1561 *ПЄ*35); бг͠ъ прεмл(с͠)тивы(и)… стократицєю да ѡ(т)да(ст) и ѡ(т)плати(т) ра(д)стию вε(ч)ною во ца(с͠)твии εго с(т͠)ом нб(с͠)но(м) и ѡ(т) му(к) ва(с) всѣ(х) вѣчны(х) да избави(т) правосла(в)ни(х) хр(с͠)тиꙗ(н) творѧщи(м) споможениε и мл͠(с)тыню сты(м) бжи(м) црк͠вамь (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Состависѧ школа… вεлики(м) стáраніє(м) и накладо(м), и пи́лностью Мєщанъ лво(в)ски(х)… И ми́лостынꙗми всѣ(х) православныхъ хри(с)тиꙗнъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1); Манасты́ръ… справова(н)ємъ… и шафова(н)ємъ и ми́лостынꙗми кті́тѡ(р)скыми ихъ наклáды влáстными ꙋкрашéныи (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Нεпристóйнаа є(ст) рε(ч), з раслаблéны(м) о мóцы з^ѕ слѣ́пы(м) ѡ свѣ́тѣ з разбóйнико(м) ѡ покóю и згóдѣ,… з драпε(ж)цєю ѡ мл(с)ты́нѣ,… роковати (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); то милостыня, дана на потребы церковныє, которое на що иноє травити не годится (Львів, 1605–1606 *Перест.* 29); звонницу, которую мыслилемъ… муровати,… и южъ и муляру Петру Нѣмцу… на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408); хра(м) ст͠го… Гεѡ(р)гиѧ… ѡбнажε(н) изо съкрови(щ),… пачε жε и мы всꙗчεски(х) вεщε(и) архиεрε(и)ски(х) лышεни. понꙋ(ж)дεни εсмы мл͠(с)тинꙗ ꙋ стра(н)ны(х) блг͠очεстивы(х) хр͠тиꙗ(н) просити (Іркліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

2. (*подаяння, пожертвування убогому*) милостиня: творѣтε милостыню нищимъ. тоу бꙋдоу(т) сокровища ваша в нб͠сѣхъ, аще дастε нищимъ на нб͠си ѡбрѧщεтε (1489 *Чет.* 295 зв.); А коли сѧ ѡнь приближоваль до їεр(с)лима. слѣпεць єдинь слѣпыи сѣдѣль на поути. и просиль милостынѣ (1556–1561 *ПЄ* 302 зв.); Не гадай, хрестіанине, ажъ лише сими мѣстьма дѣлы и мило(с)тыневъ, што чинятъ праведніи изъ голодными и голыми,… судити иметъ свѣтъ увесь (XVI ст. *НЄ* 10); блаженѣε есть давати, нεжели взымати, бо мылостынѧ зъ добрими дεли и на страшномъ, а нεлицεмѣрномъ сꙋдε Господа нашого бꙋдεтъ фалитисѧ (1577 *AS* VI, 81); алε котрій чл͠къ… тѣлꙋ оугодіѧ нε чини(т)… нε даεть εмоу зволε(н)ства коу грѣхоу…, а мл͠твами ко г͠оу б͠оу слъза(ми) ѡмывающε грѣхы свои и мл͠(с)тыню оубогымь чинѧчи. таковыи сп(є͠)ть дш͠ꙋ свою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27 зв.); а прε(з) ꙗкы и(ж) маεмо лѣ(з)ти скалоубины. а то прε(з) такыи, прε(з) по(ст) и мл͠твꙋ и прε(з) мл(с͠)тыню до ꙋбогы(х) (Там само, 97 зв.); Ми́лостыню ѡбфи́тε чини потрεбоу́ючим^ѕ. абы́сь ми́лость собѣ подыскáлъ ѡ(т) того, котóрый є(с) на(д) всѣми крóлε(м). (Острог, 1614, *Тест.* 158) а то пріими́ти по(ст) и мл͠твꙋ и мл(с͠)ты́ню подавáти оубóгы(м)… ты(м) сѧ мáεмо ѡмы́ти,… а ѡ(т)роди́тисѧ изнóвоу ѡ(т) грѣха (1645 *УЄ* № 32, 69 зв.).

3. (*вияв Божого милосердя*) благодать: Вѣчный Боже, што есть просвѣтивъ отци наши померклыи, просиме тебе, просвѣти сердца наша милостынею святою (XVI ст. *НЄ* 225).

4. (*вияв жалості*) змилування: Мл(с)ть: милосéрдьε: Ли́тость, змилова(н)є, злитова(н)є, ми́лостынѧ, просты́нѧ, прощε(н)є, ѡ(т)пꙋщε(н)є (1627 *ЛБ* 63).

МИЛОСТЇВЪ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТНИКЪ *див.* **МИЛОСНИКЪ.**

МИЛОСТЪ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТЫНЯ *див.* **МИЛОСТИНЯ.**

МИЛОСТЫНА *див.* **МИЛОСТИНЯ.**

МИЛОСТЬ, МИЛОСТЪ *ж.* **1.** (*доброзичливе, привітне ставлення до кого-небудь*) милість: А хотєчи ѡказати зычливꙋю мл(с)ть… свою… панꙋ фєдорꙋ сєнютє… тꙋю сꙋмꙋ… сама доброво(л)нє… ѡ(т)ступꙋючи… тꙋю сꙋмꙋ панꙋ даю (Войнигів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 19); О, далъ бы то (Панъ) Богъ: быстe тое хути и милости которую ку геретиком маете, хотя половицу ку Рымляномъ обернули (Вільна, 1599 *Ант.* 975); пи́шємо до ва(с): абы слово а(л)бо напоминана, и всюды до и(н)ши(х) хр(с)тїанъ ѡ(т) насъ прє(з) ва(с), подано бы́ло абы нє ꙋпоро(м)… црковныє справы… справованы были, алє в᾽ мило(с)ти и покою… всє вє(н)цъ ѡ(т)правовали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); Кгдысмоса дла пєрєна́та и достатєчнѣ́ишєи вѣ́домости ꙋста(в) старши(х)… до єгѵ́птꙋ ꙋда́ли; ба́рзо са дивꙋ́ючи и(ж) на(с) з тако́ю ѡхотою и ми́лостю прина́то было (XVII ст. *Кас.* 79); **безъ милости** — без милості: Чомъ, видишъ, Христосъ речетъ безъ милости: «Пуйдѣте // выдъ мене, проклятыи, у муку вѣчную и неисконченную» (XVI ст. *НЄ* 12–13); А Жидовє, ꙗвши Іса, свазали ємоу роуки наза(д),… и почали єго бити нємл(с)твно…, вълочачи повърозо(м) за шїю бє(з) жа(д)нои мл(с)ти (XVI ст. *УЄ Трост.* 59).

2. Милість, добродійство, покровительство: Абовѣмъ то присылає(т) тобѣ на ѡсвѣдчє́нє милости Прєто хтѣй мило и ласкавє принꙗти… подꙗкꙋєшъ панꙋ твоємꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 22); Кро́ль Вафале́н᾽скїй… в᾽ звы́чаю бы́лъ положи́лъ, часѡ́въ пє́вныхъ свѣчꙋ за-па́лєнꙋю По(д)да́нымъ свои́мъ высыла́ти, на зна́къ то́гѡ, абы горачо(ст) мл(с)ти своєи кꙋ онымъ вы́кон᾽тєрфєтова́ти мо́глъ (Київ, 1632 *Євх.* 292); **жаловати милостию (милостїю)** (кого) *див.* **ЖАЛОВАТИ[2];**

милість, благодіяння, милосердя: та(к)жє нєхай са нє вымовлаєть жадєнъ кна(з) анѣ пнь и(ж) бы нє могль слоужити сноу бжємоу. алє нєхай та(к)жє чинить мл(с)ть на(д) тыми котры(х) є(ст) много нагы(х) и нємо(ц)ны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 59); ꙗ… зєзнаваю… ижъ винєнъ сорокъ либръ… которыхъ мнѣ пожича(л) // длꙗ вєликои противко мнѣ милости (к. XVI ст. *Розм.* 71–71 зв.); Блгосты́на: Добротли́вость, щєдробли́во(ст), ла́скаво(ст), мл(с)ть, до́броть, мл(с)рдьє (1627 *ЛБ* 9); абы́с᾽мѡ… до показа́на ми́лости ко́ждомꙋ чл҃вкови про́сачомꙋ, были гото́выми, нє пыта́ючи хто єстъ зє́мокъ, а́бо чꙋжозє́мєцъ, прїа́тєль, а́бо нєпрїа́тєль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 645);

милість, змилування, помилування: Кгдыжъ и того тотъ жє блажєный Павєлъ Апостолъ, въ послании своємъ докладаєтъ; вєсєла, або тиха датєла любитъ Богъ, а сꙋдъ безъ *милости* нє сотворшимъ милости (1577 *AS* VI, 81); о проклаты(х) паноувь злы(и) слоугo, нємилостивыи, и над оумрълы(м) мл(с)ти нє має(т), и нє хотѣ(л) є(ст) ма оу мои(х) про(з)ба(х) выслухати (XVI ст. *УЄ Трос.* 78); Коли умеръ богатый, погребли его у аду, та мучивъ(ся) тамъ, изъ мукы про-

сивъ милости, што бы Ла(за)рь перстомъ своимъ остудив языкъ ему (XVI ст. *НЄ* 148); ото(ж) хто выстоупоуєть и(з) закона бж҃їа... кара(н) боудє(т) соудомь бж҃їимь а мл҃(с)ти на(д) такымь ч҃лкомь нє покажєть хс҃ сн҃ь бж҃їи (к. XVI ст. УЄ № 31, 62); Прошє́нїє: Простына, мл҃(с)ть, попѹщє(н)є,... ѡ(т)пѹщѣ(н)є вы́стѹпкѹ (1627 *ЛБ* 103).

3. (*глибока приязнь*) любов: Милость братє(р)скаꙗ нєха(и) триваєть Нє запомина(и)тє при(и)мова(н)ꙗ гостє(и) (Хорошів, 1581 *НЄ* 245); И дла ро(з)множє́нїа нєсправє(д)ли́вости, згаснє ми́лость мє́жи мнѡ́гими... оумножа(т)са за́зрости, нєпри́азни, погоръшє́на (Вільна, 1596 *З.Каз.* 38); Всє́ то ми́лость ва́ша прїа́тєльскаа пєрєба́чити мо́жє(т) бо гнѣ́въ дєр҄жа́ти и ва́мъ то самы́мъ нѣчо́го нє помо́жєтъ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 10); а това́рыши правди́выє,... живота своєго дла ми́лости това́рыскоє нє жа́ловали (Острог, 1614 *Тест.* 142); Любо́въ: Ми́лость, дрѹ́жєство, приа́тєльство (1627 *ЛБ* 60); П. Алєѯандє(р) Прокопови(ч) маѥ(т) з мило(с)тивои промоціи своєи таковыє схацки атєнтовати и ѡбсылати... колєґами своими, абы прє(з) тыє зхадзки и рады бѹдоваласꙗ мєжи братиꙗми завшє згода и мило(с)ть (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60);

(*сердечна родинна приязнь*) любов: А Хс҃... рє(к): Прч҃(с)таа мт҃и, дакоую тобѣ з вєликои ла(с)ки и мтръскои мл҃(с)ти за тоє поц҄тивоє а пи(л)ноє выхована (XVI ст. *УЄ Трост.* 50–51); А та(к) па(н) дꙗ(т)ко мо(и) нє хотєчи мєнє... ку жадно(и) шкодє приводи(т) а такжє (ж) хотєчи ми єго м(л) ласкавую мл҃(с)ть з сєбє... показа(т)... на то(м) застанови(ли) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 24); От стороны поводовое умоцованый поведил. ижъ то... чинит, одно з щирое милости противко брата своего (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 406); и ꙗ́къ дита,... опа́тровати сє́бє нє оумѣ́єтъ, а́лє то́лко до ма́тки о́чи свои́ оборочаєтъ пла́чѹчи, ни́мъ єго́ порѹ́шившиса матєри́н҄скою ми́лост҄ю во́змєтъ на рѹки: та́къ вѣрныхъ дш҃и в҄... Г(с҃)дѣ... надѣ́ю ма́ютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 292); ꙗ́кѡ свѣ́дчитъ Сира́хъ, мовачи:... сѹ́ть кѹ оуподоба́ню Бг҃ѹ и людєм҄ згода бра́тїи, ми́лость ближни(х), и згода мєжи мѹ́жєм҄ а жоно́ю (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 919).

4. (*сильна відданість чому-небудь*) любов: А видячи єго таковоую горячую милость святѣйшій патріархъ до церкви божей, часто а часто єго навежалъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 27); Пана Романа ѹжили пановє... до ва(р)шавы єхати... гдє... рома(н) з мило(с)ти сыно(в)ско(и) кѹ цє(р)кви и послѹги свои длꙗ рєчи Посполито(и) офирѹючи єха(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 25); а́ тожъ тєпєръ ижъ всѣ́мъ ꙗ́вно... Мєчъ, Грѡ́ты кѹ ѡ(т)чи́знѣ ва́шѹ кажѹть ми́лость (Київ, 1637 *Соб. На г. Стетк.* тит. зв.).

5. (*інтерес до чого-небудь*) любов: и ѡвшє(м) трѹ(д)но(ст) ꙗкобы гє(р)кулє(с) ꙗки(и) працєю и стало(с)тю звытꙗжилє(с), зна(к) пє(в)ны(и) єсть мило(с)ти и вдꙗ(ч)ности проти(в)ко наука(м) которыє є(с)м нєда(в)но кошто(м) нємалы(м) в Києвѣ фѹ(н)дова(т) рачи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2);

(*внутрішній, духовний потяг до чого-небудь*) любов: Которѹю тє́ды и ꙗ найни́жшїй в҄ правосла́вїи ст҃ѡмъ // кгды́ нєро́вно оныхъ бо́лшѹю, до вшєла́кихъ ѡбра́дковъ црко́вныхъ хѹ́ть, и ми́лость; до скѹ́ткѹ, южъ за ла́скою бж҃ою идѹ́чѹю,... на то(м) новощасли́вомъ

дх҃овного Панова(н)ѧ рóкꙋ оугладаю (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.–3); Лéчъ, любъ нє єстємˢ Островúдз вˢ тóй мѣ́рѣ; Єднáкъ ми мúлость кꙋ ѡ(т)чúстой вѣрѣ Котрꙋ́ю мáєшъ: на Крєтóвы óчи Даєтъ помóчи (Там само, 9 зв.);

(*особливий потяг, прив'язаність до чого-небудь*) пристрасть: и нѣ́кг(д)ы збирáти нє пєрєстáнє(т),... мúлостью срє́бръною зневóлєный, блѣдѣйши(м) на(д) злóто быває(т), з вєлúкого прагнє́ньѧ бога(т)ства (Острог, 1607 *Лѣк.* 127); и óный Хаганъ ѕвѣрúныхˢ а нє чловéчи(х) бꙋ́дꙋчи ѡбы́чаєвъ, а рáчєй лáкомство(м) и збы(т)нєю до срє́бра мúлостˢю ѡпанова(н) ꙋпомúнки вˢ прáвдѣ принѧ́лъ, а... посланцѡ́въ нѣ з чúмъ ѡ́тпрáвилъ (Київ, 1627 *Тр.* 660); Рóдитˢсѧ лєнивъство з мúлости збы́тнєй, рє́чєй внѣ́шнихъ, и свѣта тогó рóскошєй (Львів, 1645 *О тайн.* 54).

6. (*почуття кохання*) любов: Жáдєнъ бовѣ(м) жáдєнˢ с ты(х) котóрыє тєлє́снє мúлꙋють, бы́ тєжъ и нáзбыть мúлостю ѡпанóвани тáкъ до ѡблюбє́ници своє́є нє палаю(т) ꙗ(к) бг҃ъ котóрый прагнє(т) збавє́(н)ѧ нáши(м) дш҃амъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); бо есть силна яко смерть милость, а твердо яко пекло желаніе (поч. XVII ст. *Песн.п.* 56); Рачє́нїє: Зєзволє(н)є, люблє(н)є, хꙋ́тˢ, мл҃(с)ть горѧ́чаѧ любóвь (1627 *ЛБ* 107); Рєвновáнїє... оупрúймаѧ и горѧ́чаѧ мúлость, або гнѣвъ з мúлости (Там само, 108);

(*сильний фізичний потяг до особи протилежної статі*) пристрасть: Проклятъ тотъ, который бы тыи книги чолъ, а тые бы слова на похоти женьски собѣ складалъ. а оборочалъ, запалаючи зъ нихъ къ нимъ въ милость (поч. XVII ст. *Песн.п.* 49);

(*вияв подружньої відданості*) любов: И ку тому теж то на томъ тестаменти докладаю, иж... будучи в томъ малженстве светомъ з нею малжонкою моею и маючи ку собе... склоности и сердечную милость, яко на малженский святый станъ прилежитъ... // двор мой... зо всимъ будованемъ... дарую (Єловичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 64–65); што сꙗ тє(ж) дотычє(т) самоє тоє жоны... котораꙗ... вєликꙋю ꙋчтиво(ст) и пово(л)ныи слꙋжбы з мило(ст)ю статє(ч)ною ма(л)жє(н)скою мнє показывала... которо(м)... записа(л) вєна три(с)та копъ грошє(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); Повúннистє при томъ шлю́бѣ котóрыє ѡдúнъ дрꙋгóмꙋ чинúти мáєтє, цѣло заховáти, а найпє́рвѣй взáємнꙋю малжє́нскꙋю мл҃(с)тъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

7. (*одна з християнських чеснот*) милість: А заказано є(и) жєбы нє шкодили травѣ: то є(ст) вѣ(р)ны(х) которы(х) сѧ вѣра зєлєнѣє(т) и цвитє(т) мило(с҃)ю и справє(д)ливо(с҃)ю (XVI ст. *КАЗ* 619); Чєтвєрˢтоє мл(с҃)ть щєдро(ст) // добронрáвїє, и добродѣтє(л), слънєчнага крꙋга подобїє носѧчи, всѣ(м) свою оутробꙋ ко (з)милова(н)ю ѡтворѧ(ти) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.–240); А до того часу ѡбєцали є(с)мо собѣ пєрє(д) єго кн҃жа(т)скою мл(с҃)тью пано(м) воєводою киє(в)ски(м) ѡди(н) дрꙋгому приꙗзнь *милость* хр(с)тиꙗ(н)скꙋю... захова(ти) (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); тáкъжє... и тоу́ю жъ самоу́ю, кгды того потрє́ба оукáжєтъ, вˢ омы́лкахъ ꙗкихˢ кóлвєкˢ, нє зˢ огúды, áлє зˢ мúлости Хрыстиáнско(и) пєрєстєрє́жєни бꙋ́доучи, єщє справнѣ́и дáсть Бг҃ъ напотóмъ выдамѡ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 445); А ꙗкіи (ж) тó дáры єгó; ꙗко Дх҃ свѧ́тости, вѣры, // ѡбѣт-

ници, мꙋ́дрости, ми́лости мо́ци, ти́хости,... Бо́ѧзни Бж҃ей (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 246–247); и што томꙋ ро́вна, же всѣ́хъ цнѡтъ хр҃(с)тїанскихъ єсть шко́лою, ꙗкѡ то Поко́ры..., Надѣ́и, Мл҃(с)ти... и иных цнѡ́тъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 268); вылича́єтˢ // ап(с҃)лъ мо́вачи: о́воцъ Дх҃а е́стˢ ми́лость, весе́лˢє, поко́й,... до́брость, Вѣ́ра (Львів, 1646 *Зобр.* 32–32 зв.).

8. (*Божа благодать*) милість: молисѧ бг҃у до смерти своєє. да милостью приимє(т) тѧ. и в то врѣмѧ ѡ(т)вори(т) ти оумъ (1489 *Чет.* 361); а єсли быстє любили тыхь которыи вась тыжь лю́бѧть. и якоую боудєтє мѣти мл(с)ть. бо и грѣшˢници любѧть тыхь которыи ихь любѧть (1556–1561 *ПЄ* 236); Блг(д)ть бꙋди ва(м) всѣ(м) и миръ и мл҃(с)ть ѡ(т) бг҃а (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); От тебе, божє наш, одержати Милость и на нечистивых мѣти справедливость (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); Трва́йте, вˢ ми́лости моє́й. И ꙗкъ ма́ємъ трва́ти вˢ не́й наꙋча́єтъ мо́вачи: Єсли приказа́нѧ мои захова́єте, бꙋ́дєтє ме́шкати вˢ любви́ моєи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198); бы҃сь ꙋмѣлъ всю быблєю на па́мѧ(т) и всѣ(х) филѡсо́фовъ повѣсти, що (ж) бы то всє помогло бє(з) ла́ски бж҃еи и ми́лости (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 10 зв.); Всю́ды на ко́жˢдо(м) мѣ́сци пока(з)ує(т)сѧ ла́ска и мл҃(с)ть гг҃а (1645 *УЄ* № 32, 84 зв.); ѡ што тоє всє яко сє вишъ помєнило по(д) милостью на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моєго и прєсвятоє богородици (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Божею (божиєю, божию, божією, Божїєю, божїєю, божїю, Божою, Божью) милостю (милостию, милостію, милостїєю, милостїю, милостью), милостию (милостїю) Божею (божию, божїєю)** — (*усталена формула у титулуванні*) милістю Божою, Божою милістю: мы Жикимонтъ Бѡжєю милостью король Польский,... чинимь знамѣнито сим нашим листѡм (Львів, 1509 *AS* III, 69); И а алє(к)са(н)дръ воєво(да) божию Мл(с҃)тию господа(р) зємль молдавски(х) (Завадини, 1559 *ЛСБ* 30); Єрємиꙗ Могила воєво(д) бж҃иєю милостию Г(с҃)пръ зємли мѡ(л)да(в)ско(и) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); Сє азъ... Стєфан Воєвода б(о)жією м(и)ло(ст)ію господаръ зємли мѡлдавскои, знамєнито чиним ис сим нашим листѡм (Гирлов, 1519 *DBB* II, 1); Ієрємїа мѡгила воєво(да) бж҃їєю мл҃(с)тїєю г(с҃)п(д)ръ зємли мѡ(лда)вскои (Сучава 1598 *ЛСБ* 323); Бѡгданъ воєвода, бж҃їю мл҃стїю, гсп҃дръ зємли молдавскои, пишєм панꙋ бꙋргъмистрꙋ и ꙋсим радцєм старшим лїѡвским (Гирлов, 1513–1515 *Cost.DB* 509); Стєфа(н) бо(ж)ою мл҃(ст)ю коро(л) по(л)ски(и)... ѡзна(и)мує(м) ты(м) нш҃ы(м) листо(м) (Городно, 1585 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); Стефанъ, Божью милостью король Польский, великий князь Литовский,... панъ и княжа Семикгродское (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 64); Мл҃(с)тию бо(ж)єю и мл҃твами прч(с҃)тои єго бг҃омтр҃є смирє(н)ны(и) макарє(и) єп(с҃)пъ митрополи(и) гали(ц)ко(и) вл(д)ка лво(в)ски(и) и камѧ(н)ца подо(л)ского (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); И ѡ алє(к)сандръ мл҃(с)тию божию воєвода господа(р). зємли мольдавскои Пишє(м) ꙋцтивы(м) и славє(т)ны(м) пано(м) мєщано(м) лвовски(м) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Єрєміа Тысаро(в)ски(и) мл҃(с)тїю Бж҃єю Єп҃пъ Лво(в)ски(и) Гали(ц)ки(и) и Камє(н)ца Подо(л)ского (Львів, 1630 *ЛСБ* 607); мл(с)тїю бжїєю, мы. богда(н) воєвод(а), г(с)п(д)рь зємли молдавскои,... за нашє з(д)равїє... дали єсми нашєму стому

монастирꙋ..., ѿ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327); **з божїєи милости, з милости божеє** — те саме, що **милостию Божею**: мы... иса(к) вистєрни(к) и ива(н)ко пита(р),... посла(н)ныи коу наиꙗснѣишомꙋ кнѣжатю панꙋ и панꙋ алєѯа(н)дрꙋ з бж҃їєи мл(с)ти, кралю по(л)скомꙋ (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); вѣ́рꙋємо ты(ж) же з ми́лости бо́жеє боу́демо мѣ́ти и ѡ(т) тєбє, же тѧ зно́воу помага́ючи(м) в стадѣ х(с҃)вомъ ѡба́чимо (Острог, 1607 *Лѣк.* 115); **по милости єго** — те саме, що **з божїєи милости**: Сн҃ѡвє Бж҃їи по ми́лости єгѡ блг҃ослове́ннїи. Похва́лꙋ ѡ(т) мєнє прїймѣтє (Чернігів, 1646 *Перло* 55); **пре милость Божю** — на милість Божу: И прошу кождого християнского человѣка, пре милость Божю, абысь плоннымъ повѣстамъ людскимъ и артыкуломъ змышлєнымъ не вѣрылъ (Вільна, 1599 *Ун.гр.* 120).

9. (*дотримання християнських законів; благоговіння*) побожність: гдє мы видꙗчи рѣ(ч) вашу добрꙋю и имаючи ꙋсє(р)диє и мило(ст) к мило(с)тивому богꙋ..., кꙋ чти и ку (х)валє богу милостивому помо(г)ли є(с)мо ва(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); Роспа́лєни ср҃цємъ, до́ мл(с҃)ти Хв҃ы: И на оувєльбєнѧ єго зо всѣмъ готѡ́вы (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); Звє́рхность, Сла́ва, Ѡздо́ба, то всє́ по (!) ногою, Вѣ́ра, Ми́лость до́ Бг҃а, то надъ голово́ю (Київ, 1632 *Євх.* 293); Да ст҃и́тсѧ имѧ твоє Пр(с҃)то́є Прєзъ ꙗ́сноє и живо́є вызна́нѧ мо́є, Прєзъ вѣрꙋ мою правди́вꙋю,... А мл(с҃)ть мою́ запалчи́вꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 14 зв.).

◊ **ваша (єго, єє, єи, ихъ, твоя) милость, милость ваша (твоя)** — (*уживається в шанобливому звертанні підлеглої особи, а також при вказівці на третю особу*) милість ваша (його, твоя), ваша (його, її, твоя) милість: Вѣдомо є(ст) Мл҃(с)тꙗмъ ваши(м) ꙗко ꙗ нєдавъного часꙋ бꙋдꙋчи зъсланымъ ѡ(т) господара Єго М(л): Ктитора и Добродѣꙗ нашєго до Лвова... ѡ(т) мл҃(с)тє(и) ваши(х)... нѣщо изнєваги дознале(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Молю Ѡ(т)чє ст҃ый ми́лость твою́. // ѡбдари́ го́йними да́рами дꙋшꙋ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 17–17 зв.); про то посилаемо // до вашое царское милости брата нашого Спиридония, собравши спосередъ собе манастыря нашого во всемъ намъ вѣрного (Галич, 1625 *Крыл.* дод. 86–87); чомꙋ сє вєлико дивꙋє(м) ижъ єго мл(с)ть ѡтєцъ єпископъ Лвовски(и) то собѣ прывлащаєть чого про(д)ковє єго нє мѣли и ѡ(н) сам нє вжыва(л) (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); При томъ Єє Милость, пани дадинаѧ, маєтъ въ кождꙋю нєдєлю и на праздники господарскиє ꙋрочистыє ѡбєдъ по силє, ꙗкий можєтъ быть, въ шпиталахъ вєлєть справовати (1547 *AS* VI, 80); Кгды До(м)на єи М(л҃) ієрємїєваѧ приєздила до Львова выдалє(м) за рыбы злоты(х) три (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 3); просили есмо Михайла Халецкого, а Юхна Обернѣевича, абы ихъ милость свои печати приложили къ сему листу (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 46) и панове ихъ мл҃(с)ть мєжу промєжку и положили ѡ(т) кургана простє оу густую липу (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); И с ты(х) ꙋсѣ(х) бчо(л) з у(л)євъ мє(д) прє(с)ны(и) твоꙗ мл҃(ст) пн҃є по(д)комори(и)... чєрє(з) того ꙋрꙗ(д)ника и по(д)даны(х) свои(х)... повибива(в)ши и пограбивши... ку пожи(т)ку твоꙗ мл҃(с)ть своєму обє(р)ну(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128).

МИЛОТЬ *ж.* Повстяний верхній одяг, плащ: и снємъ ильꙗ мило(ть) свою исъ сєбє... свивъ ю оударилъ оу водоу. и растоупиласѧ вода (1489 *Чет.* 235); свєрглъ ильꙗ на нєго милоть свою. и вшо(л) дх҃ъ согоубъ в нєго по гл҃оу ильиноу (Там само, 235 зв.).

МИЛШИЙ *прикм. в. ст.* Миліший, ближчий, дорожчий: Такїє нєха(и) оу тєбє мѣстцє мѣвають, кото́рыє нє ра́ди на всє зєзвола́ють. А кото́ры(м) ми(л)ша ро́скошъ ниж҄ цно́та. Прє(д) такими кажи́ замыка́тъ воро́та (Острог, 1587 *См.Кл.* 3); Што за ответъ на то дадуть, нехъ скажуть. Милшая имъ была шопа геретическая, а нижъ домъ Божый! (Вільна, 1599 *Ант.* 529); милшаа ми низкая келія зъ окрухомъ хлѣба и воды; нижли теперешнее въ высокихъ гмахахъ достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМПМ* I (дод.) 321); Стара́й же сѧ пи́лнѡ ѡсщ҃енный При́чтє, такъ потрє́бнѹю сїю кни́гѹ сп(с҃)нїю твоє́мѹ и бли́жнєгѡ твО́єгѡ набы́ти, памѧта́ючи то́є, и́жъ на(д) сп(с҃)нїє дш҃и твоє́и нѣчо́гѡ на́ свѣтѣ то́мъ мизє́рномъ оу тєбє ма́єт҄ бы́ти ми́лшогѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6).

Пор. **МИЛЫЙ.**

МИЛЪ *див.* **МИЛЫЙ.**

МИЛЫЙ, МЫЛЫЙ, МИЛЪ, МІЛЪ *прикм.* **1.** (*який подобається, викликає симпатію*) милий: и вєльми былъ ємоу милъ дмїтрєи (1489 *Чет.* 54 зв.); Здоровѧ, щастѧ и всєго доброго помножєнѧ Вашєй Милости, вєсполок с кнѧгинєю... а милыми кнѧжаты... рад бых слышал и видєл на кождый час, того ꙗ Вашой Милости вѣрнє зычѹ и сєрдєчнє спримѧ (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); по(з)доров҄лѧє(т) ва(с) лука лѣка(р) милы(и) идима(с) (II пол. XVI ст. *КА* 476); мови(т) єѡрѹ(с) выгнаны(и) промышлꙗ(л) тєжъ ѡ собѣ, гдє бы сꙗ мо(г) и са(м) здоровꙗ(м) свои(м) и(з) мылыми дѣтъками и приꙗтєлѣ прє(д) ѡны(м) забѹрєны(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны выхро(м) бє(з)пєчнє захова(ти) (1582 *Кр.Стр.* 79 зв.); ꙗ́къ правди́вого чл҃ка мо́ва ми́лы(м) оу людє́й бы́ти чи́нит҄, та́къ лжи́воє и зрадли́воє хи́троє, до нє́нависти оу всѣ́хъ людїй приво́дитъ (Острог, 1614 *Тест.* 154).

2. (*близький і рідний серцю*) дорогий, милий: Вєлмо(ж)номѹ па(н)ѹ г(с҃)днѹ и брату моєм(ѹ) миломѹ и до(б)родѣю вєликомѹ... сопѣзє... горо(д)ничомѹ троцкомѹ ра(д) бы(х) днє(с҃) и на ка(ж)дыи ча(с) слыша(л) здоровє твоєи мл҃(с)ти (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); дали єсми сє(с) ли(ст)... ѹси(м) кѹпцє(м) з мѣста ливо(в)ского вєлики(м) и малы(м) прїѧтєлє(м) наши(м) милы(м) на то ꙗко да є(ст) и(м) волно и слобо(д)но прїити к на(м) (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); Што сѧ дотычєт ѡпєки, напрод господарини и матѹхнє моєй милой... и дѣткамъ моимъ милымъ..., а к томѹ ѡтчизнє и всєй моєй маєтности, по всє порѹчаю в ѡпєкѹ напрод Панѹ Богѹ, потомъ Их Милости вєлможнымъ паномъ (Рожанка, 1571 *AS* VII, 396); И Рахи́ль ми́лого потѡ́мъства позба́влєна: А смоуткѹ прє(з) Ирѡда тогды наба́влєна (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Нє дивъ цна́ꙗ Малжо́нко жє сѧ ѡбливаа́єшъ Слєза́ми, и ѡ(т) жа́лю пра́вє ѡмдлѣва́єшъ. Бо́ с оутра́тила свО́го Ма(л)жо́н҄ка ми́лого (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); церкве тежъ русскои, которая мя з воды и Духа родила и за Архіерея въ собѣ мѣти мя зезволила, якъ милой матки моей турбовати южъ болшъ не

мышлю (Дермань, 1628 *КМПМ* I (дод.) 321); на жа́лобꙋ по дѣ́ткахъ ми́лыхъ,... оголи́лъ го́ловꙋ свою, и па́дши на зємлю поклони́лсѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 56);

(*про Бога*) милий, дорогий: а коли слышꙋ здоровє Вашєй Милости, свѧтого, милого Бога вєлико хвалю и томꙋ сѧ сєрдєчнє радꙋю (Острог, 1520 *AS* III, 136); пріиди до на́съ на́ймилшїй, нє примꙋша́ємо, анѣ понєво́лного тѧ́гнємо, милого и доброво́лного взыва́ємо, кото́рый нєзмѣрнꙋю радость агг҃єломъ... навєрнє́ньєм̑ сѧ... з̑єдна́ти мо́жєшъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 44); Алє гдє́ ж̑ Па́нъ єсть, гдє́ наш̑ любы(и) прєбыва́є(т); Гдє́ сѧ облюбє́нєцъ на́шъ ми́лый поснѣша́є(т)... Повѣ́жтє, нєха́й за ни(м) идє́м̑ спѣшно в тро́пы, Слє́зми кро́пѧчи єго прєчи́стыи сто́пы (Львів, 1631 *Волк.* 5); Погребѣ Тѣлу моему ведлугъ звычаю ншго хр(с)тїа(н)ского присто(и)ны(и) абы дѣти мои справили обовязую, и абы за мя памя(т) о(т)правовали, кды(ж) є(ст) з ласки милого Бга зачы(м) росказую (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

(*про щось дороге, любе, рідне*) милий: Бо не толко брати своее, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгаютъ и волятъ мѣти надъ собою тисеча наемников... анижли единого видимого пастыра церкви Божое (Вільна, 1595 *Ун.Гр.* 117); А на то(м) фꙋн̑дамєнтє вси цно́ты бꙋдꙋю(т), ѡ(т)чи́знє ми́ло(и) дє́л̑нымъ мꙋж̑ство(м) ꙋслꙋгꙋю(т) (Єв'є, 1611 *Епігр.Ог.* 2); А ꙗ штодє́нны(м) зостаю Богомо́лцє(м),... ѡ оно(м) рожо́но(м)... Па́нꙋ... Бала́банѣ, кото́ры(и)... за ми́лꙋю ѡ(т)чи́знꙋ свою́... полѣ(г) (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); менованый его мл. панъ Кнегининский, заслоняючы одъважне милую отчизну свою,... зоставалъ подъ повятовою на тотъ часъ хоругвою речоного его мл. пана Фалибовского подъ Пилявъцами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185);

у ролі ім., ч. (*близький, рідний серцю, дорогий*) милий, -ого: Та́ꙗ но своихъ милихъ тєскнить хо́ть нєра́да, Оутративши милого дрꙋга, альбо бра́та. Та́ѧ вєли́кого на(с) жа́лю наполни́ла: кгды прє(з) смє́рть того Мꙋ́жа ѡ(т) на́съ ѡ(т)дали́ла (Київ, 1622 *Сак.В.* 40).

3. Милий, коханий, любий: Є́сли бꙋ́дєть мѣлъ чл҃вкъ двѣ жєнъ однꙋ ми́лꙋю, а дрꙋгꙋю ѡмє́рзлꙋю... нє бꙋ́дєть мо́глъ сн҃а ми́лой оучи́нить пєрворо́дны(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 155 зв.);

у ролі ім., ч. Милий, коханий, -ого: подобныи есть милыи мои серне а ланяти еленему (поч. XVII ст. *Песн.п.* 51); О коль красна еси милая моя, коль красна еси! (Там само, 52); моꙗ милаѧ поцалꙋй мѧ кгдыжъ такъ лєпє(и) бꙋдꙋ спати (к. XVI ст. *Розм.* 45 зв.); на пыта́нѧ ѡ(т) ї́йлъта(н) до нєє [соломоновой ѡблюбєницы] бы́вшєє ми́лого своєго шꙋка́ючє(и) ꙗкый жє є(ст) ми́лый твой з ми́лы(х) ѡ найпє(н)кнѣ́шаѧ жє́но: кото́ры(м) ѡна ѡ(т)повѣдѣла: мой ми́лый бѣ(л) и красєнъ избра́нъ ѡ(т) тє(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253).

4. Милий, лагідний, ласкавий: вси справы мои и што сѧ со мною дѣє(т) скажє(т) ва(м) тихи(и) милы(и) бра(т) и вє(р)ны(и) слуга (II пол. XVI ст. *КА* 475); Анна: Блг(д)ть, потѣ́ха, а́бо ла́скаваѧ, мл҃(с)рднаа, ми́ла(а), в̑дѧ́чна(а) (1627 *ЛБ* 177); Арє́ѳа, арє́та, анъ: Добродѣ́тєлный, цно́та, цнотли́вый, або ми́лы(и), ти́хїи (Там само, 179).

5. (*сповнений доброти, ласки*) милий: дознавши есми великую склонность, милост и на всем цнотливое, а учтивое, а милое заховане ку собе малжонки моеи... дарую... ей... вси мои речи рухомые (Затурці, 1562 *ИКА* дод. 90); Око всємоу́ Хр(с)тїаньствꙋ́, пра́вє ꙗ́сноє: Позрє́нѧ на́ тєбє́ ми́лоє, и кра́сноє (Львів, 1616 *Бер.В.* 90); та́къ єдна́къ мно́го зло́го прино́си(м), жє на(с) з раю выганѧ́єшъ, аг҃глскои ко(м)панїи ми́лого оутѣшє́нїа ѡ(т)лоуча́єшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192 зв.); Та́ѧ... ѡсо́ба,... нє прапꙋщала до ѡ́ногѡ нєпотрє́бныхъ шкрꙋпꙋлѡ́въ... оусє́рднѡ стара́ючисѧ, абы повѣрє́ныи собѣ ѡ(т) Бг҃а тала́нты... ꙋсꙋгꙋбила, ѡчєкива́ючи ми́лого и вдѧ́чногѡ го́лосꙋ ѡ(д) Пн҃а (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945);

(*сповнений привітності, доброзичливості; люб'язний*) милий: А та́къ ю́жъ... поко́й зго́дꙋ... обвола́ли, и по ми́ло(м) а вдѧ́чно(м) оди́нъ з дрꙋги́мъ цєлованью, постанови́ли, на за́втрєє... до цр҃кви сшє(д)шисѧ роу́ки по(д)писа́ти и оутвєрди́ти (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 46 зв.); Людзкости вашой чинимо подякованье: За такъ миле охотное насъ выслуханье (Львів, 1630 *Траг.п.* 178).

6. (*який дає задоволення, утіху*) приємний: бо дей шкода никому не мила, гды жъ дей здавна межи нами шкодника ничимъ, одно копою доходятъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 274); Ꙗкъ бовѣ(м) жлънѣрови ми́лаѧ и вєсєлаѧ рєчь є(ст), скончи́вши войноу,... до сво́ихъ сѧ ворочѧ́ти; та(к) заистє нємнѣ(и)шаѧ х(с)тоу цр҃ю цр҃є́й сла́ва была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 166); ю́жъ та́мъ... вдѧ́чноє и ми́лоє помєшка(н)є, и соло́дкоє това́риствѡ, ґды та́ѧ дх҃о́внаѧ мл҃(с)ть мєжи ни́ми заkви(т)нєт^ѕ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 928);

(*який подобається, гарний*) приємний: Сла́докъ нравъ: Ми́лы(й) обы́ча(и) (1627 *ЛБ* 115); Єдна́къ з тоє соло́дкоє ро́зности цнѡ́тъ вдѧчнаѧ ѡздо́ба, и позо́ръ ми́лый повстава́єтъ (Київ, 1628 *Лим.* 7 ненум.).

7. (*приємний Богові, гідний заступництва Бога*) угодний: ко(л)ко мили были бг҃у. изр҃льстии людиє. их жє по соухоу сквозѣ морє провєлъ. манноу с нб҃си послалъ (1489 *Чет.* 303); мы ѡбачи(в)ши и(х) и(ж) тѡ(т) ѡц҃ь стєфа(н)... и з ы(н)шими дѡбрыми лю(д)ми... дѡбрѡє рѣчи жадаю(т) кѡтѡраѧ є(ст) напрє(д) гꙋ҃ бг҃ꙋ кꙋ чти и хвалѣ мила и гѡ(д)на... бл҃г(с)влає(м) ихъ... з мѡци дх҃внѡє нашє́й (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); розмєчѣмо тоую злоу́ю пєрєгоро́дꙋ... // абысмо сѧ могли зно́вꙋ ста́ти пожа(д)ли́быми (!) и ми́лыми бг҃ꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 61–62); Ото ма́єтє в^ѕко́ротцє з^ѕ Ста́рогѡ за́кона при́клады, ꙗ́къ є́сть звыча́йнаѧ лю́дєм^ѕ, и Бг҃ꙋ́ ми́лаѧ рє́чь на(д) ꙋмє́рлыми пла́кати (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 12); Таковꙋ́ю тєды и тєпє́рєшнюю Кни́гꙋ розꙋмѣ́й быт(и). ст҃обли́вы(и) и навѣрнѣ́йшїй сн҃ꙋ Софро́нїє, абовѣ́мъ зна(и)дєш^ѕ в нє́й цно́ты ст҃ыхъ мꙋжє́й, кото́рїи на́шєгѡ вѣ́кꙋ кви́тнꙋли... кото́рыи впра́вдѣ, а́ч^ѕ вси Бг҃ꙋ приє́мны вє́лцє, и ми́лыи сꙋ́тъ (Київ, 1628 *Лим.* 7 ненум.).

8. Бажаний, очікуваний; жаданий: Жєла́ємый: Люби́мый, пожада́нный, ми́лый (1627 *ЛБ* 36); чи(м) бысмы всѣ мл҃(с)ти хв҃ы и пожадано(г) мило(г) покоꙗ такъ в су(м)нє(н)ꙗ(х) свои(х), ꙗко и в^ѕ ст҃о(и) блгочєстиво(и) вѣри нашо(и) доступити мо(г)ли, чого и собѣ и побо(ж)ности вшо҃(и) вѣ(р)но сприꙗємъ (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); Нащо ѡ(т)повѣда́ютъ: и́жъ тотъ виногра́дъ Навꙋѳє́ѡвъ ба́рзо былъ

ми́лый и коха́ный Ієзаве́лѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941);

(*відповідний уподобанням, смакам*) бажаний: бл҃гопріѧ(т)ный, до принатѧ ла́цный, и тыжъ вдѧ́чный, ми́лый (1596 *ЛЗ* 30); Ѡ то(м) нехáй ѡ(т)повѣ́дить запи́таный Николáй ꙗ́къ емꙋ ми́ла пра́вда, а не оупо́ро(м) анѣ сва́ро(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 288); Бл҃гопрїа́тный: До принатѧ ла́цный, и тыж҄ вдѧ́чны(и), милы(и) (1596 *ЛБ* 9); Ада́мъ... //... Ми́лый Покой розорва́лъ з҄ Бм҃ъ и згодꙋ. А гнѣ́въ з҄єдналъ и вра́ждꙋ Лю(д)скомꙋ ро́дꙋ (Київ, 1630 *Имнол.* 3 зв.).

9. (*у формулі звертання*) милий: милыи нашь г(с)не добрыи. многи(х) благи(х) испо(л)ненъ (1489 *Чет.* 241 зв.); Велможный княже, господыне и брате мой милый кꙋ мнѣ ласкаве сприѧзливый (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); Хрестіане мои милыи! Туй дознаваеме, де Христосъ мовитъ у евангеліи за пустъ (XVI ст. *НЄ* 13); А тꙋ(т) юже чите(л)нику милы(и) по до(в)гой нити клꙋбька бꙋде(м) доходити (1582 *Кр.Стр.* 77); Мои милые пановє мещане льво(в)скиє што бых мѣлъ до вм҃ писа(т) тєды ꙋстнє чєре(з) того посла(н)ца вм҃ ꙋсказує (Дубно, 1599 *ЛСБ* 327); Jużesz sie ne żury miły báteńku Budesz ty żyty z swoiu Popádeńku (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); О щасли́вистє: Ро́дичѡвє ми́ли, Жєстє в҄ такꙋ́ю войнꙋ вы́правили; С котрои лꙋ́пы вѣ́чныє похо́датъ: И свѣ́тъ ѡздо́ба(т) (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Ми́лый сн҃ꙋ чомꙋ оуже не ѡпла́киваешъ бра́та своегѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 24 зв.);

(*постійний епітет у звертанні до Бога*) милий: и ст҃аѧ варвара р(ч)е ѡц҃ю своемоу. ѻч҃е мои милыи драгии. потєрпи ми мало. доколє помолюсѧ г(с)ви моемꙋ (1489 *Чет.* 87); Дай милий Боже, абы Твоѧ Милость здоров, щастен был на многии лета, чого ꙗ Твоей Милости верным а правым серцем зычꙋ (Вільна, 1547 *AS* IV, 527); О, милый, Боже! Изали то не явное заслѣпене людское? (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117);

ірон. (*у формулі звертання*) милий: ѡ ꙗ́ко (ж) то ми́лые непевные послѡ́ве вели́каѧ и бе(з)пе́чнаѧ бе(з)доу́шность ва́ша (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 46); Если бысь ся тежъ церковь прехвалялъ, Росіянине милый, прыписуючы се только Востокови, а Рымскую отъ того отпыхаючы, послухай же што́ Генадей патріарха Царгородскій, мовитъ въ тые слова (Вільна, 1608 *Гарм.* 186); Ми́лый попѣжꙋ правда и(ж) шꙋми́шъ а бѫлєшъ проти(в) гꙋ бгꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 153).

Пор. **МИЛШИЙ.**

МИЛѢЙ *присл. в. ст.* **1.** (*більш щиро*) миліше: Боѧчисѧ сыно́вскѡ тебе́... хто над него присто́йнѣй прилѣ́жнѣй и милѣ́й Тебе любилъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 12).

2. (*більш охоче*) миліше: вынамнѣ(и) але жебы жи́во(т) бе(з)пе́чны(и) и споко(и)ны(и) мл҃(с)тю справовали, то(и) свѣ́(т) сле(з) и оу́тратенѧ глꙋбо́ко(ст) веселѣ(и) и милѣ(и) жеґлова́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.).

Пор. **МИЛЕ.**

МИЛЯ, МИЛА *ж.* (*міра довжини*) миля: А дядя нашъ, Александръ, король его милость, далъ имъ волность на листе его милости, у двухъ миляхъ отъ мѣста тамошнего Володимерскаго дерево на будовле и на дрова брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29); Тоє

всєє ро(з)ницы промєжкꙋ Корꙋны и вєликого кнꙗ(з)ства ꙋ ты(х) мєстцахъ инъдє(и) на полъмили а инъдє на милю а инъдє на вє(р) ствꙋ (1546 *ОГ* 10 зв.); а жона дє(и) его такъжє в ы(н)шо(м) имєнью на подо(л)ю ꙋ ко(л)кона(д)ца(т) милахъ ѡ(т)то(л) была (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); при то(м) и то повѣдили ижє за тими знаками и ꙋрочищами на милю є(ст) вꙋлни(и) врꙋбъ монастырови в лѣса(х) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); ла́цно бы(ти) можєть зє́млѧ розмѣрєна на милѣ на сто́анїѧ, и на сажє́нѣ, а(л)бо сто́пнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44); кгды той Vпатій... до Острога поѣхалъ былъ... въ трохъ миляхъ отвернути мусилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1144); а од села до села о пулчверти мили, о пулмили перехожаючис, убогих людей,... темежили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ IV, 350); **милѧ астрономскаа** — (*міра довжини, що становила понад 1500 м*) поприще: По́прище: Ми́лѧ, замыка́єтсѧ, а кро́кѡвъ; або о́смь ста́дій,... по и́нѣ(х) ми́лѧ астроно́мскаа, кро́кѡ(в) д҃ (1627 *ЛБ* 88); **миля полская** — (*міра, що становила 7496 м*) миля польська: По́прищє: ми́лѧ замыка́єтсѧ, а҃ кро́кѡвъ або о́смь ста́дій, ста́нов, го́нѡ(в), а҃ връ́ста, пѧтаа ча́сть ми́лѣ по́лскои (1627 *ЛБ* 88).

МИЛѦ *див.* **МИЛЯ.**

МИМО[1], МЫМО *присл.* **1.** (*минаючи, обминаючи*) мимо: ѡбєстьки ꙗко ѡ(т) воза такъ и ѡ(т) пєшого чл҃вка хто приєдє(ть) а при(и)дєть до мєста або мимо єдєть и идєть по грошꙋ (1552 *ООвр.З.* 103); Хто збожъє ꙗкоє жъ кольвєкъ мимо вєзєть ѡтъ воза по в҃ гроши (Житомир, 1552 *ОЖЗ* 123 зв.).

2. (*недалеко, поблизу*) мимо: И мимо ишоль і҃с. и оуздрѣль чл҃ка. Которыи то быль слѣпь зродоу (1556–1561 *ПЄ* 384); Хто йдешъ мимо, стань годину. Прочитай сюю новину (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98); Слава бо и зла́то, яко тѣнь. Мимо ходить и любящих сию в па́губу приводить (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); и кто бꙋдєть мымо иды҃ попри црковь твою задивовавшисѧ, бѫдєть сѧ звѣдоваль, чомꙋ такь гь҃ бь҃ оучиниль (I пол. XVII ст. *УЄ* № 29519, 204); На то́тъ ча́съ нѣ́которыи Христіа́нє ми́мо идꙋчи́... поима́ли // єго́ ꙗ(к) забо́йцꙋ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 26–27); Єсть оу мє́нє мѣ́сцє и станє(м) на(д) ѡпо́кою и азъ ми́мо идꙋ, и закрыю тѧ в дѣрѣ // ѡпокы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165–165 зв.).

3. (*проминаючи, зникаючи*) мимо: вжє бо сокира при корєни дрѣва лєжить. так жє лѣта наша прихода(т). и житьє нашє соуєтноє мимо идє(т) (1489 *Чет.* 281 зв.); Чого павєл ап҃(с)лъ посвє(д)чаючы написалъ, староє мимо, пошло, а ото всє сѧ стало ново (Острог, 1587 *См.Кл.* 17); алє ꙗкь ва(с) ти́мы ча́сы за́смоу́чєно. та́к҄жє бѫ́дєтє възвє́личєни... єго сты҃(м) тридн҃євьны(м) въ́скр(с҃)нїє(м). чємоу ж мы соу́по(л)на вѣри(м). бо нб҃о́ и зємлѧ ми́мо идє(т). а сло́вєса єго сто҃и мл(с҃)ти ни́ꙗкь нє прими́нѫ(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 16 зв.); а и́жъ на(м) при́стои(т) пєрєйти ѡ(т) тꙋто́шнаго па́ньства, ста́раимосѧ жъ вы́мѣнати за цно́ты та́м҄то́є кролє́вство, кото́роє са́мо єдино ты(л)ко є́сть нєсмєр҄тєлноє и нєѡ(т)мѣн҄ноє. А и(н)шїє всѣ рє́чи тєкоу́ть, и ми́мо бѣжа́тъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Нб҃о и зємлѧ мимо по́йдєть, а сло́ва мои нє пєрє́йдꙋт҄. И присто́йнє, Сло́во Бж҃їє, на(д) Нб҃са є(ст) моцнѣ́шє(є), Гдыжъ

Нбо, скꙋтокъ є́сть сло́ва (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.); Прихо́ди(т) бо днь гнь; нєсподѣва́нни годи́ни и днѧ, во́н же Нбса съ // шꙋмомъ ми́мо пойдꙋть, и стихіи ѡгнє́мъ съжига́ємыми(и), разѡра́тъсѧ, зємла́ бовѣмъ и всє ѧжє на нє́й; ѡгнє(м) згори́ть (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.–131).

МИМО² *прийм.* **I.** (із род.) **1.** (*виражає просторові відношення*) (*вказує на об'єкт, який хто-, що-небудь минає*) мимо, повз: стыи апс(л)ъ иванъ. просторонο мимо всѣ(х) идє(т). англи бо зрать и молчать (1489 *Чет.* 43); А тыи которыи мимо нєго ишли насмѣвали(с) ємоу. покываючи главами // своими (1556–1561 *ПЄ* 193 зв.–194); а к(д)ыжь ю(ж) ѡного плота нє стало ѡколо того винограда... почали ты(ж) того ча(с)у ходачи мимо нєго псовати єго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 165); Ѡ Сіри́нахъ ты́жъ ба́снь є́сть тaка́а,... которы́хъ нєвѣстъ повѣда́ютъ бы́ти го́лосꙋ вда́чного ба́рзо. кото́рыє то на вы́спѣ сидачи́, ми́мо нихъ жакглю́ючихъ, роско́шнымъ спѣва́ньємъ сво́имъ до сєбє завєрта́ютъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Дша абовѣмъ грѣхо́ви пови(н)наа є́сть, ıа́къ на горѣ лѣ́съ вєли́кїй, а́лбо вʹ рѣцѣ трсти́ны, а́лбо гꙋсто́є тє́рнʹє вʹ пꙋ́щи: ми́мо кото́рыхʹ идꙋ́чїи,... с трꙋ́дностю матє́рїю тꙋ́ю ѡ(д)кида́ти мꙋ́сатъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 63); который малжонокъ перед козаками... уходил зъ здоровъем из сынами своими двема,... также и з выростком одным мимо села Белополе болотами (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 262).

2. (*виражає об'єктні відношення*): **а)** (*вказує на об'єкт у додаток до того, про який ідеться*) крім: Мимо хо(д)счы(з)ны у ты(х) жє по(д)даны(х) панє(и) протє(с)туючого ѡ(д) возо(в) ста два(д)цати по золо(т)ы(х) по(л)трєтѧ ѡ(д) ко(ж)дого взя(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194);

б) (*вказує на виділення об'єкта з ряду однотипних*) крім, за винятком: а так кназь Василєй... того сѧ выстєрєгал, абых ıа своєє половицы имѣнѧ..., што ıа маю в отдѣлє ѡт брата моєго... кому нє продал, мимо Єго Милости (Задиби, 1536 *AS* IV, 50); На то(м) жє со(и)мє были про(з)бы ѡ(т) стано(в) рыцє(р)ства нш҃є(го) абы жидо(м) мимо хрєстıа(н) поборо(в) и мы(т) в мєстє(х) нш҃ихъ вєликого кнıа(з)ства солодовє(н) броваро(в) Арє(н)довано нє было (1566 *ВЛС* 24 зв.);

в) (*вказує на об'єкт, усупереч якому що-небудь відбувається*) не зважаючи (на): Мимо пра́ва святыи людьских наследують и слова божего ни ма́ло пріємлють, славы бо и чести на земли шукають (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); И онъ тежъ то безъ жадныхъ доводовъ баетъ,... о послушенство ся прощетъ и, якъ можетъ, непослушностью, мимо права и ухвалы соборовыи, оное неслушне Римскому натягаючи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 723); За которое недопущене розгнѣваный цесаръ синодъ собралъ и Фотіа зъ церкви вигналъ: якобы блаженый Ігнатій, мимо права... зъ столицы архиерейской былъ скиненъ (Там само, 728).

II. (зі знах.) **1.** (*виражає просторові відношення*) (*вказує на об'єкт, який хто-, що-небудь минає*) мимо, повз: Бꙋ́рѧ была вєли́каѧ ишла ми́мо ѡ́строгъ ѡ(т) жасла́влѧ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); и принєволили нѣякого которыи тоуды шоль мимо нѣ, симона кириниєискаго... абы понєсь кр(с)ть єго (1556–1561 *ПЄ* 193); И всє(д)ши на конѧ

на граници… єха(л) по ты(х) знако(х) з дєсны рєки взѧ(в)ши… мимо ла(в)ро(в) дво(р) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); єха(л) слꙋга и приєтє(л) мо(и)… ѡ потрєба(х) свои(х) мимо до(мъ) пн҃а Сє(р)ховє(ц)ко(г) го(с)ти(н)цє(мъ) звы(к)лы(мъ) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14); наꙋчи́сѧ и ты душє моѧ; ѡ(т) прєстои Дв҃и Мр҃їи ма́тєри Гн҃ѣ, в' пошанова́ню мѣти… Кр҃(с)тъ Гн҃ь ꙗкѡ ѡна́ з вєли́кою чєстю, и(ш)ла ми́мо Кр(с)тъ Сн҃а свóєгѡ наймилшогѡ; и поклони́ласѧ ни́зко прєд' ни́мъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96).

2. (*виражає об'єктні відношення*): **а)** (*вказує на об'єкт у додаток до того, про який ідеться*) крім: А єсли жє бы таѧ юрковаꙗ схотѣла продати кому и(н)шомꙋ тоє имѣнꙗ мимо ꙋнꙋчата свои тєды бли(ж)ши(и) бꙋдєть то(и) сє(м)ко (Львів, 1585 *Юр.* 8 зв.); ѡтє(ц) Болоба(н)… пєвнє и помочы ѡ(т) всѣхъ мѣти бꙋдє(т), кгды(ж) то многими способы в часє(х) тєпєрєшни(х) цє(р)кви божо(и) заслꙋжи(л) и завшє го(д)нє(и) мимо ины(х) заслꙋговати и ратꙋ(н)ко(м)… ѡно(и) быти можє(т) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.);

б) (*вказує на об'єкт, усупереч якому щось відбувається*) незважаючи (на): А по сéмомъ собóрѣ. // в сто лѣ́тъ над' оуфалꙋ… всѣ́хъ… сєд'ми всєлéнскихъ собóровъ фóрмосъ папéжь в ри́мѣ с помóчники свои́ми смѣ́лъ є́рєсь поги́бєли нóво вы́нєсти ми́мо положóнꙋю. анаѳéмꙋ ѡ(т) ст҃ыхъ ѡ(т҃)цъ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 132–132 зв.); Вряд тутошный… мимо право посполитое, учинили декрет нам против неи, абы ся она отприсягла (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 411); А Николáй, и єго товáриство в' таковꙋ́ю правáгꙋ послѝзнꙋлисѧ, жє и фѣкгꙋ́рами гїѡмєтри́цкими зємлємѣ́рными, скри́тоє и вышбражéню нє по(д)лéглоє прєистóтного Бо(з)ства гóрдє дмéтьсѧ ѡказáти ми́мо и на(д) пи́смо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211); Тую повѣсть патріаршую, мимо вшелякую слушность, отступникъ въ подейзрѣнье подаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1091); пн҃овє Тишовє… того кгру(н)ту нєправнє и кгва(л)товнє заживаючи,… ѡныє попустошили и мимо заруку вырубали (Горошки, 1643 *ДМВН* 222);

г) (*вказує на об'єкт, який обминають, не беруть до уваги*) поза: И который мещанинъ замретъ, вы тыхъ спадковъ, мимо жону, дети и близкихъ, къ своимъ рукамъ брати не маете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/I, 33); Тєжъ котораꙗ бы дє(в)ка бє(з) воли ѡ(т)цо(в)скоє и ма(т)чиноє шла заму(ж) таковаꙗ ѡ(т)падываєть ѡ(т) посагꙋ… а єсли бы ѡдна ꙋ вотца бы(ла) тогды ѡ(т)чи(з)на на бли(з)кихъ спадываєть мимо таковꙋю до(ч)кꙋ (1566 *ВЛС* 63); Тобѣ… гєдиѡну болобану… мимо су(д) нашъ дхо(в)ны(и) до ино(г) суду вдаючисѧ… нш҃и справы до свѣцъко(г) суду выводи(ш) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255); штó сѧ дѣє(т) мимо вѣ́домость и вóлность нáшу и всѧ́кꙋю слꙋшность (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 17); **мимо себе пускати** *див.* **ПУСКАТИ; мимо себе (сѧ) пущати** *див.* **ПУЩАТИ.**

3. (*виражає причинові відношення*) (*вказує на об'єкт, у зв'язку з яким щось відбувається*) через: абовемъ тутъ о тое идетъ, ижъ княжна Черторыская, мимо княжну Збаражскую, живую жону, жоною его быти не могла (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 173).

МИМОИЗДОМЪ *присл.* (*проїжджаючи мимо*) проїздом: прєто хочємо то по

ва(с) мѣти, хто бы єноко(л)вє(к) по датє сєго ѹнѣвєрсалѹ ѡ(т) на(с) мєщано(м) даного важи(л)сє на(д) слу́шно(ст) и звича(и) бѹдѹчи виси(л)кою и мимоиздо(м) прикрос(т) чини(т)и,... и до шкоди ѹбоги(х) люде(и)... приводити,... таковы(и)... на го(р)лє кара(н) бѹдє(т) (Ірклиїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

МИМОПЛИНУТИ *дієсл. недок.* (*минати щось*) пропливати: pra(e)terfluo, мимоплину (1642 *ЛС* 328).

МИМОТЕКУЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*тимчасовий, недовговічний*) минущий: Потре́ба то вѣдати; вса́комѹ хр҃(с)тїанинѹ правовѣрномѹ, ꙗкѡ па́ма(т) жизни бѹдѹщє(г) вѣкѹ єстъ разсѹжде́нїємъ: и позна́нїємъ всѣхъ ре́чїи доча́сны(х) и сказитєлны(х) тыи всѣ тѣнь мимотєкѹщаа проти́вѹ вѣч(н) (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.).

МИМОХОДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (*проходити мимо*) минати: Мимоходꙗчи роугалис ємѹ. поківаючі головамі своимі. а рєкучі... спсис҄ самь єстлі єс҄ сн҃ъ бж҃їй (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53).

2. (*бути тимчасовим, недовговічним*) проминати: дьꙗво(л) прадєда нашєго изради(л) и породоу раискоую адамоу замъкноулъ. и потомъ лица нашєго ѡсужєньє (с)тало. гдѣ (ж) ништо нє єсть твєрдо ка(к) стѣнь твєрдо мимоходить (1489 *Чет.* 255 зв.).

МИМОХОДНЫЙ *прикм.* (*тимчасовий, недовговічний*) минущий: Берѣ́мо єщє прикла(д), и з҄ С҃тыхъ Постнико(в)... ꙗко всѝ ма́рности того́ свѣ́та, и мимохо(д)ныи роско́ши вознєнавидѣ(в)ши: прїѧ́ли на сєбє... кр҃(с)тъ оубо(з)ства (поч. XVII ст. *Пчела* 61 зв.).

МИМОХОДОМЪ *присл.* (*не зосереджуючись, між іншим*) мимохідь: Алє вѣ́даю повѣда́єшъ жє ти сн҃а и дх҃а ст҃го мимо́хо́до(м) вкоро(т)цє впоманоулъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142).

МИМОХОДЪ *прикм. у рол. ім., ч.* (*людина, яка йде куди-небудь повз когось, щось*) прохожий: мы мети хочемо и сурове росказуемо, абы они зъ... дитками своими... где-бы колвекъ онъ перемешкивалъ, одъ вшелякихъ наездовъ..., ночлеговъ, мимоходовъ, переходовъ завше волный зоставалъ (Київ, 1648 *Тр.ЧАК* 144).

МИМОХОДЯЩИЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **мимоходачий**: а в домѹ своє(м) поставлашє .г҃. трапєзы. єдинѹ оубогимъ. а дроугоую соусѣдомъ и сєрдоболꙗмъ. а трєтюю страннымъ и мимоходꙗщи(м) (1489 *Чет.* 95 зв.).

МИМОХОДАЧИЙ, МИМОХОДАЧЇЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.,* (*людина, яка йде повз когось, щось*) прохожий: Цвѣтниковъ позре́н҃є... кото́роє то по́зре́н҃є, вса́когѡ рожа́ю цвѣтѡв҄ ми́лаа ро́зно(ст) справѹ́єть поглада́ючи(х) на сєбє,... и мимохода́чихъ задєржива́ючи,... або́вѣмъ подоба́єтса ѡ҆́чѡмъ (Київ, 1628 *ЛИМ* 6 ненум.); Зна́ти жє єи нє заста(л) на та́(н)ци ани ока(з)у́ючиса, и выглада́ючи на мимоходачїи (1645 *УЄ* № 32, 310 зв.).

Див. ще **МИМОХОДЯЩИЙ.**

МИМОХОДАЧЇЙ *див.* **МИМОХОДАЧИЙ.**

МИМОШЕДШИЙ, МИМОШЕДШЇЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*який минув, пройшов*) минулий: Вы(з)наю ꙗ злы(и) ра́бъ тво(и). ꙗ́кѡ съгрѣши́лємъ прєдъ тобо́ю,... В

мимωшє(д)шємъ вре́мєни, И вˢ настоа́щомъ бре́мєни (Чернігів, 1646 *Перло* 20);

(*який жив раніше, колись*) минулий: Ѡ томъ; повѣдѣлъ ва́мъ; сꙋатꙋ мимошє(д)шагω рώда чл҃вѣчєскагω (Там само, 123).

2. (*тимчасовий, недовговічний*) минущий: А при то́мъ и па́мать начнє́тъ приводи́ти мимошє(д)шїй ро́скоши тогώ свѣта; и бωга́тєства доуши мꙋчи́мои (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

МИМОШЕДШІЙ *див.* **МИМОШЕДШИЙ.**

МИНАТИ, МІНАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*просуваючись уперед, залишати щось позаду*) минати: шєстаа комага... поплынула Буго(м) вни(з), минаючи // тыє па(т) кома(г) Ко(н)чиловы(х) (1566 Володимир, *ТУ* 115–116); мы до рє(ч)ки по тоє є(з)дили, минаючи збо(ж)я єго м(л) (Київщина, 1600 *ККПС* 142);

(*проходити, проїжджати повз*) минати: по(д)нє(с)са, и подви(с)ши(л)са кєли(х) оупа(д)коу моє́го, и хто́ ꙋ́личи(т); всѣ приходя́чїє и мїна́ючїє пꙋтє(м) покива́ю(т) голова́ми и по(з)виздꙋ́ю(т) го́лосами (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); Єдино́го тєды дна мина́ючи тамътꙋды єдєнъ Ара́нинъ, идꙋчи́ до дому сво́єго,... оустрѣ́милъ Пр(с)тꙋю Бцꙋ вˢ колѣ́но (Київ, бл. 1616 *О обр.* 27); И прозво́ли(ли) бра́тьа намо́вы єгω. А кгды мина́ли Мадїани́товѣ кꙋпцы и вытагнꙋвши з ро́вꙋ то́ргъ оучини́ли и за л҃. єгω сре́брєни(к) про́дали (серед. XVII ст. *Хрон.* 61);

(що) (*проходити, протікати недалеко від чого-небудь*) минати: котораа пꙋща Задыбскаа идєт // къ мѣстꙋ кназа Васила..., ковлю и минаючи далєй мѣсто и замок, тꙋю пꙋщꙋ єсмо роздѣлили (Ковель, 1538 *AS* IV, 167–168); а минаючи сєлищє таꙗ рє(ч)ка... впала в рє(ч)ку ꙋвєтицкую (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); Мєл(х) Бара(н) знову пєрєдо (м)ною заводи(л) свою границу,... и поєха(л)... долиною, врочищо(м) Пєрєто(ц)кою часчє(м), минаю(чи) нєдалєко ускоє сєло Коцо(в)скоє (Житомирщина, 1596 *ККПС* 62);

(кого, що і без додатка) (*обходити, об'їжджати*) обминати: Повєдилъ староста ижъ... воєвода києвъски(и) пꙋстилъ корованъ ωны(и) стороною ωтъ дороги звыклоє києва чєрє(з) полє минаючи канєвъ (1552 *ОКан.З.* 23); Татаровє вѣдаючи ω сторожи єго,... ωни дєй минаючи тꙋю сторожꙋ, здали са кꙋ Днєпрꙋ мимо Лєбєдина вєликими шлахами на пороги чєрєз рєкꙋ Рось пєрєшли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); Ви́дачи тѵ́раннъ, жє са зˢ нєго́ насмѣали: Кгды́ го три Крωлє́вє, сторо́ною мина́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); *Образно*: Минаючы ꙋни(т)скꙋю бєзоднꙋю ꙗмꙋ єсли мило Спсєнїє, абы(с) нє лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Ти́лˢко са сами́ да Хр(с)то́мъ до Нба поспѣша́ймω, А сатанꙋ зра(д)ли́вогω; з грѣха́ми єгώ мина́ймω (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.); В покоръных пастырєх Христос пробываєт, алє горъдєливых далєчє минаєт (к. XVI ст. *Укр.п.* 78).

2. (кого) (*не приділяти кому-небудь уваги, нехтувати кимсь*) уникати, цуратися: а к(д)ы (ж) є(ст) бра(т)ство такїи жє члоно(к) ꙗко и ты и єди(н) є(ст) оу ха҃, тєды нє має(м) минати єго видачи нємоцного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 196 зв.); и ты(ж) бра́тїа... ко́торыи по́ до́рога(х) лєжа(т) смє́рˢда́чи гно́є(м)... и ты(х) нє минай-

мо... ѡны вѐликїи тръпливости въ болєстѧ(х) свои(х) мáж(т) (Чолгани, 1603 *УЄ* 78, 51);

(кого, що) (*не зачіпати, не впливати на кого-небудь*) обминати: Всѣ бо отщепенъства в тобѣ гнѣздо мають, и всякии блýды тебе не минáють (к. XVI ст. *Укр.п.* 83); А гды́ ю́жъ антíхристъ ѡпанȣ́єтъ оувєсь свѣтъ сє́й,... тогда нє минє́тъ жáдноu дȣшѣ чл҃вчєскѡи... //... роскáжє вєстí на поклóнъ свóй антíхристовъ (Чернігів, 1646 *Перло* 139–139 зв.);

(кого) (*не зачіпати, обходити кого-небудь*) минати: Здалóсѧ ми тє́жъ єщє ѡ тóмъ припомнѣ́ти, На ѩкóмъ Бг҃ зєзвóлилъ прєложоны(м) мѣ́ти Мѣсцȣ: тєбє ѡ Ѿ(т)чє, цнѡ(т) высоколє́тныхъ, Которого ѡблѡ́ки прєчъ минáю(т) лє́стны(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15);

(що) (*залишати поза увагою — пропускати*) минати: Первый тогда роздѣл о отступлению греков и Руси от костела латинскаго, хотя видитъ наипотребнѣйший отповѣдию выправитися, иж не есть так, а я его минаю — чем и для чего, коротко разумѣйте! (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); а к томȣ мнóгѡ и́ныхъ фамѣлíй минáю: с тогѡ дóмȣ вишє(д)шихъ, тíлко до самóгѡ пристȣ́пȣю Витúнєса (Чернігів, 1646 *Перло* 4 ненум.);

(кого, що і без додатка) (*уникати чого-небудь, навмисне ухилятися від чого-небудь*) обминати: Ȣчи́тєлєвє костє́ла ри́мъского,... мнóгїє та(к) сло(в)нє с кáза(л)ницъ костє(л)ныхъ, ѩко и пúсмо(м)... з вє́ли́кою пи(л)ностю,... минáючи свои(х), котóрыє ѡ(т) костє́ла... ѡ(т)стȣпи́ли... вáши(х) патрїа(р)ховъ кгрєцки(х)... прє(д) очúма вáшими ѩвнє тóпчȣ(т) ногáми (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); естъ, што геретыкове охиляютъ, албо минаютъ, ижъ не сутъ такъ слѣпы, жебы не видѣли, же то на папежа не можетъ быти ни // якимъ кгвалтомъ натягано (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 154–155); Чужая то слáва и бога минает, Западная церков, иже отступаєт Свѣтлости божей и єго дороги (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Чи годилося тобе, милосникови правды, яко ся (имъ) минуешъ, такъ великие и поважные слова минати (Вільна, 1599 *Ант.* 737); А вшакъ же, абысь не розумѣлъ собѣ за выграную мѣти ты, который ведле свѣта того звыкъ набольше уважати старіе приклады минаючи, спыталъ бымъ тя (1603 *Пит.* 26); тогда дух святый костела... исправляти перестал, и бо юже костел,... минувши все другие науки, от духа святаго реченные и обложенные, но на самого владичествующаго духа святого хулу нанес (1608–1609 *Виш.Зач.* 222);

(що) (*запобігати чому-небудь*) уникати (чого): Прє́то ѡ си(х) на ко(ж)ды(и) часъ ро(з)мышлѧ(и) и въ вѣки нє согрѣши́ши, а за тúмъ минє́шъ стрáшноє: А дóйдєшъ рáдостногѡ покóѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.).

3. (*проходити, завершуватися, минатися*) минати: Шесть ѡт лѣт минает, а их чуда слáвны и до судного дьня будуть свѣту явны (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); а прє(д)сѧ его бг҃ъ нє каралъ, // áлє... прє(з) сóнъ. и чєрє(з) пр(о)рка оупоминáлъ єго. áлє понєвáжъ жа(д)ными сты(х) рє́чїй нє полѣпша(л)сѧ, то(ж) ю́жъ допȣсти(л) на нє́го кáрность. нє за то сѧ мстачи що ю́жъ миноу́ло. áлє... при́шлоую єгó злóсть загамóввȣючи (Острог, 1607 *Лѣк.* 23–24); Ѩкъ єди(н) з учи́тєлєй... мóвитъ, заснȣли въ пожадли́востєхъ своúхъ, рóскоши

и́хъ зан"ри́ли, мина́єтъ со́нъ то́тъ, мина́єтъ животъ то́тъ и ничо́гѡ нє знашли въ р"ка(х) своих҃ жє ничо́го нє положи́ли въ Р"цѣ Хвой (Київ, 1632 *МІКСВ* 288); Ѡто оужє часъ мина́єт҃ а живо́т҃ наш҃ до конца́ сѧ приближа́єть, и смє́рть прист"пає́т҃ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 668);

(*безповоротно втрачатися*) пропадати: Що́жъ тєды́ аза́ли тѧ оуво́дѧтъ потѣхи и ско́ро минаючїє ма́єтности з҃ ѡздо́бностю свѣта того́ (Дермань, 1605 *Мел.* 41).

4. (*переставати мучити, тривожити кого-небудь; припинятися*) проходити: Та(к) жє... чо(р)нобы(л) оувари // оу водѣ и пити даваи и прикладай до поупа. то минає(т) болє(ст) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10); Та(к)жє ко(г) ѥаица бола(т) то кро(п) вари и пїи то минає(т) (Там само, 12); бо то́є сѧ сло́во то́лко до осо́бы мо́витъ, а хоро́ба нє є́стъ осо́бою... хоро́ба... за(с) мина́є(т), а нє вхо́дитъ а́бѡ выхо́дитъ, а́лє з҃вн"тра ма́є(т) причи́н", а нє з҃ надво́рѧ в҃хо́дитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

5. (*нашвидку в думках прочитувати що-небудь*) пробігати: Не мина(и) скорого(н)цє(м), ѥако п"стоє коло вѣтръноє ѡчима пробѣгаючи о(т) мѣста // на мѣсто в҃перє(д) писан(н)ого (1599–1600 *Виш.Кн.* 202–203 зв.).

Див. ще **МИНУТИ, МИЯТИ.**

МИНАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*обминати одне одного, рухаючись назустріч*) розминатися: И та́къ пре́зъ всю зе́млю напроти(в) се́бє ид"тъ и мина́ют҃сѧ [води], ѥа́ко и(м) прохо́ды оучини(в) прм(д)рїй тво́рєцъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.).

2. (*безповоротно втрачатися*) пропадати: Всє щоко́лвє(к) є́ст҃, ничъ нє є(ст), кгды(ж) сѧ мина́є(т): И бы ѥака́а ро́скошъ. с҃ часо́м оустава́єтъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2).

◊ **з правдою минатисѧ** *див.* **ПРАВДА.**

МИНАЮЧИЙ *дієприкм.* **1.** *У ролі прикм.* (*якому притаманна недовговічність*) минущий: такъ дш҃а на́ша єсли прє(з) малый ча́съ до бо(з)ски(х) рєчїй зно́си(т)сѧ, зара(з) своєю тѧгото́ю до ты(х) // зе́мны(х) и мина́ючи(х) ре́чїй спа́д"єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224 зв.–225).

2. *У ролі ім., ч.* Смертний, -ого: кни́жка до мина́ючихъ мо́витъ. Почто но́выхъ вєщєй вѣдѣти жєла́єтє, но́воу ве́щъ мєнє имѣѧ прєзира́єтє. Ѡ(т)вѣтъ к ри́млѧнѡ(м), правосла́вны(х), содєржа́щє, ижє єгда пре́ждє вѣроу цѣлоу имѧ́щє (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 1 зв.).

МИНЕА *див.* **МИНЕЯ.**

МИНЕРВА *ж.* (*богиня мудрості, мистецтва, військової справи*) Мінерва: а при то́й за́сь сла́вѣ ѡбокъ ста́н"лъ Г"фєцъ оушикованыи... оныи твои цнѡ́ты, онаѧ до́ намнѣ́йшого скло́нность, згола на зд"мѣва́ньє мине́рвѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

МИНЕЯ, МЕНЕЯ, МИНЕА, МИНЕѦ, МИНІЯ, МІНЕЯ, МѢНЕЯ *ж.* (*церковно-богослужбова книга, що містить змінні частини загальних богослужінь окремо для кожного класу святих*) мінея: При стєнє цє(р)ковъка р"скаѧ свтого миха(и)ла в нє(и) ѡбра(з) свєтоє прєчистоє... єва(н)гєлиє сєрєбромъ ѡправъноє... минєѧ (1552 *ОКрЗ.* 149); Апостоловъ два. Меней дванадцать (Київ, 1554 *КМПМ* I (дод.) 10); На трєхъ стителє(и) к"пили паперу риз"... минєи писати (1607 Львів

ЛСБ 1044, 4 зв.); па(н) Проко(п) и Стефо(н) Хоми(ч) вынѧли с це(р)ковнои пꙋшки зо(л) ї которыи зара(з) Илкови дали ѡ(т) писанѧ мѣне(и) (Там само, 2); миней дванадъцатъ на десту новыхъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503); Миній на вї м(с)цей днѧй т꙯е кождого днѧ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 28); **мінея (мѣнея) избранная (избраная)** — (*книга, що містить тексти змінних частин богослужінь Господніх, Богородичних церковних свят та свят особливо шанованих святих*) Мінея святкова: мїнею избра(н)ную кѵевского дрꙋкꙋ и ѱалты(р) кѵрїло(в)скую лво(в)ско (!) дрꙋкꙋ: продалемъ (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); Извѣстно да е(ст), иже сію книгꙋ зовемую Мѣнею И(з)бранꙋю купили стадо Хво, мешкаючее у повѣтѣ марамориши, у селѣ Горѣн(ь)[чевѣ] (1645 *Яв.Из.* 16); **минея июневая** — (*книга, що містить змінну частину богослужінь на червень*) Мінея червнева: книги, то есть: треоди две,... шестоденецъ и охтаикъ,... требникъ,... минея июневая, миней на паркамене чотыри (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); **минея сентебровая** — (*книга, що містить змінну частину богослужінь на вересень*) Мінея вереснева: книги, то есть треоди две,... минея сентебровая,... псалтыръ, полуставецъ и уставъ, прелогъ, требникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); **минея (Минеа, мѣнея) мѣсячная (Мѣсячная, мѣсѧчная)** — (*книга, що містить тексти змінних частин богослужінь нерухомих церковних свят за місяцями і днями*) Мінея місячна: такоже и каноны читовали въ Минеахъ Мѣсячныхъ святымъ отцомъ, якъ въ церкви и теперь православной у насъ знайдуется (бл. 1626 *Кир.Н.* 19); На пере(д) видѣли вї минє(и) мѣсѧ(ч)ны(х) ѡхтаиковъ два, прелоги два (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034); книги... мѣнеи мѣсѧ(ч)ные маро(т) и апрыль вкупѣ маи Іюнь ѡсобны(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 29).

МИНЕѦ *див.* **МИНЕЯ.**

МИНИСТРЪ, МИНѢСТРЪ *ч.* (*духовна особа в реформаторів, протестантів*) проповідник: але ѡ́ній пано́ве... гне(т) ми́сль е́го скази́ли. Мовѧчи. ижь... призва́ль... минѣстровь. которіи своею... мл꙯твою кꙋ́шали(с) дѣти́нꙋ ѡздоро́вити. але мѣсто ѡздоро́влѣнѧ на рꙋка(х) скональ (I пол. XVII ст. *УЄ* № 29519, 265); А и(ж) Новокрще(н)цы смѣли пре(з) Чехо́вича и то́ написа́ти... И то́ рко́мо по(д)пе́рли сво́его (ж) мини́стра Гера́зма змышле́нымъ писа́ньемъ Кото́ромꙋ са́м же Ап(с)лъ Па́велъ роспросте́ртисѧ не да́етъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 64); якусь академию в Киселеве,... на заражене людей молодыхъ и хрестианские дети, также фунъдовати, якихсь предикантовъ своихъ и министровъ блюзнирских,... подъ протекъцию свою взявши, тамъ ихъ в той свей блюзнирской академии старшими министрами починивши, уфунъдовалисте (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759); Тогды мини́строве вошли в̕ но́чи во́длꙋгъ звыча́ю своегѡ, и жо́ны и дѣ́ти и́хъ, и все з̕ѣли и спи́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371).

МИНІЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МИНОВАТИ[1] *дієсл. недок.* **1.** (що) (*проходити повз*) минати: Где ж ѡни повеdили, иж мают с Карасином посеред болота, которым болотом повели к одному ѡстровкꙋ, на котором была ѡлха... и ѡттол повели болотом,

минуючи ѡстров цєрковный..., аж до борꙋ (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 354).

2. (що) (*залишати поза увагою*) пропускати: Мелетие... написал... Есть ли же потребное что вѣдати нам в ней написаного, ознаймете нам, а если же зразумѣете быти самохвалное фарасейство, и препирателную лжу, минуйти, — мовит (1608–1609 *Виш.Зач.* 208).

Див. ще. **МИНАТИ, МИНУТИ, МИЯТИ.**

МИНОВАТИ² *див.* **МЕНОВАТИ.**

МИНТУСЪ *ч.* (clupea alosa) Вид оселедця (риби): alausa ми(н)ту(с) рыба (1642 *ЛС* 74).

МИНУВШИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який минув, пройшов*) минулий: Гдѐ бовѣмъ пєрсонáлноє похожéніє С҃то Д҃ха, Ѳєологіцко высловити и ѡ(б)ꙗвити нáмъ рáчи(л), Котóрый ѡ(т) Ѿ҃ца похóди(т), повѣ́дѣлъ, по(д) тєпéрєшни(м) чáсо(м), а нє по(д) минꙋ́вши(м) анѣ по(д) прйшлы(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245).

Див. ще **МИНУТЫЙ.**

Пор. **МИНУЛЫЙ.**

МИНУЛЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який минув, пройшов*) минулий: Князь Михайло, маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу въ мытника Луцкого... съ обѣюхъ мытъ на тые минулые два годы, што прошли отъ Семое Суботы (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); Мы, слꙋги Єго кролєвской Милости... на рокъ, ѡт господарꙗ... зложоный... дєнь свꙗтого Пєтра, свѣта минулого, там до того имєнꙗ Єго Милости господарского, Чернчє-Городка и Манєвич приєхали (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 353); жикгимо(нт)... коро(л) по(л)ски(и)... архима(н)дриту киє(в)скому... иѡсифу) мови(л) намъ... сємє(н) ю(р)єва(ч) го(л)ща(н)ски(и) ѡ томъ што ты єго листи н҃шими поз(в)аными на рочки судовые ѡ громница(х) минулое позва(л) былъ (Вільна, 1555 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 823, 1, 42); Кухаръ... жаловалъ... тымъ обычаємъ... ижъ дей осени прошлое, року минулого шестьдесятъ третьяго, подраны пчелы ихъ зъ бортей на дуброве (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); и тотъ Васко се (!) весны минулое укравъ былъ коня вороного въ Косницахъ и мне былъ продалъ товарыскимъ обычаємъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 214).

2. Колишній, попередній: и повєди(л) тотъ плєщєвъски(и) ижъ пєтръ воєвода волоски(и) минꙋлы(и) на властномъ кгрꙋнтє моємъ... на рєцє Змарагтє постави(л) млинъ (1546 *ОГ* 97 зв.).

Див. ще **МИНУТЫЙ.**

Пор. **МИНУВШИЙ.**

МИНУСЪ *ч.* (*математичний знак*) мінус. ◊ **плюсъ вель минусъ** *див.* **ПЛЮСЪ.**

МИНУТА¹, МЇНУТА *ж.* (*короткий відрізок часу; мить*) хвилина: Стѣ́ны мéшканꙗ єго запы́таныи призна́ли бы жє мїнꙋ́ты оу тогѡ с҃то́гѡ мꙋ́жа нє было, в' котóрꙋю штобыкóлвєк' чини(л), абы любъ Б҃гъ з' ни́мъ, лю́бъ онъ з Б҃гомъ нє розмовлꙗлъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 21 зв.); Нєсѣкóмоє: Бáрзо коро(т)кїи чáсъ котóрого роздѣли́ти нé мóжнѡ, ꙗ́къ минꙋ́та (1627 *ЛБ* 164); **отъ пръшой минуты** — від самого початку: д҃ша х҃ва ѡ(т) пръшой зачатїа миноу́ты была прєбл(с)вéннаꙗ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 268).

МИНУТА[2] *ж.* Копія документа без печатки: Я ей дал дей читати листа господарский, до мужа ее писаный, и минуту з оного листу до рук ее отдал, которого же бы дей до мужа своего слала и положене тое сумы через пана Михаила Дубницкого ему ведати давала (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); а хто (в) которыє на рєєстрє мє(т) а которыє вє(ч)нє(и)шиє ꙋ книги вписыва(т) и дла приклада(н)ꙗ пєчатє(и) и(х) и минута(м) которыє єсли бы(л) наготова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

МИНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) (*пройти, проїхати повз*) минути: будь самъ, або гдебыхъ у которого пана служачи, з нимъ, або гдебыхъ и за посланьемъ пана оного ехалъ теды, предся Луцко минути маю (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335);

(що) (*пройти недалеко від чого-небудь*) минути: ꙋ том також єсми дали и ѡт нас с(вѣ)томꙋ монастирю… ѡттолѣ долꙋ Прꙋтовом брегꙋ против Сꙋханє а пак оттолѣ право оу грьлꙋ Топилѣну гдє минєт чєрєс Троянѡм гдє и вышє писанно єст (Сучава, 1520 *DBB* I, 16); минувши крыницу и старое греблище, ажъ до сеножати и до островъка на болоте, што здавна ку Шостакову кошивано (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475);

(що) (*обійти, об'їхати*) обминути: єхалє(м) до до(мꙋ) сво(и)го и кгды(м) дє(и) єго минꙋ(в) дыбровою та(м) жє в дꙋбровє па(н) ꙗ(н) сє(р)ховє(ц)ки(и) з слꙋга(ми)… зобра(в)ши(с)… почал и(з) рꙋ(ч)ни(ц) стрєлꙗ(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26 зв.); и кгды(м), дє(и), єго [домъ] мину(л) дубровою… па(н) Сє(р)ховє(ц)ки(и) з слугами… хотє(чи) мнє заби(т)… поча(л) и(з) ру(ч)ни(ц) стрєля(т) (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); єсли жє нєѡсторо́жнє мѣ́стца // о́ныи трꙋдны́и минꙋ́ти, забра́вши рꙋка́ми и нога́ми ѡ(т)всю́ль сꙋ́кню жєбы́ са ѡ тє́рна и хворо́стъ нє зава́дила… ꙗ́кожъ о́ко єгѡ́… жєбы́ вдо́лъ нє впа́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 26–27);

(кого, що і без додатка) (*мати можливість переміститися*) пройти: Пєрєшо(д)шоу і҃сви на ѡноую стороноу мора, до оукраинь гадаринˢскыхь. стрѣтилиса с ни(м) два ч҃лкы. которыи мали бѣси. вышо(д)ши зˢ гробовь, вєлˢми лютыи. такь ажь жадˢныи нє могль миноути поутє(м) ты(м) (1556–1561 *ПЄ* 44); тые концы отогнены и приломълены, и знать, же желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гака черезъ одверъки,… ижъ двери коморные пазъ веръхний у въ одверъковъ минули // же двери зъ оныхъ гаковъ праве добре знимано (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316–317); жа́дєнъ нє моглъ и(х) миноу́ти тою доро́гою… а та(м) боу́ра вєли́каа была на́ мори, и(ж) ѡно́нь кора́бль покрыва(л) са волˢна́ми (1645 *УЄ* № 32, 89).

2. (чого і без додатка) (*пройти, проїхати не зупиняючись, не звертаючи уваги; обминути*) минути: прото(ж) бра(т)ꙗ. коли видимъ оубогаго хоуда нє минѣмъ. милостыню ємꙋ даи. а нє посмѣиса хромомꙋ ни слєпомоу (1489 *Чет.* 350); той зˢ вєликимъ поспѣхомˢ идꙋчи, и нє хотачи минꙋти Ц҃ркви С҃тои; встꙋпилъ помолитиса Гдꙋ Б҃гꙋ (поч. XVII ст. *Пчела* 7); Єсли оу́зришъ осла нєнави́дачого тєбє а о́нъ лєжитъ под брєнємъ нє минє́шъ алє подви́гнєшъ з ни́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); нє оузри́шъ вола бра́та твоєгѡ а́бо

о́вцꙋ блꙋда́чꙋю и мине́шъ, а́лє привєде́шъ бра́тꙋ твоємꙋ (Там само, 156);

(чого, що) (*залишити поза увагою, пропустити*) минути: але за то не ручу, жебы се в чомъ не помылили, шукаючи в книгахъ, або жебы не толко карты, але и цилое секстерни не минули, кгдыжъ на помылце сила належить (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 152); Минувши всѣ баснѣ роздѣлов на два артикулы, а по нашому стихи, которых єсми читаючи, на бров отвѣ(т) ему дам (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); Минꙋ́вши то, жє оуго́дникωвъ Бж҃ихъ вспомина́ти, побꙋ́дка до ѡ́ныхъ, живота вѣ(р)ны(м) оуростаєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 164);

(кого) (*утриматися, ухилитися від стосунків із ким-небудь*) обминути: Бо нихто своего спротивъника до ради не береть; а лепей упоръного минуть нижли его противъ себе острить, яко писмо мовитъ въ Приповѣстяхъ Саломоновыхъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244);

(чого, що) (*вберегтися, врятуватися від чогось*) уникнути: єже єсть смєртныи дн҃ь. // и ѡ(т) тѣла дш҃и исходъ. єго жє нє можємъ миноути на всакъ ча(с) (1489 *Чет.* 369–369 зв.); А грѣхи мои смєртєлнїи спро(с)ныи, ꙗко сѣти смєртоно(с)ны(и). Нєвре́дно минꙋти, и ꙗ́кω паꙋти́нꙋ растєргнꙋти (Чернігів, 1646 *Перло* 33); А ты прєсла́вный цр҃ꙋ хе҃ Бж҃е на́шъ;… //… дарꙋй намъ нєврє(д)но минꙋти; си́лы чартѡ́вскїи, и прєлесть грѣхωвнꙋю вѣка сєгѡ́ (Там само, 168 зв.–169);

(кого) (*не зачепити, обійти*) (*про важкі випробування, смерть*) минути: а паметаючи на часъ смертелный, который жадного человека минути не можетъ, не мней тежъ бачачи на пременность сегосвѣтную (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32); вси рєчи… ѡтмєн(н)ы(и) и мєнꙋечи сꙋть, толко часъ смєртєлный, тотъ кожъдого, на свєтъ ѡтъ живота матки єго рожъдєнъного, минути нє можєтъ (1577 *AS* VI, 71); Ꙗкъ та(м) сме́рть сро́кгаа, ко́ждого нє миноу́ла: И кро(в) з ни(х), боу(и)ными рѣка́ми поплынꙋ́ла (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); Вѣдаючи я добре… кгды(ж) то(т) вырокъ на(й)вышшого, жадного з на(с) минути не може… теды напере(д) исправившися Гд҃у Бг҃у въ Тро(и)ци Єдиному з грѣховъ свои(х)… ему дшу мою грѣшную о(т)даю яко Тво(р)цу моему (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 470);

(*не влучити в ціль*) схибити: Гє(р)бу(р)тъ до Лвова бы(л) зихалъ: а ста(д)ни(ц)кїи за ни(м)… шкодꙋ чинили по пєрє(д)мѣстю вєликую, а потомъ… казали дѣло нарихтовати в рату(ш) и раз минꙋвъ а дрꙋгїи разъ трафи(л) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

3. (*пройти, завершитися, минутися*) минути: какъ минꙋла сꙋбота. И мр҃іа магдалыни. мр҃іа. иꙗковла. и соломонии. кꙋпили арамaты миро. и хотать пришєдшє помазати г(с)а (1489 *Чет.* 327 зв.); То пак дє́й ѡный рокъ заложоный и минул, а кнꙗзь Ковєлский жодноє справєдливости ємꙋ вчинити нє хотєл (Львів, 1537 *AS* IV, 90); часо(в) нєдавно минулы(х) року дєвє(т) дєсꙗ(т) пꙗтого м(с)ца нагабра… твоꙗ мл(ст)… кгвалтовнє… насла(л) єси ꙋрꙗ(д)ника своєго… на пасєку (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); А ледве только полторастa лѣтъ минуло, як Турци обрѣзанци, пособителіе ваши в Константинополю пануют (Львів, 1605–1606 *Перест.* 49); Бѣда́ тымъ кото́рыѣ мо́ватˢ, ꙗкˢ мине́тˢ м(с)цъ тогды продамѡ́: а

сови́тꙋю цѣнꙋ пріймємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 656); Нє вѣ́даєть чл҃вкъ што ꙋже минꙋло а што по нє́мъ бꙋ́дє. хто ємꙋ ѡзнаймй́ть мо́жє (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.);

(*певним чином пройти, відбутися*) минути: Кре́сꙋ назначо́ного Тєрминꙋ Години минꙋтъ трꙋ́дно (Вільна, 1620 *Лям.К.* 6).

◊ **минути путюм** *див.* **ПУТЬ; очом минути** *див.* **ОКО.**

Див. ще **МИНАТИ, МИЯТИ.**

Пор. **МИНУЛЫЙ, МИНУТЫЙ.**

МИНУТИСЯ *дієсл. док.* Розминутися, минутися. ◊ **з правдою минутися** *див.* **ПРАВДА.**

МИНУТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який минув, пройшов*) минулий: Князь Михайло, маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу у мытника Луцкого // и Бєрєстєйского у Ларина... со всихъ мытъ на тыи минутыи два годы (Краків, 1504 *АЛМ* I/2, 148–149).

Див. ще **МИНУВШИЙ, МИНУЛЫЙ.**

МИНУЦЕЯ, МИНУЦЫЯ *ж.* Календар із прогнозами (чи з віщунством): Авра(м) зра(и)лєвичъ... мє(л) това(р) сво(и)... поєсовъ цетковаты(х) иголъ шпилє(к) минуцей и стуго(в) за копꙋ г҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 20); и́ со́ромъ вамъ... // то́лко хвали́тє... то(и)... калєнда(р)... матоша́ кото́ри(и) проти́въ ново́го́ калєндара́ ми́нꙋцый вы́даєть (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.–47).

МИНУЦЫЯ *див.* **МИНУЦЕЯ.**

МИНУЩИЙ, МИНУЩІЙ *прикм.* Минущий, недовговічний: то(т) свѣть минꙋщіи всѣ рѣчи котріи соу(т) на нємь нѣчємныи и миноущіи (к. XVII ст. *УЄ* № 31, 27); а та(к) чл҃чє хр(с)тыѧ(н)скый... ѡ(т)далѧ(и) мо(ж) ѡ(т) сєбє... всѣ миноущи(и) рѣчи того свѣта соуєтнаго (Там само, 28 зв.); а ѡпоустивши в нѣвє(ч) славоу сєго свѣта и маєтности миноущіи, толко стара(л)сѧ абы моглъ слꙋжити избавитєлю своємоу (Там само, 58 зв.).

МИНУЩІЙ *див.* **МИНУЩИЙ.**

МИНѢСТРЪ *див.* **МИНИСТРЪ.**

МИНЯЙЛО *ч.* Міняйло. Вл.н.: Юско Минꙗйло (1649 *РВЗ* 376 зв.); Сидо(р) минꙗ(и)ло (Там само, 437).

МИР[1] *див.* **МИРЪ**[1].

МИР[2] *див.* **МИРЪ**[2].

МИРА *ж.* (*запашна олія*) миро: Чужозе́мъскіє мꙋдръцы Х҃а привита́ли, зла́то ла́данъ и ми́рꙋ ꙗ́ко па́нꙋ дали (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 33).

МИРАТИ *див.* **МѢРАТИ.**

МИРАУГОДНЫЙ *прикм.* Те саме, що **мироугодный**: Втораѧ причина, посромочꙋєть красотꙋ и пєстротꙋ мирауго(д)ны(х) и красотѫ любꙗчи(х) своєю шпє(т)ностю и нѣкчємностю (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

МИРЕН *див.* **МИРНЫЙ.**

МИРКА *див.* **МѢРКА.**

МИРНЕ *присл.* **1.** (*дружелюбно, миролюбно*) мирно: Ви пановє захова(и)тєсѧ ми(р)нє и справє(д)ливє проти(в) слуга(м) //... мова ваша нєха(и) завсє(г)ды быває(т) з ла(с)кою ѡ(з)доблєна (XVI ст. *КА* 474–475);

те саме, що **мирно²** у 1 знач.: гєдїонє болобанє... твоа м(л)... са(м)... ѡвєща(л) вса ꙗжє єси пограбилъ в монастыри вє(р)нꙋти што и до нн҃ѣ нє вє(р)таєшъ... дє(р)жишъ нє пра(в)дꙋючи ѡ чо(м) са тобѣ запрѣтило было събо(р)нє абы єси вє(р)нꙋлъ... // и въ всє(м) ми(р)нє жилъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1–1 зв.).

2. Те саме, що **мирно²** у 3 знач.: Братствꙋ лвовскому ꙋспєниꙗ прч(с)тоє бц҃и матєрє божєи ѡ г(с)дѣ радовати(с) и мирнє здравствова(ти) жєлає(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212).

МИРНО¹ *присл.* Одностайно, спільно: та(к) намъ приходи(т) кончити тыє справы ѡ(т) старѣ(и)ши(н)ства дх҃овного. Кусꙗтсꙗ на на(с) и кы(и)ми и ѡ(т)повѣдью шлꙗхтою и ми(р)но ꙗкъ бы є(д)но могли хо(т) хы(т)ро ѡбаваю(т)сꙗ прє(д)сꙗ соборꙋ (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); и нáсъ протúвко имъ... посилáти рачилъ, Жєбы́смо въ сéмъ жúтїи, єго мúрно слáвачи, и въ бꙋдꙋщємъ цр(с)тва Нб(с)ного достꙋпити оудостойлиса (Київ, 1625 *МІКСВ* 131).

МИРНО² *присл.* **1.** (*без ворожнечі, сварок*) мирно: сами є(с)ми... ꙋпокои(в)ши братство по(д) ѡбороною и по(д) бл(с)вєнїє(м) наши(м) зоставили,... а тобѣ са заказало ми(р)но жити до събóрꙋ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 2381); и тáкъ б(г҃)ословєнїє (!) прїємши, и ла(с)кꙋ собѣ оу́ них зъєднáвши, в(ъ) свои полаты с мúро(м) сꙗ въ(з)вращали, и цар(с҃)тво (богꙋ поспѣшєствꙋющꙋ) ми(р)но и добрє стрóили (п. 1596 *Виш.Кн.* 66).

2. (*без війни, у мирі*) мирно: а тогди на(м) богданꙋ воєводы да є(ст) ѡпа(т) слобо(д)но и доброволно и мирно и бєзпєчнє и бє(з) жа(д)нои шкоды выити из зємлъ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost.DB* 473).

3. Мирно, спокійно; сумирно: Зачымь абы и ва(м) Прєшєдши(и) и Милосє(рд)ный Бгꙋ Тꙋ за живота Мирно и спокойнє на сє(м) свѣтє мѣзє(р)номь Прожити (Львів, 1609 *ЛСБ* 422, 2); а вш҃а мл҃ за дє(р)зновєнноє про(с)титє и ми(р)но здра(в)ству(и)тє (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); где теж маеt при собе мети там блаженного во ермонасех Кгерасима, игумена Угорницкого, для отправованя хвалы Божое в томъ же манастыре, где мирно пребываючи //... повинни будут за продки мои и за мене... Господа Бога просити вѣчными часы (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 471–472); placido, кротко, тихо, мирно (1642 *ЛС* 317).

Див. ще **МИРНЕ.**

МИРНОСТЬ, МИРНУСТЬ *ж.* (*злагода, спокій*) мирність, мир: Не пришовъ емъ поверечи мирнусть на землю, но мѣчъ, якъ Христови не было мирности на земли... той не лише што бы котрыи вѣруютъ на него (и) воюютъ изъ правдовъ (XVI ст. *НЄ* 86); Третяя хосна рождествомъ Христовымъ естъ сесе: якъ овунъ тѣло узявъ на себе,... такъ и насъ Господь судивъ, и токмивъ, и изъвязавъ духомъ святымъ, и загодовавъ... мирнустю, што учинивъ межи нами (Там само, 194).

МИРНУСТЬ *див.* **МИРНОСТЬ.**

МИРНЫЙ, МѢРНЫЙ, МИРЕН *прикм.* **1.** (*схильний до злагоди, миролюбий*) мирний: Научися и отъ Самого Хрыста Спаса нашого, Цара мирнаго который мовитъ: “если бы тобе хто далъ поличокъ, наставъ ему и другий” (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1057);

Кольми паче другий народ о пустыни не мыслит, от того жь тѣ и нас не зовут некого, бо бых не мирен был (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); и научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязнивым и мирным, а не жестоким (1608–1609 *Виш. Зач.* 206);

(*який виражає злагоду, миролюбність*) мирний: нн҃ѣ жє блг(д)тию хв҃ою, и ст҃ѣ(и)шого патрїа(р)ха ми(р)нымъ пасты(р)ски(м) стр҃оєниє(м), и ваши(м) поспѣшєниє(м), в тихости прєбыває(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); А которая мудрость зъ высокости, первѣй естъ чиста, потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и овоцовъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106); Тот бовѣм нас тое глупости научил… когда з мирского старозаконнаго, ревниваго и сварливаго разуму вызувся… и крест христов страдателный (вѣру и разум простый, мирный и духовный) уловил и восхитил (1608–1609 *Виш.Зач.* 205).

2. (*позбавлений тривоги, спокійний*) мирний: Скоры ногы ихъ прулляти кровъ, скрушѣня и мука на ихъ пути естъ, и мирного путя не познали (XVI ст. *НЄ* 124); Цны́й Григорїй… Кре́сꙋ вѣ́кꙋ своєго в҃ мѣ́рныхъ лѣтъ догна́лъ, и Стате́чнє живота своє́го доконáлъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); прошоно и о хрестиянскую кончину в мирном и немятежном жытии, а по исходе от тела сего о жызнь вичную в царствии небесном (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746).

3. (*угодний Богові*) милий: И принє(с) прє(д) кіóто(м) офѣ́рꙋ всі(х) всєсъжжєнїи ми́рны(х) Гв҃и (Київ, 1619 *О обр.* 4);

праведний, правильний: г(с)ь бг҃ навєтилъ на(с). и направилъ ноги наша на поу(т) мирныи. нинє нб҃о хвалитсѧ звєздою своєю. што шла прє(д) цр҃и пєрски(м) (1489 *Чет.* 113).

МИРО, МІРО, МЫРО, МѢРО, МЮРО *с.* (*запашна олія*) миро: хс҃ъ бг҃ъ нашъ тѣломъ на кр(с)тѣ оумєрлъ былъ. и мѣромъ помазанъ. и въ гробѣ положєнъ бы(л). нашєго ради сп(с)нига (1489 *Чет.* 119 зв.); принєсѣм жє братиє. и мы ємоу вмѣста золота правдꙋ. вмѣсто мюра. любо(в) ко братьи своєи хр(с)тьгано(м). (Там само); марїа. котораа помазала га҃ миромь. (1556–1561 *ПЄ* 393 зв.); ѡто (ж) тыє жєны ст҃ыи іс ты(м) мыро(м) ишли. а и(н)ши(х) мастїи розмаиты(х) с собою нєсли, абы помазати ха҃ и(з)бавитєлѧ своєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60); Такъ былъ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся, штобы мастити мvромъ тѣло, штобы запахло (XVI ст. *НЄ* 56); Нє ви́дишъ ли што на(д) оумє́рлыми чи́нимо, спѣва(н)ємъ и пѣ́сньми прово́димо прєз то и похва́лꙋ къ Бꙋ҃ пока́зꙋючи… мv́ро и оли́вꙋ взлива́єм҃ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Miro: Mośc (Жовква 1641 *Dict.* 69);

(*освячена запашна олія, яку використовують у церковних обрядах і таїнствах*) миро: Скри(н)ка цꙋприсовага ꙋвы(ш)ки по(л)тори пгади вши(р) больш пгади (в)до(л)жъ ло(к)тга… нє мало рєчи цє(р)кви по(т)рєбныє гако миро котори(м) дє(т)и при крєщє(н)ю помазꙋю(т) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 161); Дали вробити флгашку срѣбръную на миро ст҃оє (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); На святомъ крещенїи мvромъ не помазуютъ дѣтокъ, але слиною съ землею смѣшавши (бл. 1625 *Кир.Н.* 26); Вє́щъ далєчайшаѧ тоє тáйны, єст҃ ми́ро котóроє з҃ оли́вы з бáл҃самомъ, а и́нъ-

шими аромáтами во(н)ными змѣшáноє бывáєть чи́нєно (Львів, 1645 *О тайн.* 28).

МИРОБЛАГОУХАНЪНЫЙ *прикм. у ролі ім., с.* Те, що має аромат мира: На писме… и то написано, якобы наши церымонии Греческие болшей зъ Еванъгелицъкими, а нижъ зъ Рымляны, згажатисе // мели:… власне такъ се згажаютъ, якобы коли старожитное зъ новотою,… мироблагоуханъное зъ грязью, свѣтлость съ темностию (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1007–1009).

МИРОВАНІЄ *с.* Примирення: мировáніє, помирéньє пои(д)на(н)є (1596 *ЛЗ* 56).

МИРОВАРЕЦЪ *ч.* Продавець фарб і мазей: pigmentari(us), мироварє(ц) (1642 *ЛС* 316).

МИРОДЕРЖЕЦ *див.* **МИРОДЕРЖЕЦЪ.**

МИРОДЕРЖЕЦЪ, МИРОДЕРЖЕЦ, МЇРОДЕРЖЕЦЪ *ч.* Диявол: мїродє(р)жéцъ, дє(р)жа(в)цá того свѣта (1596 *ЛЗ* 561); костел… тое нашол,… ибо тожь миродержец и знаменник прелестнаго вѣка сего своих поклонников и угодников ничем иным в первых не радует, только щастием жизни сея суетныя вѣнчает (1608–1609 *Виш.Зач.* 224); А яже нужду от навѣта диявола миродержца, страстно владычествующаго, страждает, в искупѣ жизни обрѣтающися зде, — не подобает ми время подробно изглаголати (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 235).

Див. ще **МИРОДЕРЖИТЕЛЬ.**

МИРОДЕРЖИТЕЛЬ *ч.* Те саме, що **миродержецъ**: Проти́вꙋ мирѡдєржи́тєлєй, а Нáрѡда лю(д)скогѡ гꙋби́тєлє(и) Проти́вꙋ дꙋхѡ(в) гѡрдєли́вы(х) Ча(р)тѡ(в) гнѣвли́вы(х) (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282); Павел… ко ефесяном тако глаголет: "Яко нѣсть наша брань ко плоти и крови, но к началом и властем, к миродержителем тмы вѣка сего, к духовом злобѣ поднебесным" (1608–1609 *Виш.Зач.* 206); Прéто прїйдѣтє кó мнѣ блг҃ословє(н)нїи сн҃ѡ́вє ѡ(т)ца моєго нб(с)ногѡ,… цр(с)твꙋйтє со (м)нóю; в҃ домꙋ слáви мои,… ꙗкѡ а(з) побѣди́х҃ мїра, и самóгѡ злосли́вогѡ миродєржи́тєлѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.).

МИРОЛЮБЕЦЪ, МІРОЛЮБЕЦЪ, МЇРОЛЮБЕЦЪ *ч.* Той, хто виявляє пристрасть до мирського, земного: Знаем, яко рекл Христос Петру, а не нынѣшнему миролюбцови папе: знаем, як "врата адови не одолѣют", — але восточных (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 183); На тое вам коротко отповѣм, и от искуса глаголю, а не от самофалки: за единого, в горах и пещерах сѣдящего руского инока тысечю домолѣжных и в полатах упокоевающихся миролюбцев, мясоедов, роскошных мнихов латынских не промѣнил бым (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 244); дїáволъ… крáдєтъ ѡ(т) дꙋшъ чл҃вѣчєски(х); такóвꙋю пáмѧть: и в҃ забы́тїє пꙋскає(т), а самы́хъ мїролю́бцѡвъ, и грѣхотвóрцѡвъ; оу бєз҃стрáшїє привóдитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124); Гдє мїростоѧ́нїє, и любóвь з҃ Бг҃омъ, и съ Агг҃лы // єгѡ́ ст҃ыми, но всѧ сїѧ дєѧ́волъ; ѡ(т) мїрѡлю́бца крáдєтъ, и спокривáєтъ, и в҃ спáкъ ѡбращáєт҃, ѡнїи вѣкъ бꙋдꙋщїй (Там само, 124 зв.); по чтó жє ты сꙋѧтный миролю́бчє грѣхами сѧ ко(р)мышъ (Там само, 126 зв.).

Див. ще **МИРОЛЮБНИКЪ.**

МИРОЛЮБИЄ, МИРОЛЮБЇЄ *с.* Пристрасть до мирського, земного: Видитєли вáшꙋ слѣпотꙋ, ꙗ́ко во погибє(л) миролюбїꙗ

ꙋгра(з)ли є́стє (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); Уже бо в конец в том невѣрию заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162).

МИРОЛЮБЇЄ *див.* **МИРОЛЮБИЄ.**

МИРОЛЮБНИКЪ *ч.* Те саме, що **миролюбецъ**: И ты, руский роде, теперъ утверъжайся, межи єресями во вѣри мужайся // Воля єст господня нам ныне терпѣти, а миролюбником время богатѣти (к. XVII ст. *Укр.п.* 80–81).

МИРОЛЮБНЫЙ *прикм.* Який пов'язаний із пристрастю до мирського, земного: узри́тє подобны(х) и миролюбны(х) ксє(н)дзовъ бискꙋпо(в) тогда бы́вши(х) мниховъ того монастыра в которо(м) са то́є чꙋ́до на обличе́нїє нєчє(с)тїа и(х) стало (1598 *Виш. Кн.* 305); Уже бо в конец в том невѣрию заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули, а для того оставимо их ратовати и с той погибели миролюбное извлекати, да не и сами с ними погрязнемо и утонемо (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162); Истинно, яко в Лядской земли… титулы, и вавилонская музыка… тако и овде — власть безецность, роскош тѣла, угодное житие безбожных и невѣрных турков миролюбную мысль до себѣ притягает (1608–1609 *Виш.Зач.* 129); Сего всего, миролюбный иноче, во общении людском без подвига пустынного получити не можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 246).

МИРОЛЮБЬЄ *с.* Те саме, що **миролюбиє.** ◊ **гнѣздо миролюбья вити** *див.* **ГНѢЗДО.**

МИРОНОСИЦА *див.* **МИРОНОСИЦЯ.**

МИРОНОСИЦЯ, МИРОНОСИЦА *ж.* **1.** (*одна з жінок, яка принесла миро для помазання тіла Христа у гробі*) мироносиця: и напєръвєи х(с)ъ ꙗви(л)са жєнамъ мироносица(м) (1489 *Чет.* 225); А в соуботоу на свитаню мvроносицѣ прибѣгли, и ап(с)ли почали са збирати по єдиномоу и та(м) ждали а(ж) Хс воскрєсє и(з) мрътвы(х) (XVI ст. *УЄ Трос.* 83); са(м) ꙗко прав(д)ивы(и) бъ по смрти своєй и(з) мрътвы(х) рачи(л) востати… ѡ чо(м) аггль повѣдиль єго ѡнымь сты(м) мvроносица(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41); И Мvроносицѣ щасливыми зоста́ли Котрые у гробу, през всю ночъ стояли (Львів, 1630 *Траг.п.* 176); А са(м) свѣто(м) сла́вы свои́, Мирон́ѡсица(м) нєстрашє(н) ꙗвлає(м), Пла́чъ и рыда́нїє и́хъ са́мъ оутола́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43); **недѣля (Недиля) мироносиць (мироносицъ)** *див.* **НЕДѢЛЯ; Недиля ѡ мvроносица(х)** *див.* **НЕДѢЛЯ.**

МИРОНОСАЩЇЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Який приносить миро: Мvроносащїи Жє́ны; Хр(с)та оу Гро́бѣ шꙋкали, и та́мъ чꙋднихъ Аггл ѡвъ ѡгладали (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.); Мvроноса́щїи Жєны… Аггл ѡвъ ѡглада́ли Котѡрыи Въскр(с)нїє Хво и́мъ ѡповѣда́ли (Там само).

МИРОПОЛОЖНЫЙ *прикм.* Який входить до складу мира: Которая естъ то тая, жь то оуступаетъ чересъ поустныню какъ бы столпъ домный зъ добровонныхъ рѣчей мирра а ливана а всякого пороху мироположного апатекарева, зложеного зъ розполистыхъ зелеи? (поч. XVII ст. *Песн.п.* 52); Встань вѣтре, отъ полночи, а встань, вѣтре полуденный, провейте огородокъ мои, мироположныхъ апатѣкъ добровонныхъ рѣчей ее (Там само, 53).

МИРОПОМАЗАНЇЄ, МЇРОПОМАЗАНЇЄ *с.* (*одне із семи церковних Таїнств*)

Миропомазання: Цр҃ковъ восто́чнаѧ при та́йни с(т) Кр҃щєнїѧ, и тайнꙋ мѵропомаза́нїѧ ѡ(т)правꙋ́єть (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 23); В той наꙋ́цє на́шой ѡ та́йнє мїропомаза́нїѧ да́ной, тыє ѡсо(б)ли́вє ре́чи в᾽ па́мєти мєти ма́ємъ (Львів, 1645 *О тайн.* 34); и лю́бо прє(з) Крєщє́нїє дх҃о́вноє ѡ(т)рожда́ємсѧ, прє(з) Мѵропомаза́нїє в᾽ Вѣ́рѣ и́ ла́сцѣ Бж҃ой оукрѣплѧ́ємсѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912); Найпе́рвѣй, абы́ за́разъ по Кр҃щє́нїи... то́тъ Сакра́мєнтъ ст҃ый былъ на(д) ты́мъ ѡ(т)прова́ный... ґдыжъ Цр҃ковъ ст҃а́ѧ ты́є Сакраме́нта сполъ злꙋчи́ла Кр҃щє́нїє, и Мѵропомаза́нїє (Львів, 1646 *Зобр.* 43 зв.).

МИРОСЛАВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Славніший, відоміший у миру: Начну (ж) ѡ(т) мирославнѣйши(х). Пєр᾽во єго м(л) каштєлян Потє(и) єсли и каштєлѧ(н)ства титу(л) догони(л), алє то(л)ко по чотыри слуговины и во ѡдє(ж)ди ꙗкаꙗ барва вомѣститисꙗ могла, за собою волочил (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.).

МИРОТВОРЕЦЪ, МИРОТВОРѢЦЬ *ч.* (*той, хто сприяє миру, спокою*) миротворецъ: ѡ прєславныи ап(с)лє... ты єси мч҃никомъ крѣпость... воздєржащихсѧ поспѣшникъ в законъ прєспєвающи(х) миротворѣць... цр҃ємъ и кнѧзѣмъ... застоупни(к) (1489 *Чет.* 228 зв.); хочемъ ли зарплату, отъ Хрыста миротворцемъ обецаную заслужити? (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1015); Двѣ же стихїи, мєждꙋ собо́ю вра(ж)доу́ють, и ва́л᾽кꙋ вєдоу́тъ; вода́ и о́гнь: и длѧ того и́хъ прєм(д)рый сдѣтєль розсади́въ на ро́зныи мѣста дале́ко ѡ(т) сєбє... воздꙋхъ же посрє́дѣ и́хъ ꙗ́ко пєрєгоро́да, и ми́ротворєць (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); pacifer, миротворє(ц) (1642 *ЛС* 297); Прїйдѣтє миротвѡ́рци; ꙗкѡ да воспрїймєтє сн҃овство Бж҃їє: ѡ(т) ѡ(т)ц҃а моєгѡ Нб(с҃)ногѡ; и бꙋдєтє наслѣдницы; цр(с)тва єгѡ вѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 160).

МИРОТВОРИТИ *дієсл. недок.* Умиротворяти: pergaco, миротворю (1642 *ЛС* 310).

МИРОТВОРѢЦЬ *див.* **МИРОТВОРЕЦЪ.**

МИРОУГОДНЫЙ *прикм.* Який надає перевагу мирському, земному: Трєтаѧ причи(на), рꙋгає(т) и бє(з)чє(ст)и(т) ми(р), занє нє люба(т) єго очи мироугодныє, што нєцудны(и) кшта(л)тъ ношєнѧ вымышле(н) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

Див. ще **МИРАУГОДНЫЙ.**

МИРРА *ж.* **1.** (Commiphora myrrha L.) (*тропічне дерево*) мирра: Коли есть былъ царъ оу ѣдлѣ, нардусъ мой далъ есть вонность свою, снопокъ мирры милыи мои мьнѣ межи персей моихъ пребывати будеть (поч. XVII ст. *Песн.п.* 50); Докуль ся день не наклонить а не схилиться тѣневе, поиду на гору мирры а на погорахъ кадила Ливанова (Там само, 52).

2. (*ароматна смола цього дерева*) мирра: арѡма́ты: Во́нѣ, пахнꙋ́чїи ре́чи: пєрфꙋмы, кади́ла, мѵ́рры, корѣньє, зѣ́лѧ пахнꙋ́чїи ѡлѣ(и)ки (1627 *ЛБ* 181); Томꙋ́ жъ Мѵ́ррꙋ з᾽ Кади́ломъ нє́хъ Вѣ́щковє но́сѧтъ, Нє Рождєство ле́чъ з᾽ ме́ртвыхъ в᾽ста(н)є южъ голоса́(т) (Київ, 1632 *Євх.* 297); Мѵрра...// нѣѧ́кꙋю мо́цъ ма́єтъ сꙋша́чꙋю, кото́раѧ вѣл᾽ґо́тност᾽ з᾽ тѣ́ла вытага́єт᾽ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229–230).

МИРСІНА *ж.* Те саме, що **мирт**: мѵ(р)та, мѵ(р)сіна, дерево є́стъ вє в᾽ло́шє(х) кото́рого

ꙗ́годы ба(р)зо сма(ч)ны сѹтъ и ти(с)нѹ(т) з ни(х) вино (1596 *ЛЗ* 58).

Див. ще **МИРТА.**

МИРСКИ *присл.* (*не по-церковному, не духовно*) світськи, по-світськи, в миру: бы(л) ли єси в той //... ска(р)бници, Гдє павє(л) слыша(л) нєизрєчє(н)ныє бєсѣ́ды; кото́ры(х) тѣ́ло(м) ѡбложє(н)ны(м), и ми(р)ски живѹ́чи(м)... повѣдити... нє моглъ (1599 *Виш.Кн.* 218 зв.–219).

МИРСКИЙ, МИРСКІЙ, МИРЪСКИЙ, МИРЪСКІЙ, МИРЪСТІЙ, МИРЬСКИЙ, МІРСКІЙ, МІРСКЫЙ, МЇРСКИЙ, МЇРСКІЙ, МЇРЪСКІЙ, МЇРЬСКИЙ *прикм.* **1.** (*не церковний, не духовний*) мирський, світський: с҃тыи иванъ... жи(л) бо во поустыні... и ничо(го) жє имѣ(л) мирьского. ни оу храмє жи(л) (1489 *Чет.* 270 зв.); И ѡ(т)прова́дили є́го чєрньцє(м) до грани́ци, и́ знали з нєго чєрнє́цтво и пусти́ли є́го вˢ мирски́хъ шата́хъ а са́ми вєрнѹлисѧ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 129); Поп, который бы собѣ цєрков купил от мирскоє власти и дєдицтвом на свои потомки собє привлащал... такового попа... нє маєт єго єпископ совєрьшати (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Ѡбачє гдє сѧ то(л)ко ѡ(т) васъ ѡбрѣтає(т) исти(н)ны(и) сщ҃єни(к), и́но(к) цѣм҃дръ и́ ми́ръского житиѧ х(с҃)тїани(н) православны(и) которїи ѡ(т) трѹда своєго житїє своє б҃гобойнє живѹчи... правдѹ видѣти алъчє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.); а хто бы колвекъ такъ отъ священного, якъ и мирского стану з оными обцовалъ... теды заразъ... на таковыхъ клятва, анаѳема... вкладается (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); mundan(us), ми(р)ски(й) (1642 *ЛС* 274);

(*нечернечого сану*) мирський: А злыхъ братя май любыи, (не) наслѣдуйме, а братями своими не пыхуйме, также и попы духовными и мірскыми, чомъ такыи отци, которыи // дѣтій своихъ на доброе не учили каравъ Господь... велми (XVI ст. *НЄ* 217–218); ѡ сє́мъ смотрѣ́хѡмъ, ѡ... мїрьскихъ слѹжи́тєлєхъ, Ц҃ркѡ́вныхˢ, што нє имѫ́щє за́конна бра́ка свѧщєнъствоѹѫтъ, а нѣкотѡрїи и налѡ́жници ма́ѫ(т) (Львів, 1614 *Вил.соб.* 11); до тыхъ єдна(к) ѹслѹгъ и сщє(н)ника ми(р)ского ꙗ(к) припѹщати маю(т), та(к) изъ ты(х) приходо(в) ча(ст) пєвнѹю давати мѹ пови(н)ны (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 75);

(*властивий світським людям*) мирський; людський: И за(с) дла того нєхорошѹю ѡбѹ(в) носи(т)... бо єсли бы хорошѹю ѡбѹ(в) люби(л) єщє бы помысло(м) в ми́рѹ сѧ знаходи(л)... и в годности м(д)рованїѧ миръского с тобою дворанино(м) вˢ ѡ́дно(и) господѣ бы сѧ зна(и)шо(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234 зв.); хоть же наиболший зверхний хитрословец и философ, але еще если ся не отлучитъ в пустыню от человѣк, страсти мирских всѣх, ни единое... свободитися // не может (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 240–241); и мира, повѣдают, ѡтлѹчаютсѧ, а в мирских злостех валаютсѧ (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81);

у ролі ім., ч. (*той, хто не має духовного сану*) світський: <...маєть сєго ѹчити...> нє то́лико ми(р)ски(и), но и вы(ш)шє ми(р)скихъ. абы ты(х)... нє зоста(л) ви́нєнъ ни за єдино(г) б҃гу всєдє(р)жи́тєлю (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); А кто́ бы смѣлъ сємѹ проти́витисѧ, или́ сщ҃єникъ, или́ миръскїи таковы́й да бѹдєтъ ѡ(т)лѹчє́нъ ѡ(т) ѻ҃ца и с҃на и с҃тогѡ д҃ха

(Львів, 1590 *Гр.Рог.* 1); Принєсѣтє пóчєсть сщ҃єници пастырéва звєрхнѣйшємꙋ, принєсѣтє покóрꙋ и мúрскіи ꙗко всѣхъ началнѣйшємꙋ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Надъ отца и матерь единого родича не имаеме розумѣти, али также усѣ прироженыи нашѣ и старшіи, такъ мірскыи, якъ и духовъныи… довжны есме у чести имати (XVI ст. *НЄ* 217); Тому поклепу на Златоустого, коротко мовлячи, не вѣримо; бо если Златоустый о мирских промышлял; жебы ся спасали, далеко подобно болшей о иноцѣх, которые ужь и во слѣд спасения пошли (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 239); Та(к) тєжъ жонáтый мúрскій, бо(л)шꙶ // ни(ж)ли бє(з)жє́нꙶный <грѣшитъ>, єслú бы ѡбáдва впали вꙶ прєлюбодѣꙗ́нїє (Львів, 1645 *О тайн.* 60–61); **мирскиє (миръскиє, миръстїє, мїрьскиє) люди** *див.* **ЛЮДИ; мїръскїи людиє** *див.* **ЛЮДИЄ; мирский (миръский, мїрскїй) человѣкъ (чловѣкъ)** *див.* **ЧОЛОВѢКЪ.**

2. Земний, сьогосвітній: Не ви(ди)ши ли и(ж) то(т) на пꙋти живота вѣ(ч)на(го) стои(т), а ты єщє на пꙋти погúбє(л)но(м) миръско(м) стоиши (п. 1596 *Виш.Кн.* 247 зв.); Хто (ж) єсть шлѧ(х)ти(ч), то(т) которїй з нєвóлѣ мúръскоє кꙶ бг҃оу вырнє(т) (Там само, 257 зв.); И все протúвноє дѣлають Христови, и не послѣдуть святому Петрóви, и божую слáву мирскою прикрили, и духовный розум плóтьским помрачили (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); Сего ради пытаю ѡ(т)че преподобне, твоее ст҃ыни житиемъ незлобне, почто ѡстависте ми(р)скую красоту и невидимꙋю ищете добротꙋ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 76); И самое его святое evангелїе, изали намъ не обявило, же суть покусами дïяволскими царства мірскіе, волокучіе до отступеня одъ Бога? (1603 *Пит.* 31); Безпристрáстїє: Нє знєволéньє ѡ(т) мїрски(х) красóт, и пóхотєй (16276 *ЛБ* 6);

у ролі ім., с. Земне, сьогосвітнє: лютѣ тобѣ дш҃о ѡ сꙋєтьи ѡ мирьско(м) пєчєшисѧ. и ѡ то(м) плачєши. а ѡ грєсѣ(х) ни ѡдиноє слєзы нє испустиши. (1489 *Чет.* 354).

◊ **кругъ миръский** *див.* **КРУГЪ.**

МИРСКІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРСКО *присл.* Те саме, що **мирски**: ꙗ(к) пє(р)во вꙶ ми(р)скꙋ(м) станꙋ та(к) и нн҃ь бо рєкомо в дх҃овно(м),… ми(р)ско живєтє и м(д)рꙋєтє (1598 *Виш.Кн.* 280).

МИРСТВОВАТИ, МИРЪСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (із ким) (*жити в мирі*) миритися: ты́и стихїи ѡ(т) почáткꙋ свѣта сꙶ собóю вꙶ покóю живꙋтꙶ и миръствꙋютъ, áжъ до конꙶчúны свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); А ты́ с тѣми ласкáвє мирствꙋєшъ, и Гойныи дáры нáмъ дарꙋєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); Посадúлъ єсú при бóкꙋ своє́мъ // грѣшникѡвъ, Разбѡ́йникѡвъ, Мытарéй… и покаꙗ́вшихсѧ, с тѣми ми(р)ствꙋєшъ (Там само, 28 зв.–29); Грѣшницы Тєбє́ бєз бóꙗзни витáютꙶ… А ты́ с тѣми ласкáво мирствꙋєшъ (Там само, 58).

МИРТОВИЙ *прикм.* Миртовий: rusceus, миртови(й) (1642 *ЛС* 358).

МИРТ *ч.* (Myrtus) тирт: myrtus ми(р)т (I пол. XVII ст. *Сем.* 118).

Див. ще **МИРТА.**

МИРТА *ж.* Те саме, що **мирт**: мv(р)та. мv(р)сіна, дєрєво є́сть вє вꙶ лóшє(х) котóро-

го ꙗгоды ба(р)зо сма́(ч)ны сѹтъ и ти(с)нѹ(т) з ни(х) вино (1596 *ЛЗ* 58); myrtus, мирта (1642 *ЛС* 276).

МИРЩИНА *ж.* Примирення: З винъ мєща(н)скихъ старостє идє(ть) в гроши: кѹницы з ми(р)щины старостє и грошє(и) во(и)тѹ д (1552 *ОВол.З.* 200).

МИРЪ[1], МИР, МІРЪ, МЇРЪ, МѢРЪ *ч.* **1.** Вселенна, всесвіт: свєти(л)никъ всєго міра погоубила зломыслиє(м) свои(м) (1489 *Чет.* 272); В лѣто ѡ(т) со(з)даниꙗ мирѹ... в на дє(н) стрѣтєниꙗ га ншего... В то врєма пришли прє(д) на(с) и прє(д) нашє право дховноє граждане града Кома(р)на (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); К(д)ы іс хс мѣ(л) ити на смрьть. А ѡ(т) повѣдиль тыи слова до ѹчнїковъ свои(х)... вы бѹ(д)тє сталыми, абовѣмь а звитажоу ми(р) (к. XVI ст. *УЄ* 31, 81); Мала бо е(ст) капла из мора єдина, и ми(р) ѹв(е)с ѹ Бга ꙗко паѹчина (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112); Лѣта отъ созданія міру 6545 мѣсяца немврія 4 дня, небу подобная и пречудная церковъ св. Софіи въ Кіевѣ посвячена естъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1608); Кни́га глаго́лємаа кро́никъ си́рєчь собра́ніє ѡ(т) мно́гихъ лѣтопи́сєцъ ѡ(т) мно́га ма́ло ѡ(т) бытїꙗ ѡ(т) сотворє́ніꙗ ми́ра (серед. XVII ст. *Хрон.* 1).

2. (*земля з усім, що на ній існує*) світ: та(к) почиваєть сты дхъ на нємъ. ꙗко солнцє сиꙗє(т) во мирѣ. и тако просиꙗ(єт) дша єго прє(д) англы бжьими (1489 *Чет.* 149); Про́то и прикритьа́ нє потрєбова́лъ члкъ, і на(г) бѹдѹчии нє стыді́лса. Но ꙗко слнцє і лѹна́ освѣшва́ючи (!) вєсъ ми́ръ... //... своєю нагото́ю красѹю(т)са; та́кжє и родонача́лникѡмъ на́шымъ попѹщєно было... рода́чєю охандо́жностью красова́ти(с) (Острог, 1588 *Сур.* 4–4 зв.); Бѹдє́мо та прє(д) всѣми вє́лбити и́стинˢный на́шъ пасты́рѹ, Nє то́лко на сє́мъ єдиномъ мѣ́сци но́ и по всє́мъ ми́рѹ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Рєчєніє жє Ва́шє Таковы(и) подо́бны(и) о́бразъ но́ситъ. Ꙗко ѡ(т) ѹбоги(х) до богатого, ꙗ́ко ѡ(т) про́сты(х) до хитрого... ꙗко ѡ(т) ничого нє маючи(х) до миро(м) панѹючого... пробѣгли єстє (1598 *Виш.Кн.* 294); ѡ вˢторомъ види́момъ ми́рѣ та́кѣжє и свѣтъ сєй видо́мый, ми́ромъ названъ єстъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); Ви́дѣли бовѣмъ члка, и нє вѣ́дали жє Бъ є(ст) Вѣ́дали єгѡ́ Сна Мрїина, члка живо́го бѹдѹчого зˢ ни́ми вˢ мі́рѣ (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.); Пєрєшли Рыби́твовє вє́сь міръ, и хо́рого [и нєдѹ́жого єго] знашє́дши до здоро́вˢа привєли́ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Вы на́ то само́є Бгомъ избранны и въ міръ въ всѣ стра́ны; посланы. Абы́ то всѣ На́родѡвє чѹли, И къ Бгѹ са прєзъ ва́съ навєрнѹли (Чернігів, 1646 *Перло* 145);

(*земне життя в усіх його проявах*) світ: а коли ва(с) тоє до́брє зра́ди(т)... такˢ бо рє(ч) всакомоу тра́фи(т)са, кото́рый въ ми́ръ богатѣє(т), а нє вˢ ба (п. 1596 *Виш.Кн.* 254); Не хочет бог єдности не по єго воли, и за́ то караєт, абы єго знали, // потопом и огнем людей непокорных тѣлу и грєхови и мирови вгодных (к. XVI ст. *Укр.п.* 75–76); црквъ сїо́нскаа ма(т)ка на́ша... розшира́єтъ сєрдцє своє́ радостю вѣчною ꙗко ѡбєрнѹлиса до нє́и мнѡ́гїи нарѡ́ды ѡ(т) мо́ра мнѡгоматє́жного ми́ра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63); Алє ми ча́съ до Дѣтєй... Жє́бы старость, сивизнѹ, облѹ́дного ми́ра. Выслєдивши дознали жє вжє и сєки́ра, з да́вныхъ ча́совъ острит ˢса (Вільна,

1620 *Лям.К.* 18); Ви́дишъ ꙗ́къ міръ, и по́хоть з' свѣ́то(м) прємина́єтъ А твора́й Во́лю Божію вѣчнє прєбыва́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); **въ миръ приходити** — з'являтися на світ: Горє чл҃кꙋ томоу́ И(м) жє събла(з)на въ ми(р) прихо́ди(т). лѣ҃пшє бы ємꙋ́ само́мꙋ со́бѣ оу́вяза́вши ка́мѣ(н) млы(н)ны(и) на шію и ꙋтопи́ти(с) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 30 зв.); **мир (міръ, мѣръ) сей, сей міръ** — цей (сей) світ: Неха́й же вас хитро мир сей не полонить, ани пре́лесть до греха не зъводить (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Ра́дꙋйсѧ Михайлє Архістрати́жє, Ты сла́вєнъ въ мі́рѣ сємъ ꙗви́сѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Бы(л) ли єси в то(и) ска(р)б'ници, гдє ч(с)ти Короны слава вѣчнаѧ, въ мѣрѣ сємъ стра(ж)дꙋщи(м) лєжи(т) (1599 *Виш.Кн.* 218 зв.); По разорє́нію сєгѡ́ міра види́мого, и по ѡ́ном' ѡгнєнномъ пото́пѣ... настꙋпить всѧ́ но́ваѧ; и вѣчнаѧ нє прємѣнная ре́чъ (Чернігів, 1646 *Перло* 143 зв.); **міръ Божїй** — Божий світ: Пре́то ср(д)цє моє́ ѡ(т) ра́дости играє(т) // и Вєсєлыи пѣсни Бг҃ꙋ своє́мꙋ спѣва́єтъ, ꙗко міръ Бж҃їй на́ зємли ѡглада́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 27–27 зв.); **князь мира сего** *див.* **КНЯЗЬ**.

3. (*рід людський*) людство: Тоє приказоую вамь. абыстє миловали ѡдинь дроугого. а єсли мирь ва(с) нєнавидить. видитє, ижє и мєнє пєр'шє ѡ(т) на(с) възнєнавидѣль (1556–1561 *ПЄ* 416 зв.); Господь наш спаси́тель нищету претерпѣл и во страданіи увесь мир освятил (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своєго єдинородного послалъ, абы кождый вѣруючи в него, не погинул, але абы мѣлъ животъ вѣчный (Львів, 1605–1606 *Перест.* 49); Вдѧ́чность... Пєтрꙋ Моги́лѣ... ѡдъ Спꙋдєѡвъ... При́ вѣншова́ню свѧ́т' хвалє́бныхъ Въскр(с)нїѧ Ха҃ Спси́тєлѧ мірꙋ, повиннє а оупрє́ймє ѡ(т)да́наѧ (Київ, 1632 *Євх.* 291); Абы́ твоѧ́ сла́ва Нб(с)ногѡ Па́на... //... Была́ всємꙋ мірꙋ вѣрнымъ на сп(с)нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.–74);

(*люди певної суспільної групи, світогляду*) світ: а та(к) ꙗ... на порзбꙋ ѡ(т)цовъ ꙋнє(в)ски(х)... маю сꙗ пєчаловати... ижєбы они г(с)да бг҃а просили за королꙗ... и за в'вє(с) миръ христиꙗ(н)ски(и) и за родичи мои и за мєнє грѣшнаго (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2).

4. (*люди у великій кількості; громада*) народ: Рєкль ємоу їюда, нє ѡнонь который биль с'скариѡта. гı҃. ш'то має(т) быти. ижє ты намь хочєшь сѧ оуказати. а нє мирови (1556–1561 *ПЄ* 413);

у ролі присл. (**всѣ) міромъ** — (*разом, спільно*) миром: Што мы всѣ міромъ, то есть поспулствомъ такъ тутошнимъ, яко зъ околичныхъ далекихъ сторонъ,... видечы, ижъ насъ до соборнои церкви... отправоватъ хвалы Божое не допущоно освѣдчившы, порядкомъ звыклымъ фалу Божую у Кіевѣ у церкви тежъ соборной светое пречистое отправовали (Київ, 1610 *АЮЗР* XI, 61).

5. (*життя мирян; світське життя*) мир: длѧ того, и(ж) кр(с)тъ хв҃ъ на рамо взѧ(л). и з' ми́ра вызꙋ(л)сѧ: и пєча(т) на головѣ постави(л), што ю(ж) в ми(р) ѡбратитисѧ нє ма́є(т); ты(м) клобꙋко(м) зна́ти даючи (п. 1596 *Виш. Кн.* 228 зв.); ѡ(в) бо и(з) мира изы(и)дє; и ко бѫдѫщємꙋ вѣ́кꙋ мыслію пє(л)к'гримꙋє: а По(д)голєнє(ц) в' ми(р) странствує(т), и ми́ръ мы́слъно в' собѣ ро(з)ширѧє(т) (Там

само, 230); Покажитє ми ѡ згодꙋ важꙋчиє гдє ко́й з ва(с) мира сѧ ѡ(т)рєкъ; кр(с)тъ х(с)въ на ра́мо взѧ(л); и дшꙋ свою в҄ жи(з)ни се́й возненавидѣ(л) (1598 *Виш.Кн.* 274); И мою пустыню да не уничижает, без которое и он сам (если схочет мира свлещися и памяти и жития страстного свободитися…) быти может (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); Обаче и от самого надворного и свѣтского образа и подобия пожиток от инока, избѣгшаго из мира и в горѣ бога ради сѣдящаго и терпящаго, познати и зрозумѣти можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 243); Подоба́єтъ Єп(с)кпꙋ бы́ти нєпорочнꙋ,… //… Дїакони да быва́ютъ єди́нїѧ жєны мꙋжи. Что на пе́рво(м) собо́ри Стый Бгоно́сныи ѡ(т)цы… иж в҄ мі́рѣ трꙋ́дно бєзбра́чномꙋ жи́ты, позво́лили (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 31–32).

◊ **вышнїй (горний) міръ (мїръ)** — рай: И што за́сь Бж(с)твє́нныи Ап(с)лωвє, Ла́скою Всєс (!) Дха спра́вилы жє ѡ(т) концѡ́въ Стыхъ всѣхъ, згрома́дили пре́зъ Прооповѣдь кото́рыи бы вы́шнїй мїръ напо́лнили (Київ, 1627 *Тр.* 10); Ꙗкѡ в҄ го́рнє́м(ъ) мі́рѣ, сла́вы твой нєстєрпи́мои Агглωвє боѧ(т)сѧ… Нбо и зємлѧ прє(д) лицє(м) твои́мъ оутѣкає(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.); **малий миръ** — людина: microcosmos, мали(й) ми(р) (1642 *ЛС* 269).

МИРЪ², МИР, МИРЬ, МІРЪ, МЇРЪ, МЫРЪ *ч.* **1.** (*відсутність ворожнечі; згода*) мир: мѣйтє соль в҄ собѣ. и мирь имѣйтє [покоуи] мєжи собою (1556–1561 *ПЄ* 164 зв.); а в҄ тоть час изь аггломь бор҄зо стало м҄ножєство въиньства нб(с)наго хвалѧчихь бга. и мовили боуди хвала бгоу. на высокостахь. а на зєм҄ли мирь и мєжи людо(м) добраѧ вола (Там само, 213); Пришє(д)ши тєды прє(д) на(с)… парафѣѧнє црквє стго бгоꙗвлєнїѧ… всѣ сполє́чнє, мѣ́ючи мє(ж) собо́ю ро́стырки нє ма́лыє ѡ(т) ки́л҄ка лѣ(т), тє́ра(з) хотѧчи и жада́ючи ѡ(т) на(с) абы ю(ж) з собо́ю ми́ръ и зго́дꙋ любо́внꙋю оустро́ити… заповѣдємъ послѣдꙋючи блгооуго́дно бу в трци єдиному (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); блгодатию хвою молитвами… стых чꙋдотво(р)цєвъ києвски(х) мир имами (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **в миру жити** — жити в мирі: ѕвѣзды… и са́ми бы́тностю своє́ю и вєли́костю, єдна друго́й нє шко́дитъ, но в҄ мирꙋ живꙋтъ мєжи собо́ю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. ненум.).

2. (*відсутність війни*) мир: и мы Стєфанъ воєво(да) знаючи, и(ж) ка(ж)домоу наимоцнѣишомоу панствꙋ… ε(ст) пожиточно заховати ми(р) и поко(и) и(з) иншими панствы прилєжными и сꙋсє(д)ными… а здалосѧ є(ст) на(м) слꙋшно то(т) ми(р)… ѡ(т)новити (Гирлов, 1518 *Cost.DS* 491); Аще же и тако аспрным нуждам Святая гора подлегла, но благодатию христовою мир бѣ в конец доселѣ от вохода турков и еничарскаго (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 235); нє сподѣває(м)сꙗ жєбы за таки(м) ихъ дѣломъ мꙋгъ быти мы(р) мєжи нами алє нєха(и) бꙋдєтъ такъ ꙗкъ г(с)дь бгъ изволи(т) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. (*угода сторін про примирення воєнних дій; мирний договір*) мир: а мы ти(ж) розници и нєпрїꙗзни, мєжи… єго мл(с)ти зємлѣми… и мєжи нашєи зємли молдавскои ꙋложили єсми и ꙋгасили и ꙋлагаємо и ꙋгащаємо, с си(м) то наши(м) листѡ(м) на мирь ии на покꙋи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost.DB* 469); гдєжъ мы хотачи с царємъ Пєрєкопскимъ поста-

новєньѧ мирꙋ вєчноє приѧзни вчинити и послали до нєго посла нашого…, а чєрєз нєго… ꙋпоминки послали (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); а тоє вамъ ѡзна(и)ємꙋємъ жє до на(с) присилаю(т) ѡ миръ просѧчи алє мы имъ до конца нє вѣримъ (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); здалосѧ тє(ж) намъ и ѡ то(м) вашомꙋ ца(р)скомꙋ вєличєствꙋ ѡзна(и)мити жє пє(в)наѧ на(с) вѣдомость за(и)шла ѡ(т) кнѧзѧ домѣника заславъского котори(и) до на(с) присислалъ (!) ѡ миръ просѧчи (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Na tom nedosyt, miru ne prosit Potocky zdumiły, Na woynu wstaie, szturmy hotuie (1648 *П. про пор.* 201).

4. Спокій, умиротворення: и воспою со анг҃лы. слава в вышни(х) бг҃у. и на зємли миръ (1489 *Чет.* 111 зв.); пошлєтъ вамъ бг҃ъ миръ, и лѣта блага (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.); Не єстъ Царство Божіе годуля (!) албо питва, али правда, и миръ и пустъ правый (XVI ст. *НЄ* 37); вторая сила и моц тое книги: покров и мир, тишину всякую зверху от троичного божества дарующ, абы воздушных духов разум лживый… сего благочестиваго помысла не омрачив (1608–1609 *Виш.Зач.* 204); Видиш Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиреннаго и самоукорного, но все от фарысея… слова отригаеш (Там само, 219); Освящения ума, от которого ся и тѣло святит, видити ся не сподобыш и не постигнѣш, — за которым идет в доспѣвших неизреченная радость, утѣха, мир // слава ликование и торжество ровно со ангели (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 245–246); Даέтъсѧ прέто вѣдати и́жъ покόй Г(с)дєнь в҄ мúрѣ и тишинѣ єсть, фꙋндамє(н҃)тъ а́бовѣ́м҄ котóрого чл҃вкъ закладáєт҄ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 62).

◊ **ити (пойти) з (с, съ) миромъ** — (*усталена форма побажання тому, хто йде або залишається*) іти з миром (у мирі): рєкль єи… иди з҄ миром, и боу(д) з҄дорова ѡ(т) нємочи твоєй (1556–1561 *ПЄ* 145 зв.); а тєпєръ идѣ́тє съ мúромъ и бóл҄шъ нє грѣшúтє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 911); Кгды(ж) тоє паноє… ꙋслышали ѡ(т) нєи таковую хо(т) и волю єи… позволили ю(и) и мѣстцє показали на збудованѧ кєлики… И та(к)… пошла с миро(м) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 10 зв.); **миръ (мирь, міръ) вамъ (тобѣ)** — (*усталена форма вітання при зустрічі*) мир вам (тобі): мúръ вáмъ, пóкой вамъ, нє бóйтєсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 161 зв.); агглъ гн҃ь съшєдь… рєчє мúрь тóбѣ… мꙋжайсѧ и крѣписѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166 зв.); вышо(л) ст҃ыи ива(н). на ѡдьно мѣсто. повєлѣлъ копатї ровъ глубокїи. помолї(л)сѧ г(с)у бг҃. и рє(к)лъ. бра(т)ѧ міръ вамъ (и) бл(с)вѣниє (1489 *Чет.* 195); **мирь тому домови** — (*усталена форма вітання при зустрічі*) мир домові: в҄ который жє до(м) коли войдєтє, напєрьвѣй мов҄тє мирь томоу домови (1556–1561 *ПЄ* 261); **отпустити с миромь** (кого) — відпустити з миром (кого): нн҃ѣ ѡ(т)поу́сти слоу́гѫ своєго вл(д)ко по гл҃оу твоємоу с миро́мь (XVI ст. *УЄ Літк.* 2); **с миромъ възращатисѧ** — те саме, що **ити (пойти) з (с, съ) миромъ**: и та́ко блг҃ословєнїє (!) прїє(м)ши, и ла(с)кѫ собѣ оу́ ни(х) зъ(є)днáвши, въ свои полаты ѕ мúро(м) сѧ въ(з)врáщали (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

МИРЪКА *див.* **МѢРКА.**

МИРЪСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЪСКІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЪСТВОВАТИ *див.* **МИРСТВОВАТИ.**

МИРЪСТІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЬ *див.* **МИРЪ²**.

МИРЬСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЯНИНЪ, МИРѦНИНЪ, МІРЯНИНЪ, МІРѦНИНЪ, МѢРЯНИНЪ *ч.* **1.** (*той, хто не має духовного звання і не належить до духовного сану*) мирянин, світський, -ого: попы. и дьꙗконы. чєтци и мирѧнє. чада моꙗ милаꙗ. имѣтєсѧ за вєчнꙋю жизнь. єжє зовєтсѧ нєб(с)ноє цр(с)тво (1489 *Чет.* 362–362 зв.); допусти(ли) мирꙗно(м) нѣꙗки(м) до(м)ковъ стары(х) монасты(р)ски(х), в которы(х) за ровны(м) чинш(є)м жили, для поправы манастырꙗ того старо(г) бꙋдова(н)ꙗ поправлꙗти (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); Будте ж мужествéнъни, иноци и мѣря́не, Христос Вам на пóмощь невидимо стáне (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); Покажи ми ты въ тых епископѣхъ, не тылко заповѣди Христовы вси еще міряне будучи если заховали, але хотяй одину, которую отъ еvангелскихъ словъ заховалъ? (1603 *Пит.* 101); А́ще ли хто ѡ(т) міра́нъ ꙗви́тъсѧ проти́вася и нє покора́аса сємоу Пра́вилꙋ, ті́и събѡ́рнѣ ѡ(т) всѣ́хъ на́съ ѡ(т)лꙋчє́ни бѫ́дꙋтъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 13); Слꙋжи́тєль тоє та(и)ны водлꙋгъ присто(и)ности и ꙋра́дꙋ єстъ сщ҃єнникъ, алє ча́сꙋ потрє́бы, є́сть ко(ж)дыи чл҃къ св(є)щє(н)никъ, и мирѧнинъ (Львів, 1646 *О тайн.* 18).

2. (*людина, яка належить до непривілейованої верстви населення*) простолюдин: ты тєды дворѧни́нє, // и́ли мирѧни(нє) што знаєшъ и ꙗ(к) ѡ(н) є(ст) дꙋрє(н) и нє (з)нає(т) ничого (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.–236).

МИРЪГОРОДЕЦЪ *ч.* (*мешканець Миргорода або виходець із нього*) миргородець. Вл.н., *ч.*: Мартинъ Миръгородє(ц) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

МИРѦНИНЪ *див.* **МИРЯНИНЪ.**

МИСА, МЫСА *ж.* **1.** (*чашкоподібна посудина господарського призначення*) миса, миска: позычил єсми в кнѧзѧ Или... сто гривєн срєбра доброго, роблєного в мисахъ и в тарєлєхъ, в лыжкахъ и в ковшохъ (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); на том жє возє знашли мисъ цєновы(х) пѧ(т)надцє(т) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); сынꙋ своємꙋ а(н)дрєю тꙋзи(н) лыжо(к) срєбраны(х)... мы(с) шє(ст) вєлики(х) по(л)миско(в) шє(ст) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 76); Кроле́вє Єгѵ́пєтскїи, и́жъ ґды... Ба́нкєтъ ѡ(т)правовали, мѣсто пе́ршєи потра́вы, ста́влали на зло́той ми́сѣ трꙋ́пюю го́ловꙋ чолове́ка (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941).

2. (*посудина богослужбового призначення*) блюдо: А евангеликове ажъ на онъ часъ, коли его пожываютъ, называютъ Тѣломъ Хрыстовымъ... А коли што зостанетъ на мисѣ, за простый хлѣбъ и за простое вино почитаютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); Миса длꙗ анафоры (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 20); Миса самосрибнаꙗ з фѣкгурами пра(з)нико(в) бц҃и (Там само, 20 зв.).

Див. ще **МИСКА, МИСОЧКА.**

МИСКА, МІСКА *ж.* **1.** Те саме, що **миса** у 1 знач.: а в трєтє(и) скры(н)цє... пє(р)стє(н)ко(в) золоты(х) пѧ(т)... поѧсо(в) срєбрны(х) три́... ми(ст)цє новы(х) вєликы(х)

двана(д)цє(т) полумиско(в) цєновы(х) два (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); блюдо, миска (1596 *ЛЗ* 28); принєслъ ємꙋ тро́ха на мисцѣ ꙗблокъ; и просилъ єго́ ѡ в'спожѣнѧ (!) (поч. XVII ст. *Пчела* 2 зв.); Ласкосръ́дый: Поли́зачъ ми́со(к), тале́рѡвъ, гортанобѣ́сєцъ, чрєвобѣсєцъ (1627 *ЛБ* 57); міска patella (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); широка міска catinus (Там само, 57); кгва(л)то(в)нє выдравъ...: конє(в), мѣдяную ми(с)ци новыхъ тры, куфе(л) ѡдє(н), талировъ шє(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Те саме, що **миса** у 2 знач.: Келихъ великій сребреный позлотистый миска, ложка и звезда позлотиста (Київ, 1554 *КМПМ* I (дод.) 6); к тому теж оказовал ми его милост, иж с церкви Блудовское пани Михайловая Свинуская взяла сосуд церковный сребръный келих, миску, звезду и лыжицу (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 108); У олтару: престолъ и жертовникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненая зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); мъногие слуги и помочники менованыхъ пановъ ротмистровъ, олтарь злупили, на ганку, ку обхоженю сакраменту Хрыстова, кѣлихи, миски, ложки, звѣзды съ покровцами ихъ побрали (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 279); сосуд церковный, миска московское роботы (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Спра́вишъ те́жь миски, и ча́шы, кади́лницы и кꙋбки (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

Див. ще **МИСОЧКА.**

МИСНИКЪ *ч.* **1.** Мисник: Свєтлица на склєпє(х) кꙋ мєстꙋ з болонами з лавами и(з) столомъ... з мисникомъ... в нє(и) всє спо(л)ноє (1552 *ОКр.З.* 147 зв.).

2. Вл.н.: шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский... праве утяжъливе осведчалсе и протестовалъ на противъко... Василеви Гученяти осавулови, Василеви Татарчикови атаманови мисникови... Савъце Чалому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

МИСОЧКА *ж.* **1.** (*чашоподібна посудина, в якій подають страву до столу*) мисочка: тые хлопы з одное мисочки поливку албо борщик хлепчют (1598 *Виш.Кн.* 105); за то даровалъ цр҃кви бж҃о(и) золоты(х) 20. и мисо(ч)ку срѣбрною поломаную (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 46).

2. Те саме, що **миса** у 2 знач.: напервей, церковъ ошарпаная, въ той церкви въ олтару сосудъ, келихъ..., мисочка ценовая малая, звезда..., ложка (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); надали єсмо... до цєркви... поѧсъ єдвабный... наракавници... покровци... кєлєх срєбрєный и мисочка и звѣзда ложка всє тоє срєбрєноє (Четвертин, 1610 *ВИАС* I, 10); Мисо(ч)ка длꙗ анафоры (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 20).

3. (*тарілка в терезах, на яку кладуть зважувану річ або гирі*) шалька: Ша́лка: Ми́сочка ꙋ ваги́ (1627 *ЛБ* 157).

Див. ще **МИСКА.**

МИСТАҐОҐА, МИСТАКГОКГА *ж.* Твір Максима Сповідника "Мистагогія": Катехизы 5, мистакгокга мовитъ: "за всихъ молимосе, которые межы нами померли" (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131).

МИСТЕРЇА *див.* **МИСТИРІА.**

МИСТЕРНЕ *див.* **МИСТЕРНѢ.**

МИСТЕРНѢ, МИСТЕРНЕ, МѢСТЕРНЕ *присл.* Майстерно, досконало, уміло: упоминокъ знаменитый послали... запону зе злотомъ гафтованую, на которой былъ мистерне выгафтованый страшный судъ Божій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 975); бꙋрныи вѣтры,... тáкъ окрꙋтнє... возвѣ́али, и(ж) въ мгнѣ́ню ѡка́ // богато и мистєрнѣ бꙋдованыи палацы, ꙗ́ко ма(р)нꙋ́ю лѣпанкꙋ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Вєсєлєи́лъ о(н) прєм(д)рый напо́лнєны(и) бꙋ́дꙋчи Дх҃а Бж҃гѡ, мѣстє́рнє, дѣло до Цр҃квє, на твєрды(х) матє́ріа(х) дѣ́ла(л) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 42); анєктана́въ... пото(м) оуказа́лъ ланцꙋхъ з ко́сти слоно́вой спра́влєный,... пото́мъ сє́мь ка́мєнїи мистє́рнѣ ри́тыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

МИСТЕРНЫЙ, МѢСТЕРНЫЙ *прикм.* **1.** Умілий, досвідчений: Чл҃къ... са́мъ сєбє наоуча́ючїй зави́дѣти. самооу́кїй зра(д)ца. сна(д)нє хи́трый на злы́й оучи́нокъ. ба́рзо мѣстє(р)ный на нєпра́вдꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

2. (*який робиться з великою вправністю*) майстерний: былъ той часъ,... кгды тая збытная и выставная языка быстрость, также и мѣстерная штучность въ богословии анѣ вступу не мѣла въ дворы Божія (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323); множе́ство зˢбожа и(з) єгv(п)тꙋ, гдє нилюу(с) вы(ли)ва(л), мистє́рнымˢ господа(р)ство(м), і спра́вою. двѣстѣ тиса́чъ спа́до(в) до рыма, кож(д)ый ро́къ прово́ди(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 72 зв.); кды поубли́цє... ꙗ́внє вˢ атєна́(х) ѡ́нꙋю [штоукоу] выстави(л), та́къ са люди ба(р)зо дивовали дла надо́бного малова́на,... хвалили, жє млодє́нцо(в) атє́нскы(х) пи́лнє мистє(р)ной робо́тѣ припатрꙋючи(х)са жа́ро(м) своволной мл(с)ти роспали́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273).

3. (*який зроблений, виконаний дуже вміло*) майстерний: напередъ склепъ потаемныи змурують, и такъ мистерный и свѣтлый, въ которомъ мешкане яко царское (бл. 1626 *Кир.Н.* 20).

МИСТЕЧКО *див.* **МѢСТЕЧКО.**

МИСТИРІА, МИСТЕРЇА *ж.* (*християнське обрядове дійство, через яке передається Божа благодать*) Тайна, таїнство: Мvсти́ріа, а́лболи Та́йны, сꙋтъ видо́мыє зна́ки, и причи́ны инстрꙋмєнта́лныє ла́ски бж҃ои (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 1); Цр҃ко(в) ст҃аа на(д) всѣ ѡбра́ды, на(д) всѣ цєрємо́нїѣ найбо(л)шїй и найзнамєни́тшїй,... захо́вꙋєтˢ и заживáєть: то́ є(ст), Лvтꙋ́рґію ст҃ꙋю, вˢ кото́рой са... А҃ггл(с)кїй ро́зꙋмъ прєвосхода́щїи збавє́на ншєгѡ Мvсти́ріа, а́бо Та́ємницѣ ѡ(т)правꙋ́ю(т) (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5).

МИСТИРЇОНЪ *ч.* Тайна, таїнство: Крещє́нїє є́сть Мvсти́рїѡнˢ, а́лбо та́йна, вˢ кото́рой прє(з) позвєрхо́вноє ѡбмыва́ньє водо́ю, ѡбмыва́єтса чл҃вкъ зо всѣхъ грѣхѡ́въ, на дш҃и бꙋ́дꙋчихъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 4).

МИСТР *див.* **МИСТРЪ.**

МИСТРОВСКИЙ *прикм.* (*який належить до обов'язків майстра*) ма́йстрів: Па(н) а(м)брожи(и) вє(с)по(л) с пно(м) во(и)цєхо(м) зє(з)воли(в)шиса зобопо(л)нє пи(л)новати на робо́тѣ вєдлꙋ(г) мистро(в)ской пови́нности своєє. а(ж) до ско(н)чєна робо́ты (Львів, 1598 *ЛСБ* 324).

МИСТРОВСТВО *с.* (*високе мистецтво, вміння*) майстерність: И ꙗко при мѹцѣ с кролєвства и пр(о)рцства насмѣвалиса, тєпє(р) зась з наоуки и з мистровства называючи єго мистро(м) прє(з) смѣ(х) и закритоє мовєна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213).

МИСТРОВЪ *прикм.* Катів: а Станиславъ балверъчикъ, не ведати, если за якимъ уфолкгованемъ мистровымъ, чили за припадъкомъ якимъ не стятъ, толко у шии ображонъ, съ пляцу живо увошолъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); кгды проважоный был Иванъ Волошинъ на екзекуцию,... ку церкви манастыра брацкого Луцкого, выскочивъши чернъцове зъ форти з манастыра... того Волошина злодея,... съ рукъ мистровых одняли..., до себе до манастыра его взяли и одпровадили (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547).

МИСТРЪ, МИСТР, МИСТРЬ *ч.* **1.** (*голова духовного або рицарського ордену*) магістр: ѡзнаймѹємъ, иж за ѹкривженьє, а нєсправєдливоє посєганє панства нашого... ѡт мистра и кѹнторовъ Ифлантскихъ,... ѹмислили єсмо... тоє нєправды... помъстити (Вільна, 1557 *AS* VI, 22).

2. (*фахівець із якого-небудь ремесла*) майстер: слышали єсмо; што (ж) цркѡвъ наша нєдобрє покрита и каплє(т) на ко(л)ко мѣсцє(х) прото (ж)... авы (!) єстє знашли мистры добры(и) и (з)єднали штобы покрилы карадомидою доброю цєлою (Ясси, 1566 *ЛСБ* 165); А єсли бы прє(з) нєпи(л)ность мистро(в)скѹю шкода ꙗкаꙗ в роботѣ сталасꙗ, то(г)ды... до ты(х) пно(в) мистро(в) вышє помѣнєны(х) бра(т)ство має(т) мовити (Львів, 1598 *ЛСБ* 324); въ будованью дому, ото того свецкого, хотя многие робятъ, але не вси мистрами суть, што будуютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 801); и(ж) тоты мистрєвє. котори(х) са было зє вши(ст)ко(г) свѣта нашло,... мовачи прє(д) тымъ в'ши(ст)ци єдны(м) ꙗзыко(м) ха(л)дєйскы(м). побл(ди)лиса ѡколо роботы... нє ро(з)умѣючи є(д)(н) дрѹгомѹ мовы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 10 зв.); **мистръ попелный** — фахівець із випалювання попелу: маєт кназ Роман Єго Милость и мистра своєго попєлного при том попєлє на комагох до Кгданска послати (Вільна, 1555 *AS* VII, 10).

3. (*шкільний викладач*) учитель: допюро идѹ з' школы... Ѭ нигдє // нє бавилємъсє можєшъсє пытати нашого мистра єсли правдѹ повѣдаю (к. XVI ст. *Розм.* 7–7 зв.); мистрови вєликая потѣха кгды видить ѹчна нєподлѣ(и)шаго. што далєко болшє в школа(х) и людє(х) хри(с)тїꙗньски(х) мѣти потрєба (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); **мистръ школный** — шкільний учитель: Пишєтє ми ѡ дида(с)калѣ а(л)бо ми(с)трѣ шко(л)но(м), ꙗко бы(м) са ѡ нєго по(с)тара(л) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.);

(*духовний наставник*) учитель: оучитєлїє... и фарисєє видѣли єго и(ж) иль з' мытникы и з' грєш'никы. и рєк'ли оучєникомь єго. прош'то зь яв'ными и таиными грєш'никы мис'трь вашь ясть и пиє(т) (1556–1561 *ПЄ* 134 зв.); О чистцу латинском, вымышленом мистром диаволом и его учениками, папами рымскими (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); маютъ при собѣ обецаного одъ Христа научителя и мистра правды Духа Светого (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 212); Скоро бо углянул есми у тое ваше писание,... зараз познал есми мистра ваших милостей, славолюбца, а не обеще-

щенного Христа (1598 *Виш.Кн.* 91); латынский оратор, достоинством сана мистр, имѣл дружбу со мною в Луцку (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 164); И ꙗ́ко при мꙋцѣ с кролєвства и пр(о҃)рцства насмѣва́лисѧ, тєпє(р) засъ з наоуки и з ми́стро́вства называ́ючи єго ми́стро(м) прє(з) смѣ(х) и закри́тоє мовє́нѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213);

учений-богослов: єсли вша́къ жє роз҄свѣ́титсѧ ꙗкова́ѧ свѣ́тлость, кото́раѧ бы́ ѡ́коую розогна́ла тє́мность, што́ ти ѡ(т) нѣꙗ́кихсь щєбє(т)ливоє и выкрꙋта́цкоє софисти́цкоє бг҃ословѡ́вїи... в мѡ́вѣ ми́стровъ є́сть зада́но (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 9 зв.); а прє́д҄сѧ жъ нє два́ соу́ть створи́тєлѣ, алє єди́нъ створи́тєль. вєд҄жє то́є ми́строви сєн҄тє́нцїй подо́бало, алє спро́снє мы́литсѧ (Там само, 25 зв.).

4. (*службова особа, яка здійснює смертні вироки або тілесне покарання*) кат: Выдають мєщанє доходы тыє на сторожи на кликꙋна и на мистра (1552 *ОКЗ* 38); па(н) фєдо(р) сєнюта... проси(л)... абы чєрєзь ми(ст)ра ѡ(д)но(г) с ты(х) по(и)маны(х) ми(с)ка бы(ло) ѡпытано розумєю(чи) єго бы(ти) ви(н)нє(и)ши(м) в заби(т)ю брата своє(г) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 21 зв.); кгды... Станислав балверчикъ и Ганна столярка, отъ мистра на екъзекуцыю были выведены, там же оная Ганна..., за тотъ выступокъ... презъ мечъ естъ скарана (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); помененую Анънушу на далшую квестию росказалъ подати кату въ руки, которую взявши мистръ на клюбы, тягнулъ разовъ два, пытаючи (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450); кгдыжъ... доброволне самое правды поведыти не хотелъ, теды, за таковымъ его добровольнымъ признанемъ, по мистра Ковелского послали (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 457).

МИСТРЬ *див.* **МИСТРЪ.**

МИСУРКА *див.* **МИСЮРКА.**

МИСУРЪКА *див.* **МИСЮРКА.**

МИСЮРКА, МИСУРКА, МИСУРЪКА *ж.* (*шолом із металевою сіткою*) місюрка: Яроша Терлецкого... на робене мисурокъ и сагайдаковъ, до Острога одослалъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 138); Шлє́мъ: Шиша́къ, прилбица, мисꙋрка, гє́лмъ (1627 *ЛБ* 158); мєновитє взꙗто... //... рыштꙋнкꙋ до во(и)ны налєжачого то єстъ; Панъцировъ з мисꙋръками Киръвашами дєсꙗтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104–105 зв.); взял: пулъторы пары пистолетовъ,... банъдолетъ за золотых шестнадцат,... каръваше — золотых осмъ коштуючие, мисюрку, за золотых шест,... и инъных веле речей,... побрал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

МИТОДАВЕЦЪ *ч.* Той, хто сплачує мито: vectigalis, митодавєцъ (1642 *ЛС* 408).

МИТРА, МІТРА *ж.* Митра: мітра, єпі́скоп҄скаѧ корона и ты(ж) чєпє́цъ (1596 *ЛЗ* 57); И заразъ ихъ милость... князи бискупи и владыкове, убраные въ свое инъѳулы (або и митри) и церъковъные чсти годъные убири..., вошли до церъкви светого Миколы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 28); Оува́сло: Ми́тра, коро́на ст҃и́тєльскаѧ, клє́йнотъ, ношє(н)є (1627 *ЛБ* 136); Арсє́нїй врагѡ́въ Кр(с҃)то́мъ побѣжда́єтъ. Жєзло́мъ ѡ(т) цр҃кви волкѡ́въ ѡ(т)пꙋжа́єтъ. Хво́стъ бєзчи́нныхъ плєвъ зчища́єтъ коса́ми, Цно́ты в(ъ)ютъ Ми́трꙋ ст҃и́тєлємъ

сами (Львів, 1642 *Еп.Жел.* тит. зв.); mitra, увяло, корона, ми(т)ра (1642 *ЛС* 270).

МИТРАКСЪ *ч.* Вид коштовного каменю: mithrax, митраѯъ камє(н) (1642 *ЛС* 270).

МИТРИЦА *ж.* Головна пов'язка, хустка; бандаж: mitella, mitrula, ми(т)рица, тканина, зми(й) (1642 *ЛС* 270).

МИТРОПОЛЕЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МИТРОПОЛИЙ, МИТРОПОЛІЙ, МИТРОПОЛЇЙ *прикм.* **1.** (*який стосується митрополії або належить їй*) митрополичий: А при то(м)ъ с нами были лю(ди) почєсны(и)... по(п) ѳотиꙗ(н) а маршалѡ(к) митрополи(и) соѳєиски(и) занько (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Ленковая з сынами своими... сами то теж то сознали, ижъ одно озеро... ест митрополье церковное (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); листь тотъ люди митропольи спа(с)киє з пєчєръскими по половинє (1552 *ОКЗ* 33 зв.); Я, Марекъ Барановский, и я, Павелъ Готорович,... сознаваемъ... иж... были есмо зослаными... //... на гору митрополю Софѣйскую, до попа Филипа (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 141–142).

2. (*який стосується митрополита*) митрополичий: мы съ обу сторонъ тамъ судьями высылали: зъ руки канониковъ Виленьскихъ... пана Добка Скилондича..., а зъ митропольее руки... Волчка Шепелевича (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); я,... хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памети, ижъ была въ сенаникъ митрополій вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); такъ нынѣ ꙗко же и пре́ждє сєго бра(т)ъство лво́вскоє... по(д) ѡборо́ною и звє́рхностю на́шєю митропо́лєю вѣчными часы быти зоставꙋ́ємо (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); тєпе́ръ Пєтрє сла́вы Дока́зꙋй... Аза́жъ Ѳро́нъ Митрополїи нє дода́сть ѡхо́ты (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МИТРОПОЛИТ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛИТА, МЕТРОПОЛИТА *ч.* Те саме, що **митрополитъ**: Я княгиня Маруша Збаразская..., ознаймую нинешним листом моим фундацийнымъ до церкви светого мславного пророка Илли,... и маетност до ней належачую через преосвященного его милости отца Ипатея Потея,... метрополиту Киевского и Галицкого,... мне теперъ належачую церковъ, на которой фундую на выживене свещенника на три руки поля, то естъ в кождую руку по три ланы (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); Року 1641, мѣсяца ноеврия дня осмого, Арсеній Желиборский ставъ епископомъ отъ митрополиты Петра Могилы и Косова епископа и Пузины: три 4-го посвятили в Луцку (1636–1650 *ХЛ* 79); є҃. абы митрополита в сєнатѣ столє(ц) мѣлъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 182); єго (м)л. помєнєны(и) ѡтє(ц) мє(т)рополита з своєю капитулою маючи ко(н)токвитата(м) (!) кгру(н)то(в) своихъ з кгру(н)тами мєнованыхъ ихъ м(л). // протєстуючихъ до сєла Го(р)болєва,... нуло юрє и ѡ(в)шє(м) и(н) су(м)му(м) прєюдициумъ протє(с)та(н)то(в) уми(с)ли(л)... свои кгру(н)ты з кгру(н)тами... горболо(в)скими..., прилучитъ и собє привласчитъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 202–203).

МИТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ, МЇТРОПОЛИТАНСКИЙ *прикм.* **1.** Те саме,

що **митрополий** у 1 знач.: всѣхъ вєспо(л)... в навѣжє(н)є мѣсцъ ст҃ыхъ... запрошає(м), // и повагою столицы митрополита(н)скоє взываємъ (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1–1 зв.); ѡзъначаючи кгру(н)т по право(и) стор[о]нє мєтрополитє(н)ски(и)... // палє(и) шє(ст) дубовыхъ..., поби(т) ро(с)казало(м) (Київщина, 1638 *ККПС* 190–191); **судъ митрополитанский** *див.* **СУДЪ.**

2. Те саме, що **митрополий** у 2 знач.: А затымъ пра(в)лю ѡ обра(н)ю Єп(с)кóповъ, потвєржéнью, и посвачéнью, áлбо постановлéнью, ѡ Митрополитáнскихˢ, и пє(р)вонача́лныхъ, и Патриа́ршихъ нрáвахъ (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 9 зв.); Што все тым привилеем вѣчно мѣти о имени Христовѣ хотячи, при печати Митрополитанской, подписом руки нашое ствержаемо (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); Сакосъ мїтрополита(н)ски(й)... з пасманомъ бѣлѣмъ свѣтлымъ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 55); Ѡмофо(р) Мєтрополита(н)ски(и), на коци по тры пла(т)ки злотоглаву (Там само, 63); ѡ(т)цꙋ Іелисєю ѡ(т) п҃ ла(н)кгиша бы(л) ѡ(т)даны(и) листъ мє(т)рополита(н)ски(и) до публикованє (!) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.); а на(д)то выбравши розные доходы метрополитанские з розных протопопий, ему до одбираня повероные,... побрал и на свой пожитокъ обернулъ (Київ, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 785).

МИТРОПОЛИТАНСТВО *с.* Те саме, що **митрополия**: Вѣдомо чиним, иж мы с повинности Пастырства, Митрополитанства Киевского, объехавши парофію нашу и бывши в повѣте воеводства Браславского,... велице утѣшилисмо ся (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 220); мы... чє(ст)ного во иноцє(х) брата... Кириловивича по бл҃годати и власти ѡ(т) вышнєго А(р)хиєрєꙗ... и бл҃гословєнїє(м)... на митрополита(н)ство Києвъскоє ѡ(т) прєстола патриархи... Кирила... собо(р)ны(м) ствє(р)жєнє(м)..., чиновнє по стєпєнє(м)... сотворило (!) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще **МИТРОПОЛЬ.**

МИТРОПОЛИТОВЪ *див.* **МИТРОПОЛИТОВЫЙ.**

МИТРОПОЛИТОВЫЙ, МИТРОПОЛИТОВЪ, МИТРОПОЛІТОВЪ *прикм.* Митрополитів: Доходы митрополитовы. Мєдꙋ приходить ѳ҃i кадє(и)... ѕ҃ вєдєръ мєдꙋ з нєго хоживало алє тєпєръ привєрънєно к о(с҃)трꙋ (1552 *ОКЗ* 42 зв.); И оудариль єдинь нѣкоторы(и) зˢмєжи нихь, на слоугоу арˢхїєрєѡвого. [владычого. або митрополитового.] и ѡ(т)таль ємоу оухо правоє (1556–1561 *ПЄ* 322); За дозволеньемъ отъ господаря короля его милости и съ митрополитовымъ... мѣнялъ есми съ паномъ Петромъ Яновичемъ... тымъ своимъ имѣньемъ (Луцьк, 1564 *АСД* VII, 28); синóдовый дѣєпи́сєцъ, прєкладáючи на што бы́лъ тóтъ синѡ́дъ зложóный, и выпи́сꙋючи на нє(м) дѣє митрополи́товы и єго товáриства,... нигдє однáкъ... нє припоминáєтъ, абы... протúвъко имъ дéкрєтъ ꙗ́кїй вы́йти мѣлъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 51); Съй Събѡ́ръ на паргамі́нѣ Пи́смомъ стародáвнымъ, ꙗ́ко жє здє слóво вˢ слóво и́маши, є́стъ пи́санъ: оу́ нєго жє Пєчáтїй завѣ́шєныхъ Осмъ, Митрополі́това. и Єпі́скѡпъскыє (Львів, 1614 *Вил.соб.* 22).

Див. ще **МИТРОПОЛИТА.**

МИТРОПОЛИТСТВО, МИТРОПОЛИЦТВО *с.* Сан митрополита: А же былъ удатный и многомовный, одержалъ отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легатъ былъ посланъ, абы за принятемъ его отъ папежа на митрополицтво а позволенемъ пановъ Венетовъ митрополію Монемвасійскую подъ живымъ тои столицы, патріарсѣ Константинополскому послушнымъ, одержалъ митрополитомъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 473); ахлг... Пєтръ Могила... вє Львовѣ посщова(л)ся ꙋ стои прчстой на митрополи(т)ство а было при посщєню вл(д)къ д (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

МИТРОПОЛИТЪ, МЕТРОПОЛИТЪ, МИТРОПОЛИТ, МИТРОПОЛІТЪ, МИТРОПОЛЇТЪ *ч.* Митрополит: ІИ свщєнноинѡ(к) антонїє Крицки(и) Намѣстни(к) прємдр(с)ти бжиѧ стоꙗ соѳєꙗ в Києвє ѡ(т) нарєчє(н)ного ми(т)рополита киє(в)ского и всєꙗ рꙋси иѡсиѳа вл(д)ки смолєньско(г) (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); хотарь тои с[вѧ]тѣи монастири... наши слꙋги вѣрнии... кꙋпно и сь ѡ[тє]ць и молєбник нашь кир Анастасіє бивши митрополит и сь иншими добрими люди... даєм и потврьждаєм (1583 *DBB* I, 86); То́є пра́во вѣдаючи митрополі́тъ кі́єв(ъ)скїй, и володи́мє(р)скїй, лоу(ц)кїй, поло́цкїй, пи́нскїй, хо́лмскїй влады́ковє,... абы и ми ѡ(т) ты́хъ дѡ́бръ ѡ(т)стрыхнєни нє были. оуда́лисѧ на то́є абы шалѣ́ли и лꙋді́ли свѣ́томъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.); Ку тому за благословєніє(м) и росказанꙗ(м) Стѣйши(х) ѡщъ Патріархо(в) наши(х). Мєтрополитовъ... и всѣ(х) на(с) дховны(х). Зача́ли и дрꙋгіє тꙗжа́ри Брє́мє(н) дховны(х) на собѣ носити (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); в пѧто(к) в по пасцѣ єго м(ли) ѡ(ц) митрополїтови ꙋчта коштує(т) зло(т) 7 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); То тє́ды до Архїсщє́нникѡ(в) // до Вл(д)къ, до Архїєп(с)кпѡвъ, до Митрополи́тѡ(в), и до Патрїа́рхѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 88–89); былъ тє(ж) и ли(ст) ѡ(д)... ѡ(т)ца Мєтрополита до... парафиа(н)... ѡ нєпо(с)лушє(н)ство и спротивлєнꙗся проти(в) бра(т)ства... ꙗко во всє(м) про(д)куючого (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Таѧ то значнѣшаꙗ би(т)ва, в которо(и) П: Стєфа(н) снъ ста(р)шїй Ѡ(т)ца митрополита полѣгъ мєжи козаками (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); мы жє блгородиє твоє гдꙋ бгꙋ врꙋчаючи вторицєю нашє прєсылаємъ блвєниє. Писа(н) в Бгоспасаємо(м) градѣ Києвѣ... Силвє(с)тє(р) Косо(в) мєтрополи(т) Києвски(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

Див. ще **МИТРОПОЛИТА.**

МИТРОПОЛИЦТВО *див.* **МИТРОПОЛИТСТВО.**

МИТРОПОЛИЧИЙ *прикм.* Те саме, що **митрополитовый**: Року 1618 месеца февраля 15 козаки запорожскіе на Зверинци официала митрополичего, а по нашему протопопу, который былъ посланъ отъ митрополита Ипатія Потѣя до Киева на протопопство,... противъ Выдубицкого подъ людъ подсадили воды пити (поч. XVII ст. *КЛ* 85).

МИТРОПОЛИЯ, МЕТРОПОЛИЯ, МИТРОПОЛЕЯ, МИТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛЇЯ, МІТРОПОЛЇЯ *ж.* (*церковно-адміністративний округ*) митрополія: жалова(л) намъ ма(т)ѳєи игꙋмє(н) ѡбитєли стго николы... сѡ (в)сєю ѡ хр(с)тє бра(т)єю на ми(т)рополии лю(ди) што живꙋ(т) оу стго спса

на бєрєстовѡ(мъ) на Стєѳана и на Игната и на горностаꙗ (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Мл(с)тию бжию… мы смирєны(и) Арсєни(и) єп(с)кпь ми(т)рополи(и) гали(ц)ко(и)… со бл(с)вєниє(м) бжии(м) проси(м) вм посполито всѣ(х) правосла(в)ны(х) хр(с)тиꙗ(н) и дає(м) ва(м) знати ѡ сє(м) младє(н)ци на имѧ сємиѡнѣ (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); То́ть всє-мꙋ́ дꙋховє́н'ствꙋ въ всє́й рос'сіи роска́зꙋєть, митропо́лїєю кієв'скою и га́лицкою ѡблада́єть (Львів, 1591 *Просф.* 68); гєдєѡ(н) болобанъ… покладалъ намъ многиє причины нєпослушє(н)ства своєго,… ижъ на тотъ часъ… татарє будꙋчи в мѣстє галичи звоєвали, спалили и спустошили столицꙋ црквъ на крилосѣ митропо(л)є(и) гали(ц)коє (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Сомоелъ Сенчило, вѣдаючи о намѣстництвѣ головномъ митрополіи нашое отъ насъ злецономъ Іосифу Рутскому, зверхности его спротивилсе въ многихъ речахъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); и о́номꙋ ꙗ(к) Па́стырꙋ Рѡссі́йскогѡ Блгч(с)тїа за́коннє и Пра́вилнє нале́жномꙋ звы́клоє послꙋшє́нство бє(з)посрє́днє ѡ(т)даючи, тꙋю с(т): Ла́врꙋ вє́длꙋгъ звы́чаєвъ єи старожи́тны(х) з' Мітропо́лїи Кіє́вскои вынатꙋю, са́мым' Патріа́рши(м) справова(л) дозо́ром' (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 29); шляхетный панъ Стефанъ Вербицъкий,… з Божое и столици апостолское ласъки єписъкопа володимерского и братского, прототронего метрополии киевское… манифестацию заносилъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 230).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО, МИТРОПОЛЬ.**

МИТРОПОЛІЙ *див.* **МИТРОПОЛИЙ.**

МИТРОПОЛІТОВЪ *див.* **МИТРОПОЛИТОВЫЙ.**

МИТРОПОЛІТЪ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛІЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МИТРОПОЛЇЙ *див.* **МИТРОПОЛИЙ.**

МИТРОПОЛЇТЪ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛЇЯ[1] *див.* **МЕТРОПОЛЇЯ.**

МИТРОПОЛЇЯ[2] *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МИТРОПОЛСТВО *с.* Те саме, що **митрополия**: гдѣжъ я,… хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памети, ижъ была въ сенаникъ митрополій вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую… и на вѣчность записую на митрополство велебному преосвещенному архіепископу, митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛЬ.**

МИТРОПОЛЬ *ж.* Те саме, що **митрополия**: А тотъ манасты(р) з вєчисты(х) часовъ за прє(д)ко(в) нши(х) ѡ(т) ко(л)кадєсѧтъ лєтъ и за на(с) сами(х)… бл(с)вниємъ ншимъ и послушє(н)ствомъ митроп(о)ли киє(в)скоє є(ст) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25); Мѡгила сла́вный, на Ѳрѡ́нъ Митрополи Встꙋпꙋєтъ го́днє, з' нб(с)нои во́ли, Ѡ ча́сє вдѧ́чный! Ѡ лѣта стыи! Дни золотыи (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО.**

МИТРОПОЛЬСКИЙ *прикм.* Те саме, що **митрополий** у 1 знач.: Сєла митропольскиє.

Сєло Богриновъ в томъ сєли было є͠і слꙋжобъ. тєпєръ пꙋсто лєжи(ть) (1552 *ОКЗ* 45 зв.); В Києвє городищи старомъ которыє люди митропольскиє сєда(ть) тыє слꙋжъбꙋ... слꙋжать ꙗкъ которы(и) можєть бо ѡтъ татаръ звоєваны (Там само, 46).

МИТУСЪ *присл.* Хрест-навхрест: на знєсєня нєвѣста ꙋродила дѣтє(и) двоє, которыє сꙗ зросли были, миту(с), а пупо(к) бы(л) єдинъ, єдино было живоє, а дрꙋгоє ꙋмє(р)лоє и тоє за(с) ꙋмє(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

МИТЮКЪ *ч.* (*вовняна підстилка під кінське сідло*) чапрак: ѡ(д)но сє(д)ло срєбромъ ѡправъноє... митюкъ до нєго золото(м) ґафтованы(и) наполъ шкарълꙗтю чи(р)вонымъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.).

МИЦНО *присл.* Рішуче, категорично: Ни(ж)ли єго м(л). п͠нъ Ти(ш)кєви(ч), противєчи(с) праву по(с)полито(му), чєрє(з) того (ж) уря(д)ника своє(г)[о] на ты(х) добра(х) урядови кгро(д)ско(му)... чини(т) є(к)зєкуцы(и) нє допу(с)ти(л) и ми(ц)но заборони(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 154).

Див. ще **МОЦНО.**

МИШКА *ж.* (Tanacetum vulgare L.) пижмо звичайне: gazella, мишка, пижмо (1642 *ЛС* 206).

МИШОКЪ *див.* **МѢШОКЪ.**

МИШЦОВЫЙ *прикм.* Щільний, міцний: побрати казалъ... узголовий скураныхъ мишцовых дви — за копу грошей купленые (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98).

МИЯТИ *дієсл. недок., перен.* (*залишати поза увагою*) минати: Претож, далшїе речи и помияю: И для широкости ихъ, не вспоминаю. О зрадци учню, ничъ не вспоминаючи: Овшемъ того бридкого пречъ мияючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 167).

Див. ще **МИНАТИ.**

МІЛЕНЕНКИЙ *прикм. у ролі ім., ж.* Миленька, -ої, любочка: Boday boday toy milenki buwal zdorowenki Sczo nezabul sczo nezabul swoiey milenenki (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133).

МІЛЕНКИЙ, МІЛЕНКІ *прикм.* Миленький, любенький: I nu bráte Truháne milenki Idemo iskáty nászey spoženki (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5); Boday woroha napala tuha Sczo myni rozluczaiet milenkoho druha (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133); Dyvoiko, dušenko, milenka mi budeš (1571 *П.про воєв.* 416).

МІЛЕНКІ *див.* **МІЛЕНКИЙ.**

МІЛЇОНЪ, МЇЛЇОНЪ, МѢЛЇОНЪ *ч., перев. мн.* (*велика кількість*) мільйони: ти́сѧчи ти́сѧчїй слꙋжи́ли ємоу, и ти́сѧчныє мѣлїѡны стоѧ́ли пєрє(д) ни(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 53); мы по(д) нєзличо́ныѣ мілїѡ́ны грѣхѡ́въ подлєга́ємѡ, а Б͠гъ єстъ бєзгрѣшєнъ (Там само, 60); Мїлїѡ́ны Мїлїонѡвъ слꙋжи́ли ємꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 45).

МІЛОВАТЇСЯ *див.* **МИЛОВАТИСѦ.**

МІЛОВНІК *див.* **МИЛОВНИКЪ.**

МІЛОСЕРДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МІЛЪ *див.* **МИЛЫЙ.**

МІОД *див.* **МЕДЪ**[1].

МІР *див.* **МИРЪ**[2].

МІРО *див.* **МИРО.**

МІРОЛЮБЕЦЪ *див.* **МИРОЛЮБЕЦЪ.**

МІРСКІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРСКЫЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРЪ¹ *див.* **МИРЪ¹.**

МІРЪ² *див.* **МИРЪ².**

МІРЯНИНЪ *див.* **МИРЯНИНЪ.**

МІСКА *див.* **МИСКА.**

МІСЛ *див.* **МЫСЛЬ.**

МІСЛОВЕЦЬ *див.* **МЫСЛИВЕЦЪ.**

МІСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*нерозривно поєднуватися*) суміщатися: И ты́и четы́ри єлєме́нъта, єди́нъ съ дрꙋгі́мъ мі́ствꙋєтъ; и єдна стихі́ѧ, дрꙋгой, прєподáєтˁ своє́го квалѣтá-тєсъ; албо кáчєства (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10).

МІТРА *див.* **МИТРА.**

МІТРОПОЛІЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МІЛЇОНЪ *див.* **МІЛЇОНЪ.**

МІЛОСНИКЪ *див.* **МИЛОСНИКЪ.**

МІНАТИ *див.* **МИНАТИ.**

МІНЕЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МІНУТА *див.* **МИНУТА¹.**

МІРОДЕРЖЕЦЪ *див.* **МИРОДЕРЖЕЦЪ.**

МІРОЛЮБЕЦЪ *див.* **МИРОЛЮБЕЦЪ.**

МІРОПОМАЗАНЇЄ *див.* **МИРОПОМАЗАНЇЄ.**

МІРСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРСКІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРЪ¹ *див.* **МИРЪ¹.**

МІРЪ² *див.* **МИРЪ².**

МІРЪСКІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРЬСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРѦНИНЪ *див.* **МИРЯНИНЪ.**

МІТРОПОЛИТАНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МІРЇАДЫ *тільки мн.* (*незліченна кількість; сила-силенна*) міріади: Бо оу́нцїи познáєшъ, злúчишъ Мі́рїáды, Лáтвѣй нѣжли Ге́ркꙋлєсъ пєрєплóвъ Циклáды (Київ, 1632 *Євх.* 296).

МЛАДЕНЕЦЪ, МЛАДЕНЕЦЬ, МЛАДѢНЕЦЪ *ч.* **1.** Немовля, маля: ѡ иродє злыи. нєч(с)тивыи црю. што жь ти вчинили младєньци. прошто єси ихъ погоубилъ. оу вифлиѡмє (1489 *Чет.* 274); а тó то ва(м) знáмєнїє, найдéтє младєнˁца пєлéнами пóвитого, а пóложєнаго въ ꙗслє(х) (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); иро(д) ꙋбива(л) младє(н)цов х(ст)а ра(ди) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Ѡ правдивє младєнє(ц) чоудóвный! є(ст) бовѣ(м) рєчь дúвнаѧ ѡтрочати в животѣ мáтки своєи скака(т), и вєсєлúтисѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 252); Тєды… иѡсифъ и мрїѧ… // закрыли єго такъ дольго, а(ж) прєстаноу(т) младєнцѣ и дѣточкы оныи забивати (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 142 зв.–143); Нáвєть єсли бы мáтка нєпра(з)дна, за ха и єго єѵ(г)лїє моу́ч(є)ничество прєтєрˁпѣла, тéды бы нє тóлько ѡ́на áлє и младéнє(ц) въ чрéвѣ єй бꙋдꙋщїй, мꙋчєнико(м) бы зостáлъ (Львів, 1645 *Наука о тайн.* 14); *У порівн.*: Пéтръ Ап(с)лъ рéклъ: Ѡ(т)ложи(в)ши вшєлáкꙋю злóсть,… и всѧ клéвєты, ꙗко новоро(ж)дє(н)нїи // младє(н)цы, словєсноє нє лєтивоє млéко оулюбѣ́тє (Київ, 1619 *Аз.В.* 82–83);

(*дуже молода, недосвідчена людина*) молодий, -ого, зелений, -ого: єщє єси мла́дєнєцъ. Єщє єси млє́копіи. ꙗко же ты хочєшъ бѣдꙋ воє(н)ника, бьючогоса и борꙋчогоса, оу ци(ц)ки матєр'нєє до(ма) сидачи, ро(з)сꙋдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

2. Молодик, юнак: в то(м) мѣ́стѣ младѣнцѣ, є́дного го́ста жонꙋ зкгва(л)това́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 228); єдинь нѣякыи младєнєць шоль за ни(м) ѡболочєны(и) в' простирало по голомь тѣлѣ (1556–1561 *ПЄ* 188 зв.); ви́дѣ(л) є(м) оу́ видє́нїи на го́рѣ синайско(и) мно́го лю(ди) нєзли́чєны(х), а мєжи ни́ми // ходи(л) младе́нєць ста́нѫ висо́кого и склада(л) коржи на го́лови и(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 36–36 зв.); юно́ша, парꙋбо(к) младе́нєцъ (1596 *ЛЗ* 89); А гдѐ бы са хто са́мъ Гра(м)ма́тїчногѡ хꙋдо́зства нє оу́чи(л) и той дѣ́тємъ и младе́нцємъ чита́ти ю́ж по Славе́нскꙋ оумѣ́ючим' до выоучєн'а подава́ти єи ма́єтъ (Єв'є, 1619 *См.Гр.* 4); оны(и) то юно́ша Ал'бо мла(д)нє(ц), нє пришо(л) бы(л) ты(м) спо́собо(м) и(ж) бы ма(л) испрꙋбо́вати ха҃... алє дов'нѣма(л) собѣ и(ж) бы ꙗкїи лѣ́п'шїи за́повѣди ма́ли бы́ти (1645 *УЄ* № 32, 132); та́къ сє на оногѡ младе́нца розгнѣ́валъ жє єгѡ лꙋ́комъ вєлми бїючи заби́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.).

Див. ще **МЛОДЕНЕЦЪ, МЛОДЗЯНЕЦЪ.**

МЛАДЕНЕЦЬ *див.* **МЛАДЕНЕЦЪ.**

МЛАДЕНСКИЙ *прикм.* Юнацький. ◊ **братство младенскоє** — (*культурна й національно-релігійна організація юнаків*) юнацьке братство: Внєсєна тє(ж) была про(з)ба бра(т)ства младє(н)скаго, до пновъ брати(и) строны фꙋ(н)дации ѡны(х), при црквии ст҃ого ѡ(т)ца нашєго Ѡнофриꙗ, тоє дєлѣбєровано до болшости брати(и) з обє(т)ницєю вє(д)лугъ слушности (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 38 зв.).

Див. ще **МЛАДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛАДЕНСТВО *с.* Дитинство, молодість: скло(н)ныє сꙋ(т) мы́сли лю(д)скїє кꙋ зломꙋ ѡ(д) младє(н)ства, а єсли бы нє помогло лѣка(р)ство бж҃їє. ꙋпадаѐ члкъ внє(т) в го(р)шїє ре́чи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 44).

МЛАДЕНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (чим) Уподібнюватися до дитини: Nє дѣ́ти бывайтє оумо́мъ, а́лє зло́стю младєнствꙋйтє, оумо(м) жє доскона́ли быва́йтє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82).

МЛАДЕНЧЕСКИЙ *прикм.* (*властивий дитині*) дитячий: По ѡбѣдѣ в субо́ту маϵ(т) да́ска(л) з дѣтьми намовлатиса ча(с) нємалы(и),... ꙋчачи и(х) стра́хꙋ бж҃їємꙋ, и ѡбыча́ємь встыдли́вы(м) младє(н)чє(с)ки(м), ꙗко маю(т) бы́ти во црквии про́тивъ бг҃у (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); **младенческоє братство** — те саме, що **братство младенскоє**: На про(з)бꙋ младє(н)чєскаго бра(т)ства постановили абы два браты з брати(и) наши(х) при єлєкциꙗ(х) и(х) та(к)жє и при ѡ(д)даваню рахꙋнъковъ дєпꙋтованы были (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще **МЛАДЕНСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛАДЕНЧЕСТВО *с.* Юність; молодість: adolescentia, младє(н)чє(с)тво (1642 *ЛС* 70).

Див. ще **МЛАДЕНСТВО, МЛОДЕНЧЕСТВО.**

МЛАДЕНЧИКЪ *ч.* **1.** Немовлятко, малятко: Єv(г)листа выписоуе(т). ѡ соудїи, который сѧ бг҃а не бояль,... тыжь якь х҃с младен'чики которыи єще не мовили коу собѣ пригорьтаe (1556–1561 *ПЄ* 298 зв.).

2. Юнак: adolescentulus, младе(н)чикъ (1642 *ЛС* 70).

МЛАДШЇЙ *прикм. в. ст.* (*менший за віком*) молодший: Ста́ршїи сн҃ъ розоумѣ́етсѧ праве(д)нїи лю(де) а мла(д)шїи сн҃ь... знаменоу́е ста́нъ грѣ(ш)ны(х) лю(ди) а оупа(д)лы(х) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 11 зв., на полях).

Пор. **МЛАДЫЙ.**

Див. ще **МОЛОДШИЙ.**

МЛАДЪ *див.* **МЛАДЫЙ.**

МЛАДЫЙ, МЛАДЪ *прикм.* (*який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний*) молодий: мл(с҃)тию божию воевода господа(р) земли мольдавскои Пише(м)... пано(м) мещано(м) лвовски(м) вси(м) посполите та(к) стары(м) ꙗко и млады(м) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Вѣдомо же ти бу́ди о приношеніи за усопшаго, якоже бо хто за дитя свое младое хорое масло, свеща, кадило во церковъ принесеть... вѣрꙋй, иже свеща и масло и прочая во избаву умер'шаго приношенія приятна есть (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр.лют.* 129);

(*про вік*) молодий: и поча(л). ананиꙗ ноудитисѧ. абы х(с)въ бж҃ественыи ѡбразъ написати. заноу(ж) иногды быва(л). мла(д) х(с)ъ. а иногды старъ (1489 *Чет.* 267); Владиславъ III младъ на кролевство былъ взятъ Угорское (поч. XVII ст. *КЛ* 74); Того́ сь ты Бг҃а добротли́вогѡ, Невиди́могѡ. [Ветхогѡ де́н'ми, ꙗкѡ ѡтрочатко мла́дое;] Види́мымъ на́ земли ѡглада́ла, И розрадова́нною дш҃ею цѣлова́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.);

(*властивий тому, хто має небагато років*) молодий: Ѡста́токъ и поча́токъ а(ч) мла́домꙋ а́ле мдромꙋ баче(н)ю вш҃и Кнѧ(ж) мл(с)ти порꙋча́етсѧ, кгды(ж) за сѣди́ны мꙋдрость, а за лѣта старости животъ побо(ж)ный соломонъ поло́жилъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 3).

Див. ще **МЛОДЫЙ, МОЛОДЫЙ.**

Пор. **МЛАДШЇЙ.**

МЛАДѢНЕЦЪ *див.* **МЛАДЕНЕЦЪ.**

МЛАДѢТИ *дієсл. недок.* Молодіти: lenteo, Lento, as, мякчу, мякчѣю, младѣю (1642 *ЛС* 253).

МЛАТЪ Молот: tudes, млатъ (1642 *ЛС* 405).

Див. ще **МОЛОТЪ**[1].

МЛЕВО *с.* Те саме, що **млыво**: пожитковъ имъ належачихъ одоймоватъ не маемо сами на себе, а ни на кого иншого, кромъ волного млева на потребу свою, дворную, во всихъ млынахъ, безъ черги и безъ мерки (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 343).

МЛЕКО, МЛѢКО *с.* **1.** (*біла рідина, яка виділяється молочними залозами жінок після пологів для годування дітей*) молоко: ѡ(т) своихъ ст҃ы(х) персеи пречисты(х). ст҃ымъ млѣко(м) питала (1489 *Чет.* 47 зв.); Сн҃ꙋ Бж҃їй бл҃гословє́нный. На́ земли пло́тїю ꙗвле(н)ны(и). ꙗкѡ да́лесъ сѧ Пелена́ми пови́ти, И ч(с҃)тои Па́ни Млє́комъ корми́ти (Чернігів, 1646

Перло 56 зв.); Ди́вєнъ Б҃гъ..., кото́рый..., жи́витъ и ко́рмитъ всє створє́нѧ, то́й же Б҃гъ Правди́вы(и)... потрєбꙋєтъ по́кармꙋ, и ко́рмитъсѧ Млє́ко(м) прєч҃(с)тои Па́нны (Там само, 59).

2. (*рідина, одержувана від сільськогосподарських тварин, як продукт харчування*) молоко: ѡ(т) мѧса и ѡ(т) млєка. и ѡ(т) иньши(х) ꙗдѣнии. прото жь подабаєть на(м) блюстисѧ (1489 *Чет.* 175 зв.); ісаиа пр(о)ркь... мови(т). пастырєвє па(с)тырєвє бєрєтє ѡ(т) ѡвєць мои(х) млєко и волноу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 183); оказалъ ихъ Богъ всѣмъ на яво, и отъ церкви ихъ, // яко пагубныхъ и драпежныхъ волковъ, которіе толко волну і млеко брали,... изгналъ (1603 *Пит.* 102–103); Ра(н)гиѳє́ры. рєинєнъ. на́ ты(х) воза(т) што хо́тѧ(т), доѧтъ млє́ко ꙗ(к) оу коро(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.).

3. Секреція бартолінових труб; піхвова рідина: А то́є що идє прєзъ тѣло; ꙗкѡ по́тъ, млє́ко, сє́мєнъ, и и́ныи плюга́вства; всє́ то́є зоста́нє внѣ тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

4. *Перен.* Духовна пожива: которіе въ лѣтѣхъ дорослыхъ або зуполныхъ будучи потребовали млека, то естъ науки, на початку легкое и поволное (1603 *Пит.* 107); Ѡ(т)ложи(в)ши вшєла́кꙋю зло́сть, и вса́кїй фа́лшъ,... ꙗ́ко новоро(ж)дє(н)нїи // младє(н)цы, словєсноє нєлєти́воє млє́ко оулюбѣ́тє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82–83).

◊ **медъ и млеко** *див.* **МЕДЪ.**

Див. ще **МОЛОКО.**

МЛЕКОПІЙ *ч. зневажл.* Молокосос, шмаркач: єщє єси дєтина; єщє єси мла́дєнєць. єщє єси млєкопій. ꙗко жє ты хочєшъ бѣдꙋ воєнника бью́чогосѧ и борꙋчогосѧ, у ци(ц)ки матерˢнєє до(ма) сидѧчи, ро(з)сꙋдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

МЛЕЧКО, МЛЕЧЪКО *с.* Молочко. Вл.н., *ч.*: вєли насъ люди... сєла... Лꙗховъского... ажъ до ставꙋ которы(и) ставъ панъ млєчко зємєнинъ бєлзъски(и) заставилъ (1546 *ОГ* 57 зв.); Его Мил. Панъ Писаръ земъскій Берестейскій осветъчалъ пилъне на... Пана Маколая (!) Млечъка Хоружаго Оршанъскаго о то, ижъ Єго Мил. поразумевъшисе с... маткою сыновицы Ихъ Мил...., тую сыновицу... до малъженъства безъ... ведомости Ихъ Мил. взялъ (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

МЛЕЧНИЙ *прикм.* Молочний: lactarius, a, um, млєчни(й) (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНИКЪ *ч.* Молочник: lactarius, i(i), млєчникъ (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНО *с.* Молоко, молочна страва: Повѣдь же ми, которая сторона большей ламаетъ тые правила апостольскіе: чы Рымляне, постячы суботы... чыли Русь же кильканадцатъ середъ и пятковъ не дбаючы на правило апостольское пожываютъ мяса и млечна? (Вільна, 1608 *Гарм.* 218).

МЛЕЧНѢТИ *дієсл. недок.* Перетворюватись у молоко: lactesco, is млєчнѣю (1642 *ЛС* 243).

МЛЕЧЪ *ч.* **1.** (Euphorbia peplus L.) молочай городній: Ꙗ́ко бовѣ́мъ млє(ч), подо́бный є́стˢ сала́тѣ, са́ѧ впра(в)дѣ со́лодка а та́ѧ горка (Вільна, 1627 *Дух.б.* 69); peplos, ѧри(й) млє(ч) трава (1642 *ЛС* 305).

2. (*чоловіче сім'я в риб*) молочко: Млєчъ lac piscium (1645 *Уж.* 24).

МЛЕЧЪКО *див.* **МЛЕЧКО.**

МЛИВО *див.* **МЛЫВО.**

МЛИНАРЪ *див.* **МЛЫНАРЪ.**

МЛИНИЩЕ *див.* **МЛЫНИЩЕ.**

МЛИННЫЙ *див.* **МЛЫННЫЙ.**

МЛИНОВЦѢ *мн.* (*мешканці с. Млинів*) млинівці: а с боршова коваль золотаꙗ рꙋка..., а з ꙗ(х)торова лꙋци(к) гра(н)ка тивонъ..., а млиновцѣ всѣ были (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2).

МЛИНОВЫЙ *див.* **МЛЫНОВЫЙ.**

МЛИНОК *див.* **МЛЫНОКЪ.**

МЛИНСКИЙ *див.* **МЛЫНСКИЙ.**

МЛИНСКІЙ *див.* **МЛЫНСКИЙ.**

МЛИНЪ *див.* **МЛЫНЪ.**

МЛОДЕНЕЦЪ, МЛОДЕНЕЦЬ *ч.* **1.** Немовля, маля: Ис тое (ж) сѣмени бы(сть) стаѧ дѣва. з дому давыдова родители мѣла, Абы до(л)гъ заемныи за на(с) заплатила, и чистою дѣвою млоде(н)ца родила (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 92); Всѧ́ко жь бáбы боѧ́лисѧ б҃га, и нє оучини́ли вóдлꙋ(г) приказáньѧ ц҃рѧ єгѵ́пєцкогѡ, áлє заховáли и млодéнцовъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

2. Хлопець, підліток: мєнє млодéнцємъ єщє до оучти́выхˢ наꙋ́къ... оустанови́ли (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.); А длꙗ справованꙗ всѣхъ тыхъ млодє(н)цовъ и всєи школы..., має(т) игꙋмє(н) з братиєю брата змєжи сєбє на то згожого рєкторомъ ѡбрати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 67); тóє бовѣмъ слóво, хвалéбно вˢ óнъ чáсъ было, гды наꙋ́ки квитнꙋли, вˢ наꙋ́кахˢ сѧ тє(ж) нє оспáлє млодéнци цви́чили, и оди́нъ на(д) дрꙋгóго почтéный ты́мˢ слóвомъ бывáлъ (Київ, 1627 *Лим.* 4 ненум.); А при ты́хъ ѡтрѡ́кахъ, и Вѣрша(х); мáєтъ ꙗкі́й Млодєнє(ц), мóвити ѡрáцію сі́ю до слꙋхáчѡвъ, поважнє (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

3. Молодик, юнак: г҃ь... дотькноульсѧ ѡдра... //... и рєкль мˢлодєнˢчє тобѣ мовˢлю вˢстань (1556–1561 *ПЄ* 240 зв.–241); из вєлі́кою оучти́востю... зˢ ѡ́ноє пéчи выході́ли ѡныє млодє(н)ци (Острог, 1607 *Лѣк.* 22); Албѡ ꙗ́къ вˢ однóмъ мѣ́стѣ мно(з)ство людéй є́стъ, зˢ котóрыхъ одны́ дѣ́ти и нжмóватъка, а дрꙋгіи млодє(н)ци и мꙋжи́: а вси зˢ одногѡ жрóдла бєрꙋ́тъ вóдꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 311); тꙋю таблицꙋ прыслалъ млодєнє(ц) зˢ Слу(ц)ка П. Ждан Ско(ч)кєвичъ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 20); По мнóгихъ дні́и жона єгѡ ѡ́боротила óчи на млодéнца квитнꙋ́чогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

Див. ще **МЛАДЕНЕЦЪ, МЛОДЗЯНЕЦЪ.**

МЛОДЕНЕЦЬ *див.* **МЛОДЕНЕЦЪ.**

МЛОДЕНЧЕСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКІЙ *прикм.* (*властивий юнакові*) молодечий, юнацький: оумыслы млодєнчєскіє ѡгнє(м) нóвы(м) хóти спрóсной нє ро(з)жари́ла таѧ то штꙋка вєнéры пѧ́кно(ст) покáзꙋючаѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273); взалємъ... на сєбє повиннoстˢ, абы(м) чáсꙋ кви́тнꙋчого вєсєнногѡ, вáшомꙋ квитнꙋ́чомꙋ дѣти́нномꙋ и млодéнˢчєскомꙋ вѣ́кꙋ... Писмъ с҃ты(х) зобрáвши, вамˢ..., в дáръ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

Див. ще **МЛАДЕНСКИЙ, МЛАДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛОДЕНЧЕСКІЙ *див.* **МЛОДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛОДЕНЧЕСТВО *с.* Молодість; юність: Ко́ждого днѧ оумира́ємѡ, ко́ждогѡ днѧ ча́стка живота на́шогѡ ѡдыймꙋ́єтсѧ,… нємовѧ(т)ство оутра́тилисмѡ, пото(м) дѣти́нствѡ, пото(м) млодє(н)чєство (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938).

Див. ще **МЛАДЕНСТВО, МЛАДЕНЧЕСТВО.**

МЛОДЗЯНЕЦЪ, МЛОДЗѦНЕЦЪ *ч.* Хлопець, юнак: А млодзѧ́нє(ц) ѡны(и), котрый то за ни(м) здале́ка пома́лоу шо(л) в простира́длѣ ты́лко само(м):… то іа́ковъ бы(л) бра(т) хв҃ъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92 зв.); ту(т) за(с) в мѣстѣ шє(с)ти млодзя(н)цовъ каждои нєдєлѣ… до послугъ цє(р)ковъны(х) абы спосро(д) сєбє прєзє(н)товали (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще **МЛАДЕНЕЦЪ, МЛОДЕНЕЦЪ.**

МЛОДЗѦНЕЦЪ ***див.*** **МЛОДЗЯНЕЦЪ.**

МЛОДОСТЬ, МЛЬДОСТЬ *ж.* (*період життя від підліткового до зрілого віку*) молодість: мы… жаловали єсмы их осѡбною нашєю милостію и дали и потврьдили єсми им ѡт нас оу нашєи зємли оу молдавскои их правꙋю ѡтнинꙋ и дѣднинꙋ сєло на Проутѣ на имѣ Вєликіи Боан и съ оусими прикꙋтки що тѣгал на них за тоє сєло вь мльдости братанича г(оспо)д(ст)ва (Хуші, 1528 *DBB* I, 26); просимъ абы листы сєимовыє… рускими литєрами и єзыко(м)… писаны… были, кгды(ж) з млодости иншо(г) писма ѡ(т)цовє нш҃и ꙋчи(т) на(с) нє давали (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34).

Див. ще **МОЛОДОСТЬ.**

МЛОДЫЙ *прикм.* (*який не досяг повного віку, зрілості*) молодий: млодых подъсвинкѡвъ седмнацятъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

Див. ще **МЛАДЫЙ, МОЛОДЫЙ.**

Пор. **МЛАДШІЙ.**

МЛОДѢТИ *дієсл. недок.* Молодіти: Млодѣю (1643 *Уж.* 33 зв.).

Див. ще **МЛАДѢТИ.**

МЛОСТЬ *ж.* (*знемога, втома*) млість: Часомъ отъ зною, то отъ горачности Опрочъ хлеба потравъ и безводной млости Тымъ способомъ веку онъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92).

МЛОТЪ *ч., перен.* Нищівна сила: Ѡ сро́кгаѧ сме́рти,… Бода́й бы́ в҆про́дъ, вꙋлка́на мло́ты тѧ́ скрꙋши́ли,… Нижли бы сѧ мѣ́ла Ѿц҃а на́шєго порва́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12).

Див. ще **МЛАТЪ.**

МЛУТЪ *ч.* Висівки: а ѡ(н) южь бы быль ра(д) насытити чрєво своє, ѡ(т) рожєць [або млоутомь, або ѡтроубѧми] которыи єдали, свинѣ. алє и тыхь никто нє хотѣль ємоу дати (1556–1561 *ПЄ* 289).

МЛЫВО, МЛИВО *с.* (*перемелювання зерна на борошно; помел*) мливо: А сихъ лєтъ платꙋ того ємꙋ нє даютъ нижли маєть ѡнъ на пꙋшкаръство домъ в мєстє и ко(р)чмꙋ вольно… ѡтъ подачокъ и ѡтъ подъводъ и мливо ꙋ млынє городовомъ бєзъ мєрьки (1552 *ОВол.З.* 195); С тыхъ жє млыновъ вє(р)хꙋ писаныхъ млыва на ѡбє цє(р)кви по дню в нєдєли (1552 *ОЖЗ* 125); Млыны ѡдинъ по(д) мєстомъ на рєцє богꙋ ꙋ того три кола на мливо… дрꙋги(и)

по(д) мєстомъ на рєцє вєсницы... двє колє на мливо... идєть ѡтъ млива мєра дєсатаа (1552 *ОВін.З.* 134).

Див. ще **МЛЕВО.**

МЛЫЙ *прикм.* (*кволий, немічний, розслаблений*) млявий: и пристоупили к нємоу народовє мноѕи. имаючи з᾿ собою хромыи, слєпыи, и нємыи, и м᾿лыи. // и ины(и) многы(и) (1556–1561 *ПЄ* 71–71 зв.).

МЛЫН *див.* **МЛЫНЪ.**

МЛЫНАРСТВО *с.* (*один із видів промислу*) млинарство: которое млынарство у млыне Голешовскомъ с третею мерою и з грошомъ третим мыта гребелного, за куплею своею у пушкаря луцкого; держал и вживал есми (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270); А на ѹфѹндованьє шпиталѧ,... маєтъ Єє Милость пани дадинаѧ моѧ, въ пана Василѧ Капли млынарство Бєлобєрєзскоє кѹпити (1577 *AS* VI, 78); И на ѡнѹю кѹплю млынарства, маєтъ Єє Милость взати листъ владыки Володимєрского позволєный (Там само, 79).

МЛЫНАРЪ, МЛИНАРЪ, МЛЫНАРЬ *ч.* Мірошник, мельник: Грєбли ѹ млына того двє части направѹють зъ замъкѹ а трєтюю часть млынаръ (1552 *ОВол.З.* 196); а въ иншихъ млынехъ млынаре жадныхъ сумъ не маютъ — волно ихъ одменяти будетъ (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 343); у Павла млынаря, роскидавши самое будоване млына, взяли стамтоль розмиру пшеницы мацъ осмъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); а при томъ грабєжѹ тієжъ насланци слѹги боꙗровє подданіє и дракгановє... Юска Пилипа И Игната млинара мєщанъ барзо збили (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011, 1); ксендзъ Анътоний Янишевский... //... противъко... Опанасови садовъникови, Лесъкови резъникови,... Мискови млынарови, Насъти бондарцы,... и инъшымъ всимъ подданым... //... оферовалсе правъне чынити не занехали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 155, 157).

МЛЫНАРЬ *див.* **МЛЫНАРЪ.**

МЛЫНЕЦЪ, МЛЫНЕЦЬ *ч.* **1.** (*невеликий млин*) млинок: а на Володавє млын и мєлник, а к томѹ на Шѹминѣ млынєць кн‹ѧ›зю Андрѣю достал‹осѧ› (Кошир, 1502 *AS* I, 148); aszczo sia tycze dwoch stawkow na redce (!) na Pucowce, pod samym mestom, odyn stawok y mlyneć, niż my powedajut, jż wsi pospoł zasypały y młyn sprawiły (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); Къ тому тежъ двору и имению Берестечку, кгрунтъ пашный и сеножатный; двору и людемъ належачый, и часть у ставкохъ и во млынцу (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56); селце Сушибаба зъ млынцемъ,... село ворона зъ млыномъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 374).

2. (*ручний млин*) млинок: млынє(ц), рѹчны(и) млы(н) (1627 *ЛБ* 37).

Див. ще **МЛЫНОКЪ.**

МЛЫНЕЦЬ *див.* **МЛЫНЕЦЪ.**

МЛЫНИЩЕ, МЛИНИЩЕ, МЛЫНИЩО *с.* (*місце, де знаходився млин*) млинище: Тые люди добрые... границу указали тым обѣма землямъ: рѣку Дарницу, на которой же рѣце и млиница, што перед тым от стго Николы Пустынского млинъ былъ (Київ, 1508–1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 160); его милость далъ имъ, къ ихъ манастырю святого Николы

Пустыньского, млынищо пустое на рѣцѣ на Дарницѣ, гдѣ бы они мяли собѣ млынъ справити для пожитку манастырьского (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 52); тыи именьѧ... со всими людми и зє(м)лѧми па(ш)ными и бортными... з млыны и млынищи и и(х) вымє(л)ки... потвє(р)жає(м) ты(м) то приви(л)ємъ нш҃имъ кн҃зю ѳєдорꙋ (Краків, 1527 *Гр. СВ*); я... даю и дарую и записую... малжонку моему... //... третюю част тых имeней моих..., его милости самому... дѣтемъ и напотом будучим счадком з дворы..., зъ ставы и ставищи, з млыны и млынищы... зо всими пожитки и пошлинами (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 82–83); маеть и волен // будеть пан Василей Гулевич... тые именя мои... з лесы,... ставы, ставищами, млыны, млынищами... держати и вживати (Затурці, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 282–283); єго королє(в)ская м҃(л)сть да(л) имє(н)є на вє(ч)ность... Данилу Дєдичову з лю(д)ми служє(б)ными,... и(з) млыни, и(з) млынищи (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

МЛЫНИЩО *див.* **МЛЫНИЩЕ.**

МЛЫННЫЙ, МЛИННЫЙ, МЛЫНЫЙ, МЬЛЫННЫЙ *прикм.* Те саме, що **млыновый**: лѣпшє бы ємѫ самóмꙋ сóбѣ оувазáвши кáмѣ(н) млы(н)ны(и) на шїю. и ꙋтопи́ти(с) в глѫбинѫ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 30 зв.); А єслї бы жє сблазнил єдїног ѡ(т) малых сихь вѣрующих въ мѧ. лѣпшєй было бы ємоу áбы был завѣшон камєн мьлынный на шїю єго и́ въвєржєн въ морє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 61); лѣпшє бы такомоу оувѧзавши събѣ на шїю камє(н) мли(н)ныи и потопїти(с) оу водѣ, нѣ(ж)ли лю(д) събла(ж)нати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 136); то(т) млы(н) мо(и) ѡбычає(мъ) тата(р)ски(мъ) с о(г)нє(м) запали(л) збожє вшєлѧкоє ꙋ млынє бꙋдꙋчоє и скрыню ѡ(д) би(в)ши замо(к) внивє(ч) ѡбє(р)нꙋлъ и начи(н)є млыноє до сєбє побра(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 24); Жрънóвъ: Жóрна, або млынны(и) кáмєнь (1627 *ЛБ* 37); **коло млынноє** *див.* **КОЛО[1].**

Див. ще **МЛЫНСКИЙ.**

МЛЫНОВЫЙ, МЛИНОВЫЙ *прикм.* (*який стосується млина*) млиновий: трєтюю часть... имѣньѧ нашого продали єсмо... кнѧзю Ильи... Ѡстрозскомꙋ... и з гаєм и з ставом,... //... и з млыновою частью, котораѧ на мєнє приходила (Острог, 1537 *AS* IV, 72–73); и по(д)нє(с) нѣкоторы(и) а(н)гє(л) мо(ц)ны(и) камє(н) ѧкобы млиновы(и) вєлики(и) и вкину(л) ꙋ морє (XVI ст. *КАЗ* 649); И тамъ же, въ Микулине, виделъ есми млынъ зопсовано, кола и всю снасть млиновую поламано, порубано (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); В того ж Го(р)дея..., жєлєза вси млыновыє поѡ(т)бирано в то(м) млынє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 114); а до того золотыхъ полских сто на кождый рок з аренды моеи мѣсцкой корчемное и млиновой от арендара кожъдого до рукъ отца игумена завше доходити мает (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); **коло млыновоє** *див.* **КОЛО.**

Див. ще **МЛЫННЫЙ, МЛЫНСКИЙ.**

МЛЫНОКЪ, МЛИНОК *ч.* Те саме, що **млынецъ** у 1 знач.: А позволили есмо князю Федору от городища Зименского до берегу землѣ церковное гребелку засыпати, и ставокъ заняти, и млынокъ збудовати (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); На реце Тури

гребля, форостомъ занятая, на той гребли млынъ рубленый,... въ немъ колъ мучныхъ 2, другий млынокъ вешнякъ на речце Березницы, коло в немъ мучное 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); млынки обадва, нижній и вышній, подъ тоеюжъ горою на рѣчцѣ Олшанцѣ съ поддаными, на томъ же кгрунтѣ мешкаючими, придаю (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); взглядом которого уряду тому ж войту для обыйстя его з ласки нашое гетманское даемо млинок Лопатинский (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

МЛЫНСКИЙ, МЛИНСКИЙ, МЛИНСКІЙ, МЛЫНЪСКИЙ *прикм.* Те саме, що **млыновый**: сын мой небожчикъ пан Гаврило Яновичъ Загоровский, за живота своего тую часть свою именя своего отчизного... то ест двор з людми, зъ землями..., и с половицею млына и пожитков млынскихъ,... мне матце своей дал, даровал и на вечность записал (Володимир, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 380); нб҃о пе́рво(г) пору́ше́на. кото́роє и́ныи, всѣ обро́ты небе́сныи за собо́ю тѧ́гнєтъ: ꙗ́ко шєстѣр҄на млынъскаꙗ, и обраща́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); в҄ то(т) ча(с) роска́за́л҄ в҄вєрєчи на мо́рє ка́мє(н) мли(н)скій. всту́пи(в)ши на́нь ѣзди́лъ по во́дѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Христі́на Ст҃аꙗ; ди́внаꙗ; стоꙗ́ла нагаꙗ в водѣ по шы́ю по(д) колєсомъ мли́нски(м) пѧ́тъ Мц҃єй: и тымъ тѣло своє тратила (поч. XVII ст. *Пчела* 28 зв.); Нє бу́дєшъ бра́лъ в заста́вѣ з҄ испо́днє(го) и ве́рхнаго ка́мєна млы́нскогѡ, то є́сть начи́ньє жи́вности єгѡ, бо ду́шу свою // заста́вилъ оу тєбє (серед. XVII ст. *Хрон.* 157–157 зв.).

Див. ще **МЛЫННЫЙ.**

МЛЫНЪ, МЛИНЪ, МЛЫН, МЪЛИНЪ, МЪЛЫНЪ *ч.* Млин: а на Володавє млын и мєлник, а к тому на Шуминѣ млынєць кн‹ѧ›зю Андрѣю достал‹оса› (Кошир, 1502 *AS* I, 148); Билъ намъ чоломъ маршалокъ нашъ, кнѧзь Андрєй..., повєдилъ пєрєд нами, ижъ зєманинъ нашъ,... продалъ єму ставъ и млынъ свой ѡтчизный на рєцє, на Вишовцє (Краків, 1538 *AS* IV, 126); Муку зо мълина ви(н)ни до замъку привє(з)ти што мєрокъ на замокъ при(и)дєть (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 189); Млынъ замковы(и) по(д) мєстомъ на рєцє лугу з двєма колы направєнъ добрє мєлє(т) уставичьнє и лєтє и зимє (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 196); А хотя бы нѣякие листы..., мєли показати на тые именя Суско и дворищо // спадковое... и к тому теж пол дворища Петрашевичъ на Руде, пол ставу и млын, — тогды... тые листы никоторое моци мети не мают (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 64–65); У мълыне дей особно взято и погъраблено жита мерочъного мац чотыри...; пшеницы мац две...; ячъменю мац две (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); тыє то насланъцы... //... Кгрунъты Ставы, млины... нєправънє... взꙗли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103–103 зв.); даю... млиновъ пять: старий Бѣлорускій, млинъ Горѣлій, млинъ Рижиковскій, млинъ Грицковъ, млинъ на Стрижню поповскій (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 14); **млынъ ветреный** — (*вітряний млин*) вітряк: до(л)зски(и) богданъ кголимо(нт)... вє(л) насъ ѡ(т) того коша(р)кова дуба ко млыну вєтрєнєму гдє тєпє(р) капличъка стои(т) (1546 *ОГ* 47); **на (свой) млынъ опачиною натагати** (що) — лити воду на (свій) млин: а и́жъ нѣкоторыє слова хв҃ы, и ап҃(с)ловъ єго св҃ты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)-

скїй кри́во опачиною натага(л),… кгды(ж) прєвѣчнȣю бж҃ствєнȣю власть и си́лȣ бє(з) бачєна и стра́хȣ зъ Х҃а дєрєтъ да на своєго па́пȣ кладєть (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); **ручный млынъ** — жорна, млинок: Жрънóвъ: Жóрна, або млынны(и) кáмєнь, млынє(ц), рȣ(ч)ны(и) млы(н) (1627 *ЛБ* 37).

МЛЫНЪСКИЙ *див.* **МЛЫНСКИЙ.**

МЛЫНЫЙ *див.* **МЛЫННЫЙ.**

МЛѢКО *див.* **МЛЕКО.**

МЛЬДОСТЬ *див.* **МЛОДОСТЬ.**

МНА *ж.* **1.** (*грошова одиниця, також відповідна їй монета*) міна: mina, a(e), мна, гривна (1642 *ЛС* 269).

2. (*міра ваги, що дорівнює 1,5 кг*) міна: мна, фȣнтъ (1596 *ЛЗ* 57).

Див. ще **МНАСА.**

МНАСА *ж.* Те саме, що **мна** у 1 знач.: Ч҃лкь нѣкоторыи доброго родоу.... //... приз҄валь дєса(т) слоугь свои(х). и даль и(м) дєса(т) мнась (1556–1561 *ПЄ* 304–304 зв.); и пришо(д)ши пръвыи, рєкль, г(с)пдроу. // мнаса твоа, причинила, ї҃ мнась (Там само, 304 зв.–305); И рєкль ты(м), которыи стояли пєрє(д) нимь. вълъ҄мѣтєѡ(т) нєго м҄нась. и дайтє томоу в҄ которого дєса(т) мнась (Там само, 305 зв.).

МИХЪ *див.* **МѢХЪ.**

МНЕЙ *див.* **МНѢЙ**[2].

МНЕЙШИЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНЕМАНЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНЕМАНИЄ *див.* **МНИМАНИЄ.**

МНЕМАНЫЙ *див.* **МНИМАНЫЙ.**

МНЕМАТИ *див.* **МНИМАТИ.**

МНИЙ[1] *див.* **МНѢЙ**[1].

МНИЙ[2] *див.* **МНѢЙ**[2].

МНИМАНЄ, МНЕМАНЄ, МНИМАНЪЄ, МНИМАНЬЄ, МНѢМАНЄ, МНѢМАНЬЄ, МНѢМАНА *с.* **1.** Думка, судження: мнѣнїє мнѣма(н)є (1596 *ЛЗ* 57); Почȣди(в)шиса тєды томȣ достато(ч)нє, и абы(м) и на б҃а хȣ́лного мнємáна нє по(д)нєсъ, …, пойдóхъ искати слѣда єѵ҃(г)лъского (1598 *Виш.Кн.* 269 зв.); яко насъ слухи доходятъ, немилостиве и неласкаве насъ слугъ и богомольцовъ своихъ вспоминати рачишъ, — ачъ не дивъ, за такими непевъными новинами, такого мниманя о насъ быти (Вільна, 1599 *Ант.* 627); Розноє теды о том мниманє и розмова была (Львів, 1605–1606 *Перест.* 39); ѡбмóвискъ нє слоýхай, áнѣ злы́мъ лю́дє(м) во всє́мъ вѣрȣ давай. тыє бовѣ(м) и дóбры(х) людє́и чáсо(м) злы(м) мнѣмáньємъ забивáют҄ (Острог, 1614 *Тест.* 172); книжни(к)… з боꙗ́ми бѣ́глости и свóи(м) здáна(м) и мнѣмáна(м) самóго сєбє… псоуєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); абы Бога вседержителя и сумненя своего христіанского таковымъ плохимъ мниманемъ не ображали побожностей ваших жадаемъ (Київ, 1626 *КМПМ* I (дод.) 280);

розуміння, бачення: А безчинство есть то, кгды хто што не по воли Божой чинитъ и не по преданіемъ апостолскимъ и отцов святыхъ, але болшъ мниманю своему, нижли разъ уфаленой правдѣ уводитися даетъ (1603 *Пит.* 11).

2. Переконання, світогляд: ксє(н)дзовє би(с)кȣпи своєю прокȣрацїєю, як на трибȣналѣ ȣ Люблинѣ, ȣ православны(х) з҄ вѣры и мни-

манꙗ выкрꙋтити и выве(р)нꙋти и вы(л)гати хочꙋ(т) (1598 *Виш.Кн.* 294); а дрꙋгї разꙋмѣють; ꙗ́кѡ мно́гѡ лѣтъ былѡ́ ѡ(т) творе́нꙗ свѣт(а); до ро(ж): хв҃а;... такѡ́вый оупєвнꙗ́ю(т) своє мнѣма́нꙗ; с та́йногѡ Пр(о)рч҃тва Ав'вакꙋмѡва (Чернігів, 1646 *Перло* 129).

3. Репутація, слава: А кгдыжъ мєнє, малжонка своєго, и... дєтєй моихъ... нє ѡглєдаючисꙗ на добрє мниманьє, што статєчныє жоны звыкли пєрєдъ ѡчима своима завжды мєть..., тамъ, гдє сє єй, подобало, мєшкаєтъ (1577 *AS* VI, 73); Тєды помєнєны(и) ѡтє(ц) протопопа, нє маючи жа(д)ноє намнє(и)шоє налє(ж)но(с)ти и прєтєксту до книги вышє(и) мєнованоє, ѡ(т)цу Облапскому... проданоє, алє то(л)ко упо(р)нє на привєдє(н)є до ди(с)гонору и ѡпо(ч)ного мнима(н)я ѡ протє(с)туючо(м)сє,... помєнєную книгу..., загамова(л) и затрима(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307);

поговір, осуд: а чуючи ся быт в томъ початю и бременъю и будучи на тот час в мене, отца своего, без бытности малъжонка своего пана Василя Загоровского, не хотячи того занехат, абы напотомъ якого мниманя на собе не понесла, ку ведомости моее, отца своего, то припустила (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 155); Оповедали мне возъному, ижъ такъ власне деялося, же перъвей слугъ... выгнано зъ двора,... а потомъ отъмыкали и брали, што хотели, а намъ только невинне, уходячи мниманъя людъского, усилъне и кгвалътовне, при гайдукохъ, у дворе владычнемъ, мешкати и стеречи казалъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 320).

Див. ще **МНИМАНИЄ.**

МНИМАНИЄ, МНЕМАНИЄ, МНѢМАНЇЄ *с.* **1.** Думка, оцінка: от всѣх ересей прехитрыйши, прелукавнующий,... костел римский назватися может. Не согрѣшит нихто за таковое мнимание о римском костеле, яко его тое поменил есми (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 186);

підозра, поганий домисел: всꙗ́коє мнѣма́нїє и дꙋ́мꙋ и злꙋ́ю во́лю з' ро́зꙋма вы́гнавши, пи́лно и ми́лꙋючи пра́вдꙋ слѡ(в) слꙋ́хаєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 195); Зазрѣ́нїє: Подозрѣньє, нєпщєва́нїє, мнѣма́нїє, потꙋплѣ(н)є, досто́и(н)ство, окаєва(н)є, ѡсꙋждє(н)є (1627 *ЛБ* 40);

поговір, осуд: разумѣти и розсудити не умѣли, гдѣ же и слѣпец писания не вѣдый, мнеманием бысть досчупати могл абы спознал, что есть истинна, что паки есть лжа (1608–1609 *Виш.Зач.* 213).

2. Обдумування, обміркування: признаваем и мы, глупая Русь, подтверждаючи твою похвалу и мнимание, о щастью костела латынскаго реченное, иж есть щасливы (1608–1609 *Виш.Зач.* 224).

Див. ще **МНИМАНЄ.**

МНИМАНЪЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНИМАНЫЙ, МНЕМАНЫЙ, МНѢМАНЫЙ, МЪНИМАНЫЙ *прикм.* **1.** Вигаданий; видуманий: А умоцованый стороны позваное поведилъ, ижъ дей панъ Циминский обвинилъ его милость, отца владыку, въ учинку мниманымъ речей таковыхъ, которые каране крвавое за собою потягають (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 403); тотъ мниманый поводъ местъца у суду мети не можетъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 260); то(т) жє

ꙋмоцованы(и)... не призначаючи мниманого ꙋчинкꙋ просилъ абы сторона поводоваꙗ всѣ контєнта в позвє мєнованыє показала (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); то(т) позо(в) є(ст) Писаны(и)... //... за ꙗки(м)съ мъниманы(м) Право(м) свои(м) (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69–69 зв.); в о(д)повєданъю позъванаꙗ Сторона... повєдила жє таꙗ Акъциꙗ мниманаꙗ єстъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141); жа(д)ноє прилє(г)лости з Лєщиномъ,... на ты(х) мниманы(х) дво(х) копъцахъ, которы(х) сє за копъцы нє при(з)навaєтъ, кды (ж) нєподобныє до копъцовъ, нє маю(т) и мє(т) нє могутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 196).

2. Уявний: Бо до сакраменъту потреба (не мниманыхъ, але) видомыхъ жывеловъ (хлеба и вина) (Вільна, 1599 *Ант.* 749).

3. Назва́ний: И вꙫ жо́лобѣ се́номъ пове́рху прикри́тоє. Зꙫ Ма́ткою вла́сною, а́лє ѡ(т)це́мъ мнѣма́нымъ, // Ста́рцє(м) та́къ стате́чны(м) Іѡ́сифо(м) назва́ны(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 71–72).

4. (*який здійснюється незаконно, без належних підстав*) неправий: судъ духовный... узналъ важъный шлюбъ першый зъ деляторомъ, а вашъ тотъ теперешъний мнеманый вторый декретом своим неважъный быти узнавъшы, пожытя того малъженьства // вашого непристойного заказалъ (Володимир, 1652 *АрхЮЗР* 8/III, 622–623).

Див. ще **МНИМЫЙ.**

МНИМАНЬЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНИМАТИ, МНЕМАТИ, МНѢМАТИ, МЬНѢМАТИ *дієсл. недок.* **1.** Думати, вважати: а пото(м) дє(и) то(т) нахи(м) з рабєє(м) други(м) жидо(м) вночи тоє дєтѧ зарєзали а бра(т) єє ицко за руки дє(р)жа(л) чого сѧ дє(и) дє(в)чина зла(к)нула мнимаючи жєбы брата єє зє(л)ка рєжу(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); а и́жъ сами мало видѧтъ, мнимаютъ жє юж на свѣтѣ вси слєпи (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.); Чє(м) жє сѧ ты любимы(и) бра́тє рꙋгає(ш) зъ и́нока, и(ж) с тобою нє оумѣє(т) бєсѣдовати, або // мнимає(ш) и(ж) ты чого пожито(ч)ного в за(м)тоузѣ наоучи(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 245 зв.–246); А мьнѣмає(ш) ты, жєбы ѧ нє моглъ ѡборонити сѧ Іюдѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 59); мнѣмаєтъ жє всє зрозоумѣлъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Кото́рꙋю [θамару] оузрѣ́вши Іꙋ́да мнима́лъ, жє́ бы была вшєте́чница (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

2. Сподіватися, очікувати: А молꙗчисꙗ нє будтє многомо(в)ныє ꙗко поганє, абовємъ мнємаю(т) и(ж) бꙋдꙋть выслꙋхани въ ѡнои своє(и) многомовности (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); Абы́ тє́ды овои,... спро́снѡсти пога(н)ски(х) ѡны(х) на́родѡвъ выборнѣ́йшїи лю́дє были оушли, нє зна́ючи Бг҃а, зна́ти єго однакъ мнѣма́ючи, в цнѡ́тахъ и са́ми сѧ кохали, и и(н)ши(м) и(х) лю́дє(м) залєца́ли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); а ннѣ ѓды ажъ до Нбсъ зышла [цр҃ква], мнѣма́єшъ ли єи звитѧжити (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

Див. ще **МНИТИ**.

МНИМАТИСѦ, МНѢМАТИСѦ *дієсл. недок.* (*вважатися за кого-небудь*) матися: єсли сѧ кто мнимає(т) бы́ти му(д)ръ вꙫ вѣ́цѣ сє(м), нєха(и) сѧ оучини(т) кглꙋ́пы(м), ꙗ́ко ничого нєзна́ючи(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 236); єсьли бы єсь бы(л) такїи, ꙗ(к) сѧ мнимає(ш), да нє вꙫпадєши в то(т) вы́шємєнєны(и) ро(в) (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.).

◊ **самъ быти мнѣматисѧ** — бути самовпевненим: оуди́ви мл҃(с)ть свою во свои(х). пока(жи) гдѣ живєши, или в ты(х) которїє сѧ тєбє соромѣю(т) //... в ты(х) ли кото́рыи сѧ сами бы(ти) мнѣмаю(т) (1599 *Виш.Кн.* 215–215 зв.).

Див. ще **МНИТИСЯ.**

МНИМІЙ *див.* **МНИМЫЙ.**

МНИМЫЙ, МНИМІЙ *прикм.* (*несправжній, фальшивий*) удаваний: Па́вє(л) ѡзнаими(л) мо́вачи:... вѣ(м) сє ꙗ́ко внїидѹтъ во(л)ци тѧ(ж)ци во ва(с)... что во(л)ци тѧ(ж)ци; то є(ст) нача(л)ствѹємыє мни́мыє па́стырє, драпє(ж)ници, лихои(м)ци (1598 *Виш.Кн.* 292 зв.); И паче же мнимый намесникъ єго, яко єретици повѣдают папежа быти намесникомъ Петровым, если до соборноє апостольскоє церкве ко своєй братіи навернется, принят будет (Львів, 1605–1606 *Перест.* 47); Что́ жє ѡ ми́рских рєкѹ, и мнимій дх҃о́вній маломы́шлєнноє набожє́нство дєржа́тъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 28).

Див. ще **МНИМАНЫЙ.**

МНИТЄЛНИЙ *прикм.* Навмисно придуманий; надуманий: opinabilis, мнитє(л)ни(й) (1642 *ЛС* 293).

МНИТЄЛЬ *ч.* Вигадник, фантазер: opinator, мнитє(л) (1642 *ЛС* 293).

МНИТИ, МНѢТИ, МНѦТИ *дієсл. недок.* (що, о що і без додатка) Думати, вважати: рєклъ ст҃ыи дх҃ъ. нє мнитє ѡ то н҃нѣ оустали (єстє) из м҃ртвыхъ. но того дѣлѧ оустали єстѣ. штобы єстє пошли на цєлованиє // и ч(с)ть (1489 *Чет.* 259 зв.–260); Се, мню, пострадати иноческому чину иже на брань естественных похотей, в еже одолѣти плоти вооружается (1588–1596 *Виш.Кн.* 145); Нє нєвѣдомо мню вамъ сє єстъ ꙗко сн҃ъ мо(и) кн҃зь Алєξандро восточникъ мєж(д)ѹ зѹбами западны(х) людєи вѣры и наѹки и всєго набожєнства ѹсѣлъ ѡбитєлє(м) (!) ꙗрославски(м) сє сталъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); что жє приѡбращѹ(т) ѡ(т)сюдѹ мню сами и́скѹсо(м) оувѣдѧ(т), єсли до́брє выслѹхаютъ (1599–1600 *Виш.Кн.* 44); Нєпщѹ́ю: Мнѣма́ю, розѹмѣю, мню, възмѣна́ю (1627 *ЛБ* 75); мню ꙗко нє нєвѣдомо є(ст) всꙗчєски(и) пр(с)то(л) нашъ... хра(м) стго... Гєѡ(р)гиѧ татарами или скифами ѡбнажє(н) изо всѣхъ съкрови(щ) (Іркліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37);

(*мати на увазі*) вбачати: И ты(ж), наза́втрїє рож(д)єства хв҃а но́сѧ(т) пирогы, мнѧ(т) в че́сть бц҃и поло́гъ навѣжа́ючи (Львів, 1590 *Гр.Рог.* 1);

(що) задумувати, планувати: тот хто тєстамєнѣтъ мнить маєть мєновитє ко(ж)дую рєчъ в тєстамє(н)тє докладати (1566 *ВЛС* 76).

Див. ще **МНИМАТИ.**

МНИТИСЯ, МНИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (кому) Здаватися, уявлятися: Мнѣ сꙗ мни(т) ꙗко ва(м) сиа полє(з)на сѹт и ѹдо(б)на, а(з) сего ѡ(т) ѹсє(р)диа жєлаю да бы(м) воскорѣ ра(с)сѹди(л)сꙗ з вами (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

2. (*вважати себе за кого-небудь*) матися: А латыню совсѣм навсѣм оставимо; ни я их о чем, яко мнящихся мудрых (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 162); "Не замай, никто жь не прелщается, если мнится быти мудр" (1608–1609 *Виш.Зач.* 221); н҃нѣ жє ѹви́дѣхъ пристанище... м҃трє бж҃єи идєжє вєлиє бє(з)молъвиє ни єре-

тики клевещꙋ(т) ни мнꙗщїиснꙗ хр҃(с)їани каѳолици навѣтꙋють (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); Потребствꙋ́ю(т): По́лезнаа бы́ти мна́тса: Потре́бный сꙋ́ть, и пожито́чныи (1627 *ЛБ* 90).

3. Сподіватися, гадати: гордыи римля́не почитають своє, як божеє, зданьє. Мѣстца апостолов мнять ся съдержати, а их обычаєв не любять хова́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 74).

Див. ще **МНИМАТИСА.**

МНИТИСА *див.* **МНИТИСЯ.**

МНИХЪ, МНІХЪ, МѢНИХЪ *ч.* Монах, чернець: возвєстилъ братꙋ своємоу мнихоу соущю (1489 *Чет.* 88); ꙋзритє подобны(х) и миролюбны(х) ксє(н)дзовъ бискупо(в) тогда бы́вши(х) мниховъ того монастыра в кото-ро(м) са то́е чꙋ́до на обличе́нїє нєчє(с)тїа и(х) стало (1598 *Виш.Кн.* 305); Тебе́ ра́ди оумръщвла́еми єсмо вєс дн҃ь (по вса дни живота нашєго) въ мѣнихо(м) са ꙗ(к) о́вца на заколе́нїє, и(х) ви́димо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); Тогды... проти́въ єдино во́лникѡмъ єрєтікѡмъ поста́вившиса, єщє мні́хомъ про́стымъ бꙋдꙋчи, Кли́росꙋ Цр҃кви Кѡ(н)стантінопо́лскои причте́нъ быва́етˢ (Київ, 1627 *Тр.* 620); monach(us), мни(х), мона(х), инокъ (1642 *ЛС* 272); па(н) гє(т)ма(н) кгды за Днѣпръ мє(л) ити тєды мниси домѣнѣкани мѣчъ посвящовали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще **МНИШЕКЪ.**

МНИШЕКЪ *ч.* Те саме, що **мнихъ**: в справѣ з мни(ш)ками... на рока(х) ґрѡ(д)ски(х) прє(з) про(к)повїча з(п) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); На то(и) сєс(с)ии згоднꙗ всѣ(х) ухвала, абы па(н) фєрє(н)цъ Они(с)кови(ч) єха(л) до Люблина на трыбуна(л) в справѣ цє(р)ковно(и) з Жꙋрависки(м) и сукцє(са)рами єго на то(и) ча(с) мни(ш)ками (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 33 зв.).

МНИШЕСКИЙ, МНИШЕСКІЙ, МНИШЕСКЇЙ, МНИШЕЦКИЙ *прикм.* (*який стосується ченця*) монаший, чернечий: и бы(л) в манастыри. ·в҃і· лѣ(т). оу мнишєско(м) чиноу. добрє трꙋжаꙗса. постомъ и мл҃твами (1489 *Чет.* 88 зв.); так и(ж) држзий котóрїи мни́шєскїй чинь на са бєрж(т)... алє нє даючи добры(м) ганбы, є(д)но лѣни́вы(м)... толко зна(к) покóры // на головѣ и на хрєптѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 229–229 зв.); маючы мы видомость съ протестацыи... черезъ... выступника зъ стану мнишецкого Чернецкого который... противъ... насъ... змысливши непристойне протестацыи до книгъ... внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АкЮЗР* II, 59); Мнишескій чи́нъ ихъ, повстягливость посту отвергши, мясоядeніемъ питаются надъ уставы церковные (бл. 1626 *Кир.Н.* 28); того Серафима, яко инока, многымъ таковымъ злымъ учинкомъ повинного, для спасення єго, водлугъ регулы нашое мнишеское, въ затворъ постничества сказумемъ (Київ, 1627 *ЧИОНЛ* V-3); и до Іер(с)ли́ма пришє́дши, [Архієп(с҃)пъ] Мни́шєскоє прина́лъ жи́тїє (Київ, 1627 *Тр.* 619); **въ мнишескїй чинъ ити** *див.* **ЧИНЪ.**

МНИШЕСКІЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШЕСКЇЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШЕЦКИЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШИЙ *прикм.* (*властивий ченцям*) монаший: сиби(л)ла. єри́тьтрєа... нашлєхєтнѣшаа зо вши(ст)ки(х)... ходи́ла вˢ мни́шо(м) ѡдѣ́анїю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 79).

МНИШКА *ж.* Монахиня, черниця: До которого манастыра объщого светого Спаса придали есмо увесь кгрунтъ Дубовецъ противъ того жъ манастыра на житие мнишокъ и манастыръ для нихъ збудовати есмо казали (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/V, 94); Мартинъ Лютеръ и иные, будучи не только презвитерми, але и мнихами, поутекавшы зъ манастырей, жоны собе мнишки споймовали?! (Вільна, 1599 *Ант.* 755); Такъ жє и ѡпєкуновъ ихъ єсли бы ихъ потрєбовали на пра(в)нє попа(р)тє вєлєбны(х) в бозє закон(н)ицъ и панє(и) богу ѡ(д)даны(х) мнишєк рєкгулы свєто(г) доми(н)ника и(н)стытуциє(и) св҃ Катєрины Ко(н)вє(н)ту Льво(в)ско(г҃)... с прито(м)ностю ста(р)шихъ и(х) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 18); **до мнишок оддати** — віддати до монастиря: Она... просила ксендза... жебы ю до мнишок... оддал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489).

МНІХЪ *див.* **МНИХЪ.**

МНОГАЖДЫ *присл.* Неодноразово; часто: Ѡц҃и и бра(т)ıа. многа(ж)ды хвалю вашє житьє. и нє во лжю творю. но во истинꙋ любовію мысла (1489 *Чет.* 307); а добры(х) дѣлъ ѡ дꙋши забывають. мнозии бо многажды. в напасть оупадаю(т). многаго ради прибытка ѡканного торговаго (Там само, 327); бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского манастира, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монастыра о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13); быва́єт (тє(ж) мова(т) оучи́тєли) и ıа́ро(ст) многа́жды бл҃гы(м) и правы(м) // дѣла́нїѡ(м) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211–212).

МНОГАОЧИТЫЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ.**

МНОГИЙ, МНОГІЙ, МНОГЇЙ, МНОГЫЙ, МНОГЪ, МНОЃЪ, МЪНОГЪ *прикм.* **1.** (*який складається з великої кількості кого-, чого-небудь*) численний: мнозии бо людиє. нє восхотѣша дати б҃оу. но даю(т) разбоинокомъ (1489 *Чет.* 310); А на зав'трєш'нїй пакь дн҃ь. многый народь пришоль быль на праз'дникь (1556–1561 *ПЄ* 401 зв.); а єщє дє(и) ты матєю ıа(р)моли(н)ски(и) с ты(м) жє анъдрєємъ ро(л)га(н)скимъ... наєхавъши моцно кгва(л)то(м) з многими помочъники своими на вла(с)ноє имє(н)є єго кунєво конє(и) три(д)цатєро єго вла(с)ны(х) взали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); хс҃ ѡбачи(л) и(ж) многїй наро(д) и сходитьсѧ ко нємоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31); по мо́рю засъ Скѵ́ѳскаѧ Моно́ксѵла мно́гои ли́чбы споражáли (Київ, 1627 *Тр.* 661); лѣ́пшїй бо́вѣмъ єстъ малы́й набы́токъ справєдли́вый, нѣ́жли мнѡгїѣ пожи(т)ки нєсправєдли́вы҃ѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660); **многие поты и працы** *див.* **ПОТЪ.**

2. (*наявний у великій кількості*) численний: сотворилъ г(с)ь б҃ъ нашъ. *многиѧ* чюдєса. со пєтромъ апустоло(м). *многии* городы ѡбыходи(л). а сєсь ап(с)лъ пєтръ. многи бѣды прина(л) ѡ(т) жидовъ (1489 *Чет.* 229 зв.); нижли съ тое моее скрыни адамашокъ Михелевъ и мои многіе речи при томъ взяли (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); дальши(и) валъ на многи(х) мєстъцахъ попсованъ роскопанъ (1552 *ОВол.З.* 197); просил пан воєвода, абы жалоба, выдана от Єго Королєвскоє Милости на нєго [кнѧзя Дмитра] ıако на... кгвалтовника... жє замокъ... моцно взємъши з многими

скарбы и маєтностами посєл (Книшин, 1554 *AS* VI, 163); ты пн҃є Миха(и)ло... нашє(д)чи... кгва(л)то(м)... на дво(р) єго... мишка... многую маєтность побра(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ жє братомъ своим... мєлъ ли(с)ты заста(в)ныє квиты на многиє до(л)ги (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); Чого и // Дамаскинъ въ книгахъ своихъ, которые писалъ о тыхъ, што у вѣрѣ прєставилисє, доводитъ тоє правды многими свѣдѣцствы (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 190–191); єго гд҃а(р)скаꙗ мл(с)ть має(т) мно́гїє ро(з)ходы (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); Што (ж) ми за пожито(к) з многи(х) фо(л)варко(в) и ѡздо(б) до(м)кꙋ; коли ѧ красны(х) дворо(в) го(р)нѧго ієр(с҃)лима нє оузрю (1599–1600 *Виш.Кн.* 211); Присмотрѣтеся, якъ по многихъ повѣтахъ бѣдніи мѣщане, же имъ поотбирано въ мѣстѣхъ церкви, въ домахъ, поляхъ и лѣсахъ набоженство свое... отправуютъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 929); тєпе́ръ на мате́рїи тве́рдой пи́сма спра́вивши дрꙋкꙋютъ книгы мно́гїи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 30); Па́па: По́пъ, та́то, па́пѣжъ, за́цный оте́цъ, а́лбо оц҃ъ ѡ(т)це́вꙸ мнѡ́гихъ (1627 *ЛБ* 80); Лѣ́пшїй... е́стꙸ справєдли́выхъ нє доста́токъ, нѣ́жли грѣшныхъ мнѡ́гоє бога́тство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 71); при сме́рти жа́лость, нєвимо́внаѧ, Гды́ сѧ ростає(т) чл҃вкъ: съ всѣмꙸ любы́ми(м) мі́ра сєгѡ́;... и з бѡга́цтви мнѡ́гими (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.); **со многимъ трудомъ** — (*зі значними труднощами*) з великою силою: м҃ти жє єго єлєна. шєдши тамъ // испытала со многи(м) трꙋдомъ... гдѣ єсть ч(с)тныи крєстъ сохранєнъ (1489 *Чет.* 20–20 зв.); **многоє множество** *див.* **МНОЖЕСТВО**; **мнозство многоє, многоє мнозство** *див.* **МНОЗСТВО**; **многая личба** *див.* **ЛИЧБА**;

різний: Сєи нн҃ѣшнїй хвалєбны(и) дн҃ь... та(к) маємъ ро(з)умѣти... и(ж) єсть ѡ(т)кри́тїє таиньства бж҃їѧ... кто́роє было скры́тє потає́но прє(д) вѣки да́вны(ми) ꙗко пи́шѫтꙸ мно́ги историци (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 508, на полях); По се́м же бг҃ъ зе́млю разли́чними цвѣты, покри́въ // наготоу́ єѧ: и ѡбогати(в) сѣмєна́ми и пло́ды мнѡ́гими, сла(д)кими, и го́ркими (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14–14 зв.);

(*дуже великий, значний ступенем вияву*) могутній, сильний: и слыша(л) є(с)ми голо(с) з нєба ꙗко голо(с) многи(х) во(д) (XVI ст. *КАЗ* 634); прїидеть хс҃ съ нб҃(с)ными силами. ꙗ(к) млънїя блистающи со силою многою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28 зв.).

3. (*який трапляється, відбувається багаторазово*) частий, численний: Повѣдаємъ тобѣ, иж частокрот многии жалобы к намъ приходат ѡт подданых наших тамошних (Пєтрків, 1538 *AS* IV, 129); и за многии кгвалты и шкоды нє малꙋю сꙋмꙋ пєназєй ємꙋ на тобє ꙋсказали (Краків, 1538 *AS* IV, 138); ижъ вы [мещанє лвовскиє] многиє соборища чинитє и єдиномыслєнныхъ на злоє ко собѣ избираєтє и противъ братству сѧ корчємнє застановлаєтє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); що є(ст) на свѣтѣ тог(д)ы ємь тоє вши(с)ко оучини(л) дла чл҃ка грѣшна(г) напослѣдо(к) тръпѣ(л) є(м) многїи досады (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 53 зв.); понєва́жъ и слы́шалъ жє по мнѡ́гихъ зло́стєхъ // зно́вꙋ ѡбєца́лисѧ пра́вою доро́гою ходи́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 72–73); подобает утвердити зрак глядящему аще хощет извѣстно сотворити себѣ видѣние, тако и уму человѣчю, от мно-

гих мирских печалѣи привлачиму, неудобь опасно возрѣти на истинну (1615–1616 *Виш. Поз.мисл.* 239).

4. (*який займає великий відрізок часу*) довгий: почалъ молитисѧ г(с)оу б҃ꙋ на многъ ча(с). и рєкꙋчи. г(с)и навєди мѧ на поу(т) твои (1489 *Чет.* 30); и нє по мнозє жє врѣмєни. началъ злоє сѣмѧ сѣꙗти. на х(с)а хоулоу г҃лати (Там само, 352); Ч҃лкь нѣкоторыи насадиль виноградь. и даль єго роботникомь. а самь ѡ(т)ишоль далєко за м'ногыи лѣта (1556–1561 *ПЄ* 309); до такои згóды ѡ(т) мнóгы(х) лѣтъ жадáєтъ д҃ша к҃нжáти (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); Аще прилꙋчитсѧ Рождество Х҃во в срєдꙋ, боудєт зима многа и добра (XVI – поч. XVII ст. *Яв.Рук.* 113); Ц҃рковъ имєнóую, нє моýры и стѣны згнилы́и; котъ́рыхъ лѣта мнѡ́гїи зєпсовáню под'дають (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43); обáчмо кто, по кóмъ, ꙗкúмъ спóсобом', и ꙗ́кь мнóгїй чáсъ по оумéрлы(х) плáкано... //... плáчъ на(д) оумéрлыми похвáлы єсть гóдєнъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 15–16); Мы бл(с҃)вєниє нашє Пасты(р)скоє... ꙗко прє(д) многимы лѣты... нєнарꙋшонє и(х) заховуємъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507); Чєтвéртаѧ звѣзда; значи́тъ здрáвость тѣла; нєстарѣющисѧ прє(з) мнѡ́гїи вѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.); **на многии (многіи, многїи) лѣта, мънога лета** *див.* **ЛѢТО**;

(*який значно перевищує потребу, необхідність у чому-небудь*) надмірний: Тото ище на усѣмъ гораздъ, чомъ иства многая и питва многая,... изъ тымъ изъ усячинымъ помрачиме душѣ (XVI ст. *НЄ* 168); прибы(т)ки мóви(т) х҃с мнóгїє соу(т) оу ѡ҃ца моєго (Острог, 1607 *Лѣк.* 93).

5. (*значний глибиною, силою вияву*) великий: г҃ла ємоу архистратигъ михаилъ. видиши ли прп(д)обничє водоу. исходꙗщѫю ѡ(т) высоты горъ. онъ жє р(ч)є ни(ть) господинє мои, но вшима слышю. возмꙋщѣниє // много (1489 *Чет.* 12–12 зв.); "За усячино покладаеме ся, якъ Божіи слугы, у терпеливости многуй, у скорби, у бѣдахъ" (XVI ст. *НЄ* 15); Видишъ, у Бога има(е)ме мирність, али на сюмъ свѣтѣ розорванумъ многая досада (Там само, 86); такы(м) жє образо(м) прїидєть х҃с съ нб(с) ными силами. ꙗ(к) млънїѧ блистающи со силою многою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28 зв.); мнѣ влáснє налéжитъ сєбє самóгѡ слꙋгóю Б҃жїúмъ оуказáти в' многомъ // тєрпéнїи, в' оути́скахъ, в' нєдоста(т)ка(х) (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 1 зв.); Отомъ тꙗ, клейноте мой, втратила, дорогий, Б҃же творче, скарбе мой, ах, жалю мой многий (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); Долготєрпéнїє: Мнѡ́гаа тєрпли́во(ст), нєгнѣвли́вость, ѡжидáньє, нєсквапли́вость (1627 *ЛБ* 31);

непохитний, твердий: Што (ж) на то(т) ча(с) жена вчини́ла, убачивши сєбє прєбáчєноу. и ап(с)ли ѡ(т)връ́нєнї кторыи сѧ за нéю причинáли. Нє ѡ(т)чаáли. нє ѡ(т)чаáласѧ. мнóгоу вѣ́роу и ра(з)у(м) мѣ́ла (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 258 зв.);

(*надзвичайно сильний, глибокий (про почуття)*) безмірний: "Благословенъ Б҃гъ отець Господа нашого Іисуса Христа, што на многуй своїй милости родилъ (*в рук.* и родилъ. — *прим.вид.*) насъ выдъ мертвыхъ и урюкъ не гнилый, и нескверный, и неисказанный, чомъ испрятанъ на небесѣхъ" (XVI ст. *НЄ* 23).

6. *У ролі ім., у мн.* (*значна кількість людей*) багато, -тьох: и многи(х) поча(л) ап(с)лъ

х(с)въ приводіти оу вѣроу х(с)оу (1489 *Чет.* 268 зв.); мно́гыи пакь вѣровали в не́го (1556–1561 *ПЄ* 393 зв.); Многіи бо змовят мнѣ во ѡный дн҃ь соудный (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); многие... до розмаитыхъ сектъ утекаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 583); по(д)бно є(ст) цр(с)тво нб(с)ноє чл҃коу цр҃ю. котрый зготова(л) вєсѣлѧ сн҃ꙋ своємоу. и просиль многы(х) на вєсѣлѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 106); Съ которыхъ книгъ еще снатъ на свѣтъ ничого не есть выдано, ку пожиткови и збавеню многихъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); мно́гіє бовѣ(м) послѣ(д)ними боу́дꙋчи, пє(р)выхъ та(к) пєрєвы(ш)шили (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); многїи злє́ днє(с) богатѧ(т)сѧ ѡ(т) нєпра́вды (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Тогда́ были́ правди́вьıи хр(с)тїа́нє, алє нн҃ѣ; даре́мно имѧ́ Хв҃о но́сѧть, мнѡ́зи такѡ́вьıи (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); А и́жъ ро́зными... спо́сѡбами мнѡ́гїѣ з҃ людї́й дꙋ́шѣ своѣ затрача́ют҃ // а́бѡ розбива́ючи... а́бѡ кра́дꙋчи и забива́ючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 130–131);

(*неозначено велика кількість людей*) багато: вспо́мнитє: кгды(м) дє(и) пыта(л) чому то(и) кгрꙋ(нт) пн҃а по(д)коморого пустошитє и єго ꙋживаєтє тогды многиє з нихъ ѡ(т)казали, и(ж) дє(и) є(ст.) што тут на то(м) кгрꙋ(н)тє (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); ѩ́къ мно́гимъ з ва(с) одѣ́нє дарова́лъ, Убо́гихъ, самъ ꙋбогїй. любо ѡпа́тровалъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8).

МНОГІЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГЇЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГО *присл.* **1.** (*у великій кількості*) много, багато: вєлєрѣчꙋ́ю мнѡго ѡ вєли́ки(х) ре́ча(х) мо́влю (1596 *ЛЗ* 36); О чомъ быхъ много до в.м. мелъ писати, што ся въ моей епископии Берестейской дѣетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 605); Сама теды схисма, будучи речъ злаа, якъ много зъ себе обридливости маетъ, такъ совѣты еи зъ обридлихъ автора своего поступковъ набываетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 731); та́къ воды тои мно́го скоштова́лєсь, жє ажъ всєго зло́го тєбѣ ѡ(т) синаґоґи жидовско(г) тира́нства зада́ного запомнѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 173); Многоиспытꙋю: Мно́го выпы́тꙋю, вывѣдꙋюсѧ (1627 *ЛБ* 64); pergroto, много пию (1642 *ЛС* 310); ма(л)жонъка моя... маєтъ... поля моєг[о]... и сєножатє(и) такъ мно(г)[о], жєбы за тую суму пятьдєся(т) золотыхъ по(л) стояло и ко(р)рє(с)понъдовало и(х) м(л) уконътє(н)товали(с) (Тригорск, 1649 *ДМВН* 212); **множество много, много множество** *див.* **МНОЖЕСТВО.**

2. Дуже, сильно: А встав҃ши пошоль къ ѡ(т҃)цоу своємоу. и єщє ѡнь... паль на шїю є(г)[о]. и много цѣловаль єго (1556–1561 *ПЄ* 289 зв.); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школъ и наукъ посполитыхъ разширяти (Львів, 1605–1606 *Перест.* 26); Тыра́нскаѧ атропо, чомꙋсь прєр҃ва́ла Клꙋбо́къ вѣ́кꙋ живота́: ѩкобысь нє зна́ла Жє на́мъ мно́го на єго́ житлѣ́ залєжа́ло (Вільна, 1620 *Лям.Леонт.* 5); Вздыха(и) и жа́лꙋ(и) жє(с) єщє... //... та(к) мно́го скло(н)ны(и) до ма(р)ны(х) свѣ(ц)ки(х) ре́чїй (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 52–53).

3. Довгочасно, тривало: ѩ тєж тꙋт на Волыни нє хочꙋ много мєшкати (Луків, 1558 *AS* VI, 37).

4. Часто; неодноразово, багато разів: "Бѣды у рѣкахъ, бѣды выдъ... своего роду... // ... бѣды... у трудѣ и у подвизѣ, стерегучи ся много у голодѣ и у безвудю, у постѣ много" (XVI ст. *НЄ* 15–16); Много иног(д)ы єго ст҃аа мл(с)ть рачиль приходити во ієр(с) лимь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 40 зв.); Ѡглада́ю и Кр҃(с)тъ само́го сєбє, а то прє(з) цно́ты, въ ко́то́рыхъ прєзъ ро́зныи ѡ(т) свѣ́та, тѣ́ла и бѣ́са вєли́кіи пєрєшко́ды, ꙗкъ мно́го квитнєшъ, та́къ мно́го Кр҃(с)тъ то́тъ въ оупоми́нкꙋ Ва́шєй Кн(ж): Мл(с)ти нале́жнє а пра́вє(и) прили́чнє прислꙋ́шати ма́єтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

5. (*у сполуч. із в. ст. прикм.*) значно, далеко: а оц҃ь вашь н҃бсный кор'ми(т) ихь. вы пакь и много ѡ(т) нихь лѣпшіи єстє (1556–1561 *ПЄ* 37 зв.); выборнѣйшіи мꙋжєвє, прє(з) такъ до́лгїй вѣкъ, в па́мꙗти людской... живꙋтъ: ꙗк мнѡ́го гойнѣйшаа ѡ(т)пла́та ты́мъ са става́єтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); **много множає** — далеко більше, багато більше: "Уставляємъ вокупе всимъ вельможамъ... и господа моего Петра — множаe царества имети власть по всей вселенъней, и отъ всихъ много множаe, неже цару, почытатися" (Вільна, 1599 *Ант.* 549).

6. *У ролі числ.* (*неозначено велика кількість кого-, чого-небудь*) багато: и много лѣтъ тии свєщєнnии страсти х(с)вы. сосꙋди чєстнии. лєжали в зє(м)ли (1489 *Чет.* 26); ц҃рь... повєлѣлъ дати ємоу боги своꙗ златыꙗ. в нихъ жє было много золота вковано (Там само, 31); бо́рзо мно́го тꙋрковъ и тата(р) москва поби́ла (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127); патрїа́рха ієр(с)лимскіи... бы́ль в кїєвѣ и мно́го бл҃гоч(с)тїꙗ внє́съ в на́шꙋ зе́млю ѡ(т)стꙋпниковъ (Там само, 130); гдє быхʿмо такь много взꙗли хлѣба на поустыни, абыхʿмо накръмили толикыи наро(д) (1556–1561 *ПЄ* 71 зв.); и ма(м) дє(и) то(г) вєдомо(ст) и(ж) з гꙋ(м)на мно(г) збо(ж)ꙗ розда(л) и розпороши(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62); Втораꙗ книги часть // замыкаєть много простыхъ словъ в повсєднєвны(х) розмовахъ потрєбныхъ (к. XVI ст. *Розм.* 5–5 зв.); то є(ст) ч҃лкь хитрый, а вѣдаєтє ꙗ(к) ю(ж) вам много ра(з) оуходи(л) хитростію своєю (XVI ст. *УЄ Трост.* 51); За часу кролеваня Ахава... пророковъ... много пострадало (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 822);

(*у значній мірі*) багато: и рєкоу д҃ши моєй. д҃шє имаєшь *много* доброго. и на много лѣть положєного. ѡпочиваи (1556–1561 *ПЄ* 274 зв.); Бо и сам Павел, пострадавый много зла от Александра къвача, к Тимофею, ознаймуючи, пишет (1608–1609 *Виш.Кн.* 213); Ла́комство, // а́бо срєбролю́бїє... мнѡ́гїѣ дѡ́мы вʿ нѣвєчʿ ѡбєрнꙋ́ло:... отца напроти́въ дѣті́й по(д)оусти́ло (!)... и *мнѡ́гѡ* и́нщихʿ зло́стїй почини́ло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 358–359); а кто будєтъ читати то много м҃(д)рости в тихъ книжокъ набꙋдє (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

7. *У ролі ім.* (*велика кількість*) багато: и р(ч)є има ц҃рь... много дамъ вама. и боудєта мнѣ дрꙋзи (1489 *Чет.* 34 зв.); А҃гглъ... Гнѣвъ тєжъ выстꙋпи(т) и мовити бꙋдє(т): "И ꙗ тє(ж) мєжи издцами пєкєлʿними пєрєстєрѣгалъ своєй пови(н)ности, а ти мꙗ ѡ(т)толꙗ вивєлъ; и чрє(з) мєнє много єси ꙋкривʿдилъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); Зачи(м) много с православны(х) є(д)ны з нєвѣдомости дрꙋгіє за(с) з частого ꙋжива(н)ꙗ казанꙗ и набожєнства и на(д)дє(р) з канцєрованы(ми) зостали, и(ж) трꙋ(д)но

розє(г)нати, есми істинно православны, албо именем токмо (Городок, 1640 *Гр.Мог.*1).

8. *У ролі присудк. сл.* Багато: а с архимандритом былъ Гарасимъ, полатникъ печерскій, а от слугъ были Ондрюшко Чемровичъ а Иванъ, тивунъ печерскій, и иных было много (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161); Рєкль ємоу, лєгєонь има мнѣ єсть або тма бо на(с) єсть много (1556–1561 *ПЄ* 143); много тꙋ // потравъ єсть (к. XVI ст. *Розм.* 13–13 зв.); И тыхъ стеречися потреба и бѣгати, якъ трутизны и непріязни къ церкви нашей, котрыхъ естъ много! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 657); Ꙋ вазе́ню гнѣвли́вого па́на, и зло́гѡ и пи́шногѡ. В кото́рогѡ на(д)ворѣ псѡ́въ пекє́лныхъ мно́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 20 зв.); га(р)мату побрали, и порохи, которы(х) было ба(р)зо мнѡго (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

Пор. **МНОЖАЄ, МНОЖАЙШЕ.**

МНОГОБОЖІЄ, МНОГОБОЖЇЄ *с.* Багатобожжя, політеїзм: Тогда́ много бо́жїє оупраздни́са идольскїа ле́сти, Нн҃ѣ же сла́витса бж҃(с)тво єдіноа вла́сти (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Хв҃ы Мч҃єницы... звы́тажили діа́вола, и мꙋчи́тєлей разрꙋши́ли, и пога́нскоє многобо́жїє оупраздни́ли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 73); И нынѣ того тебѣ треба, королю полский жикгмонте, абысь ты ѡставил многобожіе (поч. XVII ст. *Вол.В.* 98).

МНОГОБОЖЇЄ *див.* **МНОГОБОЖІЄ.**

МНОГОВИДНИЙ *див.* **МНОГОВИДНЫЙ.**

МНОГОВИДНЫЙ, МНОГОВИДНИЙ *прикм.* Різноманітний, розмаїтий: vari(us), разли(ч)ни(й), многови(д)ний (1642 *ЛС* 407); Помы́сли коли́кїй свѣтъ ди́вный и многѡви(д)ный; ст҃ы́и бꙋдꙋтъ мѣти въ цр(с)твѣ Нб҃(с)номъ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.).

МНОГОВРЕМЕННЫЙ *прикм.* Довготривалий, довгочасний: Нє́дꙋгъ: Нє́мочъ, хоро́ба, или многоврє́мє(н)ноє страда(н)є, бо́лєзн҄ (1627 *ЛБ* 73).

МНОГОГРЕШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРЕШЪНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРИШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРѢШНІЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРѢШНЫЙ, МНОГОГРЕШНЫЙ, МНОГОГРЕШЪНЫЙ, МНОГОГРИШНЫЙ, МНОГОГРѢШНІЙ *прикм.* **1.** (*сповнений гріхів*) многогрішний: Молю́ ѡ(т)чє ст҃ый мл҃(с)ть твою́, Помл҃ꙋй многогрѣшнꙋю дш҃ꙋ мою́ (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.);

(*у формулі самоприниження*) многогрішний: написа(н)... рꙋкою многогрѣшна҃(г) и хꙋ(ж)шаго въ чл҃цѣ(х) дыꙗка нєстєрца (Київ, 1554 *ПИ* № 1); С помочоу бж҃їєю... єсть дописана книга ст҃го и всєхвалнаго ап(ст)ла ї єѵ(г)листа ма́р҄ка. роукою многогрєш҄наго раба михаила (1556–1561 *ПЄ* 198 зв.); рукою многогрешнаг андрєꙗ Өуниковича с премишла и придана быс ку цркви ст҃ои столечнои до вѣлча (Перемишль, 1571 *Свєнц.* 72); И выписана єсть в мѣ́стє зово́мо(м) во л҄вовє. Рꙋкоѫ мнѡ́го грє́шнаго андрєа попа ро́домъ ѡ(т) ꙗрославлꙗ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 1 тит.);

исписалъ сию книгу стое евліе престольное азь // многогрѣшніи и недостойныи и нерадивыи раб Бжи илия изъ суходола (1601 *ПДПИ* CLXXVIII, 105–106); прето я многогрешъный Самуелъ Василевичъ Совътанъ,... таковымъ способомъ и порядкомъ росъпорядити умысълилемъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 506); Ва́ши(м) Мл҃(с)тѧ(м) мо́и(м) Ве́лцє ла́скавы(м) Па́нѡ(м) и добродѣ́о(м),... Многогрѣ́шный Йнокъ Касїа́нъ Сако́вичъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); которого и я многогришный чоловикъ собе зычачи, от мамоны неправедное други собе хотяж отворити (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 745).

2. *У ролі ім.* Многогрішний: Всѣ́хъ Тво́рєцъ, ѡ́вожъ и то́и Це́ркви... поста́вилъ Іѡа́нна, Єре́а свѧще́нна, абы́... сꙋмне́нѕѧ многогрѣ́шныхъ, чистилъ свѧтобли́вє (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 14).

МНОГОЖЕНЕЦЪ *ч.* Багатоженець: А нынѣ кождый владыка у своєй епископии поповъ двоженцовъ и многоженцовъ... мают (Львів, 1605–1606 *Перест.* 43).

МНОГОЗЕРНЫЙ *прикм.* (*який має в собі багато зерен*) зернистий: ꙗ́ко... зе́рно пшени́чноє впа(д)ши вѕ зе́млю, кгды обꙋмрє(т), мно́гїй о́вoцъ чи́нитъ, многозе́рный и оздо́бный ко́лосъ оурасти́вши (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119).

МНОГОЗРИТЕЛНЫЙ *прикм.* (*здатний усе бачити, помічати; пильний*) зіркий, сторожкий: въ го́рнєй ча́сти, чл҃ка, въ главѣ, в бѣло(м) и бєзкро́вномъ мо́зкꙋ, оу́мъ нєвиди́мый,... мнѡгоѕри́тєлѕный: сама́ѧ прєднѣйшаѧ си́ла дш҃и (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.).

МНОГОИКОННЫЙ *прикм.* Який призначений для багатьох ікон: polymi[x]os, многоико(н)ная ла(м)пада (1642 *ЛС* 320).

МНОГОИМЕНИТЫЙ *прикм.* Іменитий, знатний: Вѣдомо твори(м) всѣмъ кꙋ́пно ко нача(л)ствꙋ́ющи(м), и нача(л)ствꙋємы(м), вє(з)дѣ обрѣтаємы(м) мно́го имєнитомꙋ ро́дꙋ росїискомꙋ, всѧкого достоꙗ́нїѧ и са́на (Львів, 1593 *ЛСБ* 231).

МНОГОКРАСНОСЛОВНЫЙ *прикм.* *у ролі ім.* (*той, хто майстерно володіє словом*) красномовець: але́ ꙋзнава́ючи своє́и сылы нє крѣпо(ст) и нє здоло(ж)но(ст), сра́ма испо(л)нъ, мушу сє́бє по(з)нава́ти, є́сли мно́гонаро(д)ному, и многокрасномовному, сла́бъ сы(и) и скудосло́вєнъ, ѡдолѣти доволє(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОКРАТНЕ, МНОГОКРАТНѢ *присл.* Багатократно, багаторазово: царигоро(д)скиє патрїꙗрховє... тую звє(р)хность столицы римскоє Пєтра свєтого ча(с) нємалы(и) знали и є(и) по(д)лєгали и ѡт нєє бл҃гословєнство брали ѡ(т) котров хотѧжъ многократнѣ ѡ(т)ступовали алє ѡпѧ(т) з нєю єдналисѧ (Брест, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Вы, священницы благочестивіи... пытаете многократне, что есть унѣа и які́й пожитокъ приноситъ христіяномъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 9).

Див. ще **МНОГОКРОТНЕ, МНОГОКРОТЪ.**

МНОГОКРАТНѢ *див.* **МНОГОКРАТНЕ.**

МНОГОКРАТЪ *присл.* Те саме, що **многокротъ**: бѣси... многокра(т) ѡ(т)водѧть ѡ(т) молитвы ц҃рковноє чл҃вки. а иногда с разоума сводꙗть (1489 *Чет.* 285 зв.).

МНОГОКРОТНЕ *присл.* Те саме, що **многократне**: Ꙗко (ж) много кро(т)нє ꙗ а и многїє такъ з дх҃овны(х) ꙗко и свѣц'ки(х) ѡ то(м) з смирєнїємъ наши(м) розмовꙋ мѣли (Городок, 1640 *Гр.Мог.* 1 зв.).

МНОГОКРОТНЫЙ *прикм.* Багатократний, багаторазовий: а тóй [Сарваръ] з' вєли́кимъ бєзпєчє(н)ством', и смѣ́ло(ст) ю, В'схо(д)нюю крайнꙋ́, бꙋ́рачи, и гꙋ́бачи Ґрéковъ в' нéй знайдꙋючи(х)сѧ проходи́лъ, ґды́ жáдного нє было Котóрый бы в'збороня́лъ, áлбо тáк' многокрóтноє єгó Нáст'є пєрєтинáлъ (Київ, 1627 *Тр.* 658); нищымъ школнымъ ѡ(т) многокро(т)ны(х) робо(т) на ґру(н)тѣ далє(м) зло(т) 1:5 (Львів,1627 *ЛСБ* 1051, 4 зв.).

МНОГОКРОТЪ, МНОГОКРОТЬ *присл.* Багатократно, багаторазово: И пєрво сєго многокроть жаловал намъ кназь... ѡ томъ, штож кназь... Сонкгꙋшковичъ з дєтьми своими тыи имѣньа свои ємꙋ завєли нє гораздо и ѡграничили нє своє (Краків, 1510 *AS* III, 72); Што єсмо пєрвєй того многокроть до тєбє писали,... ижбы Казаки тамошниє на влꙋсы Татарскиє нє ходили и шкоды никотороє имъ нє чинили (Вільна, 1541 *AS* IV, 205); И пн҃а моє(г) пана голого(р)ского на мєнє писанє(м) свои(м) многокро(т) о(д)води(л). и ли(с)ты своими по (в)сѣхъ цр҃ква(х) голого(р)скихъ проклинає(т) мѧ (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 2); а єсли нє боудє(т) вѣровати. тєды ꙗ в то(м) нє бꙋдоу винєнь бо многокроть наврьта(л) є(м) и(х) прє(з) чꙋда свои и прє(з) слꙋгї свои (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 83); Якожъ я найменшій отъ духовныхъ и свѣцкихъ зацныхъ особъ о то многокротъ уживаный, а праве якъ примушоный будучи склонилемся къ написаню тоей книги (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 318); Множи́цєю: Многокрóть (1627 *ЛБ* 64); мы..., котóрїє многокро(т) таковóє чло(н)ков' склонєнїє на зємлю... з охóтою чи́нимо и продо(л)жáємо, нє та(к) длѧ до(л)жшєй мл҃твы, ꙗк длѧ ѡ(т)почи́нкꙋ (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.).

Див. ще **МНОГОКРАТЪ, МНОГОКРОТНЕ.**

МНОГОКРОТЬ *див.* **МНОГОКРОТЪ.**

МНОГОЛЕТНЫЙ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛИСТВЕННЫЙ *прикм.* Багатолистий: Прїйми (ж) тéды ѡхóтнє Вáша Кн(ж): Мл(с): то(т) да(р) ѡ(т) мєнє Кр҃(с)тъ Хв҃ъ, а в' нє(м) и свóй: и по(д) ни(м) ꙗкъ по(д) ꙗки́м' тѣнє(м) многолиствéнного дéрєва, спóсобом' ѡнои ѡблюбéници в' Пѣ́снєхъ пѣснєй в'спóмнєнои пожадáнє рáчъ оусѣ́сти (Київ, 1632 *МІКСВ* 269); *Образно*: оупáлъ Кéдръ, тó є(ст) архімáндрїтъ на(ш) вы́валєнъ є(ст) прє(з) сєки́рꙋ смéртнꙋю з' дочáсногѡ животá, дрéво бáрзо высóкоє и в добродѣ́тєлєхъ многолиствéнноє (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18).

МНОГОЛИЧБНЫЙ *прикм.* (*який складається з великої кількості чого-небудь*) численний: И лєдво трóха вы́тхли: али́ Тꙋ́рчинъ нáшѡлъ, З' многѡли́чбнымъ погáнствѡ(м), на Ѡ(т)чи́знꙋ нáшꙋ (Київ, 1622 *Сак.В.* 46).

МНОГОЛИЧНИЙ *прикм.* Різноманітний, багатоманітний: plurifa[r]i(us), многоли(ч)ни(й), ѡбразни(й) (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛИЧНѢ *присл.* Різноманітно, по-різному: plurifariam, многоли(ч)нѣ (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛѢТЕНЪ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛѢТИЄ *с.* Многоліття, довголіття: granda(e)uita, многолѣтиє (1642 *ЛС* 211).

МНОГОЛѢТНЕ *присл.* Те саме, що **многолѣтно**: Иди́ жъ Прєсвѣ́тлый Моги́ло... Жі́й многолѣ́тнє: Бг҃ъ твоа́ заслóна, Тáрча, Корѡ́на (Київ, 1633 *МІКСВ* 308); кнѧзю Сємєну васи(л)євичꙋ Прозоро(в)ско(мꙋ)... воєводѣ... Пути(в)скомꙋ Си(л)вєстє(р) Косовъ... здра(в)ствова(ти) і радоватисѧ многолѣ(т)нє жєлає(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

МНОГОЛѢТНИЙ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛѢТНЫЙ, МНОГОЛЕТНЫЙ, МНОГОЛѢТНИЙ, МНОГОЛѢТЕНЪ *прикм.* **1.** Багатолітній, багаторічний: Бл҃(с)вєниє а(р)сєнисѧ... єпи(с)па митрополи(и) гали(ц)ко(и)... славє(т)ны(м) пно(м) мєщано(м) мѣста лво(в)ского... мл҃тва нш҃а к милостивому бг҃у за вш҃у мл҃(с)тъ є(ст) всєгда ѡ много лє(т)но(м) здорови(и) (Стрятин, 1561 *ЛСБ* 35); Гдє который з ва(с) дїако(н)ский стєпє(н) многолѣтны(м) искꙋсо(м) // свщ҃єннодѣйства слꙋжєбнаго по зако(н)нє прошо(л) (1598 *Виш.Кн.* 280–281 зв.);

(*який прожив багато років*) довголітній: Ты мнѡголѣ́тєнъ боудь, дѣ́лность твоа да трывáєтъ, Вˢ оздóбє Цр҃кви Ст҃ой, пóки свѣ́та стáєтъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); granda(e)nus, многолѣтни(й), ста(р) (1642 *ЛС* 211).

МНОГОЛѢТНО *присл.* Довговічно: Пáнꙋ Фєѡдорꙋ Копистєнскомꙋ... здорóва дóброго зˢ щасли́вымъ повожéнамъ многолѣ́тнѡ зычитъ и вѣншꙋєтъ Іє(р): П: Б: П(р) (Київ, 1623 *МІКСВ* 8).

Див. ще **МНОГОЛѢТНЕ.**

МНОГОЛѢТСТВО *с.* Багаторічне перебування: Кое приобрѣтение от притупленого и неученого в подвигѣ пустынным многолѣтством хощеши видѣти инока? (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 242).

МНОГОМИЛОСТИВЕ *присл.* Всемилостиво, милосердно: Пáстырꙋ мóй прєнаст҃ѣйшїй... въ пꙋсты́нѣ вѣка сєгѡ́,... пóлно... си(л) // дѣмонскихъ, въсхити́ дꙋшꙋ мою́ ѡ(т) си(х), мнóгѡмл҃(с)тивє, и причти́ къ ѡ́нимъ дꙋшамъ, плачли́вимъ бы́вшимъ при Грóбѣ твóємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 97–97 зв.).

МНОГОМИЛОСТИВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТЇВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТИВЫЙ, МНОГОМИЛОСТИВЪ, МНОГОМИЛОСТЇВЪ *прикм.* (*шанобливий епітет у формулі звертання*) милосердний: Sacrae Tituli... Прєнасвєтѣйшомꙋ... многомилостивомꙋ всѧконаставлєнꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 72 зв.);

(*про Бога*) всемилостивий, всеблагий: "чомъ Христосъ долготерпеливъ и многомл(с҃)тивъ, не до конца гнѣваетъ ся" (XVI ст. *НЄ* 58); ѡ(н) є(ст) щє(д)рїй и до(л)готръпєли(в) и мно(г) мл(с)ти(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 30 зв.); Боитса и бг҃а... Бо о óномъ слыхáєть, жє єсть долготєрпєли(в) и много мл(с҃)тївъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 14); Навєрнѣ́мѡса до Г(с)да Бг҃а... Понєва(ж)... є́стъ... многоми́лостивъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65).

МНОГОМОВНОСТЬ *ж.* Те саме, що **многомовъство**: А молꙗчи сꙗ нє будтє многомо(в)ныє ꙗко поганє, абовємъ мнємаю(т) и(ж) бȣдȣть выслȣхани въ ѡнои своє(и) многомовности (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6).

МНОГОМОВНЫЙ *прикм.* **1.** Багатослівний; балакучий: А молꙗчи сꙗ нє будтє многомо(в)ныє ꙗко поганє (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); Вєлєрѣчи́вый: Многомо́вный, и ты́жъ плı̈о́тка (1627 *ЛБ* 14).

2. Красномовний, велемовний: А же былъ удатный и многомовный, одержалъ отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легатъ былъ посланъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 473).

МНОГОМОВЪСТВО *с.* Велемовність, багатослів'я: Или нє вѣдає(ш), ꙗ(ко) в (с)мѣха(х), рȣганѧ(х), про(ж)номо(в)ства(х), многомовъства(х),… розȣ(м) блȣда́чı̈й то(го) по́мысла ѡ животѣ́ вѣ́чно(м) ви́дѣти нико(ли) сѧ нє сподоби(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 238).

Див. ще **МНОГОМОВНОСТЬ.**

МНОГОМОЛВНИЙ *прикм.* Багатоголосий, гамірний: А того не вѣдает пан Юрко, что святии над всѣ чюдотворства спасти кому себѣ (не толко в градѣ забавном, мятежном и многомолвном, але и в самой пустыни, в памяти несмутной и отлученной будучи от мира) покладают (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193).

МНОГОМѦТЕЖНЫЙ *прикм.* (*сповнений подій, тривог*) буремний, неспокійний: што ю(ж) нынєшни(х) многомѧтє(ж)ны(х), и бг҃опроти(в)ны(х) ча́со(в), на томъ схи(л)кȣ свѣта. а(ж) и до ска(р)говъ и гє(р)бєстовъ пришло (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); ѡбєрнȣлисѧ до нє́и [церкви] мнѡ́гı̈и нарѡ́ды ѡ(т) мо́рѧ мнѡ́го мѧтє́жного ми́ра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63).

МНОГОНАРОДНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Велелюдний: але́ ȣзнава́ючи своє́и сылы нє крѣпо(ст) и нє здоло(ж)но(ст), сра́ма испо(л)нъ, мушу сєбє познава́ти, є́сли мно́гонаро(д)ному, и многокраснословному, сла́бъ сы(и) и скудносло́вєнъ, ѡдолѣти доволє(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОНОГЪ *ч.* (Polycnemum L.) наземка: polycnemum, многоногъ трава (1642 *ЛС* 320).

МНОГООБРАЗНЕ, МНОГООБРАЗНѢ *присл.* Багатогранно, різноманітно: сı̈ѧ кни́га єѵ҃(г)лı̈є оучи́тєлноє спи́сано є́сть. Ꙗ́ко и ап҃(с)лъ па́вєлъ внача́лє єпистолı̈и своє́и ко єврєо(м) пи́шє(т) многоча́стнє и многообра́знє (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит. 1); multiformiter, многообразнѣ (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНИЙ *прикм.* Багатогранний, різноманітний: multiformis, многоѡбразни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНѢ *див.* **МНОГООБРАЗНЕ.**

МНОГООЧИТИЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ.**

МНОГООЧИТЇЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ.**

МНОГООЧИТЫЙ, МНОГАОЧИТЫЙ, МНОГООЧИТИЙ, МНОГООЧИТЇЙ *прикм.* **1.** Всевидющий: а дроугиє хєравими. и сєрафимы. шєстокрилатии. чєтвєрозрачнии. многоочитии (1489 *Чет.* 74 зв.); гл҃єть г(с)ь. к тобѣ бо соидоу с нєбси… тогды подвигнȣтсѧ силы нб(с)ныꙗ… архан҃гли. многаѡчитыи сє-

рафими. и бꙋде(т) говоръ великъ в небесѣ(х) (Там само, 375 зв.); вл(д)ка всѣми владѣющій... прєдъ которого маистáтомˢ слáвы єгó, трєпéщꙋтъ херꙋвíми мнωго очи́тыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); А҃ггльωве боѧ(т) сѧ и оустыдáю(т), и лицá своѧ́ закриваю́т. Пламенωнóснїи шєстокри́лныи Серафи́ми, И мнωгоωчи́тїи прєслáвныи (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); *Образно*: называéтˢсѧ [церковъ] виногрáдомъ;... колєсни́цєю мнώго ωчи́тою, херωви́мъскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.); Прéто рáдꙋйтєсѧ мꙋченици... Ижъ вы н҃нѣ... сами́мъ Б҃гомъ... по(д) Кари́тꙋ многоωчи́тꙋю запрѧ́жени (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

2. *У ролі ім.* Дорогоцінний камінь овальної форми; кістка для гри, покрита цятками: ocellat(us), многоωчити(й) (1642 *ЛС* 289).

МНОГООЧНИЙ *прикм.* Багатоокий: oculeus, многоω(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 289).

МНОГОПИТНЫЙ *прикм.* (*про утробу*) ласий до питва: Што сѧ показало на ώно(м) ща(ст)ливо(м) богато(м). которы(и)... зара(з) во ώгнь ввє(р)же(н) бы(л). тогды зара(з) вˢ прєпалє(н)є оутрóбы сы́тоє, сластолю́бноє, винолюбноє, многопи(т)ноє, на пра(г)нє(н)є кáпли воды́ дости(г) (п. 1596 *Виш.Кн.* 243).

МНОГОПЛЕМЕННЫЙ *прикм.* (*який складається із багатьох народностей*) багатоплемінний: Мꙋжáйсѧ многоплємéнный, росскій народє, Да Христóсъ начáло крѣ́пости въ тєбѣ бꙋдє (Львів, 1591 *Адел.* тит. зв.).

МНОГОПЛОДЕНЪ *див.* **МНОГОПЛОДНЫЙ.**

МНОГОПЛОДНЫЙ, МНОГОПЛОДЕНЪ *прикм.* **1.** (*про тварин*) плодючий, плодовитий: ώвцѧ и(х) мнωгоплóдˢны, и мнώжа(т)сѧ на пáстˢвиска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20);

(*який дає багато плодів*) плодючий: подобєнъ бо єсть постникъ. финиковꙋ цвѣтꙋ. г҃лемомꙋ алєфию. иногда бо єсть блєщєнъ. а оутро свѣтєлъ и мно(г)плодєнъ. такжє постникъ нынє плачєть. а завтра вєсєлитсѧ ко б҃оу м҃лтвꙋ творѧ бєсѣдꙋєть (1489 *Чет.* 303 зв.); *Образно*: ра(д)уитасꙗ преч(с)тнаꙗ вєръсто єдиноро(д)наꙗ... совершаєма д҃хомъ с҃тымъ... напоєна б҃говханиє(м)... прєисходꙗщи(х) животны(х) водъ лозо многопло(д)наꙗ. наполнивши всєго мира чюдєсы (1489 *Чет.* 69 зв.).

2. *Перен.* (*який дає позитивні результати, наслідки*) плодотворний: Нехáй тѧ Каллїώпы ажˢ зˢ Н҃бомъ ровнáютъ, Прáцы многопло(д)ныє нехáй выхвалѧ́ютъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); розꙋмѣ́лємˢ и ꙗ..., жємˢ нє чꙋждъ талáнтꙋ ω(т) Б҃га ми дарованогω зостáлъ: бꙋ́дꙋчи ω(т) дѣти́нˢства моéго при знамени́томˢ, а Ц҃ркви Б҃жей Б҃гопотрéбномъ, и многоплóдномˢ дѣ́лѣ // Тvпогрáфскомъ выховáный (Львів, 1639 *Ап.* 3 ненум.–3 зв. ненум.).

МНОГОПОЛМИСНЫЙ *прикм.* Який складається з багатьох страв: ωзна(и)мѣтє ми ω тако(и) ли то любви с҃псъ рéклъ, котраѧ в трапєза(х) многопо(л)ми́сны(х) и питїѧ(х) ро(з)майты(х) со мꙋзика(ми) сѧ єднає(т) (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.).

МНОГОПОЛЧНЫЙ *прикм.* **1.** Який складається з багатьох полків: Княжа Острозскоє... муръ желѣзный на Украйнахъ, страхъ и трепетъ Татаромъ... многополчный... и стройный поѣздъ отправовати былъ звыклъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136).

2. Який має багато полків: княже Василій зъ сыномъ своимъ… и многополчнымъ и сильнымъ въ Берестью станулъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1138).

МНОГОПѢНЯЖНЫЙ *прикм.* Грошовитий, багатий: Воспомани и Филипа малѧра многопѣнѧ(ж)ного, ка́мо (!) ты́є рꙋманыє золотыє, по єго нєво́лно(м) ѡ(т)хо́дѣ осталисѧ, и в чиє(м) нн҃ѣ вєзєню сєдѧ(т)? (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МНОГОПѢРНЫЙ *прикм.* Багатоперий: Или нє вѣдає(ш), ꙗ(к) многопрє(д)стоꙗщи(м) го́логлавы(м),… многопѣрˢнымˢ макгєроносцє(м)…, ѡ цр҃(с)твїи бж҃о(м)… и помє(ч)тати // нє можє(т)? (п. 1596 *Виш.Кн.* 238 зв.–239).

МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ, МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *прикм.* **1.** Різноманітний, багатий: Ꙗ́ко є(ст) красє(н) сѣди́на(м) ро(з)соу́до(к), и ста́рши(м) розꙋмѣти ра́доу, вѣнє́цъ ста́ршы(м) мно́го ра(з)личьноє искоу́ство, и похвала и(х) стра(х) гн҃ь (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201).

2. Всеосяжний: павє(л) г҃лть. познана бы(с) н҃нѣ вл(д)камъ. вл(д)чєствъ // нб(с)ныхъ цр(с)твию. многоразличнаꙗ б҃жиꙗ прємоудрость (1489 *Чет.* 229 зв.–230).

МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *див.* **МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ.**

МНОГОРОДНЫЙ *прикм.* Який складається з багатьох народностей: яко сенаторъ ростропный и зрителный,… многородный свой народъ Россійскій любячи, жаднымъ не дался звести покусамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1140).

МНОГОРЫБНЫЙ *прикм.* (*багатий на рибу*) рибний: досто́йный Гєтманє, Твоѧ́ сла́ва вˢ молча́ню нѣ́кгды нє зоста́нє, По́ки Днѣ́пръ зˢ Днѣ́стромˢ многоры́бныє плынꙋ́ти Бꙋ́дꙋтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 48).

МНОГОСВѢТЛЫЙ *прикм.* Яскравий; сяючий: а ты́и звѣзды мнѡ́го свѣтлыи оуставі́чнє свѣтатсѧ на главѣ є́ѧ [цр҃кви] (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55); Сл҃нцє ѡноє свѣта того мно́госвѣ́тлаѧ походнѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263 зв.).

МНОГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Преславний, знаменитий: внєжє исти(н)ный наслѣдˢник и властны(и) пото́мокъ вш҃а, кнѧ(ж), мл҃(с)ть, Єстъ єси́ и на мѣсцє (!)… оны(х) вєли́косано́вны(х), и мно́го сла(в)ны(х) прє(д)ковъ свои́хъ настꙋпа́єшъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 1 зв.).

МНОГОСЛОВІЄ *с.* Велемовність, багатослів'я: ты тєды дворѧни́нє, // или мирѧни(нє)… альбо нє вѣ́дає(ш) и(ж) твоѧ бє́сѣда и хи́(т)ро(ст) и мно́гословіє глꙋпъство(м) є́стъ прє(д) бг҃мъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.–236).

МНОГОСЛУЖНЫЙ *прикм.* Високопосадовий: єда (!) бѣ҃ на твою // пыхꙋ многослꙋ(ж)нꙋю и на твою трапє́зꙋ срєбропо(л)мифнꙋю… глєди(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 227–227 зв.).

МНОГОСЛЫНУЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Знаний, славний: Не отъ вышшихъ бовѣмъ и многослынущихъ мѣстъ або городовъ и множества народовъ владности къ уприймованю // дару Духа Святого бываетъ, але отъ трудовъ,… богоподобнаго житія Христова тѣсного добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23–24).

МНОГОСМЫШЛЕННЫЙ *прикм.* Вишуканий, витончений: Нѣколи же, — речє, — цр҃(с)каѧ мно́госмы́шлє(н)наѧ трапє́за

та(к) мѧ нє оусолодила, и во любо(в)ны(и) на(сы)то(к) нє пришла, ꙗко (ж) тво(и) соухїй хлѣбъ… // чєстный ѡ(т)чє! (п. 1596 *Виш.Кн.* 240 зв.–241).

МНОГОСТЬ *ж.* Численність: в' шкалєванью патрїархій царигоро(д)скои, ꙗко той противъ которой бы брѡны пєкєлныє перемочи, в которой прокла(т)ство, свѧтокоупство, многость патрїарховъ,… и ин'шїє тымъ подѡбныє вады и нєдоста(т)ки найдовати бы сѧ мѣли (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 156).

МНОГОТѢРПѢЛИВЫЙ *прикм.* Довготерпеливий: со страхомъ и с тєплыми слєзами. со воздыханьємъ оумолѣмъ мл(с)рдого ба҃. и мно(г)тѣрпѣливаго. и нє оузримъ єго ст҃оє мл(с)ти (1489 *Чет.* 218 зв.).

МНОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Славетний, уславлений: похвалю многохва(л)ноє имѧ твоє. надѣю бо сѧ што послоушає(ши) мєнє рабы твоєꙗ. єгда сѧ молила ст҃аꙗ бц҃а (1489 *Чет.* 258 зв.); поклонѧюсѧ и хвалю. и славлю. многохва(л)ноє имѧ твоє г(с)и (Там само, 261); прошоу многохвалного имєни твоєго. г(с)и б҃є цр҃ю всѣ(х) вѣкъ. єдиночадыи сн҃оу бж҃ии. приими мѧ рабоу свою (Там само, 264).

МНОГОХОТЕЦЪ *ч.* Той, хто має багато бажань: multivol(us), многохотєцъ (1642 *ЛС* 274).

МНОГОЦЕННЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢНЕНЪ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢННО *присл.* (*розкішно, пишно*) багато: бл҃говѣрнии жє цр҃и. повѣлѣли ємоу вчинити гробъ позлащєнъ. и многоцѣнно оукрашєнъ (1489 *Чет.* 153 зв.).

МНОГОЦѢННЫЙ, МНОГОЦЕННЫЙ, МНОГОЦѢНЪНЫЙ, МНОГОЦѢНЫЙ, МНОГОЦѢНЕНЪ *прикм.* **1.** (*який має велику цінність, дорого коштує*) дорогоцінний: и приш'ла к' нємоу жона котораѧ то мала алавастръ мира. бан'коу олѣю нар'да пистикїѧ многоцѣн'ны. з нарьдового корєнѧ. и розьбивши бан'коу выльяла на главоу єго (1556–1561 *ПЄ* 183 зв.); жєна… мѣла с'кланицю мира м'ногоцєн'наго и вылияла и на главу єго [Ісуса] (Там само, 109 зв.); Чи(м) єсть лѣп'шїй рѧ(д), красными и мно(го)цѣн'ными ризами красити сѧ на(д) ѡвы(и) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 220); Ѡ(т) нєго тєды, в'дѧ(ч)нꙋю сличность має(т), простый кроушє(ц) мнѡ(го)цѣны(м) ставає(т) (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); в' три лѣта по нарожєню, Прєчистꙋю богоѡтроковицꙋ… до Цр҃кви Ієрꙋсалимскоѣ, за дар' мнѡгоцѣнный… Бг҃ꙋ Творцꙋ своємꙋ ѡ(т)дали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759); многѡцѣнныи ризы носѧщїи… въ гробѣ тємно(м) смєрдѧ(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 123); **каменіє (каменїє) многоцѣнноє (многоцѣнъноє, многоцѣноє)** — дорогоцінне, коштовне каміння: сл(в)а бо г(с)нѧ слава ч(с)та. пожьданаꙗ. лѣпшє золота. и камєниꙗ многоцѣного (1489 *Чет.* 218 зв.); В' ср(д)цє и дш҃ꙋ твою розоумнꙋю, ꙗко в нѣакꙋю // ска(р)бницꙋ покладаю и съкриваю, та(к) вєликоє и ди(в)ноє богатєство (!), нє камєнїй мнѡго цѣн'ныхъ и злата сказитєл'ного. лєчъ таємницы вѣры ст҃ои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. ненум.–3 ненум.); ѡ(т) камєнїй мнѡгоцѣнъныхъ, діамєнътѡ(в). и ѡ(т) начинѧ златого, и срєбръного; зрокъ

напасє (Там само, 21); Прє́то... молю мл(с)ть твою́, Пріймѝ ласка́вє Корꙋночкꙋ мою́, Па́чє зла́та и ка́мєній драгѝхъ мнѡ́гѡцѣнныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); **камень многоцѣнный** *див.* **КАМЕНЬ.**

2. Розкішний, пишний: Читай теж о Петрѣ, єст ли папѣ отець, который не набыл многоцѣнъных столиць (к. XVI ст. – п. XVI ст. *Укр.п.* 77).

3. *Перен.* (*який має велику духовну цінність*) дорогоцінний: такъ нб(с)ныи воинъ ѡ(т) прободѣниꙗ копєиного. далъ дшю свою в рꙋки бжьи. и нєбє(с)ны(м) // вєнцє(м) вѣнчанъ. и мно(г)цѣнною багрѧницєю ѡдѣнъ (1489 *Чет.* 59 зв.–60); Ра́дꙋйтєсѧ Бгослѡ́вци... слѡвєса́ ва́шѣ ꙗкѡ ѝскри... // Ѡгнє́мъ Дха стгѡ роспалє́нїи, И ꙗкѡ Пє́рла многѡ́цѣнныи, ѡ(т) блиска́нїѧ Дха стгѡ рож(д)єнныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52–52 зв.);

МНОГОЦѢНЪНЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢНЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЧАСТНЕ *присл.* Багаторазово: ап(с)лъ па́вєлъ вънача́лє єпистѡ́лїи своєи ко єврєо(м) пѝшє(т) многоча́стнє и многообра́знє (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 передм. 1).

МНОГОЧИСЛЕННІЙ *прикм.* (*наявний у великій кількості*) численний: и Вы съ мно́ю ннѣ го́рко рыдайтє; Нб(с)ныи свѣтѝла, слнцє и Лꙋна́, мнѡгѡчислє́ннїи звѣз(д)и (Чернігів, 1646 *Перло* 93).

МНОГОЧИСЛЕНО *присл.* (*у великій кількості*) численно: ѡнѝ збира́ючи сѧ собо́рно з' оною цркο(в)ю многочи(с)лєно свты(х) прєп(д)бныхъ и бгоно́сных' ѡ(т)цєвъ. с кото́рыми и самъ па́сты(р) нб(с)ны(и) быва(л), ꙗкъ сѧ обєца́лъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.).

МНОГОЧТЕНЇЄ *с.* Тривале читання: нє (ѡ)брємєнѧ́ти слꙋхи нємощны(х) многочтєнїє(м) но... трѝдєсѧ(т) или бо(л)шє ли(ст)ко(в) прочитати, та жє ко(н)чати (1599–1600 *Виш.Кн.* 201 зв.).

МНОГОЧЮДНЫЙ *прикм.* Надзвичайний, дивовижний: Мно́гочю́дны(х) бо ра́ди твои(х) добродѣтєлєй, вси тѧ слнцє свѣтлоє, Єѵро́пїѧ ѕвѣздꙋ́ єдино́ ѡко россии всѣ(х) ꙗзы́къ гла́сы гласꙋють (Львів, 1591 *Просф.* 63).

МНОГОШАРНИЙ *прикм.* Барвистий, строкатий: multicolor, пє(с)три(й), многоша(р)ни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГОШУМЕНЪ *прикм.* (*який створює шум*) шумливий: Птѝцъ сла(д)копѣ́сны(х) гла(с) слыша́вшєє дша насла(ж)да́ю(т), Са́ми жє многошꙋ́(м)на тро́стїа стє́блїю протѝвꙋ ѡ(т)пѣва́ю(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70).

МНОГОЯДЕНЇЄ *с.* Переїдання, об'їдання: ѡ(т) ко́рєни зло́го, обжа́рства вѣ́твїє. Многоꙗдє́нїє, роско́шноє ꙗдє́нїє, пьѧ́н'ство (Львів, 1645 *О тайн.* 56).

МНОГОЯДЕЦЪ *ч.* Ненажера, черевоугодник: вготова(л) // намъ бъ ·ві·любви...·аі·добродѣтєль (м)но(го)пиица. и многоꙗдьца нє боудь. на ср(д)ци злы(х) мыслєи нє держи. и нє ра(д)уисѧ вєликомꙋ питью (1489 *Чет.* 338 –338 зв.); polyphagus, многоядєцъ (1642 *ЛС* 320).

МНОГЪ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГЪ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГЫЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОЖАЄ *присл. в. ст.* **1.** (*у більшій кількості*) більше: Болшє о сємъ нєдооумѣю нижє дрьзáю писáти, Ини бо о сємъ мнóжає могꙋтъ и лꙋчшє сказáти (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); **много множає** *див.* **МНОГО.**

2. (*у більшому ступеню*) більше: Уставляемъ вокупе всимъ вельможамъ… и господа моего Петра — множае царества имети власть по всей вселенъней, и отъ всихъ много множае, неже цару, почытатися (Вільна, 1599 *Ант.* 549).

3. Забагато, занадто: Ли́шшє: Нєпотрéбнє, бóлшє, мнѡжáє (1627 *ЛБ* 59); Плъзꙋ́є(т)сѧ: съвєршáє(т) множáє (Там само, 86).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЙШЕ.**

МНОЖАЙШЕ *присл. в. ст.* (*у більшій кількості*) більше: Антиохійскій бовѣмъ патріярха на всю восходную сторону слово Божіе и владзу духовную ведле Бога розширяетъ, маючи подъ собою архиепископовъ,... // множество, а епископовъ над то множайше (1603 *Пит.* 8–9); Прóчєє мнóго нáйпачє: Тѣ́м жє множáйшє (1627 *ЛБ* 102).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЄ.**

МНОЖАЙШИЙ, МНОЖАЙШІЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*значніший кількісно*) більший: Бóлїй, вѧ́шшїй: бóлшїй рéчью, множáйшїй, бóлшїй ли́чбою (1627 *ЛБ* 11).

2. (*значніший обсягом, охопленням чого-небудь*) ширший: кꙋ ро(з)множєню хвалы Бж҃єй прє(з) Тѵпографию выти(с)нєнѧмъ Книгъ... на жаданѧ и про(з)бꙋ... Мєщанъ Льво(в) ски(х)... склонилисмысѧ... в... справѣ, абы напєчатанїємъ... Книгъ... тымъ множа(и)шєє ро(з)множєнѧ... и правовѣрие в вирны(х) росло (Львів, 1630 *ЛСБ* 607).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖАЙШІЙ *див.* **МНОЖАЙШИЙ.**

МНОЖЕНЬЄ *с.* Помноження; розмноження: Авгꙋстˢ: Ла(т): є(ст), ѡ(т) ворожби́сто(г) назвáный, або ѡ(т) множéньѧ. Прилагáтє(л) нѣ: Слáвный, зáцзнамєни́тˢ, пáнскі(и). Имѧ́ ры(м)ско(г) цѣ́сара, є(ст) и м(с҃)цꙋ тóєжъ имѧ́ (1627 *ЛБ* 183).

МНОЖЕСТВЕННЫЙ *прикм.* **1.** Численний, великий: Исповѣдꙋ́ю єдино Кр҃щéнїє въ ѡставлéнїє грѣхѡ(в). гдє множєствє(н)ноє числó грѣхѡ(в) ѡзначáєтъ, и́жъ Кр҃щєнїє нє тылкѡ пєрворѡ́дногѡ грѣ́ха, алє и всѣ́хъ оучинкѡвыхъ вˢ дорóслыхъ подаéтъ ѡ(т)пꙋщéниє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 902).

2. Який стосується множини як граматичної категорії: въ свѣдоцтвѣ Єфремовомъ слова "церкви" именительный множественный отмѣнили, а тамъ стоитъ именительный единственный "церковъ" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 438).

МНОЖЕСТВЕНО, МНОЖСТВЕНО *присл.* (*у великій кількості*) масово: обратимово корєнїє по рꙋ(с) а растє(т) множствєно на рꙋ(с) (XVI ст. *Травн.* 167 зв.); Ѳꙋмꙋстарє по ла(т)... растє(т) на рꙋси множєствєно по рꙋ(с)ски жє ды(м) зємлєно(и) (Там само, 207 зв.); Ѳилєѯъ по ла(т). дїопистри... по грєчє(с)... а на рꙋ(си) множє(с)твєно ра(с)тє(т) (Там само, 213).

МНОЖЕСТВО, МНОЖСТВО, МНОЖЪСТВО, МНОЖЬСТВО *с.* **1.** (*велика кількість кого-, чого-небудь*) багато: и стала радость великаꙗ. не исказа(н)наꙗ в тотъ д҃нь. ѡ(т) множества исцѣлѣвши(х). славєщє х(с)а б҃а нашєго. и с҃тоую прєч(с)тоую є(г) м҃трь (1489 *Чет.* 261 зв.); благовѣрныи моу(ж) агрикъ. взємъ свѣчи. и тємьꙗнъ... пошо(л) из женою своєю... къ ц҃ркви с҃тго николы. и мно(ж)ство людєи с нимъ идоша (Там само, 98); очи твои яко рыбники оу Зевоне, которыи жъ то соуть оу броны дчерь множества (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); а в то(т) ча(с) и(з) агг҃ло(м) бор'зо ста́ло мно(ж)ство воинєства нб(с)ного, хва́лѧчи б҃а (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); а притомь было множество добры(х) людєи (І пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 12); Ста́нь же тєпе́рѧ с' чаро́вники твоими из мно́жє(с)тво(м) ча́ровъ твои́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); И ру́шилисѧ з' Єли́мъ всє мно́жєство с҃новъ Ізра́илєвыхъ на пꙋ́щꙋ Сінъ (Там само, 93); **безчисленноє множество** — (кого, чого) (*дуже багато*) сила-силенна: Ста́рость знамєнꙋєтъ долъготоу вѣкѡвъ, и бєзчи́слєнноє мнѡжство ча́сѡвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Кри(м)ски(и) ца(р) бє(з)числє(н)ноє множєство хрѣстиꙗ(н) во плѣ(н) взє(м)шє во своꙗки возвратисѧ (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **многоє множество** — те саме, що **безчисленноє множество**: Мно́гоє мно́жество: Мно́гоє мно́зство (1627 *ЛБ* 64); **множество много, много множество** — те саме, що **безчисленноє множество**: латынски... костел... множество много народы со собою в погибель вѣчную влечет (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 186); У Афинєхъ много множество бол'вановъ было (Супральський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 61); **множество (множство, множъство) великоє, великоє множество (множство)** — те саме, що **безчисленноє множество**: люде́й мно́жєство вели́коє было (1509–1633 *Остр.л.* 131 зв.); м'ножєство великоє рыбь загор'нули (1556–1561 *ПЄ* 227 зв.); мно(ж)ство вели́коє ры́бъ за́горнꙋли, а(ж) и мрєжа́ сѧ и(х) прорыва́ла (XVI ст. *УЄ Літк.* 15); рыбиць ꙋсходи(ть) тамъ рєкою богомъ з морѧ множъство великоє (1552 *ОБЗ* 141 зв.); великіє ревнители... книг великоє множество языком словенським нанесли (Львів, 1605–1606 *Перест.* 25); и ины(х) ваши(х) папѣжей ве́ликоє мно(ж)ство́ воєва́лисѧ ѡста́вивши ц҃рко́вь бо́жїю (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); **множество незлѣченноє** — те саме, що **безчисленноє множество**: В ты́мъ то сіо́нѣ, е́здра ви́дѣвъ, нєзлѣче́н'ноє мнѡжєство́ зєбра́н'ного лю́дꙋ ѡдє́гнєныхъ в ша́ты бѣлыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64); **невымовноє множство** — те саме, що **безчисленноє множество**: єсть за (ш)вєцією... поу́ща вели́ка... та(м) до́сы(т) коу́нъ. собо́лїи... и нѡ́го звѣ́рꙋ нєвы́мов'ноє мнѡ(ж)ство (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.);

(*велика кількість людей*) народ: чомꙋ́ єстє на́съ вы́вєли на тꙋ́ю пꙋ́шꙋ, а́бы єстє всє мно́жьство го́лодомъ помори́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.); **множество незличоноє (неисчетноє)** — люди, народ: єди́нъ нєзличо́номꙋ мно́жєствꙋ спроти́вилсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 150); А если бы хотел, Скарго, овде в турскую землю проходитися, либо довѣдати, тогда множество неисчетное по всѣх сторонах найдеш в родѣ сербском и болгарском (1608–1609 *Виш.Зач.* 218).

2. (*дуже велика кількість кого-, чого-небудь*) безліч: и шло за нимъ множε͠тво народа людій. и жєн (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); у нихъ школы, друкарны и шпитали всюды, и казнодѣевъ множство, без личбы (Вільна, 1599 *Ант.* 599); Спали́ огнє(м) бж(с)тва твóєгѡ, множє(с)тво грѣхо(в) ср(д)ца моє(г) (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

3. *Перен.* Сила, інтенсивність: Таѧ приповѣсть хр͠(с)тианє значи(т) и ѡка(з)уеть множєство покаанїѧ грѣ(ш)ны(х) людій и вєлико(ст) ч͠лвколюбı̈ѧ б͠жı̈ѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 3).

Див. ще **МНОЗСТВО.**

МНОЖИТИ, МНОЖЫТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*збільшувати кількісно*) примножувати, помножувати: маε(т) ѡ(н) тыє двє части жизниковцовъ дε(р)жати... всакиє пожи(т)ки множити (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 46 зв.); Постȣпȣ́ю да́лѣй в᾿ родослóвı̈и, прє(д)рєчє́нный Андрє́й дрȣ́гого сына Іáкѡва зроди́лъ, а тóй зроди́л᾿... Стєфáна..., котóрых᾿ рáчъ Х͠с Ц͠рȣ бл(с)ви́ти и мнóжити ѡ(т) рóда в᾿ родъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); нє́ґды былъ в᾿ И́ли Прр(о)къ Б͠жїй Єліссєй... знашóл᾿сѧ в᾿ глȣбóко(и) и масти́то(и) стáрости, а в᾿ тóй нє прожню́ючі(и) áлє дѣлáючі(и) бы(л) и мнóжачі(и) дóброє дѣло (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26); Нилъ в᾿ Єгv́птѣ хлѣ́бъ мнóжит᾿ (Київ, 1632 *Євх.* 295);

(що) (*розширювати сферу впливу чого-небудь*) поширювати: яко господаръ хрестіанскій, маючи на костели Божьи добрую бачность, жебы въ нихъ служба и фала милого Бога за щастного панованія нашого множила (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Яко подобает правдивой церкви божией и тѣ нижереченные плоды в себѣ всюды множити (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 174); нынѣ же во градѣ, глаголет, проповѣдь не возбраняется, которую не отбѣгати, але множити потреба и прочая (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 188).

2. (що) Поширювати: Маетъ пречечоный Мелентей Хрыбтовичъ... хвалу Божию межи хрестиянми множити... въ парафияхъ своихъ (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* 1/I, 121); Що бись намъ тїи вѣсти нє множиль! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); помененые бурмистръ, райцы, месчане... окрутъную свою волю множыти помагаючы по килкакротъ украиннъное хлопъство на залогу собе для жолнеровъ Речы посполитое умыслъне затегали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

3. *Перен.* (що) (*породжувати які-небудь думки, почуття*) пробуджувати: коли бы папежъ антихристомъ... былъ, николи бы геретикове,... на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали, штурмовали, але бы царество папезскоє... множили и розстегали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Котóроє подозрє(н)є во мнє мнóжила, та(к) // оусилóвнаѧ и такъ срóґаѧ, и домовáѧ и Ри́м᾿скаѧ пи́лность (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4–4 зв.); Сȣ́кна... ı̈ночєскаѧ маε(т) быти таковаѧ котóраѧ бы ти́лко тѣло ѡкри́ла...; а нє такóваѧ, котóраѧ бы поро(ж)но(ст) и надȣ́то(ст) мнóжила (серед. XVII ст. *Кас.* 3).

4. *Перен.* (що) Збільшувати, розвивати: По(д)голєнє(ц) в᾿ ми(р) стра(н)ствȣє(т), и миръ мы́слъно в᾿ собѣ ро(з)ширає(т), и множи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.).

5. (*виконувати множення*) множити: кгды(ж) кроу(г) сл҃нчны(и) прєвы(ш)шáє(т) єдина(д)цѧ(т)и кроýго(в) лѹнои, и прє(з) тыи єдина(д)цѧ(т) мнѡ(ж) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316).

МНОЖИТИС *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЕ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСѢ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЯ, МНОЖИТИС, МНОЖИТИСЕ, МНОЖИТИСѢ, МНОЖИТИСѦ, МЪНОЖИТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (*збільшуватися кількісно; розростатися*) множитися: мѣсто Волковыйское въ людехъ и въ обыходѣхъ множилося (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); слово бж҃єє ро(с)ло и множилосє чи(с)ло ѹчєнико(в) (II пол. XVI ст. *КА* 29); книги друкованыє почали множитися (Львів, 1605–1606 *Перест.* 27); Възрастáю: Оуростáю, мнóжѹ(сѧ) (1627 *ЛБ* 20); Пѧ́ть хлѣ́бѡвъ поламáвши Хс҃ Учн҃кѡ́мъ своѣмˢ далъ: а тыѣ оулѡ́мˢки вˢ рѹкáхъ Ап(с҃)лскихъ мнѡ́жилисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 429);

розмножуватися, плодитися: радо сѧ бы(д) ло всѧкоє тамъ множить (1552 *ОБЗ* 141 зв.); ѡвцѧ и(х) мнѡгоплóдˢны, и мнѡ́жа(т)сѧ на пáстˢвиска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20); "Растѣте, и множѣтеся, и наполнѣте землю, и обладайте ю" (XVI ст. *НЄ* 223); Къли ю(ж) людє почали сѧ множити на свѣтѣ... прото карал и(х) б҃ъ за тоть оучино(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 27); А чи́мъ бóлѣй и́хъ тлѹми́ли тымъ бóлѣй сѧ мнóжили и росли́. и нєнави́дѣли Єгѵ́птанє сынóвъ Ізрайлєвыхъ, и нарѹгáлисѧ з ни́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

2. Примножуватися, міцніти: и тєпєръ єсмы силы и дш҃євныє та(к)жє смы́слы в таково(м) ю́нотско(м) вóзрастѣ, што дáлєй то бóлшє ростѹ́ть мнóжатˢсѧ (Острог, 1587 *См.Кл.* 2); З выгнáнѧ всѣ(х) злóстии цноты мнóжа(т)сѧ и ростѹ́ть (серед. XVII ст. *Кас.* 61).

3. Зростати, посилюватися: злодєйство сѧ множить, што ж нам дивно єсть (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); szto sia dotyczet rozboiu prylicznaho, gwałt, szlachetskaia rana, pożoha, aby sia słodeystwo (!) ne mnożyło (Вільна, 1547 *ZD* VI, 146); росказуемо... абысте такимъ своволным юрыздициюм... мъножити се не допусчали (Варшава, 1620 *ПККДА* 1-I, 17);

розгортатися, посилюватися: и издалосѣ какбы тота валка имѣла сѣ вєлико множити (Кременець, 1510 *Cost.DB* 454); ка(к)бы тота ва(л)ка имѣла сѧ велико множити... кра(л) ѹгръски... //... посла(л)... кѹ ѹстановлєнїю тоито валки послы (Ясси, 1510 *Cost.DB* 468–469);

поширюватися, розповсюджуватися: слово паньскоє ро(з)ро(с)талосє и множилосє (II пол. XVI ст. *КА* 66); А то, же исповѣдь светую,... которою се люде наболѣй одъ грѣховъ гамовали, зленабытые речи ворочали и во всякой добродѣтели, цнотѣ и побожности множили и утвержали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); а слово божїє не вяжется, але овшем ростет и множитсѧ у правовѣрующих (Львів, 1605–1606 *Перест.* 56); чиним ведомо сим листом нашим: иж постерегаючи всюды, абы порядок был и справедливост св҃тая множилас, прото, за обранем всего посполства места Чернигова... // Иоанна Скиндера за вiйта и дозерцу мѣста и волости... теды и мы... за

війта и дозорцу… потвережаемо (Київ, 1649 *Тр.ПАК* 145–146).

4. *Перен.* Домагатися успіхів; процвітати: Гобзꙋ́ю: Мно́жꙋсѧ, си́лъ, мо́ци, крѣ́пости, набыва́ю, розро́стꙋюсѧ, щáстє набыва́ю, щасли́вє роджꙋ́ (1627 *ЛБ* 26); Гобзꙋ́ющїй: Оуживáючї щáстє, множáчїйсѧ, щасли́вє ростꙋ́чїй, родáчїй (Там само); Прєспѣвáю: Прєвышáю, прєꙋспѣвáю, помно́жꙋюсѧ, мно́жꙋсѧ, дáлѣй дáлѣй постꙋпꙋ́ю, замагáюсѧ бо́лшє (Там само, 96); Спѣ́ю: Мно́жꙋсѧ, мáю до́броє повожу(н)є, замагáюсѧ, ꙋстигáю, спѣшꙋ́, квáплюсѧ, поспѣшáюсѧ, бєрꙋ́ по́хопъ, постꙋпꙋ́ю (Там само, 120);

розширюватися, розвиватися: школа и друка(р)нѧ посполиты(х) людии имєнємь и накладо(м) вѣчнє славити и множити сѧ маєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83, 78).

МНОЖИТИСѦ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖСТВЕНО *див.* **МНОЖЕСТВЕНО.**

МНОЖСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖШІЙ *прикм. в. ст.* Частіший, численніший: Ꙗ́къ бовѣ(м) мно́гѡ мы ѡ(т)пꙋ́стимѡ… та(к) ти́сѧчми рáзѡ(в) бо́лˢшъ ѡ(т)пꙋ́ститъ нá(м) нєзлоби́вый Г(с)дь: Понєва(ж) нєро́внѡ мнѡ́жшїи и бо́лˢшїи грѣхи // нáшѣ… єсли мы простимѡ, и о́нъ нáсъ прости́тˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60–61).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖЪСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖЫТИ *див.* **МНОЖИТИ.**

МНОЖЬСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖѢНЕСѦ *с.* Збагачення; успіх: Спѣ́нїє: Множѣ(н)єсѧ, до́броє повожє́ньє, брáньє по́хопꙋ и по́стꙋпкꙋ до ꙗко́вои рє́чи (1627 *ЛБ* 120).

МНОЗСТВО, МНОЗТВО *с.* **1.** Те саме, що **множество** у 1 знач.: любо́вь бовѣмъ покрывáєтъ мно(з)ство грѣхо́въ (Острог, 1598 *Отп.КО* 3); За ряженемъ Бозскимъ, видѣніе видѣлъ Кирилъ, иж былъ на страшномъ и красномъ мѣстци, гдѣ мнозство ангеловъ Пречистой Богородицы предстояло (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 476); хто́ бы́ сѧ бы(л) нє диви(л) (!) томоу цєсáру богáтомоу, пы́шномоу длѧ звитѧжствъ мно(з)ства и вѣзо(м) триоу(м)фáлны(м) вози́мого, кото́ры(и) соро(к) сло́нєвъ тѧгноу́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196); Многочáдїє: Мно́зство дѣтє́й (1627 *ЛБ* 64); мно́зство воды было ѡ(т)дáлєно (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); Трүпєрсонáлноє твоє́ бѡ(з)тво, ѡ нє́м жє спасáєтˢсѧ; вѣрныхъ мно́зтво (Чернігів, 1646 *Перло* 15); **мнозство великоє, великоє (велике) мнозство (мнозтво)** — те саме, що **безчисленноє множество**: В тыхˢ лєжáло мно(з)ство вєли́коє болѣ́йчи(х), слѣпы(х), хро́мы(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237); мнозство и(х) вєликоє на дорозѣхъ и на украинѣ змє(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); и жáдє(н)ˢ зˢ ѡбы́вáтєлєвъ ѡ́ны(х) ѡ єго збавє(н)ю нєтоу́шилъ. вєли́кимъ бовѣ́мъ мно(з)ством бы́лъ ѡго(р)нєнъ похлѣ́бцовъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 80); Хмельницкий… до себе велико мнозтва розного хлопства… затегнулъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); **мнозство многоє, многоє мнозство** — те саме, що **безчисленноє множество**: Бє́здна: Бєзо́днѧ, про́паст, глꙋбо́кость, мнѡ́зство мнѡ́гоє вѡ́дъ,

окни́на (1627 *ЛБ* 6); Ба́рзо піє(н)кноє та́мъ є(ст) Нбо, мѣ́сцє само́є ро́зныи наса́жєно дрє́вами, Іа́ворѡвъ мно(з)ство(м) мно́гимъ. и Кнпарі́ссѡвъ вынє́слостю борзо сли́чноє было (Київ, 1631 *Син.Тр.* 812); Мно́гоє мно́жєство: Мно́гоє мно́зство (1627 *ЛБ* 64); **мнозство незличиноє, незличиноє мнозство** — те саме, що **безчисленноє множество**: вєли́каа бы́ла кѹ́па проти́вникѡ(в), и на́ мно́зство нєзличи́ноє ѹшикова́наа (Київ, 1627 *Тр.* 660); Іа́къ... мо́рє нєзличо́ноє мнѡ́зˢство рѣ́къ вˢ сєбє бєрѹ́чи нѣко́ли нє наполна́єтˢса, такъ и хти́вость ла́комогѡ нѣко́ли са напо́лнити нє мо́жєтˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68).

2. (*більша кількість кого-, чого-небудь*) більшість: а гды́ ца́ръ Лє́въ Иса́връ, на но́вѣ Ца́рство прина́лъ, обѣца́лъ и́мъ да́нь давати: они́ засъ примѹша́ли и́хъ а́бы и сто́рожѣ свои́ до Мѣ́ста приставили, бо ѹ́фностˢ вˢ мно́зствѣ свои́хъ и надѣ́ю покладали (Київ, 1627 *Тр.* 667).

3. Те саме, що **множество** у 3 знач.: зло́стїй мно́зство прєклада́ючи, вˢ ты́ижъ и вˢ го́ршыи зло́сти впада́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 28).

Див. ще **МНОЖЕСТВО.**

МНОЗТВО *див.* **МНОЗСТВО.**

МНѢЙ[1], **МНИЙ** *прикм.в.ст.* **1.** *Перен.* (*скромніший, простіший*) нижчий: хотя быти болий, да будет мний, и первый да будет последний всем слуга (1608–1609 *Виш.Зач.* 227).

2. *У ролі ім.* (*менша сума*) менший, -ого: єсли бысь нє часто мой товаръ кѹпова(л) за мнѣй нє дамъ на(д) шє(ст) золотыхъ и пє(т)на(д)ца(т) солдовъ (к. XVI ст. *Розм.* 51).

Див. ще **МЕНШИЙ, МНѢЙШИЙ.**

Пор. **МАЛЫЙ.**

МНѢЙ[2], **МНЕЙ, МНИЙ, МЪНИЙ** *присл. в. ст.* **1.** (*меншою мірою*) менше: Вєлможный княжє,... здорова, щаста... зычимъ на вєлє лат фортѹнных нє мнѣй, іако сами собѣ (Звенигород, 1546 *AS* IV, 499); Покорнє прошѹ... Єє Милост, княгиню матѹхнѹ мою,... нєхай всими имєнами моїми владнєт... и во всємъ волност маєт, нє иначєй и ничимъ нє мнєй, ѡдно такъ, іако іа самъ владалъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 398); малжонку мою милую, так дѣти и все маетности мои... въ моцъ, въ опеку, у оборону..., их милостямъ..., которыхъ ихъ милостей яко каждый дознаваетъ побожности, щирости и доброти, такъ якъ не мъний будучи того досконале сведомъ и по ихъ милости... ласки ку себе певенъ, то ихъ милостямъ злецаю и покорно прошу, абы, зъ доброты и ласки своеи ку мне... тую працу на себе приняти... рачили (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 33); нє мнѣй вчаснє и достатєчнє тѹ бѹдєшъ частованы(и) анижли в которомъ домѹ Антвє(р)пски(м) (к. XVI ст. *Розм.* 60); нє ты(л)ко с ты(х) до́бръ тѣ́шачиса кото́рыє ю(ж) має(т) в рѹка(х), а́лє и с того нє мнѣ́й и(ж) є(ст) оупє́внєна, жє ты(м) потѣ́ха(м) нѣ́кг(д)ы ко(н)ца нє боу́дє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); кгдымъ дей приехалъ до Головковъ чоловіка хорого... причащать, где ме дей при оныхъ церемонияхъ кгвалтомъ напавши з двора свого панъ Жашковский, не огледаючися ниц на боязнь Божю и мний шануючи речей и святощи з онымъ покгаръзонымъ отъ него, збилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 1/VI, 403); Доводъ другій... мнѣй ихъ вспомагаетъ, нѣжъ шкодитъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 494);

колѝ бы хто з҄ запа(л)чы́вости велѝкоє, а́л҄бо з҄ гнѣвꙋ оуда́ри(л) кого́, мнѣй з҄грѣши(л) бы, ни(ж)ли тотъ, кото́рый бы ро(з)мы́сльне (Львів, 1645 *О тайн.* 68).

2. (*у меншому обсязі; у меншій кількості*) менше: єстли бы тєжъ мєншєй было в тых всихъ имєньахъ, вышєй мєнєныхъ, нижли трєтаа часть, тогды маєть ѡнаа трєтаа часть с тыхъ двох частєй имєнєй моихъ на полъ быти такъ, ꙗкъ было мнєй, а нє большєй трєтєє части (Конюхи, 1545 *AS* IV, 430); сн҃ы і҆и҃лскії..., кгды были ко(р)млє́ны ма́нною... єдна́ково бы́ли насыщени, та́къ ижъ ꙗкъ то(т) та́кжє бы(л) сы(т) што мнѣ́й назбира́лъ, ꙗ́къ то́тъ што бо́лшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); Гды оны́и Канѡ́ны по три(д)цати и мнѣ́й Тропарѡ́въ ма́ют҄, сє́й в҄ двѣ́стѣ и патдєса́тъ вы́ходи(т) стіхѡ́въ (Київ, 1627 *Тр.* 620); на(д) мѣрꙋ гды бе́рєгъ вода прєвы(ш)ша́єтъ, Южъ в҄ то́мъ ро́кꙋ жи́зности зємла нє пꙋща́єтъ; Албо мнѣ́й нѣжъ потрє́ба гды воды прино́ситъ, Мнѣ́й тєжъ и того́ лѣ́та травы́ коса́ръ ко́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 295); **не мний ани болшей** — (*саме стільки*) ні більш ні менш: А ижъ звыкла с поддаными быти трудность стороны ораня на фольварцек, теды и то постановляємо, абы одно по шести дний, не мний ани болшей, были повинни орати (Локачі, 1591 *ПККДА* I–2, 164).

3. Легше, простіше: Мнѣй было до того ж листу до тои унѣи только руку подписати, анѣжли цалый тестаментъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 44).

◊ **за мнѣй** — дешевше: єсли бысь нє часто мой товаръ кꙋпова(л) за мнѣй нє дамъ на(д) шє(ст) золотыхъ и пє(т)на(д)ца(т) солдовъ (к. XVI ст. *Розм.* 51); **не мнѣй** — (*до того ж*) крім того: свѣ́дчи(т) Пана(н) Монасты(р), през тєбє́ зражє́ны... пє(н)кнє споражєны(и). Свѣдчи(т) нє́мнѣй и Го́родъ Кієвского Мѣ́ста, Сли́чнє з҄ ко(ш)то(м) в бꙋды(н)кꙋ цр҃ко́вно(г) мѣ́стца (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Кни́гꙋ Правосла́внꙋю, Оучи́тєлскꙋю, Бг҃осло́вскꙋю, нємнѣ́й тєжъ и Наꙋки ѿ Цно́тах в҄ собѣ́ ма́ючꙋю //... на́шємꙋ Мл҃(с)тивомꙋ Па́нꙋ припи́сꙋєм҄ и офѣрꙋ́єм҄ (Київ, 1625 *Кол.Апок.* 3 зв.–4).

МНѢЙШИЙ, МНЕЙШИЙ, МНѢЙШІЙ, МНѢЙШЫЙ, МНѢЙШЪ *прикм. в. ст.* **1.** (*меншого діаметру*) тонший: наболшого и нагрубъшого дерева на будинъки способного пювъ (sic. — *Прим. вид.*) десятъ тисечей поличил, а инъшого мнейшого зличити трудно было (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54).

2. (*менш чисельний*) менший: Для того урядомъ... нашым росказуемо..., жебы купеня, збираня и выхоженя такового обывателемъ..., в границы и панства чужоземские, так под хорогьями, яко теж купами мнейшими, сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); єсли мнѣ́йша ли́чба є́сть. ни́жли до́сыть бы́ло до з҄єдє́на бара́нка, возми сосѣ́да своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89);

(*про ціну*) менший, нижчий: иншого гатꙋнкꙋ што продамъ за мнѣ́йшую цѣ́нꙋ лечь за *мнѣишыє* гроши нє завшє є(ст) пожитєчно кꙋповати (к. XVI ст. *Розм.* 28).

3. (*слабший за силою, ступенем вияву*) менший: Або́вѣ(м) ко́ждый грѣ́хъ... єди́ныхъ в҄ вєли́кихъ зло́стєх҄ боу́дꙋчих҄ на́збы(т) оубєспєча́єтъ. а дроу́гихъ҄ в мнѣ́йшихъ на́збы(т) страшитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 4);

бо́лшаѧ свѣ́тло(ст) закрывáєтъ мнѣ́йшꙋю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263).

4. (*менш важливий, дрібніший*) менший: ви́димо жє то́, хоть мнѣ́йшєю рє́чью и ркó-мо зовучи, панѡ́вє ри́манє в нáсъ оуси́лнє влꙋди́ти хотáтъ, боимѡ́сѧ абы по(д) засло́ною того калєндара, нá што и́ншого мѣры нє брáно (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 49 зв.); мнѣ́йшіє рє́чи, и котóрыє на(м) нѣчóго вєліко-го нє приноса(т)..., єднáкими соу(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

5. *Перен.* (*менш досконалий*) гірший: Такˢ нє́гдысˢ оузнáвши зˢ розмышлє́нѧ псалмо-ґрáфъ Царъ Дв҃дъ признáлъ, мáло што мнѣ́й-шимъ чл҃ка ѡ(т) Аг҃гла (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 6 зв. ненум.).

6. *Перен.* (*скромніший, простіший*) нижчий: папежъ не естъ антихристом. Бо ся мнѣйшимъ всихъ чинитъ, и кождому светому честь выражаетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 154).

7. *У ролі ім.* (*молодший за віком*) менший: іѡсифъ патріарха..., каждомоу вєдлоугъ лѣ(т) каза(л) за столо(м) сєдѣти, за бо́лши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) мнѣ́йшимъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239).

Див. ще **МЕНШИЙ, МНѢЙ[1].**

Пор. **МАЛЫЙ.**

МНѢЙШІЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢЙШЪ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢЙШЫЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢМАНЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНѢМАНІЄ *див.* **МНИМАНИЄ.**

МНѢМАНЫЙ *див.* **МНИМАНЫЙ.**

МНѢМАНЬЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНѢМАНѦ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНѢМАТИ *див.* **МНИМАТИ.**

МНѢМАТИСѦ *див.* **МНИМАТИСѦ.**

МНѢМАЮЧІЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Той, хто думає, гадає, припускає: нєпщєвáтє-(л), мнѣмáючій (1596 *ЛЗ* 59); Нєпщєвáтєль: Мнѣмáючій (1627 *ЛБ* 75).

МНѢНИЄ, МНѢНІЄ *с.* **1.** Думка, судження: Нєначаѧ(н)ный: Іжє проти́во мнѣніа, на(д)сподѣва(н)є бꙋдꙋчій (1627 *ЛБ* 74);

намір, задум: Отожь, господже Домникие, нехай ся пан Юрко перво научит церковного чина и тайны его, а не зараз кого без воли христовы на христовом мѣстцѣ от своего мнѣния посаждает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Сумнів, недовіра: мно́зи кр҃(с)тіáньстіи лю́діє... вˢ вѣ́рє поколєбáшасѧ, и мнѣніє(м) своймъ ра(з)свєрєпѣша... читáніємъ во-змóгꙋтъ сєбє́ испрáвити, и на пꙋть истинˢныи привєсти́ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1 зв.); Не мов же ани разсужай, любимый прочитателю, невѣрием альбо мнѣнием читаючи (1608–1609 *Виш.Зач.* 230).

Див. ще **МНѢНЬЄ.**

МНѢНІЄ *див.* **МНѢНИЄ.**

МНѢННОМУДРО *присл.* Самовпевнено: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова отвѣщаем албо пытати его будем, что немыслно бает, и чюдимся: или ума изступил, или пьян был, или мнѣнномудро, конѣчно, слѣпо, и безразсудно духом мирским объю-

родѣвши, так отрыгал (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 242).

МНѢНЬЄ *с.* Судження, міркування: Ва́снь: Хра́пъ, мнѣ́ньє (1627 *ЛБ* 13).

Див. ще **МНѢНИЄ.**

МНѢТИ *див.* **МНИТИ.**

МНЯТИСА *дієсл. недок., перен.* Вагатися, зволікати: корол… на сьєм вєликий…, приєхати рачил, нижли єщє тот сьєм нє почал сѧ, толко трєм сѧ, а мнєм сѧ, ꙗко пѹтра, бо сѧ єщє пановє… рада вси нє зьєхали и люди ꙗкос нє хтивє зьєжчают сѧ к соймѹ (Вільна, [1547] *AS* IV, 528).

МНѦТИ *див.* **МНИТИ.**

МОАВИТѦНКА *ж.* (*мешканка Моавитської землі*) моавитянка: тоже нынѣ чинат вторые моавитанки сыном рѹским — лаховки (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82).

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 17
М – МОАВИТѦНКА

затвердила до друку Вчена рада Інституту українознавства
ім. І. Крип’якевича НАН України

Відгуки та побажання
надсилати на адресу:
вул. Козельницька, 4
Відділ української мови
Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України
79026 – Львів

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф.Колесси, 2
Львів 79000

Scanned by Viacheslav Basko @ZomBear
in 2022-2023 exclusively for Wiktionary

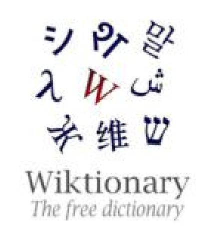

Special Thanks to

Andrii Andrusiak @Hwitaz Bero,
"Istoria ukrajinskoho slova"

Mykhailo Romaniuk,
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies